

Miti yan Papia

Portions of the Holy Bible in the Nukna Language of Papua
New Guinea

Miti yan Papia

Portions of the Holy Bible in the Nukna Language of Papua

New Guinea

Buk Baibel long tokples Nukna long Niugini

copyright © 2013, 2017, 2020 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Nukna

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2017-11-24

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files dated 13 Dec 2023

a89ec59a-f2e8-504d-b0fa-4fd1a6687573

Contents

RUT	1
Mak	7
Luk	46
Aposel	114
Galesia	178
Efesus	189
Filipai	199
Kolosi	208
1 Te	216
2 Te	223
1 Ti	227
2 Timoti	236
Tit	243
Filemon	247

Rut

Naomi yan káin rám wáik ká tunggafiuk

¹ Uláp rám ámna yáilá yá Israel pín yáni tángga áturáng hára, pana ore káman wahára kesák maming táwi Israel káwak káin tunggafiuk. Rám wahára ámna káman it Betlehem Juda ále káinnan dá kung hánamá Moab káwak káin rám kimo árin ingga áwáná nanggená yará yot kámuk kuráng. ² Ámna wata kutná ku Elimelek, hang áwáná kutná ku Naomi, iná nanggená yará wata kut yándi ku Malon káling Kilion. Wawu hun yáni ku Efrata háraran, it Betlehem Juda ále káinnan, watá kung Moab káwak káin átkiuráng.

³ Átang Naomi náulá Elimelek ká kámurán du áwáná yá nanggená yará yot yáni rewe áturáng. ⁴ Nanggená yará yá Moab náráwa yará áwá yándi ya ihumálák. Káman da kutná ku Rut, hang nukngá wata kutná ku Orpa. Kulá wakáin yara 10 hám wáina áturáng. ⁵ Kulá Malon káling Kilion dá hányon kámurán du, Naomi wu náulá me nanggená yará wa muná.

⁶ Átang árongga Naomi yá naruk ku Juda ále káin TÁwi yá rám álosim ámna nárawaná yámán sungngi yáni yá tunggafengga árán du málám Moab káwak wa nambáná yará yot sangga kukuya tikiyawik táuráng. ⁷ Kulá málám ále átuk wa sangga nambáná yará yot Juda ále ya kukuya kálu hulatiuráng.

⁸ Kungga átang, Naomi yá nambáná yará wa yánu, "Mamam sándi yan it hulá ya son sándi kundimálák. TÁwi yá sán sáháng tolínek, náuta sándá nánáun sándi há kámumálák wa iháng tolíumálák me nák neháng tolingga áwánggoemálák wáinanyon. ⁹ Wáina wata ku TÁwi yá háláng sámán du, nánáun sándi nukngá ihángga watán it káin álosim átkuineráng."

Wáina yánangga ku, árong Naomi yá kápang kumen kutkáywát táwi hánam táuráng. ¹⁰ Wáina tángga sangga nambáná yará yá son inumálák, "Muná, nát tu kákkot kákkán tombongga há hánam kuinemán."

¹¹ Enendu Naomi yá miuk, "Son kundimálák, uriwana yará. Náuta ku nákkot kuinemán? No nangge son iháng te sán nánáun sándi háháleyan tárák ma árat, ¹² wata ku son sándi kundimálák, uriwana yará. Nák ku náráwa há hálet, son náunna ma táindát. Kálu kámá ing árán iná ku ing tátáyan, kula yáungán no náunna tángga, wahára kungga nágánanggena iháng te ¹³ sándá háleng yámángga árán watá titiha wawu káluná muná. Sándá nánáun sándi muná átnát tán tárák ku muná. Uriwana yará, pahán márapmá náni wu tárák wáina re, enendu nákkán du táwi hánam. TÁwi yá neháng wáik tán átkoet."

¹⁴ Naomi yá wáina yánán son kutkáywát táwi hánam táuráng. Kulá Orpa yá ku nambáná sangga kukuya pukon kang kumiuk, iná Rut tá ku nambáná káto poláng mángga tángga átuk.

¹⁵ Wáina tángga árán du Naomi yá inuk, "Kang, nukka wu son há koek, málámbán tombong me málámbán ánutuná ya, máriná ya isutang kung."

¹⁶ Wáina inán, Rut tá miuk, "Kepmangga son kukuya ma nanáng seindalák. Ko rekáin kuinelák, nák ku wakáin kuinet; me rehára átnelák, nák ku wakáin átnet. Kákkán tombong wawu nákkán tombong, me kákkán Ánutu wawu nákkán Ánutu. ¹⁷ Ko rekáin kámutnelák, nák ku wakáin yon kámure neháng usineráng. Náut kámá káman dá ma náháng horeindák. Kátkámut tá rewe náháng horeinek. No mena ná met ná ma isure hálendu TÁwi yá álo neháng

wáik hánám táinek.” ¹⁸ Kulá Naomi yá kan Rut tá kikilingga málám bot kukuya tán kangga ku, Naomi yá me kámá son ma inuk.

¹⁹ Yándi wu yayará kungga kungga Betlehem káiñ kung hiumálák. Rám it wahára kung hiumálák hárä, it pálak hárámutang áwáng kápángga ku náráwa yá miuráng, “Kák ka Naomi puk me?”

²⁰ Wáina met, Naomi yá yánuk, “Naomi* ing ma mantág namindaráng. Ináku Mara† ing mantág namineráng, náuta Ánutu Uliháláng Márumá watá neháng wáik tán watá pahánna kinan ukuro hánám átak. ²¹ No kut wawu kutná kutná na pálak, iná TÁwi yá nangot áwáng sáek wawu kutná kutná na muná. Náuta Naomi ing mantág nameráng? TÁwi Uliháláng Márumá yá neháng wáik tán márapmá yá nákkot átak.”

²² Náwu Naomi yá Moab káwak sangga áwuk watán pingnga. Nambáná Moab náráwa Rut watyot áwumálák. Wa áwumálák wawu bali‡ mamará hulátitiná kálu.

2

Rut tá Boas yan hái káiñ sungngi ya suliuk

¹ Kulá Naomi káungáná káman kutná ku Boas. Ámna wawu Elimelek kán hun háraran, hun wata kinan ámna kutná pálak átnándak.

² Kulá hang Moab náráwa Rut watá Naomi ing inuk, “Nepmatá hái káiñ kungga bali kátu yákyákmak táená wa kámolin. Káman niyá nahángga álo ingga nanán hálendu kámonet.”

Wáina men Naomi yá inuk, “Álo kuinélák, uriwana.” ³ Wáina inán Rut málám kungga hái káiñ yáup ámna yá bali marángga ihángga kut márín yáni ya kátu yákyákmak táená wa kámondang kuk. Kulá Rut tá hái wawu Boas yan ingga ma narená kuk, iná Boas wawu Elimelek kán hun háraran.

⁴ Rám waháranyon, Boas yá Betlehem kálu áwángga yáup ámnaná yánuk, “TÁwi yá sányot átnek.”

Ing yánán watá inuráng, “TÁwi yá kuram táng kaminek.” ⁵ Wáina inát átang sangga, kulá Boas yá yáup ámnaná táwi yáni ya átuk wa ináng suliuk, “Náráwa máto áning gu niyan hun háraran?”

⁶ Wáina inán yáup ámna táwi yáni watá inuk, “Wawu Moab náráwa máto Naomi yot Moab ále káwak sangga áwumálák. ⁷ Náráwa watá ing nanek, ‘Álo satá no yáup ámna yá bali marángga hárötang tingga kungga árat, márín yáni káiñ yákyákmak táená wa kámondang urum tinet me?’ Iná náráwa wawu yáup hárä re átak, hilápmá hánám áwángga inggálu. Rám hárötne kimo re sima kinan putung hangga sek narek.”

⁸ Kulá Boas yá kung Rut wáina inuk, “Náráwa máto, kándáng narinélák. Ko kung hái nukngá káiñ bali ma kámonándalák. Hái ná sangga ma kuindalák. Nákkán yáup náráwa yot nahára átneráng. ⁹ Hálengga katá hái rehára yáup ámna yá marángga árat tu nákkán yáup náráwa yásutang wakáin kungguinelák. No yáup ámna na há yánáng rákit tæt, kák keháng lem ma tátaya. Sala yá manmanin du, umi yáup ámna yá kátnáwáng kulená kárangngá káiñ átak kungga waháraran náinelák.”

* ^{1:20:} Kut Naomi watá hulá ku ‘kikngá pálak.’ † ^{1:20:} Kut Mara watá hulá ku ‘áyk hánám.’

‡ ^{1:22:} Bali wawu rais ina.

10 Wáina inán Rut tá turingga hangga kurákmáta táng hang káwak káin tingga Boas inuk, “Nák ku áwená. No náut álosim kákkán kálu táng tunggap támko nák nahángga neháng tolelák?”

11 Wáina inán Boas yá hurik tángga ing inuk, “Ko náula yá kámurán nan mamya me it káwakka yápmangga áwlák ngáyá áwáng ámna náráwa uláp ma naráng yámená watoyot átang nambáka ya rina rina táng mángga áwánggoelák, wawu erek hánám há met narut. **12** Táwi Israel yan Ánutu ya hitná tárang káin árátá watá pinya tátáya áwlák. Táwi yá álosim rina táulák wáinanyon tán sambe yá kákkán káin táwi hánám tunggafeinek.”

13 Wáina inán Rut tá inuk, “Táwina, nák ku yáup náráwa ka waháranan muná, me kutna muná, enendu ko nák nahángga neháng tolelák. Ko sutna táng láláp taelák, hang ko me nuk hárá naháng melák.”

14 Kulá sungngi nana rám hárá ku Boas yá Rut inuk, “Nákáin áwángga másáng kámá ihángga másáng kátu kimo satá wáin ingirángngá kinan han nang.”

Kulá Rut tá yáup ámna tangtang putung han Boas yá bali sená kámá imán Rut tá nangga kawilá hahatin kátu yápmán áturáng. **15** Wáina tángga ku Rut tá tárutang yáup káin kun, Boas yá yáup ámna náráwaná yánuk, “Sat Rut tá bali máran tangtang álo kámonek, ma me táng mindaráng. **16** Hang sándá bali kámá hárorená waháranan watán da uying hirarát han áwáng ihán kangga ku ma me táng mindaráng,” ingga yánuk.

17 Kulá Rut tu hái káin bali kámondang átnárán du it tá yonyon tin kangga ku málám bali kámonduk wa kátingga páliná ihuk, wata márapmá náwu isikimo muná táwi sim, kilo náwu 10 kilo wáina ina. **18** Rut tá árong bali bek wa táng hip tánggatang it Bethlehem káin son kun, nambáná yá bali kámondang ihángga kuk wa káuk. Hang káen sungngi náukngá kátu ihángga kuk wa Naomi imuk.

19 Wáina tán kangga nambáná yá inuk, “Kula rekáin yáup tángga bali táwi hánám kámondalák? Ni ámna yá kaháng tunggap tángga keháng tolek wawu Táwi yá kuram táng minek.”

Kulá wahára ku Rut tá niyan hái káin yáup táuk wa nambáná inuk, “Ámna kutná niyan hái káin no kula yáup tátet wawu Boas.”

20 Wáina inán Naomi yá nambáná inuk, “Táwi yá kuram táng minek. Málámbá há átaráng me há kámurená álosimmá wa hiták nálengngáaták.” Wáina inángga son hang miuk, “Ámna wawu nánin sip kátu, watá kák kehángga náula kámutuk wata kutná meng mirak tátáyan álo kámá*.”

21 Kulá Moab náráwa Rut watá miuk, “Me nukngá káman Boas yá ing nanek, ‘Kák ku nákkán yáup ámna náráwa tangtang rewe árátá kungga bali yot wit[†] mamará watán rám bá sáliknginek.’”

22 Wáina inán Naomi yá nambáná Rut inuk, “Wawu álosim, uriwana, ko watán yáup náráwa watoyot re átnelák. Hái kámá káin kungngará keháng lem tánírot.”

23 Wáina inuk wata ku Rut tá Boas yan yáup náráwa watoyot átang bali yot wit kánkámon tángga átningngárán bali yot wit mamará watán rám bá sálikngiuk. Kulá rám ore wahára Rut tá nambáná yot átkiumálák.

* **2:20:** Juda yan kálu wu ing, ámna káman dá áwáná tángga kámurán náráwa watá máto yon árán hálendu ámna watán sipmá kátu yá wa áwáná ya táinek. Kulá Naomi yá me Rut inuk wawu wáina wata.

† **2:21:** Wit wawu rais ina.

3

Boas yá Rut táng áloло túuk

¹ Rám káman Naomi yá Rut inuk, “Uriwana, no kák pinya tátáyan da sulindet, watá ku pinya táinek. ² Kulá Boas wawu nánin hun háranan ámna ni watán yáup náráwa yot ko yáup tángngátalák. Kula yáungán wawu bali koméná káin bali kipmá kotnánde. ³ Wata ku umi kuhángga sutya oel mungnganá kikiná kuhángga lap álosim wa tawinelák. Wáina táng hálingga ku bali itná káin hang heinelák. Enendu ámna wata rahálá hárma ma tunggafená áratá umi sungnginá wa erek nang hálinek. ⁴ Kulá rám watá pándák hangga ruhán, ko ále rehára ruhek wa kándang káinelák, kulá wahára ku kuinelák ngáyá hárammá kálu tek yaling mángga hang pándák átnelák*. Wahára ku rina rina tátá wa watá kaninek.”

⁵ Wáina inán Rut tá Naomi inuk, “Rina rina nanelák wawu álo isutang tainet.” ⁶ Kulá Rut tá bali itná káin kung hangga nambáná yá rina rina tátáya inuk wa erek hánám táng háliuk.

⁷ Kulá Boas yá umi sungnginá nang hálingga pahálá yá álosim hálen málám ruruháya bali tená tangtang káin kung háuk. Wáina kangga Rut tá kilakkon hánám kuk ngáyá hárammá kálu tek yaling mángga hang hárammá hulá káin pándák átuk. ⁸ Kálu wa tunggafiuk wawu yáung táitná Boas yá ruhángga átnárán náut kámá yá táng mirak tán hurik tángga numkálu hangga káuk ku náráwa káman dá hárammá hulá káin pándák árán ikik hárámutuk.

⁹ Wáina kangga Boas yá inuk, “Kák ku ni?”

Ing inán náráwa watá inuk, “Nák ku Rut, kangán yáup náráwa. Kák ku Elimelek sipmá kátu wata ku ko nák nehángga náunna kámutuk wata kutná meng mirak tainelák.”

¹⁰ Wáina inán Boas yá inuk, “Náráwa máto, Táwi yá kuram táng kaminek. Ko náwu kangán álosim wa pukon náula yan hun wa elelák. Álosim wa kálak taulák wawu wáina sim, iná kula pálik taelák nátá ku álosim hánám, náuta ko ámna máto kutná kutná yáni pálok me kutná kutná yáni muná yan káin ma kulák. ¹¹ Wáina ta ku, náráwa máto, ma pitáindalák. No kákkán kálu sareng kaminet. Tárak rina tángngátalák watá ku it náta kinan nan ámna náráwa kámuk watá kák ku náráwa kándang hánám ingga naráng kameráng. ¹² Wawu pálipuk nák ku kákkán hun tangtang nan no álo pinya tánggem, enendu nák ku mulangán sim, iná ámna káman sip kátu hánám átak. ¹³ Yáungán nahára álo átnelák. Hilápmá no ámna wa ine káinemán. Watá álo háláng kamámáyan hálendu álo wáina táinek, iná watá ma háláng kaminán men, wawu no álo háláng kaminet pálipuk Táwi rahálá hárma. Álo son pándák átnará it tá háinek.”

¹⁴ Wáina inán Rut tá son Boas hárammá hulá káin pándák átnárán it tá háiháiya tángga átuk kálu Rut tá tárutuk hárma yáup ámna ruhángga áturáng watá kámá ma káuráng. Wáina táurán du Boas yá inuk, “Náráwa yá bali itná káin áwelák ka ku ni kámá káman dá ma hánám narindak.”

¹⁵ Ing inángga son Boas yá miuk, “Lap kátu yáila káin uselák wa táng áwáng táng hálak tángga álá.” Ing inán wáina tángga árán, Boas yá bali 20 kilo hám wáina kulin wata kinan han, háláng mángga táng hip tángga málámba ketnán tin du háná kuk. Kulá wata torong hárma ku Boas yá hangga it táwi káin kuk.

* ^{3:4:} Rut tá tárak wa túuk, wawu Juda yan kálu isutang túuk, wawu Boas yá tárak wa kangga áwáná ya tátáya.

¹⁶ Rut tá nambáná yá átuk káiñ kung hen kangga Naomi yá ináng suliuk, “Uriwana, kuelák ka rina hánám hálek?”

Ing inán Rut tá me pingnga Boas yá me rina rina inuk wa erek hánám Naomi ináng háliuk. ¹⁷ Kulá son Rut tá ing miuk, “Boas yá ing nanek, ‘Ketya páliná muná nambáka yan káiñ ma kuindalák,’ ing mengga, bali 20 kilo hám wáina ná namán tángga áwet.”

¹⁸ Wáina inán Naomi yá miuk, “Uriwana, me yá rina kuinek wata hálengga yolop átnará, náuta Boas yá emá me yáupmá tángga áráñ kungga kula re me yá kándáng hálezindek.”

4

Boas yá Rut áwánáya táuk

¹ Kulá hang Boas yá it Bethlehem kumbi kálu mungnganá* káiñ árongga wahára putung háuk. Waháranyon sip kátu ni Boas yá miuk watá áwán kangga Boas yá mantángga inuk, “Nukna, áwángga nahára putung hang.” Wáina mantángga inán ámna watá áwáng putung háuk.

² Boas yá ámna yáilá 10 it waháranan watá áwát ing yánu, “Áwáng nahára putung haniráng.” Wáina yánán áwáng wahára málám bot putung áturáng.

³ Kulá Boas yá sipmá kátu wa inuk, “Naomi, ni Moab ále káwak sangga áwuk, watán káwak kátu káman yuyuwáyan átak wawu náti ya sip náti kátu Elimelek watán hára. ⁴ Wata ku kák kaninet ingga naret wa kanin, káwak wawu ko yuwinelák. No mená met náwu ámna náráwa me ámna yáilá putung átaráng wata rahán yáni hára. Álo yuyuwáya hálendu, ko yuwáng. Iná muná hálendu, nanátá no narin. Nukngá yá wáina tátáyan muná wawu ko rewe yuwinelák, enendu ko muná ing metá ámna nukngá wa yuyuwáyan wawu nák.”

Wáina inán du Boas yan sip kátu watá miuk, “Álo no yuwinet.”

⁵ Wáina men Boas yá miuk, “Rám rina hára ko káwak kátu Naomi ketná hára átak wa yuwinelák, waháranyon Rut kámurená kawátná wa áwáka ya táinelák, wáina tátá ku kámurená wata kutná me watán káwak watá hiták átneráng.”

⁶ Wáina men kangga sipmá kátu watá miuk, “Nák ku ma yuwindát, náuta no kutná kutná na wa horengga naya nángánanggena wa yámángga kátu nangge nukngá yáyámáya takta naret. Ko kaya yuwáng, náuta no ma yuwindát wata.”

⁷ (Uláp Israel káwak káiñ kutná son yuyuwá me imán kamán tátá mená watá sálikngek ingga wawu ámna káman dá málámbán sendol yalingga táng nukngá imánggiuk. Kálu watá ku Israel káiñ hiták meng tunggap tánggiuk me yá sopsowek ingga.)

⁸ Kulá hang ámna sip kátu watá Boas inuk, “Ka yuwinelák.” Wáina mengga sendol ná yalingga táng Boas imuk.

⁹ Kulá Boas yá ámna yáilá me ámna náráwa kámuk yánu, “Náwu sándá wa há káeráng, no Naomi ketná hára kutná kutná Elimelek kán me Kilion káling Malon dán hára átak wa há yuwet wata ku sárumna káiñ namáng rosingga átkuineráng. ¹⁰ Wata kátu háranyon, no Moab náráwa Rut wa hányon táinet, Malon kawátná wa áwána hálezinek, watá ku kámurená yan kut me watán káwak ká hiták átneráng, hang kámurená kutná watá ma muná kuindák, hunná hára me itná hulá nahára. Sán du háláng namámáya átneráng.”

* **4:1:** Juda yan it yáilá me it kikimo yan kumbi kálu mungnganá tangtang wahára wawu ámna yá urum tátá komená.

¹¹ Ámna náráwa kámuk urum wahára áturáng me ámna yáilá watá miuráng, “Nán du háláng kakamá. Táwi yá tán náráwa ni kákkán it káin áwáng háinek wawu Resel káling Lea ina hálezinek, yarán watá tombong Israel táng tunggap táumálák wáina. Iná kák ku ámna kutná kutná pálak Efrata hun hárá it Betlehem kinan kutya táwi átnelák. ¹² Hang Táwi yá ráulaka kaminek, náráwa máto wata kinan nan wawu Juda káling Tamar nangge yándi Peres[†] yan hun ina.”

Rut tá Naomi ená táng tiuk

¹³ Kulá hang Boas yá Rut tu áwáná ya táuk. Tángga Boas yá Rut yot káman hálén Táwi yá táng áloló tán kawilá átang nanggená ámnaná táng tiuk. ¹⁴ Kulá hang náráwa yá Naomi inuráng, “Táwi kutná meng tárut táníñ, Táwi yá eka káman háláng kakamáya kamek. Nangge wata kutná yá Israel kinan táwi hánám hálezinek. ¹⁵ Nángánanggeka ámnaná 7 dá átang keháng tolinggaalát wawu hangga sim, iná nambáka watá kák ka kikiná narángga mángngátak wawu táwi hánám. Iná nambáka yá nanggená táng tek, wata ku nangge watá kákkán átkuku táng mirak tainek, me tátáwi háletá piyya tainek.”

¹⁶ Kulá Naomi yá nangge kimo wa tángga táng poláng mángga pinna kándáng tángga átkiuk. ¹⁷ Náráwa nuknuungá wahára árená watá ing miuráng, “Naomi yan nangge ámnaná káman tunggafeng mek!” Iná nangge kimo wata kutná ku Obed ing mantáuráng. Obed wawu Jesi naning, iná Jesi wawu Devit naning.

King Devit tán tombong

¹⁸ Kulá náwu Peres yan hun tombong: Peres wawu Hesron naning, ¹⁹ iná Hesron wawu Ram naning, iná Ram wawu Aminadap naning, ²⁰ iná Amínadap wawu Nason naning, iná Nason wawu Salmon naning, ²¹ iná Salmon wawu Boas naning, iná Boas wawu Obed naning, ²² iná Obed wawu Jesi naning, iná Jesi wawu Devit naning.

[†] **4:12:** Peres yan hun wawu kut yáni árená hang tombong hásák máringga kuená.

Mak ká Ánutu yan me pingnga uyiuk

Jon Umi Kuháng Yámámá yá Jesu yan kálu tiyawiuk

(Mat 3.1-12; Luk 3.1-9,15-17; Jon 1.19-28)

1 Náwu Ánutu Nanggená Jesu Ámna Náráwaná Son Iháhá watán me pingnga álosim watá hulátek.

2 Ánutu yá Nanggená me ing inán Aisaia yá me wanyon uyiuk ngá ná: “Naráng. No ámna niyá me tángga kung áwáng tátá wa kálak suring me kuinek, watá kálu tiyawing kaminek,”*

3 wawu “man dá ále komkomá páliná muná káin ing mantáinek, ‘Táwi yan kálu tiyawineráng,

kálu kándang hánám wa táng toling mineráng,’ ”† wáina uyiuk.

4 Kulá me wa isutang gu Jon Umi Kuháng Yámámá yá ále komkomá páliná muná káin áwángga yánuk, “Pahán hurik tángga áwáng umi kuhát tu Ánutu yá mukmuro sáni wa yawonek.” **5** Wáina yánán du Judia ále káinnan me Jerusalem ámna náráwa táup hánám watá watán káin kuráng ngáyá kung mukmuro yáni meng tunggap tángga Jodan umi kinan árát Jon dá umi kuháng yámuk. **6** Jon dá kutná kutná mongiuk wawu kamel rommá yá táng tolená, iná let songgo kepma yá táng tolená watá ku pánápmá hárá táng kik tángga, sungnginá ya wu yot maming tátáwi watoyot kitembong páyom tunggun yáni wa nanggiuk. **7** Kulá watán me wu ná: “Nák torong káin ámna káman áwinek wata hálángngá wu nák neháng hárátek, hang ámna nák ina tá turing hang watán sendol páupmá yayaliyan tárák muná.” **8** No ku umi hánám watá kuháng sámet, iná watá ku Iruk Káungá watá kuháng sáminek.”

Jon dá Jesu umi kuháng muk

(Mat 3.13-17; Luk 3.21-22)

9 Rám wahára Jesu wu it Nasaret ále Galili kálu áwáng kung Jodan umi kinan han Jon dá umi kuháng muk. **10** Rám Jesu yá umi sangga kep káin árángga áwuk, wahára hánám Jesu yá káuk ku alek ká ang tán Iruk ká iráp tánarám bá ina kahet hang málám hárá ep tángga árán, **11** rám waháranyon me káman alek kálu ing háuk: “Kák ku nák Nanggena. No kák ka kikiná hánám naret. No kák ka pahánnna álosim hánám naret.”

Satan dá Jesu ingirungngingya táuk

(Mat 4.1-11; Luk 4.1-13)

12 Rám waháranyon Iruk ká Jesu suring mán ále komkomá páliná muná káin kung **13** rám 40 átuk wata kinan Satan dá ingirungngingga kungga átuk. Málám songgo páyom bá árená káin wa árán angelo yá pinná tángga áturáng.

Jesu yá disaepel hulátingga mantángga ihuk

(Mat 4.12-22; Luk 4.14-15; 5.1-11)

14 Kulá Jon táng it káto káin tit wata torong káin du Jesu yá Galili ále káin son kungga Ánutu yan pingnga álosim wa meng tárut tángga kuk. **15** “Kulá rám bu áwek, Ánutu yan átkuku wu enanggon áwek. Pahán hurik tángga pingnga álosim wa narángga pahán sáni káin káto tingga átkuineráng!” ing yánuk.

* **1:2:** Malakai 3.1 † **1:3:** Aisaia 40.3

16 Kulá Jesu málám umi pátum Galili wata tákto kálu kungga kápuk ku Saimon yot kulaná Endru wu umben san umi pátum kinan han átnárán, náuta yándi wu káut iháhá ámna. **17** Wa kápángga Jesu yá yánuk, “Áwáng nák nasurán du no sále ámna nangge iháháyan hálezinemálák.” **18** Wáina yánán waháranyon yándi wu umben yápmangga Jesu isutang kumálák.

19 Málám kimo hásák sim kungga kápuk ku Sebedi nanggená Jeims yot kulaná Jon du bot kinan umben yándi iháhá toktolik tángga átnárán, **20** málám kung ma táng husiuk ináku háng hánám mantáng yámán, nan yándi Sebedi san bot kinan ámna iháhá yuwán áwuráng watoyot árát, yándi wu Jesu isutang kumálák.

Jesu yá iruk wáik isutuk

(Luk 4.31-37)

21 Wahára átang gu it Kapaneam káin kung wakái átang Sabat hárá Jesu yá kungga miti itná kinan hangga Táwi yan me yánáng toliuk. **22** Rám Jesu yá wa yánáng tolingga átuk wahára ámna náráwa wa narángga áturáng watá kangga hárámuturáng, náuta Jesu káuráng wawu ámna kutná pálak ká ina yánáng tolingga átuk, lo yan tiksa yá yánáng tolingngátaráng wáina muná.

23 Waháranyon ámna káman iruk wáik ká ep táená miti itná wata kinan yon átuk watá mantáuk, **24** “Jesu Nasaret nan, rina táng námámáya áwelák? Kák ka nán hám náháng lem tátáya áwelák? Nák ku há naret kák ku wa ingga, kák ku káungá hánám Ánutu yan káinnan dá áwelák!”

25 Wáina inán Jesu yá ing me táng muk, “Yolop átang ámna wa sangga hang!”

26 Wáina inán iruk wáik watá ámna wa muwantang manná mantángga sangga hangga kuk.

27 Wáina kangga ámna náráwa watá hárámutang yáni meme táuráng, “Náwu rina? Me náwu hurápmá hálángngá pálak! Iruk wáik me yánán watán milun suweráng,” ingga yáni miuráng. **28** Kulá wata pingnganá watá sokmuná hánám Galili ále wa kung hilák táuk.

Jesu yá ilalák mara máro hánám iháhá tárut táuk

(Mat 8.14-17; Luk 4.38-41)

29 Kulá rám miti itná wa sangga Saimon káling Endru yan it káin kuráng, wahára wu Jeims káling Jon du káman kuráng. **30** Rám wahára wu Saimon silummá wu ilalák tángga sutná yá ángárángin kome káin átak ingga Jesu inát naruk. **31** Wáina hálendu kung ketná hárá tángga tárut tán, ilalák watá san náráwa málám sungngi tiyawing yámuk.

32 Kulá yonyon kálu káe yá kung han it tá pup táuk kálu, ámna náráwa yá ilalák mara me iruk wáik ká ep ihená wa iháhángga Jesu yan káin áwuráng. **33** It waháranan táup hánám watá áwáng it kálu mungnganá kálu tuwatang áturáng. **34** Ámna náráwa táuppon áwát Jesu yá ilalák yáni hulá hulá wa iháhá toliuk. Hang iruk wáik ká ep ihená wa táuppon yásut yámuk, iná iruk wáik ká kutná hiták meng tunggap tátá wa olet yáni máuk, náuta há naráng meráng wata.

Jesu yá ále rákit káman káin sáponga táuk

(Luk 4.42-44)

35 Hilápmá hánám it tá páyung átuk kálu Jesu yá tárutang it sangga ále rákit ore káman káin kung sáponga táuk. **36** Átang sim bu Saimon yot nuknukngá watá suling muráng. **37** Yáni waku kung kangga sat warán du inuráng, “Kámuk hánám kák ka sulingga átaráng!” **38** Wáina inát tu Jesu yá yánuk, “Wa sat nándá

ku rehára kámá kunin – it kámá enang nákáin – náuta wakái me pingnga hányon yáninet. Wata hánám bu no áwut.”³⁹ Wáina mengga hangga Galili ále kinan átkungga miti itná kinan Táwi yan me pingnga yánangga, hang iruk wáik yásut yámanga kuk.

*Ámna ilalák lepra ná pálak
(Mat 8.1-4; Luk 5.12-16)*

⁴⁰ Ámna káman ilalák lepra pálak watá áwáng tulá hárá imángga hangga kiling muk, “Ko narátá álo hálendu neháng tolitá no Táwi rahálá hárá rongngá hálín‡.”

⁴¹ Ing inán Jesu málám pahán ukuro pálak ketná kálan kung tánggangga inuk, “No pahán kamet, rongronging!”⁴² Wáina inán waháranyon ilalák lepra watá san sutná yá rongrongiuk.

⁴³ Wáina tángga Jesu yá suring mán háná kuinán tán ing inuk, ⁴⁴ “Kándáng narinelák, ko ní kámá káman ma inindalák, ináku kung sutya wa pris káman elengga ku Ánutu ya towet sing mámáya Moses yá ilalák ká álo hálen rina tátáya miuk wáina tátá ku kámá yá kahángga ku ilalákngá yá álo hálek ingga kahineráng.”⁴⁵ Enendu ámna watá kuk ngayá kung me wa raták yánang halingga kuk. Hulá wata ku Jesu yá itná itná áturáng watán káin raták kung áwáng tátá wawu muná, ináku ále rákit wakái re átuk, enendu ámna náráwa wakáinnan wakáinnan watá watán káin áwuráng.

2

*Jesu yá ámna ket hárammá wáik táng toliuk
(Mat 9.1-8; Luk 5.17-26)*

¹ Rám kámá átang sangga Jesu yá it Kapaneam kinan son kung hen ámna náráwa yá wáina áwángga it káman da kinan átak ingga naruráng.² Wáina hálén tóup hánám watá áwáng it pahálá kinan me kep káin wa áwáng tuwatang árát Jesu málám wahára Táwi yan me yánuk.³ Waháranyon, ámna káman kuratná náut wawu erek kámut háléná wawu málám re áwáwáyan muná, wata ku ámna 4 yá sum tát kámun áwuráng.⁴ Áwángga káuráng gu Jesu rupmá káin kung heheyen du muná náuta ámna náráwa yá kik hánám árát, áwáng it ketná árángga kung it hunganganá yalingga wakálu kangkang pálak sat Jesu rupmá hárá háuk.⁵ Wáina tát Jesu yá málámba naráng háting muráng wa kangga ku ket hárammá wáik wa inuk, “Nanggena, no mukmuroka wa yawondat.”

⁶ Wáina inán lo yan tiksa kámá wahára áturáng watá kangga ku ing narángga átkiuráng,⁷ “Náuta ku ámna nátá wáina menggoek? Ánutu yan kome tain ingga hám tánggoek! Ámna káman dá kátu sasayan tárák kámá muná, Ánutu yá rewe ku wáina tátáyan.”

⁸ Waháranyon Jesu málám pahálá yá háraruk, pahán yáni káin wáina narángga átaráng ingga hálendu yánuk, “Náuta ku wáina naráng háreráng?⁹ Ilalák mara inánáyan du me rina ku tiyapmá hánám ininet? ‘Mukmuroka ku yawondat,’ me ‘Tárutang kangkangga tángga hangga kung?’¹⁰ Enendu ing narineráng Ámna Nanggená watá káwak náta ketnán kátu sasa watán háláng tángga átak.” Wáina yánangga son ilalák mara wa inuk,¹¹ “No kanin, tárutang kangkangga tángga itya ya kung.”¹² Wáina inán waháranyon málám tárutang

‡ 1:40: Juda yan kálu ku ing ilalák lepra pálak wawu Táwi rahálá hárá ku rongrongngá muná.

kangkangngá tánggatang rahán yáni háräa hangga kuk. Wa kangga kámuk hárämutang Ánutu kutná meng tárut tángga ing miuráng, “Tárák kámá ing ma hánám káumán!”

Jesu yá Liwai mantág muk.

(Mat 9.9-13; Luk 5.27-32)

¹³ Kulá son Jesu málám umi páatum tákto kálu kungga árán, ámna náráwa kik hánám watá áwát málám wahára Táwi yan me pingnga yánuk. ¹⁴ Wahára átang son kungga káuk ku Liwai* Alfius nanggená wu takis iháhá itná háräa putung átnárán kangga ku inuk, “Áwángga nák nasulák,” Wáina inán Liwai málám tárutang isutang kuk. ¹⁵ Kulá rám Jesu yá Liwai yan it káiñ kungga disaepelná yot sungngi nangga áturáng, wahára wu takis iháhá me “mukmuro mara” táup hánám Jesu isutang áwuráng watyot kámuk átang sungngi náuráng. ¹⁶ Wahára tombong Farisi wata kinan nan lo yan tiksa watá kat Jesu yá takis iháhá me “mukmuro mara” watyot sungngi nangga árát, árong disaepelná wa yánuráng, “Náuta ku Jesu yá takis iháhá me mukmuro mara yot sungngi náeráng?” ¹⁷ Wáina met Jesu yá narángga yánuk, “Ámna káman ilalákngá muná yá dokta yan káiñ ma kungngátak, ináku ilalákngá pálak watá ku dokta yan káiñ kungngátak. No áwut wawu ámna náráwa kándáng árená wa mantág yámámáya ma áwut, ináku mukmuro mara wa mantág yámámáya áwut.”

Jesu yá sungngi sangga sáponga tátá wata yánuk

(Mat 9.14-17; Luk 5.33-39)

¹⁸ Kulá rám káman Jon dán disaepel yot Farisi wu sungngi sangga árát, ámna náráwa kámá yá áwáng Jesu inuráng, “Jon dán disaepel yot Farisi yan disaepel yá ku sungngi sanggoeráng, iná kákkán du muná.”

¹⁹ Wáina inát Jesu yá yánuk, “Ámna káman dá náráwa káman yot ket tántán tátáya átang nuknukngá men áwánggalát watá watyot átang sungngi álo sanggalát me muná? Wáina kámá ma árak. Rám ore watá watyot átgalát wahára wu herongnge átnát tán rám. ²⁰ Iná rám káman áwinek wahára wu ámna ni náráwa tátáya táinek wa áwáng háräa tágga kuineráng, wahára wu wáina nuknukngá yá sungngi sanggalát.

²¹ “Hang káman dá lap kátu mirak táng kakngá ya hinangngá ma rákárenggim. Iná wáina tánggim wawu mirak watá kakngá wa uyin hinangngá maming táwi hálenggim. ²² Hang káman dá wáin mirak wa táng meme kepma kakngá háräa ma kulinggim. Iná wáina tánggim wawu wáin mirak wata mulá yá meme kepma wa rárähánggim, wáina tán du yayará wáin yot meme kepma wawu yáup yándi muná hálenggalán, wáina wata ku wáin mirak wawu meme kepma mirak háranyon kukuliyan.”

Sabat háräa yáup ma táténá wata Jesu yá yánuk

(Mat 12.1-8; Luk 6.1-5)

²³ Rám káman Sabat háräa Jesu yá disaepelná yot yáni waku wit hái orek yáni kálu kunggatang disaepelná yá wit páliná wa kámá kátungga ihuráng. ²⁴ Kulá Farisi yá wa kápángga Jesu inuráng, “Kang, náuta ku disaepelka yá Sabat háräa kálu wáina ma tátáya mená wa táreráng?”

²⁵ Wáina met narángga Jesu yá yánuk, “Sán kámá Devit tá tombongngá yot háing yámán táuráng wa ságingngátaráng me muná?” ²⁶ Pris táwi yáni kutná Abiata watán rám háräa Devit málám kung Ánutu yan it kinan hang, másáng

* **2:14:** Liwai wawu Matyu kutná nukngá.

horengga Ánutu yan tit káungá hánám hálená wa pris káman inán másáng wa imán náuk, wawu kálu hitik táuk, pris yá re nanaya mená wa, kámá iháng imán tombongngá yámangga náuráng. Devit tá wáina táuk, enendu Táwi yá kendák taelák ingga ma inuk."

²⁷ Waháranyon ing yánuk, "Ánutu yá ámna nangge hálang yáyámáya Sabat táng tunggap táuk; ámna nangge yá Sabat hálang imámáya ma táng tunggap táuk. ²⁸ Wata ku Ámna Nanggená wawu Táwi, Sabat tán hányon."

3

Sabat hárá Jesu yá ámna ketná wáik táng toliuk

(Mat 12.9-14; Luk 6.6-11)

¹ Rám káman Jesu yá kung miti itná kinan háuk, wahára wu ámna káman ketná kámurená wakáiín hányon árán, ² ámna kátu wu Jesu yá tárák rina tán kangga táng me hárá tinin ingga áwáng áturáng, wáina hálendu Sabat hárá ná ámna wa táng tolin kanin ingga kangga átkiuráng. ³ Kulá Jesu málám ámna ketná kámurená wa inuk, "Wá átaráng wata kondon yáni hárá wa hetang álák."

⁴ Wáina inángga son wahára áturáng ngá wa yánuk, "Retá ku Sabat hárá kálu kándáng hález, álosim tainemán me wáik tainemán? Hálang yámámá me ráháng kámut tátá?" Wáina yánán wahára áturáng watá náng ingmen áturáng. ⁵ Málám kuk hánám kárek hálengga pahán yáni káto wa kangga pahálá márawin ámna wa inuk, "Ketya wa uying ráng táng." Ing inán ketná uying ráng tán ketná yá álosim háliuk. ⁶ Kulá waháranyon Farisi yáni waku hangga kungga Herot tán tombong kápángga Jesu utkámut tátáya me hulátingga hároturáng.

Urum táwi yá Jesu isutang kuráng

(Mat 12.15-16; Luk 6.17-19)

⁷ Jesu málám disaepelná yot hangga umi páatum káin kut ále Galili nan ámna náráwa urum táwi watá yásutang kuráng. ⁸ Wáina Wáina tánggoek ingga naruráng hárá wu ámna náráwa táup táwi hánám ále Judia kálu, it yáilá Jerusalem kálu, ále Idumea kálu, me umi Jodan numkálu, hang it yáilá Tair me it yáilá Saidon kálu nan dá Jesu yan káin áwuráng. ⁹ Ámna náráwa yá kik hánám hálén kome muná kangga disaepelná yánuk, "Bot káman tiyawing namániráng, náuta ámna náráwa yá neháng kik pásinirot." ¹⁰ Táup hánám háiháng toliuk hálén, ilalák pálak watá há tángganin ingga málám hárá re seng inisurán tángga áwáng kik hánám áturáng. ¹¹ Rám iruk wáik ká kanggiuráng hárá wu iháng hang kondolá hárá kátingga ing mantánggiuráng, "Kák ku Ánutu Nanggená!" ¹² Ing menggiuráng, enendu me káto mengga yánanggiuk, "Nák ku wa ingga ma meindaráng."

Jesu yá aposelná 12 iháng tunggap táuk

(Mat 10.1-4; Luk 6.12-16)

¹³ Rám káman Jesu málám ále yáilá káin áráng átang málámbá niya narek wa mantáng yámán málámbán káin áwuráng. ¹⁴ Málám ámna 12 iháng tunggap tángga kut aposel* yámangga yánuk, "Sán du nákkot átneráng. Rám kámá wu suring sáme Táwi yan me wa yánangga átninguineráng, ¹⁵ me hálang tángga iruk wáik wa yásut kuineráng." ¹⁶ Ámna 12 iháng tunggap táuk wawu: Saimon, Jesu yá kut nukngá Pita imuk wa, ¹⁷ hang Jeims wu Sebedi nanggená hang kulaná Jon (yarán wawu Boanerges ing mantáng yámuk wawu wata hulá wu

* ^{3:14:} Kut aposel wata hulá wu me tángga kungga áwángga tátá.

punam bá ina táinemálák), ¹⁸ hang Endru, Filip, Batolomiu, Matyu, Tomas hang Jeims Alfius nanggená, Tadius hang Saimon wawu tombong káman kutná Selot[†] waháranan, ¹⁹ hang Judas Iskariot, wawu ámna niyá Jesu táng káyam ket yáni háría tiuk wa.

Jesu yá Belsebul yot yáup táké ingga miuráng

(Mat 12.22-32; Luk 11.14-23; 12.10)

²⁰ Jesu málám it káman da kinan kung hang átnárán, ámna náráwa kik táwi watá son áwáng hiuráng, wáina hálendu málám disaepelná yot yáni re átang sungngi yáni nanayan du muná. ²¹ Wáina tát Jesu sipmá kátu yá wa naruráng háría wu “Ámna wawu hohek, wata ku kung engotang áwánin,” ing mengga kuráng.

²² Hang lo yan tiksa Jerusalem kálu átang háuráng watá ing miuráng, “Iruk wáik yáin yáni, Belsebul,[‡] watá ep tán tánggoek, hang watán háláng háría kungga nuknukngá wa yásutkoek.”

²³ Wáina mengga árat tu Jesu yá mantáng yámán áwát me tárák háría yánu. “Rina tángga ku Satan dá Satan isurán kuinek? ²⁴ Káwak káman háría árená yá yáni yon honhoren tánggalát wawu káwak watá kándáng ma átgim. ²⁵ Hang amba káman háría árená yá yáni yon honhoren tánggalát wawu amba watá kándáng ma átgim. ²⁶ Hang Satan dán tombong gá yáni yon honhoren tánggalát wawu kándáng ma átgalát, tombong wawu há sáliknginggim. ²⁷ Iná ámna káman dá ámna hánghálángngá yan it kinan raták kung hang kutná kutná wakáin ma ihángga kunggim, ináku ámna hánghálángngá wa kálak ket hárammá hárotang tingga ku wáina álo tánggim. ²⁸ No pálipuk hánám ing sáin, Táwi yá ámna yan mukmuro me sárum meme taeána wawu álo yawon yáminek. ²⁹ Iná káman dá Iruk Káungá wata sárum meme tainek wawu kátuná wa ma sáindák, márapmá ná wawu rámá rámá átang kuinek.”

³⁰ “Ámna wawu iruk wáik ká watoyt átkoek,” ing miuráng wata ku wa yánu.

Jesu maming got yakukulaná yá áwuráng

(Mat 12.46-50; Luk 8.19-21)

³¹ Kulá Jesu maming got yakukula watá áwáng kep káiń átang ámna káman suring mát kung it kinan Jesu inán áwáng kep káiń kápápáya kung han, ³² ámna náráwa kik táwi áwálák áturáng watá inuráng, “Mamya yot yakukulaka wu kák ka sulingga áwáng kep káiń átaráng.”

³³ Ing inát watá miuk, “Mamna me yakukulana wu ni?”

³⁴ Wáina mengga áwálák háleng sulingga wahára putung áturáng wa yánu, “Kaniráng! Nahára átaráng sándu mamna me yakukulana! ³⁵ Niyá Ánutu yan me isutang átingguinek wawu nák yakukulana me yit ilomna me mam ilomna.”

4

Jesu yá ámna káman dá irit táulá hái káiń haliuk ka me tárákngá yánu

(Mat 13.1-23; Luk 8.4-15)

¹ Son Jesu yá umi pátum tákto káiń átang Táwi yan me yánang tolingga átnárán ámna náráwa yá áwáng táup hánám tuwarát kápápangga bot káman umi ketnán átuk wata ketnán Jesu yá áráng putung árán ámna náráwa yá áwáng

[†] 3:18: Tombong Selot wawu Juda nan ámna urum kámá watá ku Rom ráhangga yásutni ingga tángga átnándaráng. [‡] 3:22: Belsebul wawu Satan kutná nukngá.

umi pátum tákto káin áturáng. ² Málám me wa táwi hánám tárák hára tingga yánang tolingga kungga átang yánuk, ³ “Sándá narániráng! Ámna káman dá iritná taulá halin ingga kuk. ⁴ Málám halingga kungngárán kámá yá kálu hára hat, iráp pá áwáng erek nang háliuráng. ⁵ Iná kámá yá ále sup kárak hára háuráng watá ku sopmuná hánám áráng hiuráng náuta kung káwak kinan ma háuráng. ⁶ Kulá káe yá háliuk wahára wu kápán há roningga háuráng, náuta ráhun yáni muná wata. ⁷ Táulá kámá yá wu ále uran kánggárangngá kinan kung háuráng hálendu áruráng, enendu árángga pálin yáni sásáyan tárák ku muná, náuta uran kánggárangngá watá iháng usuk. ⁸ Hang táulá kámá yá ku káwak álosim hára háuráng hálendu áráng hengga pálin yáni álo kámá hánám wa sángga áturáng. Kámá yá pálin yáni táwi simsim tit, kámá yá tátáwi tit, kulá kámá yá ku maming tátáwi hánám tiuráng.”

⁹ Hang Jesu yá ing yánuk, “Káman ni kárámanná pálak hálendu watá me ná narinek.”

¹⁰ Kulá ámna náráwa yá erek kung háliuráng, wahára wu disaepelná 12 watoyot kámá rupmá tangtang áturáng watá me tárákngá yánuk wata hulá ya ináng suliuráng. ¹¹⁻¹² Ináng sulit tu yánuk, “Kámá kep káin átaráng wawu me tárákngá kálu re yánáná wáina hálendu ‘rendá rahán yáni hálengga átneráng enendu páliná wu ma káindráráng, me rendá narineráng enendu wata hulá hánám bu wáina ingga ma narindaráráng. Wáina tángga átninggan pahán yáni hurik tát Táwi yá kátu yáni saiwon.”* Iná sáni wu Ánutu yan átkuku watán me kilakngá wata hulá hánám wawu Ánutu yá sán há sáliuk.”

¹³ Son Jesu yá ing yánuk, “Sándú me tárákngá náwu ma naráráng me rina? Rina tángga wu me tárákngá nukngá wata hulá wa narineráng? ¹⁴ Ámna káman dá irit taulá halingngátak wawu káwak náta ketnán Táwi yan me halingngátak. ¹⁵ Ámna kámá wu irit taulá yá kálu hára hangngátaráng wáina, rám Táwi yan me narángngátaráng waháranyon du Satan dá áwáng me narángngátaráng wa táng hírráán kung yámángngátak. ¹⁶ Iná kámá wu irit taulá yá sup kárak hára hangngátaráng wáina, Táwi yan me wa narángga sopmuná hánám tángga wata herongnge hánám tángngátaráng, ¹⁷ enendu ráhun yáni ma koená wata tángga wu rám hétetrána kimo re átnárát márapmá me tárák wáik rina rina yá Táwi ya naráng háting meráng wakálu áwángngátak, wahára wu sopmuná hánám naráng hákhatík yáni sangngátaráng. ¹⁸ Hang kámá wu irit taulá yá ále uran kánggárangngá hára hangngátaráng wáina Táwi yan me wa há narángngátaráng, ¹⁹ enendu káwak kán kutná kutná wata narángpak tángngátaráng, me kikiná hulá hulá watá yángyárungrungningngátak, me kutná kutná kápáng narángngátaráng. Watá iháng usán Táwi yan me watá páliná ma sángngátaráng. ²⁰ Iná kámá wu irit taulá káwak álosim hára hangngátaráng wáina, wata tángga Táwi yan me wa narángga tángga páliná sángngátaráng wawu kámá yá pálin yáni táwi simsim tit, kámá yá tátáwi tit, kulá kámá yá ku maming hánám tátáwi tingngátaráng.”

Lam kasingga táng kilak ma tingngátaráng (Luk 8.16-18)

²¹ Jesu yá ing yánuk, “Káman dá lam kasingga tángga áwánggim wawa baket kinan káin me tebol tárang káiham tinggim? Wáina muná. Ináku tebol ketnán tinggim watá ku álo. ²² Me kámá tum táená wawu hiták hálezineráng,

* 4:11-12: Aisaia 6.9-10

hang me kámá kilak átaráng wawu hiták meng tunggap táineráng. ²³ Káman dá me nanaráyan kárámanná pálak hálendu watá me ná narinek."

²⁴ Waháryony sengsáráp tingga ku ing miuk, "Me rina nareráng wa kándang hánám wa naráng hátingga átneráng. Tárák rina tánggoeráng wawu Ánutu yá wáinanyon táng sámángga, wata ketnán nukngá sengsáráp táng sáminek. ²⁵ Káman niyá me páliná watá átmek hálendu Ánutu yá wata ketnán nukngá yot tingga iminek. Iná káman niyá me páliná wa ma átmák hálen wawu isikimo rina átmek watyot imáng hutang ihinek."

Irit tá áráng heheyan me tárák tingga yánuk

²⁶ Hang ing hányon yánuk, "Ánutu yan átkuku wawu ing ina: ámna káman dá irit táulá káwak káin halingga sangga, ²⁷ yáungán ruhinek me káen sensgulingga átkuinék, wahára rina rina áráng hengga árángga átaráng wawu ma narángngátak. ²⁸ Káwak málámbáyon du muk yámán árángngátaráng, hulátingga murán yáni, hang yumin yáni, hang yumin yáni kinan du pálin yáni tingngátaráng. ²⁹ Áráng hengga kungga pálin yáni ságga álikngingga árát tu pálin yáni mamaráyan rám hálengngátak, wahára wu mårumá yá áwángga marángga ihángngátak."

Mastet táulá hárá me tárák tingga yánuk (Mat 13.31-32; Luk 13.18-19)

³⁰ Son Jesu yá yánuk, "Ánutu yan átkuku wata wu náut ina ingga mengga sáninet, me tárák ku náut hárá mengga sáninet? ³¹ Ánutu yan átkuku wawu mastet táulá ina isik hánám kímo káwak kinan halingga átaráng. ³² Enendu rám watá áráng hengga tihangngátak wahára wu hái káin kutná kutná hená wa iháng hátingga maming táwi hánám wa tihangngátak. Ketná palá tingga árán alek káin iráp pá kahetang áwáng wahára tángga sek narángga yongnga ya átnándaráng."

³³ Rám máro yon Jesu yá Táwi yan me wa tárákngá wáina re tárák hárá yánuk. Watá nanará yáni káin álo nanaráyan kálu wahára yánánggiuk. ³⁴ Málám me kámuk yánánggiuk wawu tárák hárá re tingga yánánggiuk, iná máriya málám re disaepelná yot átang wahára ku wáina wáina ingga hulá yot kándang hánám yánáng tolinggauk.

Jesu yá iruk táwi wa inán sáuk (Mat 8.23-27; Luk 8.22-25)

³⁵ Rám wahára it tá yonyonlingga áwán du Jesu yá disaepelná yánuk, "Umi pátum táktó numkálu kunin," ³⁶ ing yánán disaepel yá Jesu yá bot átuk wata kinan re áráng árát ámna náráwa káwan táwi wa yápmangga kuráng, waháranyon bot kámá watyot hányon kuráng. ³⁷ Kungga átnárát, iruk maming táwi yá tání umi pátum punggilá yá hilák singga bot ketnán hanghang tángga árát, bot tá hálá umi pátum kinan háin ingga tángga átuk. ³⁸ Kulá Jesu wu bot yangngá káiñ miung ketnán ruhángga árán disaepelná yá táng mirak tángga inuráng, "Tiksa, náni ya urák náni wa naránggoelák me? Hang suwindemán!"

³⁹ Wáina irát, málám tárutang iruk wa me táng mángga umi pátum punggilá wa yánuk, "Kilak! Yolop hánám átniráng!" Wáina yánán iruk ká san umi yá láláwingga hánám wa átuk.

⁴⁰ Kulá hang disaepelná wa yánuk, "Náuta ku pitánggoeráng? Sánda naráng hákhátič sáni wa muná hánám puk me?"

41 Wáina yánán, yáni waku hárámutang pikpito narángga yáni meme táuráng, “Náwu ni? Iruk kot umi pátum punggilá yá watán me naránggoeráng náwu!”

5

Jesu yá iruk wáik isutuk (Mat 8.28-34; Luk 8.26-39)

1 Jesu yá disaepelná yot Galili umi pátum wa hitik tángga Gerasen ále káin kung hengga, **2** rám Jesu yá bot sangga háuk waháranyon ámna káman iruk wáik ká ep taeñá watá tanggán káin átang kakaya áwáng hiuk. **3** Ámna wawu tanggán káin átnándak, wahára ámna káman dá ámna wa háthárot tán tárák ku muná, sen dá enendu muná yon. **4** Rám kámá sen dá ket hárammá káto hárotnándaráng, enendu sen uying rákrákit tángngátak. Káman dá hálángngá táng hang titiyan du muná. **5** Rámá rámá káen me yáungán wawu ále yáilá káin tanggán dá átak wakáin re átang huhumenman pálak málámbáyon sutná sutná wa sup pá marángngátak.

6 Málám mulangán káin átang Jesu kangga hururung ingmen kung kondolá hára tulá hára imángga han, **7-8** Jesu yá inuk, “Iruk wáik, ámna wa sangga hang!” Wáina inán narángga hahatingga ingmen ing mantáuk, “Jesu, Ánutu Árená Hánám wata Nanggená, rina táng namindelák? Ma keháng lem táindát ingga Ánutu rahálá hára nanáng!”

9 Ing inán Jesu yá inuk, “Kutya ku ni?” Ing inán, watá miuk, “Nák ku iruk wáik tombong hásák wata táwi yáni ya átnándat, wáina wata ku kutna wu Tombong Hásák.” **10** Wáina inángga ále nahára ma násutnándalák ingga kiling muk.

11 Put urum táwi káman du ále yáilá isikimo wata álatná kálu enang waháranyon sungngi nangga árát. **12** Kulá iruk wáik watá Jesu kiling muráng, “Suring námátá put wa átaráng wata kinan kung hanin.” **13** Wáina ing met, Jesu yá álo ingga yánán iruk wáik watá ámna waháranan áráng hengga kung put wa áturáng wata kinan háuráng. Put káwan táwi wata sale yáni wu 2000 watá hururung ingmen ámuta re hangga umi máta porá isikimo hárá hitangga kung umi pátum kinan hangga umi nangga kámuturáng.

14 Wáina tát, ámna put wa pin yáni taeñá watá wa kangga pitángga kungga pingnga wa it kinan me ále wata kátu káin yánát ámna náráwa yá rina tunggafek ingga kakaya kuráng. **15** Rám ámna náráwa yá Jesu yá átuk káin wa áwángga káuráng gu ámna iruk wáik ká ep taeñá táng toliuk wawu sutná kándáng tánggánngga, nanaráná yá kándáng hálen, wahára putung árán, kangga pitáuráng. **16** Kulá rendá wahára átang rahán yáni yá káuráng watá wu ámna iruk wáik ká ep taeñá wawu wáina ingga áwuráng wa yánuráng, hang put tu wáina táeráng ingga hányon yánuráng. **17** Kulá me pingnga wa narángga ámna náráwa yá ále ná sangga kung ingga sonson Jesu yolopon kiling muráng.

18 Kulá Jesu málám bot ketnán áruk wahára wu ámna iruk wáik ká ep taeñá táng toliuk watá káman kunin ingga Jesu kiling muk. **19** Enendu Jesu yá álo ingga ma inuk, ináku ing inuk, “Itya káin kung sipya kátu Táwi yá urákka narángga kutna táwi rina táng kamek wa wáina ingga yáninelák.” **20** Wáina inán du ámna watá kung Dekapolis ále káin wáina ingga Jesu yá kutná táwi rina táng muk wa yánángga kun ámna náráwa yá wa narángga ikik hárámuturáng.

*Náráwa máto kámurená yot náráwa ilalák mara iháng tárut táuk
(Mat 9.18-26; Luk 8.40-56)*

²¹ Rám Jesu yá bot ketnán umi pátum wa son hitik tángga kung numkálu átuk, wahára ámna náráwa yá kik hánám wa áwáng áwlálák tauráng. ²² Wáina tát átnárán, miti itná yan ámna yáilá káman kutná Jairus watá áwáng Jesu kangga tulá hárá imángga hangga ²³ inángga pahálá yot hánám kiling muk, “Uriwana máto yá kámuntnánde.” Ko áwáng ketya yá tánggatá álo hálengga tárutang hárátnék.”

²⁴ Wáina inán du Jesu yá watyot kun, ámna náráwa táwi hánám watá isutang kungga uying kákkárik táng mángga kuráng. ²⁵ Kulá náráwa káman wahára átuk wawu yara 12 wata kinan yipitná ya rámá rámá kungga rewe átnándak. ²⁶ Málám dokta móro hánám watán káiñ kun háláng imánin ingga tángngátaráng, enendu sut láwit táwi hánám imángngátaráng, me supmá kámuk hánám sáuk, enendu ilalákngá yá álo hálená ina ku ilalák watá táwi hánám wa hálengga átnándak. ²⁷ Málám Jesu yá wáina wáina tángngáatak ingga met narángga ku, sárumá ya káwan táwi kungga áturáng wata kinan kung lapmá hásák hárá wa tánggáku, ²⁸ náuta, “Na hánámá lapmá hásák káiñ tánggáinet wawu há álo hálezet,” ingga narángga átuk wata. ²⁹ Waháranyon hánám sip pá hangga átnándak watá pukon sálikngingga kun, ³⁰ waháranyon Jesu yá naruk ku hálángngá kátu yá sangga kun málám hurik tángga kik táwi kunggaturáng wa yánuk, “Niyá nákkán lap tánggaek?”

³¹ Ing men disaepelná yá inuráng, “Kang, ámna náráwa kik hánám keháng rosingga koeráng, enendu ko ku melák, ‘Niyá nehánggaek?’ ingga melák.”

³² Wáina inuráng, enendu Jesu málám emá re niyá nehánggaek ingga áwlálák hálengga kuk. ³³ Jesu yá wáina tán kangga náráwa ni ilalákngá yá álo hálen naruk, málám pitángga yángyáng pálak áwáng hárammá hulá hárá turingga hangga wáina wu pálíup ingga inuk. ³⁴ Wáina wáina ingga inán Jesu yá inuk, “Uriwana, naráng hákháttika watá keháng tolek. Pahán láláp hárá kuinelák, iná ilalák wawu pukon kepmaék.”

³⁵ Jesu yá wa inángga emá me tángga átnárán, ámna kámá miti itná yan ámna yáilá watán it káinnan dá áwáng inuráng, “Uriwaka wawu há kámutak. Márapmá watyot tiksa ma imindalák.”

³⁶ Wáina inát Jesu málám watán me wa kárámatingga hárá naruk, enendu ámna yáilá wa inuk, “Ma narángpak táindalák, ináku naráng hákhátk hárá káto átlélák.”

³⁷ Wáina inángga málám yánán kámá yá ma isutang kuráng, ináku Pita, Jeims hang Jon, Jeims kulaná, watyot re kuráng. ³⁸ Yáni wu rám miti itná yan ámna yáilá watán it káiñ kung hengga Jesu yá kápuñ ku huhumenman tángga kutkáyawát wa irawa hárá ingmen tánggarát. ³⁹ Málám kung it kinan hangga yánuk, “Náuta wu kut me huhumenman ná tángga átkoeráng? Nangge náwu ma kámurak, ináku ruhángga átak.”

⁴⁰ Wáina yánán watá yut mángga árat málám yánán erek ingmen kep káiñ hat, naning maming got disaepelná káman áturáng wa ihángga nangge ting sat átuk wakáiñ kung háuráng. ⁴¹ Málám hang nangge wata ketná hárá tángga inuk, “Talita kum” (wawu ing “Náráwa kimo, no kanet ‘Tárulák!’ ”). ⁴² Waháranyon hánám náráwa máto watá tárutang kung áwáng tán kangga ikik hánám hárámuturáng. Náráwa kimo wawu yaraná wu 12. ⁴³ Waháranyon

málám sungngi kámá imát nái kungga kámá wáina táek ingga ma yáyánáya olet yáni máuk.

6

Profet tu itná hulá hára kutná árená muná (Mat 13.53-58; Luk 4.16-30)

¹ Kulá Jesu málám rehára átuk wa sangga itná hulá káin disaepelná watyot kuráng. ² Rám Sabat tá áwáng hiuk hára wu miti itná káin Táwi yan me yánang tolingga árán, urum táwi wa narángga áturáng wata kinan máro hánám bá yon hárámutang me keke ing miuráng, “Ámna nátá nanará wawu rekáinnan ihuk? Nanará álosim náwu niyá imuk ngáya tángga tárák hulá hulá wa hányon tánggoek? ³ Náwu kapenda me náut? Náwu Maria nanggená Jeims, Josep, Judas hang Saimon wata tat yáni me rina? Hang yitná ilommá nahára nányot há átnándamán.” Wáina mengga kuk táng mángga watán me wa pálipuk ingga ma naruráng.

⁴ Wáina met Jesu yá yánuuk, “It yáni hulá me málámbán hun kinan me málámbán itná pahálá kinan rewe ku profet tu kut yáni árená muná.” ⁵⁻⁶ Jesu málám naráng hákhátit yáni muná wa kangga hárámutuk, wata ku málám wahára ket tárák kámá táwi sim ma táuk, ináku ilalák mara yarákimo wahára ketná yá ihánggápán álo háliuráng wa rewe. Wáina tángga Jesu málám itná itná kungga Táwi yan me wa yánang tolingga átkuk.

Jesu yá disaepel 12 suring yámuk (Mat 10.5-15; Luk 9.1-6)

⁷ Málám disaepelná 12 wa mantáng yámán áwát, iruk wáik yásusut watán hálang wa yámángga yará yará suring yámán kukuya ing yánuuk, ⁸ “Náut kámá káman kálu watán ma ihindaráng ináku to rewe ihineráng. Másáng ma ihindaráng, yák ma ihindaráng me sup kámá tumá kinan árat ma ihindaráng. ⁹ Sendol re moneráng, iná sut tátámot tání hánámá kámá ma ihindaráng. ¹⁰ It rehára ruhineráng watá wahára re átang kungga it kapme wa sáineráng. ¹¹ Iná it káman dá herongnge ma táng sámángga ma sáhená yan tárák árat, me sándán me ma narát, wawu háram sáni káin káwak káhumá wa káting halit wahára han du kuineráng, watá ku watyot me yá átak hálezinek,” ingga yánuuk.

¹² Kulá disaepel watá hangga kungga pahán hurik táineráng ingga ámna náráwa yánangga kuráng. ¹³ Yáni waku iruk wáik táuppon yásut yámángga ilalák mara táuppon oel kulingga kuháng yámángga ku ilalák yáni háranan iháng tárut tángga kuráng.

Jon Umi Kuháng Yámámá wa salá ták maruráng (Mat 14.1-12; Luk 9.7-9)

¹⁴ Kulá Jesu kutná yá táwi hánám hálengga kungga árán du King Herot tá rina rina tunggafengga átuk wa naruk. Kátu kámá yá wu ing mengga kunggarát, “Jon Umi Kuháng Yámámá kámutuk watá son hám tártutuk Wáina hálendu ket tárák hulá hulá tátyan hálang wawu wahára átak.” ¹⁵ Kulá kátu kámá yá wawu Elaija ingga menggaturáng, iná kátu kámá yá wu profet uláp hánám átkiuráng waháranan ina ingga menggaturáng.

¹⁶ Iná Herot tá ku wa narángga wu ing miuk, “No yáne Jon salá maruráng watá son tártutuk!”

¹⁷ Jon wawu uphuráp Herot málámbá yánán kung ket tángga hárotang táng it káto kinan tiuráng. Wa táuk wawu náuta kulaná Filip áwáná Herodias wa

Herot tá áwáná ya tán, ¹⁸ wata ingga ku Jon dá ing mengga sonson tángga árán, "Herot ko kulakka áwáná áwáka ya táulák wawu kandák." ¹⁹ Wáina inángga sonson tángga áwán du Herodias yá pahálá kuk hánám naráng mangga áwánggiuk, enendu utkámut tátáyan kálu kámá ma tunggafenggiuk, ²⁰ náuta Herot tá Jon da naráng manggiuk wawu ámna kándang rongrongngá, wata ku Jon da hányon pitáng mangga kándang hánám pinná tánggiuk. Rám Herot tá Jon dán me naránggiuk hárá wu naráng yakyawák tángga narángpak hánám tánggiuk, enendu son Jon dán me nanará ya wu kikiná naránggiuk.

²¹ Pukon da ku Herodias yan rám álosim káman dá áwuk wawu Herot tá tunggafiuw watán rám. Wata ku umi sinak maming táwi tátáya kapman dán ámna yái yáni me tewe ámna yái yáni watoyot ále Galili yan ámna yáilá wa iháng uyiuk. ²² Rám wata kinan du Herodias uriwa yá áwáng rahán yáni hárá wa táit pánáp tángga árán Herot yot ámna hulá hulá watá kangga álosim naruráng. Wáina hálendu king gá náráwa wa inuk, "Ko náuta kámá narángga naninelák wawu no hárám kaminet." ²³ Ing inángga me káto hárám mengga miuk, "Pálipuk hárám ko náuta narángga naninelák wawu no hárám kaminet wata tárakngá ku ále káwak no pinna táet wa huk tángga numkálu kamánggem wáina."

²⁴ Wáina inán náráwa málám hangga kuk ngáyá kung maming inuk, "Náut nanamáya inínet?"

Ing inán maming gá inuk, "Jon Umi Kuháng Yámámá wata yáilá ya naret," ingga ininelák."

²⁵ Wáina inán náráwa málám sokmuná hárám son kung king inuk, "Nák ku ko kula pálik hárám nahára Jon Umi Kuháng Yámámá wata yáilá wa tera hárá tingga táng áwáng naminelák ka naret."

²⁶ Wáina inán king gá narángpak táwi hárám táuk, enendu me káto hárám mengga inuk me ámna yáilá sungngi nanaya áwuráng wata rahán yáni hárá hálendu milunná ma yaliuk. ²⁷ Ináku waháranyon yáup ámnaná suring mán Jon yáilá tángga áwáwáya kuk. Ámna watá kung Jon it káto káin átuk wakáin salá ták marángga ²⁸ táng tera hárá tingga táng áwáng náráwa wa imán watá táng kung maming imuk. ²⁹ Wa narángga Jon dán disaepel yá áwáng tambun wa táng kung tanggán káin usuráng.

Jesu yá ámna 5000 wa sungngi sing yámuk (Mat 14.13-21; Luk 9.10-17; Jon 6.1-14)

³⁰ Aposel kuráng watá átkut sálin áwáng Jesu rupmá áwálák átang wáina wáina táumán me wáina yánang toliumán ingga erek ingmen inuráng. ³¹ Rám ore waháranyon du ámna náráwa watá táup hárám kung áwáng tángga árat tu Jesu yá aposelná yot sungngi yáni nanayan tárák muná hálendu yánuk, "Sáni re hárám áwát nákkot kungga ále rákit kangga wakáin sek naránin."

³² Ing yánangga yáni re hárám bot hárá árángga ále rákit káman káin kuráng. ³³ Enendu táup hárám bá há kápúrág Wáina hálendu wakáin koeráng ingga há narángga it ále ore wakáinnan watá hárám kálu hururung ingmen watá kálak kung hiuráng. ³⁴ Jesu yá kung hengga kápuk ku ámna náráwa táup hárám watá árat kápángga urák yáni naruk, náuta sipsip márumb yáni muná ina hálendu málám Táwi yan me táwi hárám wa yánang toliuk.

³⁵ Kulá it tá há yonyon tin kangga disaepelná yá áwáng inuráng, "Nákáin du ále páliná muná káin átnáne há yonyon tek. ³⁶ Wáina wata ku ámna náráwa

álo suring yámátá it kámá káin há yáni kungga sungngi yáni kangga yungga nanggalát me?”

37 Ingga inát Jesu yá yánuk, “Náut kámá nanayan wawu sáni kangga yámineráng.”

Ing men watá inuráng, “Ámna káman dá yáup yap 8 tángga sup ihángngátak, wáina watá ku álo kung másáng yungga yámátne nanggalát.”

38 Ing met Jesu yá yánuk, “Másáng tum pa rina tá átaráng ingga kaniráng.”

Ing men kungga kangga ku inuráng, “Másáng tum 5 hang káut yará yá átaráng.”

39 Wáina inát tu Jesu yá yánán ámna náráwa wa disaepel yá iháng urum kámá kámá tit kepang álo kámá hárwa wa putung háruráng. **40** Kulá putung áturáng wawu urum kámá 50 kámá 100 wáina wáina re áturáng. **41** Wáina árat Jesu málám másáng tum 5 watoyot káut yará wa ihángga átang alek kálu hálengga Táwi yan káiin sáponga tángga másáng wa hikhuk tángga iháng disaepelná yámán ámna náráwa ya ting yámángga kut, málám káut yará wa wáinanyon tángga yámán kámuk ting yámángga kuráng. **42** Wa yámát nangga kámuk hánám kawin yáni hahatin, **43** disaepel yá másáng me káut káhumá áturáng wa iháng rápmám 12 wa tuwat hánám monduráng. **44** Iná ámna náráwa sungngi wa náuráng wata sale yáni wu táup hánám, iná 5,000 wawu ámna sale yáni re.

Jesu yá umi ketnán yángyáreng kuk (Mat 14.22-36; Jon 6.16-21)

45 Kulá waháranyon Jesu yá disaepelná sokmuná kuniráng ingga suring yámán watá kálak umí párum numkálu it Betsaida káiin kukuya bot ketnán árángga kut, málám ámna náráwa urum wa yánán sansan tángga kuráng.

46 Watá kung hálit kápángga málám ále yáilá álatná káiin sáponga tátaya áruk.

47 Rám it tá pup tákuk wakálu ku bot tá umi párum táithná káiin kunggatuk, iná Jesu yá ku málám re ále yáilá káiin há átuk. **48** Málám hálengga kápuk ku iruk mamíng táwi hánám hásingga árán du disaepelná yá pul tángga kukuya iháng husingga árat. It háiháya kálu málám umi ketnán yángyáreng iháng hátin ingga tángngárán du, **49** disaepelná yá hálengga káuráng gu umi ketnán tangtareng áwángga árán yáni wu kangga utni ingga ohok táuráng, **50** náuta disaepel kámuk kangga pikpito hánám naruráng, enendu waháranyon ing yánuk, “Káto hálezineráng! Náwu na áwet. Ma pitáindaráng.” **51** Wáina yánánnga málám árángga bot ketnán káiin kun waháranyon iruk watá sangga hang náng ingmen árán kangga ikik hánám hárámuturáng, **52** náuta nanará yáni yá kándáng ma naráng rákit táuráng hálendu másáng gá sambe tiuk wata wu manyon naráng hátiuráng.

53 Kulá yáni wu umi párum wa hitik tángga Genesaret káiin kung hengga bot wa wahára puting sat átuk. **54** Kulá bot káinnan dá sangga káwak káiin háruráng waháranyon ámna náráwa yá Jesu kangga há naráng hátiuráng. **55** Wáina hálendu yáni waku hururung ingmen it yáni it yáni kungga ilalák mara wa iháng kangkang hárwa tingga ihánggatang Jesu yá rehára átak wa nangnaráng wakáiin kunggiuráng. **56** Hang ále rehára rehára kunggiuk wahára wu itná itná kámuk it yáilá me it nanggená waháranan dá ilalák mara iháng áwáng urum komená yáni hárwa tingting tánggiuráng. Wáina ting sat árán du kiling mát tu álo san watá lapmá ilungngá re kimo tánggagaya, iná niyá wáina há tángganggiuráng wawu há álo hálenggiuráng.

7

*Rongrongngá yot tu rongrongngá muná ya me táuráng
(Mat 15.1-20)*

¹ Rám káman Farisi yot lo yan tiksa yá Jerusalem káin átang áwuráng watá áwáng Jesu kang áwlálák tágga ² kápúráng gu Jesu yan disaepel kátu yá ket yáni kálak ma yawolená* sungngi nangga árát. ³ Farisi me Juda kámuk wawu tátáwi yáni yan kálú káman wáina isutnándaráng wawu ing, ráma ráma ket yáni kálak yawondang gu sungngi nangngátaráng, iná ket yáni ma yawolená sungngi ma nangngátaráng. ⁴ Rám maket komená sangga it káin áwángngátaráng hárá wawu áwáng ket yáni kálak yawondang gu sungngi nangngátaráng, me tátáwi yáni yan kálú hulá hulá isurená wa isutnándaráng. Kálú káman du ing kap me umi kárangngá me tipot yanyawon tâená wa.

⁵ Wáina hálendu Farisi yot lo yan tiksa watá Jesu inuráng, “Rina tágga ku disaepelka yá tátáwi náni yan kálú wa isutang ket yáni rongrongngá ma hálen sungngi nanggoeráng?”

⁶ Wáina inát tu Jesu yá yánuk, “Ámna kusákngá sánda puk hánám Ánutu yá profet Aisaia inán kándang hánám ing mengga uyiluk:

‘Ámna náráwa náwu milun dá re meng toling namángngátaráng,
iná pahán yáni wu nepmang kung mulangán hánám átaráng.

⁷ Hánámá sut tá re nanáng sákngingngátaráng,
hang me mengngátaráng wawu ámna yan meng rákit mená wa rewe Táwi
yan me ina yánangngátaráng.’†

⁸ Sándu Ánutu yá meng rákit me tiuk wa sat kun du ámna nangge yan kálú wa
re káto tágga átkoeráng.”

⁹ Hang ing yánuk, “Sándu álo kámá hánám ing tággoeráng! Ánutu yan
meng rákit me wa iháng numkálu tingga ku ámna sánin kálú wa rewe
isutang átkoeráng! ¹⁰ Kulá Moses yá ing miuk, ‘Mam nan sáni ya tárang
káin átneráng,’‡ iná, ‘Niyá naning maming me wáik yáninek wawu utkámut
táineráng.’§ ¹¹ Enendu, ket tárák sáni wawu hulá kámá. Sándá ku ing
mengngátaráng, ámna káman dá naning me maming ing yánanggim, ‘Sup me
kutná kutná náwu sán sámánggem, enendu Ánutu yan pingnga ingga há miut,
wata ku ma sámindát;’ ¹² wáina tágga ku sat naning me maming ma hálang
yámángngátkat. ¹³ Wáina tágga ku tátáwi sáni yan kálú wa uying sat áwán Ánutu
yan me wa táng hang tinggoeráng, hang kálú wáinanyon nukngá kámá hányon
tággoeráng.”

¹⁴ Hang son Jesu yá urum táwi wa mantáng yámán málámbán káin áwát
yánuk, “Sán kámuk nákkán me ná kárámatingga kándang hánám narineráng.
¹⁵⁻¹⁶ Náut kámá káman kep káinnan dá kung ámna me náráwa káman da kinan
hangga watá tán mukmuro pálak ma hálenggim, ináku náutá ámna me náráwa
kinan káinnan dá áwáng kep káin hangngátkat watá tán du mukmuro pálak
hálengngátkat.”

¹⁵ Kulá máriya urum táwi áturáng wa sangga kung it kinan háuk, wahára
ku disaepelná yá me tárákngá wa yánuk wata hulá nanaráya ináng suliuráng.

* ^{7:2:} Rám disaepel kátu yá ket yáni ma yawolená sungngi nangga áturáng wawu Farisi yá kápát
tu Táwi rahálá hárá rongrongngá ma háliuráng. Rongrongngá ma háliuráng wawu ket káin wata ma
miuráng, ináku Juda tátáwi yáni yan me pálák uyená hitik táeráng ingga wata miuráng. † ^{7:7:} Aisaia

29.13 ‡ ^{7:10:} Son Ihuk 20.12; Lo 5.16 § ^{7:10:} Son Ihuk 21.17; Pris 20.9

18 Wáina ináng sulit Jesu yá yánuk, “Sánda nanará sáni muná yon me? Ing wa ma kangngátaráng me? Náut kámá káman kep káiñnan dá kung ámna me náráwa sut kinan hangngátak, watá tán ámna me náráwa watá mukmuro pálak ma há lengngátak. **19** Náuta watá kung pahán kinan ma hangngátak, ináku kung kombán káin hangga ku kámun kálu ámna nangge sut sangga kep káin kungngátak.” (Wa men du disaepel yá naruráng sungngi kámuk hánám wawu rongrongngá.)

20 Waháranyon kungga ku ing miuk, “Náutá ámna me náráwa sut kinan átang áwáng kep káin hangngátak watá tán du mukmuro pálak há lengngátak. **21** Kulá ámna me náráwa pahán kinan nan dá áwáng hangngátak ku nanará wáik, márámamák, manek, ámna nangge utnut, náun áwán dá ámna náráwa nukngá yet márámamák tátá, **22** há áráñ nukngá ya mengmeng, ket tárák kandák kámá yáyále, me kusák, put ang gán ket tárák, kápang naknarák, mengmán mengmán, kaya narátá árená háhále, hang hohonáyan ket tárák. **23** Wáina watá hánám bu pahán kinan nan dá áwáng hangga ámna me náráwa táng wáik tángngátak.”

Fonisia náráwa yan naráng hákhátik (Mat 15.21-28)

24 Jesu yá ále wa sangga Tair ále káin kuk ngáyá kung it káman da kinan kung hangga ku káman dá Jesu wáina átak ingga nanará watá taktak mán kilak árin ingga átuk, enendu kilak átnát tán tárák muná. **25** Kulá náráwa káman uriwu iruk wáik ká ep táená watá Jesu yá wáina áwe ingga pingnganá narángga waháranyon áwáng hárammá hulá hárá tulá hárá imángga turingga háuk. **26** Náráwa wawu ále Fonisia Siria káwak káin tunggafiuuk, iná málám wawu hun Juda waháranan muná. Watá áwáng iruk wáik ká uriwa ep táená wa isurátá kuik ingga Jesu kiling muk.

27 Wáina inán Jesu yá inuk, “Hulátingga hánám bu satá nangge yá náuta nareráng wa kálak naniráng. Nangge yan sungngi wa iháng ang yáni yámátné kándáng ma háleindák.”**

28 Ingga Jesu yá inán náráwa watá miuk, “Pálipuk, ámna hulá, enendu ang gu tebol tárang káin nangge yá sungngi náená káhumá watá hat hányon nangngátaráng.”

29 Wáina men Jesu yá inuk, “Wáina melák wata ku álo kung. Iruk wáik wawu uriwaka sangga há koek.”

30 Kulá náráwa wawu hangga itná káin son kungga káuk ngá ku uriwa wu iruk wáik ká sangga kun kome hárá hang pándák árán.

Jesu yá ámna káman kárámanná tungngá, mená muná wa táng toliuk

31 Kulá Jesu yá Tair ále wa sangga Saidon ále kálu kungga hangga Dekapolis ále kálu kungga umi pátum Galili káin kung hiuk. **32** Wakáin kungngárán ámna káman kárámanná tungngá yet tu meme tátáya táng husingngátak wa engotang áwuráng ngáyá áwáng Jesu rupmá hárá sangga ketná yá ámna wa tánggagaya kiling muráng.

33 Wáina inát Jesu málám ámna wa engotang urum táwi wa yápmangga kep sim kungga ketná kálongngá numnum iháng kárámanná hinangngá numnum ihánggápangga, son alupmá murán ketná káin han táng ámna watá elákngá

** **7:27:** Me tárákngá ‘nangge’ ya mek wawu Juda ámna náráwa, iná ‘ang’ ga mek wawu ámna náráwa káwak kámá káiñnan. Juda yá ámna náráwa kámá káiñnan wawu ‘sándu ang’ ingga yánánnggátaráng.

káin tánggangga ³⁴ málám hálen alek kálu árán pahálá yot urákngá narángga irukngá uyingga inuk, “Efata!” (wata hulá ku ing, “Yaling!”^{††}). ³⁵ Wáina tán rám waháranyon ámna wata kárámanná yá ruwarán elákngá yá álo hálen wahára átang gu hiták meme tánggatuk.

³⁶ Kulá wahára átang Jesu yá olet yáni káto hánám tángga ni kámá káman ma inindaráng ingga yánángga sonson tákuk, enendu ámna náráwa yá meng isurát kungga táwi hánám háliuk. ³⁷ Ámna náráwa yá wa narángga ikit hánám hárámutang ing miuráng, “Kutná kutná wu kándang hánám wa fánggoek. Watá tán káráman yáni tungngá yá ruwarát, me yáni muná yá meme fánggoeráng.”

8

Jesu yá ámna náráwa 4000 wa sungngi sing yámuk (Mat 15.32-39; 16.1-4; Luk 12.54-56)

¹ Rám ore wahára ámna náráwa urum táwi kámá yá áwáng árát, Jesu yá wa kápán sungngi yáni muná hálen disaepelná mantán áwát yánu, ² “Ámna náráwa nátá áwáng nákkot árát rám kaláhu hálek ka náut kámá kámá nanayan ma átyámák, wata ku urák yáni naret. ³ Iná no hánámá hánám suring yáme kuineráng wawu kálu hára hálet yángom tin háineráng, náuta kámá wu kálu mulangán hánám áwuráng.”

⁴ Wáina yánán disaepelná yá inuráng, “Enendu náwu ále rákit kái átamán, ni hánám bá ku sungngi tárák hára ihángga áwán yámátné nanggalát?”

⁵ Wáina ingga met Jesu yá yánu, “Másáng tum ba rina tá átaráng?”

Ing yánán, “Másáng tum bu 7 dá átaráng,” ingga inuráng.

⁶ Wáina inát Jesu málám ámna náráwa wa yánán káwak hára wa putung hang árát, málám másáng tum ihángga átang sáponga tángga hikhuk tángga iháng disaepelná yámán ámna náráwa ya ting yámángga kuráng. ⁷ Hang káut isikikimo yarákimo hányon árát, wata sáponga hányon tángga iháng disaepelná yámán watyot ámna náráwa ya ting yámángga kuráng. ⁸ Kulá ámna náráwa yá nangga álo náemán ingga kátu yápmat, disaepel yá kátu kátu wa iháng rápmám 7 wa tuwat hánám monduráng. ⁹ Ámna náráwa sale yáni wu 4000 náut wáina watá árát suring yámán kut ¹⁰ waháranyon málám bu disaepelná yot bot ketnán árángga Dalmanuta ále kálu kuráng.

¹¹ Farisi yá áwuráng ngáyá áwáng Jesu yot me inán kanán tángga ingirungnginin ingga ing inuráng, “Alek kálu nan tárák kámá náleng.” ¹² Ing inát Jesu málám narán márawin yánu, “Náuta ku rám nátán ámna náráwa yá tárák yáyáleya nanánggoeráng? No pálipuk ing sánin, tárák káman ma hánám káindáráng.” ¹³ Wáina yánángga kung bot ketnán árángga son umi pátum hitik tángga numkálu kuk.

Farisi yot Herot tán yis ya me tárákngá yánu (Mat 16.5-12)

¹⁴ Rám disaepel yá bot ketnán kuráng wahára wu kalot yámán másáng kámá ma ihená kuráng, iná káman re yá ku bot kinan átuk. ¹⁵ Kungga átang Jesu yá yánu, “Kándang gon átneráng. Farisi yot Herot tán yis ya háleng rákit tánggatneráng.”

¹⁶ Wáina yánán yáni inán kanán tángga ku miuráng, “Náwu másáng muná wata nánek.”

^{††} **7:34:** Me Aramek kálu “efata” wata hulá nukngá wawu “ruwalák”.

¹⁷ Kulá Jesu málám wáina wata puk me táeráng ingga ku yánuk, “Náuta ku másáng muná wata mená tánggoérang? Sánda pálipuk ma kangguráng me ma naráng hátingguráng? Pahán sáni wa káto me? ¹⁸ Sándu rahán sáni pálak enendu ma kangguráng, me káráman sáni pálak enendu ma narángguráng. Ket tárák rina rina tángngátat wawa sánda ma naráng hátingguráng me? ¹⁹ Rám no másáng tum 5 wa 5000 dán da hikhuk táut hárá nat kátu árat rápmám rina molát tuwaturáng?”

Ing yánán “12” ingga inuráng.

²⁰ “Iná rám no másáng tum 7 wa 4000 dán da hikhuk táut hárá nat kátu árat rápmám rina molát tuwaturáng?”

Ing yánán “7” ingga inuráng.

²¹ Kulá Jesu yá yánuk, “Wáina kangga ku rina tángga kámá ma re naráng hátingguráng?”

Jesu yá ámna rahálá kunángngá táng toliuk

²² Kulá it Betsaida káin áwáng árat ámna náráwa urum káman dá ámna rahálá kunángngá káman engotnáwáng tánggang ingga Jesu kiling muráng. ²³ Wáina inát Jesu málám rahálá kunángngá wa ketná hárá tángga it kapme wa sangga kep káin kung átang ámna wata rahálá káin alupmá murángga ketná yá tánggangga inuk, “Náut kámá kámá hálengga káelák me?”

²⁴ Ing inán ámna watá háleng san kun miuk, “Ámna náráwa kápet tu káráp pá ina kung áwáng tángga árat.”

²⁵ Wáina men Jesu yá son ketná iháng ámna wata rahálá numnum tin rahálá yá rongrongngá hánám hálengga kándang árená wáina hálen kutná kutná wa kándang kápuuk. ²⁶ Wáina tán Jesu yá itná ya suring mán kun ing inuk, “Kungga it kapme táwi káin ma átkuindalák.”

Pita yá kák ku wa ingga Jesu inuk (Mat 16.13-20; Luk 9.18-21)

²⁷ Jesu yá disaepelná yot yáni wu kungga it yáilá Sisaria Filipai watán it nanggená kinan kinan átningga ku kálu hárá kunggatang gu yánang suliuk, “Nákká ámna náráwa yá ni ingga menggoérang?”

²⁸ Ing yánán watá inuráng, “Kámá yá ku ‘Jon Umi Kuháng Yámámá,’ ingga menggoérang, iná kámá yá ku ‘Elaija,’ ingga menggoérang, iná kámá yá ku ‘profet nukngá’ ingga menggoérang.”

²⁹ Wáina inát Jesu yá yánuk, “Iná sáni wu nákká ni ing menggoérang?”

Wáina yánán Pita yá miuk, “Kák ku Ánutu yá ámna suring mán hangga ámna náráwaná son iháháya miuk wa.”

³⁰ Wáina inán Jesu yá ni kámá kámá wáina ingga ma yánindaráng ingga káto táng yámuk.

Jesu yá kámutang son tárutnek wata yánuk (Mat 16.21-28; Luk 9.22-27)

³¹ Kulá Jesu málám disaepelná yot átang gu Ámna Nanggená wawu sut láwit táwi hánám narinek, me ámna yáilá, lo yan tiksa me pris tátáwi yáni watá táng kep tit utkámut táineráng ngáyá rám kaláhu átang gu son tárutnek ingga wáina yánuk. ³² Málám me wa hiták hánám yánán kangga wata ingga Pita yá engot hang kep kálu átang me táng muk.

³³ Enendu Jesu yá hurik tángga disaepelná kápánggatang Pita me táng mángga miuk, “Satan, sárumna káiñ kung! Kák ku Ánutu yan nanará wa ma isuralák, ináku ámna yan nanará isutalák.”

³⁴ Wáina inángga ku ámna náráwa urum táwi mantáng yámán áwáng disaepelná yot árat tu yánuk, “Káman dá nák natnasut ta ku málámbán pahán wa sang hálingga málámbán maripong sungga tánggatang gu nák nasutnek.

³⁵ Iná niyá málámbán átkuku wata narángpak táinek wawu átkukuná watá muná kuinek, iná káman niyá nák me, me pingnga álosim wata ingga átkukuná wa sáinek wawu átkukuná watá ma muná kuindák.

³⁶ Ámna káman dá káwak kán kutná kutná álosim erek átmánggim, enendu átkuku sásáliná muná wa ma tánggim, wahára ku kutná kutná watá ku rina hánám háláng imánggim?

³⁷ Irukngá watá átkuku tátáya narángga wata yuminakngá Ánutu náut imánggim?

³⁸ Rám nátán ámna náráwa wawu ámna mukmuro hang Ánutu ya kalot yámená. Sán háranan káman dá nák me nákkán me wata reprepmá tánggim, máriya rám kálu Ámna Nanggená yá Naning gán yamá hálángngá pálak wata kinan angeloná káungá watyot áwánggim wahára wu reprepmá yon kanggim.”

9

¹ Hang ing hányon yánuk, “No pálipuk hánám ing sánin, kámá sán nahára átaráng wawu ma kámurená átnárát Ánutu yan átkuku watá hálángngá pálak áwán káineráng.”

Jesu sutnáyá hulá kámá hálíuk (Mat 17.1-13; Luk 9.28-36)

² Rám 6 átang gu Jesu yá Pita, Jeims hang Jon yángotang ále yáilá hásák táwi káiñ yáni kámuk hánám wa áráng áturáng. Áráng wakáin átang gu kondon yáni kálu sutná watá hulá kámá hánám wa hálen káuráng.

³ Kutná kutná tánggánengga átuk watá hakokowak hánám siceretná pálak háluráng, wawu káwak ketnán ámna káman dá tán wáina ma tunggafenggim.

⁴ Átang kangngárát tu waháryonyon Moses káling Elaija yá kondon yáni kálu wa tunggafengga Jesu yot me inán kanán tánggaturáng.

⁵ Wáina kangga Pita yá Jesu inuk, “Tiksa, nándá nahára átamán wawu álosim hánám, wata ku sima kaláhu usinemán, káman kákkán káman Moses yan hang káman Elaija yan.”

⁶ Disaepel kaláhu wawu pikpito hánám narángga áturáng, wata ku Pita yá wáina meinet ingga ma narená hánámá miuk.

⁷ Wáina men átnárát mukam bá tunggafengga áwáng iháng támotuk, wata kinan du me káman ing áwuk, “Náwu nák Nanggena, no wata kikiná hánám naret. Watán me narineráng!”

⁸ Wa narángga waháryonyon háleng sulingga káuráng gu ni kámá káman yáni yot wahára wu ma árán káuráng, ináku Jesu yá re wahára árán káuráng.

⁹ Rám ále yáilá káiñ átang áwáng hanggaturáng wahára wu Jesu yá me káto mengga ing yánuk, “Náut káeráng wawu ni kámá káman ma hánám inindaráng, ináku árat kungga Ámna Nanggená yá kámurená háranan tárutnek.”

¹⁰ Wáina yánán yáni waku rina káuráng wa sat yáni yot re árán du “kámurená háranan dá tárutnek” wata hulá ya yáni inán kanán táuráng

¹¹ ngáyá ku ing ináng suliuráng, “Náuta ku lo yan tiksa yá menggoeráng Elaija yá kálak hánám áwinek?”

¹² Wáina inát Jesu yá yánuk, “Wawu pálipuk Elaija yá kálak áwáng kutná kutná wa kámuk son iháng tolínek. Enendu me káman ing uyená átak wa háting mårák táingga narineráng. Ámna Nanggená wu láwit táwi hánám wa narinek me wa kat hánámá háléinek. ¹³ No ing sánin, Elaija wu há áwuk wahára ámna yá yánin pahán isutang rina rina wa há táng muráng, wawu Ánutu yan me hárta wata rina uyená wa isutang.”

*Jesu yá nangge káman iruk wáik pálak wa táng toliuk
(Mat 17.14-23; Luk 9.37-45)*

¹⁴ Disaepel nukngá yá áturáng wakáiñ áwáng hengga kápuráng gu ámna náráwa táwi hánám watá iháng áwálák tánggarát lo yan tiksá yá watoyot menmen tánggarát, ¹⁵ ámna náráwa táwi watá Jesu yá áwáng hen kangga ku waháranyon ikik hánám hárámutang kang memeya rupmá káin hururung ingmen kuráang.

¹⁶ Kut Jesu yá yánuk, “Náuta menmen táingga átkoeráng?”

¹⁷ Ingga yánangga átnárán ámna káman urum táwi wata kinan átuk watá topmá inuk, “Tiksa, no nanggena iruk wáik ká ep táingga milunná pop taeñá wa engotang áwet. ¹⁸ Rám rina hárta watán rám hálengngátak wahára wu káto tánggatang táng san káwak hárta han máta ságatín árán pululu yá áráng hekhek táingga sutná yá kándang nangga átnándak. Isutniráng ingga disaepelka yánet, enendu tát men sáeráng.”

¹⁹ Wáina inán Jesu yá yánuk, “Ámna náráwa sándu naráng hákhátiq sáni muná. Sányot rám rina átkuinét? Rám rina sándá márapmá namineráng? Nangge wa táingga nákkán káin áwániráng.”

²⁰ Wáina yánán nangge wa táingga Jesu yan káin áwát iruk wáik watá Jesu káuk hárta wu nangge wa tán háríkhárik táingga árán háting san káwak hárta hangga kinkiwon táingga pululu yá máta kálu áráng hekhek tánggatuk.

²¹ Wa kangga Jesu yá nangge wata naning inuk, “Rina hárta hulátingga wu tárak ing táingga áwuk?”

“Nangge kimo háranyon hulátiuk,” ingga naning gá inuk. ²² “Rám kámá wu háting se káráp káin me umi káin hangga kámurik ingga tángngátak, wata ku ko álo rina kámá tánggim me, urák náni narángga álo háláng námánggim me rina?”

²³ Wáina inán Jesu yá inuk, “Náuta ku wáina melák, ‘Ko álo me?’ Káman niyá naráng hákhátiq hárta átnek wawu kutná kutná erek álo táinek.”

²⁴ Wáina men nangge wata naning gá waháranyon mantáuk, “Naráng hákhátiqna wu átak, enendu isikimo, wata ku ko háláng namángga tátá táwi háléinek.”

²⁵ Jesu yá káuk ku ámna náráwa táup hánám watá wakáiñ hururung re uyingga kut wata táingga ku málám iruk wáik wa me táng muk, “Kák ku káráman yot milun mätap yongutut watán iruk, no kanet nangge wa sangga áráng hengga kungga ku son áwáng waháranyon ma háléinalák.”

²⁶ Wáina inán iruk wáik watá mantáng pilingga háríkhárik táwi hánám táingga nangge wa sangga áráng hengga kuk. Ámna náráwa táup táwi yá kat tambun dá ina árán du nangge wawu há kámutak ingga káuráng. ²⁷ Enendu Jesu yá ketná hárta tánggatang táng hip táingga san hetang átuk.

²⁸ Wata torong hárta it kinan kung hangga yáni kámuk hánám átang gu disaepel yá Jesu inuráng, “Rina ta ku nándá ma isurátné kuk?”

29 Wáina inát Jesu yá yánuk, “Wáina wawu sáponga hárá re kungga ku watá áráng hengga kuineráng.”

30-31 Kulá yáni wu ále wa sangga Galili kálu kuráng, wahára wu Táwi yan me wa disaepelná re yánang tolinggaatuk, wata ku wakálu átaráng ingga káman dá nanará wata Jesu yá taktak muk. Wata kinan ing yánuk, “Ámna Nanggená wawu táng káyam ket yáni hárá tit utkámut táineráng, enendu rám kaláhu átang gu son tárutnek.” **32** Wáina yánuk enendu disaepel yá wáina wata nánek ingga ma naráng ruwat táuráng, me wata hulá ya ináng susuliya wu hányon pitáuráng.

*Niyá ku máta ya átnek?
(Mat 18.1-5; Luk 9.46-48)*

33 Rám káman it Kapaneam káin áwáng hiuráng wahára wu áwáng it káman da kinan átang gu Jesu yá yánang suliuk, “Kálu káin náuta menmen tángga áweráng?” **34** Kálu káin du niyá máta átgim ingga mengga wata menmen ná tángga áwuráng, wata ku mátan ma táená áturáng.

35 Kulá putung átang gu Jesu yá disaepelná 12 wa mantán áwát tu yánuk, “Iná káman dá máta átnát ta narángga wu málám táng mári pukon da tingga kámuk kán yáup nangge hálengga átnek.”

36 Wáina yánangga Jesu málám nangge kimo káman táng áwáng yáni yot ting san árán poláng mángga átang yánuk, **37** “Káman niyá nák kutna hárá nangge kimo ná táng álolo táinek wawu nák neháng álolo táinek, hang káman niyá nák neháng álolo táinek wawu nák neháng álolo ma táindák, ináku niyá nák suring namuk wata táng minek.”

*Káman niyá nánda káyam ma táng námindák wawu nánda nuk náni
(Mat 10.42; Luk 9.49-50)*

38 Kulá Jon dá Jesu inuk, “Tiksa, nándá káumán du ámna káman dá kák kutya hárá iruk wáik yásutang árán, kingga wáina ma táindalák ingga káto táng mumán, náuta wawu nándán tombong muná.”

39-40 Wáina men Jesu yá miuk, “Ma káto táng mindaráng. Káman niyá nánda káyam ma táng námindák wawu nánda nuk náni, wata ku ni kámá káman nák kutna hárá ket tárák hulá hulá táinek wata torong hárá nákka me kandák kámá ma meindák. **41** No pálipuk hánám ing sániin, káman niyá nákka narángga sáhán sán du Son Iháháyan Ámna watán pingnga hálén umi kátang sáminek wawu wata yumnakngá wata ma yakyawing mindák.”

*Kutná kutná tán náni mukmurinemán
(Mat 18.6-9; Luk 17.1-2)*

42 “Hang sup maming táwi táng kák sala hárá puttingga sat kung táp kinan hangga hárá kámutgim enendu kákkán márapmá wawu isikimo. Iná ko tátá nangge kikimo naráng hákháti káyam nák hárá átak waháranan káman dá kung mukmuro tánggim wawu kákkán márapmá wu maming hánám táwi.

43-44 Hang ketya káman dá kangorán kandák tángga wu wa marángga satá kuinek. Kingga átkuku kinan hahaya ku ketya káman re yá wu álo kámá, náuta ketya yarár pálak árán kung sup pora káráp lánggop sásáliná muná kinan háilon. **45-46** Hang háranya káman dá kangorán kung kandák tángga wu marángga satá kuinek. Kunga átkuku kinan hahaya ku háranya káman re yá wu álo kámá, náuta háranya yarár pálak árán keháng sat kung sup pora kinan háilon. **47** Hang rahála káman dá kangorán kandák tángga wu rahála káman wa holengga satá kuinek. Kunga Ánutu yan átkuku kinan hahaya ku rahála

káman re yá wu álo kámá, náuta rahála yará pálak árán keháng sat kung sup pora káin háilon. ⁴⁸ Sup pora

'watán umbeng wawu ma kámutnándaráng,
me káráp lánggop wawu ma sálikngindák.*

⁴⁹ Táwi yan káin towet sinin ingga ku sol tingga ku táng káráp singngátaráng.
Ámna náráwa kámuk ku wáinanyon hálezineráng.

⁵⁰ "Sol tu álosim hánám, enendu rám kikngá watá sálinek wahára wu rina
táta wu kikngá yá son tunggafeinek? Ka tátá sol yá ina átnek, me nangge
nuknukka yot orek sáni hárá pahán káman re átnéráng."

10

Jesu yá náun áwán dá honhoren tátá wata miuk (Mat 19.1-12; Luk 16.18)

¹ Kulá Jesu yá ále wa sangga Judia ále kálu kungga Jodan umi wa hitik tángga
kung numkálu árán du ámna náráwa táwi hánám watá watán káin áwáng het
tu málambá tángngátkat wáina son Táwi yan me wa yánang toliuk.

² Wáina tángga átnárán du Farisi kámá yá áwuráng ngayá ku
ingirungngingiya ináng suliuráng, "Nánin me páilák wahára ámna káman
dá áwáná isutgim wawa kándang me?"

³ Wáina inát Jesu yá yánuk, "Moses yá me páilák rina sánuk?"

⁴ Wáina yánán watá inuráng, "Moses wu ing miuk, 'Ámna yá papia kátu kimo
sansan tátáyan uyingga náráwa imángga ku álo isurán kuinek.'"

⁵ Wáina inát tu Jesu yá yánuk, "Tátawí sáni yot sándu yái sáni wu káto hánám,
wata ku Moses yá meng rákit me wa uyiuk. ⁶ Enendu hulátingga hánám
Ánutu yá kutná kutná iháng tunggap táuk, waháranyon 'ámna me náráwa iháng
toliuk.* ⁷ Wáina wata ku ámna yá naning maming yápmangga áwáná yot
káman hálengga, ⁸ yará watá sut káman hálezinemálák.† Wáina wata ku yándin
yándin ma átnándamálák, ináku káman hánám re átnémálák. ⁹ Wata tángga wu
Ánutu yá náut iháng tántápin táuk wawu ámna yá ma káting rákit táindaráng."

¹⁰ Kulá it kinan áturáng wahára wu disaepel yá wata son Jesu ináng
suliuráng. ¹¹ Inát tu yánuk, "Káman niyá áwáná isutang náráwa nukngá táinek
wawu áwáná kakngá wa pahálá táng wáik tángga málambá mårámamák kálu
wahára kung hang átnek. ¹² Hang káman niyá náulá isutang ámna nukngá
táinek wawu mårámamák hárá táinek."

Jesu yá nangge kikimo yápmat nákkán káin áwániráng ing miuk (Mat 19.13-15; Luk 18.15-17)

¹³ Rám káman ámna náráwa yá nangge kikimo ihángga Jesu yá ihánggápik
ingga watán káin áwángngárát, disaepel yá me táng yámuráng. ¹⁴ Wáina tát
kápangga Jesu málám pahálá wáin yánuk, "Sat nangge kikimo watá nákkán
káin áwániráng, ma kung háting yámindaráng, náuta Ánutu yan átkuku kinan
kung haha wawu ámna niyan pahán dá nangge kikimo ná ina átnek watán."

¹⁵ No pálipuk ing sánin, káman niyá Ánutu yan átkuku wa nangge kikimo yá
tángga átaráng wáina ma táindák, wawu kung átkuku wata kinan ma kung
háindák." ¹⁶ Wáina yánangga hang nangge wa iháng poláng yámangga ketná
yá yái yáni hárá usáng hang tingga kuram táng yámuk.

* **9:48:** Aisaia 66.24 * **10:6:** Hulá 1.27 † **10:8:** Hulá 2.24

**Ámna kutná kutná ná pálak ká Jesu yot meme táumálák
(Mat 19.16-30; Luk 18.18-30)**

¹⁷ Jesu yá tárutang kálu hulátingga kunggatuk wahára ámna káman dá hururing áwáng tulá hárá imángga Jesu kondolá hárá hangga inuk, “Tiksa álosim, rina tángga ku átkuku sásalíná muná wa tainet?”

¹⁸ Wáina inán Jesu yá inuk, “Náuta ku ámna álosim ing nanelák? Ni kámá káman álosim muná, Ánutu káman dá re ku álosim. ¹⁹ Meng rákit mená wu hárarelák wa, ‘ámma ma utnándlák, máramamák ma táindalák, manek ma táindalák, nangge nukka ya me kusák ma meindalák, kámá iháng yakyawák tángga kutná kutná ma iháng yáminaldák, hang nanya me mamya tárang káin re átnelák.’[‡]

²⁰ Wáina inán ámna watá inuk, “Tiksa, nangge kimo hárá átang áwáng ná átat hárá wu meng rákit mená wawu erek hánám há isutnándat.”

²¹ Wáina inán Jesu yá kan kikinin inuk, “Kák ku náut kámá káman da re kesák taelák. Wawu kungga kutná kutná átyamek wa erek iháng yummak tángga sup wa iháng ukuro átaráng wa yámangga ku nák nasutnelák. Wáina tángga ku alek kán átkuku álosim wa tainelák.”

²² Wáina inán narángga kurákmáta yá wáik hálen pahálá yá márawin hangga háná kuk, náuta kutná kutná ná táwi hánám átmuráng wata.

²³ Watá kun Jesu yá háleng kung disaepelná kárek kápángga yánuk, “Ámna niyá kutná kutná ná táup hánám watá kungga Ánutu yan átkuku kinan haha wawu háláng hánám!”

²⁴ Jesu yá wa yánán narángga disaepelná yá hárámurát kápángga Jesu yá son yánuk, “Nángánanggena, Ánutu yan átkuku kinan kung haha wawu háláng hánám! ²⁵ Samap hinangngá hárá kamel yá huruk kuku watán márapmá wawu maming táwi, enendu ámna kutná kutná ná pálak ká kung Ánutu yan átkuku kinan haha watán márapmá watá wa táng hátek.”

²⁶ Wa men narángga disaepelná yá ikik hánám hárámutang yáni inán kanán tángga miuráng, “Kulá wáina wata ku niyá hánám bu átkuku sásalíná muná wa tainek!”

²⁷ Wáina met Jesu yá kárek hánám kápángga yánuk, “Ámna nangge yá rewe wu ma tátayan, enendu Ánutu yá ku álo. Kutná kutná kámuk wawu Ánutu yá re ku álo tainek.”

²⁸ Wáina yánán Pita yá ing inuk, “Naráng, nándu kutná kutná náni erek hánám yápmang hálingga ku kák kasutumán!”

²⁹ Wáina inán Jesu yá yánuk, “No pálipuk hánám ing sánin, kámá niyá nák me, me pingnga álosim wata ingga itná, yakukula, málám ilommá, maming naning, yanángánangge, me ále hainá yápmáinek, ³⁰ wata tángga ku náut yápmáinek wata topmá 100 torong hárá tingga yáminek. Rám ná átang kuinémán háranyon Ánutu yá it me yakukulak, málám ilom, nan mam, nángánangge me ále hái táup hánám wa yáminek, hang kámá yá iháng káyam háranyon taineráng. Kulá máriya rám kálu wu átkuku sásalíná muná wa taineráng. ³¹ Iná kámá rendá máta átaráng wawu mári káin háineráng, iná kámá rendá mári átaráng watá máta káin kuineráng.”

**Jesu yá kámumutang tátárut wata miuk
(Mat 20.17-19; Luk 18.31-34)**

[‡] **10:19:** Son Ihuk 20.12-16; Lo 5.16-20

³² Kulá Jesu málám kálu máta yárengga disaepelná yot árángga Jerusalem kálu kuráng. Disaepel wu narángpak pálak kunggarát tu ámna náráwa káman kuráng wawu pingpitáng kungga átkiuráng. Kulá kunggatang gu Jesu yá son disaepelná 12 wa rewe iháng kung kep sim átang gu málám hárira rina tunggafeinek wata yánuk. ³³ Ing yánuk, "Kaniráng, nán ná áwemán náwu árángga Jerusalem káin kuindemán, wakáin du Ámna Nanggená wawu táng pris yáiñ yáni me lo yan tiksa wata ket yáni hárira tineráng. Watá wu táng me hárira tingga utkámút tátáya me hárötneráng ngáyá wu son táng ámna ále kámá káinnan da ket yáni hárira tineráng. ³⁴ Wáina tit tu watá ku ináng kekkek tángga alup yáni málámba ketnán uráhangga honggem bá utang táng kung utkámút tineráng, enendu rám kaláhu átang gu son tárutnek."

*Jeims káling Jon dá náuta narumálák wa Jesu inumálák
(Mat 20.20-28)*

³⁵ Kulá Sebedi nanggená yará, Jeims káling Jon, watá Jesu yan káin áwáng ing inumálák, "Tiksa, nátá rina táng nánámáya kaninemát wa isutang ko wáina hánám táng nánámáya naremát."

³⁶ Ingga inán Jesu yá yánuk, "No rina táng sáminet ta naremálák?"

³⁷ Wáina yánán watá inumálák, "Ko kut táwi hánám tángga átang gu nát háraran káman táng ketya álák kálu hang káman táng ketya kandák kálu náháng ting satá putung átnemát."

³⁸ Wáina inán Jesu yá ing yánuk, "Sán du náuta memát ingga wu ma náramálák. Sánda kap no náinet hárira wa álo náinemálák, me umi no kuhinet wawa álo kuhinemálák me?"[§]

³⁹ Ing yánán watá miúmálák, "Nát tu álo." Ing men Jesu yá yánuk, "Sán du no kap náinet wahára há náinemálák, me umi no kuhinet wahára há kuhinemálák, ⁴⁰ enendu ketna álák kálu me kandák kálu putung átnát wawu no wáina ingga ma mindát, ináku kome wawu Ánutu yá niyan tiyawiuk watán."

⁴¹ Kulá disaepel nukngá 10 watá wa naruráng hárira wu Jeims káling Jon da kük táng yámuráng. ⁴² Kulá Jesu yá kámuk mantág yámán áwát tu yánuk, "Sáni há nareráng wa, ále kámá káinnan dán yáiñ yáni átnándaráng, watá ku yáni ya narát árená hálen yáiñ yáni hánám átnándaráng. Hang ámna hulá hulá tátáwi watá kálu rina tingga táng káto tát tu ámna náráwa yá wa rewe isutnándaráng. ⁴³ Wáina watá sányot ma átnándak. Niyá orek sáni hárira ámna hulá átnát ta ku sándán yáup nangge átnek, ⁴⁴ hang niyá máta átnát ta ku kámuk kán yáup nangge háléinek. ⁴⁵ Sándá ku no ket tárák rina sálengga áwánggoet Wáinanyon tángguineráng. Ámna Nanggená málámbáyon áwuk wawu ámna náráwa yá yáup tángga wa háláng imámáya muná, ináku watá yáup tángga ku wa háláng yámámáya me málámbán átkuku wa ámna náráwa máro hánám wa son iháháya sáinek wata áwuk."

*Batimeus yá Ánutu yan háláng káuk
(Mat 20.29-34; Luk 18.35-43)*

⁴⁶ Kulá Jesu me disaepelná yáni wu Jeriko hárira áwáng hiuráng ngáyá ámna náráwa urum tawi watoyit it yáiñ wa sangga kungga káuráng gu ámna rahálá kunángngá kutná Batimeus, Timeus nanggená, wawu kálu tákto káin putung átang ámna náráwa sup pa mantág yámángga árán. ⁴⁷ Watá rám wahára Jesu

§ **10:38:** Kap me umi ya yánuk wawu málámbá márapmá suwángga láwit narinék wata yánuk.

Nasaret nan wawu kálu wa isutang áwek ingga narángga ku mantáuk, "Jesu, Devit Nanggená, nákka urákna naráng!"

⁴⁸ Wáina mantán du ámna táup hánám watá me táng mángga inuráng, "Yolop álák!" ing inuráng, enendu emá re hánám hahatingga mantángga átuk, "Devit Nanggená, nákka urákna naráng!"

⁴⁹ Wáina narángga Jesu yá tareng kátingga yánuk, "Mantáng mát áwik." Ing yánán mantángga rahálá kunángngá wa inuráng, "Kák ka mantáek. Herongne narángga tárutang áwáng!" ⁵⁰ Wáina inát málám lap hásák torong káinnan wa yalingga san kun sokmuná hánám tárutang Jesu yan káiin áwuk.

⁵¹ Áwán Jesu yá inuk, "No rina táng kakamáya narelák?"

Ing inán rahálá kunángngá watá inuk, "Tiksa, rahánnna háháleya naret."

⁵² Wáina inán Jesu yá inuk, "Kung, naráng hákháttika yá keháng tolek." Ing inán waháranyon rahálá yá álo hálen Jesu sárummá ya isutang kuk.

11

Jesu yá Jerusalem kinan ámna hulá yá ina kung háuk

(Mat 21.1-11; Luk 19.28-40; Jon 12.12-19)

¹ Kulá Jesu yá disaepelná yot Jerusalem tangtang ále yáilá Olif káiin it Betfage yot it Betani káiin kung heheya átang gu Jesu yá disaepelná yará suring yámángga yánuk, ² "Kungga it áning hárá kung hengga waháranyon káinemálák ku donki máto káman wahára puting sat átak wawu káman dá wata ketnán putung átang ma kung áwáng táená wa páupmá yaling mángga ku engotang áwinemálák. ³ Iná káman dá sáhángga sáninek, 'Náuta ku wáina tánggoemálák?' ing sánán du ing ininemálák, 'Táwi yá wata narek, ka ku rám hátetná kimo yáup imángga ku son san áwinek.'

⁴ Wáina yánán disaepelná yará yá kungga káumálák ku donki máto wu kep káiin kálu hárá it kálu mungnganá tangtang puting sat árán, yándi wu yalinggarán kápángga, ⁵ ámna wahára hetang átúrág watá yánuráng, "Sán du náut tánggoemálák, donki páupmá wa yalingga rina táng mindemálák?"

⁶ Wáina yánát yándi wu Jesu yá rina yánuk wáina yánán du yápmat donki wa engotang kumálák. ⁷ Yándi wu engotang Jesu yan káiin áwángga lap yándi hákhásák sut yándi háraranan* wa yalingga iháng Jesu yá putung átnát ta donki ketnán tiúmálák. ⁸ Kulá wáina tin Jesu yá donki ketnán putung átang áwángga átuk wahára kátu táwi watá lap yáni hásák wa yalingga iháng kálu hárá eliuráng, iná kámá yá wu kándumá ina wata ilángá ále wahára árená maruráng wa iháng kálu hárá tiuráng. ⁹ Kámá máta kuráng me kámá mári isutang áwuráng watá ohok menman tángga mangmantáng kuráng, "Táwi kutná meng tárut tánin!"

"Niyá Táwi kutná hárá áwek wawu Ánutu yá há táng álolo táená watá áwek!"[†]

¹⁰ "Nan náni Devit háraraná átkuku álosim watá áwek wawu Ánutu yá há táng álolo táená watá áwek!"

"Táwi alek káiin átnándak wata kutná meng tárut tánin!"

¹¹ Wáina mantángga engotang kungga árat Jesu málám Jerusalem kinan hangga kungga Táwi yan it káungá hánám wakáin kuk. Málám kung háleng sulingga kutná kutná wa erek hánám kápángga sangga it tá há yonyoliuk hálendu Betani ya disaepelná 12 watyot son kuráng.

* ^{11:7:} Juda ámna náráwa wu kutná kutná tiringtorong mongiuráng. Wáina wata ku torong káiin molená wa yalingga tiúmálák. † ^{11:9:} Kap 118.25-26

Jesu yá Táwi yan it káungá hánám kinan sup yáupmá tángga átnándaráng wa yásutuk.

(Mat 21.12-19; Luk 19.45-48; Jon 2.13-22)

¹² Kulá son tembát náya Betani sangga kungkung gu Jesu wu háing muk. ¹³ Wáina narágga málám háleng kung káráp fik káman da ilángá kangga wata hulá káin páliná pálak me muná ingga kakaya kuk. Málám hulá káin kungga káuk ku páliná ku muná ilángá re, náuta wawu watá páliná sásayan rámá muná. ¹⁴ Málám wáina kangga ku káráp wa inuk, "Son pálinya ma hánám titá náindaráng." Wáina inán disaepelná yá me wa há naruráng.

¹⁵ Kulá Jerusalem káin kung hengga ku Jesu málám Táwi yan it káungá hánám ba kapmená káin kung hangga rendá kutná tingga yungga tángga átnándaráng wa yásutang tebol sup imán kamán tángga átnándaráng me ámna iráp kikimo yumnak táená watán tongtong wa iháng hurik tángga sungsuling yámuk. ¹⁶ Wáina tángga ku kutná kutná yumnak tátáyan wa ihángga Táwi yan it káungá hánám kapme kálu wa kung áwáng tátáya káto táng yámuk. ¹⁷ Wáina tángga ku ing yánuk, "Me ing uyená yá áatak,

"Táwi yan it wawu wáina árán káwakngá káwakngá watá áwáng urum tángga sáponga tátáyan it," ingga mengguineráng.[‡]

enendu sándá tát tu 'manek mara yan ále kilakngá ina'[§] hálengoek."

¹⁸ Wáina yánán narágga ámna náráwa táwi watá hárámutang me yánáng toliuk wa narát kikiniuk. Wáina tát kápángga pris yáiñ yáni me lo yan tiksa watá Jesu ya pitáng mángga kálu rehára kungga utkámut tánin ingga kálu ya suliuráng.

¹⁹ Kulá árát yonyon tin du Jesu yá disaepelná yot it yáilá wa sangga hangga kuráng.

Káráp fik ká kumkumiuk

(Mat 21.20-22)

²⁰ Tembát náya hilápmá Jesu yot disaepelná yáni wu kunggatang káuráng gu káráp fik ku ulapmá káin átang kung hang ráhulá káin du kumkumengga árán. ²¹ Pita málám kangga narágga hátingga ku Jesu inuk, "Tiksa, kang! Káráp fik kuip me táng málák wawu kumkumengga áatak!"

²² Wáina inán Jesu yá ing yánuk, "Ánutu ya narágga háting mineráng. ²³ No pálipuk ing sánin, ni kámá káman dá pahán yará hárá muná ináku 'Ánutu yá wáina táinek' ingga narágga hátingga ále yáilá ná inánggim, 'Hiring ingmen táp káin hitang,' ingga inánggim wawu wa isutang wáina tánggim. ²⁴ Wata ku ing sánin, náuta narágga sáponga hárá Ánutu ininemán ingga narineráng wahára pálipuk wáina há náminek ingga narágga inineráng wata tángga pálipuk há sáminek. ²⁵⁻²⁶ Hang rám hetang átang sáponga táineráng wahára narát nuk sáni káman yot orek sáni hárá honhoren dá árán, wawu watán kátu wa sat tu Nan sáni alek káin watá hárónon sándán kátu wa sáinek."

Jesu háláng wa niyá kamuk ingga ináng suliuráng

(Mat 21.23-27; Luk 20.1-8)

²⁷⁻²⁸ Jesu yá disaepelná yot yáni wu son Jerusalem káin kuráng ngáyá kung Táwi yan it káungá hánám watán kapme káin sengsulingga árán pris yáiñ yáni, lo yan tiksa me ámna hulá hulá watá watán káin áwáng ináng suliuráng, "Kák

[‡] 11:17: Aisaia 56.7

[§] 11:17: Jeremaja 7.11

ku háláng náwu rekáinnan táng gu ket tárák hulá hulá wa tánggoelák? Háláng náwu niyá kamuk?"

²⁹ Wáina inát tu Jesu yá miuk, "No me káman sánang sulindet, wa topmá nanát tu no niyá háláng namán wa tánggoet ingga sáninet. ³⁰ Jon dá umi kuháng yámanggiuk wawu alek kálu nan me ámna yan káinnan? Wata nanániráng!"

³¹ Wáina yánán yáni yon inán kanán tángga ku miuráng, "Nándá 'alek kálu nan,' ingga ininemán wawu náninek, 'Náuta ku Jon dán me wa pálipuk ingga ma naráng hating kuráng?' ingga náninek. ³² Iná nándá 'ámma yan káinnan,' ing meinemán wawu kandák náhineráng." Wáina miuráng, náuta ámna náráwa kámuk hánám Jon wawu pálipuk profet káman ingga há nareráng, wata ku pitáng yámuráng.

³³ Wáina mengga ku Jesu inuráng, "Nán ma narámán."

Wáina inát Jesu yá yánuk, "Nák ku wáinanyon ma sánindát háláng wawu niyá namán du ket tárák wa tánggoet ingga."

12

*Jesu yá ámma wái ká wáiñ hái pinná táuráng ga me tárakngá yánuk
(Mat 21.33-46; Luk 20.9-19)*

¹ Kulá wahára átang gu Jesu yá me tárák hára tingga ámna náráwa yánuk. 'Ámma káman dá wáiñ hái káman hingga kumbiná táng hálíngga, wáiñ taulá yáreng hikhilák tátáyan áram pingga, hang it hásák káman átang háleng rákit tátáyan tángga ku hái wa táng ámna kámá yá wahára sup yáupmá tátáya ket yáni hára sangga ku málám hangga mulangán hánám káin kuk. ² Málám wáiñ dá páliná tená rám kálu ku yáup nangge káman suring mángga ing inuk, 'Kungga wáiñ hái pinná tángngátaráng ámna wa yánatá ku wáiñ páliná kámá kamát ihángga áwáng*', ingga inán kuk, ³ enendu ámna hái pinná tángga áturáng watá káto tángga utang ketná páliná muná hánámá son suring mít kuk. ⁴ Wáina kangga son yáup ámna nukngá suring mán kung hen kangga wa wáinanyon yáilá hára kátingga táng wáiñ tát reprepma narángga kun, ⁵ son nukngá suring mán kuk, wawu kung hen pukon utkámut táuráng. Enendu nukngá táuppon emá re suring yámán kunggiuráng wawu kámá hánámá ráhángga kámá ráháng kátkámut tánggiuráng.

⁶ "Kulá káman re pukon suring mámáyan dá átuk, wawu nanggená málámbá wata kikiná hánám narángga átnándak wa suring muk wawu ing mengga, 'Watán me álo narineráng, me watán milun álo suwineráng.'

⁷ "Wáina mengga suring muk, enendu nanggená watá kung hen kangga ámna hái káin yáup tángga áturáng watá yáni meme táuráng, 'Ámma wa áwek watá ku máriya naning gán kutná kutná ihinek. Áwát utkámut tángga ku kutná kutná ná wawu náni ya ihinemán.' ⁸ Wáina mengga árong káto tángga átang utkámut tángga mangga sat wáiñ hái kep káin kuk.

⁹ "Kulá wáiñ hái wata márúmá yá wu rina hánám táinek? Málám áwinek watá áwáng ámna wáiñ hái káin sup yáupmá tángga árená wa erek ingmen ráháng kátkámut tángga ku wáiñ hái wa táng kámá yá pinná tátáya ket yáni hára tinek.

¹⁰ Ánutu yan me ing uyená wa kámá sángingga kangngátaráng me muná?

* **12:2:** Israel yan kálu ku wáina: Hái kámá iháng kámá ya ket yáni hára tit pin yáni tángngátaráng wawu hái watá páliná tin páliná kátu ku márúmá yá ihán páliná kátu ku hái pinná tátá watá ihángngáta.

'It tátá yá sup wáik ingga kangga táng sat kuk,
wata inggálu it hálángngá ya káto hánám átkoek.

11 Táwi málámbá wa táuk
wa nándá katne álosim hánám hálengoek.[†]"

12 Kulá Juda yan ámna hulá wa wáina yánán me tárakngá náwu náni ya mek ingga há narángga ku rina tángga Jesu ket táníng ingga kálu ya suliuráng. Enendu ámna náráwa urum táwi wata hányon pitáuráng, wáina hálendu sangga há yáni kuráng.

Takis Sisa imámá me muná?
(Mat 22.15-22; Luk 20.20-26)

13 Máríya ku Farisi kámá yot Herot tán tombong kámá yot suring yámát Jesu yan káin kung ingirungngitne me kandák kámá rina men kanin ingga wata kuráng. **14** Yáni wu kung Jesu inuráng, "Tiksa, há naremán kák ku me kándang re menggoelák. Kut yáni háená me árená wawu me tárak káman re yánanggoelák. Me pálipuk wahára re ámna náráwa Ánutu yá tirik tárak rina ta narek wa yánang tolinggoelák. Kulá rina narelák? Takis Sisa[‡] imámá wa kándang me muná? **15** Álo iminemán me ma imindámán?"

Wáina inát Jesu málám nangnarungngeráng ingga há narángga yánuk, "Náuta ku nák nangnarungnging goeráng?" Ing yánangga ku yánuk, "Sup taulá wa tángga áwát no káin." **16** Wáina yánán sup taulá wa táng áwáng imát kangga ku yánuk, "Náwu ni utniná me ni kutná?"

Ingga yánán yáni wu inuráng, "Sisa yan."

17 Wáina inát tu Jesu yá yánuk, "Náut Sisa yan wa Sisa imángga, náut Ánutu yan wa Ánutu imineráng." Wáina yánán kangga hárámuturáng.

Tátárut rámá ya Sadyusi yá Jesu ináng suliuráng
(Mat 22.23-33; Luk 20.27-40)

18 Kulá ámna urum káman kut yáni Sadyusi wawu ámna náráwa kámurená wu ma tárutnándáráng ingga narángngátaráng watá Jesu ináng sulinin ingga Jesu yan káin áwuráng. **19** Áwáng átang ináng suliuráng, "Tiksa, Moses yá me ing uyingga ting námuk, ámna káman dá kámutang áwáná nanggená muná sáinek wawu kulaná yá náráwa wa tángga tatning gán da nangge marángga tinek. **20** Rám káman tatning kukulak sewen dá átkiuráng. Átang tat yáni táwi watá áwáná káman táuk enendu nanggená muná átang kámutuk. **21** Wáina hálendu son kulaná wata hangga hárá watá náráwa kawát wa táuk wa wáinanyon kámurán, son wata hangga hárá watá táuk wa wáinanyon kámutuk. **22** Wáina re táng kung táng kung tatning kukulak sewen wa nangge yáni muná re átang kámut háliuráng, hang pukon da ku náráwa kawát yáni watá hányon kámutuk. **23** Tatning kukulak sewen wata áwá yáni háliuk, wata ku máriya tátárut kálu ku ni hánám ba áwáná ku wa hálezinek?"

24 Wáina inát Jesu yá yánuk, "Táwi yan me uyená me Ánutu yan háláng wa ma narárang me rina, hálendu kandák wa menggoeráng? **25** Rám kámurená yá tárutneráng wahára wu náun áwán ma átnándáráng, ináku angelo yá alek káin átnándaráng wáina átneráng. **26** Hang ámna náráwa kámurená yá tárutneráng watán me wu Moses yan papia káin pingnga káman ma hám ságingga kangngátaráng. Káráp isikimo hárá káráp pá ranggatuk rám wahára Ánutu yá

[†] **12:11:** Kap 118.22-23 [‡] **12:14:** Kut Sisa wawu ámna nangge kutná muná, ináku me King wáinanyon du Rom me kálu.

Moses inuk, 'Nák ku Abraham, Aisak me Jekop watán Ánutu.' § 27 Ánutu wawu kámurená yan Ánutu muná, ináku ámna átkuku yáni pálak watán Ánutu. Iná sándá wa meráng wawu kandák hánám hálek!"

*Meng rákit mená resim bá ku táwi hánám?
(Mat 22.34-40)*

28 Lo yan tiksa káman áwángga naruk ku Sadyusi yá Jesu yot meme tánggarát, málám naruk ku me hurikngá Jesu yá álo kámá hánám yánangga árán narángga málám hang wáinanyon inuk, "Ánutu yá meng rákit mená nándá isusut ta miuk wahára ku resim bá ku meng rákit mená kátu wa iháng hátek?"

29 Wáina inán Jesu yá miuk, "Táwi hánám bu ná: 'Israel sán kámuk hánám narineráng, Táwi Ánutu náni wu káman re. 30 Táwi Ánutu ka wata pahála yot, irukka yot, hálángga yot me nanaráka yot kámuk hánám kikiná wata narinelák.'** 31 Hang wata hangga ná ku ná: 'Kaya kikiná narángngátlálak, wáinanyon nangge nukka ya kikiná narinelák.'†† Me nukngá náta torong káin ma árak."

32 Wáina inán lo yan tiksa watá miuk, "Kándág hánám melák, tiksa. Ánutu wu nukngá kámá muná, málám káman re ingga pálipuk hánám melák. 33 Ánutu ya pahán náni yot, nanará náni yot me háláng náni yot kámuk hánám kikiná narinemán, me náni ya kikiná narángngátlálak wáinanyon nangge nuk náni ya kikiná narinemán, watá ku kutná kutná Ánutu ya towet sing mát káráp pá rang hálingngátlak me taha hulá hulá ting mángngátaráng wa iháng hátek."

34 Jesu yá káuk ku me wa kándág hánám narángga topmá inán kangga inuk, "Kák ku Ánutu yan átkuku wa sang kung mulangán ma áralák." Wáina inán kangga ku wahára átang gu ámna yá me nukngá ináng susuliya pitáng muráng.

*Ámna náráwa son iháhá wawu ni nanggená?
(Mat 22.41–23.7; Luk 20.41-47)*

35 Jesu yá Táwi yan it káungá hánám kumbiná kinan me yánang tolingga kungga átang gu yánu, "Rina ta ku lo yan tiksa yá ku ing menggoérang, 'Ámna ni Ánutu yá ámna náráwaná son iháháya miuk wawu Devit nanggená'? 36 Iruk Káungá yá Devit málámba pahálá kinan átang pahálán hangga árán ing miuk, 'Táwi Ánutu yá Táwina ing inuk,

"Ketna álák kálu putung árátá,
no káyamya wa ráhángga iháng hang ting se árát ko wa iháng hátingga átnelák." †‡

37 "Devit málámbá ku Táwina ingga miuk, rina tángga ku son du nanggená?"

Wáina men ámna náráwa urum tái áturáng watá narángga herongnge hánám naruráng.

38 Wáina mengmeng gu yánu, "Lo yan tiksa wa kándág kánggápang átneráng. Lap hákhásák tággánengga sengsulingga átning kungngátaráng, hang náhángga meng tárut táng námániráng ingga maket álele wa átning kungngátaráng, 39 me umi sinak táená káin me miti itná káin kome máta káin átnin ingga narángngátaráng. 40 Hang yáni wu náráwa kawát wa yángyárungrunggingga it yáni náut wa yáni ya ihángngátaráng, hang náhániráng ingga sáponga wawu hásák hánám wa tángngátaráng. Máriya rám kálu ámna wáinaná wawu márapmá táwi hánám wa ihineráng."

*Náráwa kawát tá tahaná Ánuntu ya ting muk
(Luk 21.1-4)*

⁴¹ Jesu málám Ánuntu yan sup titi komená tangtang putung átang gu áwáng sup tingga kungkung tángga árát tu wa kápangga átkiuk. Sup yáni pálak ámna máro hánám bá yon áwáng sup tátawi yon tingga kunggiuráng. ⁴² Kulá waháranyon ukuro kawát káman dá áwáng sup isikimo yará tárakngá wu wan toea ina wa tiuk.

⁴³ Wa kangga Jesu málám disaepelná mantán áwát yánuuk, “No pálipuk hánám ing sánin, náráwa kawát ukuro watá ku sup táwi hánám wa kátu iháng hátingga Ánuntu yan pingnga tek. ⁴⁴ Kátu táwi wawu há átyámek háranan kátu re ihángngáwáng teráng, iná wa wawu kámá málám háláng imán átnát wawu muná, pokon du wa tángngáwáng tek wa rewe.”

13

*Rám bá sálíknginek wahára tárak ká kolem hulá hulá tunggafeineráng
(Mat 24.1-51; Luk 21.5-36)*

¹ Rám Jesu yá Táwi yan it káungá hánám wa sangga háuk, waháranyon du disaepelná káman dá Táwi yan it káungá hánám táená wa kangga inuk, “Kang, tilsa! It álo kámá hánám ba kápang! Hang it rámán yáni ya sup maming tátawi hánám tingga árángga koená ya kápang!”

² Ing inán Jesu yá inuk, “It tátawi kápelák watán sup káman dá nukngá ya ketnán ketnán du ma átnandáráng, ináku erek táng hirarát háineráng.”

³ Wáina yánangga Jesu yá disaepelná yot kungga ále yáilá Olif káin kung hengga putung átang Táwi yan it káungá hánám wa kangga átang, kulá Pita, Jeims, Jon hang Endru watá kilakon ináng suliuráng, ⁴ “Nán nánang rina hárá ku kutná kutná watá tunggafeineráng? Me tárak kolem bu rina rina tunggafengga kungga ku watá tunggafeineráng?”

⁵ Wáina inát Jesu yá yánuuk, “Kándang hánám kangkang átneráng, kámá yá áwáng sángsárungnginirot. ⁶ Kámá yá ku áwáng nák kutna mengga ku ‘Nák ku wa,’ ing mengga ámna náráwa máro hánám wa sángsárungngineráng. ⁷ Hang kun erawák tát me kun erawák kán iruk me wa narángga ku hárámutang ma pitáindaráng. Ále márapmá watá álo tunggafeineráng, enendu rám bá sálíkngingi wa ma hálená átnek. ⁸ It kámá yá it kámá yot erawineráng, me king tombong kámá yá king tombong kámá yot erawineráng. Hang kánggáning gá it káwak kámá kámá káiñ taineck, me sungni kesák tunggafeinek. Wawu náráwa yá kawin átang nangge tátaya hánámá uláng yámángngátaráng wáina.

⁹ “Há leng rákit tángga tiyawingga átneráng. Sáháng ámna yáilá yan káin me hárá tineráng, me miti itná kinan honggem bá sárahineráng. Me nákka ingga tángga sáháng kapman táwi me king rahán yáni hárá tit hetang átang me pingnga álosim yánineráng. ¹⁰ Iná Táwi yan me pingnga álosim wawu wa kálak meng isurát káwakngá káwakngá erek kung hilák taineck. ¹¹ Kulá rám rina hárá sáháng kung me hárá titiya sáhángga kut wawu rina meinemán ingga narángpak ma táindaráng. Ináku rám waháranyon Ánuntu málambá rina sáminek wa meineráng, náuta wawu sáni ma meindáráng ináku Iruk Káungá watá meinek.

¹² “Ámna náráwa kámá yá tatning kulak me tatning yit iháng káyam ket yáni hárá tit ráháng kátkámut taineeráng, hang nanan yáni yá nángánangge yáni wáinanyon taineeráng, hang nangge yá nan mam yáni iháng káyam tángga kámá

yánát ráháng kátkámut táineráng. ¹³ Me nákka ingga tángga ámna táup pá hánám bon sánda taktak yáminek. Enendu niyá káto árán kungga rám bá sálíknginek kálu wawu Ánutu yá iháng kung málámbán pingnga tinek,” ingga Jesu yá miuk.

¹⁴ Kulá niyá me ná ságinek watá kándáng hánám narinek. Jesu yá ing miuk, “Sándá káineráng gu ‘náut kámá wáik maming táwi hánám’* watá ále káungá árená wa áwáng táng lem tángga táng wáik wáik pukon hánám táng san árán, wahára wu niyá Judia ále hára átneráng wawu pitángga ále yáilá káin kuineráng. ¹⁵ Ni kámá káman dá itná hunganganá ketnán átnek watá itná pahálá kinan hangga náutná kámá káman ma tángga kuindák. ¹⁶ Hang ni kámá káman dá háiná káin átnek watá son kung itná káin sutná tánggáneneyan lap hásák wa ma táindák. ¹⁷ Rám wahára náráwa kawin pálak me nangge kongakngá muk yámángga átneráng wata ku urák yáni narinet. ¹⁸ Sáponga tángga árat tu rám watá kotkotná me ále rámá kálu ma tunggafeindak, ¹⁹ náuta rám wawu rám wáik hánám wata. Hulátingga Ánutu yá kutná kutná men tunggafiuáng wahára átang áwáng rám nahára wáina kámá ma tunggafiuik, hang rám wáik wa tunggafeinek wata torong káin máriya rám wáinanyon kámá ma tunggafengguindák. ²⁰ Iná Táwi yá ‘Rám wa ma táng hátet táin,’ ingga miuk iná wu ámna náráwa káman kámá ma átgim, enendu ámna náráwa málámbá nakán ingga há kangaliuk wata narángga ku ‘Rám wa táng hátet táin,’ ingga miuk. ²¹ Rám wahára ku ni kámá káman dá sáninek, ‘Kaniráng, ámna Ánutu yá málámbán ámna náráwa son iháháya miuk wawu nákáin ná átak’, me ‘Áning káin átak’ ingga sánát tu pálipuk ingga ma narindaráng. ²² Kámá yá áwáng gu ing sángsárungngineráng, ‘Nák ku Ánutu yá málámbán ámna náráwa son iháháya miuk wa’, me ‘Nák ku profet káman,’ ing mengga ket tárák kolem hulá hulá met tunggafen Ánutu yá ámna náráwa nakán ing mengga kangaliuk wa wáina álo tánin ingga álo iháng yakyawák tánggalát. ²³ Wata ku kándáng hánám háleng rákit tángga átneráng, rina rina tunggafeinek wawu há sánang hálet wa.

²⁴ “Iná rám wáik tunggafeinek wata sárumá káin du
‘káe Yamá watá páyung tin
yap pá Yamá ma máindák.

²⁵ Kulá alek káin hitung gá sohingga hat
alek kán kutná kutná watá yángyáng táineráng.”†

²⁶ “Rám wahára ámna náráwa yá káineráng gu Ámna Nanggená yá mukam kinan ulihálángngá yot sireretná mangga áwinek, ²⁷ ngáyá angeloná suring yámán ámna náráwa málámbán pingnga ingga kangaliuk wa kámoneráng, káwak tákto numnum ánta ámuta wata ore kinan ámna náráwa kámuk hánám kámoneráng.

²⁸ “Sándá wu káráp fik wahára tárák tingga narineráng. Pan yáni hára puto tingga kungga iláng yáni mirak ká áráng hekhek tát kangga ku káe rámá háléindek ingga narángngátaráng. ²⁹ Wáinanyon ále watá tunggafen kangga ku Ámna Nanggená wu áwáng hálingga kálu mungnga káin átak ingga narineráng. ³⁰ No pálipuk hánám ing sáni, ámna náráwa rám ore nátán watá manyon kámurená árat tu ále watá kámuk tunggafeinek. ³¹ Alek me káwak wawu sálíknginek, iná nákkán me wawu ma sálíkngindák.”

* ^{13:14:} Daniel 9.27; 11.31; 12.11 † ^{13:25:} Aisaia 13.10; 34.4

Káman dá Jesu yá áwáwáyan rám bu ma narák.

³² “Ni kámá káman dá hulá hulá wa tunggafeinek watán rám wa ma narák, alek káin angelo me Nanggená wa manyon narárang, ináku Nan málámbá re narángga áatak. ³³ Tiyawingga hálengga átneráng! Náuta sándu rám rina hára wu rám watá tunggafeinek wawu ma narárang. ³⁴ Wawu ing ina, ámna káman dá itná sangga kálu mulangán káin kukuya yáup horengga yáup ámna yánin yánin yámangga ku ámna kálu mununga pinná tátá wa kándang hánám hálengga átnelák ingga inánggim wáina.

³⁵ “Wata ku rámá rámá sándu hálengga átneráng, náuta rina hára it márumá yá son áwinek wawu sándu ma narárang. Yonyon kálu me yáung táitná me hurák ká mantángga árát wahára me hilápmá hánám wawu ma narárang. ³⁶ Kámá emá re ruhángga átnárát sopmuná hánám áwángga sáhiwon. ³⁷ Me rina sán sánet wawu ámna náráwa erek hánám wa yánet, wata ku háleng rákit tángga átneráng!”

14

Náráwa káman dá Jesu yáilá káin oel kuliuk (Mat 26.1-16; Luk 22.1-6; Jon 12.1-8)

¹ Angelo yá Iháng Hátiuk hang Israel yá Másáng Yisná Muná Náená watán rám káungá wata narág hátingga umi sinak tátá watán rám yará yá árán du pris tátáwi yáni me lo yan tiksa watá kálu rekálu kilakon Jesu ket tángga utkámut táníng ingga suliuráng. ² Enendu ing miuráng, “Rám umi sinak rámá hára muná náuta ámna náráwa yá náhángga kuk tángga kun táng hilák tánírot.”

³ Wahára wu Jesu wu it Betani káin ámna Saimon huphuráp ilalák lepra tángga átkiu watán it káin sungngi nangga átnárán, náráwa káman áwuk watá måruk káman sup álosim hánám kutná alabasta watanan dá táng tolená wata kinan oel munnganá kíkiná ále kánang kutná nad wata uminá yá táng tolená yumnakngá táwi hánám bá yuyuwáyan tárák wa táng áwáng káting mårák tángga oel wa Jesu yáilá káin kulin háuk.

⁴ Wáina tán kangga ámna kámá wahára áturáng háraran watá pahán káráp hára yáni meme táuráng, “Náuta ku oel álo kámá wa táng lem tánggoek?”

⁵ Oel wata supmá yá yara ore káman ni ukuro árená álo hálang yámamáyan tárák. Nándá wa táng yumnak tángga supmá wa iháng ni ukuro wa yámátné ku kándang hálenggim,” wáina mengga náráwa wa me káto inángga me táng muráng.

⁶ Wáina inát kangga Jesu yá yánu, “Sat árik, náuta ku pahán måráp imánggoeráng? Watá nák álo kámá hánám neháng tolek. ⁷ Ni ukuro wawu rámá rámá sáni yot átneráng. Rina hálang yáminán du rám kámá wu wáina hálang yámineráng. Iná nák ku rámá rámá sányot ma átnándát. ⁸ Náráwa nátá álo tátáyan wawu wa téak. Watá oel sutna káin tek wawu áram kinan rám rina átnát wata tiyawing namek. ⁹ No pálipuk hánám ing sánin, káwakngá káwakngá Táwi yan me pingnga álosim meng isurát rehára rehára kuinek wawu náráwa nátá rina téak wa hányon mengga narángguineráng.”

¹⁰ Wáina yánang hálin du disaepelná 12 wata orek yáni háraran Judas Iskariot watá pris tátáwi yáin yáni yan káin Jesu táng yámán ket tátáya hangga kuk. ¹¹ Pris yáin yáni yá Judas yan me wa narángga herongnge hánám tángga sup kaminemán ing inuráng. Kulá Judas málámbá ku wahára átang gu kálu rekálu ku Jesu táng ket yáni hára tin ingga kálu ya suliuk.

Jesu yá disaepelná yot sungngi náuráng

(Mat 26.17-30; Luk 22.7-23; Jon 13.21-30; 1 Ko 11.23-26)

¹² Kulá Israel yá Másáng Yisná Muná Náená watán rám hulátitiná wahára wu sipsip nanggená utang singga Angelo yá Iháng Hátiuk wata naráng hátingngátaráng, wahára wu disaepel yá Jesu inuráng, “Nándá rekáin kungga ku rám táwi watán sungngi tiyawitne ku nanaya narelák?”

¹³ Wáina inát tu Jesu yá disaepelná yará suring yámángga yánuk, “Sán du it yáilá wata kinan kung hangga káinemálák ku ámma káman dá umi kátang tánggatang áwáng kálu hárá sáháng tunggap tainek, wa isutang kuinemálák. ¹⁴ Kungga it reta kinan han kangga ku it wata márúmá ininemálák, ‘Tiksa yá ing mek, “Nákkán it pahálá ku re, wahára ku no disaepelna yot sungngi nangga Angelo yá Iháng Hátiuk ngá rám wata naráng hátinemán?” ¹⁵ Wáina inán du it pahálá táwi torong káin kutná kutná wakáin erek tiyawená wa sálen du wakáin sungngi náni nanayan wa tiyawinemálák.”

¹⁶ Wáina yánán disaepel yará yándi wu kumálák ngáyá it yáilá kinan káin wa kungga káumálák ku kutná kutná wu Jesu yá yánuk Wáina hánám re há tunggafen kangga ku yándi wu sungngi wa há tiyawning háliumálák.

¹⁷ Kulá it tá pup táuk wahára ku Jesu yá disaepelná 12 watyot áwáng hiuráng. ¹⁸ Kulá rám sungngi nangga áturáng wahára ku Jesu yá yánuk, “No pálipuk hánám ing sánin, káman nahára sungngi nangga átamán erek náni háraran káman dá ku nák neháng káyam ket yáni hárá tin ket nehineráng.”

¹⁹ Wáina yánán disaepelná yá narángga pahán yáni yá márawin yáni káman káman inuráng, “Nákká hám melák?”

²⁰ Wáina inát, Jesu yá yánuk, “12 sán háraran káman. Másáng iháng rápmám kinan nákkot satne hárinek wata erek sáni háraran káman. ²¹ Ámna Nanggená ya sutná hárá rina tunggafefeya uyená wawu wáina há tunggafeinek. Iná ukuro hánám bu ni ámma yá Ámna Nanggená táng káyam ket yáni hárá tinek wa, watán márapmá wawu táwi hárám, iná maming gá ámma wa ma táng tiuk iná wawu álo kámá,” ingga yánuk.

²² Kulá rám sungngi nangga áturáng wahára ku Jesu yá másáng táng Ánutu yan káin sáponga tángga hikhuk tángga disaepelná yámángga yánuk, “Ná ihániráng, náwu nák yánumna.”

²³ Wáina yánángga son hang wáin kap tángga Ánutu yan káin sáponga tángga yámán wahára erek nang hálit tu ²⁴ yánuk, “Náwu nák sipna ámma náráwa móro hánám bá Ánutu yot pahán káman háháleyan kule háek. ²⁵ No pálipuk hánám ing sánin, no wáin son ma náindát, ináku máriya Ánutu yan átkuku mirak káin du wáin hurápmá wa náinet,” wáina ingga yánuk.

²⁶ Kulá hang kap káman mantángga sangga ku hangga ále yáilá Olif káin kuráng.

Jesu yá oleinelák ingga Pita inuk

(Mat 26.31-35; Luk 22.31-34; Jon 13.36-38)

²⁷ Jesu yá disaepelná yánuk, “Sán erek hánám naráng hákhátik sáni yá han pitángga kuineráng, náuta me ing uyená yá átak, ‘No pin yáni tátá utkámut tám’

sipsip pá hánghánáng táineráng.*

²⁸ Enendu máriya tárutang sangga ku no kálak Galili káin kuinet.”

* **14:27:** Sekaraia 13.7

29 Wáina men Pita yá miuk, “Iná kátu kámuk wata naráng hákhátik yáni yá han kepmaineráng hálen, nák ku ma kepmaindát.”

30 Wáina men son Jesu yá Pita inuk, “Pálipuk hánám kanin, kula yáung nahára hurák ká rám yará ma mantáená árán du ko hánám puk ‘nák Jesu ma naráng mát’ ingga rám kaláhu meinelák,” ingga inuk.

31 Enendu Pita yá táng hángáláng tángga sonson ing miuk, “Nák ku kákkot álo kámumnet. Kák ka ma naráng kamát ingga ma meindát,” ing men disaepel kámuk árong wáina re miuráng.

*Jesu yá Getsemani káiń sáponga tákuk
(Mat 26.36-46; Luk 22.39-46)*

32 Kulá ále kutná Getsemani káiń kuráng ngáyá ku Jesu yá disaepelná yánuk, “Nahára putung átnárát no kung sáponga tain.” **33** Wáina yánangga ku kátu yápmangga Pita, Jeims yot Jon wa re ihángga málám bot kunggatang pahálá yá káto hálengga márawiuk. **34** Wáina hálendu yánuk, “Irukna yá táwi hánám márawin wata márapmá ná yá hálá nutnánde. Nahára átang gu háleng rákit tángga átnárát.”

35 Wáina yánangga Jesu málám isikimo kungga sim bu táng hang káwak hárá kátingga sáponga tákuk, wawu kálu kámá átak hálendu rám wáik watá táng háháti wáina ta. **36** “Aba[†], Nanna,” ing miuk, “ko rina rina wawu álo tánggim re. Nák hárá márapmá wa táng satá kuik. Enendu ko nákkán pahán ma isutnándlak ináku kakán pahán isutnelák.”

37 Kulá son málám hurik tángga disaepelná yan káiń áwángga kápuk ku ruhángga árát, Pita inuk, “Saimon, kák ka ruhángga átkoelák me? Rám hátetná kimo ma háleng rákit tángga átgim me?” **38** Hálengga sáponga tángga átneráng watá ku ingirungngi hárá ma háindáráng. Pálipuk, pahán dá ku álo tainemán ingga narángngátaráng, enendu sut tá ku hálangngá muná.”

39 Wáina mengga Jesu málám kung sáponga wanyon son táng hálingga sangga, **40** son áwángga kápuk ku rahán yáni yá márawin ruhángga árát, málám iháng tárut tákuk wahára wu wáina ininemán ingga kámá ma naráng hátiuráng.

41 Málám son kuk ngáyá rám kaláhuná hárá son áwuk wahára wu yánuk, “Sánda emá re ruhángga sek narángga átkoeráng me? Álo ruheráng! Rám bu áwek. Kaniráng, Ámna Nanggená táng mukmuro ámna ket yáni hárá tinderáng. **42** Tárurát kunin! Nák neháng ket yáni hárá titi wawu ná áwek ná.”

*Judas yá Jesu táng káyam ket yáni hárá tiuk
(Mat 26.47-56; Luk 22.47-53; Jon 18.2-11)*

43 Emá me yánangga átnárán du disaepelná 12 háraran Judas yá waháryonyon hárá áwáng hiuk. Pris tátáwi yáni, lo yan tiksa me ámna hulá hulá watá suring yámát ámna tombong hásák táwi watá ket yánin du kápik honggem bot ihángga watoyt áwáng hiuráng.

44 Ámna Jesu táng yámámáya tiyawiuuk watá ku tárak ing táinet ingga huphuráppon ing hárá yánuk, “Ámna káman no kang kumeinet wawu Jesu ku wa, ket tángga pinná kándáng tángga ku tángga kuineráng.” **45** Kulá Judas málám sopmuná ingmen Jesu rupma káiń kungga, “Tiksa!” ing inángga árong hárá kang kumiuk. **46** Wáina tán kangga ámna tombong táwi watá ket tángga káto táuráng. **47** Kulá ámna káman enanggon hetang átuk watá árong kápikngá

[†] **14:36:** Me Aramek kálu ‘Aba’ wawu ‘Nan’.

uyingga táuk ngáyá mangga pris táwi yáni yan yáup ámna hárá kátin kápik ká kárámanná numkálú sating san háuk.

⁴⁸ Kulá Jesu yá wáina yánuk, “Nák ku tewe ámna tombong káman da máta yáreng yámámá hám, wáina hálendu sándá kápik kot honggem bot ihángga átang gu nák ket nehángga kunin ingga áweráng? ⁴⁹ Rámá rámá wu sáni yot há átkoet, Táwi yan it káungá hánám bán kumbi kinan me sánang tolingga átninggoet, wakáin du ket ma neháng kuráng. Enendu Ánuto yan me yá rina mek watá kungga kándáng re hálleinék,” ing yánuk. ⁵⁰ Kulá wahára átang gu disaepelná yá erek hánám sangga háratiuráng.

⁵¹ Rám wahára wu ámna máto káman lap káman re sutná hárá tawángga Jesu isutang kungngárán, wa árong ket tángngárát ⁵² lap wa sangga muláng pitákngá kuk.

*Ámna hulá rahán yáni hárá Jesu táng me hárá tiuráng
(Mat 26.57-68; Luk 22.54-55,63-71; Jon 18.12-14,19-24)*

⁵³ Jesu ket tángga sat warán tánggatang pris táwi yáni watán káiñ kut pris tátawí yáni me ámna hulá hulá me lo yari tiksa watá kámuk áwáng háruru táuráng. ⁵⁴ Pita málám Jesu isutang kuk, enendu kung mulangán sim átuk. Málam kung pris táwi yáni yan it kumbiná kinan káiñ kungga it pinná tátá yá káráp singga elengga árat tu watyot putung átang kárápmá elengga átuk.

⁵⁵ Kulá pris tátawí yáni me kaunsel kámuk watá hulá rehára kungga ku Jesu utkámut táníñ ingga hulá ya suluráng, enendu hulá ya sulit men sáuráng. ⁵⁶ Ámna máro hánám watá áwáng me kusák wa iháng tingga miuráng, enendu me yáni iháng áwáng miuráng watá kámá háluráng.

⁵⁷ Kulá kámá yá ku tárutang Jesu ya me kusák ing miuráng, ⁵⁸ “Ing men narumán, ‘No ámna yá Táwi yan it káungá hánám taeñá wa káting mårák tángga son rám kaláhu kinan re nukngá táng tárut táinet wawu ket tá ma taindát.’” ⁵⁹ Enendu me yáni iháng áwáng miuráng watá wáinanyon kámá kámá háluráng.

⁶⁰ Kulá pris táwi yáni watá kaunsel rahán yáni hárá tárutang Jesu inuk, “Me hulá hulá kák ka menggoeráng wa rina? Kák ka me topmá kámá meinelák me muná?” ingga inuk. ⁶¹ Enendu Jesu yá me topmá kámá ma yánuk, ináku náng ingmen átuk.

Wáina áráñ pris táwi yáni watá son inuk, “Kák ku ámna Ánuto yá ámna náráwaná son iháháya miuk wa me? Ánuto nándá ináng sákngingngátamán wata Nanggená me?”

⁶² Wáina inán du Jesu yá miuk, “Wawu nák. Hang káineráng gu Ámna Nanggená wu Ánuto Uliháláng Márumá wata ketná álák kálu putung átnek ngáyá alek kán mukam wata ketnán áwinek.”

⁶³ Wáina men narángga pris táwi yáni watá sutná káiñ lapmá tánggánengga átuk wa ráráhángga[‡] miuk, “Náuta ku me nukngá met nanaráya hálezinemán? ⁶⁴ Táwi yan kome tángga me mukmuro hánám wa há men naremán wata ku rina nareráng?”

Wáina yánán kámuk hánám miuráng, “Me mukmuro hánám mek wata álo kámá ku kámurán salikginek.” ⁶⁵ Wáina mengga ku alup yáni málámba ketnán

^{‡ 14:63:} Judá yan kálu wu rám ámna káman dá pahán måráp tángga ku wata lapmá ráráhángngátak. Jesu yá ‘Nák ku Ánuto Nanggená’ ingga men du pris táwi yáni watá pahán måráp tángga lapmá ráráhuk.

uráhángga lap pá rahálá pop tángga hárot kik táng sat árán, ket yáni mukátang utang gu inuráng, “Profet me meng, niyá nutak ingga!” Kulá waháranyon du it pinná tátá yá táng kung hányon uturáng.

*Pita yá Jesu ma naráng mát ingga yánuk
(Mat 26.69-75; Luk 22.56-62; Jon 18.15-18,25-29)*

⁶⁶ Pita málám it ámang kálu kumbi kinan káin átang káráp elengga átnárán, pris táwi yáni yan yáup náráwa káman dá wahára áwuk ngáyá ⁶⁷ Pita kárek ingmen kangga ku ing inuk, “Kák ku Jesu Nasaret nan watyot hányon átningngátalák.”

⁶⁸ Ing inán Pita yá oleng mángga inuk, “Pálipuk hánám ko náuta melák wawu nák ma narát.” Ingga inángga sangga málám kumbi kálu mungnganá tangtang kun waháranyon hurák káman dá mantáuk.

⁶⁹ Kulá son yáup náráwa watá káuk ku wahára árán, kangga ku ámna ále wahára hetang áturáng wa son yánuk, “Ámna náwu Jesu yan tombong.”

⁷⁰ Wáina men Pita yá son olengga, “Nák muná” ing miuk.

Kulá isikimo átang sim bu ámna wahára hetang áturáng watá Pita inuráng, “Pálipuk kák ku Jesu yan tombong, náuta kák ku Galili nan yon.”

⁷¹ Wáina inát tu Pita yá yánuk, “Pálipuk hánám Ánutu rahálá hárá met, nák Jesu ma naráng mát! Kandák me hálendu Ánutu yá álo neháng lem táinek. Ámna wa menggoeráng wawu nák ma naráng mát!”

⁷² Wáina yánangga árán waháranyon hurák ká son mantáuk. Kulá Pita yá Jesu yá me rina inuk wa naráng hátiuk: “Hurák ká rám yará ma mantáená árán du ko nák wa ma naráng mát ingga rám kaláhu meinelák.” Kulá wahára wu Pita yá pahálá utang táwi hánám wa kutuk.

15

*Jesu tángga Pailat tán káiñ kuráng
(Mat 27.1-2,11-26; Luk 23.1-5,13-25; Jon 18.28-19.16)*

¹ Kulá hilápmá hánám pris tátáwi yáni me ámna hulá hulá me lo yan tiksa hang kaunsel kámuk watá urum tángga rina tátá wa meng tolingga sat warán Jesu páup pá hárotang tángga kungga táng Pailat ketná hárá tiuráng.

² Wáina tát tu Pailat tá inuk, “Kák ku Juda yan king me?”

Ing inán watá miuk, “Wa melák wáina,” ingga inuk.

³ Kulá wahára wu pris tátáwi yáni watá me hulá hulá wa metne Jesu yá márapmá há suwik ingga miuráng.

⁴ Wa met Pailat tá son inuk, “Me kámá meinelák me? Kang, me wu rina kámá ingmen meng sat áwáng kákkán kálu átak.”

⁵ Wáina inuk, enendu Jesu yá me topmá kámá ma inán Pailat tá hárámutuk.

⁶ Kulá wahára wu Pailat tán kálu káman ing isutnándaráng, Angelo yá Iháng Hátiuk rám wahára wu Pailat tá ámna náráwa yan milun isutang it káto kinan nan ámna káman ni yáni kutná met tu wa yaling mán kep káiñ hangngátkat.

⁷ Rám wahára wu it káto kinan ámna káman kutná Barabas yot tu nuknukngá niyá Rom bán kapman yot honhoren tángga ámna kámá yot erawángga ráháng kátkámut táuráng watá árát, ⁸ ámna náráwa urum táwi watá áwáng Pailat inuráng, “Álo ka tángngátalák wáina táinelák me?”

⁹ Wáina inát tu Pailat tá yánuk, “Juda yan king ná sáe kuinek ka nareráng me rina?” ¹⁰ Wáina yánuk náuta watá ku há naruk pris tátáwi yáni watá Jesu

málámbán yáup pa kalán yon táng áwáng ketná hárá tiuráng. ¹¹ Enendu pris tátawí yáni watá ámna náráwa pahán yánin hangga yánát tu Barabas ya re miuráng.

¹² Wáina met tu Pailat tá yánuk, “Kulá Juda yan king ingga sáni menggoeráng náwu rina táng minet?”

¹³ Wáina yánán, “Maripong hárá kátitil!” ingga mantáuráng.

¹⁴ Wáina mantát Pailat tá yánuk, “Wawu náuta? Kandák rina táuk ka?” ing yánán narángga hahatingga hánám ing mantánggaturáng, “Maripong hárá kátitil!”

¹⁵ Kulá ámna náráwa urum táwi watá herongnge nanaráya wu Barabas yaling mán watán káiñ kun tewe ámna yánán honggem bá kálak Jesu urát tu maripong hárá kátitiya sang yámuk.

*Tewe ámna yá Jesu ináng kekkek táuráng
(Mat 27.27-31)*

¹⁶ Kulá tewe ámna yáni waku Jesu engotang kapman dán it álosim kumbiná kinan kung hang átang tewe ámna áturáng wa erek ingmen mantát áwát tu

¹⁷ lap sipsipmá hásák káman táng tánggáneng mángga páup rimrim ina táng áwáng king gán kálaháng ina yáilá yan tárák mang pondang yáilá káiñ sat hang átuk. ¹⁸ Wáina erek ingmen tánggáneng máng sat árán du me kekkek sonson ing inuráng, “Juda yan king, kák ku kutya árená hánám!” ¹⁹ Wáina inángga ku sonson ingmen honggem táng yáilá hárá wa kátingga alup yáni málámba ketnán uráhángga áturáng. Yáni wu tun yáni hárá imángga hangga ináng sákngingiya ina táuráng. ²⁰ Wáina tángga ináng kekkek táng hálingga ku lap sipsipmá tánggáneng muráng wa yaling mángga ku málámbán hánám wa iháng son tánggáneng mángga ku maripong hárá kátitiya engotang kuráng.

*Jesu maripong hárá kátingga táng áráng tiuráng
(Mat 27.32-44; Luk 23.26-43; Jon 19.17-27)*

²¹ Ámna káman it yáilá Sairini nan kutná Saimon wawu Aleksenda káling Rufus nan yándi. Watá it yáilá Jerusalem kinan kung hain ingga tángngárán inángga suring mát Jesu yan maripong wa táng mángga kuk. ²² Wáina tángga ku Jesu wu engotang ále káman kutná Golgata wakáin kuráng (kut wata hulá wu yáin kuratná watán ále). ²³ Kulá wakáin kung gu wáin táng kuram nukngá sut táng láláp tátáyan watyot táng yawák táená wa imuráng, enendu Jesu yá wa ma náuk. ²⁴ Wáina tán du táng maripong hárá kátená wahára ránam ting sat árán piring gá kátiuráng. Iná sut tánggánene wawu iháng horengga ting sat árán du kakarak laki wa tángga niyá ku náut ihinek wa kangga iháháya táuráng.

²⁵ Jesu táng piring gá kátiuráng wawu rám bu hilápmá 9 kilok hálengga árán, ²⁶ hulá resim hárá táng me hárá tiuráng wa uyingga táng maripong hárá kátiuráng wawu ing:

NÁWU JUDA YAN KING.

²⁷⁻²⁸ Rám wahára wu manek mara yará yot iháng wáinanyon maripong hárá kátiuráng, káman ketná álák kálu hang káman ketná kandák kálu. ²⁹ Iná rám Jesu wa káting sat átuk wahára ámna náráwa niyá kálu wakálu áwángga kanggiuráng wawu me keke inángga yáin yáni kahondang gu menggiuráng, “Kulá! Kák ku Táwi yan it káungá hánám káting mårák tángga rám kaláhu kinan re son táng tárut tátáya miulák. ³⁰ Kulá kayon ka hálang imángga maripong sangga hang,” ingga inánggiuráng.

³¹ Iná pris tátáwi yáni me lo yan tiksa watá wu wáinanyon me keke ing mengga yáni inán kanán táuráng, “Kámá hálang yámángngátak, wáinanyon málámbá málámbon hálang imámáyan du muná! ³² Pálipuk Ánutu yá ámna nárawaná son iháhaya san áwuk, me pálipuk Israel yan king hálendu, maripong hára káting sat átak wa sangga han kanga ku nándá pálipuk ingga naráng háting minemán.” Ing met ámna yará Jesu inanyon káting sat átumálák watá wáinanyon ináng kekkek kon táingga átumálák.

Jesu yá kámutuk

(Mat 27.45-56; Luk 23.44-49; Jon 19.28-30)

³³ Kulá 12 kilok hálengga árán du ále káwak watá kámuk páyung tingga árán kungga yonyon kálu 3 kilok háliuk. ³⁴ Hang 3 kilok hálengga árán du Jesu yá hahatingga hánám ing mantáuk, “Eloi, Eloi lama sabatani?” Wata hulá wu ing, “Ánutuna, Ánutuna, náuta nepmáelák!”*

³⁵ Wáina mengga mantán narángga ku kámá enanggon wahára hetang áturáng watá ku ing miuráng, “Narániráng, Elaija ya mantáng máng tek ka[†].”

³⁶ Kulá ámna káman dá ku hururung ingmen kung matres kátu ina táng wáin hára tin pumen táng kári hára yuwingga táng Jesu yá nanaya imángga ku miuk, “Sat málám re árán kanin, Elaija yá áwáng táng san háinek hám,” ingga miuk.

³⁷ Kulá Jesu yá hahatingga hánám mantángga ku kámutuk.

³⁸ Kulá Táwi yan it káungá hánám kinan lap maming táwi watá ku torong káin átang kung tárang káin pana huk ingmen ráráhangga numnum kuk. ³⁹ Iná tewe ámna táwi yáni wu Jesu kondolá kálu wahára átang Jesu yá mantáuk wa naruk me rina kámutuk wa kangga miuk, “Pálipuk hánám ámna náwu Ánutu Nanggenál!”

⁴⁰ Hang rám wahára wu náráwa kámá hányon áwáng mulangán sim hetang átang kangga áturáng. Orek yáni hára wu Maria it Makdala nan, hang Maria ámna máto Jeims káling Joses mam yándi, hang káman du Salome. ⁴¹ Huphuráp Galili káin du náráwa urum watá hánám bu Jesu isutang átningga ku hahaná rina hálenggiuk wawu watá hálang imánggiuráng. Iná náráwa kámá wahára máro yon áturáng wawu Jesu málám bot Jerusalem káin wa áwuráng watá áturáng.

Jesu táng kung tanggányáni sup hinangngá káling tolená wata kinan tiuráng
(Mat 27.57-61; Luk 23.50-56; Jon 19.38-42)

⁴² Kulá rám tembát tu Sabat ingga ku tikiyawik tátá rámá wáina hálendu yonyon há hálen kangga ku ⁴³ Josep it Arimatea nan wawu málám bu kaunsel me ámna náráwa yá ámna álosim ingga há naráng meráng, iná málám wawu Ánutu yan átkuku wata hálengga átnándak. Josep pu ma pitáuk ináku Pailat rupmá káin kung hengga Jesu yan káwak sut wa namáng ingga inuk. ⁴⁴ Wáina inán Pailat tá Jesu wu há kámutak wa narángga hárámutang gu tewe ámna táwi yáni wa mantán áwán inuk, “Jesu wa pálipuk há kámutak me?” ingga inuk.

⁴⁵ Kulá Pailat málám tewe ámna táwi yáni watán káin pálipuk ingga kándáng narángga sangga ku káwak sut wa álo táinelák ingga Josep inuk. ⁴⁶ Wáina inán Josep málám lap hásák káman yungga táng kung Jesu tambun wa táng hang lap watá kámuk pondang táng kung sup hinangngá káling tolená wakáin

* ^{15:34:} Kap 22.1 † ^{15:35:} Aramek me kálu kut Eloi me kut Elaija wawu hálá tárák yándi káman re wáina wata ku ámna náráwa yá Jesu yá rina mantáuk wa kándáng ma narená ‘Elaija’ ing mek ingga naruráng.

tingga, árong sup táwi káman kiwolán áwáng hinangngá wa pop tángga átuk. ⁴⁷ Kulá Maria it Makdala nan me Maria Joses maming wawu há átang gu Jesu tambun táng rehára teráng ingga wawu há kápumálák.

16

*Jesu yá son tárutuk
(Mat 28.1-10; Luk 24.1-53; Jon 20.1-23)*

¹ Sabat hárá sek nanará rámá watá sálin du Maria it Makdala nan, Maria Jeims maming hang Salome watá kutná mungngan yáni kikiná wa yungga ihángga kung Jesu sutná káiñ kuháng mámáya tiyawiráng. ² Sonda hulátitiný rám hulátiuk wahára wu káe yá áráng hen waháranyon tanggán káiñ kuráng. ³ Kálú káiñ kungga átang gu yáni inán kanán tauráng, “Tanggán hinangngá hára sup táwi wawu niyá kiwolán kuinek?”

⁴ Wáina mengga kung hengga tanggán hinangngá hára hálengga káuráng gu sup maming táwi wawu há kiwon hong tená. ⁵ Kulá tanggán hinangngá hára kung hangga káuráng gu ámna máto káman lap hásák haknga tánggánená watá ket álák kálú putung árán kangga ikik hárámutang pítáuráng.

⁶ Wáina tát kápangga watá yánuk, “Ma pitáindaráng. Sán du Jesu Nasaret nan táng maripong hára kátiuráng wata suleráng. Wawu son há tárutang koek! Nahára ma árak. Áwángga táng tiuráng ngá komená wata kaniráng. ⁷ Kulá kungga ku Pita yot disaepelná nukngá yáneráng, Jesu wu watá kálak Galili káiñ koek. Málámbá me rina sánuk wa isutang Galili káiñ kungga káineráng.”

⁸ Wáina yánán nanará yáni yá yakyawin yángyáng pálak náráwa kaláhu wawu hangga tanggán wa sangga hururung ingmen kuráng ngáyá kung pikpito narángga ni kámá káman ma inuráng.

⁹* Rám sonda hulátitiná hára ku Jesu yá son tárutang kungga hulátingga hánám bu Maria it Makdala nan watán káiñ kálak tunggafiu. Náráwa wawu huphuráp Jesu yá iruk wáik 7 yásut muk wa. ¹⁰ Náráwa málám kuk watá kung nini Jesu yot átninggiuráng watá pahán yáni márapmá narángga kutang átkuráng wa ing yánuk, ¹¹ “Jesu ku son tárutak, no há káet,” ingga yánuk, enendu watán me wawu kusák ingga naruráng.

¹² Kulá máriya ku Jesu yá málámbán tombong háranan ámna yará yá Jerusalem sangga kálú hára kungga átnárán tárák kámá hálengga watán káiñ tunggafeng yámangga, naráng hákhátiq yáni káto muná hang kámutang son tárurán há káemán ingga yánát kusák ingga naruráng wata me táng yámuk.

¹³ Málám ing yánuk, “Kuineráng watá kungga káwakngá káwakngá erek ingmen kung hálingga ámna náráwa erek ingmen me pingnga álosim ná yánangga kuineráng. ¹⁴ Ámna náráwa niyá nákka naráng háting namángga umi kuhinek wawu Ánutu yá son tán málámbán pingnga hálinek. Iná niyá nákka ma naráng háting namindák wawu Ánutu yá isurán átkuku wa ma táindák. ¹⁵ Kulá Ánutu ya naráng háting mágga átneráng wawu tárák ing tát kápineráng: Nák kutna hára iruk wáik yásut yámangguineráng, me nukngá kámá ma narená wa álo me

* **16:9:** Nanará ámna kámá yá ing naráng átaráng, lain 9 kung 20 hára sálikngek wawu Mak málámbá ma uyiuk. Ámna kámá yá uyiuk.

tángguineráng, ¹⁸ kunap ket yáni yá ihángguineráng, náut kámá ámna iháng lem tátáyan náineráng enendu watá ma iháng lem táindák, hang ket yáni yá ilalák mara ihánggápát ilalák ká álo háleng yámángguinek."

¹⁹ Táwi Jesu yá me wa yánang hálingga árán du Ánutu yá tángga árángga alek káin kungga ketná álák kálu ting san putung átkoek. ²⁰ Kulá wahára átang gu disaepel yá hangga itná itná erek ingmen kungga me pingnga álosim wa yánangga kuráng. Táwi málámbá disaepel yot átang hálang yámángga me menggiurang wa táng káto táng yámámáya ket tárák hulá hulá wata ket yáni hárá tánggiuk.

Luk ká Ánutu yan me pingnga uyiuk

Luk ká me pingnga ná uyingga Tiofilas yan san kung muk

¹ Ámna táup pá yon tárák ka Ánutu yá yáup rina táuk watán me pingnga uyiuráng watá áwáng rám nahára páliná yá hiták tunggafen kanggoemán. ² Hulátingga hánám niyá rahán yáni yá kangga Ánutu yan me watán yáup nangge hálengga áturáng watá yon meng isurát áwángga nándán kái áwuk wanyon uyiuráng. ³ Wáina kangga ku na hulátingga kándáng hánám yánang sulingga narut ná wa, álo kámá ku no hányon uyin ingga narángga ku wa táng tombong hárá tingga, ámna hulá Tiofilas, kákkán da uying kamet. ⁴ Wa kangga ku me rina narulák wawu pálipuk ingga narinelák.

Jon Umi Kuháng Yámámá yá tunggafeinek ingga angelo yá Sekaraia inuk

⁵ Judia yan king kutná Herot watán rám hárá pris káman kutná Sekaraia wawu pris Abiya watán tombong háraranan, iná áwáná Elisabet wawu Aron dán tombong háraran. ⁶ Yándi wu Ánutu rahálá hárá kándáng hánám wa átnándamálák, me Táwi yan meng rákit mená rina átaráng wa kándáng hánám isutnándamálák. ⁷ Enendu nangge yándi wu muná. Elisabet wawu náráwa kátoná hálendu nangge ma iháng tingngátak, wata ku yayará hánámá átang kungga ku há tátáwi háliumálák.

⁸ Rám káman Sekaraia yan tombong gá pris yáup tátáya kuráng ngáyá ku Sekaraia málám Ánutu rahálá hárá átang yáup táuk. ⁹ Kulá pris yá kakarák káman satu* wa tát Ánutu yá wahára kungga Sekaraia táng tunggap tán du Táwi yan it káungá hánám kinan hangga towet mungnganá kikiná sinek ka. ¹⁰ Towet sisi rám wahára wu ámna náráwa táup hánám watá Táwi yan it káungá hánám kep kái urum átang sáponga tángga áturáng.

¹¹ Rám wahára ku Táwi yan angelo yá tunggafeng mángga towet sisiyan tingnaknak tákto ket álák kálu hetang átuk. ¹² Wáina kangga Sekaraia málám ikik ingmen hárámutang pikpito hánám naruk, ¹³ enendu angelo yá ing inuk, “Sekaraia, ma pitáindalák. Ánutu yá kákkán sáponga wawu há naruk. Áwáka Elisabet wawu nanggeka ámnaná tainek, wata kutná ku Jon mantáinelák. ¹⁴ Watá ku pahála táng láláp tán álo kámá hánám narángga heronge hálleinélák, iná ámna náráwa táup hánám watá Jon dá tunggafeinek wata heronge táineráng, ¹⁵ náuta Táwi rahálá hárá wu Jon kutná yá táwi hánám hálleinék. Watá wáin me umi káto nukngá átaráng wa ma nang kuindák, iná nangge wawu manyon tunggafená mam kinan átnek waháranyon Iruk Káungá watá watyot átnek. ¹⁶ Watá tán Israel nan ámna náráwa táup hánám watá pahán yáni hurik tángga Táwi yáni Ánutu yan kái kuineráng. ¹⁷ Watá Elaija yan tárák me háláng wa tángga watá kálak áwán du Táwi yá áwinek. Wáina tán du nanan yáni yan pahán wa táng hurik tán nángánange yáni ya pahán yámineráng, me milun yayali ámna náráwa watá nanará álosim tángga ámna náráwa kándáng hálineráng, hang ámna náráwa tiyawing yámán Táwi ya háleng mineráng.”

* **1:9:** Pris yá kakarák satu ina wa tángngátaráng watá ku ámna táng tunggap tátáya. Wáina tátne ku Ánutu málámbáyon ámna táng tunggap ták ingga narángga tángngátaráng.

¹⁸ Wáina inán Sekaraia yá angelo wa inuk, “No rina tángga ku kákkán me ná pálipuk ingga narinet? Nawu tátáwi hánám me áwána wu wáinanyon tátáwi yon.”

¹⁹ Kulá angelo yá inuk, “Nák ku Gabriel. Ánu tu kondolá hárá hetang átnándat wa suring namán me pingnga álosim ná kák kakanáya áwet. ²⁰ Wata kula wu me ma me taeñá árátá kungga rám rina hárá me kanet náta páliná yá tunggafeinek, náuta ko nákkán me ná pálipuk ingga ma narálák wata, me náwu pálipuk hánám há tunggafeinek rámá wu Ánu tu yá narek hárá wa,” ingga inuk.

²¹ Iná ámna náráwa yá ku Sekaraia ya hálengga átang gu narángpak tángga átkiurág rina tángga ku Táwi yan it káungá hánám kinan rám hásák átkoek ingga. ²² Wáina átang áwáng kep káiñ hákú wahára káurág gu ma kápáng mená ket tárák re tángga átuk, wáina hálendu it káungá kinan káiñ tárák kámá kákéng ingga narurág.

²³ Wáina re átang kungga watá yáup tátá watá sálíkngin du hangga itná ya kuk. ²⁴ Wata sárummá káiñ átang árongga áwáná Elisabet tu kawilá átuk hálendu yap 5 wata kinan wawu kilakngá re átkiuk. ²⁵ Iná Elisabet tá ku miuk, “Táwi yá yon men du nátá tunggafeng namek. Málámbá pahán láláp namán ámna náráwa rahán yáni hárá repprepma watá sálíknging namek.”

Angelo yá Jesu nangge yá tunggafeinek ingga Maria inuk

²⁶ Elisabet tá kawin yap 6 há árán du Ánu tu yá angelo Gabriel wa suring mán ále Galili kinan it Nasaret wakáin kuk, ²⁷ wawu kungga náráwa máto hurup hánám káman kutná María watán káiñ kuk. Iná náráwa máto wawu ámna kutná Josep wa tátáya pingnganá meng sat árán, ámna wawu Dewit tán tombong háraran. ²⁸ Angelo Gabriel watá María yan káiñ kungga ku inuk, “Kái álo, náráwa kák, kák ku Táwi yá kákkot átang pahán kamek.”

²⁹ Wáina inán narángga María yá hárámutang narángpak tángga ing naruk, “Me náwu rina hánám?” ³⁰ Wáina tán kangga angelo yá inuk, “Maria, ma pitáindalák. Ánu tu yá pahán álosim kák ka naráng kamek. ³¹ Narelák, kák ku kawila átang nangge ámnaná táng tinelák, wata kutná wu Jesu ing mantáinelák. ³² Watá kutná yá táwi hánám hálengga kungga árán du Ánu tu yá kut ing iminek, Ánu tu Árená Hánám wata Nanggená. Táwi Ánu tu málámbá táng táwiná Dewit tá kut táuk kut wáinanyon wa imán ³³ watá wu Jekop pán tombong gán king hálengga rámá rámá átang kungga ámna náráwa pin yáni tátáyan háláng wa tángga átang kung kuinek.”

³⁴ Wáina inán María yá inuk, “Rina tángga ku wáina tunggafeinek? Nák ku máto hurup hánám átat.”

³⁵ Wáina inán angelo yá inuk, “Iruk Káungá watá kákkán káiñ áwán du Ánu tu Árená Hánám watán háláng watá kák keháng támorán du rongrongngá káungá hánám máriya tunggafeinek wawu Ánu tu Nanggená ing mantáng mineráng.

³⁶ Wáinanyon Elisabet sipya kátu wawu náráwa kátoná nangge ma tátáyan tátáwi watá kawilá árán yap 6 hálengga átak wawu nangge ámnaná táng tinek.

³⁷ Ánu tu yá náut kámá káman ma tátáyan kámá ma árak.”

³⁸ Wáina inán María yá inuk, “Nák ku Táwi yan yáup náráwa. Nák hárá rina tunggafefeyá melák wawu wáina álo tunggafeinek,” ingga inán du angelo yá sangga kuk.

Maria yá Elisabet kakaya kuk

³⁹ Rám wahára Maria yá sopmuná ingmen tiyawingga it káman Judia ále káin ále yáilá isikikimo átaráng wakáin kuk ⁴⁰ ngayá kung Sekaraia yan it kinan hangga heronge me Elisabet inuk. ⁴¹ Wáina inán Elisabet tá Maria yan me wa naruk waháranyon nangge kawin kinan átuk watá hâták árangga han du Elisabet wawu Iruk Káungá watá áwáng ep táuk. ⁴² Wáina tán du hahatingga hánám mantáuk, “Táwi yá álo kámá hánám keháng tolingga kuram kák kamuk watá kuram nárawa kámá yámuk wa iháng hátek, me nangge tainelák wawu kuram hányon imuk! ⁴³ Enendu nák ku rinaná hálendu Táwina wata maming gá nákkán káin áwek? ⁴⁴ Rám ko heronge me nanelák watá kung kárámanná káin háek waháranyon nangge kawinna kinan watá heronge tángga hâták árangga háek. ⁴⁵ Táwi yá wáina tunggafeinek ingga kanán pálipuk ingga narulák, wata ku kákkán káin kuram bá kuinek!”

Maria yan kap

⁴⁶ Maria yá ing miuk,
“Pahánná yá Táwi kutná meng tárut táet,
⁴⁷ iná irukna yá ku Ánutu háláng nanamá wata heronge táng mek,
⁴⁸ náuta nák ku ále hánám ina
enendu yáup náráwaná nák, málámbá neháng toktolik tángngátak.
Rám inggálu me máriya átang kuinek kálu ámna nárawa kámuk ká,
‘Ánutu yá kuram álosim wáina táng muk,’ ingga mengguineráng,
⁴⁹ náuta Ánutu Ulihálángngá Pálak watá kutná táwi hánám nákka táng namek.
Kutná watá káungá hánám átang kuinek.
⁵⁰ Watán ukuro watá kung nini wata naráng hâting mángga átaráng watyot
átné,
ámna náráwa rám nahára átaráng me ámna náráwa máriya tunggafengga
áruineráng.
⁵¹ Ketrá yá yáup tátáwi hánám wa tángga,
ámna niyá nák ku árená ingga átnándaráng wa iháng hánghánang tán
káman káman táuráng.
⁵² Watá king tátáwi wa iháng hang tingga
ámna kut yáni muná wa ihángngárang tiuk.
⁵³ Ámna niyá háing yámán áturáng wa kutná kutná álosim sing yámán nangga
kawin yáni hähátiuk,
iná niyá kutná kutná yáni pálak áturáng wawu yásurán hangga hánámá
há yáni kuráng.
⁵⁴⁻⁵⁵ Ánutu yá táwi ilom náni me rina yánuk wa isutang
yáup nágánanggená Israel nán háláng námuk,
me pahán káman mená rina miuk wa naráng hâtingga
Abraham bot ráulaná nán urák náni naruk.”
Maria yá me wáina meng hálíuk.

⁵⁶ Maria málám Elisabet yot yap kaláhu náut wáina átang sangga ku son itná hulá ya kuk.

Jon Umi Kuháng Yámámá watá tunggafiu

⁵⁷ Kulá Elisabet tá nangge tátáyan rámá yá há áwán du nanggená ámnaná táng tiuk. ⁵⁸ Elisabet tán it hulá me sipmá kátu watá Táwi yá pahán ukuro táwi hánám wáina naráng mek ingga pingnga naruráng hárá ku kámuk áwáng háláng imángga wata herogená táuráng.

⁵⁹ Yáni wu árát kungga rám 8 hálendu kepmá mamaráya áwuráng ngáyá ku áwáng nangge wata kutná wu Sekaraia naning kutná wanyon imánin ingga táuráng, ⁶⁰ enendu maming gá ing yánuk, “Muná! Kutná ku Jon mantáiñemán.”

⁶¹ Wáina men nuknukngá watá inuráng, “Náula yot sándán hun me tombong háranan káman da kut ná kámá wáina muná.”

⁶² Wáina hálendu son naning ga ket tárák táng muráng, nangge wata kutná wa ni ing meinek ingga. ⁶³ Kulá naning málám árong náut kámá káman kolem uyiyiyan da yánán táng imát uyluk ku, “Kutná wu Jon,” ingga uyin kangga hárámutang nangnga yáni háuk. ⁶⁴ Waháranyon du son mená me tángga Ánutu kutná meng tárut táuk. ⁶⁵ Wáina tán kangga ku itná hulá watá nangnga yáni han pahán yáni kinan pikpiták táuráng, hang waháranyon pingnga watá ále yáilá isikikimo Judia kinan erek kung hálin narángga wáina wáina ingga mengga narángga kuráng. ⁶⁶ Kulá ámna náráwa niyá pingnga wa naruráng watá ku hárámutang nanará yáup táwi tángga ku yáni meme táuráng, “Nangge wawu máriya ámna rinaná hánám hálének?” Táwi yan háláng watá watoyt átuk, wata ku wáina miuráng.

Sekaraia yan kap

⁶⁷ Kulá Iruk Káungá watá nangge wata naning Sekaraia hárá ep táwi tán du watá profet me ing miuk,

⁶⁸ “Táwi Israel yan Ánutu wata kutná meng tárut tánin,
náuta watá áwáng ámna náráwaná son há ihinek.

⁶⁹ Yáup nanggená Dewit tán tombong hárá kungga ku
ámna hánghálángngá táwi káman háláng nánámáyan da námuk,

⁷⁰ wawu uláp profet káungá milun yáni hárá me miuk wanyon isutang háláng
námangga kuinek.

⁷¹ Káyam ket yáni hárá me rendá pahán ma námáráng
wata ket yáni hárá son há náhinek,

⁷² wawu uláp tátawi náni urák yáni narángga
pahán káman mená káungá hánám tiuk wa naráng hártingga isutang átkoek.

⁷³ Me káto hánám málámba kutná háranyon mengga táwi náni Abraham inuk,
⁷⁴⁻⁷⁵ wawu káyam ket yáni háranan son nánáháya,
wáina tán du nándá rámá rámá málámba rahálá hárá rongrongngá
kándáng re átang
watán yáup tátaya, narángpak me pikpiták tángga átnát ta muná.

⁷⁶ “Iná nanggena kák ku máriya Ánutu Árená Hánám watán profet ing mantáng
kamineráng,
náuta ko kálak kungga ku Táwi yan kálu sareng mángga kuinelák.

⁷⁷ Ko kátu náni sasa wahára kungga
son náhinek ingga nanará wa metá narinemán,

⁷⁸ náuta Ánutu yá pahán yot ukuro naráng námangngátak,
wáina wata ku alek káin káe yá áráng hengga yamá wa man káwak káin
nándán da háinek.

⁷⁹ Yamá wa háinek wawu hang niyá páyung hárá me kátkámut tán yongnga
hárá átaráng
wa átkuku yan kálu yálen wa isutang kuineráng.”

Sekaraia yá profet me wáina meng háliuk.

80 Kulá máriya ku nangge watá tihangga iruk hárá káto hálengga kuk ngáyá ále komkomá ámálum re káin wa átkiuk. Átang kungga rámá hálendu áwángga Israel rahán yáni hárá hiták háliuk.

2

Jesu nangge yá tunggafiuk

1-3 Rám wahára it yáilá Rom watá ále káwak pin yáni tángga áturáng, me Kuirinius yá provins Siria yan kawana átuk. Wata kinan Sisa* Ogastas yá meng rákit me káman tiuk wawu ing, ámna náráwa kut yáni erek hánám wa uying hálineráng, wáina hálendu ámna náráwa yá it yáni hulá hánám káin kung árát tu kut yáni iháháya miuk. Wawu Rom bá hulátingga hánám ámna náráwa kut yáni uyuriáng.

4 Kulá Josep wawu hunná wu Dewit háraran itná hulá Betlehem, wáina wata ku it Nasaret ále Galili káin átuk wa sangga it Betlehem ále Judia ya kuk. **5** Josep málám kukuya ku árong Maria áwáná ya tátáya pingnganá hárináng sat átuk watoyot kumálák. Iná Maria wawu kawilá pálak. **6** Kulá rám kung Betlehem káin átumálák wahára wu Maria yá nangge tátá rámá yá áwán, **7** nangge yáilá táng tiuk wawu nangge ámnáná. Málám nangge tángga táng lap kuliná yá támotang táng bulmakau yá sungi náená rápmám wata kinan ting san átuk, náuta lombu it wawu hárá tuwaturáng.

Angelo yá sipsip pin yáni tátáyan káin tunggafiuárg

8 Kulá ore waháranyon du sipsip pin yáni tátá wawu it Betlehem tangtang káin yáungán sipsip yáni pin yáni tángga átkiuráng. **9** Kimo átang káuráng gu Táwi yan angelo yá tunggafiuk wahára wu Táwi yamá yá yáni yot iháng támotang árán kangga pikpito táwi hánám narángngárát tu **10** angelo yá yánu, “Ma pitáindaráng. No me pingnga álosim tángga áwet. Ámna náráwa kámuk hánám bá pingnga ná narángga ku heronge táwi hánám táineráng. **11** Kula Dewit tán it káin náráwa káman dá nangge táng tek. Nangge watá wu máriya sán kámuk háláng sáminek, wawu Táwi, ámna náráwaná son iháháya háek. **12** Iná tárák ku ing káineráng, nangge káman lap kuliná yá támotang táng bulmakau yá sungi náená rápmám wata kinan ting sat átnek.”

13 Wáina meng hálín waháranyon angelo alek káinnan tombong hásák ká yon hang sengsárap tit kámuk Ánutu kutná ing meng tárut táuráng,

14 “Ánutu Árená Hánám, kutná meng tárut tání,

iná káwak káin ámna náráwa nini Ánutu yá pahán yámán átaráng watá pahán láláp átnéráng.”

15 Kulá angelo watá yápmangga alek káin kut tu sipsip pin yáni tátá watá yáni meme tángga ing miuráng, “Betlehem káin kungga náutá tunggafek ngáyá Táwi yá nánek wata kanin.”

16 Ing mengga sopmuná ingmen hangga kungga suling kung káuráng gu Maria káling Josep pot nangge wawu bulmakau yá sungi náená rápmám wata kinan pándák ting san árán. **17** Yáni wu kung hárá kangga sangga ku nangge wata angelo yá rina yánu wa meng isurát kuk, **18** iná ámna náráwa niyá sipsip pin yáni tátá yá me wa met naruráng watá ku hárámutang nangnga yáni háráuk. **19** Iná Maria yá ku me, me tárák rina rina nangge watán kálu tunggafiuk wa

* **2:1-3:** Kut Sisa wawu ámna nangge kutná muná, ináku me King wáinanyon du Rom me kálu.

erek iháng pahálá káin tingga ku naráng hátingga átkiuk. **20** Kulá sipsip pin yáni tátá yáni wu angelo yá me rina yánán naruráng wa isutang kung rahán yáni yá wáina hánám há kangga ku Ánutu ya heronge táng máng táng máng son kuráng.

Jesu nangge tángga Táwi yan it káungá hánám káin kuráng

21 Jesu yá tunggafengga rám 8 árán du kepmá marángga ku kut Jesu wa imuráng. Kut wawu huphuráp ma tunggafená árán yon angelo yá Maria há inuk.

22 Kulá Moses yan meng rákit me wa isutang rám rina átang Táwi rahálá hárá rongrongngá háháleya tená watá sálikngin du Josep káling Maria yá Jesu nangge wa tángga Jerusalem káin Táwi imámáya kumálák. **23** Wa kumálák wawu Táwi yan meng rákit me ing uyená wa isutang, “Nangge ámnaná hulátingga hánám náráwa káman dá táng tinek wawu táng Táwi yan pingnga tineráng.”[†] **24** Hang Táwi yan meng rákit me ing uyená, “iráp balu yará me kámut máto yará waháranan yará,”[‡] iháháya mená wa isutang iráp yará yetihángga Táwi ya taha ting mámáya kumálák.

25 Iná Jerusalem káin ámna káman wakái átnándak wawu kutná ku Simion. Ámna wawu kándág hánám átang rámá rámá Táwi yet ronrosin hánám árán Iruk Káungá watá watoyat átnándak. Simion wawu Ánutu yá Israel pahán láláp yáyámáya miuk wata hálengga átnándak. **26** Iruk Káungá watá há inuk, “Kák ku ma kámurená átang Táwi yá ámna náráwaná son iháháya ámna san áwáwáya miuk wa há káinelák.”

27 Kulá Iruk Káungá watá engorán málám kungga Táwi yan it káungá hánám kumbiná wata kinan kung háuk. Rám Jesu naning maming gá meng rákit me yá rina mek wa tátáya tángga áwán, **28** Simion málám árong nangge wa táng poláng mángga átang Ánutu kutná ing meng tárut táuk,

29 “Táwi, nák ku yáup nanggeka.

Uláp miulák wáina nepmatá no kung pahán láláp hárá átang kámutnet.

30 Ko kálu rina tángga son nánáháya táulák wawu na rahánná yá há káet.

31 Ko ámna náráwa rahán yáni táwi hárá wa tiyawing námulák

32 wawu kup, kup watá yamá mangga Ánutu yan átkuku wa ámna náráwa káwak kámá káinnan wa yáleinek,

me kákán ámna náráwa hánám Israel wata kut yáni meng tárut táinek.”

33 Wáina men narángga nangge wata naning maming gá hárámutang nangngá yándí háuk, **34** enendu Simion dá kuram táng yámángga sangga nangge wata maming Maria inuk, “Ánutu yá nangge ná táng tunggap táuk watá tán Israel nan táup hánám naráng hákhátič yáni muná átaráng watá háineráng, hang táup hánám naráng hákhátič yáni pálak watá árángga kung átneráng. Iná nangge wahára ku Ánutu yan tárák watá wahára árán kangga ámna náráwa táup hánám watá meng mineráng. **35** Wáina wata ku ámna táup hánám watán pahán káin kilak árená wa táng hiták tit, kawu kápik ká pahála káin keháng topmet ina narinelák,”ingga inuk.

36-37 Kulá profet náráwa káman átkiuk kutná wu Ana wawu Fanuel uriwa Aser yan tombong háaranan. Iná málám bu náulá yet ket tántán tángga yara 7 rewe átang náulá yá kámurán du náráwa kawát átang kungga tátáwi hánám háliuk wawu yaraná 84. Málám bu Táwi yan it káungá hánám ma sangngátak,

[†] **2:23:** Son Iháhá 13.2,12 [‡] **2:24:** Pris Yáup 12.8

káen yáungán Táwi ináng sákngingga átnándak. Iná rám kámá ku sungi sangga sáponga tángtáng tángngátak. ³⁸ Rám waháryony hánám hiták áwáng hengga Ánutu ya heronge táng mágga ku ámna náráwa Jerusalem hára Ánutu yá háláng námik ingga hálengga áturáng wa nangge wata yánángga kuk.

³⁹ Kulá Josep káling Maria yá Táwi yan meng rákit me yá rina tátaya mená wa erek táng hálengga ku son hurik tángga ále Galili káin it yáni Nasaret ta kuráng. ⁴⁰ Iná nangge watá ku hánghálángngá tingtihang nanaráná yá álosim hánám hálengga árán, Ánutu yá kuram táng mágga kungga átuk.

Nangge máto Jesu watá Táwi yan it káungá hánám káiñ kuk

⁴¹ Yaraná yaraná wu Jesu naning maming gu Jerusalem káiñ rám táwi Angelo yá Iháng Hátiuk[§] wa kakaya kungngátamálák. ⁴² Hang Jesu wawu yaraná 12 hálengga átuk wahára wu kálu rina isutnándaráng wanyon isutang Jerusalem káiñ rám yáni táwi wa kakaya kuráng. ⁴³ Rám táwi watá sálíkngiuk wahára wu nangge máto Jesu wawu Jerusalem káiñ há árán naning maming gu wáina ingga ma narená sangga kumálák. ⁴⁴ Yándi wu nuknuk yáni watyot há koeráng ingga narángga ku káe káman wa há kuráng ngáyá ku sip yáni kátu me nuknuk yáni watyot áweráng ingga wata orek yáni káiñ wa táng sulingga kumálák. ⁴⁵ Yándi wu táng sulin men du son kungga Jerusalem káiñ sulindin ingga wakáin kumálák. ⁴⁶ Kulá yándi wu sulingga átkun rám kaláhu hálendu kungga káumálák ku nangge yándi Jesu wu Táwi yan it káungá hánám kumbiná kinan káiñ wa tiksa orek yáni káiñ putung átang me met narángga son yánang sulingga árán, ⁴⁷ ámma wahára áturáng watá watán me wa narángga hárámuturáng, náuta nanaráná me, me táng hurik táng yámángga átuk wa kangga. ⁴⁸ Kulá naning maming gá káumálák hära wu nangngá yándi han maming gá inuk, “Nanggena, náuta ket wáina nálelák? Nanya yot nátá kák ka narángpak tángga suling kamángga átninggoemát.”

⁴⁹ Ing inán Jesu yá ing yánuk, “Sándu náuta wu nák ka suling namángga átninggoemálák? Álo kámá ku no Nanna yan it káiñ átnet wa naremálák me muná?” ⁵⁰ Wáina yánuk enendu naning maming gá wáina ta nánek ingga wu ma naráng rákit táumálák.

⁵¹ Kulá wahára átang gu naning maming got Nasaret káiñ kuráng ngáyá ku milun susuwá re táng yámángga átninggiuk, iná maming gu me, me térák rina rina tunggafiuik wa iháng pahálá káiñ tingga ku naráng hátingga átkiuk. ⁵² Iná Jesu málám bu táwi hángháleng nanaráná yá álo kámá hánám háliuk. Ánutu yá wa kan álo kámá hánám háliuk, wáinanyon ámna náráwa yá kat álo kámá yon háliuk.

3

Jon Umi Kuháng Yámámá yá Jesu yan kálu sariuk (Mat 3.1-12; Mak 1.1-8; Jon 1.19-28)

¹ Sisa Taiberius yá Rom bán king hálengga yara 15 átuk wahára wu Pontius Pailat tá provins Judia yan kawana árán, Herot tá distrik Galili pinná tán kulaná Filip pá distrik Ituria yot Trakonitis pin yándi tán du Lisanias yá distrik Abilene pinná táuk. ² Kulá Anas káling Kaifas yá ku pris yáin yáni ya átumálák, wahára ku Sekaraia nanggená Jon wawu ále komkomá ámálum re

§ **2:41:** Rám wawu Ánutu yá Isip káiñ Israel ámna náráwa son iháháya angelo yá áwáng Israel nángánange yáni iháng hátingga Isip nángánange yáni ráháng kátkámut táuk wata naráng hátingngátaráng.

káin wa árán Ánutu yá áwáng málámbán me wa wakáin Jon inuk. ³ Inán hangga kuk watá kungga Jodan umi tangtang káin áturáng wa yánuk, "Sándá pahán hurik tángga áwáng umi kuhát tu Ánutu yá mukmuro sáni wa yawonek." ⁴ Kálu wa tunggafiuw wawu profet Aisaia yá Ánutu yan me ing uyiuk wa isutang: "Man dá ále komkomá páliná muná káin ing mantáinek, Táwi yan kálu tiyawineráng, kálu kándáng hánám táng toling mineráng.

⁵ Ále pahálá átaráng wa erek ingmen molát tuwarát, ále yáilá me ále kangkandángngá átaráng wa erek ingmen ping yanyawon taineráng.

Kálu tulátulá árená wa tát kándáng re hálet, kálu wáik wa táng toktolik tát kándáng re hálineráng.

⁶ Wáina hálendu ámna náráwa kámuk hánám watá Ánutu yá son ihinek wa hiták káineráng," * ingga wáina uyiuk.

⁷ Kulá Jon dá ámna náráwa káwan táwi umi kuháng námik ingga áwuráng wa yánuk, "Sán kunap wáik nángánangge, Ánutu yá pahán káráp táng sámángga sáháng lem táinek. Niyá sánán pitángga kungga rám wáik sándán káin tungafein ingga téak wa táng háhátiya taeérang?" ⁸ Sándá pálipuk pahán hurik hánám taeérang hálendu tirik tárak sáni watá meinék. Hang sáni ya mengga, 'Nándu Abraham e ilommá,' ingga ma meindaráng. No ing sánin, Ánutu yá sup ná átaráng háraran men álo Abraham e ilommá hálezineráng. ⁹ Káráwasí wu káráp hulá káin há átak. Káráp retá páliná kándáng ma sáindák wawu marángga táng káráp lánggop kinan san kuinek."

¹⁰ Wáina yánán ámna náráwa watá inuráng, "Iná nándu rina tainemán?"

¹¹ Wáina inát tu Jon dá yánuk, "Ámna káman dá siot ná yará pálak árán du káman táng ni siot ná muná wa iminek, hang niyá sunginá pálak hálendu wáinanyon táinek," ingga yánuk.

¹² Hang takis iháhá ámna kámá hányon umi kuháng námik ingga áwuráng watá inuráng, "Tiksa, nándu rina tainemán?"

¹³ Ing inát Jon dá yánuk, "Takis sup ihián du kapman dá rina iháháya mená wáina re ihineráng," ingga yánuk.

¹⁴ Kulá tewe ámna yá hányon inuráng, "Iná nándu rina tainemán?"

Wáina inát watá yánuk, "Ámna nukngá iháng piták tángga sup yáni manek ma iháng yámindaráng, me kámá ya me kusák hára ma meng yámindaráng. Sup rina sáháng yunggoeráng wawu sáni wu tárak hára álo ingga narineráng," ingga yánuk.

¹⁵ Ámna náráwa yá ále wa tán kangga pahán yáni tárurán nanará yáup tauráng, "Jon wawu ámna Ánutu yan ámna náráwa son iháhá wa hám," ingga miuráng. ¹⁶ Iná Jon dá ku yánuk, "No ku umi yá kuháng sámet, iná káman máriya áwinek wata hálángngá wu nák neháng hátek, hang ámna wáik nák ina tá watán sendol páupmá yayaliyan tárak muná. Watá wu Iruk Káungá yot káráp lánggop pot kuháng sáminek. ¹⁷ Málám sarak tángga áwinek ngáyá áwáng wit horengga páliná álosim wa iháng itná kinan tingga kepma wawu iháng káráp sásáliná muná hára wa sin rang hálineráng." ¹⁸ Jon málám wáina yánángga me kámá yot me pingnga álosim watyot yánángga pahán yáni táng tárut tóuk.

* **3:6:** Aisaia 40.3-5

19 Rám káman Jon málám kapman dán ámna yáilá káman Herot wa me táng muk, náuta kulaná ya áwáná Herodias táuk, me kálu kandák nukngá kámá hányon átmérang wata ingga. **20** Wata me táng mán du Herot tá kandákngá nukngá waháranyon sengsáráp tiuk wawu Jon táng kalabus it kinan tingga kálu káto táng muk.

*Jon dá Jesu umi kuháng muk
(Mat 1.1-17; 3.13-17; Mak 1.9-11)*

21 Kulá Jon dá ámna náráwa kámuk hánám umi kuháng yámuk waháranyon du Jesu ya umi hányon kuháng muk. Wáina kuháng mán du Jesu málám sáponga tángga átnáráń waháranyon alek ká ang tán, **22** Iruk Káungá watá hang málám hára ep tángga árán káuráng wawu iráp tánarám ina. Kulá waháranyon me káman alek kálu wáina háuk, "Kák ku nák Nanggena. No kák ka kikiná hánám naret. No kák ka pahánná álosim hánám naret."

23 Rám wahára wu Jesu málám bu yaraná 30 hám wáina hálengga árán miti yáup hulátiuk. Kulá ámna náráwa yá ku Josep nanggená ingga káuráng, iná Josep wawu Heli nanggená, **24** iná Heli wawu Matat nanggená, iná Matat wawu Liwai nanggená, iná Liwai wawu Melki nanggená, iná Melki wawu Janai nanggená, iná Janai wawu Josep nanggená, **25** iná Josep wawu Matatias nanggená, iná Matatias wawu Amos nanggená, iná Amos wawu Nahum nanggená, iná Nahum wawu Esli nanggená, iná Esli wawu Nagai nanggená, **26** iná Nagai wawu Mat nanggená, iná Mat wawu Matatias nanggená, iná Matatias wawu Semen nanggená, iná Semen wawu Josek nanggená, iná Josek wawu Joda nanggená, **27** iná Joda wawu Joanan nanggená, iná Joanan wawu Resa nanggená, iná Resa wawu Serubabel nanggená, iná Serubabel wawu Sealtiel nanggená, iná Sealtiel wawu Neri nanggená, **28** iná Neri wawu Melki nanggená, iná Melki wawu Adi nanggená, iná Adi wawu Kosam nanggená, iná Kosam wawu Elmadam nanggená, iná Elmadam wawu Er nanggená, **29** iná Er wawu Josua nanggená, iná Josua wawu Eliesa nanggená, iná Eliesa wawu Jorim nanggená, iná Jorim wawu Matat nanggená, iná Matat wawu Liwai nanggená, **30** iná Liwai wawu Simion nanggená, iná Simion wawu Juda nanggená, iná Juda wawu Josep nanggená, iná Josep wawu Jonam nanggená, iná Jonam wawu Eliakim nanggená, **31** iná Eliakim wawu Melea nanggená, iná Melea wawu Mena nanggená, iná Mena wawu Matata nanggená, iná Matata wawu Natan nanggená, iná Natan wawu Dewit nanggená, **32** iná Dewit wawu Jesi nanggená, iná Jesi wawu Obed nanggená, iná Obed wawu Boas nanggená, iná Boas wawu Salmon nanggená, iná Salmon wawu Nason nanggená, **33** iná Nason wawu Aminadap nanggená, iná Aminadap wawu Atmin nanggená,

iná Atmin wawu Arni nanggená, iná Arni wawu Hesron nanggená, iná Hesron wawu Peres nanggená, iná Peres wawu Juda nanggená, **34** iná Juda wawu Jekop nanggená, iná Jekop wawu Aisak nanggená, iná Aisak wawu Abraham nanggená, iná Abraham wawu Tera nanggená, iná Tera wawu Nahor nanggená, **35** iná Nahor wawu Seruk nanggená, iná Seruk wawu Reu nanggená, iná Reu wawu Pelak nanggená, iná Pelak wawu Eber nanggená, iná Eber wawu Sela nanggená, **36** iná Sela wawu Kainan nanggená, iná Kainan wawu Arpaksat nanggená,

iná Arpaksat wawu Siem nanggená, iná Siem wawu Noa nanggená, iná Noa wawu Lamek nanggená,³⁷ iná Lamek wawu Metusela nanggená, iná Metusela wawu Enok nanggená, iná Enok wawu Jaret nanggená, iná Jaret wawu Mahalalel nanggená, iná Mahalalel wawu Kenan nanggená,³⁸ iná Kenan wawu Enos nanggená, iná Enos wawu Set nanggená, iná Set wawu Adam nanggená, iná Adam wawu Ánutu nanggená.

4

Jesu yá ingirungngingi hárá kuk

(Mat 4.1-11; Mak 1.12-13)

¹ Iruk Káungá yá Jesu hárá hángħálángngá hánám ep tán málám Jodan umi wa sangga son hurik táingga kuk. Kulá Iruk Káungá yá engotang ále komkomá ámálum re káin kuk. ² Jesu yá wakáin kung árán rám 40 wata kinan Satan dá áwáng ingirungngingga átuk. Rám ore wahára Jesu wawu sungi ma náená átkuk hálendu rám 40 wata sásáliná káin du táup hánám háing mángga átuk.

³ Kulá Satan dá wáina kangga ku áwáng inuk, “Pálipuk kák ku Ánutu Nanggená hálendu sup wa metá másáng hálezik,” ingga inuk.

⁴ Enendu Jesu yá me táng hurik táingga ing inuk, “Me ing uyená átak, ‘Ámna náráwa wu sungi yá re háláng yámán ma átkuindáráng.’”^{*}

⁵ Wáina inán wahára átang gu Satan dá son Jesu engotang árángga kungga wakáin átang káwakngá káwakngá kámuk wa sokmuná hánám eliuk. ⁶ Wáina átang elen kan du inuk, “No háláng wa kame ko wa pin yáni táingga átang kutya árená hánám wáina átnelák. Ále kutná kutná wawu nákkán háráliuk, wata ku no ni imin ingga wawu iminet. ⁷ Wáina wata ku ko nák nanáng sáknkitá ku no ále kutná kutná wa kaya kaminet.”

⁸ Wáina inán Jesu yá inuk, “Ánutu yan me ing uyená átak, ‘Táwika Ánutu káman re ináng sáknkitá wata tárang káin átnelák.’”[†]

⁹ Ingga wáina inán Satan dá Jesu engotang Jerusalem káin kuk ngáyá kung Táwi yan it káungá hásák hánám wata hunganganá káin san árán du inuk, “Pálipuk kák Ánutu Nanggená hálendu, nahára átang hitangga hang, ¹⁰ náuta Ánutu yan me ing uyená,

‘Málámbá angeloná yánán

kándáng hánám pinya táineráng.

¹¹ Watá ket torong kehát tu

háramya káin sup pá ma kutnándák.”[‡]

¹² Wáina inán Jesu yá inuk, “Ánutu yan me yá ing mek, ‘Ko Táwi Ánutu ka wa táng ingirungngingi hárá ma tindalák,’[§] ingga inuk.

¹³ Kulá Satan dá me wa mengga Jesu ingirungngin men du sangga rám nukngá ya háleng muk.

Nasaret tá Jesu isurát kuk

(Mat 4.12-17; 13.53-58; Mak 1.14-15; 6.1-6)

¹⁴ Jesu málám Iruk Káungá yan háláng hárá Galili ále káin son kun, wáina áwek ingga kut pinganganá watá ále ore wakáin erek ingmen kung háráliuk.

¹⁵ Málám miti itná wahára wahára me yánáng tolingga kun kangga ámna náráwa táup tái watá Jesu málámbá kutná meng tárut táingga kuráng.

* **4:4:** Meng Rákit 8.3 † **4:8:** Meng Rákit 6.13 ‡ **4:11:** Kap 91.11-12 § **4:12:** Meng Rákit 6.16

16 Wáina tángga árát tu Jesu málám bu it Nasaret káin kuk, iná Jesu wu huphuráp it wahára átang táwi háliuk. Sabat hárwa wu rámá rámá tángngáatak wáina málám miti itná káin kung háuk ngáyá ku Ánutu yan me wa sángin ingga tárutuk. **17** Kulá yáni wu profet Aisaia yan papia táng imát málám wa kot kung me rina naruk wa uyená wa káuk:

18 “Táwi yan Iruk ká nákkot átak,
náuta Táwi málámbá neháng tunggap tángga
me pingnga álosim wa ámna náráwa ukuro átaráng wa yánánáya suring
namuk.

Hang ámna náráwa kalabus it kinan átaráng wa men along kukuya
me rahán yáni wáik wa men rahán yáni yá álo háháleya,
hang ámna nukngá yá iháng hang tingga iháng lem tánggoeráng wa hálang
yámámáya,

19 hang ‘Táwi yá ámna náráwaná iháng álolo tátáyan rám hálek,’ ingga meng
tunggap tátáya suring namuk.”**

20 Wáina sánging hálingga Jesu málám papia wa táng pop tángga ámna papia
pinná tátá wa imángga ku putung háuk. Iná ámna náráwa miti itná kinan
áturáng watá rahán yáni wu Jesu hárwa re árát tu **21** ing yánuk, “Ánutu yan me
sángé nareráng watá páliná kulapálik nahára páliná yá há tunggafek,” ingga
yánuk.

22 Kulá wahára áturáng watá kámuk kutná meng tárut tángga me álolo sim
táwi milunná káinnan háukngá naruráng wata hárámutang yáni meme táuráng,
“Náwu Josep nanggená ingga há naremán watá ku rina tángga ku me táwi
wáina wa mek?”

23 Wáina met Jesu yá yánuk, “Sándá ku nák ing hám naninderáng, ‘Dokta, ko
kaya sutya kájak táng tolinc! It Kapaneam káin rina tátá pingngaka narumán,
wáinanyon itya hulá hárwa ná táng.’”

24 Hang ing yánuk, “Pálipuk hánám ing sánin, profet káman itná hulá hánám
watá ku pahán ma imángngátaráng. **25** No ing pálipuk sánin, Elaija yan rám hárwa
wu Israel kinan náráwa kawát tu táup hánám wa áturáng. Rám wahára wu ále
yá ma táená árán yara kaláhu yap 6 hálén káwak ketnán sungi yá kesák táwi
háliuk. **26** Enendu wahára wu Ánutu yá Elaija suring mán Israel náráwa kawát
káman dán káin ma kuk, ináku suring mán kawát káman it Sarepat, Saidon ále
káin wa kuk. **27** Hang profet Elaisa yan rám hárwa wu Israel kinan ilalák lepra
pálag ku táup hánám wa áturáng, enendu káman waháranan da sutná yá ma
rongrongiuk, ináku káwak Siria nan ámna kutná Naman wata sutná yá re ku
rongrongiuk.”

28 Wáina yánán narángga ámna náráwa miti itná kinan áturáng watá kámuk
hánám kuk táwi táuráng. **29** Yáni wu tárutang seng isutang táng uyingga it
kep káin kuráng. It yáni wawu ále yáilá isikimo káman hárwa hálendu engot
kung porá hárwa satne háik ingga táuráng. **30** Enendu málám orek yáni hárwa
wa yolopon kungga háná kuk.

Jesu yá iruk wáik isutuk (Mak 1.21-28)

31 Jesu málám kuk ngáyá kungga ále Galili kinan it Kapaneam wakáin háuk
ngáyá Sabat hárwa wu ámna náráwa Táwi yan me yánang tolincgá árán **32** ámna

** **4:19:** Aisaia 61.1-2

náráwa yá káuráng gu ámna kutná pálak me hálángngá pálak ká ina yánángga árán narángga wata hárámuturáng.

³³ Kulá miti itná kinan ámna káman iruk wáik ká ep táená watá átang hahatingga hánám ing mantáuk. ³⁴ “Hae! Jesu Nasaret nan, rina táng námámáya áwelák? Kák ka nán hám náháng lem tátáya áwelák? Kák ku wa ingga nák ku hárámuturáng!

³⁵ Wáina inán Jesu yá ing me táng muk, “Yolop átang ámna wa sangga hang!” Wáina inán iruk wáik watá ámna wa orek yáni hárá táng san han áráng hengga kuk, enendu ámna wa kámá ma táng lem táuk.

³⁶ Wáina tán kangga ámna náráwa wahára áturáng watá hárámutang yáni inán kanán táuráng, “Nanggula, me náwu rinaná!? Iruk wáik yánánggoek wawu ámna kutná pálak me hálángngá pálak ká ina yánán áráng hengga kunggoeráng!” ingga miuráng. ³⁷ Kulá wáina tángga árán kut pingnganá watá ále wata kinan it kámuk kung hilák táuk.

Jesu yá ámna náráwa táup pon iháng toliuk

(Mat 8.14-17; Mak 1.29-39)

³⁸ Jesu málám miti itná wa sangga Saimon dán it káiñ kuk. Rám wahára wu Saimon silummá wu ilalák tángga sutná watá ángárangngá hánám Wáina árán du háláng imáng ingga Jesu inuráng. ³⁹ Wáina inát Jesu yá kung náráwa wata rupmá tangtang átang ilalák wa me táng mán ilalák watá wahára re san náráwa wawu waháranyon tárunáráng sungi tiyawing yámuk.

⁴⁰ Kulá yonyon tin káe yá kung hangga átuk kálu wu ámna náráwa yá nuknuk yáni ilalák hulá hulá yá ihená wa ihángga Jesu yan káiñ áwát Jesu yá ketná yá ihánggápán álo hángħá leng táuráng. ⁴¹ Jesu yá men iruk wáik máro hánám watá ámna náráwa yápmangga áráng hengga hahatingga ing mantánggiuráng, “Kák ku Ánutu Nanggená!” Wáina met kangga ku málám me táng yámangga olet yáni káto tán watá me kámá ma me tánggiuráng, náuta há naruráng wawu Ánutu yá ámna náráwaná son iháháya suring mán áwuk.

⁴² Hilápmá hánám Jesu wu hangga ále rákit káman káiñ kung áráñ ámna náráwa yá suling kung ále re káiñ átuk wakáin kangga táng putitne ma nápmangga kuindak ingga táuráng. ⁴³ Enendu Jesu yá yánuk, “Nák ku kungga Ánutu yan átkuku watán me pingnga álosim wa it kámá káiñ hányon yániñet, náuta nák ku yáup wa tátáya Ánutu yá suring namán áwut.” ⁴⁴ Wáina yánángga ku Judia ále káiñ miti itná yáni kinan Ánutu yan me wa yánángga átkuk.

5

Jesu yá disaepelná hulátingga mantág yámuk.

(Mat 4.18-22; Mak 1.16-20)

¹ Rám káman Jesu wu umi pátm Genesaret* tákto káiñ hetang átang Ánutu yan me wa yánángga áráñ ámna náráwa urum táwi watá áwáng me wa naránin ingga málám kang áwálák tángga kik hánám wa áturáng. ² Wáina árát Jesu málám hálengga kápu k u bot yará wu umi tangtang sán káiñ wa áráñ, iná ámna káut iháhá wawu bot yápmang hang kep káiñ átang umben yáni wa yawondang árát. ³ Wáina kápángga málám bot káman da ketnán árángga kuk, iná bot wawu Saimon dán. Áráng wata ketnán átang gu Saimon inuk, “Upme

* ^{5:1:} Umi pátm Genesaret wawu umi pátm Galili wanyon.

sim tátá sán sangga sim kuik,” ing inán wáina tán kun du wata ketnán putung átnang Ánutu yan me wa ámna náráwa yánang toliuk.

⁴ Me wa yánang hálingga ku Saimon inuk, “Kulá pul tángga hásák káin kungga ku umben wa hirarát umi kinan hat tu káut ihineráng.”

⁵ Wáina inán Saimon dá inuk, “Táwina, yáungán yáup háláng hánám táemán, wawu káut kámá ma ihámán, enendu álo ko há melák wata ku álo umben hirarátne háineráng.”

⁶ Wáina tángga káuráng gu káut watá umben kinan rina kámá hánám hang árát umben dá tikták rákitang áturáng. ⁷ Wáina kangga ku nuknuk yáni bot nukngá káin áturáng wa ket tárák táng yámát áwáng háláng yámát tu káut wa iháng bot yará hára wa molát tuwatang márawingga bot tá hálá umi pátum kinan hang sungga átumálák.

⁸ Kulá Saimon Pita yá tárák wa káuk hára wu Jesu hárammá hulá káin tulá hára imángga inuk, “Táwi, nepmanga háka kung, náuta nák ku ámna mukmuro!” ⁹ Wáina inuk náuta málám bu yanuknukngá yot káut ihuráng wa kangga nangnga yáni han pikpito naruráng wata. ¹⁰ Iná Saimon nukngá Sebedi nanggená yará Jeims káling Jon wawu Saimon dá naruk wáinanyon narumálák.

Kulá wahára wu Jesu yá Saimon inuk, “Ma pitáindalák. Rám kula hulátingga áruinek wahára wu ámna nangge iháháyan háléinelák.” ¹¹ Wáina inángga sangga yáni wu bot yáni wa pul tát sán káin áwán kutná kutná wa wahára erek yápmang hálingga ku Jesu isutang kuráng.

Ámna káman ilalák lepra pálak (Mat 8.1-4; Mak 1.40-45)

¹² Rám káman Jesu wu it káman hára átnárán ámna káman watán káin áwuk wawu sutná wu ilalák lepra watá táng wáik hánám táená watá áwáng Jesu kangga tulá hára imángga kurákmáta táng káwak káin tingga inuk, “Táwi, ko narátá álo hálendu neháng tolítá no Ánutu rahálá hára rongrongngá hálin.”

¹³ Wáina inán Jesu yá ketná kálan kung tánggangga inuk, “Álo, no háláng kame rongronging!” Wáina inán wahára re hánám ilalák lepra watá álo háleng mán sutná yá rongrongiuk.

¹⁴ Kulá wahára wu Jesu yá me káto inángga oletná mangga ing inuk, “Kungga ni kámá káman ma inindalák, ináku kung sutya wa pris elengga ku ilalák ká álo hálen Ánutu ya towet sing mámáya Moses yá rina tátáya miuk wáina tátá ku kámá yá kahángga ku ilalákná yá álo hálek ingga kahineráng.”

¹⁵ Wáina inuk, enendu Jesu yá rina tákuk wata pinganganá yá erek ingmen kung hilák tán ámna náráwa káwan táwi hánám watá me men naránin ingga áwánggiuráng, iná waháranan kámá yá ku ilalák náni tán álo hálenin ingga wata áwánggiuráng. ¹⁶ Rám ore kámá hára wu Jesu málám yolopon ingmen hangga ále nángnángngá káin sáponga tátáya kunggiuk.

Jesu yá ámna ket hárammá wáik táng toliuk (Mat 9.1-8; Mak 2.1-12)

¹⁷ Rám káman Jesu wu Táwi yan me wa ámna náráwa yánang tolingga átnárán, ále Galili káin it waháranan waháranan me Judia nan me Jerusalem nan Farisi me lo yan tiksa yá áwuráng ngáyá wahára putung áturáng. Rám wahára wu Táwi yan káinnan ilalák mara iháng totoliyan háláng watá hang Jesu yot átuk. ¹⁸ Kulá ámna urum káman dá nuk yáni káman tángga áwuráng wawu ket hárammá kámut hálená wa táng kangkang ketnán tit árán tángga

áwáng it kinan hang Jesu kondolá hárá tinin ingga áwuráng. ¹⁹ Enendu pahán tingga áwuráng wa isutang tátáyan du káluná muná, náuta ámna náráwa yá kik hánám árat kápángga ku son tánggatang it ketnán árángga it hunganganá yalingga páup pá kangkang hárá puttingga sat wakálu it kinan hangga Jesu kondolá hánám hárá háuk.

²⁰ Wáina tát tu Jesu yá naráng hákhátik yáni wa kangga ku miuk, “Nukna, no mukmuroka wa yawondat.”

²¹ Kulá Farisi yot lo yan tiksa watá kangga ku ing narángga átkiuráng, “Ámna náwu niyá ku Ánutu yá menggim ina wu watá menggoek? Ámna káman dá mukmuro yanyawon dán tárák kámá muná, Ánutu yá rewe ku wáina tátáyan.”

²² Jesu wu wáina narángga átaráng ingga hárá narángga ku yánuk, “Náuta ku nanará sáni káin wáina naráng háteráng?” ²³ Me rina ku tiyap hánám meinet? ‘Mukmuroka ku yawondat,’ me ‘Tárutang kung?’ ²⁴ Enendu ing narineráng, Ámna Nanggená watá káwak náta ketnán mukmuro yanyawon watán háláng tángga átak.” Wáina yánangga son ilalák mara wa inuk, “No kanin, tárutang kangkangga tángga itya ya kung.” ²⁵ Wáina inán waháranyon orek yáni hárá málám tárutang kangkangngá tángga átang Ánutu kutná meng tárut tángtáng hangga itná ya kuk. ²⁶ Kulá ámna náráwa kámuk watá wa kangga hárámutang Ánutu kutná meng tárut táuráng. Yáni wu “Kula wu hulá kámá káman wáina káemán,” ingga mengga nangnga yáni háuk.

Jesu yá Liwai ya mantáng muk (Mat 9.9-13; Mak 2.13-17)

²⁷ Wata máríná káin du Jesu yá kungga káuk ku takis iháhá ámna káman kutná ku Liwai wawu takis iháhá itná hárá putung átnárán kangga ku inuk, “Áwángga nák nasulák.” ²⁸ Wáina inán Liwai málám tárutang kutná kutná wa erék yápmang hálingga Jesu isutang kuk.

²⁹ Kulá Liwai málám Jesu ya sinak táwi táng mámáya itná káin sungi tiyawing san árán, takis iháhá nuknukngá táup hánám bot ámna kámá yot men áwát sungi wa náuráng. ³⁰ Kulá tombong Farisi kinan nan lo yan tiksa kámá yot Farisi kámá watá áwáng Jesu yan disaepel ing me táng yámuráng, “Náuta ku sándá takis iháhá ámna yot me mukmuro táená yot umi sungi nana tánggoeráng?”

³¹ Wáina met tu Jesu yá yánuk, “Ámna káman ilalákngá muná yá dokta yan káin ma kungngáatak, ináku ilalákngá pálak watá ku dokta yan káin kungngáatak. ³² No áwut wawu ámna náráwa kándáng árená wa mantáng yámáma yáma ma áwut, ináku mukmuro pálak wa mantáng yáme pahán yáni hurik tángga áwáwáya áwut.”

Jesu yá sungi sangga sáponga tátá wata yánuk (Mat 9.14-17; Mak 2.18-22)

³³ Ámna yá Jesu inuráng, “Jon dán disaepel yá sungi sangga sáponga tángngátaráng, me Farisi yan disaepel wu wáinanyon tángngátaráng, iná kákkán disaepel wu raták hánám átningga umi sungi wa tángga nangga átninggoeráng.”

³⁴ Wáina inát Jesu yá yánuk, “Ámna káman dá náráwa tátáya átang nuknukngá men áwánggalat watá watoyot árat, sándá yánát rám ámna watá yáni yot há átgam wahára álo sungi sanggalat me? Wáina kámá ma árak. ³⁵ Iná rám káman

áwinek wahára wu ámna náráwa tátáya táinek wa áwáng há tángga kuineráng, wahára ku wáina nuknukngá yá sungi sanggalát.”

³⁶ Hang me tárakngá káman ing yánuk, “Lap kakngá káman dá raráhángga hinangngá yá árán ámna káman dá lap mirak káman raráhángga kátu tág kakngá wata hinangngá ma rákárenggim. Wáina tánggim wawu lap mirak wa tág lem tánggim, me kátu mirak wawu kakngá inanyon muná. ³⁷ Hang káman dá wáin mirak wa tág meme kepma kakngá hárma kulinggim. Wáina tánggim wawu wáin mirak wata mulá yá meme kepma wa raráhán wáin dá sunggulingga hanggim. ³⁸ Kulá wáina wata ku wáin mirak wa tág gu meme kepma mirak háranyon kukiliyan. ³⁹ Iná káman dá wáin kakngá wa há nanggim wawu torong hárma mirak nanaya ku ma naránggim, ináku ing menggim, ‘Kakngá wawu kikngá álosim hánám.’”

6

Jesu yá Sabat hárma yáup ma tátáya wata miuk (Mat 12.1-14; Mak 2.23–3.6)

¹ Rám káman Sabat hárma Jesu yá disaepelná yot yáni wa ku wit hái orek yáni kálu kungga átang disaepel yá wit pálíná wa iháng ket yáni yá husit kepma watá sohit tu pálíná wa há yáni náuráng. ² Wáina tát kápángga Farisi kámá yá miuráng, “Náuta ku sándá Sabat hárma kálu wáina ma tátáya mená wa táeráng?”

³ Wáina met narángga Jesu yá yánuk, “Sán kámá Dewit yot tombongngá yá háing yámán táuráng wata pingnga yáni wa sáingga naránggátaráng me muná? ⁴ Dewit málám kung Ánutu yan it kinan hang másáng horennga Ánutu yan pingnga tit káungá háléná wa kálu hitik tángga pris káman irán másáng wa tág imán náuk, másáng wawu pris yá re nanaya mená. Wáina nangga kámá iháng tombongngá yámán náuráng.” ⁵ Waháranyon Jesu yá ing yánuk, “Ámna Nanggená wawu Sabat tán Táwi.”

⁶ Sabat káman hárma wu Jesu málám kungga miti itná kinan kung hangga ku Táwi yan me yánang tolingga átuk, wahára wu ámna káman ketná álák kálu kámurená watá wahára hányon átuk. ⁷ Rám wahára wu Farisi me lo yan tiksa wu hulá rehára kungga Jesu táng me hárma tinin ingga áturáng hálendu Sabat hárma ámna nangge kámá iháng tárut táinek me rina ingga kangga átkiuráng. ⁸ Iná Jesu yá ku wáina narángga átaráng ingga há kápángga ku ámna ketná kámurená wa inuk, “Tárutang kondon yáni hárma wa hetang álák.” Wáina inán du ámna wawu tárutnáráng inuk wáina kondon yáni hárma hetang átuk.

⁹ Kulá wáina árán du Jesu yá yánuk, “Retá ku Sabat hárma kálú kándang hález: álosim tainemán me wáik tainemán? Háláng yáminemán me ráháng kátkámut tainemán?”

¹⁰ Jesu málám háleng sulingga erek ingmen kápáng háleng san árán du ámna ketná kámurená wa inuk, “Ketya wa uying ráng táng.” Ámna wawu Jesu yan me narángga rina inuk wa isutang wáina tángga wahára re ketná watá álosim háliliuk. ¹¹ Kulá Farisi yot lo yan tiksa watá wa káuráng hárma wu pahán káráp hánám wa tángga ku Jesu náwu rina táng minemán ingga yáni inán kanán táuráng.

Jesuyan aposel 12 wata kut yáni (Mat 10.1-4; Mak 3.13-19)

¹² Wáina tángga sangga rám káman Jesu málám sáponga tátáya kuk watá kungga ále yáilá káman kái áráng átang Ánutu yan kái sáponga tángga árán

kungga it tá háiuk. ¹³ Kulá it tá háin du disaepelná mantáng yámán málámbán káin áwát tu 12 iháng tunggap tángga kut aposel wa yámuk. ¹⁴ Kut yáni wu Saimon, Jesu málámbá kut Pita imuk wa, hang Endru Pita kulaná, Jeims, Jon, Filip, Batolomiu, ¹⁵ Matyu, Tomas, Jeims Alfius nanggená, Saimon tombong Selot háranan, ¹⁶ Judas Jeims nanggená, hang Judas Iskariot máriya Jesu táng káyam ket yáni hárá tiuk wa.

*Jesu yá ámna náráwa táup hánám iháng tárut táuk
(Mat 4.23-25)*

¹⁷ Jesu málám kung hangga ále pahálá káman káin hetang átuk, wakáin du disaepelná káwan táwi yot ámna náráwa Judia kinan nan, Jerusalem kinan nan me táp kurat káin it táwi Tair káinnan hang it táwi Saidon nan watá áwáng áturáng. ¹⁸ Wa áwáng áturáng wawu Jesu yan káinnan me nanaráya me ilalák yáni tán álo hahále wata ingga áwuráng. Hang iruk wáik ká ámna náráwa kámá ep ihená wa iruk wáik wa yásut yámuk. ¹⁹ Kulá wahára wu hálang wawu watán káinnan dá áwáng gu kámuk iháng tárut tánggiuk wáina hálendu ámna náráwa yá ku tánggagaya re tánggiuráng.

*Jesu yá sambe me márapmá yá tunggafeineráng ga yánuk
(Mat 5.1-12)*

²⁰ Kulá Jesu málám disaepelná kápángga ku ing yánuk,
“Sán niyá ukuro átaráng watá heronge táineráng,
náuta Ánutu yan átkuku wawu sándán.
²¹ Sán niyá inggálu háing sámán átaráng watá heronge táineráng,
náutá máriya wu nangga kawin sáni yá hahatin átneráng.
Sán niyá inggálu kut hárá átaráng watá heronge táineráng,
náuta máriya wu yut hárá átneráng.
²² Ámna yá sáháng káyam táineráng, sásutang kep tineráng,
meng sámineráng me kut sáni mengga sáháng wáik táineráng wata sándá
heronge narineráng,
náuta Ámna Nanggená yan yáup hárá átneráng wata ku sáháng wáina
táineráng.

²³ “Wáina táng sámát tu rám wahára heronge tángga ku hiring árángga
háineráng, náuta yumnakngá táwi hánám alek káin háleng sámángga átak. Uláp
táwi yáni yá profet wawu iháng wáinanyon tánggiuráng.
²⁴ Iná sán niyá sup me kutná kutná álo ingga átaráng sándu káwak káin
heronge hárá tángga átaráng,
wata ku máriya márapmá yá sáhinek.

²⁵ Iná sán niyá inggálu nangga kawin sáni hahatin átaráng
sándu máriya márapmá yá sáhán háing sáminek.
Iná sán niyá inggálu yutang heronge tángga átaráng
sándu máriya márapmá yá sáhán kutkayawát hárá átneráng.
²⁶ Iná sán nini meng toling sámánggoeráng sándu máriya márapmá yá sáhinek,
náuta uláp tátawi yáni yá profet kusák wawu wáinanyon meng toling
yámánggiuráng.

*Káyam sáni wa kikiná kápineráng
(Mat 5.38-48; 7.12)*

²⁷ “Sán niyá nákkán me ná narángga átaráng sán sánindet: Káyam sáni
wa kikiná kápineráng, me niyá sánda taktak yámán wawu sándá iháng nuk

táineráng. ²⁸ Niyá tará me sánát tu sándá kuram me yánineráng, me rendá sáháng lem tát tu sáponga wata táng yámineráng. ²⁹ Káman niyá kingkila numkálu kátin du hurik tángga numkálu hányon sang mátá kátinek, iná káman niyá saketya tán du siotya álo yon sang mátá tainek ma táng marindalák. ³⁰ Káman niyá kutná kutná yámámáya kanát tu álo yáminelák, iná káman niyá náut kámá káman kákkán hárá tán du son tátáya ma inindalák. ³¹ Sándá kámá yá rina táng sámámáya narángngátaráng, sándá wáinanyon kámá ya táng yámineráng.

³² “Iná rendá sán kikiná sáhát wáinanyon wa kikiná kápineráng wawu Ánutu yá wáina tát sáhángga wata álosim sáhánggim me? Wa muná rewe. Mukmuro mara wawu wáinanyon niyá kikiná kápek wanyon kikiná kangngátaráng. ³³ Iná sán rendá sáháng álolo tát wáinanyon wa iháng álolo táineráng wawu Ánutu yá wáina tát sáhángga wata álosim sáhánggim me? Wa muná rewe. Mukmuro mara wawu wáinanyon niyá iháng álolo tán wanyon iháng álolo tángngátaráng. ³⁴ Iná sándá topmá iháháya nangnaráng náut kámá yámineráng wawu Ánutu yá wáina tát sáhángga wata álosim sáhánggim me? Wa muná rewe. Mukmuro mara wawu wáinanyon topmá ihinemán ingga nangnaráng gu náut kámá iháng nuknuk yáni yáni inanyon wa yámágngátaráng. ³⁵ Káyam sáni wa kikiná kápángga iháng álolo táineráng, hang náut kámá topmá iháháya nangnaráng ma yámindaráng. Wáina táineráng watá ku máriya yumnakngá táwi hánám iheréng, hang Ánutu Árená Hánám wata nángánangge hálezineráng, náuta Ánutu ya heronge ma táng mágngátaráng me kandák tángngátaráng, enendu watá ku ket tárák álosim re táng yámágngátaráng. ³⁶ Nan sáni yá ukuro kápángngátaráng wáinanyon sándá ukuro kápineráng.”

Watá wáina táeráng ingga ma meng yámindaráng. (Mat 7.1-5)

³⁷ Jesu yá ing miuk, “Kámá yan ket tárák wa kangga wawu wáina ingga ma meng yámindaráng, náuta watá sándán ket tárák wata wáinanyon meng sámánirot. Kámá ya kandák táeráng ingga ma yánindaráng, máriya sáni kandák táeráng ingga wáinanyon sánánirot. Kámá yan kátu wa sat tu kátu sáni sasa yá tunggafeinek. ³⁸ Sándá yámát tu sásámáyan dá tunggafeinek. Ánutu yá horengga táng tolingga kándáng hánám tinek wawu mondang árán tuwatang máta hández hálen isut hang tiktok tán sunggulingga hangga árán sáminek. Kámá tárák rina yámineráng wawu Ánutu yá tárák wáinanyon sáminek.”

³⁹ Kulá Jesu yá me tárákngá káman ing yánuk, “Ámna rahálá kunángngá káman dá rahálá kunángngá yon da álo engotang kunggim me? Wa muná, yayará kungga árám hárá hanggalán. ⁴⁰ Skul nangge káman dá tiksaná torong káin ma átgim, ináku skul ya kándáng hangga kungga ku tiksaná ina hálezenggim.

⁴¹ “Rina ta ku nangge nukka ya rahálá káin sinsin káhumá isikimo wa rewe kangga ku kaya rahálá káin palang táwi wata ma naráng kulák? ⁴² Náuta ku nangge nukka inánggim, ‘Nukna, satá no sinsin rahálá káin wa táng se kuik,’ wáina inángga ku kaya rahálá káin palang táwi wawu ma kanggulák? Kák ku ámna kusákngá, ko hulátingga kaya rahálá káin palang táwi wa táng satá kun du hálezengga kándáng kangga ku nukka ya rahálá káin sinsin káhumá isikimo wa táng satá kuinek.

**Káráp wáik ká páliná wáik tingngátak
(Mat 7.17-20; 12.34-35)**

⁴³ “Káráp álosim watá páliná wáik kámá ma tindák, wáinanyon káráp wáik watá páliná álosim kámá ma tindák. ⁴⁴ Káráp erek hánám bu páliná hára kápángga ku káráp wáik me álosim ingga narángngátaráng. Káman dá kung páup kânggárangngá hára fik páliná ma ihánggim, me kung wáin páliná káráp kárángngá pálak hára ma ihánggim. ⁴⁵ Ámna álosim káman dá nanará álosim watá pahálá káin árán wawu ket tárák álosim wa tángga átkuinék. Iná ámna wáik káman dá nanará wáik watá pahálá káin árán wawu ket tárák wáik wa tángga átkuinék. Ámna pahán káin nanará rina átak wawu milun dá ku wa hiták meng tunggap tángngátak.

**It tátáyan káluná yará
(Mat 7.24-27)**

⁴⁶ “Náuta ku ‘Táwi, Táwi,’ ing mantág namánggoeráng ngáyá ku no me sánanggoet wawu ma isutkuráng? ⁴⁷ No ing sánin, káman dá nákkán káin áwáng nákkán me narángga táng ket tárák hára tingga isutang átkuinék wawu ing, ⁴⁸ ámna káman dá itná tátáya ku áram hásák pingga kumam mangga sup pot kikkik topmengga ku itná wata ketnán tánggim wáina. Kulá umi sip pá áwánggim watá áwáng kátinggim, enendu it wa ma káting hulát tánggim, náuta kumam hulá há káto táená wata. ⁴⁹ Iná káman nákkán me ná narángga ma isutnándák wawu ing, ámna káman dá itná wa kumam hulá kándáng ma káto tánggim wáina. Kulá umi sip pá áwánggim watá áwáng há káting hulát tán han du táng wáik tánggim.”

7

**Jesu yá tewe ámna yáin yáni yan yáup nangge táng tárut táuk
(Mat 8.5-13)**

¹ Kulá Jesu málám me wa yánán ámna náráwa yá erek ingmen naráng hálit tu málám kung it Kapaneam kinan kungga kung háuk. ² Wakái du tewe ámna 100 wata yáin yáni watán yáup nangge káman málámbá álosim kangngátak watá ilalá tángga hálá hánám kámutang árán. ³ Kulá ámna kámá yá Jesu wu wáina wáina tángngátak ingga met tewe ámna yáin yáni watá narángga sangga árong Juda yan ámna yáilá wahára kámá suring yámán kung Jesu inát áwáng ilalák ámna wa táng totoliya kuráng. ⁴ Rám ámna yáilá watá Jesu yan káin kung hengga sat warán du inuráng, “Ámna wawu ámna álosim hánám wata ku ko kung rina hánám tátáya narek wa wáina táng minelák. ⁵ Ámna wawu Juda nánda kikiná hánám narángngátak, hang nándán miti itná wawu watá táuk.”

⁶ Wáina inángga ku Jesu yá tárurán hangga káman yáni kuráng.

Málám it tangtang kung hálingga árán du tewe ámna yáin yáni watá nuknuungá kámá suring yámán kung inuráng, “Táwi, ko yáup háláng ma táindalák. Nák ku ámna álosim muná, kák ina tá nákkán it kinan áwáwayan tárák muná. ⁷ Nák ku ámna álosim muná wata ku rupya káin ma kuindát, ináku me rewe métá ku nákkán yáup nangge watá álo háleik. ⁸ No wáina met wawu náuta nák enendu kámá ya tárang yáni káin árená, hang tewe ámna urum káman dá nák tárang káin átaráng, iná no káman ‘ko kung’ ingga inángngátat wawu kungngátak, iná nukngá ‘ko áwáng’ ingga inángngátat wawu áwángngátak, hang yáup nangge ‘yáup wáina táng’ ingga inángngátat wawu wáina tángngátak.”

9 Rám ámna watá me wa miuk wahára wu Jesu yá narángga hárámutang málám hurik tángga ámna náráwa káwan táwi isutang kungga áturáng wa yánuk, “No ing sánin, Israel kinan ámna naráng hákhátik ngá táwi ing kámá ma káut,” ingga wáina yánuk. **10** Kulá ámna tewe ámna yán yáni yá suring yámán áwuráng watá son hurik tángga it káiñ kungga yáup nangge wawu ilalákngá yá há salíkngin álo hálengga árán káuráng.

Jesu yá náráwa kawát nanggená táng tárut táuk

11 Átang árongga Jesu málám it kutná Nain wakáin kun disaepelná yot ámna náráwa tombong hásák táwi watá watoyot kuráng. **12** Rám Jesu yá it watán kumbi wata kálu mungnganá hárá áwáng hiuk waháranyon du ámna kámurená tambun káman tángga áwáng kep káiñ hauráng. Ámna kámurená wawu náráwa kawát káman da nanggená ámnaná káman wa hánám rewe. Ámna náráwa urum táwi hánám watá ku náráwa kawát watoyot áwánggaturáng. **13** Táwi yá náráwa wa kangga urákngá táwi hánám wa narángga ku inuk, “Ma kutnándalák.”

14 Wáina inángga Jesu málám enanggon kung kámurená palang pálak tángga kuráng wa tánggan kangga ámna tángga kuráng watá tareng kátit tu kámurená wa inuk, “Nangge móto, no kanet, tákulák!” **15** Wáina inán ámna kámurená watá tárutnáráng putung átang meme tángga árán Jesu yá táng maming imuk.

16 Ámna náráwa urum táwi watá wa kangga nangnga yáni han Ánutu kutná meng tárut tángga ing miuráng, “Náwu profet táwi káman orek náni hárá tunggafek. Ánutu yá ámna náráwaná hálang yámámáya suring mán áwek,” ingga miuráng. **17** Kulá ámna náráwa yá Judia ále kinan me it kámá kámá káiñ wa kungga Jesu yan me pingnga wa meng isurát kuk.

Jesu káling Jon Umi Kuháng Yámámá (Mat 11.2-19)

18 Jon dán disaepel yá Jesu yá wáina tánggoek ingga inát narángga ku málám disaepelná yará mantáng yámán áwán du **19** Táwi ing inánáya suring yámuk, “Kák ku ámna Ánutu yá suring mán áwáwáya miuk wa, me nukngá yá áwinek ka hálezinemán?”

20 Kulá rám ámna Jon dá suring yámuk watá Jesu yan káiñ kung hengga ku ináng suliumálák, “Jon Umi Kuháng Yámámá yá suring námángga ku kák ing kakanáya mek, ‘Kák ka Ánutu yá ámna suring mán áwáwáya miuk wa, me ku nukngá yá áwinek ka hálezinemán?’”

21 Wáina ináng suliumálák wata topmá Jesu yá ma yánená átang ámna náráwa táup táwi ilalák hulá hulá yá ihená wa iháng tolingga, iruk wáik ká ep ihená táup táwi wa yásut yámángga ku rahán yáni kunángngá táup táwi wa hányon iháng toliuk. **22** Kulá Jesu yá wáina táng hálingga sangga ku Jon dán disaepel yará wa yánuk, “Son kungga ku rina káemálák me náremálák wa Jon ininemálák: Rahán yáni wáik ká kándáng hálet, hárám yáni wáik ká kándáng taret, ilalák lepra pálak ká sut yáni rongrongit, káráman yáni tungngá yá kándáng narát, kámurená yá son tárurát, ukuro árená yá me pingnga álosim wa nareráng. **23** Niyá nák nahángga naráng hákhátik yáni yá ma hak watá heronge narineráng.”

24 Wáina yánán Jon dán disaepel yará watá hangga há kun du Jesu yá ámna náráwa urum táwi wa Jon da yánuk, “Sándu rám ále komkomá ámálum re káiñ wa kuráng wawu náut kakaya? Iruk ká pálalong hásin kakaya hám?”

25 Muná hálendu náut kakaya hánám kuráng? Ámna káman kutná kutná álosim tánggánengga árená kakaya me? Wa muná, ámna kutná kutná álosim tánggánená me káwak kán kutná kutná álosimmá pálak wawu king gán it káin átnándaráng. ²⁶ Ináku náut kakaya kuráng? Profet káman me? Wawu pálipuk, profet, enendu ing sánin, profet watá profet kátu wa erek hánám iháng hátek.

27 Ámna wata hánám bu Ánutu yan papia káin ing uyená: ‘Naráng. No ámna niyá me tángga kung áwáng tátá wa kálak suring me kuinek, watá kálú tiyawing kaminek.’*

28 No ing sánin, káwak ketnán ámna átaráng waháranan káman dá Jon ma táng hátek. Ináku niyá Ánutu yan átkuku kinan nangge kimo yá ina átnek watá ku Jon táng hótinek,’ ingga yánuk.

29 Ámna náráwa erek hánám me takis iháhá watá Jon dán me narángga ku ing miuráng, ‘Ánutu yan nanará wu álosim hánám,’ wata ku yáni wu Jon ketná hárá umi kuhuráng. ³⁰ Iná Farisi yot lo yan hulá nanará wawu Ánutu yá kálú álosim rina yáliuk wawu sárum imuráng, wata ku Jon dá umi ma kuháng yámuk.

³¹ Kulá son Jesu yá ing miuk, ‘Náut hárá mengga tárák tinet, rám nátán ámna náráwa wu wáina ingga wu? Wawu náut ina ingga menggem? ³² Rám nátán ámna náráwa wu nangge kikimo yá kapme hárá átang yáni inán kanán tángngátaráng ina,

‘Sándá kap utniráng ingga nándá pilut hásiumán,
enendu kap ma uturáng.

Sándá kutniráng ingga kap ukuro mantáumán,
enendu ma kuturáng.’

33 Rám nátán ámna náráwa wawu wáina, náuta Jon Umi Kuháng Yámámá yá áwuk ngáyá áwáng másáng ma nan me wáin ma nan, kangga ku sándá ku miuráng, ‘Iruk wáik ká watoyot átak’ ing miuráng. ³⁴ Iná Ámna Nanggená yá áwáng umi sungi nangga árán du menggoeráng, ‘Kaniráng, ámna wawu sungi táup hánám nanggoek me wáin táup hánám nanggoek, wawu takis iháhá me “mukmuro mara” nuk yáni.’ ³⁵ Sándá ku wáina menggoeráng, enendu niyá tirik tárák álosim wa kangga ku kálú kándáng waháranan dá áwek ingga narineráng,’ ingga yánuk.

Náráwa káman dá Jesu hárammá káin oel munganganá kikiná kuliuk

³⁶ Farisi káman dá Jesu pin ting mán sungi nanaya itná káin kuk. ³⁷ Kung wakáin átnárán náráwa káman it ále waháranan wawu ket tárákgá wu kandák watá Jesu wu Farisi yan it káin átak ingga narángga ku botol káman sup álosim hánám kutná alabasta wata nan dá táng tolená wata kinan oel munganganá kikiná wa tánggatang kuk ³⁸ ngáyá kung Jesu sárummá káin hárammá tangtang hetang átang gu kutang átkiuk. Kulá raháíá uminá yá hang gu Jesu hárammá sárummá táng pumpum tán du málámba yáilá rommá yá ránángtang tángga ku hárammá sárummá káin kang kumengga árong oel wa kulin hárammá sárummá ketnán káin wa háuk.

³⁹ Wáina tán kangga Farisi niyá Jesu pin ting mán kuk watá ku ing naruk, ‘Ámna náwu profet ináku náwu niyá nehángganggoek me náráwa náwu mukmuro mara ingga naránggim,’ ingga naruk.

* **7:27:** Mal 3.1

40 Kulá Jesu yá ku ámna wata nanaráná káin há kangga ku inuk, “Saimon, no me káman kanindet.”

Ing inán du ámna watá inuk, “Tiksa, nanáng.”

41 Ing men Jesu yá inuk, “Ámna yará yá ámna káman dán káin dinao táumálák, káman dá 5,000 kina hang káman dá 500 kina. **42** Kulá yará waháranan káman dá topmá titiyan tárák ku muná hálendu ámna dinao iháng mumálák watá miuk, ‘Wáinana topmá ma tindamálák,’ ing yánuk. Kulá resim bá ku ámna wata álo kámá hánám naráng muk?”

43 Wáina men Saimon dá miuk, “No naret tu sup táwi ihuk ngá ku topmá ma titiya inuk watá.”

Ing men Jesu yá miuk, “Kándáng hánám melák.”

44 Wáina inángga málám hurik tángga náráwa wa kangga Saimon son inuk, “Ko náráwa ná kangga naráng. No itya kinan áwet enendu háramna yanyawon da umi kámá ma namálák, iná náráwa nátá ku háramna rahálá uminá yá táng pumpum tángga yáilá rommá yá ránángtang téak. **45** Ko ma naháng kumelák, iná náráwa nawu hulátingga it kinan áwet hárá átang áwángga inggálu wú emá rewe háramna hárá naháng kumengga átak. **46** Ko oel kámá yáinna káin ma kulisík, iná náráwa nátá ku háramna káin oel munganganá kikiná wa kulek. **47** Wáina wata ku, no ing kanin, náráwa watán mukmuro táwi hánám Ánutu yá yawondak. Wáina tán watá ku nákka kikiná táwi hánám narek. Iná káman niyá mukmuro isikimo tán Ánutu yá mukmuróná wa yawonek wawu watá Ánutu ya kikiná isikimo narinek.”

48 Wáina inángga sangga ku náráwa wa inuk, “Kákkán mukmuro wawu hárá yawondat.”

49 Wáina inán kátu wahára áturáng watá wa narángga ku yáni meme táuráng, “Ámna náwu ni hálendu mukmuro yawongoek?”

50 Wáina mengga árát tu Jesu yá ku náráwa wa inuk, “Naráng hákháttikka yá keháng tolek. Pahán láláp hárá kuinelák.”

8

Jesuyá ámna káman dá irit táulá hái káiñ haliuk ka me tárákngá yánuk (Mat 13.1-23; Mak 4.1-20)

1 Wata máriná káin Jesu málám disaepelná 12 watoyot it kámá hárá kungkung tángga Jesu yá Ánutu yan átkuku watán me pingnga álosim wa yánángga átkuk. **2** Hang náráwa huphuráp Jesu yá iruk wáik yásut yámuk me ilalák háraranan iháng toliuk watoyot átkuráng, wata kut yáni ku Maria it Makdala háraranan Jesu yá iruk wáik 7 yásut muk wa; **3** Herot tán it pinná tátá wata táwi yáni ámna kutná Kusa wata áwáná Joana; hang Susana watoyot tu kámá nukngá hárion. Jesu yot disaepelná wawu náráwa urum watá ku kutná kutná yániín háraranan háláng yámángga átninggiuráng.

4 Kulá it waháranan waháranan ámna náráwa urum táwi hánám watá áwáng áturáng wahára wu Jesu yá me tárákngá ing yánuk, **5** “Ámna káman dá iritná táulá haliliya kuk. Málám halingga kun kámá yá kálú hárá hat ámna nangge yá kung áwáng tángga taret, kámá ku iráp pá kahet hang erek nang háluráng. **6** Kámá yá káwak sup kárák hárá hangga áráng hiuráng, enendu umi muná hálendu erek hánám kumkumiuráng. **7** Kulá kámá yá ku páup kánggárangngá kinan hangga áráng hiuráng, enendu páup kánggárangngá watá árángga iháng

usán muná kuráng. ⁸ Iná kámá yá ku káwak álosim hárá háuráng hálendu álo kámá hánám áráng hengga pálin yáni táup hánám tiuráng.”

Jesu málám me wa meng hálengga sangga ku mantáuk, “Káman ni kárámanná pálak hálendu watá me ná narinek.”

⁹ Wáina meng hálín narángga ku disaepelná yá wata hulá wu rina ingga ináng suliuráng. ¹⁰ Inát tu yánuk, “Ánutu yan átkuku watán nanará kilakngá wawu málambá sán há sáliuk, iná kátu wawu me tárakngá kálu re yánangngátat, wáina hálendu

‘kámá yá rahán yáni hálengga átneráng enendu ma káindáráng, me
kámá yá narineráng enendu wata hulá hánám bu wáina ingga ma naráng
ruwat táindáráng.’*

¹¹ “Me tárakngá wata hulá wu ing, irit táulá wawu Ánutu yan me. ¹² Iná kálu hárá háuráng ga tárakngá wawu kámá yá há narineráng, enendu Satan dá áwáng pahán yáni kái me wa táng hirarán kung yáminek, náuta me wa narángga káto tángga isutang átkut Ánutu yá son ihiwon wata. ¹³ Iná káwak sup kárák hárá háuráng ga tárakngá wawu kámá yá me wa narángga heronge hánám táineráng, enendu wawu irit ráhun yáni watá káwak kinan ma koená wáina. Álo kámá há táineráng, enendu rám hágétná kimo átang ingirungngi yá áwinek wahára wu naráng hákhátiik yáni wa sáineráng. ¹⁴ Iná páup kánggárangngá kinan háuráng ga tárakngá wawu kámá yá me wa há narineráng, enendu kálu hárá kungga átang rina átnát tán narángpak, sup hang káwak kán kutná kutná álosim átak watá nanará yáni táng yawák tán naráng hákhátiik yáni yá maming tái ma hálezindák. ¹⁵ Iná irit táulá káwak álosim hárá háuráng ga tárakngá wawu kámá yá me wa narángga káto tángga pahán yáni yá kándáng árán káto hálengga átang watá ku pálin yáni kándáng tingga átneráng.

Lam kasingga táng kilak ma tingngátaráng (Mak 4.21-25)

¹⁶ “Ámna káman dá lam kasingga táng baket kinan me tebol tárang kái ma tinggim, ináku táng tutuháná hárá tuháng san árán du káman niyá it kinan áwáng hanggim wata yamá kanggim. ¹⁷ Me kámá kilak átaráng wawu máriya erek hánám hiták hálezindérang, me me kámá rina támotang tená wawu máriya tumá yalit hiták hálet ámna náráwa yá wáina ingga narineráng. ¹⁸ Wáina wata ku nákkán me wa kándáng naráng kuineráng. Káman niyá náut kámá káman átmek hálendu waháryony Ánutu yá táup hánám wa iminek. Iná káman niyá ma átmák wawu rina átnamek ingga narek wa imáng hutang ihinek,” ingga wáina yánuk.

Jesu maming got tu yakukula yá Jesu káinán áwuráng (Mat 12.46-50; Mak 3.31-35)

¹⁹ Jesu maming got tu yakukula watá kanin ingga áwuráng, enendu rupmá kái kungga ma kakayan, náuta ámna náráwa watá kik hánám wa áturáng. ²⁰ Wáina hálendu ámna káman dá inuk, “Mamya yot yakukulaka yá kák kakaháya áweráng ngá kep kái háleng kamángga átaráng.”

²¹ Ingga inán Jesu yá miuk, “Nák mamma me yakukulana wawu ni Ánutu yan me narángga táng tárak hárá tingga isutneráng wa.”

* **8:10:** Aisaia 6.9

*Jesu yá iruk táwi wa me táng mán sáuk
(Mat 8.23-27; Mak 4.35-41)*

²² Rám káman Jesu yá disaepelná yánuk, “Umi pátum numkálu kunin.” Ing yánángga ku bot ketnán árángga ku kuráng. ²³ Kungga átang gu bot ketnán Jesu wu rapmung gá sán du árong háná ruhuk. Wahára wu iruk táwi hánám watá áwáng umi táng hirarán bot ketnán hanghang tángga bot tá hálá tuwarán há hánám yakyawinin ingga tángga áturáng.

²⁴ Kulá disaepel yáni wu wáina kangga ku Jesu táng mirak tángga inuráng, “Táwi, Táwi, hang suwindemán!”

Wáina inát Jesu málám tárutang san warán árong iruk me umi punggilá tátáwi wa me táng yámán iruk ká san umi yá lálawingga hánám wa átuk.

²⁵ Wáina tángga Jesu yá árong disaepelná yánuk, “Naráng hákhátiq sáni wa muná me?”

Kulá disaepel yáni wu wa kangga hárámutang pitángga nangnga yáni han du yáni meme táuráng, “Náwu ni hálendu iruk me umi wa me táng yámán narángga watán milun suwemálák?”

*Ámna káman hárá Jesu yá iruk wáik isutuk
(Mat 8.28-34; Mak 5.1-20)*

²⁶ Jesu yá disaepelná yot yáni wa ku Galili umi pátum wa pana háng kungga it Gerasen dán ále káiñ kung hiuráng. ²⁷ Kulá Jesu yá sán káiñ sung hang tarengga átnáráñ ámna káman it waháranan iruk wáik ká ep táená watoyt kankan táumálák. Rám hásák hánám ámna wawu sutná ma pop táená átang áwánggiuk, me it kinan kámá ma átkiuk, ináku tanggán káiñ átkiuk. ²⁸⁻²⁹ Rám túuppon iruk wáik ká ep tánggiuk, wata ku ámna kámá yá pinná tángga ket hárammá sen dá puttingga sat átkiuk, enendu sen wa uying rákrákit tángga iruk wáik watán nanará isutang kung ále ámna nangge muná káiñ wa átkiuk. Ámna watá Jesu káuk wahára wu mantángga táng hang hárammá hulá hárá kátiuk. Wáina tán Jesu yá iruk wáik wa ing inuk, “Ámna wa sangga hang!”

Ingga wáina inán ámna watá hahatingga hánám mantáuk, “Jesu, Ánutu Árená Hánám wata Nanggená, rina táng namindelák? No ing kanin, neháng lem ma táindalák!”

³⁰ Wáina mantángga inán Jesu yá iruk wáik wa inuk, “Kutya ku ni?”

Ing inán watá inuk, “Nák kutna ku Tombong Hásák,” ingga inuk, náuta iruk wáik táup hánám watá kung hang ámna wata pahálá kinan káiñ átnándaráng. ³¹ Rám waháranyon iruk wáik watá Jesu inuráng, “Násurátá kungga árám yuwitná muná[†] káiñ wa ma háindamán,” ingga inuráng.

³² Iná put urum táwi káman du ále yáilá isikimo wata álatná kálu sungi nangga árát tu iruk wáik watá Jesu inuráng, “Násurátá kungga wata kinan hanin,” ingga inát tu álo ingga yánuk. ³³ Kulá iruk wáik watá ámna wa sangga háráng ngáyá ku kung put wata kinan háráng. Kulá put watá wahára átang hururung ingmen ámuta re hangga umi máta porá isikimo hárá hitangga kung umi pátum kinan hangga umi nangga kámuturáng.

³⁴ Wáina tát ámna kámá put wa pin yáni táená watá wa kangga pitángga kungga pingnga wa it kinan me ále wata kátu káiñ yánángga kuráng. ³⁵ Iná ámna náráwa yá pingnga wa narángga kanin ingga kungga ku ámna iruk wáik

[†] 8:31: ‘Árám yuwitná muná’ wata hulá ku ing, káwak náta ketnán árám yuwitná muná kámá ma árak, wawu iruk kán kálu ya mek. Wata tángga ku iruk wáik ká Jesu yá náháng kalabus it kinan tiwon ingga ku me wa inuráng.

ká ep táená táng toliuk wawu nanaráná yá kándáng hálen sutná kándáng tánggánenga Jesu hárammá hulá hárá putung árán kangga pitáuráng.³⁶ Kulá ámna niyá wahára há átang káuráng watá ku áwuráng ngá wa Jesu yá ámna iruk wáik ká ep táená wa wáina táng tolek ingga pingnga yánuráng.³⁷ Wáina kangga narángga ámna náráwa Gerasen ále háraran watá pikpito hánám narángga ále ná sangga kung ingga Jesu inuráng, wáina hálendu Jesu wu bot ketnán árángga son há yáni kuráng.

³⁸ Ámna iruk wáik ká sangga kuráng watá ku Jesu yá kuin ingga táuk wahára isutang káman kukuya inuk, enendu Jesu yá suring mángga inuk,³⁹ “Itya káin kungga ku Ánutu yá rina háláng kamek wata pingnga yáninelák.” Wáina inán du ámna wawu kung it kinan Jesu yá rina táng mán álo háliuk wata yánangga kuk.

*Náráwa máto kámurená yot náráwa ilalák mara iháng tárut táuk
(Mat 9.18-26; Mak 5.21-43)*

⁴⁰ Kulá Jesu yá son umi pátmum numkálu kung hengngárán du ámna náráwa urum táwi watá heronge hánám naráng muráng, náuta málámba hánám hálengga átnárát kung hiuk wata.⁴¹ Waháranyon ámna kutná Jairus wawu miti itná watán ámna yáilá watá áwáng Jesu hárammá hulá hárá hangga Jesu yá itná káin kukuya inuk,⁴² náuta uriwa káman re hánám yaraná 12 hám watá hálá hánám kámutang áránn.

Kulá Jesu wu wakái kuin ingga kuk wahára wu ámna náráwa yá pánpásin hánám árát kuráng.⁴³ Kulá náráwa káman wahára átuk wawu yara 12 wata kinan yípitná ya rámá rámá kungga rewe átnándak. Káman dá táng totoliyan tárák ku muná.⁴⁴ Málám Jesu sárummá kálu áwuk ngáyá áwáng lapmá hásák wata ilungngá káin tánggáuk wahára re sip hangga átuk watá sálikngiuk.

⁴⁵ Wáina tán Jesu yá ing yánang suliuk, “Niyá nehánggáek?”

Wáina yánuk, enendu watá kámuk nák muná nák muná ingga inát tu Pita yá ku miuk, “Táwi, ámna náráwa wu kik hánám hálendu áwáng kák hárá rosingga koeráng.”

⁴⁶ Wáina inán Jesu yá miuk, “Ni kámá káman dá nehánggáek, náuta hálángna kátu yá sutna hárá sohingga kun naret.”

⁴⁷ Wáina men du náráwa wawu kilak átnártán tárák muná hálendu yángyáng pálak áwáng rahán yáni hárá Jesu hárammá hulá hárá hangga ku inuk, “Ilalákná wáina wata ku áwáng kehánggangga ku wahára re wáina álo hálet,” ingga men du⁴⁸ Jesu yá inuk, “Uriwana, naráng hákháttikka yá háláng kamek. Wata ku pahán láláp hárá kung.”

⁴⁹ Jesu yá wa inángga emá me tángga átnárán ámna káman dá miti itná yan ámna yáilá kutná Jairus watán it káin wa átang áwuk watá áwáng Jairus inuk, “Uriwana wu há kámutak. Márapmá wa tilksa ma imindamán.”

⁵⁰ Wáina inán narángga Jesu yá Jairus inuk, “Ma pitáindalák, ináku naráng hákháttik hárá káto áráttá ku álo háléinek,” ingga inuk.

⁵¹ Kulá Jesu málám Jairus yan it káin áwáng hiuk hárá wu kátu wa erek káto táng yámangga ku Pita, Jon hang Jeims watoyt nangge wata naning maming wa rewe ihángga ku kung it kinan háuráng.⁵² It kinan kung hangga kápkuk ku ámna náráwa it kinan áturáng wawu nangge wata urákngá narángga kutkáywát tángga árát tu Jesu yá yánuk, “Ukuro ma tániráng, náuta wawu ma kámurak ináku ruhángga átak.”

⁵³ Jesu yá wáina yánán narángga yut muráng, náuta náráwa kimo wawu pálipuk há kámutang átak ingga naruráng. ⁵⁴ Enendu Jesu yá árong nangge kámurená wata ketná hárá tángga inuk, “Nanggena, tárulák!” ⁵⁵ Wáina inán du kámurená wata irukngá yá son áwán waháranyon tárurán du Jesu yá yánuk, “Náut kámá nanayan kámá imát náik.” ⁵⁶ Iná nangge wata naning maming gá wa kangga nangnga yándi han átumálák, enendu Jesu yá olet yándi mangga, “Ni kámá káman wáina tunggafek ingga ma inindamálák,” ingga yánuk.

9

Jesu yá disaepelná yáup yámángga suring yámuk (Mat 10.5-15; 14.1-12; Mak 6.7-29)

¹ Jesu málám disaepelná 12 wa kámuk hánám mantág yámán áwát iruk wáik yásusut tán me ilalák hulá hulá wa iháng totoliyan háláng káto wa yámuk. ² Wáina tángga ku kung Ánutu yan átkuku wata yánangga ilalák mara wa iháng totoliya suring yámuk. ³ Jesu málám ing yánuk, “Kálu wa kuineráng hárá náut kámá káman ma táindaráng, to me yál me másáng me sup ma ihindaráng, hang sut tátámot tán nukngá kámá hánámá ma ihindaráng. ⁴ It reta kinan ruhineráng watá wahára re átang kungga it kapme wa sangga it kámá káin kuineráng. ⁵ Iná it kapme káman hárá kung het ma sáháng tolit wawu hárám sáni káin káwak káhumá wa káting hakhalik tát wahára hat tu it kapme wa sangga kuineráng, watá ku watyot me yá átak háleneik.” ⁶ Kulá wahára átang gu disaepel yá itná itná wa kungga me pingnga álosim wa yánangga ilalák mara iháng tárut tángga kuráng.

⁷⁻⁸ Rám wahára kapman táwi átuk kutná Herot watá Jesu yá wáina wáina tánggoek ingga pinganganá narángga árán kámá yá ku menggiuráng, “Jon kámutuk watá son tárutang áwek,” iná kámá yá ku menggiuráng, “Elaija yá son tunggafek,” iná kámá yá ku menggiuráng, “Uláp profet áturáng waháranan káman dá son tárutang áwek,” ingga mengga árát tu, Herot tá wata narángpak táwi hánám wa tángga átang gu ⁹ ing miuk, “Jon wawu no yáne salá há maruráng. Iná náwu ni hánám bá ku tárák hulá hulá wa tán met naránggoet?” Wáina mengga ku málámbáyon Jesu kakaya naruk.

Jesu yá ámna 5,000 wa sungi sing yámuk (Mat 14.13-21; Mak 6.30-44; Jon 6.1-14)

¹⁰ Kulá aposel yá son áwáng hengga ku wáina wáina tángga átningga áwemán ingga Jesu inuráng. Ináti Jesu málám aposelná ihángga ámna náráwa kámuk yápmangga yáni kámuk hánám it kutná Betsaida wakáin kuráng. ¹¹ Enendu ámna náráwa urum táwi watá wáina koek ingga há narángga isutang wakáin kuráng. Kung het kápángga álo áwániráng ingga yánangga árong Ánutu yan átkuku wata yánangga kámá ilalák yáni pálak áwuráng wa iháng toliuk.

¹² Yonyon kálu hánám bu disaepelná 12 watá Jesu yan káin áwángga inuráng, “Ámna náráwa wa suring yámátá há yáni kungga it enanggon enanggon káin wa kungga ku it me sungi yáni ya sulimíráng, náuta náwu ále páliná muná káin átamán.”

¹³ Wáina inát tu Jesu yá yánuk, “Sáni sungi yámániráng.”

Ing yánán watá inuráng, “Nándu másáng tum 5 bot tu káut yará yá re átaráng. Kulá nándá kung ámna náráwa káwan táwi nátán sungi yuwáwáyan

tárák ku muná,” ingga inuráng. ¹⁴ Iná urum táwi wa áturáng waháranan ámna wu 5,000 wáina tá áturáng.*

Wáina árát Jesu yá disaepelná yánuk, “Kulá ámna náráwa wa iháng 50 ina yá urum káman káman erek tit putung átniráng.” ¹⁵ Kulá disaepel yá Jesu yá rina yánuk wáina tát erek hánám wa putung áturáng.

¹⁶ Wáina árát tu Jesu málám másáng tum 5 watyot káut yará wa ihánggatang alek kálu hálengga Táwi ya heronge me inángga sungi wa ketná yá híkhuk tángga iháng disaepelná yámán ámna náráwa ya ting yámángga kuráng. ¹⁷ Wa yámát nangga kámuk hánám kawin yáni hahatin du disaepel yá sungi káhumá áturáng wa iháng rápmám 12 wa tuwat hánám monduráng.

Pita yá Jesu wawu wa ingga meng tunggap táuk (Mat 16.13-28; Mak 8.27-9.1)

¹⁸ Rám káman Jesu yá disaepelná yot yáni wu ále káman káiñ yáni re átang Jesu yá sáponga tángga sangga ku yánuk, “Ámna náráwa yá nákka ku ni ingga menggoeráng?”

¹⁹ Wáina yánán du watá inuráng, “Kámá yá ku Jon Umi Kuháng Yámámá ing met, kámá yá ku Elaija ing met, kámá yá ku uláp profet áturáng waháranan káman dá son tárutang áwek ing menggoeráng.”

²⁰ “Iná sáni wu nákka ni ing menggoeráng?”

Wáina yánán Pita yá miuk, “Kák ku Ánutu yá suring mán hangga ámna náráwaná son iháhaya miuk wa.”

²¹ Ing inán du ni kámá kámá ma yánindaráng ingga Jesu yá olet yáni máuk.

²² Kulá Jesu yá ing yánuk, “Ámna Nanggená wawu sut láwit táwi hánám narinek. Ámna yáilá me pris tátáwi yáni me lo yan tiksa yá táng kep tit utkámut táineráng ngáya rám kaláhu átang gu Ánutu yá son táng tárut tainek.”

²³ Hang ámna náráwa kámuk hánám ing yánuk, “Káman dá nák natnasut ta ku málámbán pahán wa sang hálingga rámá rámá málámbán maripong wa sungga tánggatang gu nák nasutnek. ²⁴ Iná niyá málámbán átnát wata narángpak tainek wawu átkukuná watá muná kuinek. Iná káman dá nákka narángga átnát ná wa sáinek wawu átkukuná watá ma muná kuindák. ²⁵ Kulá ámna káman káwak nátán kutná kutná álosim wa erek átmánggim hárá átkukuná yá muná kunggim, wahára wu kutná kutná átmánggim watá ku rina háláng imánggim? ²⁶ Iná ámna káman dá nák me nákkán me wata reprepma tánggim wawu máriya rám kálu Ámna Nanggená yá málámba yamá me Naning ga yamá me angelo káungá ya yam yáni kinan áwánggim wahára wu reprepma yon kanggim. ²⁷ No pálipuk hánám ing sánin, kámá sán nahára átaráng wawu ma kámurená átang Ánutu yan átkuku wa káineráng.”

Jesu sutná yá hulá kámá háliuk (Mat 17.1-8; Mak 9.2-8)

²⁸ Jesu yá wa mengga sangga hang rám 8 náut wáina átang gu Pita, Jon hang Jeims wa ihángga ále yáilá káiñ sáponga tátáya árángga kuráng. ²⁹ Málám sáponga tángga átuk wahára wu kurákmáta watá hulá kámá hálén kutná sutná tánggániuk watá hakokowak hánám háliuráng. ³⁰ Rám wahára wu ámna yará Moses káling Elaija yá tunggafengga Jesu yot áturáng. ³¹ Yándi wu yamá táwi watyot tunggafengga átang Jerusalem káiñ Jesu yá rina tainek ka Ánutu yá

* ^{9:14:} 5,000 wawu ámna rewe, iná nangge náráwa wu wahára hányon áturáng. Matyu 14.21 hárá hányon káineráng.

miuk wa táng hálingga sangga torong káin du káwak sangga alek káin kuinek wata mená me tángga áturáng. ³² Wahára wu Pita yot disaepel nukngá yará wawu rapmung gá yágen ránang táriuráng ga son rahán yáni rong hánám hálengga ku Jesu yan yamá táwi watá yamá mangga árán du ámna yará watá Jesu yot árat kápúráng. ³³ Kulá ámna yará watá Jesu sangga kukuya tángga árán du Pita yá Jesu inuk, “Táwi, nándá nahára há átamán wawu álosim. Kulá sima kaláhu usinemán wawu káman kákkán, káman Moses yan hang káman Elaija yan.” Pita yá wáina meinet ingga ma narená hánámá miuk.

³⁴ Pita yá me wa mengga átnárán waháraryon du mukam bá áwáng iháng támorán disaepel yáni wu pikpito hánám wa naruráng. ³⁵ Kulá mukam kinan du me káman dá ing áwuk, “Náwu nák Nanggena. Na nakán yáup tátáya táng tunggap táut. Watán me narinéráng.” ³⁶ Me wa meng hálin hálengga káuráng gu Jesu yá málám re árán. Kulá ále yáilá káin átang háuráng rám wahára wu tárak wáina káemán ingga nukngá kámá ma yánuráng, ináku yáni hárá re átuk.

Jesu yá nangge káman hárá iruk wáik isutuk

(Mat 17.14-23; Mak 9.14-32)

³⁷ Ále yáilá káin áruráng wata tembátnaya hangngárát ámna náráwa urum táwi hánám watá Jesu yan káin áwuráng. ³⁸ Ámna náráwa urum táwi áturáng wata orek yáni káin du ámna káman dá mantáuk, “Táwi, no ing kanindet, ko nák nanggena ya káinelák. Nák ku nanggena wu káman ná rewe. ³⁹ Rám iruk wáik ká ep tángngáatak hárá ku huhu tángga mantánga átnándak. Watá wáina tán du yángyáng tángga alupmá yá máta kálu num ángaráng tángga átnándak. Iruk watá ma sangga koená átang sutná wa táng wáik hánám tángngáatak. ⁴⁰ Iruk wáik ná isutniráng ingga disaepelka hárá yánut, enendu wata isutsut tán tárak muná.”

⁴¹ Wáina inán Jesu yá miuk, “Ámna náráwa sándu narang hákhátik sáni wu muná. Rám rina sányot áre sándá márapmá namineráng? Nanggeka wa tángga nákkáin áwáng.”

⁴² Kulá nangge watá Jesu yan káin áwángga átuk, wahára wu iruk wáik watá nangge wa táng san káwak hárá wa hang yángyáng tángga árán du Jesu yá iruk wáik wa me táng mangga nangge wa táng tolingga táng naning imuk.

⁴³ Ánutu yá ket tárak táwi wa tán kangga ámna náráwa urum táwi watá nangnga yáni han árat tu Jesu yá disaepelná yánu, ⁴⁴ “Kárámattingga kándáng hánám narinéráng. Ámna Nanggená wawu táng káyam ket yáni hárá tineráng.” ⁴⁵ Wáina yánu, enendu disaepelná yá hulá wáina ta nánek ingga ma hánám narang rákit táuráng. Me wata hulá wu kilak átuk hálendu disaepel yá ma narang ruwat táuráng. Kulá me wata hulá wa naránin ingga ináng susuliya wu hányon pitáng muráng.

Niyá ku máta hánám átnek?

(Mat 18.1-5; Mak 9.33-40)

⁴⁶ Rám káman disaepel yáni wu niyá ku máta hánám átgim ingga wata menmen táuráng. ⁴⁷ Jesu málám pahán yáni káin wáina átak ingga hárá narángga sangga málám nangge kimo káman táng áwáng rupmá hárá ting san árán du ⁴⁸ yánu, “Káman niyá nák ka narángga nangge kimo ná táng tolinek wawu nák neháng tolinek, hang káman niyá nák neháng tolinek wawu Nanna niyá nák suring namuk wa táng tolinek. Sán wa átaráng wata rahán sáni hárá niyá isikimo hánám átak watá ku Táwi rahálá hárá ku táwi hánám átak.”

49 Wáina men narángga ku Jon dá miuk, “Táwi, nándá káumán du ámna káman dá kák kutya hárá iruk wáik yásutang árán kangga wáina ma táindálak ingga káto táng mumán, náuta wawu nándán tombong muná.”

50 Wáina men du Jesu yá ing inuk, “Ma káto táng mindaráng. Ámna niyá káyam ma sáhindák wawu nuk sáni ku wa.”

Samaria ámna náráwa yá Jesu yá watán ále káiñ áwáwáya taktak yámuk

51 Ánutu yá Jesu tángga alek káiñ kukuyan rám watá hâtewin du Jesu yá pahálá me nanaráná watá Jerusalem káiñ há kuin ingga pahán tiuk. **52** Wáina hálendu ámna kámá suring yámán watá kálak kung Samaria ále káiñ it káman hárá kutná kutná tiyawing mámáya kuráng. **53** Enendu it waháranan ámna yá Jesu wu Jerusalem kukuya áwek ingga há naruráng, wata ku watá áwáng watán it hárá átnát ta taktak yámuk. **54** Wáina ingga há narángga disaepel yará Jeims káling Jon watá Jesu inumálák, “Táwi, ko rina narelák, alek káinnan káráp lánggop metne hang iháng lem táik me rina?” **55** Wáina inán Jesu yá hurik tángga me táng yámán du **56** it wa sangga it nukngá káiñ kuráng.

Jesu yá málám isusut wata yánuk (Mat 8.19-22)

57 Kulá kálú hárá kungga áturáng wahára wu ámna káman dá Jesu inuk, “Nák ku ko rehára rehára kuinelák wawu kákkot káman re átkuinemát.”

58 Wáina inán Jesu yá inuk, “Ang páyom bu káwak káiñ hinang yáni átaráng, hang iráp pu it yáni pálak, iná Ámna Nanggená wawu ruruháyan komená kámá ma árak.”

59 Kulá Jesu yá ámna káman inuk, “Nák nasulák.”

Wáina inán ámna watá inuk, “Táwi, hulátingga ku satá no kung nanna yot áre watá kámurán wa usángga ku wáina kák kasutnet.”

60 Wáina men Jesu yá inuk, “Wáinana satá kámurená yá ku nuk yáni kámurená wa iháng usángguineráng, iná kák ku kungga Ánutu yan átkuku wata meng tunggap tángga yánángga kuinelák.”

61 Kulá ámna nukngá yá ku Jesu inuk, “Táwi, nák ku kák kasutnet, enendu hulátingga ku satá no kung nanna mamna wáina ingga yánángga sangga ku áwáng kák kasutang kuinet.”

62 Wáina inán Jesu yá inuk, “Káman dá Táwi yan yáup táin ingga ku hurik tángga sárummá kálú ma háléindak, ámna wáinaná watá Ánutu yan átkuku watán yáup tátáyan tárák ku muná.”

10

Jesu yá málámbán yáup tátáya ámna 72 suring yámuk

1 Átang árongga ku Táwi yá ámna 72 nukngá iháng tunggap tángga yará yará suring yámán watá kálak it tátáwi me it isikikimo rehára kukuya naruk wakáin kukuya yánuk. **2** Kulá ámna watá kuinán tát tu ing yánuk, “Hái káiñ sungi tánang kukuyan du táup hánám, iná yáup ámna wa tánang kukuyan du táup muná, wata ku Táwi, hái márumá, watán káiñ sáponga tát tu yáup ámna suring yámán háná káiñ kungga sungi álikngená wa tánang kuineráng. **3** Kulá ing narángga ku kuineráng, no wa suring sáme kuineráng wawu sipsip nángánangge yá ina ang páyom orek yáni káiñ kuineráng. **4** Sup tumá me yák me sendol ma ihindaráng me ni kámá káman kálú hárá kangga ma kangmeindaráng.

⁵ “Kung it káman hára árángga ku hulátingga ku ing meineráng, ‘Pahán láláp pá it náta kinan átnek.’ ⁶ Ámna káman pahán láláp pán dá it wata kinan átnek hálendu sándán pahán láláp me watá hang wahára ep táinek, iná muná hálendu son hurik tángga sánin káin áwinek. ⁷ It wata kinan átang sungi me umi sámát tu álo náineráng. Ámna niyá yáup táinek watá ku yumnakngá ihinek wawu álo kámá. It kámá hára árángga kungkung ma táindaráng.

⁸ “Rám kámá it káman hára kut watá heronge tángga sáhángga ku sungi ihángngáwáng sámineráng wa álo náineráng. ⁹ Hang ilálák mara waháranan wa iháng tolingga ku yánineráng, ‘Ánutu yan átkuku wu sáni ya tangtang átak,’ ingga yánineráng. ¹⁰ Iná it káman hára kut ma sáhát tu kung it wata káluná hára átang gu ing meineráng, ¹¹ ‘It nátán káwak ká nán háram náni káin tápingga átaráng wa son nándá káting hiratne háek wawu sándá kangga ku ing narineráng, sándá ma náháráng wawu kandák táeráng. Hang kándáng hánám ing narineráng, Ánutu yan átkuku wawu enanggon átak,’ ingga yánineráng. ¹² No ing sánin, máriya rám kálu it Sodom bá márapmá suwinek wawu maming táwi yon, enendu it watá márapmá suwinek wawu wa táng hátinek.

¹³ “Ukuro táwi, ámna náráwa it Korasin me it Betsaida nan! No ket tárak sándán káin há tauté, enendu sándá pahán hurik ma táuráng. Iná no ket tárak sándán káin táut wáinanyon Tair me Saidon dán ámna náráwa káin tae ináku uláppon pahán hurik há tángga ukuro yan lap wáik wa tánggánengga kuhi kuhángga átgagalát. ¹⁴ Rám Ánutu yá narek ngá wahára, ámna náráwa yá me hára átneráng wawu Tair me Saidon dá márapmá suwinemálák wawu maming táwi yon, enendu sándá márapmá suwineráng wawu wa táng hátinek. ¹⁵ Iná it Kapaneam bu Ánutu yá iháng áráng alek káin tinek me? Wa muná yon, wawu iháng hang káráp lánggop káin tinek.

¹⁶ “Niyá sándán me narinek wawu nákkán me narinek, iná niyá sánda taktak minek wawu nákka taktak minek, hang nákka taktak minek wawu niyá nák suring namuk wata taktak minek.”

¹⁷ Wáina yánán ámna 72 Jesu yá suring yámuk watá kuráng ngáyá son heronge hánám áwángga miuráng, “Táwi, kák kutya hára yánátne iruk wáik ká nándán me narángga isutkiuráng.”

¹⁸ Wáina inát Jesu yá yánuk, “No kangngáre Satan dá alek káin átnárán Ánutu yá isurán pikpirik ká sokmuná hánám hangngátak wáinanyon rákitang háuk. ¹⁹ No háláng wa há sámut wawu sándá kunap me utni yan kálung wa álo yáreng kátkámut táineráng, káman dá ma sáingeindák. Iná háláng nukngá sámut wawu káyam sáni Satan dán háláng wa táng hang tineráng, me náut kámá káman dá sáháng lem ma táindák ka. ²⁰ Kulá sándá ku iruk wáik ká nándán milun suweráng ingga heronge ma táindaráng, ináku Ánutu yá kut sáni alek káin papianá káin uyiuk wata heronge narineráng.”

²¹ Rám wahára Iruk Káungá watá Jesu táwi hánám imáng rosingga árán málám pahálá heronge narángga ku ing miuk, “Nan, alek me káwak kán Táwi, no kutya meng tárut táin, náuta ko me álo kámá ná ámna álosim nanará pálak átaráng wata kilak ting yámángga ku niyá nangge kimo yá ina átaráng wa yálenggoelák. Nan, pálipuk ko kangán nanará isutang wáina tánggoelák.”

²² Jesu yá wáina inángga ku ing miuk, “Nanna yá nanará me háláng wawu kámuk hánám iháng nák ketna háratiuk. Ni kámá káman dá Nangge wawu wa ingga ma naráng mák, ináku Nan dá ku naráng mek, hang ni kámá káman dá

Nan wawu ma naráng mák, ináku Nanggená watá ku naráng mek me ámna náráwa nini Nanggená yá yáliuk watá ku naráng meráng.”

²³ Kulá son hurik tángga disaepelná yáni re yánuk, “Sándá náut kanggoeráng wa ámna náráwa káma yá káineráng wahára wu watá heronge narineráng.

²⁴ No ing sánin, uláp profet me king áturáng watá sándá náut kanggoeráng wa kanin ingga naránggiuráng, enendu ma kanggiuráng, hang sándá me rina naránggoeráng wa naránin ingga tánggiuráng, enendu ma naránggiuráng.”

Samaria nan ámna álosim káman da me tárakngá yánuk

²⁵ Rám káman lo yan nanará ámna káman dá Jesu ingirungngin ingga tárutang inuk, “Tiksa, no rina tángga ku átkuku álosim sásáliná muná wa tainet?”

²⁶ Wáina inán Jesu yá inuk, “Meng rákit mená káiñ rina uyená yá átak? Rina sángingga narángngátalák?”

²⁷ Jesu yá wáina inán du ámna watá miuk, “Táwi Ánutu wata pahála yot, irukka yot, hálángga yot me nanaráka yot kikiná hánám wa narinelák.* Hang ‘kaya kikiná narángngátalák wáinanyon nangge nukka ya kikiná narinelák.[†]”

²⁸ Wáina men Jesu yá inuk, “Kándáng hánám wa melák. Wáina tángga ku átkuku álosim wa tainelák.”

²⁹ Jesu yá wáina inán du lo yan nanará ámna watá Jesu yá nanaráná kandák ingga nahiwon ingga ku son inuk, “Meng rákit mená yá nukna ya mek wawu nukna ku ni?”

³⁰ Wáina inán du Jesu yá inuk, “Ámna káman dá Jerusalem káiñ átang gu Jeriko káiñ kung hánin ingga kungngárán manek mara yá ket táuráng. Wáina tángga táup utang lap tánggániuk wa yaling mángga kutná kutná ná erek iháng mángga yáni wu sangga kut kálu hára wa hálá kámutang átkiuk. ³¹ Wáina árán pris káman du kálu wanyon isutang kung háuk ngáyá hang wáina kangga málám kálu tákto numkálu kang yálingga háná kuk. ³² Kang yálingga kun son tombong Liwai[‡] waháranan káman dá kálu wanyon kungga wáinanyon árán káuk, enendu kang yálingga kálu tákto numkálu kungga háná kuk. ³³ Kulá Samaria nan ámna káman dá áwángga ámna watá átuk wahára áwáng hengga kangga urákngá narángga ³⁴ rupmá tangtang kungga ámna wata putulá káiñ oel yot wáin[§] kuling mángga ku putulá wa hárót muk. Wáina tángga ku málám ámna wa táng hip tángga táng málámbán donki ketnán tingga táng kung lombu it káman hára tingga ku kándáng hánám pinná táuk. ³⁵ Kulá tembátnáya ku sup silva taulá yará iháng lombu it wata márumbá wa imángga ku inuk, ‘Ámna ná kándáng pinná tángga átnelák. No son áwángga ku sup kátu rina kakán hára ámna ná háláng mámáya sáinelák wa topmá kaminet.’”

³⁶ Wáina meng hálingga ku Jesu yá nanará ámna wa inuk, “Ámna kaláhu waháranan du retá ku ámna manek mara yá uturáng wa kangga nuk táng muk?”

³⁷ Wáina inán nanará ámna watá miuk, “Ámna retá urákngá narángga háláng muk wa.”

Ing men du Jesu yá inuk, “Ko kungga ku tárák wáinanyon tainelák.”

Jesu yá Mata káling Maria yan it káiñ kuk

* **10:27:** Lo 6.5 † **10:27:** Pris 19.18 ‡ **10:32:** Tombong Liwai wawu Táwi yan it káungá hánám watán yáup ámma, hang pris hányon háláng yámángga yáup tángngátaráng. § **10:34:** Kuram yáni ya ku oel yot wáin wa wáina kuling yámánggiuráng.

³⁸ Jesu yá disaepelná yot kungga it káman hára kung het tu it waháranan náráwa káman kutná Mata watá Jesu engotang itná káiñ kuk. ³⁹ Náráwa wata yitná kutná Maria watá ku áwáng Táwi hárammá hulá hára putung átang me rina menggatuk wa kárámatingga átuk. ⁴⁰ Kulá Mata wu sungi tiktiyawik tánggatang káuk ku yáup pá táwi hálen wata narángpak tángga ku kung Jesu inuk, "Táwi, yitná yá nepman na rewe sungi tiktiyawik wa tángga átat, kák ka wawa kanggoelák me? Ko inátá kámá háláng namik!"

⁴¹ Wáina inán du Táwi yá inuk, "Mata, Mata, kák ku kutná kutná táup hánám wata narángpak tángga pahán márap taelák. ⁴² Ináku káman da re narinelák. Maria yá náut tátáya átak wawu álo kámá hánám, wawu táng sat kukuyan du muná."

11

Jesu yá sáponga tátáya yánuk (Mat 6.9-15; 7.7-11)

¹ Rám káman Jesu málám ále ore káman káiñ átang sáponga táng hálin du disaepelná káman dá inuk, "Táwi, sáponga tátáyan káluná kámá nánang toling, Jon dá disaepelná yánang toliuk wáinanyon."

² Wáina inán du Jesu yá yánuk, "Rám sándá sáponga tángga ku ing mengguineráng:

'Nan, kutya yá káungá hánám wa átkuinek,
kákkán átkuku watá nándán káiñ áwinek.'

³ Rám káman káman dán sungi wa málámbán málámbán námángguinelák.

⁴ Ko nándán kandák wa kátu náni sáinelák,
náuta nándá kámá yá kandák rina táng námená wa kátu yáni sangngátamán wáinanyon.

Ko metá ingirungngingi yá nándán káiñ ma tungafeindak.' "

⁵ Wáina mengga ku ing yánuk, "Sán háranan káman dá yáung táitná hánám kung nukngá káman inánggim, 'Nukna, másáng kaláhu namáng, ⁶ náuta ámna nukna káman dá kálu mulangán áwángga nákkán káiñ áwek, enendu no sungi káman táng wa imámáyan du muná.'

⁷ "Kulá wáina inán du nukngá it kinan káiñ átgim watá ku inánggim, 'Ko nák yáup ma namindalák. Kálu káto tángga nángánanggena yot kome káiñ há ruruháya tángga átamán. No táirutang náut kámá káman ma kamindát,' ingga inánggim. ⁸ No ing sánin, it márumbá watá tárutgim ngáyá ku kutná kutná nukngá yá náuta naránggim wa erek ingmen imánggim. Watá nukna háláng imin ingga ma imánggim, ináku nukngá watá áwáng sonson mantáng mángga átnát wata taktak mán du wáina tánggim.

⁹ "Wata ku no ing sánin, Táwi inát tu sáminek, sulingga ku káineráng, károk károk kátit tu kálu yaling sáminek. ¹⁰ Ámna niyá Ánutu inángngátaráng watá ku páliná kangngátaráng, ámna niyá sulingga taráng watá ku kang tunggap tángngátaráng, hang ámna niyá kálu hára kátingngátaráng watá ku Ánutu yá kálu yaling yámángngátaráng.

¹¹ "Ámna káman dá ku nanggená yá káut ta inán da kunap pa álo imánggim?
¹² Me nanggená yá hurák tungkulá ya inán da naning gá utni yan kálung ga álo imánggim? ¹³ Kulá nangge nanan yáni sándu kandák táwi hánám tángngátaráng, enendu nángánangge sáni yá náut álosim ba sánát tu há

yámángngátaráng. Iná Nan sáni alek káin átak wawu álosim hánám, niyá inán Iruk Káungá wa imámáya wu heronge hánám narángngátak."

*Jesu yá Belsebul yot yáup ták ingga meng muráng
(Mat 12.22-30; 12.43-45; Mak 3.20-27)*

¹⁴ Kulá ámna káman iruk wáik ká tán mená ma me tángngátak watá átnárán, iruk wáik wa Jesu yá isurán du ámna wa sangga kun du ámna watá kándang hánám meme tángga árán kangga ámna náráwa yá hárámuturáng. ¹⁵ Iná kámá yá ku miuráng, "Iruk wáik tawi yáni Belsebul watán háláng hárá iruk wáik wa yásutkoek." ¹⁶ Hang kámá yá ku ingirungngingga ináng sulitne tárák kámá tán kangga wawu alek káinnan me muná ingga kakaya wahára átang ináng suliuráng.

¹⁷ Jesu málám pahán yáni káin wáina átak ingga há narángga ku yánuk, "Káwak káman hárá árená yá yáni yon honhoren tánggalát wawu káwak watá wáik hálenggim. Hang amba káman hárá árená yá yáni yon honhoren tánggalát wawu amba watá kándang ma átgim. ¹⁸ Hang Satan dán tombong gá yáni yon honhoren tánggalát wawu rina tángga ku kutná kutná yáni watá kándang átgalát? No ná met wawu náuta sándá no Belsebul yan háláng hárá ku iruk wáik yásutkoet ing meráng wata. ¹⁹ No Belsebul yan háláng hárá iruk wáik wa yásutkoet hálendu sándán tombong gá ku niyan háláng hárá iruk wáik yásutkoeráng? Sánin tombong watá yon du hulá sáni yalineráng sánin me wawu kandák ingga. ²⁰ Iná no iruk wáik wa Ánutu yan háláng hárá yásutkoet hálen wawu Ánutu yan átkuku watá sándán káin há áwek.

²¹ "Ámna hánghálángngá káman dá kutná kutná máta ángárángngá ihángga itná pinná tángga kandingga átgim wawu kutná kutná itná pahálá kinan watá kándang re átgim. ²² Iná ámna káman hánghálángngá hánám watá áwáng it márumbá watoyt erawángga watá re hahatinggim hárá wu náut máta ángárángngá háláng imámáya ihángga átgim wa iháng mángga itná kinan kutná kutná ná wa horengga iháng mánggalát.

²³ "Káman ni nák nukna muná wawu nák neháng káyam tángngátak, iná káman niyá nál háláng namángga ámna náráwa iháng urum ma tingngátak wawu yásurán hangga káman káman kungngátaráng.

²⁴ "Rám iruk wáik ká ámna nangge sangga kungngátak wahára wu kungga ále manmanná káin rehára átnet ingga kome ya sulingngátak. Sulingga átkun men du, 'Satá son kungga it sangga áwut wakái yon árin,' ing mengngátak. ²⁵ Wáina mengga málám áwángga kangngátak ku ámna sangga kuk wata pahálá wawu it pahálá ina sinsin hiratang kutná kutná it kinan wa iháng tolingga kándang tená wáina. ²⁶ Wáina hálendu málám kuinek ngáyá kung iruk wáik 7 watá mukmuro tawi hánám tángngátaráng wa kápángga yángotnáwáng gu kung hang átneráng. Kulá wahára ámna watán átnát wa káinelák ku huphuráp átkiuk wa táng hátingga wáik hánám hálezinek."

²⁷ Jesu yá me wa menggatuk waháranyon du ámna náráwa urum tawi orek yáni kinan káin náráwa káman dá mantáuk, "Náráwa niyá kák keháng tiuk me muk kamuk watá heronge hánám átang átkuinek."

²⁸ Wáina mantán Jesu yá miuk, "Wáina muná, ináku ámna náráwa niyá Ánutu yan me wa narángga isutang átang átkuineráng watá heronge hánám átang átkuineráng."

*Ámna yá tárák kámá tátá kanin ingga Jesu inuráng
(Mat 12.38-42; Mak 8.12)*

²⁹ Ámna náráwa yá uyingga Jesu yan káiñ emá re áwángga árát tu Jesu yá yánuk, “Rám nátán ámna náráwa wawu wáik hánám, watá ku tárák ká tunggafen kakaya re menggoeráng, enendu kámá ma káindáráng, iná tárák káineráng wawu profet Jona yan wa. ³⁰ Uláp Ánutu yá tárák Jona hárá Niniwe ámna náráwa yáliuk, wáinanyon du Ámna Nanggená hárá Ánutu yá rám nátán ámna náráwa wa yáleinek. ³¹ Rám Ánutu yá ámna náráwa iháng me hárá titiyan rám bá áwinek wahára wu Kuin káwak ámuta káinnan watá tárutang rám nátán ámna náráwa yan ket tárák wáik wata meng tunggap táinek. Kuin wawu it mulangán hánám káinnan Solomon dá nanaráná álosim wa men narin ingga áwuk, enendu ámna káman Solomon torong káiñ átak wawu nahára hárá átak, watán me wawu ma narángguráng. ³² Ánutu yá ámna náráwa iháng me hárá titiyan rám hárá wu Niniwe ámna yá tárutang rám nátán ámna náráwa watán ket tárák wáik wata meng tunggap táineráng, náuta Niniwe yá ku me Jona yá meng tunggap táuk wa narángga pahán hurík hárá táuráng, enendu ámna káman Jona torong káiñ átak wawu nahára hárá átak, watán me wawu ma narángguráng.”

*Sut náni yan lam
(Mat 5.15; 6.22-23)*

³³ Jesu yá ing miuk, “Ámna káman dá lam kasingga táng susuná káiñ ma tingngáatak, me táng baket kinan káiñ ma tingngáatak. Ináku táng tutuháná hárá tulhángga san áráñ du niyá it kinan áwinek watá ku yamá wa káinek. ³⁴ Rahála wawu sutya watán lam, rahála watá álosim átnek wahára wu sutya kámuk hánám wawu yamá yá átnek, iná rahála yá wáik háléinek wahára wu sutya kámuk hánám páyung tingga átnek. ³⁵ Wata ku kándáng hánám átnelák, ko páyung watá kaya kinan áráñ yamá yá naya kinan átak ingga narilon. ³⁶ Iná yamá yá sutya kámuk hánám wata kinan átnek wahára wu sutya káut káiñ páyung gá ma átnandák, ináku lam yamá yá ka hárá yamá mangga átnandak wáinanyon átnelák.”

*Jesu yá Farisi yot lo yan nanará ámna wa me táng yámuk
(Mat 23.1-36; Mak 12.38-40; Luk 20.45-47)*

³⁷ Kulá Jesu yá me wa erek meng hálin du Farisi káman dá nákkán it káiñ sungi nandin ing inángga kumálák watá kung Jesu yá tebol hárá putung átuk. ³⁸ Wáina átang gu Jesu yá ketná kálak ma yawolená sungi nangga árán kangga Farisi watá hárámutuk.

³⁹ Wáina hárámurán kangga Táwi yá inuk, “Farisi sándán ket tárák wawu kap me tera sutná káiñ re yawolát, pahán yáni káiñ konep pá ku hárá átnandaráng wáina. Sáni wu sut sáni káiñ re yawonádaráng, iná pahán sáni kinan du kápáng naknarák me wáik wáina watá táwi hánám átnandak. ⁴⁰ Sán du hohoná! Ánutu yá kep káiñ sáháng tolingga ku kinan kálu ma hám sáháng toliuk? ⁴¹ Náutá tera kinan átaráng wa iháng niyá ukuro átaráng wa yámát tu kutná kutná yá Ánutu rahálá hárá rongrongngá re átsámineráng.

⁴² “Farisi sán du ukuro táwi narineráng, náuta hái káinnan tának me sungi táng kikik tátáyan wawu horet 10 hálen urum káman táng Ánutu ya ting mángngátaráng, enendu nangge nuk sáni háláng yámámá yot Ánutu ya pahán

káin kikiná nanará wawu sangngátaráng. Ket tárák ná ma sáindaráng, ináku wa há tángga átang gu kutná kutná hohoreyan mek wa hányon isutneráng.

⁴³ “Farisi sán du ukuro táwi narineráng, náuta miti itná káin du tongtong máta káin átnát ta narángngátaráng, me urum komená káin du ámna kámá yá sáhangga heronge táng sásamá wata narángngátaráng.

⁴⁴ “Ukuro táwi narineráng, náuta sán du tanggán hára keho ma hená ina árát ámna yá wata ketnán ma kápená kung áwáng tángngátaráng*.”

⁴⁵ Jesu yá me wa yánán lo yan hulá nanará káman dá Jesu ing inuk, “Tiksa, ko Farisi me wa yánangga ku nánda yanyawon hányon táng námánggoelák.”

⁴⁶ Wáina men Jesu yá miuk, “Iná sán lo yan hulá nanará, ukuro táwi narineráng, náuta márapmá táwi ma susuwáyan wa ámna náráwa yámangga ku ket sáni táng hip tángga kimo ma hálang yámangngátaráng.

⁴⁷ “Sán du ukuro táwi narineráng, náuta táwi ilom sáni yá profet ráháng kátkámut táuráng watán tanggán wa tánggáneng sat álosim hánám árán du

⁴⁸ kálu wahára wu ámna rahán yáni hára táwi ilom sáni yá profet ráháng kátkámut táuráng wawu álosim ingga naránggoeráng, wata ku watán tanggán wa tánggánenggoeráng. ⁴⁹ Wata ku Ánutu yá málámbán nanará me kálu

kándáng wahára kungga ku ing miuk, ‘No profet yot aposel suring yáme sándán káin kut tu kámá ráháng kátkámut tángga ku kámá iháng lemlem táineráng.’ ⁵⁰ Wáina wata ku hulátingga Ánutu yá káwak táng tunggap tóuk hára átang áwáng rám nahára ámna yá profet ráháng kátkámut táuráng watán márapmá wu rám nátán ámna náráwa sányot átnek. ⁵¹ Uláp profet ráháng kátkámut táuráng, wawu hulátingga Abel hára átang áwáng Sekaraia ni Táwi yan it káungá hánám bot tingnaknak orek yándi hára utkámut táuráng*. Kulá watán márapmá táwi wawu rám nátán ámna náráwa sányot átnek.

⁵² “Lo yan nanará ámna sán du ukuro táwi narineráng, náuta kálu mungnga hutang kung hang nanará álosim tátá watán ki wawu sándá há táng sat kuk. Sáni kung ma háená átkoeráng ngáyá ámna náráwa kámá yá kung hanin ingga tángngárát tu sándá kálu susuwá táng yámanggoeráng.”

⁵³⁻⁵⁴ Kulá Jesu yá wáina yánang hálingga ku it wa sangga kuk. Wahára átang hulátingga ku Farisi yot lo yan hulá nanará ámna watá Jesu ya pahán káráp táng mágga ingirungngitne me kandák kámá men kangga ku táng me hára tinin ingga sonson ináng suksulik tángga átang áruráang.

12

Háleng rákit tángga átnát ta Jesu yá yánu *(Mat 10.19-20,28-33; 12.32)*

¹ Rám ore waháranyon ámna náráwa táup hánám rina kámá tauzen watá áwáng kik hánám átang kámá yá kámá ya háram yáni ketnán tandaren tángga árát tu Jesu yá disaepelná kálak ing yánu, “Farisi yan yis wata kándáng hánám háleng rákit tángga átkuineráng. Táwi ya naráng háting memán ing mengngátaráng, enendu pálipuk hánám bu Táwi ya ma naráng háting mágngátaráng. ² Me kámá tum táená wawu hiták háleineráng, hang me kámá kilak átaráng wawu hiták narineráng. ³ Iná me rina kilak sándá menggoeráng

* ^{11:44:} Juda yan kálu wawu ámna káman dá tanggán ketnán yárengga kung áwáng táinek wawu Táwi rahálá hára wu rongrongngá muná. ^{† 11:51:} Profet tán rám kálu hulátingga ku Abel utkámut tóuk náyá áwángga áwáng Sekaraia wawu pukon da utkámut táuráng. Sekaraia yan pingnga wawu papia 2 Pingnga 24.20-22.

wawu ámna náráwa kámuk ká hiták narineráng, hang me rina me kotkot kálu káráman hárá re it kinan met naránggoeráng wawu it kapme hárá átang hahatingga meng tunggap tát ámna náráwa yá narineráng.

⁴ “Yanuknukna, no ing sánin, káman niyá káwak sut re utkámut táingga máriná káin rina kámá kámá ma táindák wata ma pitáindaráng. ⁵ No niya pitáng mineráng wa hiták sánin, wawu niyá káwak sut utkámut tátá me sáháng sup pora káin hirarán hahayan háláng watá watoyot átak. Wata ku pálipuk hánám ing sánin, wata pitáng mineráng. ⁶ Ámna yá iráp isikikimo 5 wawu supmá háená hánám bá yungngátaráng, enendu Ánutu yá iráp waháranan káman da ma kalot mágngátkat. ⁷ Iná sándu iráp isikikimo wa iháng háteráng. Hang yáiñ sáni rommá wawu salená wáina ingga Ánutu yá há narek, wata ku ma pitáindaráng.

⁸ “No ing sánin, káman niyá málám ba Jesu yan tombong hárá átat ingga ámna náráwa yánang kuinek wawu Ámna Nanggená yá wáinanyon Ánutu yan angelo rahán yáni hárá wawu nákkán tombong ingga meng tunggap táinek. ⁹ Iná ámna káman dá málám ba Jesu yan tombong hárá ma árat ingga ámna náráwa yánang kuinek wawu no wáinanyon wawu nákkán tombong muná ingga Ánutu yan angelo rahán yáni hárá meng tunggap táinet. ¹⁰ Hang ámna káman dá Ámna Nanggená ya sárum meme táinek wawu Ánutu yá watán kátu wa sáinek, iná káman niyá Iruk Káungá ya sárum meme táinek wawu Ánutu yá watán kátu wa ma sáindák.

¹¹ “Iná ket sáhangga miti itná káin me kapman dán káin me ámna yáilá yan káin kung rahán yáni hárá sáhang me hárá tit tu me rina meinemán ingga narángpak ma táindaráng, ¹² náuta Iruk Káungá watá rina meineráng wawu rám waháranon sáninek.”

Jesu yá ámna supmá pálak ká kálú kandák tákuk ka me tárakngá yánuk

¹³ Wáina yánán urum táwi áturáng wata kinan káin ámna káman dá Jesu inuk, “Tiksa, nanna wu há kámutuk, wata ku tatma inátá ku nan dá kámutang kutná kutná yápmáuk ngá wa kátu horengga nák naminek.”

¹⁴ Wáina inán Jesu yá inuk, “Nukna, niyá ku sándán me nanará ya nák neháng tunggap tákuk ka ku no ore hárá átang sándán kutná kutná wa horeng sáminet?” ¹⁵ Wáina mengga ku ámna náráwa ing yánuk, “Kándáng háleng rákit táingga átnéráng. Kutná kutná wa kápángga kápáng naknarák tánírot. Kutná kutná ka táup hánám enendu kutná kutná watá háláng kamát kung átkuku wa ma táindálak.”

¹⁶ Hang me tárakngá ing mengga yánuk, “Ámna supmá pálak káman dán hái yá páliná táwi hánám wa tingga árán kangga ¹⁷ málám ing naruk, ‘Rina táinet? Kome kámá sungi wa iháng titiyan kámá ma árak.’

¹⁸ “Wáina narángga átang gu ing naruk, ‘Wata ku ing táinet, sungi itná isikikimo átaráng wa erek yalingga ku son sungi itná maming tátáwi táinet. Táingga ku sungi me ále kutná kutná na wa iháng wata kinan tinet. ¹⁹ Wáina táingga ku nayon na ing ininet, ‘Kák ku kutná kutná ka álosim táup hánám átyameráng watá háláng kamán yara táup hánám wáina átnelák. Kula wu sek narángga átang rámá rámá sungi tátáwi sinangga heronge torong hárá átnelák.’”

²⁰ “Wáina naruk enendu Ánutu yá inuk, ‘Kák ku ámna hohoná! Kula yáungán nahára ku há kámutnelák. Iná wáina tátá ku kutná kutná táwi tiyawingga satá nakán ingga átak wawu niyá ihinek?’”

21 Wáina mengga ku Jesu yá ing yánuk, “Káman niyá kutná kutná me supmá tawi hánám iháng urum ting san átminek, enendu Táwi yan kálu ma naráng hatingngáatak, wata ku Ánutu rahálá hára ku kutná kutná ná muná hánám, ámna sup mara yá hohiu k wáinanyon hohinek.”

*Narángpak ma tátáya Jesu yá miuk
(Mat 6.25-34)*

22 Wáina yánangga Jesu yá disaepelná ing yánuk, “Wata ku átnát sáni álosim ba ma narángpak táindaráng, me sungi náut náinemán me sut náni káin náut tánggáneinemán ingga ma narángpak táindaráng. **23** Átkuku álosim wawu sungi natne hálang námán átnándamán wáina muná, hang káwak sut watá ku kutná kutná sut tánggánene wa táng hátek. **24** Iráp otot wata narániráng. Sungi kámá ma hingngátaráng me sungi kámondang titiyan it yáni kámá ma árak, enendu Ánutu yá sing yámángngáatak, iná ámna náráwa sándu Ánutu rahálá hára wu kutná tawi hánám iráp wa iháng háteráng. **25** Iná sán háraran káman dá rina tángga ku kándáng átnet ingga narángpak tánggim wawa narángpak ngá watá hálang imán átnát ná wa rám kimo sengsáráp tán hásák áronggim me rina? Wawu muná hánám. **26** Wata ku sándá isikimo wa mek wáina wa ma tátáyan wawu náuta ku sándá kutná kutná kátu wata narángpak tánggoeráng?

27 “Sándá álesak yuminá wata narániráng. Yáup kámá ma tángngátaráng, me lap kámá ma iháng tolingngátaráng, enendu, no ing sáni, uláp King Solomon dá lap álolosim hulá hulá hánám iháng sutná tánggánenggiuk wawu álesak watán kolemá watá wu Solomon dá tánggánenggiuk wa táng hátek. **28** Ále kánang wa átaráng wawu tembát ámna yá marángga káráp sineráng. Ále kánang hánámá, enendu Ánutu yá iháng tánggáneng yámángngáatak, iná sándu pálipuk hánám Ánutu yá hányon sáháng tánggáneng sáminek. Náuta tángga ku naráng hákháti k sáni wawu isikimo? **29** Iná sándu sungi náut náinemán me umi náut náinemán ingga narángpak me nanará yáup táup ma táindaráng. **30** Káwak ketnán ámna náráwa Ánutu ma naráng måráng watá ku kutná kutná wáina kápang tunggap tátáya narángpak tángngátaráng. Iná sándu Nan sáni yá ku náuta kesák táeráng wawu há sáhángga narángngáatak. **31** Wata ku sándá Ánutu yan átkuku wata sulineráng ngáya ku kutná kutná wata kátu hányon sáminek.

32 “Sándu sipsip tombong isikimo, Nan sáni yá málámbán átkuku wa sásámaya heronge narek, wata ku ma pitáindaráng. **33** Kutná kutná sáni wa yánát yuwát tu supmá wa iháng niyá wata kesák táeráng wa yámineráng. Sándá ku sup tumá ma wáik hálengngáatak* wata nan ihineráng, me alek kán kutná kutná álosim wa kánkámon tángga átkuineráng. Alek káin du kutná kutná yá ma wáik hálengngátaráng, me manek mara yá manek ma ihindáráng me yákárumbá ma iháng wáik táindáráng. **34** Kutná kutná sáni kikiná rekáin átak wakáinyon pahán sáni yá wakáin átnék.

*Tiyawingga átang hákhálek tátáya mená
(Mat 24.45-51)*

35-36 “Sándu tiyawingga átang hákhálek tángga átkuineráng. Me tárákngá káman ing sáni, rám káman ket tántán tángga wata sinakngá tát ámna yáilá

* **12:33:** Sup tumá ma wáik hálengngáatak wata hulá wu ámna káman dá málámbán sup wa Ánutu yan nanará isutang kálu kándáng hára yáup imángga átnék wawu alek kán sup tumá ina átnék.

káman dá wakái kunggim. Wáina kun yáup nanggená yá átang kup yáni kas-ingga lap yáni kándáng tawángga yáup tátáya tiyawingga táwi yáni ya háleng mágga átgalát. Kulá táwi yáni watá son áwáng kálu káin károk károk kátinggim wahára-yon du sokmuná ingmen árong kálu yaling mánggalát.³⁷ Rám táwi yáni watá áwáng hengga kápán yáup nanggená yá ma ruhená átgalát, wahára-wu heronge naráng yámánggim. No pálipuk hánám ing sánin, táwi yáni watá lapmá kándáng tawángga áwáng yáup nanggená wa yángotnáwáng tebol hárä tingga málámbá sungi sing yámánggim.³⁸ Yáup nangge niyá ma ruhená tiyawingga átgalát wawu táwi yáni yá álosim naráng yámánggim. Árát táwi yáni yá yáung táiitná me it háiháiya tángga átgim kálu áwángga hárä tiyawingga árát kápánggim wawu heronge tánggim.³⁹ Ing narániráng, it káman da márumbá yá manek mara wu rám wahára áwinek ingga hárä naránggim, wahára wu it márumbá watá manek mara wa san áwáng itná káting márák tángga kung kinan ma hanggim.⁴⁰ Wáina wata ku sándá ku rámá rámá tiyawingga háleng rákit tángga átkuineráng, náuta Ámna Nanggená wu rám wahára áwinek ingga sán dá rám ma narená átneráng rám wahára áwinek.”

⁴¹ Wáina men Pita yá inuk, “Táwi, me tárakngá náwu nándán da re nánanggoelák, me ámna kámuk kán da?”

⁴² Wáina inán Táwi yá miuk, “Yáup pinná tátá niyá nanaráná álosim tingga yáupmá kándáng hánám tánggim, wawu yáup márumbá yá yáup pinná tátá wa táng yáup nangge pin yáni tátáya tin yáup márumbá yá rám tinggim wa re isutang sungi iháng yáup nangge yámánggim.⁴³ Yáup ámna wawu rám táwiná yá áwángga kan kándáng hálenggim, wahára wu heronge tánggim.⁴⁴ Kulá no pálipuk hánám ing sánin, táwiná yá táng tin kutná kutná ná kámuk ingmen táng yáup ámna wata ketná hárä tin watá pin yáni tánggim.⁴⁵ Iná yáup ámna watá málámbáyon du ing naránggim, ‘Táwina wu sokmuná ma áwindák,’ wáina narángga ku yáup ámna náráwa wa ráhángga árong sungi nangga umi káto nangga ku hohinggim.⁴⁶ Wáina tánggim wawu táwiná watá rám káman yáup ámna watá ma tiyawená átgim me ma narená átgam wahára áwáng táup hánám utang táng ámna milun yayali táená watoy tinggim.

⁴⁷ “Kulá yáup nangge káman dá táwiná yan nanará káin du wáina ingga hárä naránggim watá kutná kutná ma tiyawingga me táwiná yan nanará ma isutgim wawu táwiná yá táup hánám wa utgim.⁴⁸ Iná yáup nangge káman dá táwiná yan nanará wu wáina ingga ma narená ku márapmá susuwáyan kálu wa isutgim wawu táwiná yá isikimo utgim. Káman niyá kutná kutná táup ihinek watá ku topmá táuppon tinek, iná Táwi yá kutná kutná táup hánám iháng káman da ketná hárä tiuk hálendu inán kutná kutná táup hánám bon topmá iminek.

Jesu yá áwuk wawu ámna náráwa yá honhoren tátáya (Mat 10.34-36)

⁴⁹ “No háut wawu káwak káin káráp tángga hárä. No káráp watá sokmuná rang háráleya naret.⁵⁰ Iná umi nukngá káman no kukuháyan átak wawu sut láwit nanará wa, wata pahánna yá márawingga árán átang kungga umi wa pukon kuhe sáliknginek.⁵¹ No káwak káin háut wawu sándá ámna náráwa yá pahán káman átnat ta háuk ingga naránggoeráng hám? Wawu muná. No ing sánin, nák ku ámna náráwa yá honhoren táineráng ga hárä.⁵² Rám kula átang áruinek hárä wu it káman da kinan 5 bá átang hálendu horengga yará háléinek. Kaláhu yá yará ya káyam táng yámát, yará yá kaláhu ya káyam táng

yáminemálák. ⁵³ Hang naning urim bá kámkáyam táineráng, maming urim bá kámkáyam táineráng, hang neng nambán dá kámkáyam táineráng.”

Kutná kutná yá tunggafeineráng wata tárakngá ámna yá ma kang rákit táuráng

(Mat 5.25-26; 16.1-4)

⁵⁴ Jesu yá ámna náráwa urum táwi wa yánuk, “Sándá kangngárát káe yá kung haha kálu mukam bá tán du ing mengngátaráng, ‘Ále yá taindek,’ wáina mengngárát tu pálipuk ále yá há tangngátak. ⁵⁵ Iná iruk ká ámuta kálu áwán du ing mengngátaráng ‘Ále yá álo kámá átnánde,’ wáina mengngárát tu pálipuk álo kámá átnándak. ⁵⁶ Sándu ámna kusákngá! Kutná kutná káwak káin me alek káin tunggafenggoeráng gu há kang rákit tánggoeráng. Kulá rina tángga ku rám ore nahára áwángga tárak hulá hulá yá tunggafenggoeráng wawu ma kang rákit tángguráng?

⁵⁷ “Sándu rina tángga ku sáni yon kálu kándáng gu resim ingga ma kang rákit tángguráng? ⁵⁸ Iná ko ámna káman yot kámkáyam sim tángga keháng me hára tinán kálu hára kunggatang gu, neháng me hára tiwon ingga sokmuná me táng tolinemálák. Me ma táng tolená kungngárá keháng ámna me nanará wata ketná hára tiwon. Wáina tin watá keháng kalabus pinná taeñá ketná hára tin son watá keháng kalabus it kinan tiwon. ⁵⁹ No ing kanin, kák ku kalabus it kinan átang árongga sup rina titiya kanená wa erek ting háleinelák.”

13

Ámna káman dá pahán hurik ma táindák wawu muná kuinek

¹ Jesu yá me wa meng hálin du ámna kámá áwáng wahára áturáng watá Jesu ing inuráng, “Ánutu ya towet sing mámá rámá hára Pailat tá tewe ámna yánán Galili nan ámna kámá ráháng kátkámut tát sip yáni yá Ánutu ya towet sisian songgo sipmá ketnán yon háuráng.” ² Wáina inát Jesu yá ing yánuk, “Sándá ku rina nareráng, Galili ámna wa ráhuráng watá mukmuro tángngátaráng, watá ku Galili ámna kátu yá mukmuro tángngátaráng wa iháng hátek ngáya ku márapmá watán káin wáina tunggafiu hám?” ³ No ing sáni, wawu muná hánám! Iná sán niyá pahán hurik ma táindáráng wawu tárak wáina watá yon sándán káin tunggafeinek. ⁴ Hang ámna 18 it hásák ká it yáilá Jerusalem kinan Siloam hára táwatang yáni ya ketnán hangga iháng usáng kátkámut tárak, wata sándá rina nareráng? Watán mukmuro watá ámna kátu Jerusalem káin áturáng wa iháng hátek me rina? ⁵ No ing sáni, wawu muná hánám! Iná sán niyá pahán hurik ma táindáráng wawu tárak wáina watá yon sándán káin tunggafeinek.”

⁶ Wáina yánángga ku me tárakngá káman ing yánuk, “Ámna káman dá wáin hái ore kinan káráp fik káman hinggim ba rám kámá ku páliná kámá átak me muná ingga kung áwáng tángga kanggim bu páliná kámá muná re. ⁷ Kulá rám káman du hái mårumá watá kung hái pinná tángga átgim wa inánggim, ‘Yara kaláhu wata kinan káráp fik náta páliná kámá káin ingga kang hákhálek tárak men sanggoet. Káráp ná hoseng satá háik! Náuta ku satne hánámá átang káwak karo nang hálingga átnek?’

⁸ “Wáina men hái pinná tángga átgim watá inánggim, ‘Ámna hulána, satá yara káman nátyot son árán no hulá wa káwak pingga usáng pálák tainet. ⁹ Wáina tárak

yara nukngá ya páliná tin hálendu álo kámá! Iná muná hálendu wawu hoseng satne háinek.”

Jesu yá Sabat hárá náráwa káman táng toliuk

¹⁰ Rám káman Sabat hárá Jesu wu miti itná káman da kinan ámna náráwa me yánang tolingga átkiuk. ¹¹ Kulá wahára náráwa káman iruk wáik ká táng lem tángga árán yara 18 háliuk watá hányon átuk. Iruk wáik watá táng lem tán turingga re átkiuk, kándáng átnát tán tárák ku muná. ¹² Jesu málám wáina kangga ku mantán áwán inuk, “Náráwa, no keháng tole ilalákka yá álo hálezindek.” ¹³ Wáina inángga ketná kálalandang sutná hárá tánggan wahára re ilalákngá watá pukon álo hálen áráng kándáng átang Ánutu kutná mengga heronge táng muk.

¹⁴ Jesu yá wáina tán kangga miti itná yan ámna yáilá watá Sabat hárá wáina téak ingga kuk táwi tángga ámna náráwa wa yánuk, “Yáup tátáyan rám bu 6 rewe Táwi yá iháng tunggap táuk, wahára áwát tu wáina sáháng tolingguinek, iná Sabat hárá wu muná.”

¹⁵ Wáina yánán Táwi yá ámna yáilá wa inuk, “Sándu ámna kusákngá! Sabat hárá kumbi sáni káiñ kung bulmakau me donki sáni páup yáni yaling yámángga yángot kung umi yámát nangngátaráng. ¹⁶ Iná náráwa náwu Abraham uriwa. Satan dán háláng gá káto táng san yara 18 átuk. Kulá no iruk wáik ká wa káto tángga árená wa Sabat hárá yaling mámá wawu muná me rina?”

¹⁷ Jesu yá wáina yánuk hárá wu káyammá ingga wawu rep yáni wáin áturáng, iná ámna náráwa táwi watá ku náut álosim tángngáatak wata heronge tángga áturáng.

Jesu yá mastet táulá yot yis wahára me tárákngá tingga yánuk (Mat 13.31-33; Mak 4.30-32)

¹⁸ Jesu yá ing miuk, “Ánutu yan átkuku wawu náut ina? Náut hárá mengga tárák te ku kándáng hálezindek? ¹⁹ Ánutu yan átkuku wawu mastet táulá ina. Mastet táulá wawu isikimo hánám. Ámna káman dá táng kung hainá káiñ halin árángga kungga maming táwi hálengga árán du iráp pá áwáng ketná palá hárá ep tángga átnándaráng.”

²⁰ Hang son yánuk, “Ánutu yan átkuku wawu náut hárá tárák tingga me ku kándáng hálezindek? ²¹ Wawu yis ina, náráwa yá yis táng flaua táwi hánám watyot iháng yakyawák tángga árát kungga flaua watá tihangngáatak.”

Kálú munngá isikimo (Mat 7.13-14,21-23)

²² Jesu yá Jerusalem kuin ingga it tátáwi me it isikikimo kálú hárá árená wakáiñ Táwi yan me pingnga wa yángyánang gu Jerusalem ba kuk. ²³ Wa kunggatuk wahára wu ámna káman dá ináng suliuk, “Táwi, Ánutu yá ámna káman káman re wu son ihinek hám?”

Wáina inán Jesu yá yánuk, ²⁴ “Sándu hánghálángngingga hánám bon du kung kálú isikimo hárá wa kung hainéráng. No ing sánin, táup hánám watá kung hahaya táineráng enendu ma kung háindaráng. ²⁵ Rám it márumá yá tárutang kálú káto táinek wahára wu sánđu áwáng kep káiñ átang kálú káiñ károk károk kágkáting kikilik ing táng mineráng, ‘Táwi, kálú yaling námáng.’

“Enendu watá ing sáninek, ‘Nák ma naráng sámát. Sándu rekáinnan?’

26 “Wáina sánán du inineráng, ‘Nándu kákkot umi sungi nangga áwánggiumán, hang kák ku nándán it kapme hárá me pingnga nánáng tolingga áwánggiulák.’

27 “Wáina inineráng, enendu watá ing sáninek, ‘Nák ma naráng sámát. Sándu rekáinnan? Nepmangga há sáni kuniráng! Sándu mukmuro táup hánám tángngátaráng,’ ingga sáninek.

28 “Kulá hálellga káineráng gu Abraham, Aisak hang Jekop pot profet kámuk hánám bu Ánutu yan it kapme álosim káiñ wa árát. Iná sáni wu sáháng hirarán kung kep káiñ átang kutang mätap sáni kirikkárak tángga átnérang. **29** Ámna nárawa yá káe yá áráng hehe kálu, me káe yá kung haha kálu, me ánuta kálu, me ámuta kálu áwineráng ngáyá áwáng Ánutu yan átnát káiñ umi sinak táwi hárá wa áwáng kome yáni ihángga átnérang. **30** Kulá me ná kándang narineráng, ámna kámá pukon káiñ átaráng watá máta káiñ átnérang, iná máta káiñ átaráng watá ku pukon káiñ átnérang.”

Jesu yá Jerusalem ba urákngá naruk (Mat 23.37-39)

31 Rám wahára Farisi kámá yá áwuráng ngáyá ku Jesu inuráng, “Ále ná sangga ku ále kámá káiñ kuinelák, náuta Herot tá kák kutkámut tátaya mek.”

32 Wáina ingga inát tu Jesu yá yánuñ, “Sándá kungga ku ang páyom wa ing inineráng, nák ku kula me tembát tu iruk wáik yásutang hang ilálak mara kámá iháng tolinet. Iná rám kaláhu átang gu yáupna wa tae saliknginek. **33** Kula me tembát árongga wu há kuinet, náuta profet wawu it kámá káiñ árán ma utkámut táindaráng, ináku Jerusalem káiñ árán du wáina utkámut táineráng.

34 “O Jerusalem, Jerusalem, ko profet ráháng kátkámut tángngátlák, hang Ánutu yá ámna suring yámán kákkán káiñ áwángngátaráng wawu ráháng kátkámut tain ingga sup iháng yáni ya mangngátlák. Rámá rámá nángánanggeka wa hurák ká nángánange yáni iháng urum tingngátaráng wáina tin ingga tánggoet, enendu watá ku taktak yámánggoek. **35** Kaniráng, it sáni wu wáik hálengga hánámá átnek. No ing sánin, sándu son nák ma nahená átang kungga ing meineráng, ‘Ánutu yá ámna ni málámba kutná hárá áwáng átak wa táng álolo táinek.’”

14

Jesu yá Farisi káman dán it káiñ kung átuk

1 Rám káman Sabat hárá Jesu yá Farisi yan ámna yáilá káman dán it káiñ kung watoyt sungi nangga átúráng. Wa kung átuk hárá ámna yá kandák kámá rina tán kanin ingga kanga átúráng. **2** Iná rám wahára wu ámna káman du ilalák sut tiháená wata nan pálak watá Jesu kondolá hárá átkiuk. **3** Kulá Jesu málám Farisi me lo yan hulá nanará wahára átúráng wa ing yánáng suliuk, “Sabat hárá wa ilalák mara álo iháng totoliyan me muná?” **4** Wáina yánuñ, enendu watá mátan ma táená nángánangginga árát tu Jesu málám ámna wa tánggangga tángtolingga ku ámna wa inán háná kuk.

5 Wáina tángga ku yánáng suliuk, “Sán háraran káman dá kanggim bu nanggená ámnaná me bulmakauná yá Sabat hárá hang umi árámmá pená kinan árán da rina tánggim? Rám waháranyon da álo táng satá áráng henggim

* **13:35:** Kap Papia 118.26

me muná? Pálipuk hánám wáina wu há tánggim.” ⁶ Wáina yánuk, enendu watá topmá kámá ma inánáyan.

⁷ Son hang Jesu málám ámna yá sinak hárá sungi nanaya áwuráng wa kápuk ku áwáng kome máta káin re átnát ta táup tát kápángga ku me tárákngá íng yánuk, ⁸ “Rám káman ámna káman dá náráwa tátáyan sinak rámá hárá mantág kamán kungga ku kome máta káin du ma putung átkuindalák. Kome wa kámá ámna káman kák keháng hátingga átak kutná pálak wa mantág mán áwinek watán há meng san áriwon.” ⁹ Wáina áratá kahángga ku ámna sán yayará mantág sámánggim watá áwáng kanánggim, ‘Kome wa ámna náta sang máng,’ ing kanán kák ku reprepmá táwi narángga kung kome mári pukon káin putung átgim. ¹⁰ Wáina wata ku rám wáina hárá mantág kamát wawu kung kome mári pukon káin putung átkuinélák. Wáina áratá ku sinak márúmá yá áwáng kahángga ku kanánggim, ‘Nukna, áwáng kome álo kámá káin ná álák,’ ing kanán du ámna náráwa káman átgalát watá kahát kutya pálak hálenggim. ¹¹ Káman niyá málámba kutná tángga árinek wawu Ánutu yá kutná tángga háinek, iná niyá málámba kutná tángga háinek wawu Ánutu yá kutná tángga árinek.”

¹² Wáina yánángga ku ámna niyá sungi nanaya mantág mán áwuk wa inuk, “Ko sinak tángga ku nuknukka me tat kulakka me sipyá kátu me kaya tangtang árená sup yáni pálak wa ma mantág yámátá áwindaráng. Wáina tainelák wawu máriya watá son topmá mantág kamát tu topmán topmán hálezinek. ¹³ Ináku sinak tángga ku ukuro mara me sut yáni wáik hálená me hárám yáni wáik hálená me rahán yáni kotná, wa mantág yámángguinelák. ¹⁴ Wáina tátá ku watá wata topmá ma kamindáráng ga ku kuram bá kákkán káin áwinek. Wata topmá ku Ánutu yá máriya ámna kándáng átang kámuturáng watá tanggán káin átang tárutneráng rám wakáin du kaminek.”

Sinak maming táwi hánám ba me tárákngá yánuk (Mat 22,1-10)

¹⁵ Wáina yánán narángga ámna káman tebol hárá kámuk átang sungi nangga áturáng watá Jesu inuk, “Ámna náráwa niyá Ánutu yan átnát álosim kinan átang sungi náineráng watá ku heronge narineráng!”

¹⁶ Wáina inán du Jesu yá ing inuk, “Ámna káman dá sinak táwi tátáya narángga ku ámna táup hánám bá áwáng sungi nanaya mantág yámuk. ¹⁷ Kulá sinak rámá hánám wahára wu ámna watá yáup nanggená káman suring mán ámna yánang sáuk ngá watán káin kungga sungi wu há tiyawingga átak ingga yáninán kuk.

¹⁸ “Kung yánángga kuk, enendu ámna watá erek hánám meng pilingga ‘nándu ma kuindámán’ ing mengga kuráng. Káman dá ku inuk, ‘Nák ku káwak kátu káman yuwát, wata ku kungga wa káinet. Wáina wata ku ukuro táwi, nák ku ma áwindát.’

¹⁹ “Iná nukngá yá ku inuk, ‘Nák ku bulmakau 10 dá yáupna táng namineráng ga yuwát, wata ku kung wa iháng tárák tángga káinet. Wáina wata ku ukuro táwi, nák ku ma áwindát.’

²⁰ “Hang káman dá ku inuk, ‘Nák ku náráwa emá tángga átat, wáina hálendu ma áwindát.’

²¹ “Wáina inát narángga ku yáup nangge watá son kuk watá kung táwiná sinak márúmá wa wáina meráng ingga inán du kuk narángga yáup nanggená wa inuk, ‘Sokmuná ingmen it nátán kálu isikikimo me maming tátáwi káin

kungga ukuro mara me sut yáni wáik hálená me rahán yáni kotná me háram yáni wáik hálená wa yángotang áwáng.'

²² "Wáina inán yáup nangge watá kung rina inuk wáina há táng hálingga ku son áwángga inuk, 'Amna hulána, melák wáina há táet, enendu it pahálá wu ma tuwarak, kome wu along re áatak.'

²³ "Wáina inán du sinak márumá watá inuk, 'Kungga it kapme sangga kálu káin wa ni ámna me náráwa kápángga ku há hánám áwániráng ingga yánang pákpálák hánám tátá áwát nákkán it pahálá yá tuwarik. ²⁴ No ing sánin, ámna huphuráp mantáng yámut waháranan káman dá nákkán sungi kátu káman ma hánám náindák.'

Kándág háting márák tángga narángga ku Jesu isutneráng

²⁵ Ámna náráwa táup hánám watá Jesu isutang kungga árat tu málám hurik tángga ing yánuk, ²⁶ "Káman niyá nákkán káin áwinek watá naning, maming, málámba áwá nanggená, tatning kulaná, málám ilommá me málámbán átnát ná wata ma taktak mindák, wáina watá nákkán disaepel ma hálezindák. ²⁷ Hang káman niyá málámbán maripong wa sungga tánggatang nák ma nasutnándák, wáina watá nákkán disaepel ma hálezindák.

²⁸ "Iná ámna káman dá it maming táwi tátáya wu wa táng háliliyan sup pa álo átak me rina ingga kándág kangga san árán du it wa tánggim. ²⁹ Iná wáina ma taeñá kumam kálak hirarán han tángga kungga kutná kutná kátu ya kesák tángga san átgim wawu kámá niyá áwáng wáina kanggalát watá ku ináng kekkek tángga ³⁰ ing menggalát, 'Ámna náwu it álo táng hálinet ingga táuk, enendu ma táng háliuk.'

³¹ "Iná king káman dá king nukngá yot erawáwáya wu málám kándág hánám narángga málámbáyon ing menggim, 'Nákkán tewe ámna wu 10,000 rewe, iná nukngá watán tewe ámna wu 20,000. Wawa álo erawángga táng hálinet me rina?' ingga menggim. ³² Iná málám narán hálángngá muná hálendu wawu king nukngá watá mulangán yon árán pahán káman háháleya me san kunggim. ³³ Kálu Wáinanyon, sán háranan káman dá kutná kutná ná kámuk hánám wa ma sárum yámindák wawu nákkán disaepel ma átnándák.

³⁴ "Sol wawu álo kámá, iná kikngá watá sálikngí du son rina táng mátne ku kikngá pálak hálenggim? ³⁵ Sol wáinaná watá hái káin sungi ma háláng yámán áráng henggalát, me wa táng bulmakau kámulá yot táng hái káin ma tinggalát. Ináku susut káin táng hirarát kunggim.

"Káman niyá káramanná pálak hálendu watá me ná narinek."

15

Sipsip komená kangga márumá yá suling kung káuk ka me tárákngá yánuk (Mat 18.10-14)

¹ Kulá ámna takis iháhá yot mukmuro taeñá watá Jesu yá me men naránin ingga áwáng Jesu rupmá áwálák áturáng. ² Wa kápángga Farisi yot lo yan tiksa watá pahán yáni wáik hálen ing miuráng, "Ámna náwu mukmuro taeñá wa iháng nuk tángga watoyt sungi nanggoeráng."

³ Wáina met tu Jesu yá me tárákngá ing yánuk, ⁴ "Sán háranan káman sipsipmá 100 tá átmán máriya kanggim bu káman du komená. Wáina kangga málám 99 wa san ále rákit káman káin árat málám kung káman komená átgim wata suling kung suling kung kang tunggap tánggim. ⁵ Há kang tunggap tángga ku heronge nangnaráng táng pátángngán sungga tánggatang itná káin

kunggim. ⁶ Kulá itná káin kung nuknukgá mantán áwát tu yánánggim, ‘Sipsipna káman komená káut wawu suling kung há kang tunggap táet, wata ku nákkot heronge táiní,’ ingga yánánggim. ⁷ No ing sánin, alek káin wáinanyon heronge táwi tunggafeinek wawu rám mukmuro táená káman dá pahálá hurik táinek wahára. Pálipuk ámma 99 kándang átang pahán hurik tátáyan tárák ká ma áraráng wata heronge táng yámámá wawu isíkimo hánám, enendu mukmuro táená káman dá pahán hurik táinek wata herongená wawu maming táwi hánám.

Sup táulá komená kangga suling kung káuk ka me tárakngá yánuk

⁸ “Náráwa káman dá supmá táwi hánám 10 waháranan káman komená kangga ku rina tánggim? Málám kup kasingga tánggatang it kinan sinsin hithirat tángga kahát hánám suling kung suling kung kang tunggap tánggim. ⁹ Há sangga ku nuknukgá mantán áwát tu yánánggim, ‘No supna táulá káman komená káut wawu suling kung há kang tunggap táet, wata ku nákkot heronge táiní,’ ingga yánánggim. ¹⁰ No ing sánin, wáinanyon rám ámma mukmuro táená káman dá pahálá hurik táinek wahára wu Ánutu yá angeloná yot heronge maming táwi táineráng.”

Jesu yá nangge ámnáná yará ya me tárakngá yánuk

¹¹ Hang Jesu yá waháryon sengsáráp tángga ing yánuk, “Ámna káman du nanggená ámnáná yará. ¹² Kulá nanggená táwi ya kondolá háranan watá ku naning inuk, ‘Nan, nák ku ing naret, ko tatna yot nát kakán hárá kutná kutná horengga námámáyan wa horengga nákkán pingnga wa namáng.’ Wáina inán du nan yándi yá kutná kutná wa horengga ting yámuk.

¹³ “Rám kimo átang sangga kulaná yá kutná kutná málámbán pingnga ihuk wa yánán erek yung hálit tu supmá wa ihángga átang it táwi káman mulangán káin kuk watá kung ket tárák kandák hárá wa supmá wa erek hánám sang háliuk. ¹⁴ Málám wáina tán supmá watá erek salíkngin átang gu rám ore wakáin sungi kesák táwi watá ále wakáin tunggafer kutná kutná ná ya kesák tángga málám niyá háláng namánggim ingga narángpak tángga átuk. ¹⁵ Átang kuk ngáyá kung it márumbá káman dán káin yáup nangge átnát ta inán ámna watá yáup káman imuk wawu put pin yáni tátáya suring mán put kumbiná káin kuk.* ¹⁶ Kung átang kápuk ku put tá sayo kepma wa nat kápángga málám táup hánám háing mán wáinanyon nanggem ingga naruk, enendu káman dá sungi kimo káman ma imuk.

¹⁷ “Wáina átang málám nanará álosim bá tán du naráng hátiuk, ‘Nanna yan yáup nangge yá enendu sungi yáni táup hánám árán nangga átaráng, iná nák ku nákáin átat wawu sungi ya háing namán kámutnándet. ¹⁸ Satá son na kuinet watá kung nanna ku ing ininet, ‘Nan, no Ánutu rahálá hárá me kák rahálá hárá kandák táut. ¹⁹ Kulá wata ku nák ku ámna álosim muná, wáina wata ku ko nák ka nanggena ingga memeyan tárák muná. Wáina wata ku kula wu satá yáup nanggeka káman hálengga átnet.’” ²⁰ Málám nanará wáina naráng hátingga ku tárutang hangga naning gán káin kuk.

“Kulá málám mulangán káin emá yon kungga átuk wahára naning gá kangga urákgá táwi hánám narángga hururung kung poláng mángga kang kukumek tákú.

* **15:15:** Judá yan nanará wu put wawu Ánutu rahálá hárá wu rongrongngá muná, wata ku put pin yáni tátáya takta narángngátaráng.

21 “Wáina tán nanggená yá inuk, ‘Nan, no Ánutu rahálá hára me kák rahála hára kandák taut. Wata ku nák ku ámna álosim muná, wáina wata ku ko nák ka nanggena ing memeyan tárák muná.’

22 “Wáina inán naning gá yáup nanggená yánuk, ‘Sokmuná yon kung lap hásák álosim wa táng áwáng tawáng mángga ring táng áwáng ketná kálongngá kái ting mángga, hang sendol táng áwáng hárammá káiin mon mániráng.

23 Wáina tángga ku kung bulmakau nanggená tutuwatná wa táng áwáng utang sit sinak tángga heronge táníin.

24 Náuta nanggena náwu há kámurená háraraná dá kula son áwek. Há yakyawiuk, enendu kula son áwán káemán.’

“Kulá wata ingga ku sinak táwi tángga ku heronge tángga átnarát 25 nanggená táwi wawu hái káiin átuk ngáya rám waháranyon it tangtang áwángga naruk ku kap mantángga heronge tángga árát.

26 Málám yáup nangge káman mantáng mán áwán du ináng suliuk, ‘Wawu rina tángga átkoeráng?’

27 Wáina inán watá inuk, ‘Kulakka sutná yá kándáng re árán son áwán wata nanya yá kangga heronge pálak kulakka tángga ku bulmakau nanggená tutuwatná wa utang sek.’

28 “Wáina inán nanggená táwi watá wa narángga kuk tángga it kinan ma árángga kun kangga naning gá kep káiin hangga pahán láláp mená inuk,

29 enendu nanggená yá ing inuk, ‘Kang, yara móro hánám bon du no yáup nangge yá ina kákkán yáup tángga áwut, hang me nanátá milunya kámá ma yaliut. Wata ingga rám káman meme nanggená káman kámá namátá no nuknukna yot heronge kámá ma táumán.

30 Iná nanggeka náráwa kálu háraraná yot átningga kutná kutná ka raták raták tán salín son áwek wata ingga ku bulmakau nanggená tutuwatná wa utang sing melák!”

31 “Wáina inán naning gá inuk, ‘Nanggena, kák ku rámá rámá nayot átnándalák, wata ku kutná kutná nákkán átak wawu kákkán.

32 Ináku kula wu heronge tángga pahán álosim narinémán, náuta kulakka wawu kámurená háraraná dá kula son áwek. Há yakyawiuk, enendu son áwán káemán.’”

16

Ámna káman supmá táwi watán yáup ámna ya me tárákngá yánuk

1 Jesu yá disaepeñá ing yánuk, ‘Ámna káman supmá táwi hánám átmángngátkat watán yáup ámna káman átnándak. Kulá ámna kámá yá áwángga ku ámna supmá táwi wa inuráng, ‘Yáup ámna ka wawu kákkán kutná kutná wa iháng yakyawák táng kamánggoek.’

2 Wáina inát tu supmá táwi watá yáup ámnáná wa mantáng mán áwán du inuk, ‘Kák ka me wáina wáina met naret, wata ku kungga nákkán kutná kutná kák ketya hára átak watán hulá rina rina wa kándáng táng tolingga táng áwáng namáng. Kák ku nákkán yáup ámna son ma átnándalák.’

3 “Wáina inán du yáup ámna watá málám meme ing táuk, ‘Kulá rina táinet? Táwina yá yáup hára nasutnánde. No káman dán yáup nangge hálengga káwak pipi wata nare hálángna muná hálek, me sup pa kesák tángga kámá yánang sulingga átkuku wata reprepma naret.

4 Kulá kula wu kálu káman naret, wáina tae ku máriya táwina yá yáup nahára nasurán du ámna watá ku nangotang it yáni káiin kut átnemán.’

5 “Nanará wa tingga sangga ku málám ámna nini yá táwiná yan káiin kutná kutná ihená ya topmá titiyan átuk wa mantáng yámán áwát tu hulátingga áwuk wa inuk, ‘Kák ku táwina yan káiin topmá ku rina titiyan átak?’

6 “Ing inán watá inuk, ‘Nákkán du olif karo kárang maming tátáwi 100,’ wáina inán yáup ámna watá inuk, ‘Sokmuná ingmen putung átang gu papia wa táng totoli nahára wawu 50 rewe uying.’

7 “Wáina inán uyin du son kámá áwuk wa inuk, ‘Iná kák ku topmá rina titiyan átak?’

“Wáina inán watá inuk, ‘Nákkán du wit bek maming tátáwi 100,’ ingga ámna watá inán du yáup ámna watá inuk, ‘Papia wa táng totoli nahára wawu 80 bek rewe uying.’

8 “Wáina inán uyin átang máriya táwiná watá wáina téak ingga naruk hárá wu yáup ámna wáik wata kutná meng tárut táuk, náuta ámna nanaráná pálak hálen du wáina táuk. Káwak nátán ámna wu nanará kándáng tingga ket tárák álosim wa kámá ya táng yámángngátaráng, wata ku ámna yamá hárá átaráng wa iháng háteráng. **9** No ing sánin, káwak kán kutná kutná álosim wa iháng nuk iháng tunggap táineráng, wata ku rám kálu kutná kutná watá sálíknginek hárá wu watá yon ságot kung it álosim kinan tit rámá rámá álosim átang kuineráng.

10 “Iná káman niyá náut kámá káman isikimo wa kándáng hánám pinná tánggim, wawu náut kámá maming táwi wa wáinanyon kándáng pinná tánggim. Hang káman dá náut kámá káman isikimo wa kálu kandák hárá pinná tánggim, wawu wáinanyon náut kámá maming táwi wa kálu kandák hárá pinná tánggim. **11** Kulá sándá káwak nátán kutná kutná kíkiná wa kándáng ma pin yáni tánggalát, wawu niyá sáhángga ku iruk kán kutná kutná wa sang sámán pin yáni tánggalát? **12** Hang kámá yan kutná kutná wa kándáng ma pin yáni tánggalát wawu niyá ku kutná kutná sánin hánám sámánggim?

13 “Yáup nangge káman dá ámna huláná yará ya tárang káiñ ma átgim. Wáina átgim wawu káman álo kámá kangga ku káman du takta kanggim. Hang káman da ku milun susuwá táng mángga káman da ku milun yayali táng mánggim. Ko rám káman hárá re moneng got Ánutu yan yáup nangge ma átgim.”

14 Wáina men narángga Farisi kámá wahára áturáng wawu sup pa kíkiná hánám narángngátaráng wata tángga ku Jesu ya yanyawon táwi táng muráng.

15 Wáina tát Jesu yá ing yánuk, “Sáni wu ing naránggoeráng, ‘Ámna wawu kálu kándáng re isutnándaráng ingga náhániráng,’ ingga naránggoeráng, enendu Ánutu yá ku pahán sáni káiñ wáina ingga hárá sáhek. Náut kámá ámna yá álosim hánám ingga naránggoeráng wawu Ánutu rahálá hárá wu wáik hánám.

Nanará kámá yánáng toliuk

16 “Lo yot profet tán me wawu átang áwángga Jon dán rám hárá sálíkngiuk. Kulá wahára átang áwek wakáiñ du Ánutu yan átkuku watán me pingnga álosim wa met naránggoeráng, wáina hálendu ámna táup táwi yá hahatingga kung wata kinan hanin ingga tánggoeráng. **17** Enendu lo wawu ále hánám ingga ma narindaráng. Alek káling káwak wawu muná kuinek, iná Ánutu yan lo wata kátu kímo káman du ma hánám muná kuindák.

18 “Hang ámna káman dá áwáná isutang náráwa nukngá táinek wawu mårámamák hárá táinek, hang náulá yá áwáná isurán málám re hánámá áráñ ámna káman niyá wa táinek wawu mårámamák hárá táinek.

Ámna supmá táwi yot tu Lasarus

19 “Ámna káman supmá táwi hánám árán lap yányahán sipmá* álolosim wa ihánggánengga átang rámá rámá sungi kikiná nangga átnát ná yá álosim hánám wahára átkiuk. **20** Itná kapme yan kumbi kálu munganganá hárwa wu ukuro ámna káman kutná Lasarus wa táng áwáng rámá rámá tingting tát átkiuk. Lasarus wawu sutná kámuk hánám putulá re. **21** Wáina átang gu málám supmá pálak watán sungi káhumá tebol tárang káin háená wa há hánám nanggem ingga narángga átnándak. Kulá ang gá áwáng gu putulá wa elowatnándaráng.

22 “Rám káman du ukuro ámna watá kámurán angelo yá irukngá wa táng kung Abraham bot tit átumálák. Iná ámna supmá táwi wawu hányon kámurán ámna kámá yá táng kung áram pingga usuráng. **23** Kulá ámna málám káráp lánggop kinan sut láwit maming táwi hánám hárwa átang há lengga káuk ku Abraham bá mulangán hánám káin Lasarus yot árán. **24** Wáina kangga ku mantáng muk, ‘Nan Abraham, ko urákna narángga Lasarus inátá kung ketná mángok ilungngá táng umi utang táng áwáng elákna káin tin elákna yá láláwik, náuta nák ku káráp lánggop náta kinan láwit maming táwi hánám hárwa átat.’

25 “Wáina inán Abraham bá inuk, ‘Nanggena, naráng, ko káwak sut pálak átulák wahára wu kutná kutná ka álosim wa há ihánggá átulák. Iná Lasarus yá ku wáik hánám átuk, wata ku nákaín du watá álosim árán du ko sut láwit hárwa átalák. **26** Hang nukngá ku ing, sán me nán orek náni hárwa ku kániráp maming táwi hánám Ánutu yá tiuk. Wáina hálendu nákaínnan da wakáin kuku wawu muná, me wakáinnan da nákaín áwáwá wawu muná’.

27 “Abraham bá wáina inán du supmá táwi watá miuk, ‘Wáina hálendu ko Lasarus inátá nák nanna yan it káin kungga **28** wakáin yakukulana faip pá átaráng wa wáina ingga yáninek ngáya ku waháranan káman dá sut láwit nanaráyan ále káin ná ma áwindak.’

29 “Wáina inán du Abraham bá inuk, ‘Moses yan me hang profet tán me wawu há átyámek, wata ku watá wa narineráng.’

30 “Wáina inán du supmá táwi watá miuk, ‘Nan Abraham, wáina muná. Kámurená káman dá watán káin kungga yánán du pahán yáni hurik táineráng.’

31 “Wáina inán Abraham bá inuk, ‘Moses me profet tán me ma narángngátaráng wawu há kámurená káman dá son tárutang kungga yánánggim enedu wa narángga pahán hurik ku manyon tánggalát.’ ”

17

*Ket tárák wáik watá ku naráng hákhatík wa táng wáik tángngáatak
(Mat 18.6-7,21-22; Mak 9.42)*

1 Jesu yá disaepelná ing yánuk, “Kálu kandák hulá hulá tunggafengga áwinek wa kangga ámna náráwa yá yáni táng kung kandák kálu wa tineráng. Iná niyá narán kálu kandák hulá hulá watá tunggafeinek watá wu márapmá táwi hánám suwinek. **2** Sup maming táwi táng kák sala hárwa puttingga sat kung táp kinan hangga há kámutgim enedu kákkán márapmá wawu isikimo. Iná ko tátá nangge kikimo waháranan káman dá kung mukmuro tánggim wawu kákkán márapmá wu maming táwi. **3** Wata ku kák ku kándáng gon átnelák.

“Nukka káman dá mukmuro tán du inátá ku son átkukuná wa táng tolinek. Watá pálipuk ing mengga pahálá hurik tán du ko watán kátu wa sáinelák.

4 Káman dá kákkán káin mukmuro tángga sangga áwáng ‘pálipuk kandák taēt’

* **16:19:** Lap kalaná wawu pálipuk ku ‘purple’, enedu Nukna me kálu kala watanan muná, wata ku ‘sipmá’ ingga uyená.

ingga kanáng tunggap tángtáng tán káe káman hára rám 7 hálendu ko watán kátu wa sáinelák.”

⁵ Táwi yá me wa yánán aposelná yá inuráng, “Naráng hákhátik náni wa tátá maming táwi háleik!”

⁶ Wáina inát Táwi yá yánuk, “Sándá naráng hákhátik sáni isikimo mastet táulá ina watá káráp ná inánggalát, ‘Ko ráhula yot kámuk hutang kung táp kinan hená yá ina álák,’ ingga inát sándán me wa isutang wáina álo tánggim.

⁷ “Kulá sán háraran káman dá yáup nanggená káman inán hái káin káwak pingga me sipsip pin yáni tángga átang it káin áwán du ing hám inánggim, ‘Áwáng putung hangga sungi nang?’ Wa muná. ⁸ Ináku ing inánggim, ‘Nákkán sungi kálak tiyawingga lapyá kándág tánggánengga pinna tángga árátá no umi sungi na nang hálé ku ko umi sungi ka náinelák.’ ⁹ Pahálá káin náuta narángga inánggim wawu yáupmá nangge yá há táng mánggim, wata ku ámna watá yáup nanggená wa heronge mená inánggim hám? Wa muná. ¹⁰ Wata ku sán du hányon náut rina tátáya Táwi yá miuk wa erek táng hálingga ku meineráng, ‘Nándu hánámá yáup nangge rewe, nándu yáup náni tátáyan wa há táemán.’”

Ámna 10 ilalák lepra pálak wa Jesu yá iháng toliuk

¹¹ Jesu yá Jerusalem kuin ingga málám ále Samaria yot ále Galili orek yándi kálu wa kuk. ¹² Málám it káman káin kung hiuk wahára ámna 10 ilalák lepra yáni pálak watá áwáng kangga mulangán káin hetang átang ¹³ hahatingga hánám ing mantáuráng, “Jesu, Ámna Hulá, urák náni narinelák!”

¹⁴ Wáina inát Jesu málám wa kápángga ku ing yánuk, “Pris yan káin kut tu watá sáhineráng.” Wáina yánán pris yan káin kunggaturáng wahára re sut yáni yá rongronggá háliuk.

¹⁵ Kulá orek yáni hára ámna káman dá káuk ku ilalákngá yá álo hálen kangga ku hahatingga Ánutu kutná mengga heronge tángtáng son áwuk ngáyá ¹⁶ áwáng Jesu hárammá hulá káin tulá hára imángga turingga hangga kurákmáta táng hang káwak káin tingga heronge mená inuk. Iná ámna málám wawu Samaria nan.

¹⁷ Wáina tán Jesu yá ámna wa kangga ku miuk, “Ámna 10 dá rongrongeráng, iná ámna 9 du rekáin átaráng? ¹⁸ Kámuk áwángga Ánutu kutná meng tárun tátáyan du muná hám, enendu ále kámá káinnan nátá re áwek?” ¹⁹ Wáina mengga ku inuk, “Tárunang kung. Naráng hákhátikka yá tán álo hálelák.”

Ámna Nanggená yá hiták áwáng heinek (Mat 24.23-28,36-41)

²⁰ Rám káman Farisi yá Jesu ing ináng suliuráng, “Rina hára ku Ánutu yan átkuku watá áwinek?”

Wáina inát tu Jesu yá yánuk, “Ánutu yan átkuku watá áwinek wawu ámna náráwa yá wáina ingga ma káindáráng. ²¹ Hang ámna náráwa yá ‘Wawu nákáin,’ me ‘Wawu áring káin átak ka kaniráng,’ ingga ma meindáráng. Kaniráng, Ánutu yan átkuku wawu sáni ya orek sáni hára há átak.”

²² Wáina yánángga sangga ku hang disaepelná yánuk, “Máriya rám káman áwinek wahára Ámna Nanggená yá son áwinek wawu kakaya kikiná hánám narinéráng, enendu ma káindáráng. ²³ Kulá ámna yá ku sánineráng, ‘Kungga kaniráng, árongnga káin átak!’ me ‘Kaniráng, nákáin átak!’ ingga sánát tu watán me wa ma isutnándaráng. ²⁴ Iná Ámna Nanggená yá áwinek hára wu pikpirik ká pák táng san alek numkálu átang kung numkálu salikngingngáat wáinanyon

táinek. ²⁵ Enendu hulátingga málám bá ku sut láwit táwi narinek, hang rám nátán ámna watá ku wata taktak yáminek.

²⁶ “Noa yan rám hára ámna náráwa yá kálu rina táuráng wáinanyon du Ámna Nanggená yá áwinán táinek hára tunggafeinek. ²⁷ Noa yan rám hára wu umi sungi nangga ámna yá náráwa yot ket tántán tángga átnárát tu Noa yá kungga kilang kinan háuk. Kung há han du umi sip pá áwáng ámna náráwa erek hánám ráháng kátkámut táng háliuk.

²⁸ “Hang Lot tán rám hára wu wáinanyon ámna yá umi sungi nangga kutná kutná yumnak tángga ále hái hingga it tátá tángga átnárát ²⁹ Lot tá it Sodom sangga kuk rám waháranyon káráp lánggop pá sup hára rangga árená yá alek kálu ále yá ina hangga ámna náráwa iháng rang kátkámut táng háliuk.

³⁰ “Iná Ámna Nanggená yá hiták áwáng heinek rám wahára wu wáinanyon tunggafeinek. ³¹ Rám wahára káman dá itná hunganganá ketnán átnek watá hang itná kinan kutná kutná ná ma ihindak, me káman dá hái káin átnek watá kung it káin kutná kutná ná manyon ihindak. ³² Lot áwáná hára tárák tunggafiuk wa narinérang. ³³ Niyá málámbán átnát náya narángpak táinek wawu átkukuná watá muná kuinek. Iná káman dá átnát náya narángpak ma táindák wawu átkukuná watá ma muná kuindák. ³⁴ No ing sánin, yáung wahára Ámna Nanggená yá áwinek hára wu yará yá kome káman hára re ruhángga átnemálák wawu Ánutu yá káman sangga káman táinek. ³⁵⁻³⁶ Náráwa yará yá másáng táng totoliya wit táulá husing mánmán tángga átnemálák wawu káman sangga káman táinek.”*

³⁷ Me wa yánán narángga disaepel yá Jesu ináng suliuráng, “Táwi, ále rekáin du wáina tunggafeinek?” ing inát tu Jesu yá yánuk, “Ále rekáin káwak sut tá kámutang hásingga átnándaráng wakáin du téle katkat tá áwáng urum tángngátaráng.”

18

Náráwa káman dá jas yá háláng imámáya káto háliuk ka me tárakngá yánuk

¹ Kulá Jesu yá rámá rámá sáponga tátáya háláng haha ma táindaráng ingga me tárakngá disaepelná ing yánuk, ² “It káman hára jas káman átkiuk wawu Ánutu ya ma pitáng mánggiuk, me ámna nuknukngá wawu kápán ále hánám ina hálenggiuráng. ³ It waháranyon náráwa kawát káman átkiuk watá ku rámá rámá jas watán káin áwáng gu ing inánggiuk, ‘Káyam bá neháng lem tátáya tánggoeráng, wata ku ko me kot hára háláng naminelák.’

⁴ “Wáina inán du hulátingga ku háláng imámáya takta naruk, enendu máriya ku málám átang gu ing naruk, ‘Ánutu ya ma pitáng mángngátat me ámna nuknukna wawu kápe ále hánám ina hálengngátaráng. ⁵ Enendu rámá rámá wu náráwa kawát nátá yámbánek táng namángga áwánggoek. Wáina wata ku me kot hára háláng me ku son nákkán káin áwángga yámbánek ma táng namindak,’ wáina naruk.”

⁶ Wáina mengga ku Táwi yá son disaepelná yánuk, “Sándá jas wáik watá me miuk wa narániráng. ⁷ Kulá rina? Ánutu yá ámna náráwa nakán ingga iháng tunggap tán rámá rámá káen yáungán málámbán káin pahán yot inángga

* **17:35-36:** Nanará ámna kámá yá ku me kámá tombong 36 nahára ing átak ingga narángngátaráng. Me wawu ing, “Ámna yará yá hái káin átnemálák wawu Ánutu yá káman sangga káman táinek.”

átnándaráng wa sokmuná ma háláng yámánggim me? Wa muná. ⁸ No ing sánin, wawu sokmuná ingmen háláng yáminek. Enendu rám Ámna Nanggená yá áwinek wahára ámna náráwa káwak ketnán átaráng wa málámba naráng háting mangga átaráng me muná ingga kápinek.”

Ámna yará yá Ánutu yan káiñ sáponga táumálák ka me tárakngá yánuk

⁹ Ámna kámá yá náni wu kándang rewe hánám átang átningngátamán ingga narángga kámá wu kápát häená hálengngátaráng wata tángga Jesu yá me tárák hära tingga ing yánuk, ¹⁰ “Ámna yará yá Táwi yan it káungá hánám káiñ sáponga tátáya árumálák. Káman du Farisi iná káman du takis iháhá. ¹¹ Kulá Farisi watá hetang átang málámba sáponga táuk, ‘Ánutu, no heronge mená meng se kákkan káiñ koek, náuta nák ku ámna kátu ina muná - manek tángngátaráng, nanará kandák isutnándaráng, márámamák tángngátaráng me enang takis iháhá ná ina muná. ¹² Nák ku sungi sangga sáponga yáup hära sonda káman da ore hära rám yará átnándat, me kutná kutná ihángngátat wawu hore 10 hálen urum káman kákkan pingnga tingngátat’.

¹³ “Iná takis iháhá watá ku mulangán sim hetang átang alek kálu ma háliuk, ináku pahán márapmá narángga muyipmá kátingga turingga hangga ku miuk, ‘Ánutu, nák ku mukmuro ámna. Ko nákkán kátu sáinelák,’ ingga wáina sáponga táuk.

¹⁴ “Ámna niyá málám tángga árinek wawu Ánutu yá táng hang tinek, iná niyá málám tángga häinek wawu Ánutu yá táng áráng tinek, wáina wata ku no ing sánin, rám takis iháhá watá itná káiñ kuk wahára wu ámna watá re ku Ánutu rahálá hära ámna kándang häliuk, iná Farisi wawu muná.”

Nangge kikimo ihángga Jesu yan káiñ áwuráng

(Mat 19.13-15; Mak 10.13-16)

¹⁵ Ámna náráwa yá nángánangge yáni isikikimo wa Jesu yá há ihánggápik ingga Jesu yan káiñ ihángga áwángga árát disaepel yá wa kápángga me táng yámuráng. ¹⁶ Wáina tát kápángga Jesu yá nangge kikimo wa mantán málámbán káiñ áwát tu disaepelná yánuk, “Sat nangge kikimo watá nákkán káiñ áwániráng, ma kung hákhátiq táng yámindaráng, náuta Ánutu yan átkuku kinan kung haha wawu ámna náráwa niyan pahán dá nangge kikimo ná ina átnek watán. ¹⁷ No pálipuk ing sánin, ámna káman dá Ánutu yan átkuku wa nangge kikimo yá tángngátaráng wáina ma táindák wawu kung átkuku wata kinan ma háindák.”

Ámna yáilá káman kutná kutná ná táup hánám watá Jesu yot me inán kanán táumálák

(Mat 19.16-30; Mak 10.17-31)

¹⁸ Kulá ámna yáilá káman dá Jesu inuk, “Tiksa álo kámá, rina tángga ku rámá rámá átkuku álosim wa táinet?”

¹⁹ Wáina inán Jesu yá inuk, “Náuta ku nák ku álo kámá ingga nanelák? Ánutu káman re ku álo kámá. ²⁰ Meng rákit mená wu há narelák wa: ‘ámna ma utnándalák, márámamák ma táindalák, manek ma táindalák, nangge nukka ya me kusák ma meindalák, hang nanya me mamya ya tárang káiñ re átnelák.’”*

²¹ Wáina inán ámna watá inuk, “Nangge kimo átut hära átang áwáng ná átat hära wu meng rákit mená wawu erek hánám há isutnándat.”

* **18:20:** Son Ihuk 20.12-16; Lo 5.16-20

²² Wáina inán narángga ku Jesu yá inuk, “Kák ku náut kámá káman da re kesák táelák, wawu kungga kutná kutná átyamek wa erek iháng tingga yánátá yuwát sup wa iháng ukuro átaráng wa yámangga ku nák nasutnelák. Wáina tángga ku alek kán átkuku álosim wa táinelák.”

²³ Rám Jesu yá wáina inuk wahára wu ámna watá kutná kutná ná táup táwi wata narángpak tángga pahálá yá márawiuk. ²⁴ Wáina tán kangga Jesu yá ámna wa inuk, “Ámna ni kutná kutná ná táup hánám watá kungga Ánutu yan átkuku kinan haha wawu yáupmá háláng hánám. ²⁵ Samap hinangngá hára kamel yá huruk kuku watán márapmá wawu maming táwi, enendu ámna kutná kutná ná pálak ká kung Ánutu yan átkuku kinan haha watán márapmá watá wa táng hátek.”

²⁶ Wáina inán ámna niyá me wa naruráng watá ku Jesu inuráng, “Kulá wáina wata ku niyá hánám bu rámá rámá átkuku álosim wa táinek?”

²⁷ Wáina inát tu Jesu yá yánuk, “Náut kámá káman ámna nangge yá ma tátáyan wawu Ánutu yá álo tánggím.”

²⁸ Wáina yánán Pita yá ing inuk, “Naráng, nándu kutná kutná náni erek hánám yápmang hálingga ku kák kasutumán!”

²⁹ Wáina inán Jesu yá yánuk, “No pálipuk hánám ing sánin, ámna niyá Ánutu yan átkuku wata narángga itná, áwáná, tatning me kulaná, maming naning me nángánangge yápmáinek ³⁰ wawu náut rina rina yápmáinek wa táng hátingga Ánutu yá káwak ketnán naháranyon nukngá táuppon iminek. Hang máriya rám kálu ku átkuku álosim wa táinek.”

*Jesu yá málámbá kámutang son tárutnek wata mená son yánuk
(Mat 20.17-19; Mak 10.32-34)*

³¹ Jesu yá urum táwi wa yápmangga disaepelná 12 wa yángot kung kep sim átang yánuk, “Narániráng, náwu Jerusalem káiń árángga kunggatkoemán, iná rina rina Ámna Nanggená hára tunggafefeya profet tá uyiuráng wawu Wáina hánám há tunggafeinek. ³² Ámna Nanggená wawu táng ámna ále kámá kánnan da ket yáni hára tit ináng kekkek tángga ket tárák wáik elengga alup yáni málámba ketnán uráhineráng. ³³ Wáina tángga ku honggem há lahot mángga táng kung utkámut táineráng. Kulá rám kaláhu átang gu son tárutnek.”

³⁴ Jesu yá me wa yánuk, enendu me wata hulá watá kilak árán disaepelná yá ku hulá wáina ta nánek ingga kámá ma naráng rákit táuráng.

*Jesu yá rahálá wáik táng toliuk
(Mat 20.29-34; Mak 10.46-52)*

³⁵ Kulá rám Jesu yá Jeriko it hára áwáng hein ingga tángga átuk wahára wu ámna rahálá kunángngá káman dá kálu táktó káiń putung átang ámna náráwa sup pa mantáng yámangga átkiuk. ³⁶ Átang naruk ku táup hánám watá áwáng tát narángga ku yánáng suliuk, “Rina tánggoeráng?” ³⁷ Wáina yánán du inuráng, “Jesu Nasaret nan watá áwángga átak.”

³⁸ Ingga inát tu málám mantáuk, “Jesu, Dewit Nanggená, nákka urákna naráng!”

³⁹ Wáina mantán narángga ámna watá kálak áwángga áturáng watá me táng mángga ing inuráng, “Yolop álálk!” ingga inuráng, enendu málám hahatingga hánám mantángga Jesu inuk, “Dewit Nanggená, nákka urákna naráng!”

⁴⁰ Wáina mantán narángga Jesu málám tareng kátingga átang ámna wa engotang rupmá káin áwáwáya yánán engotang áwát tu ámna wa inuk, ⁴¹ “No rina táng kaminet ta narelák?”

Inggá inán du watá inuk, “Táwi, rahánná haháleya naret.”

⁴² Wáina inán du Jesu yá inuk, “Nák ka naráng háting namelák watá tán du rahála yá álo háleik.” ⁴³ Wáina inán rám waháranyon hánám bu rahála yá hálengga kangkang gu Ánutu kutná mengga meng táirut tángtáng Jesu isutang kuk. Iná ámna náráwa kámuk hánám wa káuráng hárá wu wáinanyon Ánutu kutná mengga meng táirut táuráng.

19

Jesuyá Sakias yan it káiñ kuk

¹ Jesu málám Jeriko it kinan hangga ku kálu isutang it sangga kuin ingga kungga árán, ² ámna káman wahára átkiuk wata kutná wu Sakias. Ámna wawu takis ihángngátaráng wata táwi yáni, hang málám bu supmá wu táwi hánám wáina átmanggiuk. ³ Sakias málám Jesu wu ni ingga kakaya naruk, enendu málám wawu ámna hátetná wáina hálendu ámna náráwa watá kik hánám átang ting sungga árát tu Jesu ma káuk. ⁴ Wáina hálendu Jesu wu kálu wa isutang áwinek ingga há narángga sangga watá kálak hururung ingmen kuk ngáyá kung káráp fik káman da ketnán árángga kuk.

⁵ Kulá Jesu málám kálu wa isutang káráp hulá hárá kung hengga ku háleng san káráp ketnán árán du inuk, “Sakias, sokmuná hánám hang. Nák ku kula kákkán it káiñ átnet.” ⁶ Wáina inán málám sokmuná hánám hangga heronge hánám kang mengga itná káiñ engotang kuk.

⁷ Wáina tán kangga ámna náráwa yá kuk narángga Jesu ya ing meng muráng, “Ámna mukmuro mara yan it káiñ koek.”

⁸ Kulá Sakias málám tárunáráng Táwi ing inuk, “Táwi, kang, no kutná kutná na wa pana huk tángga numkálu wa iháng ukuro mara wa yáminet, hang káman ni ingirungngingga sup rina tená wa táng hátingga iháng mut wawu son wata ketnán nukngá te 4 hálen iminet. Wáina pálipuk hánám táinet.”

⁹ Wáina inán Jesu yá inuk, “Rám kula Ánutu yá ámna náráwa it náta kinan nan wa son ihek. Ámna náwu Abraham nanggená yon. ¹⁰ Ámna Nanggená yá áwuk wawu niyá yakyawená wa sulingga son iháháya áwuk.”

Yáup nangge 10 watán me tárákngá yánuk

¹¹ Kulá Jesu málám bu Jerusalem tangtang kung hálengga árán du ámna náráwa Jesu yan me narángga áturáng watá Ánutu yan átkuku wawu kula há hiták háleindek ingga narángga áturáng. Wáina narángga árát tu Jesu yá me tárákngá káman ing yánuk, ¹² “Ámna hulá káman dá málámba ing naruk, Itna sangga álé kámá mulangán káin koe ku king táwi yáni ya árená watá álé káwak na yan king neháng tunggap tán du itna káiñ son áwángga ámna náráwana pin yáni táinet.” ¹³ Wáina narángga ku yáup nanggená 10 wa mantán áwát tu supmá kátu horengga káman yámángga ku yánuk, ‘Sup ná iháng kung tambáng ma tená ku yáupmá tát táwi táhálgga kungga árán du no son áwinet.’

¹⁴ “Kulá ámna hulá watá itná sangga há kun du itná hulá watá ámna kámá suring yámát kungga king táwi yáni wa ing inuráng, ‘Nándu ámna hulá watá nándán king haháleya taktak námek.’

15 “Wáina ingga inuráng, enendu king táwi yáni watá ámna hulá wa kut king há imán du son itná káiń áwáng átang gu yáup nangge watá áwát sup yámuk wata ketnán rina hánám táng tunggap tauráng ingga kápápáya me san kun áwuráng.

16 “Áwángga ku ámna hulátingga áwuk watá áwáng inuk, ‘Ámna hulá, nák ku sup táwi namulák watá yáupmá tae sup 10 dá tunggafen wa iháng wata ketnán tiut.’

17 “Wáina inán ámna huláná watá inuk, ‘Álo kámá táulák! Kák ku yáup nanggena álosim. Ko isikimo wa kándáng hánám pinná táulák wata ku it táwi 10 wa pin yáni táinelák,’ ingga inuk.

18 “Kulá son ámna nukngá káman dá áwáng gu inuk, ‘Ámna hulá, nák ku sup táwi namulák watá yáupmá tae sup 5 bá tunggafen wa iháng wata ketnán tiut.’

19 “Wáina inán du ámna huláná watá inuk, ‘Kák ku it táwi 5 wata pin yáni táinelák.’

20-21 “Kulá ámna nukngá káman dá áwáng gu inuk, ‘Ámna hulána, kák ku ámna ángárángngá hánám. Náut kámá káman kámá yan hára ihángngátlálak, me kámá yá irit hená wata páliná hányon ihángngátlálak. Wáina wata ku pitáng kamángga ku supya wawu lap kátu yá támotang se átnándak. Kang, supya namulák wawu ná.’

22 “Wáina inán táwiná yá inuk, ‘Kák ku yáup nangge wáik! Kangán me wanyon isutang keháng me hára tinet. Ka há narelák wa, nák ku ámna ángárángngá hánám. Náut kámá káman kámá yan hára ihángngátlát, me kámá yá irit hená wata páliná hányon ihángngátlát. **23** Nák ku ámna wáina ná ingga há naráng namelák, watá ku rina tángga ku nákkán sup ná táng sup itná káiń ma tiulák? Wáina tinggim watá ku son áwánggem wahára ku sup kámá wata torong hára tit watyot ihánggem.’

24 “Wáina inángga ku kámá wahára áturáng wa yánu, ‘Sup wa táng ámna niyá sup 10 ihuk wa imániráng.’

25 “Wáina yánán watá ing inuráng, ‘Ámna hulá, ámna wawu sup 10 wa há átmek!’

26 “Wáina inát tu watá yánu, ‘No ing sánin, káman niyá táup há ihángga átnék wawu no kutná kutná kámá yot iminet, iná káman niyá náut kámá ma ihángga átnándák wawu no náut isikimo tángga átnék wa imáng hutang ihinet. **27** Kulá nák káyamna no watán king háháleya ma naruráng wa iháng áwáng nahára nák rahánná hára ráháng kátkámut támiráng.’”

Jesu yá Jerusalem káiń king gá ina kung háuk (Mat 21.1-11; Mak 11.1-11; Jon 12.12-19)

28 Jesu yá me wa yánang hálingga sangga ku son kálu hulátingga árängga Jerusalem ba kuk. **29** Málám bu kung ále yáilá Olif káiń átuk, it Betfage yot it Betani tangtang. Wahára átang gu disaepelná yará suring yámángga yánu, **30** “Kungga it áning hára kung hengga waháranyon káinemálák ku donki máto káman wahára putting sat átak wawu ni kámá káman dá wata ketnán putting átang ma kung áwáng táená wa páupmá yaling mángga ku engotang áwinemálák. **31** Iná káman dá sáhángga sáninek, ‘Náuta ku donki páupmá yaling mánggoemálák?’ ingga sánán du ing ininemálák, ‘Táwi yá wata narek.’”

32 Wáina yánán du disaepelná yará yá kungga káumálák ku rina yánu wáina hánám re há áráan. **33** Kulá yándi wu donki wa páupmá yaling mángga átnáráán

du márumbá yá áwáng yánang suliuráng, “Náuta ku donki páupmá wa yaling mánggoemálák?”

³⁴ Wáina yánangga sulit tu yánumálák, “Táwi yá wata narek.”

³⁵ Wáina yánangga donki wa engotang Jesu yan káiñ áwángga lap yándi hákhásák sut yándi háraranan wa yalingga iháng donki ketnán tin du Jesu yá áráng wata ketnán putung átuk. ³⁶ Kulá Jesu yá donki wata ketnán kungga átuk wahára wu ámna náráwa yá lap yáni hákhásák wa yalingga iháng kálu hár elengga kut tu wata ketnán yángyáreng kuk.

³⁷ Jesu yá kálu isutang Jerusalem tangtang áwángga ále yáilá Olif kálu háená wahára kungga átuk hárá wu ket tárák hulá hulá tán kangngátaráng wata disaepelná urum táwi watá hulátingga heronge táwi tángga hahatingga Ánutu kutná meng tárut tángga kuráng.

³⁸ Ing mantángga kuráng,

“King nátá Táwi kutná hárá áwek wawu Ánutu yá há táng álolo táená watá áwek!”*

“Ánutu kutná meng tárut tátne irawa káiñ árik! Ánutu yá ámna náráwaná yot orek yáni hárá pahán káman dá átkoek!”

³⁹ Wáina mantángga árát urum táwi wata kinan du Farisi kámá yá ku Jesu inuráng, “Tiksa, ko disaepelka wáina ma táindaráng ingga me táng yámáng!”

⁴⁰ Wáina inát tu Jesu yá yánuk, “No ing sáin, watá sangga nángnáningga átgálat wawu sup watá álo menman yáni tánggalát.”

⁴¹ Kulá Jesu yá Jerusalem tangtang áwáng hengga ku it yáilá wa kangga kut mángga ⁴² ing miuk, “Jerusalem, káe kula rina tángga ku álosim me heronge átnelák ingga naret, enendu náutá tán wáina átnatán wawu kilak átak, ko ma kakayan. ⁴³ Rám káman tungafeinek wahára wu káyam bá áwáng keháng áwálák tángga káwak iháng áwáng kumbika hulá áwálák tingga árángga kut hátewin kung hangga ámna náráwa ka ráháng kátkámut táníeráng. ⁴⁴ Rám wahára keháng káting mánmán táng sat hatá ka yot nángánanggeka kák kinan átaráng wa sáháng lem hánám táníeráng. Hang kákkán sup káman sat nukngá ya ketnán ma átnandák, náuta ko rám Ánutu yá kákkán káiñ áwuk wa ma kang rákit táulák wata.”

*Táwi yan it káungá hánám káiñ Jesu yá átuk
(Mat 21.12-17; Mak 11.15-19; Jon 2.13-22)*

⁴⁵ Kulá Jesu málám Táwi yan it káungá hánám wata kumbiná kinan kung hangga wata kinan ámna sup yáupmá tángga áturáng wa yásutuk. ⁴⁶ Wáina tángga málám ing yánuk, “Ánutu yan me ing uyená yá átak, ‘Táwi yan it wawu sáponga tátáyan it’†, enendu sándá tát tu ‘manek mara yan ále kilakngá ina’‡ hálenggoek.”

⁴⁷ Kulá málám bu rámá rámá Táwi yan it káungá hánám wahára ámna náráwa me pingnga álosim wa yánang tolingga átkiuk. Iná pris tátáwi yáni me lo yan tiksa me ámna náráwa yan ámna yáilá hulá hulá watá ku kálu rekálu kungga utkámut táníng ingga kálu ya sulinggiuráng. ⁴⁸ Enendu wata wáina tátáyan kálu kámá ma káuráng, náuta ámna náráwa urum táwi watá watán me wa naránin ingga káto hánám hálengga áturáng wata.

* ^{19:38:} Kap Papia 118.26 † ^{19:46:} Aisaia 56.7 ‡ ^{19:46:} Jeremaiá 7.11

20

*Jesu háláng wa niyá kamuk ingga ináng suliuráng
(Mat 21.23-27; Mak 11.27-33)*

1 Rám káman Jesu málám Táwi yan it káungá hánám kapmená káiñ wa átang ámna náráwa me yánang tolingga ku Ánutu yan me pingnga álosim wa yánangga átnárán du pris tátawí yáni, lo yan tiksa me ámna hulá hulá watá watán káiñ áwuráng **2** ngayáku ináng suliuráng, “Kulá nánang, kák ku háláng wawu rekánnan táng gu ket tárak tánggoelák? Háláng wawu niyá kamuk?”

3 Wáina inát tu yánuñ, “No me káman hányon sánang sulindet ta ku topmá nanineráng. **4** Jon dá umi kuháng yámanggiuk wawu alek kálu nan me ámna yan káinnan?”

5 Wáina yánán yáni yon inán kanán tángga ku miuráng, “Nándá ‘Alek kálu nan,’ ingga ininemán wawu náninek, ‘Náuta ku Jon dán me wa pálipuk ingga ma naráng hating kuráng?’ ingga náninek. **6** Iná nándá ‘Ámna yan káinnan,’ ingga ininemán wawu ámna náráwa tawi nátá sup mangga náraháng kátkámut táineráng, náuta Jon wawu profet káman ingga há nareráng wata.”

7 Wáina mengga ku Jesu inuráng, “Wakáinnan ingga nán ma narámán.”

8 Wáina inát tu Jesu yá yánuñ, “Nák ku wáinanyon ma sánindát, háláng wawu niyá namán du ket tárak wa tánggoet ingga.”

*Ámna wáik ká wáin hái pinná táuráng ga me tárakngá yánuñ
(Mat 21.33-46; Mak 12.1-11)*

9 Kulá wahára átang gu me tárakngá káman Jesu yá ámna náráwa yánuñ, “Ámna káman dá wáin hái káman hingga ku málám hái wa táng ámna kámá yá wahára sup yáupmá tátaya ket yáni hárä tingga sangga ku kung it mulangán káiñ rám hásák átuk. **10** Kulá rám wáin dá páliná tená kálu ku málám yáup nangge káman suring mángga ing inuk, ‘Kungga wáin hái pinná tángngátaráng ámna wa yánatá ku wáin páliná kámá kamát ihángga áwáng*’, ingga inán kuk, enendu ámna hái pinná tángga áturáng watá utang sonson tángga isurát hánámá ketná páliná muná son kuk. **11** Wáina kangga yáup nangge nukngá suring mán son kuk, enendu wa wáinanyon utang sonson tángga táng wáik tát reprepma narán isurát hánámá ketná páliná muná son kuk. **12** Wáina kangga málám yáup nangge nukngá suring mán son kun du rám kaláhu hálíuk, enendu wawu wáinanyon táup hánám sip pálak utang sonson tángga táng sat kep káiñ háuk.

13 “Wáina tát kangga ku hái mårumá watá miuk, ‘Rina táinet? Satá nanggena na kikiná hánám narángga átnándat wa suring me kuinek. Kámá watá kun du watán me álo hám narineráng.’

14 “Kulá nanggená yá kung hen kangga ámna hái káiñ yáup tángga áturáng watá yáni meme táuráng, ‘Ámna wa áwek watá ku máriya náning gán kutná kutná ihinek. Satá wa utkámut tángga ku hái náwu nánin háleinek.’ **15** Wáina mengga ku táng mangga sat hái kep káiñ han du utkámut táuráng.

“Kulá ámna hái mårumá watá ku rina táng yáminek? **16** Málám áwinek watá áwáng ámna hái káiñ yáup tángga átnéráng wa erek ingmen ráháng kátkámut tángga ku hái wa táng ámna nukngá ya ket yáni hárä tinek.” Jesu yá wáina

* **20:10:** Israel yan kálu ku wáina: Hái kámá iháng kámá ya ket yáni hárä tit pin yáni tángngátaráng wawu hái watá páliná tin páliná kátu ku mårumá yá ihán páliná kátu ku hái pinná tátá watá ihángngátk.

yánán ámna náráwa yá me wa narángga, “Wáina ma tungafeindak!” ingga miuráng.

¹⁷ Wáina met Jesu yá kárek hánám kápángga átang miuk, “Me ing uyená wata hulá ku rina?

‘Ámna it tátá yá sup wái kangga táng sat kuk,
wató inggálú it hálángngá ya káto hánám átkoek.’[†]

¹⁸ Káman dá sup wata ketnán iháng hang kátinek wawu málámbáyon káting mákmárák tángga kimo kimo hálezinek, iná sup watá káman da ketnán hálezinek wawu káting pákpálák táinek.”

¹⁹ Wáina yánán me tárakngá náwu náni ya mek ingga há narángga ku lo yan tiksa me pris tátáwi yáni watá rina tángga Jesu ket tánin ingga kálu ya suliuráng, enendu ámna náráwa ya pitáng yámuráng.

Takis Sisa imámá me muná? (Mat 22.15-22; Mak 12.13-17)

²⁰ Kulá pris tátáwi yáni me lo yan tiksa watá Jesu wawu kándáng hánám kang tantan tánggiuráng. Wáina tángga ku ámna kámá suring yámát kilak átang watán me wa naránin ingga kusák pilengga átningga ku me kámá rina kandák men narángga ku táng kapman táwi ya ketná hárá tit tu watá táng me hárá titiya. ²¹ Wáina tángga ku ámna kilak kang tantan tauráng watá inuráng, “Tiksa, nándá kák ku me kándáng rewe mengga ku kálu kándáng wa rewe nánang tolinggoelák ingga há naremán. Ámna háená me árená wawu tárak káman re yánanggoelák, iná me páliná wahára re ku Ánutu yá tárak rina átnat ta narek wa nálenggoelák. ²² Wata ku rina narelák? Takis Sisa álo iminemán me muná?”

²³ Wáina inát tu Jesu yá nangnarungngeráng ingga há narángga ku yánuk, ²⁴ “Sup taulá káman namát no káin. Wahára ni utnína me ni kutná yá átak?”

²⁵ Wáina yánán du inuráng, “Sisa yan,” ingga inát tu Jesu yá yánuk, “Wáina wawu náut Sisa yan wa Sisa imángga náut Ánutu yan wa Ánutu imineráng.”

²⁶ Kulá káuráng gu watá me ámna náráwa rahán yáni hárá wa miuk wata ingga táng me hárá titian du káluná muná. Yáni wu hurikngá rina yánuk wa narángga hárámutang gu nángnáingga áturáng.

Tátárut rámá ya Sadyusi yá Jesu ináng suliuráng (Mat 22.23-33; Mak 12.18-27)

²⁷ Kulá ámna urum káman kut yáni wu Sadyusi watá ámna náráwa kámurená wawu ma tárutnándáráng ingga narángngátaráng waháranan kámá yá Jesu ináng sulinin ingga Jesu yan káin áwuráng. Áwáng átang ing ináng suliuráng,

²⁸ “Tiksa, Moses yá me ing uyingga ting námuk, ámna káman dá kámutang áwáná nanggená muná sáinek wawu kulaná yá náráwa wa tángga tatning gán da nangge táng tinek. ²⁹ Rám káman tatning kukulak 7 dá átkiuráng. Atang tat yáni táwi watá áwáná káman táuk enendu tat yáni watá nanggená muná átang kámutuk. ³⁰ Wáina hálendu son kulaná wata hangga hárá watá náráwa kawát wa táuk wa wáinanyon kámurán, ³¹ son wata hangga hárá watá táuk wa wáinanyon kámutuk. Wáina re táng kung táng kung tatning kukulak 7 wa nangge yáni muná re átang kámut háliuráng, ³² hang pukon da ku náráwa kawát yáni watá hányon kámutuk. ³³ Kulá wáina wawu máriya tátárut kálu ku

[†] **20:17:** Kap Papia 118.22

ni hánám ba áwáná ku wa háleinék, náuta tatning kukulak 7 wata áwá yáni há hálíuk wata?"

³⁴ Wáina inát tu Jesu yá yánuk, "Káwak ketnán du náun áwán hálengga átnándaráng. ³⁵ Iná ámna náráwa ni Ánutu yá álo son táirutang átkuku sásálíná muná táineráng ingga narek watá wu alek káin du náun áwán hálengga ma átnándaráng. ³⁶ Náuta wawu son ma kámutnándaráng, ináku angelo yá ina átneráng. Ánutu yá kámurená yan ále káinnan há iháng tárut tán du málámba nágánangge hálengga átneráng. ³⁷ Hang ámna kámurená wu hányon táirutneráng ingga Moses yá me wa uyingga táng hiták ting námuk. Káráp isikimo hárá káráp pá ranggatuk watán pingnga hárá wu ing uyiuk, 'Táwi wawu Abraham, Aisak me Jekop watán Ánutu.'[‡] ³⁸ Watá ku ing nánek, Ánutu wawu kámurená yan Ánutu muná, ináku ámna átkuku yáni pálak watán Ánutu. Iná Ánutu rahálá hárá wu ámna náráwa kámuk ku ma kámurená há átaráng."

³⁹ Wáina yánán narángga lo yan tiksa kámá yá Jesu inuráng, "Tiksa, kákkán me wawu kándáng hánám." ⁴⁰ Wáina hálendu ámna yá Jesu ináng susuliya hányon pitáuráng.

Ámna náráwa son iháhá wawu ni nanggená?
(Mat 22.41-46; 23.1-36; Mak 12.35-40)

⁴¹ Kulá Jesu yá ámna náráwa yánang suliuk, "Rina tángga ku ámna náráwa yá ing menggoeráng, 'Ámna ni Ánutu yá ámna náráwaná son iháháya miuk wawu Dewit nanggená?' ⁴² Dewit málámbá Kap Papia hárá ku ing miuk,

Táwi Ánutu yá Táwina ing inuk,

"Ketna álák kálu putung árátá kungga

⁴³ no káyamya wa ráhángga iháng hang ting se áráat

ko wa iháng háting áráng átnelák." §

⁴⁴ Dewit tá ku Táwina ingga miuk, rina tángga ku son du nanggená?"

⁴⁵ Wáina yánán ámna náráwa yá kárámatingga árát tu Jesu yá disaepelná yánuk, ⁴⁶ "Lo yan tiksa wa kándáng kánggápang átneráng. Lap hákhásák tánggánengga sengsulingga átningngátaráng, hang náhángga kut náni meng táirut táng námániráng ingga maket álele wa átningngátaráng, hang umi sinak táená káin me miti itná káin kome máta káin átnin ingga narángngátaráng.

⁴⁷ Hang yáni wu náráwa kawát wa yángýarungnungga it yáni náut wa yáni ya ihángngátaráng, hang náhániráng ingga sáponga wawu hásák hánám wa tángngátaráng. Máriya rám kálu ámna wáinaná wawu márapmá táwi hánám wa ihineráng."

21

Náráwa kawát tá tahaná Táwi ya ting muk
(Mak 12.41-44)

¹ Jesu málám hálengga átang kápuk ku ámna náráwa sup yáni pálak watá áwáng taha yáni Táwi yan it káungá hánám watán sup titi koméná hárá wa tingga árát. ² Málám káuk ku ukuro kawát káman dá áwáng sup isikimo yará wa ihángngáwáng tin, ³ wa kangga ku Jesu yá yánuk, "No pálipuk hánám ing sánin, náráwa kawát ukuro watá áwáng gu sup táwi hánám wa kátu iháng hátingga Ánutu yan pingnga tek. ⁴ Ámna náráwa watá ku táwi átyámek háraran kátu re ihángngáwáng teráng, iná náráwa wawu kesák hánám táek enendu

‡ 20:37: Son Ihuk 3.6 § 20:43: Kap Papia 110.1

kimo átmek wa kámuk hánám tek. Máriya málám háláng mámáyan da ku ma narák."

*Táwi yan it káungá hánám bá wáik háleleya Jesu yá yánuk
(Mat 24.1-2; Mak 13.1-2)*

⁵ Disaepel kámá yá ku Táwi yan it káungá hánám wa kangga ku ing miuráng, "Náwu sup álolosim hánám me kutná kutná álosim Ánutu ya ting mená wa iháng gu itná tánggánená." Wáina met tu Jesu yá yánuk, ⁶ "Nahára náut káeráng wata sánindet, wawu rám káman tunggafeinek wahára wu sup káman dá nukngá ya ketnán ma átnandák, ináku erek hánám káting mákmárak tángga táng hirarát háineráng."

*Márapmá táup hánám bá tunggafeineráng ga Jesu yá yánuk
(Mat 24.3-14; Mak 13.3-13)*

⁷ Wáina yánán du inuráng, "Tiksa, rám bu rina hárá ku watá tunggafeinek? Me tárak ku rina tunggafen kangga ku wáina táindek ingga narinémán?"

⁸ Wáina inát tu Jesu yá yánuk, "Kándang hánám háleng rákit tángga átneráng, sángsárungnginirot ta ku. Náuta ámna móro yá yon du nák kutna hárá áwángga 'nák ku wa' ingga sánineráng me 'rám bu hâtebek' ingga sánineráng, enendu sándá watán me wa ma narindarág. ⁹ Kun erawák ká tunggafen met narinérang, enendu wata ma pitáindarág. Wáina wawu watá kálak hárung tunggafeinek, enendu rám wawu sokmuná ma tunggafeindák."

¹⁰ Wáina yánangga ku yánuk, "It kámá yá it kámá yot erawineráng, me king tombong kámá yá king tombong kámá yot erawineráng. ¹¹ Hang itná itná kái kánggánning maming tátawi yá táineráng me sungi kesák me ilalák káto yá tunggafeineráng, hang alek kái du tárak hulá hulá watá tunggafengga sáháng piták táineráng.

¹² "Iná ále watá ma tunggafená áráan du ket sáhángga sáháng lemlem táineráng. Miti itná kinan sáháng me hárá tineráng ngáyá ku sáháng hirarát kalabus káiin kuineráng, me sáháng kung king me kapman rahán yáni hárá tineráng. Wáina táineráng wawu nákkán tombong ingga átneráng wata.

¹³ Sáháng wáina táineráng watá ku sándá me pingnga álosim wa yánánayan kálu álosim táng tolineráng. ¹⁴ Enendu sándá narángpak tángga me wa rina meinemán ingga ma narindarág, ¹⁵ náuta nayon nanará álosim sámángga me wáina meineráng ingga sánáng tole met káyam bá sándán me wa káting hang titiyan tárak ma hálengdák. ¹⁶ Hang nan mam sáni me tat kulak sáni me sip sáni kátu me nuknuk sáni yá yon sáháng káyam ket yáni hárá tit kámá sán háraran ráháng kátkámut táineráng. ¹⁷ Nák ka tángga ámna kámuk hánám watá sánda taktak yáminek, ¹⁸ enendu yáin sáni rommá káman dá ma yakyawindák. ¹⁹ Sáni káto hánám hálengga átneráng watá ku átkuku wa tángga álosim hánám átneráng.

*Jerusalem bá wáik háleinek ingga Jesu yá yánuk
(Mat 24.15-21; Mak 13.14-19)*

²⁰ "Sándá kat tewe ámna yá áwáng Jerusalem pondang átneráng wahára wu it yáilá yá wáik háráleyan rám bu wa ingga narinérang. ²¹ Rám wahára ku ámna náráwa Judia kinan átaráng watá pitángga árángga ále yáilá káiin kuineráng, hang ámna náráwa it yáilá kinan átaráng watá sangga kep káiin hárung. Iná ámna náráwa kep káiin átaráng watá ku kung it yáilá kinan ma háindarág. ²² Rám wawu mukmuo táená wata Ánutu yá márapmá yáminek ka

ku Ánutu yan papia káin me rina mek watá pálipuk re tunggafeinek. ²³ Náráwa kawin pálak me nangge kongakngá muk yámángga átneráng wawu ukuro hánám táineráng! Rám wahára wu Ánutu yá pahán káráp tángga márapmá táwi hánám káwak káin ná ámna náráwa yáminek. ²⁴ Káyam bá áwáng kámá kápik ká ráháng kátkámut tángga kámá ihángga káwakngá káwakngá káin kalabus it kinan ting sat átnát ta hirarát kuineráng. Iná Jerusalem bu ále kámá káinnan ámna yá áwáng kome tángga átang háram yáni yá tareng pákpálák tángga árát kungga Ánutu yá ále kámá káinnan ámna yá Jerusalem pinná tátáya miuk watá sálíknginek.

Ámna Nanggená wu máriya áwinek

(Mat 24.29-31; Mak 13.24-27)

²⁵ “Rám wahára wu tárák hulá hulá yá káe, yap me hitung hárá tunggafeinek. Iná káwak káin du táp pá wáik hálengga punggilá maming tátáwi yá hiláksingga átneráng wa narángga ámna yan nanará watá yakyawin narángpak tángga pikpiták táwi hánám táineráng. ²⁶ Ámna náráwa táup hánám watá káwak káin rina tunggafeinek wata pikpito narángga narángpak táwi tángga hálet komkolem sin iháng hang kátineráng, náuta alek kán kutná kutná watá yángyáng táineráng wata. ²⁷ Rám wahára káineráng gu Ámna Nanggená yá mukam kinan hálángngá táwi watyot yamá pálak áwinek. ²⁸ Ále wáina watá tunggafeinek wahára wu káto átang ma pitáindaráng, náuta Ánutu yá son sásáháyan rám wawu enanggon há áwinek.”

Káráp kápángga ku wahára nanará táineráng

(Mat 24.32-35; Mak 13.28-31)

²⁹ Kulá Jesu yá me tárákngá ing yánuk, “Kulá káráp fik watyot tu káráp kámuk kápineráng. ³⁰ Káráp pá ilángá nukngá tit tu káe yá álosim átnándeck ingga narángngátaráng. ³¹ Wáinanyon ále wa kat tunggafen du Ánutu yan átkuku wawu enanggon áwáng hález ingga narineráng.

³² “No pálipuk hánám ing sánin, rám nátán ámna náráwa wu há árát tu ále watá tunggafeinek. ³³ Alek me káwak ku sálíknginek, iná nákkán me náwu ma sálíkngindák.

Háleng rákit tángga átneráng

³⁴ “Kándang átneráng. Umi nangga hohingga rámá rámá ket tárák wáik wa tángga átning kunirot, me sut tán kutná kutná ya narát páliná hález. Iná wáina watá sáháng hang tingga átnek, wawu Táwi yan rám watá punggip pá ina sokmuná ingmen tunggafengga sáháng wáik táinek. ³⁵ Rám wa tunggafeinek wawu ámna náráwa kámuk hánám káwak ketnán átaráng watán káin tunggafeinek. ³⁶ Rámá rámá háleng rákit tángga sáponga tángga árát tu Ánutu yá háláng sámán rina rina tunggafefeya tángga átak wa táng hátingga ku Ámna Nanggená wata kondolá hárá hetang átneráng.”

³⁷ Kulá Jesu málám rám ore wahára wu rámá rámá Táwi yan it káungá káin me wa yánang tolingga sangga ku it tá páyung tinán tánggiuk kálu ku ále yáilá kutná Olif wakáin ruruháya kunggiuk. ³⁸ Kulá hilápmá hánám bu ámna náráwa táup hánám watá it káungá káin Jesu yan me nanaráya áwánggiuráng.

22

*Judas yá Jesu álo táng ket sáni hárta tinet ingga ámna yáilá yánuk
(Mat 26.1-5,14-16; Mak 14.1-2,10-11; Jon 11.45-53)*

¹ Israel yá Másáng Yisná Muná Nana * yot Angelo yá Iháng Hátiku watán rám káungá wata naráng hatingga umi sinak tátá watán rám watá enanggon áwáng halingga árán du ² pris tátáwi yáni me lo yan tiksa watá kálu rekálu kungga Jesu utkámut tánin ingga suliuráng, enendu rahán táwi hárta tángatne kun erawák ká tunggafeiwon ingga ámna náráwa ya hányon pitáuráng.

³ Kulá rám waháranyon du Satan dá Jesu yan disaepel 12 waháranan káman da pahálán hákuk. Ámna wawu Judas, Iskariot ing menggiuráng wa. ⁴ Wáina hálendu Judas málám kuk watá kung pris tátáwi yáni yot tu Táwi yan it káungá hánám pinná tátá wa kápángga Jesu wu wáina tángga ku táng sán ket sáni hárta tinet ingga yánangga me hároturáng. ⁵ Wáina yánán ámna urum watá heronge hánám narángga ku sup kaminemán ingga Judas inuráng. ⁶ Kulá wáina inát tu Judas málám ámna urum watyot pahán káman hálendu hangga kuk. Rám káman no káe ámna náráwa táup pá Jesu yot ma átnándáráng, wahára wu táng yáminet ingga narángga átkuk.

*Disaepelyá Jesu yot sungi pukon náuráng
(Mat 26.17-35; Mak 14.12-31; Jon 13.21-30,36-38; 1 Ko 11.23-26)*

⁷ Kulá rám Másáng Yisná Muná Nana watá áwáng hen du sipsip nanggená utang singga Angelo yá Iháng Hátiku wata naráng hatingga sinak tátá watán rám hálíuk. ⁸ Wáina wata ku Jesu yá Pita káling Jon suring yámangga ing yánuk, "Sándá kungga ku rám táwi watán sungi náni wa tiyawindimálák."

⁹ Wáina yánán du watá inumálák, "Sungi wawu rehára rina tiyawinemát ta narelák?"

¹⁰ Wáina inán du Jesu yá yánuk, "Sándi wu kung it yáilá wata kinan háinemálák wahára wu ámna káman umi kátang tánggatang áwáng kálu hárta sáháng tunggap táinek. Wáina tán du ámna wa isutang kungga watá it reta kinan han du wata kinan yon hangga ku ¹¹ it márumbá wa ing ininemálák, 'No disaepelna yot sungi nangga rám Angelo yá Iháng Hátiku wata naráng hatinemán wawu it pahálá ku rehára?' ingga Tiksa yá wáina mek.' ¹² Wáina inán du it pahálá táwi káman torong káin átak wakáin du kutná kutná erek tiyawená wa salén du sungi wa wahára tiyawinemálák."

¹³ Wáina yánán du yándi wu kungga káumálák ku kutná kutná wu Jesu yá yánuk wáina hánám re tunggafeng yámán du sungi nangga átnát wa tiyawiumálák.

¹⁴ Kulá sungi nanayan rám hálendu Jesu wu aposelná yot tebol hárta putung áturáng. ¹⁵ Átang gu Jesu yá yánuk, "Nák ku sányot rám Angelo yá Iháng Hátiku nahára sungi nanaya kíkiná hánám narángngáat. Wa nangga sangga máriya ku wáina sút láwit narinet. ¹⁶ Kulá no ing sáinin, nák ku sányot rám táwi nátán sungi son ing ma náená áre kungga Ánutu yan átkuku kinan káin rám nátán hulá hánám wa málambá tán hiták hálezinek."

¹⁷ Wáina yánangga málám árong wáin kap tángga átang sáponga tángga sangga ku ing miuk, "Wáin kap ná táng sándá erek naniráng. ¹⁸ No ing sáinin, nák ku son wáin ma náená áre kungga Ánutu yan átkuku watá tunggafeinek."

* **22:1:** Rám wawu Ánutu yá Isip káinnan Israel ámna náráwa yágotang kun kálu hárta másáng yisná muná náráng wata naráng hatinggáataráng.

19 Wáina yánangga málám másáng káman táng sáponga tángga ulángga yámángga yánuk, “Náwu naya yánumna, sán háláng sásámaya sámindet. Sándá inggon tángga nangga ku nákka naráng hátingguineráng.”

20 Kulá sungi nang hálingga sangga málám kap wái pálak wa táng wáinanyon tángga ku ing miuk, “Wáin kap náwu Ánutu yá ámna náráwa yot pahán káman háleineráng wata tárakngá. Pahán káman náwu Ánutu yá uláp ámna náráwa yot pahán káman háliuráng wáina muná. Iná nák sipna yá ku pahán káman wa táng tunggap táinek. Nák sipna yá sunggulingga háinek watá ku sán háláng sáminek. **21** Kulá narineráng, káman niyá nák neháng káyam ket yáni hárá tinek wawu nákkot nahára tebol hárá átamán. **22** Ámna Nanggená wawu uláp Ánutu yá kálu isusut ta miuk wa isutang há kuinek. Iná ámna niyá wa táng káyam ket yáni hárá tinek wawu ukuro táwi hánám.” **23** Wáina yánán disaepelná yá yáni inán kanán táuráng, “Niyá hánám bu kálu wáina táinek?”

24 Kulá disaepel yáni wu niyá hánám bu orek yáni hárá kutná árená hánám áatak ingga yáni yon menmen táuráng. **25** Wáina tángga árát tu Jesu yá yánuk, “Ále kámá káinnan king ingga átnándaráng watá ku yáni ya narát kut yáni árená hálen yáin yáni hánám átnándaráng. Hang meng toling námániráng ingga ket tárák álosim tángngátaráng. **26** Iná sándá ku wáina ma háleindaráng, ináku káman dá kutna árená hálein ingga wawu nangge kimo yá ina átnek. Hang káman kutná árená átnek wawu sándán yáup nangge háleinek. **27** Kulá ni wu kutná árená yá átnek, káman tebol hárá átnek wa, me káman ni yáup nangge ya átang tiriktárák tángga átnek wa? Káman ni kutná árená átnek wawu tebol hárá átnek wa, iná nák wawu orek sáni káin yáup nangge watá ina átkoet. **28** Sán du ingirungngi rina rina nákkán káin áwángga átuk wahára wu nákkot ronrosin áturáng. **29** Nan dá háláng táwi nák namuk, wáinanyon no háláng táwi wa sán sáminet. **30** Wáina sáminet ta ku nákkán átkuku watá kinan nákkán tebol hárá átang umi sungi nangga kome álosim hárá king gá ina átang Israel yan tombong 12 wa pin yáni tángga átneláng.”

31 Wáina yánangga ku miuk, “Saimon, Saimon, Satan dá áwáng sán sángsárungnginán miuk, wit páliná yá haniráng ingga wit seng hip tángga hirarát árangngátaráng wáinanyon. **32** Wáina hálendu no kákka sáponga há táng kamánggoet, naráng hákhatíkka yá ma háindák. Rám ko hurík tángga son áwinelák wahára wu yanuknukka wa iháng káto tángga átnelák.”

33 Jesu yá wáina inán du Saimon dá inuk, “Táwi, nák ku kákkot kungga kalabus kinan hahaya me kákkot kungga kátkámut ta tiyawingga átak.” **34** Wáina inán Jesu yá inuk, “Pita, no ing kinan, kula hurák ká ma mantáená átnek wahára wu rám kaláhu nák ku Jesu ma naráng mát ingga meinelák.”

35 Wáina inángga ku son kámuk yánuk, “No nakán yáup tátáya suring sámut wahára wu sup tumá me yák me sendol kámá ma ihángga kuráng, wahára kutná kutná ya kámá kesák táuráng me muná?” ingga yánán watá muná ingga inuráng.

36 Wáina inát tu Jesu yá yánuk, “Kulá nahára ku niyá supmá tumá yá átmán wawu táinek, me yákngá yá átmán wawu hányon táinek. Iná káman ni kápkngá muná hálen wawu lapmá hásák táng tin yuwáng mát tu sup wanyon táng kápkngá káman yuwinek. **37** Náuta Ánutu yan papia káin ing uyená, ‘Ámna náráwa yá ámna wáik ingga káuráng.’[†] Wáina mená watá nák

[†] 22:37: Aisaia 53.12

hára pálipuk tungafeindek. Ánutu yan papia káin nákka rina uyená watá pálipuk tungafeindek."

³⁸ Wáina yánán disaepel yá Jesu inuráng, "Táwi, kang, kápik yará ná," ing inátu Jesu yá yánuk, "Wa rewe álo."

Jesu yá ále yáilá Olif káin sáponga táuk

(Mat 26.36-46; Mak 14.32-42)

³⁹ Jesu málám hangga ále yáilá Olif káin rám nukngá kungngátak wáinanyon kun disaepelná yá isutang kuráng. ⁴⁰ Kung hengga ku disaepelná yánuk, "Ingirungngi yá nándán káin tunggafen wahára ma pálingga háindámán," ingga wata sáponga tángga átneráng." ⁴¹ Wáina yánángga málám yápmangga kung sup káman matne kungga rehára hanggim, ále mulangán ná tárak wáina hára kung tulá hára imángga átang sáponga táuk, ⁴² "Nan, ka narángga márapmá ná namáng hutang táin ingga wawu álo, enendu ko nákkán pahán ma isutnándlálk, ináku kakán pahán isutnelálk." ⁴³ Wáina sáponga tángga árán alek káinnan angelo káman dá hang háláng imuk. ⁴⁴ Kulá málám sutná wa narán márapmá hánám hálen du sáponga hángálángngá tángga árán nunggup káto watá rina kámá ingmen utang sip pá ina sárorok káwak káin hangga átuk.

⁴⁵ Kulá sáponga táng hálingga sangga kungga kápuk ku disaepelná wu pahán márap táwi hánám tángga átkuráng hálendu háláng yáni han há yáni ruhángga árát. ⁴⁶ Wáina kápángga Jesu yá yánuk, "Náuta ku ruhángga átkoeráng? Tárutang 'ingirungngi yá nándán káin tunggafen wahára ma pálingga háindámán,' ingga sáponga tángga átniráng."

Káyam bá áwáng Jesu ket táuráng

(Mat 26.47-56; Mak 14.43-50; Jon 18.2-11)

⁴⁷ Jesu yá disaepelná yánángga emá me tángga átnárán du ámna urum táwi watá áwáng hiuráng. Judas Jesu málámbán disaepel 12 waháranan watá máta yárengga yágotang áwáng hengga ku Jesu kang kumein ingga rupmá káin áwuk. ⁴⁸ Wáina áwán du Jesu yá inuk, "Judas, kák ku Ámna Nanggená táng káyam ket yáni hára titiya ku kang kumindelák hám?"

⁴⁹ Kulá Jesu yan disaepel yá wáina tungafeindek ingga kangga ku inuráng, "Táwi, nándá kápik ká álo ráhinemán ingga narelálk me?" ⁵⁰ Wáina inángga ku káman dá kápik táng pris yáin yáni yan yáup nangge wata kárámanná álák kálu sating san háuk.

⁵¹ Wáina tán kangga Jesu yá inuk, "Wáina ma táindalálk!" ingga inángga yáup nangge kárámanná wa táng son komenon ting muk.

⁵² Wáina tángga ku Jesu málám árong pris tátáwi yáni me Táwi yan it káungá hánám pinná tátáyan yáup ámna me ámna hulá ingga málám ket tátáya áwuráng wa yánuk, "Nák ku tewe ámna tombong káman da máta yáreng yámámá hám, wáina hálendu sándá kápik kot honggem bot ihángga áweráng?" ⁵³ Rámá rámá nák ku sáni yot Táwi yan it káungá hánám kumbiná kinan átnándat wahára wu ket ma nehángngátaráng. Iná kula wu sándán rám, páyung gán háláng gá tunggefek."

Pitayá Jesu ma narángmát ingga miuk

(Mat 26.57-58,69-75; Mak 14.53-54,66-72; Jon 18.12-18,25-27)

⁵⁴ Wáina yánán du káyam áwuráng watá Jesu ket tánggatang pris yáin yáni yan it káin kuráng. Iná Pita wu yásutang kuk, enendu kimo mulangán sim kungga átkiuk. ⁵⁵ Pris yáin yáni yan it kumbiná kinan kapme táithná hánám hára wu

ámna kámá yá káráp sit ran du wa elengga árát Pita wu kung wahára kámuk yáni putung átkiuráng. ⁵⁶ Wáina árán káráp yamá yá Pita hára man du yáup náráwa káman wahára áturáng watá kárek hánám kangga átang miuk, “Ámna náwu Jesu yan tombong waháranan.”

57 Wáina men Pita yá olengga inuk, "Náráwa, ámna wa melák wawu nák manarángmát."

58 Wáina inángga átang sim bu son ámna káman dá kangga miuk, "Kák ku ámna watán tombong háraran."

Inga inán Pita yá miuk, "Nák muná!"

⁵⁹ Wáina inángga kimo átang sangga ku ámna káman dá áwáng kangga miuk, "Pálipuk hánám, ámna náwu watyot átningngátak, náuta ámna náwu Galili nan von."

⁶⁰ Wáina men Pita yá miuk, "Ko náuta melák wawu nák ma narát." Wáina inángga árán du waháranyon hurák ká mantáuk. ⁶¹ Kulá wahára re ku Táwi Jesu yá hurik tángga kárek hánám Pita kan du Pita yá Jesu kangga meing inuk wa naráng hátiuk: "Kula hurák ká ma mantáená átnek hárá rám kaláhu nák Jesu ma naráng mát ingga meinelák." ⁶² Málám Jesu yan me wa naráng hátingga ku kep káin kung hangga kandák rina táuk wata narángga kutkáyawát táuk.

Jesu ináng kekkek tángtáng uturáng

(Mat 26.67-68; Mak 14.65)

⁶³ Kulá ámna Jesu pinná tángga áturáng watá ináng kekkek tángtáng uturáng.
⁶⁴ Yáni wa ku lap táng rahálá pop táng sat árán du ut táng ut táng gu inánggiuráng, "Kulá niyá nutak ingga profet me meng." ⁶⁵ Wáina inángga ku me keke hulá hulá táwi inuráng.

Jesu yá ámna hulá rahán yáni hára hetang átuk

(Mat 26.59-66; Mak 14.55-64; Jon 18.19-24)

⁶⁶ Hilápmá it tá háing hang átuk wahára wu ámna hulá hulá watá kámuk ingmen káman hálengga urum táuráng. Urum kinan wahára wu lo yan tiksa me pris tátawí yáni watá árat tu Jesu engotang urum wahára áwuráng.
⁶⁷ Wáina engot áwáng sat árán du Jesu ináng suliuráng, “Kulá nánang, kák ku ámna náráwa son iháhá wa me?”

Wáina inát tu Jesu yá yánuk, "Iná no sáninet wawu sándá nákkán me wa narát kusák hálezinek.⁶⁸ Iná no sánang sulinet wawu sándá wata topmá ma nanindárang.⁶⁹ Rám kula átang huláttingga ároinek wakáin du Ámna Nanggená wawu Ánutu Hálángngá Pálak wata ketná álák kálu putung átnek."

⁷⁰ Wájina vánán du injuráng. "Wájina wata kú, kák kú Ánutu Nanggená hám?"

Wáina inát tu Jesu vá vánuk. "Wawu pálipuk hánám meráng."

71 Wáina men du ámma hulá watá yáni meme táuráng, "Náuta ku me hulá nukngá met naránin ingga sulinemán? Me wu málamba milunná hánám háranyon há men naremán wa rewe."

23

Pailat rahálá hára Jesu yá me hára átuk

(Mat 27.1-2,11-14; Mak 15.1-5; Jon 18.28-38)

¹ Ámna hulá urum táuráng watá kámuk táirutang Jesu engotang Pailat tán káiñ kuráng ngává ² kung táng me hára tinin ingga ing miuráng. "Ámna náwu

Israel ámna náráwa yángotang kálu kandák kálu kukuya tángga ing menggoek, ‘Takis Sisa ma imindaráng,’ hang ‘Nák ku king, Ánutu yá ámna náráwaná son iháháya miuk wawu nák,’ ingga menggoek.”

³ Wáina met tu Pailat tá Jesu inuk, “Kák ka Juda yan king me?”

Ingga inán du inuk, “Wawu pálipuk wa melák wáina.”

⁴ Wáina inán du Pailat tá pris tátáwi yáni me ámna náráwa urum táwi wa yánu, “No ámna ná táng me hárá titiyan káluná kámá ma kat.”

⁵ Wáina yánu, enendu watá áráng hákhátiq tángga miuráng, “Watá Judia ále káwak kámuk káin wa ámna náráwa me hulá hulá yánángga pahán yáni seng táirut tán wáik tánin ingga tánggoeráng. Wa hulátiuk wawu Galili ále káiñ átang áwángga nákáin.”

⁶ Wáina inát narángga Pailat tá yánáng suliuk, “Ámna ná wa Galili nan me?” wáina yánáng sulin du ing inuráng, “Wawu pálipuk.” ⁷ Wáina ingga inát tu Pailat tá naruk ku ámna wawu ále káwak Herot tá pinná taeñá káiñnan hálendu suring yámán Herot tán káiñ engotang kuráng. Rám wahára wu Herot tu Jerusalem káiñ wanyon átuk.

⁸ Herot tá Jesu yá rina rina tán met narángngátak, wata ku rám hásák simbon wa kakaya narángga áwángngátak, enendu ma kangngátak. Wáina hálendu Jesu yá áwáng hiuk hárá wu kangga heronge naruk. Watá ket tárák kámá tán kakaya narángga wata hálengngátak. ⁹ Wáina áwáng hen du Herot tá táup hánám ináng suksulik táuk, enendu Jesu yá wata topmá kámá ma inuk. ¹⁰ Pris tátáwi yáni yot lo yan tiksa wawu wahára kámuk átang hahatingga átang Jesu táng me hárá tiuráng. ¹¹ Wáina tángga sat tu Herot tá tewe ámnaná yot yáni wa ku ináng kekkek tángga lap álosim tawáng mángga son suring yámán engotang Pailat tán káiñ kuráng. ¹² Uláp pu Herot káling Pailat wawu kámkáyam átkiumálák, iná rám wahára re átang gu nuknuk tángga átang ároumálák.

Pailat tá Jesu táng maripong hárá kákátiya miuk

(Mat 27.15-26; Mak 15.6-15; Jon 18.39–19.16)

¹³ Pailat tá pris tátáwi yáni kámá yot ámna hulá hulá me ámna náráwa mantán áwát tu yánu, ¹⁴ “Sándá ámna ná engotang nákkán káiñ áwángga ku ing miuráng, ámna náráwa yángotang kálu kandák kálu kukuya tánggoek ingga miuráng, enendu no sáni yot há átang ináng sulingga káet tu me rina meráng wawu watá wáina kámá ma táuk hálek. ¹⁵ Iná Herot tu wáinanyon kangga ku suring mán nándán káiñ áwek. Ing narineráng, kandák kámá táuk ka no utkámut tátáya álo ing ma meindát. ¹⁶⁻¹⁷ Wáina wata ku yáne hánámá lahöt mát tu se hangga háná kuinek.”*

¹⁸ Wáina yánán du kámuk hánám milun yáni káman hálen ing mantáuráng, “Ámna wa utkámut tainelák, iná Barabas wu satá nándán káiñ áwik!”

¹⁹ (Barabas wawu ámna káman kapman tárang káiñ átnát ta takta narángngátak, wata ku málámbot ámna kátu yá it yáilá kinan káiñ kun táng hilák tángga ámna káman utkámut tán du wata táng kalabus it kinan tiuráng.)

* **23:16-17:** Nanará ámna kámá yá ku ing narángngátaráng, me kámá tombong nahára hányon átak. Me wawu ing, “Kálu káman ing isutnándaráng, yara kámuk wata kinan rám táwi wahára Pailat tá ing tángngátak, ámna káman kalabus it kinan árená wa san along kungga yáni ya ket yáni káiñ kungngátak.” Mak 15.6 wahára káineráng.

20 Kulá Pailat tá son, “Jesu sáe kukuya naret,” ingga yánuk, **21** enendu kámuk hánám watá ing mantángga áturáng, “Maripong hárá kátiti! Maripong hárá kátiti!”

22 Wáina mantángga árát tu rám kaláhuná hárá ku ing yánuk, “Náuta? Ámna nátá márapmá kámá rina táuk? No ámna nátá márapmá kámá táuk wahára kungga utkámut tátá ingga memeyan káluná kámá ma kat. Wáina wata ku hánámá lahot mángga satne hangga háná kuinek.”

23 Wáina miuk enendu áráng hákhátkí tangga ing mantáuráng, “Maripong hárá kátiti!” ingga sonson hahatingga mantángga árát watán man watá re Pailat tán me wa hálángngá tangga háuk. **24** Wáina tangga árát tu Pailat tá watán milun isutang gu Jesu yá kámutnek ing miuk. **25** Wáina mengga ámna huphuráp kun táng hilák tangga ámna utkámut tán táng kalabus it kinan tená wa yaling mán kep káiñ hahaya inuráng wata met wa yaling mán kep káiñ háuk. Iná Jesu wu watán milun isutang táng tewe ámna ket yáni hárá tiuk.

Jesu táng maripong hárá kátiráng (Mat 27.32-44; Mak 15.21-32; Jon 19.17-27)

26 Kulá tewe ámna yá Jesu engotang kungga átnárát tu ámna káman it yáilá Sairini nan kutná Saimon watá it yáilá Jerusalem kinan kung hán ingga áwángngárán kangga maripong ná tangga kung ingga inángga ku imát sungga tanggatang Jesu sárummá ya isutang kuk. **27** Wahára wu ámna náráwa táup hánám watá isutang kuráng wata kinan náráwa kámá yá ukuro narángga kutkáyawát pálak isutang kunggarát tu **28** Jesu yá hurik tangga náráwa kut pálak kuráng wa yánuk, “Jerusalem yáuriwa, nákka ma kut namindaráng, ináku sáni ya kutkut sáni kutneráng, me nágánangge sáni ya kut yámineráng. **29** Rám káman áwinek wahára ku meineráng, ‘Náráwa nangge ma iháháyan me ma ihená watyot nangge muk ma yámená watá ku heronge táineráng!’ **30** Rám wahára ku

‘ále yáilá yánineráng, “Hulátang nán ketnán haniráng!”

iná ále kandángngá wu yánineráng, “Náháng usáng hang tiniráng!” †

31 Kulá ámna yá káráp mirak árená hárá wáina tangga ku káráp kumkumená hárá wu rina tánggalá?”

32 Kulá ámna yará kandák táená wawu Jesu yot ráháng kátkámut tátáya ihángga kuráng. **33** Jesu wu engotang kungga ále káman kutná Yáin Kuratná wahára kung hengga ku táng maripong hárá tingga kátiráng. Ámna yará kandák táená watyot iháng wáinanyon kátiráng, káman táng ket álák kálu, káman táng ket kandák kálu. **34** Wáina átang gu Jesu yá miuk, “Nan, ko watán kátu wa sáinelák. Rina táeráng wawu ma naráráng.” Iná tewe ámna yá ku lap Jesu yá sutná tanggánená wa horengga iháháya ting sat árán niyá ku resim ihinek ingga kakarák satu táuráng.

35 Iná ámna náráwa yá ku hetang átang kápángga árát ámna yáilá yá ku me keke hulá hulá mengga átkiuráng, “Kámá háláng yámánggoek wáinanyon du sat málámbáyon málám háláng iminek. Pálipuk hánám ámna Ánutu yá ámna náráwa son iháháya táng tunggap táuk hálendu málámbáyon málám háláng iminek.”

36 Iná tewe ámna yá áwuráng ngáyá ku ináng kekkek tangga wáin ingirángngá imuráng. **37** Wáina tangga ku inuráng, “Pálipuk kák ku Juda yan king hálendu kayon ka háláng iminelák.”

† **23:30:** Hosea 10.8

38 Kulá ámna kámá yá me káman uyiuráng wa táng Jesu yáilá torong hárá káting sat átuk wawu ing:

Náwu JUDA YAN KING.

39 Ámna kandák taeñá yará ihág káting sat átumálák waháranan káman dá Jesu ináng kekkek tángga ku ing ináng sengga átkiuk, “Kák ku Ánutu yá ámna náráwaná son iháháya miuk wa hám, wata ku ko kayon ka háláng imángga ku nátyot háláng námáng!”

40 Wáina inán du nukngá watá me táng mágga ku ing inuk, “Kák ku ámna watá márapmá suwek wáinanyon suwelák, enendu kák ku Ánutu ya ma hám pitáng málák? **41** Nát náráháng kátkámut táinderáng wawu kándáng re há hález, náuta nátá márapmá suwemát wawu kandák táumát wata tárákngá hárá álo. Iná ámna náwu kandák kámá ma táuk.”

42 Wáina mengga ku ing miuk, “Jesu, ko átnát ya káin kung king hálengga átang gu nákkka narinelák.”

43 Wáina inán Jesu yá inuk, “No pálipuk hánám ing kanin, kula wu kák ku nákkot átnát álosim káin átnemát.”

Jesu yá kámutuk

(Mat 27.45-56; Mak 15.33-41; Jon 19.28-30)

44-45 Rám bá 12 kilok hálengga árán káe Yamá watá sálikngin du ále watá páyung tingga káwak usángga árán kungga 3 kilok háliuk. Iná Táwi yan it káungá hánám kinan lap hásák táwi watá ku táitná háng ráráhángga yará háliuk. **46** Kulá wahára ku Jesu yá hahatingga ingmen mantángga ing miuk, “Nan, no irukna táng kák ketya hárá tet.” Wáina mengga ku pukon árong sun hákuk.

47 Wáina tán kangga tewe ámna yái yáni watá Ánutu kutná meng táirut tángga ing miuk, “Pálipuk hánám ámna náwu ámna kándáng.” **48** Wáina kangga ámna náráwa rahán da kákápaya áwuráng watá rina tunggafiuw wa kangga pahán yáni yá káto hálén tungturing há yáni kuráng. **49** Iná náráwa níni yá Galili kálu Jesu isutang áwuráng watyot kámá ni Jesu naráng meráng watá ku kung mulangán káin átang rina tunggafiuw wa kangga áturáng.

Jesu táng kung tanggán káiñ tiuráng

(Mat 27.57-61; Mak 15.42-47; Jon 19.38-42)

50-51 Kulá ámna káman Judia yan it kutná Arimatea wakáinnan kutná Josep wawu ámna álo kámá kándáng re átkungngáatak. Ámna wawu Ánutu yan átkuku wata hálengga átnándak. Iná málám wawu kaunsol. Ámna watá ku kaunsol nuknukngá watá Jesu utkámut tátáya nanará tiuráng wata narán kándáng ma háliuk. **52** Ámna watá Pailat tán káiñ kuk watá kung “Jesu yan káwak sut wa álo tángga kuinet me?” ingga inuk. Wáina inán álo ing men du **53** málám wa táng hang lap álosim bá pondang táng kung tanggán sup hinangngá káling tolená káman uláp káwak sut káman táng wahára ma tiuráng wahára táng tiuk. **54** Iná Sabat tu há áwáng hálingga átuk, wata ku rám wawu Sabat ta tikiyawik tátá rámá‡.

55 Kulá náráwa Jesu yot Galili kálu áwuráng watá ku Josep isutang kungga sup hinangngá rehára káwak sut wa táng tiuk wa káuráng. **56** Yáni wu rina rina wa kangga sangga ku it yáni ya kuráng ngáyá kung oel me kuram mungangan

‡ **23:54:** Juda yan kálu wu Sabat hárá yáup ma tátáya mená, wata ku Josep pá sokmuná Jesu yan káwak sut táng kung tanggán káiñ tin ingga táuk.

yáni kikiná wa tiyawiuráng. Iná Sabat hárá wu meng rákit mená yá rina rina ma tátáya mek wáina wata ku sek naruráng.

24

Jesu yá son táirutuk

(Mat 28.1-10; Mak 16.1-8; Jon 20.1-10)

¹ Sonda ore nukngá ya hulátitiná hárá ku hilápmá hánám náráwa watá yon kuram mungngan yáni kikiná tiyawingga tiuráng wa ihángga tanggán káin kuráng. ² Yáni wu kungga káuráng gu sup táwi sup hinangngá pop táená wawu ni kámá yá kiwolán kung kep káin árán. ³ Wáina hálendu kuráng watá re kungga kinan hangga káuráng gu Táwi Jesu yan káwak sut wawu wakáiñ ma árán. ⁴ Wáina kangga wata narángpak táingga átnárát tu ámna yará sut yándi tánggánená wawu hakokowak hánám bá ku sireretná pálak watá kandáng yáni kálu hetang átumálák. ⁵ Wáina árán kápángga yáni wu pikpito hánám wa narángga tun yáni hárá imángga kurák mátap yáni iháng hang káwak káin tit ámna yará watá yánumálák, “Náuta ku sándá ámna átkukuná pálak wata kámurená orek yáni káin ná sulingga átninggoeráng? ⁶ Wawu nahára ma árak, ináku há tárutak! Málámbá sáni yot Galili káin áturáng wahára me ing sánuk wa naráng hátineráng, ⁷ Ámna Nanggená wawu táng kung ámna mukmuro táená wata ket yáni hárá tit, watá táng maripong hárá kátileráng, enendu rám kaláhu átang gu son tárutnek.” ⁸ Wáina yánán du me rina Jesu yá yánuñ wa naráng hátiuráng.

⁹ Kulá náráwa yáni wu tanggán wa sangga kuráng watá kung disaepel 11 watyot nini yá áturáng wa yánuráng. ¹⁰ Náráwa wawu Maria it Makdala nan wa, Joana, hang Maria Jeims maming watyot tu náráwa kámá watá áwáng gu aposel yánuráng. ¹¹ Áwáng pingnga wa yánuráng, enendu watá watán me wawu kusák hánámá iruk me ingga naruráng. ¹² Iná Pita yá ku tárutang málám hururung ingmen tanggán káin wa kung turingga hangga kápuk ku lap kuliná watá re árat kápángga ku rina ingga narángpak tángtáng hangga háná kuk.

Emeus káluná káin ámna yará yá Jesu káumálák
(Mak 16.12-13)

¹³ Káe waháryonyon du disaepel yará yándi wu it kutná Emeus wakáiñ kundin ingga kumálák, iná it wawu Jerusalem sangga 11 kilomita wáina kungngátaráng. ¹⁴ Yándi wu kálu wa kungga átkiumálák wawu Jerusalem káin rina tunggafíku wata mená táingga yándi inán kanán táingga kungga átkiumálák. ¹⁵ Wáina táingga kungga árán du Jesu málámbá wahára áwán káman yáni kuráng, ¹⁶ enendu yándi wu náut kámá yá rahán yándi wa ting suwán wawu Jesu ingga ma káumálák.

¹⁷ Wáina áwán kámuk yáni kungga átang gu yánáng suliuk, “Sándu náut mená táingga áwángga átkoemálák?”

Wáina yánán du yándi wu tareng kátingga kurák mátap yándi yá ukuro hálen átumálák. ¹⁸ Wáina átang gu káman kutná Kliopas watá inuk, “Jerusalem káin lombu táwi hánám áwáng átaráng. Waháranan du ko káman dá re ku rám nahára rina tunggafengga átak wawu ma hám narálák?”

¹⁹ Wáina inán du Jesu yá yánuñ, “Náutá rina tunggafengga átak?” ing men du watá inumálák, “Jesu Nasaret nan wawu profet káman Ánutu rahálá hárá me ámna náráwa rahán yáni hárá mená menggoek me ket tárák tánggoek wawu

hálángngá pálak, nát tu wata menggoemát. ²⁰ Pris tátáwi yáni me nándán ámna hulá ingga átaráng watá táng kapman ketná hárá tit, watá kámutnek ingga men du táng maripong hárá kátit kámutuk. ²¹ Huphuráp pu nándu watá ku Israel ámna náráwa son ihinek ingga naránggiúmán. Iná káman du ing, Jesu wa uturáng wawu káe kula árátne ku rám kaláhu hález. ²² Kulá waháraryon du náni háraran náráwa kámá hilápmá hánám tanggán káin kungga sangga áwáng gu náháng hárámut táeráng wawu ing. ²³ tanggán káin wa káeráng gu Jesu yan káwak sut wawu ma árán. Wakáin du angelo yá re árán kápángngárát tu Jesu wu há tárutnáráng mirak átak ingga yánemálák ka náneráng. ²⁴ Wáina narángga náni háraran yará yá tanggán káin kungga káemálák ku pálipuk náráwa yá meráng wáina, iná Jesu málám bu kámá má kamálák.”

²⁵ Wáina men du Jesu yá yánuk, “Nanará sándi muná, profet tán me wa há narángngátamálák, enendu naráng hákháti káman wu isikimo. ²⁶ Ámna náráwa son iháháya háuk wawu márapmá wa suwinek ka ku Ánutu yá kut táwi hánám iminek wáina wa naremálák me muná?” ²⁷ Kulá wáina yánangga ku Moses hárá átang hulátingga árongga profet kámuk kán káin málámba rina mená miti papia káin átak wa erek yánang tolingga kuk.

²⁸ Wa yángyánang kungga ku it átnát ta kumálák wata tangtang kung hengga ku Jesu yá it wa táng hátingga kuin ingga táuk. ²⁹ Wáina tán ámna yará watá ma kuindalák ingga oletná mangga inumálák, “It tá yonyon hálengga páyung tindek, wata ku nátyot átang tembát tu wáina kuinelák,” ingga inán du watyot it kinan háuráng.

³⁰ Hang tebol hárá putung átang másáng táng sáponga tángga ulángga yámuk. ³¹ Wáina tán du naráng hátingga rahán yándi yá ruwarán du wahára re pikpiliuk. ³² Wáina kun du yándi meme táumálák, “Pálipuk hánám kálu káin Ánutu yan me wa hulá yot mengga nánang tolingga áwek hárá pahán náti yá táwi hánám táirutak.”

³³ Wáina tángga ku yándi wu tárutang Jerusalem káin son kumálák. Kung disaepel 11 wa kápángga kámá watyot áturáng watyot káman átang gu ³⁴ ámna yará wa ing yánuráng, “Wawu pálipuk hánám! Táwi wu há tárutang kungga Saimon dán káin tunggafek.” ³⁵ Wáina yánát tu ámna yará watá ku kálu káin tunggafeng yámuk me másáng ulángga yámán kangga naráng hárámálák wata yánumálák.

Jesu yá disaepelná yan káin tunggafeng yámuk (Mat 28.16-20; Mak 16.14-18; Jon 20.19-23)

³⁶ Wáina yánangga wata mená tángga átnárát tu Jesu málámbá orek yáni hárá wa hetang átang yánuk, “Pahán láláp pá sányot átnek.”

³⁷ Wáina yánuk, enendu disaepel urum áturáng watá kangga hárámutang náwu utni káemán ingga pikpito naruráng. ³⁸ Wáina kápángga ku yánuk, “Náuta hárámutang gu nanará sáni káin wa nangnaráng táeráng? ³⁹ Ketna me hárarnna ná kaniráng. Pálipuk náwu na! Nehánggangga narániráng. Utni wu yánum yáni me kurat yáni nák hárá átak wáina muná.”

⁴⁰ Jesu málám wáina yánangga ku ket hárammá káin párángngá wa yáliuk. ⁴¹ Wáina yálen kangga heronge táuráng, enendu wa narát kándág ma hálen narángpak yáni watá emá re há átuk. Wáina kápángga ku yánuk, “Sán náut kámá kámá nanayan nahára teráng ngá kámá átak me muná?” ⁴² Ingga yánán du yáni wu káut kátu singga tená wa táng imát tu ⁴³ rahán yáni hárá náuk.

⁴⁴ Wa nangga ku yánuk, “Náwu no sáni yot átang rina tunggafeinek ka há sánut wáina. Me rina nákka Moses yan meng rákit me káin, profet tán papia káin me Kap Papia káin uyená wata páliná yá tunggafeik.”

⁴⁵ Wáina yánángga ku nanará yáni yan káluná wa yalin du Ánutu yan me rina uyená wa naráng hátiuráng. ⁴⁶ Wáina tángga ku ing yánuk, “Náwu ing uyená wa: Ámna náráwa son iháhá wawu márapmá sungga kámutang rám kaláhu átang gu son tárutnek. ⁴⁷ Wata ku pahán hurik tángga watán káin kut tu Táwi yá mukmuro sáni yawonek ingga Jerusalem hára átang hulátingga wata kutná hára mengga meng isurát kungga káwakngá káwakngá kámuk kuinek. ⁴⁸ Iná sándu sáni rahán sáni yá há káeráng, wata ku wa meng isurát kuinek. ⁴⁹ No ku náut Nanna yá sásámáya miuk wa se áwáng sáminek, iná sándu it yáilá hára ná re árat kungga ku alek káinnan háláng watá hang sáháng támotnek.”

*Ánutu yá Jesu son tángga alek káin kuk
(Mak 16.19-20)*

⁵⁰ Kulá Jesu málám disaepelná yángot kung it Betani tangtang káin átang gu ketná iháng hip tángga átang disaepelná kuram táng yámuk. ⁵¹ Kuram táng yámángga átnárán waháranyon du Ánutu yá tángga alek káin árángga kuk. ⁵² Jesu yá yápmangga kun du yáni wu ináng sákngingga sangga ku heronge pálak Jerusalem káin son kuráng. ⁵³ Kung rámá rámá Táwi yan it káungá hánám wata kapmená hára átang Ánutu kutná meng táirut tángga átkiuráng.

Aposel yá yáup táuráng wata pingnga yáni

Jesu yá alek káin kuk

¹ Tiofilas, no papia huphuráp uying kamut wawu Jesu yá hulátingga yáup rina rina tákuk me rina yánang tolíuk wahára átang áwángga áwáng ² rám Ánutu yá tángga alek káin kuk watán me pingnga wa erek hánám uyit. Jesu yá alek káin manyon koená átang aposel iháng tunggap tákuk wa yáup wáina wáina há táineráng ingga Iruk Káungá yan háláng hárá yánuk. ³ Málambá sut láwit naruk wata torong káin du rina táké ku aposelna yá pálipuk son tárutut ingga nahániráng ingga watán káin tunggafengga rám táup pon tárák hulá hulá tángga málám yálenggiuk. Wáina tángga rám 40 wata kinan du aposelná yan káin tunggafengga Ánutu yan átkuku wata yánanggiuk. ⁴ Rám káman aposelná yot átang gu yánuk, "Jerusalem sangga ma kuindaráng, ináku nahára átang hálengga árongga árát Nanna yá náut há hánám sásámáya miuk wata no sáne naruráng wa sáminek. ⁵ Jon dá ku umi yá kuháng yámanggiuk, iná rám hátetná kimo átang gu Ánutu yá ku Iruk Káungá yá kuháng sáminek."

⁶ Kulá Jesu yá aposelná yot háguru tángga átang gu inuráng, "Táwi, uláp Israel yá kutná pálak átang káto hánám hálengga átkiuk wáinanyon rám nahára ko tátá wáinanyon son álo átgim me?"

⁷ Wáina inát tu watá yánuk, "Rám wáina wa, wawu Nanna yá málambán háláng wahára kungga tiuk, wata ku sándá nanaráyan tárák ku muná. ⁸ Iná sándú Iruk Káungá watá áwáng ep sáhán watán háláng há táineráng, wata ku sándá Jerusalem hárá ná, me ále Judia kámuk, me ále Samaria hang káwakngá káwakngá káin erek hánám rina kanggoeráng me naránggoeráng wa yánang tolingga kuineráng."

⁹ Jesu yá me wa yánang hálín du rahán yáni hárá Ánutu yá tán du árangga mukam kinan kungga alek káin kun ma káuráng.

¹⁰ Árangga kun yáni wu alek kálu re kárek hánám hálengga átnárát tu ámna yará lap yándi haknga re tánggánená watá tunggafengga káman yáni wahára átang gu ¹¹ yánumálák, "Galili ámna, náuta ku nahára átang alek kálu re hálengga átkoeráng? Jesu wa, wawu Ánutu yá kula tán du alek kinan káin sápmangga kun káeráng wawu son áwinek. Alek kinan káin rina árangga kun káeráng tárák wáinanyon son áwinek."

Judas yan kome tátáya aposel yá Matias táng tunggap táuráng

¹² Wáina yánán du aposel yáni wu ále yáilá Olif wa sangga Jerusalem káin kurang. Jerusalem wawu mulangán muná ináku enanggon. ¹³ It yáilá káin kung hengga ku áráng it pahálá torong káin yáni átnándaráng wakáin áturáng. Ámna wahára áráng áturáng wawu Pita, Jon, Jeims, Endru, Filip, Tomas, Batolomiu, Matyu, Jeims Alfius nanggená, Saimon tombong Selot háraran, hang Judas Jeims nanggená. ¹⁴ Ámna urum watá ku rámá rámá pahán káman hálén urum átang sáponga tángga átkiuráng. Rám wahára wu náráwa kámá hányon áturáng, hang Maria Jesu maming me Jesu yakukula watoyot kámuk átkiuráng.

¹⁵ Rám ore wahára ku ámna náráwa ni Jesu ya naráng hárting mená wata sale yáni wu ále 120 náut wáina watá árát tu orek yáni hárá Pita yá tárutang gu ing

miuk, ¹⁶ “Yanuknuk, uláp Iruk Káungá watá Dewit milunná hárá me meng tunggap táuk. Kulá me wawu Táwi yan papia hárá ing uyená átnándak, wawu Judas ya miuk. Ámna watá ku kálu yálen Jesu táng káyam ket yáni hárá tineráng ingga miuk. Kulá me wata páliná yá ku há tunggafiu. ¹⁷ Huphuráp Judas wawu nánin tombong gon átkiuk, iná yáupmá ku náni tánggoemán wáinanyon tánggiuk,” ingga yánuuk.

¹⁸ Judas wawu kálu kandák táuk wata yumnakngá sup ihuk watá ku káwak káman yuwuk. Rám kámá átang gu málám káwak wahára táng hang kátingga kawilá yá hiláksin du kámun pahálá yá kámuk ingmen sunggulingga áwáng kep káin háráang. ¹⁹ Wáina tán du Jerusalem kinan ámna náráwa áturáng watá pinganganá wa narángga ku káwak wata kutná ku yáni me kálu Akeldama ing miuráng. Kut wata hulá ku Káwak Sip Pálak.

²⁰ Pita yá ing hányon miuk, “Kap Papia hárá Dewit tá Judas ya ing mengga uyiuuk,

‘Watán tum kome watá hánámá átnék,

káman dá watán tum kome hárá ma átnándak,*
hang wata kátu yon ing uyená yá átak,

‘Nukngá yá watán yáup komená wa álo táinek.’†

²¹⁻²² Wáina wata ku álo kámá ku ámna káman orek náni háraran táng tunggap tainemán. Ámna wawu ing táená kangga, hulátingga Jon dá umi kuháng yámuk wahára átang árongga Jesu yá alek káin kuk wahára Táwi Jesu yot átninggiumán waháranan káman. Ámna wáina watá ku rahálá yá há káuk, wata ku nán háláng námángga Jesu yá táirutuk wata meng isurán kungguinek.”

²³ Pita yá wáina men du ámna yará ná háraranan káman dá átgim ingga miuráng, ámna káman du Josep kutná nukngá Barsabas hang kutná nukngá Jastus, hang ámna káman du Matias. ²⁴⁻²⁵ Wáina tángga ku sáponga tángga Táwi ing inuráng, “Táwi, ko ámna kámuk ka pahán yáni wa há káelák, wata ku ko ámna yará ná háraranan du ni ámna yá ku Judas yan kome tángga aposel yáup wa táinek ka táng tunggap táet ingga álo nálenggim me? Judas yá yáupmá wa sangga márapmá táuk wata tárákngá isutang átnát ná rekáin átak wakáin há kük.” ²⁶ Wáina inángga ku Ánutu yá ni táng tunggap tainek ingga sup hirarát kun du Matias yan sup watá kung kándáng átuk, wata ku Matias táng aposel 11 watyot tiuráng.

2

Iruk Káungá yá hák

¹ Kulá Juda yan rám táwi kutná Pentikos watá tunggafiu hárá wu ámna náráwa Jesu ya naráng hárting mená watá kámuk hánám káman hárá re urum árát, ² waháranon du narángngárát iruk yatná yá iruk táwi tángga hásingngáat wáinanyon alek kálu hangga wata timtáumma watá re it pahálá putung áturáng wata kinan táwi hánám tángga átuk. ³ Wáina tán narángga kangngárát tu káráp lánggop ina watá tunggafengga ku ámna nangge elák yáni ina watá ku horengga kung káman yáin yáni ketnán áturáng. ⁴ Wáina tát tu yáni wu Iruk Káungá watá kámuk ep ihán du watán háláng hárá me hulá metángga áturáng.

* ^{1:20:} Kap Papia 69.25 † ^{1:20:} Kap Papia 109.8

⁵ Kulá rám wahára wu Juda kámá Ánuntu ya naráng hating mángngátaráng, wawu káwakngá káwakngá káiñ árená watá áwáng Jerusalem káiñ áturáng. ⁶ Iruk maming tái yatná ina wa narángga ku ámna náráwa táup táwi watá áwáng urum tángga átang naruráng gu yánin me káman káman kálú metát narángga ku hárámutang wa nangnaráng tángga ⁷ nangnga yáni han du miuráng, “Ámna náráwa náwu Galili nan rewe, ⁸ enendu rina tángga ku nán átamán watá ku náni káman káman dái nánin me kálú hánám me metát naránggoemán? ⁹ Nán du káwak wakáinnan wakáinnan dái áwená. Nán du káwak Patia, Midia, me Elam, me Mesopotemia ále, me Judia ále, me provins Kapadosia, Pontus me Esia káinnan dái áwumán. ¹⁰⁻¹¹ Me nán du distrik Frigia me Pamfilia, me káwak Isip, me ále Libia kátu it yáilá Sairini tangtang wakáinnan dái áwumán. Me nán Juda me kámá káinnan Juda yan naráng hákhátič isurená Rom káwak káiñ árená, me ailan Krit me ále Arebia wakáinnan dái áwumán. Nán du káwak wakáinnan wakáinnan dái áwená, enendu watá me metát naremán wawu Ánuntu yá yáup maming táwi hánám tákú wata náni káman káman dái nánin me kálú hánám met naremán!” ¹² Wáina met tu kámuk hárámutang wa nangnaráng tángga ku yáni inán kanán ing táuráng, “Náwu rina hánám tunggafenggoek?” ¹³ Iná kámá yá ku wata mengga táng suksuk tángga ku ing miuráng, “Wawa wáin táwi hánám hám náeráng hálendu watá ku wáina tángga átaráng.”

Pita yá Táwi yan me yánuk

¹⁴ Wáina met tu Pita yá ku aposel 11 watyot tárutang gu san táng hip tángga hahatingga urum táwi áturáng wa me ing yánuk, “Yanuknukna Juda me ámna náráwa kámuk Jerusalem hárá átaráng sándu, kándang kárámatingga nákkán me ná narángga ku náut nahára káeráng wata hulá ya narineráng. ¹⁵ Sándá ámna náráwa náwu umi káto nangga hohingga wáina téaráng ingga meráng, enendu wáina muná. Inggálu ku emá hilápmá ⁹ kilok hález. Rám wáina hárá ámna yá sipak ma tángngátaráng. ¹⁶ Wa meráng wáina muná, ináku ná tunggafek náwu huphuráp profet Joel yá ing miuk wa,

¹⁷ Ánuntu yá ing mek, “Rám bá sálíkngingga áráan du
no Irukna wa suring me ámna náráwa kámuk kán káiñ han
nángánangge sáni me yáuriwa sáni yá nákkán me wawu profet tá ina mengguineráng.

Ámna máto sáni yá tárák ára ina kápát tu ámna tátáwi sáni yá ára kangguineráng.

¹⁸ Yáup nangge me yáup náráwa na hánámá yáup táená, enendu
rám wahára wu no Irukna wa hányon suring me watán káiñ han
nákkán me wa profet tá ina mengguineráng.

¹⁹ No me hulá kámá watá alek káiñ ánu tunggafen,
káwak káiñ ámu wu tárák hulá kámá yá tunggafen du rám bu wa ingga
narineráng.

Sip me káráp lánggop me towet maming tái watá tunggafeineráng.

²⁰ Káe yá hurik tángga páyung tin du
yap pá hurik tángga sip ina hálezinek.
Wáina tát sálíkngin du Táwi yan rám hálezinek,
wahára wu Táwi yá yamá me hálángngá watyot áwinek.

²¹ Kulá nini Táwi yá háláng yámámáya inineráng

watá ku son há ihán álo átneráng.”,*
Joel yá profet me wáina miuk.

²² “Israel ámna náráwa, kárámatingga nákkán me ná narineráng. Sáni há nareráng wa, Jesu Nasaret nan wawu Ánutu málámbá háláng imán ket tárák hulá hulá hálángngá pálak sáni yot átang tánggiuk wawu wáina tán du sándá kangga Ánutu málámbá suring mán áwuk ingga kangga nanaráya tánggiuk. ²³ Kulá Ánutu yá yon du táng sán ket sáni hára tiuk wawu uláp wáina táinet ingga há naruk wa isutang wáina táuk. Wáina tán ámna wáik watá háláng sámát tu maripong hára tingga piring gá kátit tu kámutuk. ²⁴ Enendu Ánutu yá ámna wa kátkámut tán háláng waháranan imáng hutang tángga táng tárut táuk, náuta kátkámut tán háláng watá wa káto tángga átnat tán tárak muná. ²⁵ King Dewit tá wata ing miuk,

‘No káet tu Táwi yá rámá rámá nák tangtang hánám átkoek.

Watá háláng nanamáya naya tangtang hánám átkoek
wata ku náut kámá yá neháng kongkong tán ma háindát.

²⁶ Wáina wata ku pahánná yá álosim hálen milunna yá heronge táet.

Táwi yá káwak sutna táng áloló táinek wata hálengga átkoet,

²⁷ wawu satá no kámurená yan ále káin ma átnandát,

hang ko ámna rongrongngá hánám nangán ingga narelák wa satá ma pálikngindat.

²⁸ Ko kálu kungga átkuku tátáyan wa há naliulák.

Ko rámá rámá nákkot árátá no heronge hánám átnet.’†

Dewit tá me wáina miuk.

²⁹ “Yanuknukna, no pálipuk hánám há naret wa, ing sáni, pem náni Dewit wawu há kámurán usuráng, hang tanggálá wawu Jerusalem hára ná há átak.

³⁰ Iná Dewit wawu profet hálendu há narek Ánutu yá pálipuk hánám ing inuk, ‘Máriya ku kák kinan nan káman dá king kák inanyon átnek.’ ³¹ Dewit tá máriya rina tungafeinek wa kangga ku Jesu Son Iháhá yá tárutnek wata ing miuk, ‘Kámurená yan ále káin ma átnandák me ma pálikngindák.’ ³² Ánutu yá Jesu wawu há táng tárut tán mirak átak. Nándu náni rahán náni yá há kangga ku wata menggoemán. ³³ Iná Jesu wawu há árangga kungga Ánutu ketná álák kálu átak. Wáina átang gu Nan dá Iruk Káungá imámáya miuk wa ketná hára há tángga ku suring mán háek ngá ku há kangga nareráng wa. ³⁴ Kulá Dewit tá alek káin kuk wawu Jesu yá kuk wáinanyon muná, wata ku nándá ing narángguinemán, Dewit tá me ing miuk wawu málámba ma miuk, ináku nukngá ya miuk,

Táwi Ánutu yá Táwina ing inuk,

“Ketna álák kálu putung árátá kungga

³⁵ no káyamya wa ráhángga iháng hang ting se árát
ko wa iháng hátingga átnelák.” ‡

³⁶ “Dewit tá wáina miuk, wata ku Israel sándá ku náwu pálipuk hánám ing narineráng, ámna Jesu sándá táng maripong hára kátiuráng wawu Ánutu yá táng Táwi átnat ta táng tunggap táuk, hang táng málámbán ámna náráwa son iháháyan ting san átak.”

³⁷ Pita yá me wa men narángga ku ámna náráwa yá pahán yáni yágen du Pita yot aposel kátu wa yánuráng, “Yanuknuk, rina tainemán?”

* ^{2:21:} Joel 2.28-32 † ^{2:28:} Kap Papia 16.8-11 ‡ ^{2:35:} Kap Papia 11.1

³⁸ Wáina yánát tu Pita yá yánuk, “Sán kámuk hánám pahán sáni hurik tángga ku Jesu ámna náráwa son iháhá kutná hára umi kuhát tu Ánutu yá mukmuro sáni yawondang gu Iruk Káungá wa sáminek. ³⁹ Ánutu yá Iruk Káungá sásámáya miuk wawu sán me nángánangge sáni me kámá ni mulangán átaráng wa kámuk sáminek. Táwi Ánutu náni yá ni ámna náráwa mantáng yáminek, wawu uláp Iruk Káungá yámámáya miuk wa kámuk yáminek.”

⁴⁰ Wáina yánangga ku me kámá táup pon pahálá yot yánangga ing yánuk, “Kándang hánám háleng rákit tángga átnérang, rám nátán ámna mukmuro watyot márapmá ihánirot.” ⁴¹ Kulá Pita yá me wa yánán watán me watá ámna náráwa táup hánám wa ihánggápán du áwáng umi kuhuráng. Rám wahára ámna náráwa sale yáni 3,000 náut wáina tá pahán hurik tángga áwáng Jesu yan tombong háliuráng.

Ámna náráwa yá pahán káman hánám áturáng

⁴² Ámna náráwa yá káman hahále, me aposel yan me wa nanará, me áwáng urum tángga sungi nana, hang sáponga tátá wata káto hálengga átkiuráng.

⁴³ Wáina tángga árát Ánutu yá aposel ket yáni hárá tárák táup hánám wáina tán ámna náráwa niyá wa kápuráng watá hárámutang pitáuráng. ⁴⁴ Ámna náráwa Jesu ya naráng háting mená watá pahán káman re hánám átang kutná kutná yáni wa kat kámuk yáni yan háliuk. ⁴⁵ Yáni wu káwak me kutná kutná yáni kámá wa iháng yumnak tángga sup ihángga ku iháng káman niyá náuta kesák tán wa imánggiuráng. ⁴⁶ Rámá rámá wu Táwi yan it káungá hánám wata kumbiná kinan urum tánggiuráng. Pahán yáni wu álosim hánám árán heronge hárá kámá yan it káin kungkung tángga sungi nangnang tángga átninggiuráng.

⁴⁷ Táwi kutná meng tárut tángga átkut tu ámna náráwa kámá yá ku kápángga pahán álosim naráng yámánggiuráng. Rámá rámá wu Táwi yá ámna náráwa kámá yot ihán du Jesu ya naráng háting mená wata sale yáni yá wu táwi hánám hálenggiuk.

3

Ámna káman hárammá wáik ká álo háliuk

¹ 3 kilok wawu sáponga tátáyan rám, wata ku rám káman yonyon kálu 3 kilok hálengga árán du Pita Káling Jon dá sáponga tátáya Táwi yan it káungá hánám káin árangga kumálák. ² Kungga káumálák ku waháranyon ámna káman mam kinan átang hárammá wu wáik hálená tunggafiuks wa tángga it káungá kumbi kálu munganganá kutná ku Álosim Hánám wahára áwuráng. Rámá rámá wawu wáina re táng áwáng wahára sat átang ámna náráwa yá it káungá kumbiná kinan hangngátaráng hárá sup pa yánangga re átnándak. ³ Málám kápuks ku Pita káling Jon dá kung hainán tán du kápángga ku sup kámá namándimálák ingga sonson yánuk. ⁴ Wáina yánán du yándi wu kárek hánám hálengga kangga ku Pita yá inuk, “Nát náháng!” ⁵ Wáina inán du ámna watá kápángga ku sup kámá hám namindemálák ingga naruk.

⁶ Wáina narángga kápángngárán Pita yá inuk, “Sup silva me gol wawu nákkán káin ma árak, ináku náut nákkán káin átak wa kamindet. Jesu Nasaret nan ámna náráwa son iháhá wata kutná hára ing kanin, táirutang tarengga kung.” ⁷ Wáina inángga ku ketná álák kálu tángga háláng imán táfurán du waháranyon kándumá yot hárammá sárummá watá álo háliumálák. ⁸ Wáina tán du málám hiring árangga hangga ku tarengga kung áwáng táuk. Wáina

tángga ku málám káman yáni kung it káungá kumbiná wata kinan hangga ku kung áwáng tángga hiring hiring tángga Ánutu kutná meng tárut tángga átuk. **9-10** Wáina tán kangga ámna náráwa yá ámna wawu it káungá kumbiná kálu mungnganá kutná ku Álosim Hánám wahára átang sup pa nánangga átnándak wa ingga kangga há naráng hátiuráng. Wáina hálendu yáni wu rina tángga álo hálek ingga ikit hárámutang nangnga yáni háuk.

Pita yá it káungá kumbiná wata kinan Táwi yan me yánuk

11 Ámna náráwa yá ámna wa kangga hárámutang hururung áwángga káuráng gu ámna wawu Táwi yan it káungá kumbiná kinan wata parandaná kutná Solomon dán paranda hárá Pita káling Jon pengga ihángga árán. **12** Wáina tát kápángga ku Pita yá yánuk, "Israel ámna náráwa, náuta ku tárák wa kangga hárámutaráng? Me náuta ku káto náhánggoeráng? Tárák ná kangga yándin hálang hárá wáina táemálák, me Ánutu rahálá hárá kándang átnándamálák wata ku ámna ná táng tárut tán tarengga kung áwáng téak ingga ma narindaráng. **13** Abraham, Aisak, Jekop hang táwi ilom náni yan Ánutu watá yáup nanggená Jesu wa kut táwi imuk, enendu sándá ámna wa táng káyam ket yáni hárá tiuráng. Pailat tá san háná kukuya miuk, enendu sándá Pailat rahálá hárá nándán king muná ingga mengga utkámut tátáya miuráng. **14** Ámna wawu rongrongngá kándang hánám, enendu sándá wa sárum imángga ku Pailat ing inuráng, 'Ámna ráháng kátkámut taeñá wa satá háná kuik,' ingga inuráng. **15** Ámna nángot kung átkuku nánámá wawu utkámut táuráng wa, enendu Ánutu yá son táng tárut táuk ngá ku nát tu rahán náti yá há káumát hálendu wata sán sánanggoemát. **16** Ámna náwu huphuráp pu hárammá wáik átkiuk ngá sáni há naráng meráng wa, enendu nán du Jesu ya naráng hárting mángngátamán wata ku Jesu kutná háranyon du nátá téte wa álo hálek. Jesu málámbá yon naráng hákhátit náni wa táng káto táng námán du naráng hákhátit watá yon du ámna ná pukon hánám táng tolin álo hálengga wa árán káeráng wa.

17 "Yanuknukna, no pálipuk ing há naret, sán me ámna hulá hulá sáni yet wa táuráng wawu wáina ingga ma narená táuráng. **18** Enendu wawu Ánutu yá uláp wáina há tungafeinek ingga miuk wata ku sándá wa táuráng. Profet tá ing miuráng, ámna náráwa son iháhá wawu láwit táwi narinek ing miuráng wata ku wa tunggafiu. **19** Wata ku nanará sáni kandák wa táng tolingga ku pahán sáni hurik tát tu Ánutu yá mukmuro sáni wa yawon sáminek. Wáina tát tu Ánutu yá hálang sámangga sáháng káto tángga **20** ámna náráwa son iháháya táng tunggap táuk, Jesu wa suring mán sándán káin son áwinek. **21** Jesu wawu alek káin árán kungga Ánutu yá kutná kutná kámuk hánám iháng tolin son kándang hálet tu wahára ku Jesu yá son áwinek. Wawu Ánutu yá uláp profet káungá milun yáni hárá wáina táinet ingga miuk wa isutang táinek. **22** Moses yá ing miuk, 'Táwi Ánutu sáni watá profet káman sáni háraranan yon táng tunggap tángga tán nák ina profet hárleinek. Wata ku watá rina meinek wa kándang narángga isutneráng. **23** Káman niyá watán me wa narángga ma isutnándák wawu málámbán tombong háraranan Ánutu yá pukon hánám isurán kungga kámutnek,"* Moses yá wáina ingga miuk.

* **3:23:** Meng Rákit 18.15,18,19

24 "Hang uláp profet hulátingga Samuel hára átang áwek watá Ánutu yan me mengga rám náta miuráng, wawu rám bu ná tunggafelek ná. 25 Sándu profet wata nángánangge yáni, wata ku profet tá me rina miuráng wata páliná wawu sándá táineráng. Hang uláp Ánutu yá táwi ilom sáni yot pahán káman háliuk wawu sándá ku páliná táineráng. Ánutu yá Abraham ing inuk, 'Kák ráula háranan káman hára kungga ámna náráwa kámuk hánám káwak ketnán watán káin sambe yá tunggafengga kuinek.'[†] 26 Kulá rám Ánutu yá yáup nanggená wa káwak káin suring mán háuk wahára wu suring mán sándán káin kálak áwángga ku sáháng áloló tán du sándá ket tárák sáni kandák wa sasaya suring muk."

4

Ámna hulá yá Pita káling Jon iháng kalabus káin tiuráng

1 Kulá Pita káling Jon yándi wu ámna náráwa me emá yánangga átnárán du pris yan tombong háranan kámá, me Sadyusi yan tombong háranan kámá, me it káungá pinná tátáyan táwi yáni watá áwuráng. 2 Áwáng átnárát tu aposel yá Jesu wu há tárutuk wata ku kámurená wawu wáinanyon há tárutneráng ingga ámna náráwa yánangga árán áwuráng watá kuk hánám narángga ku 3 Pita káling Jon ket ihángga ku há yonyon tiuk hálendu iháng kalabus it kinan ting sat árán kungga tembátnaya háliuk. 4 Wáina táuráng enendu ámna náráwa táup hánám bá yon me wa há naruráng hálendu Jesu ya há naráng háting muráng watyot sale yáni yá kungga 5,000 náut wáina háliuk.

Pita káling Jon iháng kaunsol rahán yáni hára me hára tiuráng

5 Kulá tembátnaya ku Juda yan pris tátáwi yáni, ámna yáilá me lo yan tiksa watá Jerusalem hára urum táuráng. 6 Waháranyon du pris yáin yáni Anas watyot Kaifas, hang Jon káling Aleksenda watyot tu pris yáin yáni wata sip yáni kátu kámá yot watá kámuk hánám áwáng wahára áturáng. 7 Wáina áwáng átang gu ámna kámá yánát Pita káling Jon iháng áwáng sat urum tángga áturáng wata rahán yáni hára hetang árán du ing yánang suliuráng, "Sándu náut háláng hára me náut kutná hára ku kuip tárák wa támálák?"

8 Wáina yánát tu Pita málám Iruk Káungá watá ep táwi tángga háláng imángga árán du ing yánuk, "Juda ámna náráwa yan pris tátáwi yáni me ámna yáilá, 9 sándu nát tá ámna hárammá wáik wawu kálu rina kálu kungga táng tolin álo hálek ingga wata hám nanaráya nánang sulinggoeráng? 10 Wáina hálendu sán me Israel ámna náráwa kámuk sáni hánám ing narineráng, Jesu Nasaret nan, ámna náráwa son iháhá wata kutná hára ku ámna rahán sáni hára ná hetang átak wawu kuip álo hálek wa. Jesu wawu sándá maripong hára kátit tu há kámutuk, enendu Ánutu yá son táng tárut táuk. 11 Jesu wawu sup ina, 'ámna it tátá sándá sup wáik ingga kangga táng sat kuk

watá ku inggalu it hálángngá ya káto hánám átkoek.*

12 Ni kámá nukngá káman dá ámna náráwa son iháháyan tárák ku muná. Káwak náta ketnán kut nukngá kámá ma árak, ináku Ánutu yá kut káman námuk, wawu Jesu. Kut watá re ku ámna náráwa son ihinek."

13 Pita yá wáina yánán ámna hulá watá kápángga ing naruráng, Pita káling Jon wawu hánámá árená, me nanará itná káin kámá ma koená, enendu ma pitáéná kándáng hánám wa memálák. Wáina kápángga ku hárámutang gu ámna

[†] 3:25: Hulátitiná 22.18 * 4:11: Kap Papia 118.22

yará náwu uláp Jesu yot káman átninggiuráng ingga naruráng.¹⁴ Kulá káuráng gu ámna táng toliumálák watá yándi yot wahára hetang árán du watá me kámá topmá yánanáyan káluná ma tunggafiuk.¹⁵ Wáina tángga ku yánát kaunsol yan urum itná wa sangga kep káin hat tu yáni ing inán kanán táuráng,¹⁶ “Ámna yará náwu rina táng yámanggatnem? Watá tárák káman maming tái hánám há tán Jerusalem kinan ámna náráwa watá wáina ingga há nareráng wawu nándá táng kilak titiyan muná.¹⁷ Kulá nándá ku me watá emá re kungga áriwon, wata ku yánatne ámna yará watá kut wahára ámna náráwa ma yánindamálák.”

¹⁸ Wáina mengga ku yáni wu son mantáng yámát it kinan áwán du Jesu kutná hárá me wáina ámna náráwa ma yánang tolindamálák ingga yánuráng.¹⁹ Wáina yánát tu Pita káling Jon dá ku ing yánumálák, “Kulá sándá ku rina nareráng, Ánutu yan me isusut watá kándáng hález, me sándán me isusut watá kándáng hález?²⁰ Nátá milun náti pop tátáyan tárák ku muná. Nát tu náti rina káumát me rina narumát wa há mengga yánangga átkuinémát.”

²¹ Wáina yánán kápangga ku ámna yáilá yá olet yándi mangga wáina son ma meindamálák ingga yánang piták tángga ku yápmat hangga kumálák. Kulá ket tárák rina tán ámna náráwa yá káuráng wata ingga Ánutu kutná há meng tárut tángga áturáng, wata ku ámna yáilá yá márapmá yámámayan káluná kámá ma kang tunggap táuráng.²² Iná ámna táng toliumálák wawu yaraná 40 táng hátingga árán du yarán dá ket tárák wa tán álo háliuk.

Táwi yan me wa meng isurát kukuyan háláng tátáya Jesu yan tombong gá sáponga táuráng

²³ Kulá Pita káling Jon yápmat hangga kumálák watá kungga ku nuknuk yándi kápangga ku pris tátáwi yáni me tombong Juda yan ámna hulá yá me rina yánuráng wa yánumálák.²⁴ Me rina wa yánán naráng hálingga ku kámuk pahán káman hálén Ánutu yan káiñ sáponga ing táuráng, “Táwi, ko alek káwak me táp hang wata kinan kutná kutná metá tunggafuráng.²⁵ Uláp Iruk Káungá wata nan náni Dewit, kákkán yáup nangge, wata milunná hárá ing miulák, ‘Náuta ku káwakngá káwakngá watá pahán káráp táup tánggoeráng?’

Náuta ku ámna náráwa nátá ket tárák wáik tátáya hánámá me hárotkoeráng?

²⁶ Káwakngá káwakngá king me ámna yáilá átaráng watá káman hálengga tiktiyawik tánggoeráng.

Wáina tángga ku erawángga

Táwi Ánutu yot tu ámna náráwa son iháháya mená wa iháng hang titiya tánggoeráng.[†]

²⁷ Dewit tán me ánu watá pálipuk hánám tunggafiuk wawu ing, it yáilá nahára Herot káling Pontius Pailat tá ále kámá káinnan ámna me Israel ámna náráwa yot káman hálengga Jesu, kangán yáup nangge káungá hánám, wa táng hang titiya me hároturáng, wawu ka uláp nangán yáup wa táinek ingga há miulák wa.²⁸ Watá wáina táuráng wawu kangán nanará me pahán rina táineráng ingga narulák wa táuráng.²⁹ Kulá Táwi, kula wu ko me rina mengga nán náháng piták tátáya táeráng wa kangga ku yáup nángánangge ka nán háláng námátá ku nándá ma pitáená hánghálángngingga kangán me wa mengga kuiinemán.³⁰ Ko yáup nanggeka káungá Jesu wata kutná hárá ketya kálandang ilalák mara iháng tárut tángga ket tárák hulá hulá wa tángguinelák.”

† 4:26: Kap Papia 2.1-2

³¹ Kulá Jesu yan tombong gá yáni wu sáponga táng hálingga árát tu waháranyon it áturáng watá muwalán Iruk Káungá watá hang ep ihán du Ánuto yan me memeya ma pitáená átninggiuráng.

Ámna náráwa yá kámá háláng yámuráng

³² Ámna náráwa Jesu ya naráng hágting mená watá kámuk hánám pahán me nanará yáni káman tiuráng. Ámna káman dá kutná kutná ná kan málámbán hánám re ma háliuk, ináku kámuk kán háliuk. ³³ Kulá aposel yáni wu Táwi Jesu yá son tárutuk wata hánghálángngá hánám yánangga kut Ánuto yá pahán álosim naráng yámangga táwi hánám háláng yámuk. ³⁴ Orek yáni hárá wu káman dá náut kámá ya kesák ma tánggiuk. Káman niyá káwak me itná yá átmánggiuk wawu men yuwát tu sup wa iháng áwáng ³⁵ aposel ket yáni hárá tit tu watá horengga rendá kesák irená wa yámanggiuráng.

³⁶ Kulá ámma káman átuk wata kutná wu Josep, iná aposel yá kut imuráng gu Banabas. Kut Banabas wata hulá wu pahán táng káto tátá. Wawu tombong Liwai háraran, itná hulá ku ailan Saiprus. ³⁷ Ámna watá ku káwak káman men yuwát tu sup ihuk wa táng áwáng aposel ket yáni hárá tiuk.

5

Ananaias káling Safaira yá Ánuto ingirungngindin ingga táumálák

¹ Kulá ámma káman kutná Ananaias watá áwáná Safaira watoyot káwak yándi kátu káman hányon yuyuwáya men ámma káman dá yuwuk. ² Káwak wa wáina yuwán yándi wu pahán káman tingga ku sup kátu táng ting san árán du Ananaias yá sup kátu rewe táng kung aposel ket yáni hárá tingga yángyárungningga sup pu kámuk ná iháng áwáng ná tet ingga yánuk.

³ Wáina tán du Pita yá inuk, "Ananaias, rina tángga ku satá Satan dá pahálan han du Iruk Káungá wa ingirungngingiya tángga káwak yuwéná sup kátu wa táng kangán da tingga ku kátu rewe tángga áwelák? ⁴ Ko káwak wa metá yuwuk wawu kakán pahán isutang táulák. Sup ihulák wa ka rina tátáya wu álo tánggim. Rina tángga ku nanará kandák wa táulák? Ko ámma nangge yángyárungnet ingga narelák, enendu ámma nangge muná, ináku Ánuto málám ingirungngingiya taelák."

⁵⁻⁶ Wáina inán Ananaias málám wa narángga waháranyon pukon kámutang táng hang kátingga árán du tambun wawu ámma máto kámá yá áwáng lap pá pondang táng kung usuráng. Kulá kámá niyá wáina téak ingga pingnganá narángga ku pikpito hánám naruráng.

⁷ Kulá 3 aua náut wáina átang sangga ku áwáná yá náulá yan káin rina tunggafiuk wawu ma narená wahára áwáng hiuk. ⁸ Wáina áwáng hen du Pita yá ináng suliuk, "Ko nanáng, Ananaias yot sándá káwak men yuwuk wata supmá wa ná rewe me?"

Ingga inán watá miuk, "O, wa rewe."

⁹ Wáina inán du Pita yá inuk, "Náuta ku sándá Táwi yan Iruk ingirungngingiya pahán káman hálémálák? Kang! Náula useráng wawu kálu munngá hárá átaráng watá ku kák hányon kehángga kuineráng."

¹⁰ Wáina inán waháranyon pukon kámutang hárammá hulá hárá táng hang kátingga árán du ámma máto yáni wu it kinan áwángga wáina kangga ku tambun wa táng kung náulá tangtang usuráng. ¹¹ Kulá náunáwán yará watán

káin wáina tunggafek ingga narángga ku Jesu yan tombong me ámna náráwa kátu watá pikpiták táwi hánám wa táuráng.

Aposelyá ket tárák hulá hulá táuppon táuráng

¹² Aposel yáni wu ket tárák hulá hulá ámna náráwa orek yáni kinan táup hánám táuráng. Ámna náráwa Táwi ya naráng háting mená yáni wu pahán káman hálen du it káungá kumbiná kinan hangga kung paranda kutná Solomon dán paranda hárá urum tánggiuráng. ¹³ Ámna náráwa niyá Jesu ya ma naráng háting mená watá ku Jesu yan tombong wata kut yáni meng tárut tánggiuráng, enendu yáni áwáng watyot átnát ta ku pitánggiuráng. ¹⁴ Wáina tánggiuráng, enendu ámna náráwa táup pà yon watá Táwi ya naráng háting mángga ku áwáng watán tombong hárá sengsáráp tángtág tánggiuráng. ¹⁵ Ket tárák wáina tánggiuráng wa kangga ku ámna náráwa yá ilalák mara wa iháng áwáng kálu hárá káwam iháng áwáng elengga wata ketnán tinggiuráng. Wáina titne ku Pita yá kun yongnganá yá re ihánggápán álo háléniráng ingga wáina iháng kung tinggiuráng. ¹⁶ It yáilá Jerusalem tangtang it átaráng waháranan táup hánám watá ilalák mara me iruk wáik ká iháng lem táená wa hányon ihángga áwánggiuráng wawu kámuk álo hálenggiuráng.

Aposelyá kalabus it kinan árát tu angelo yá háláng yámuk

¹⁷ Kulá wáina tángga árát kápángga ku pris yáin yáni yot tombong Sadyusi háraran kámá yáup káman tánggiuráng watá aposel wa kápángga pahán suk-suk hánám naráng yámánggiuráng. ¹⁸ Wáina narángga ku aposel wa ket ihángga kalabus itná kinan ámna wáik ká árená wakáiñ tiuráng, ¹⁹ enendu yáungán Táwi yan angelo káman dá kalabus it watán kálu mungnga wa yaling yámángga yángotang kep káin hangga ku ²⁰ yánu, “Kungga it káungá watán kumbi kinan káin átang gu Táwi yan átkuku watán me pingnga wa kámuk hánám ámna náráwa yánineráng.”

²¹ Wáina yánán yáni wu hilápmá hánám bu angelo yá rina yánu wa isutang kung it káungá kumbiná kinan átang ámna náráwa me wa yánáng tolingga áturáng.

Kulá pris yáin yáni watá ámna yáup káman tánggiuráng watyot áwángga ku kaunsol kinan nan Israel yan ámna yáilá wa kámuk hánám met áwuráng. Áwáng káman hálengga ku ámna kámá suring yámát kalabus itná káin aposel yángotang áwáwáya kuráng. ²² Wáina kuráng enendu aposel wu ma árát kápángga ku son áwángga ámna yáilá ing yánuráng, ²³ “Kalabus itná wawu kálu kámuk káto sung sat árát ámna kálu pin yáni tátá watá pin yáni tángga átaráng. Wáina árát kálu yalemán enendu ni kámá káman it kinan ma árán kamán.” ²⁴ Wáina yánát narángga ku it káungá pinná tátá wata táwi yáni me pris tátawi yáni watá narángpak tángga son du náutá tunggafeinek ingga naruráng.

²⁵ Wáina narángga átnárát ámna káman dá áwángga yánu, “Sándá narániráng! Ámna iháng kalabus itná kinan tiuráng wawu it káungá kumbiná kinan hetang átang ámna náráwa me yánáng tolingga átaráng.” ²⁶ Wáina yánán du it káungá pinná tátá wata yáin yáni watá tewe ámna ná watyot kung aposel wa yángotang áwuráng. Yáni wu kung táng hángháláng tángga ma yángotang áwuráng, ináku yolopon yángotang áwuráng, náuta ámna náráwa yá sup mangga náráháng kámut tánírot ingga narángga ku wáina táuráng.

Aposelyá kaunsol rahán yáni hárá me metátáya ma pitáuráng

²⁷ Kulá aposel yángotang áwángga ku iháng sat kaunsol rahán yáni hárá árát tu pris yáin yáni yá yánu, ²⁸ “Nándá ámna wata kutná mengga ámna náráwa me pingnga yánang totoli wata há káto táng sámumán, enendu sándá emá re yánang tolingga árát tu ámna náráwa táup hánám Jerusalem kinan átaráng watá há narángga átaráng. Iná ámna wa utkámut táuráng watán márapmá wu nányot átak ingga hánámá sáni menggoeráng.”

²⁹ Wáina yánán du Pita yot aposel nukngá watá inuráng, “Nándu Ánutu yan me wawu há isutnemán, iná káwak ámna yan me wawu ma isutnádámán. ³⁰ Sándá Jesu maripong hárá kátingga utkámut táuráng, enendu táwi ilom náni yan Ánutu watá há kámutuk háraran son táng tárut táuk. ³¹ Wáina tángga táng áráng ting san ketná álák kálu átangguinek. Kulá Ánutu málámbá yon Jesu kut táng hip tán watá Táwi náni me Son Iháhá wáina átangguinek. Watá ku háláng námán Israel nándá pahán hurik tátne nándán mukmuro yawonek. ³² Kulá nándu Ánutu yá wa táuk wawu há káumán wata ku meng isurátne kuinek, iná Iruk Káungá yá ku wata hányon meng isurán kuinek. Niyá me wa narángga isutnek wawu Ánutu yá Iruk Káungá wa iminek.”

³³ Pita yá wáina yánán naruráng hárá wu ámna yáilá watá kuk hánám narángga aposel wa ráháng kátkámut tátáya naruráng. ³⁴ Wáina narángga árát tu tombong Farisi háraran ámna káman kutná Gamaliel wawu ámna náráwa kámuk hánám bá meng toling mángngátarang hang ámna wawu lo yan tiksa, watá kaunsol rahán yáni hárá tárutang gu ámna kámá yánán aposel wa ihángga kep káin hang rám kimo átniráng ingga yánu. ³⁵ Wáina yánán du ámna kámá yá aposel wa yángot hang kep káin árát tu Gamaliel yá ámna yáilá wa yánu, “Israel ámna, sándu ámna ná rina kámá táng yáminán du hulátingga kándáng nangnaráng táineráng. ³⁶ Sándu ing há nareráng, rám hásák ma hález ámna káman kutná Teudas yá tárutang nákku ámna hulá kutna pálak ingga men ámna 400 náut wáina fá kung watyot áturáng, enendu kapman dá utkámut tán watán tombong wawu hárátingga káman káman kuráng. Wáina tát tu yáup yáni wawu hánámá háliuk. ³⁷ Wata máríná káin du ámna náráwa kut yáni erek hánám wa uying haháli rámá hárá ámna káman kutná Judas Galili nan watá tárutuk. Wáina tárutang gu ámna kámá ihángga ku kapman isusut ta kun erawák táruráng, enendu kapman dá ámna wa hányon utkámut tán watán tombong wawu hárátingga káman káman kuráng. ³⁸ Wáina wata ku kula wu ing sánin, sándá ámna ná rina kámá ma táng yámindaráng, ináku yápmat há yáni kuineráng. Yáup yáni wa tánggoeráng wawu ámna yan nanará re hálen wawu tát kungga yáup yáni watá pana hainek. ³⁹ Iná pálipuk yáup yáni náwu Ánutu yan yáup hálen wawu sándá káto táng yámámá yan tárák muná. Ánutu yot erawánirot.”

⁴⁰ Gamaliel yá wáina yánán narát pálipuk hálendu aposel ya met áwát tu yánát hánámá lahót yámát Jesu kutná hárá son ma yánang tolindaráng ingga yánangga ku yápmat há yáni kuráng.

⁴¹ Wa yápmangga kungga aposel yáni wu Ánutu yá naráng hákhatik yáni tárakngá kangga ku Jesu yan yáup tát wata ingga ámna kámá yá iháng lem tát tu reprepma álo táineráng ingga narángga yánu wata heronge nangnaráng kuráng. ⁴² Yáni wu kung átang gu rámá rámá wu Táwi yan it káungá hánám kumbiná kinan me it wahára wahára kungga Jesu wawu ámna náráwa son iháhá ingga mengga me pingnga álosim wa yánangga átninggiuráng.

6*Jesu yan tombong gá aposel háláng yámámáya ámna 7 iháng tunggap táuráng*

¹ Kulá rám wahára Juda nan ni Jesu naráng háting mená sale yáni yá tawi hánám wáina hálengga árán du waháranan kámá Grik me metéená watá ku kámá Aram me metéená wata kuk táng yámangga ing yánuráng, "Sándu rámá rámá sánin kálu rewe náráwa kawát niyá sungi ya kesák tánggoeráng wa háláng yámanggoeráng, iná nándán kálu náráwa kawát wawu ma háláng yámangguráng." ² Wáina yánat tu aposel 12 watá disaepel kámuk ka met áwát tu ing yánuráng, "Kulá nándá Ánuto yan me wa mengga ámna náráwa yánaná wa sangga ku sungi silip tátá hárá átnemán wawu kándang ma hálezindák. ³ Wáina wata ku, yanuknuk, sándá ámna 7 ni Iruk Káungá yan háláng hárá re árená me nanará yáni álosim hárá árená me orek sáni hárá kut yáni álosim átnándezaráng, wáina wa kápángga iháng tunggap tát nándá wa iháng yáup wahára titne ku watá yáup wa pinná tángga átnéráng. ⁴ Iná náni wu rámá rámá sáponga tángga Ánuto yan me rewe yánangga átningguinemán."

⁵ Wáina met ámna náráwa kámuk watá me wa narát álosim hálendu Stiwen wawu ámna ni Jesu ya pahán yot naráng háting mángngátag me Iruk Káungá watá ep tawi hánám tán átnándezak wa táng tunggap táuráng. Hang Filip, Prokorus, Nikanor, Timon, Pamenes hang Nikolas wawu hányon iháng tunggap táuráng. Iná Nikolas wawu it yáilá Antiok nan Juda ámna muná, enendu Juda yan miti kinan átnándezak.

⁶ Kulá yáni wu ámna 7 wa yángot áwáng aposel rahán yáni hárá tit tu aposel yá yáup yáni wahára iháng káto táng yámámáya sáponga táng yámangga ket yáni yá yáin yáni hárá usáng hang tiuráng.

⁷ Iná rám wahára ku Ánuto yan me wa meng isurát kun ámna náráwa táup hánám watá Jerusalem hárá Jesu yan tombong háluráng. Pris táup tawi yá yon Jesu yan me pingnga álosim wa narángga naráng hákhatik kálu wahára áturáng.

Juda ámna kámá yá Stiwen táng me hárá tiuráng

⁸ Kulá Stiwen wawu Ánuto yá pahán imángga málámbán háláng wa imán ket tárák hulá hulá tátawí hánám ámna náráwa orek yáni káiñ tángga kuk.

⁹ Wáina tángga árán du Juda yan miti itná káman kutná Along Koená wahára hangga árená ámna watá watyot menmen táuráng. Ámna urum wawu it yáilá Sairini, it yáilá Aleksandria hang provins Silisia yot Esia wakáinnan. ¹⁰ Wáina menmen táuráng, enendu Stiwen wawu Iruk Káungá watá nanará imángga átuk hálendu ámna urum watá me hárá wu ma táng hang tinggiuráng.

¹¹ Wáina hálendu yáni wu kilak átang ámna kámá pahán yámin hat tu watá kusák pilengga ing miuráng, "Stiwen dá Ánuto me Moses ya me kandák men narumán," ingga miuráng.

¹² Kulá wáina tángga kungga ku ámna náráwa, ámna yáilá me lo yan tiksa watá pahán yáni táng tárut tát tu kung Stiwen ket tángga táng áwáng kaunsol ket yáni hárá tiuráng. ¹³ Wáina ting sat árán du ámna kámá yánat tu watá áwáng me kusák ing miuráng, "Ámna náatá Táwi yan it káungá nátyot Ánuto yan meng rákit me wata me kandák menggoek. ¹⁴ Rám káman ing men narumán, 'Jesu Nasaret nan watá Táwi yan it káungá ná yalingga ku kálu rina isusut ta Moses yá námuk wa yawondang gu kálu kámá isusut ta náninek,' Stiwen dá wáina miuk," ingga ámna kámá watá miuráng.

15 Iná ámna náráwa kaunsol it hára áturáng watá kámuk hálengga Stiwen kárek káuráng gu Stiwen kurák máta wawu angelo kurák máta ina.

7

Stiwen dá kaunsol rahán yáni hára me metáuk

1 Kulá wáina meng hálit tu pris yáin yáni watá Stiwen inuk, “Me wa meng sat kákkán káiñ áwek wa pálipuk me?”

2 Wáina inán du Stiwen dá miuk, “Yanuknukna me nan ilomna, nákkán me ná kárámatingga narineráng! Sisi náni Abraham watá it táwi Haran káiñ ma koená Mesopotemia ále káiñ há árán Ánutu yamá hálangngá pálak watá watán káiñ tunggafengga inuk, **3** ‘Ko káwakka me sipya kátu wa yápmangga ku no káwak kaleinet káiñ wa kuinelák.’*

4 “Wáina inán du Kaldia ámna náráwa yan káwak wa sangga kung gu it táwi Haran káiñ itná hulá ya átuk. Átang árongga naning gá kámurán du Ánutu yá suring mán áwáng káwak átamán nahára áwuk. **5** Wa áwuk hára Ánutu yá káwak kátu kimo 1 mita ina káman málámbán tombong gá átnát ta kámá ma imuk. Ináku ing inuk, ‘Máriya ku káwak wa kaminet wawu ka me kák ráulaka watán káwak hálezinek’ ingga inuk. Rám wahára wu Abraham bu nanggená muná árán wáina inuk. **6** Iná ‘Kák ráulaka wawu kung ámna kámá yan káwak káiñ watán yáup nangge hánámá hálet tu iháng wáik táng sat árat kungga yara 400 hálezinek. **7** Iná watá rendán yáup nangge hálengga átneráng wawu na márapmá yáme wata máríná káiñ du ráulaka yá káwak wa sangga áwáng ále nákkán du na nanáng sákngineráng.’† **8** Wáina inángga ku pahán káman mená inángga ku pahán káman dán tárák ku kip mamará watá átnek ingga inuk. Wata torong káiñ Abraham nanggená Aisak ká tunggafengga rám 8 árán du málám nanggená kipmá maruk. Kulá wata torong káiñ átang gu Aisak ká Jekop naning hálengga átang árongga torong káiñ du Jekop pá táwi ilom náni 12 wata nan yáni háliuk.

9 “Kulá táwi ilom náni watá Josep pa pahán suksuk narángga ku táng yáup nangge hánámá ya ámna kámá yánát yungga tángga Isip káiñ kuráng, enendu Ánutu yá wavyot átkiuk. **10** Wáina átang gu márapmá rina watán káiñ áwánggiuk wa kung rákit tángga nanará álosim imán du Isip pán king Fero yá kan álosim hálén heronge naráng mágga Isip pán ámna hulá yáin yáni ya táng tunggap tángga tin árán du inán málámbán kutná kutná wa piñ yáni tángga átkiuk.

11 “Kulá wata torong káiñ sungi kesák táwi hánám bá Isip káwak me Kenan ále káiñ wa kámuk hánám tunggafengga márapmá táwi hánám yámán táwi ilom náni yan káiñ sungi yá muná kuk. **12** Wáina kangga ku Jekop pá sungi Isip káiñ átak ingga met narángga ku hulátingga táwi ilom náni wa suring yámán wakáin kuráng. **13** Kungga áwáng átang sangga son suring yámán kuráng wahára ku Josep pá nák ku wa ingga tatning ilommá wavyot kulaná wa yánu. Wahára kungga ku Fero yá Josep sipmá kátu wa naráng yámuk. **14** Wáina tángga ku Josep pá naning Jekop me sipmá kátu kámuk hánám wata me san kun Isip káiñ kuráng, wata sale yáni ku 75. **15** Kulá Jekop málám Isip káiñ átang kungga ku málám bot táwi ilom náni wawu kámuk wakáin kámuturáng. **16** Kámurát tu iháng kung Sekem káiñ tangggán káman Abraham bá Hamor nágánangge yan hára sup silva yá yuwuk wakáin tiuráng.

* **7:3:** Hulátitiná 12.1 † **7:7:** Hulátitiná 15.13-14

17 “Kulá Isip káin rám hásák átang gu Israel ámna náráwa watá táwi hánám wáina máringga áturáng. Ánutu yá háláng yámámá rámá yá hâtewingga átuk, wawu huphuráp Abraham me rina inángga me hárotuk wa isutnán.

18 Rám wahára wu king nukngá Josep ma naráng mák watá Isip pán king háliuk. **19** King watá ku tombong náni wa yángýárunggingga ku ket tárák wáik yálenggiuk. Wata kinan káman du ing, me káto hánám mengga yánán nángánangge yáni kongakngá wa kámutnirág ingga iháng kung ále wahára wahára ratak yápmanggiurág.

20 “Kulá rám wahára ku Moses maming gá Moses táng tin du Ánutu yá nangge wata álosim naruk. Iná nangge wawu maming gá it kinan kilak pinná tángga árán yap kaláhu háliuk. **21** Torong káin du táng kep káin sat árán du Fero uriwa yá áwáng kangga ku táng kung málámba nanggená ya sing muk.

22 Wáina tán átang gu Moses wawu Isip pán nanará itná káin kungga nanará álosim wa tángga ku me metátá me yáup tátá ná wawu hálángngá pálak háliuk.

23 “Kulá Moses wu yaraná 40 hálen átang gu sippmá kátu Israel wa kápápáya narág hátiuk. **24** Wáina narág hatingga kungga káuk ku Isip ámna káman dá Israel ámna káman táng wáik tán kangga ku málám kung nukngá Israel ámna wa háláng imángga wata topmá tángga Isip ámna wa urán kámutuk. **25** Moses málám wáina téak ku Israel ámna náráwa yá kálu wakálu kungga ku Ánutu yá háláng námán nápmat along kuinán téak ingga káinerág ingga naruk, enendu watá kálu wa ma kang rákit táurág. **26** Tembátnáya ku Moses málám kungga kápuk ngá ku Israel ámna yará erawángga árán du iháng hore pahán káman hálendimálák ingga ing yánuk, ‘Yarán, sándu sip káman, náuta ku sándi yon erawánggoemálák?’

27 “Wáina yánán ámna márapmá márumpá watá Moses hating san kun du inuk, ‘Kák ku niyá nándán me nanaráyan ámna yáilá keháng tunggap táuk? **28** Kuip Isip ámna utkámut tálák wáinanyon nák nutkámut tain ingga tanggoelák me?’[‡]

29 Wáina inári Moses málám me wa narágga ku piták ngá kungga lombu ya ále Midian káin átuk. Átang kungga áwáná tángga ku nangge yándí ámnaná yará iháng tiúmálák.

30 “Wakái árán kungga yara 40 yá sálin du ále yáilá Sainai tangtang ále komkomá ámálum re wakái angelo káman dá káráp isikimo rangga átuk watán lánggop kinan tunggafeng muk. **31** Moses málám wáina kangga nangnganá han rinaná ingga kándáng kakaya rupmá káin kunggatang gu Táwi salá naruk, **32** ‘Nák ku táwi ilomya yan Ánutu, Abraham, Aisak me Jekop watán Ánutu.’[§] Wáina inán narágga Moses yá yángýáng tángga kakaya pikpito hánám naruk.

33 “Wáina tán du Táwi yá inuk, ‘Ko káwak hetang átalák wawu káungá hánám, wata ku hárarama káin sendol wa yaling. **34** No Isip káin nangán ámna náráwa ket tárák kandák rina táng yámángga átarág wawu há kápángga átkoet. Watá márapmá táwi hánám sunggoerág wa há kápángga ku wa Isip ket yáni hárá son iháháya kula háet. Wáina wata ku no suring kame tárutang Isip káin son kuinelák,’** ingga inuk.

35 “Huphuráp Israel yá Moses yá Israel yan ámna yáilá átnát ta takta narágga inurág, ‘Kák ku niyá nándán me nanaráyan ámna yáilá keháng tunggap táuk?’ ingga inurág, enendu Ánutu yá ámna wanyon suring mán

[‡] **7:28:** Son Ihuk 2.14

[§] **7:32:** Son Ihuk 3.6

^{**} **7:34:** Son Ihuk 3.5,7,8,10

ámna yáilá hálengga Isip ket yáni hára Israel son iháháya kuk. Káráp isikimo hára angelo tunggafeng muk wata ketná hára Ánutu yá hálángngá wa imuk. 36 Wáina háláng imán du málám Isip káin ket tárák hulá hulá wa tángga Israel yángotang Isip sangga kungga Táp Sipmá káin me ále komkomá ámálum re káin yara 40 wata kinan ket tárák hulá hulá tángga kuk.

37 “Moses watá yon du Israel ámna náráwa ing yánuk, ‘Ánutu yá sáni háranan yon profet káman nák ina táng tunggap táinek,^{††} ingga yánuk. 38 Moses yá ále komkomá ámálum re káin táwi ilom náni yot átang áráng ále yáilá Sainai káin angelo yá me átkukuná pálak wa imán táng áwáng yámukngá náni yot átkoek.

39 “Enendu táwi ilom náni yá watán me wa isutnán takta yámuk, me ámna yáilá yáni áthát ta takta narángga ku pahán yáni káin du son hurik tángga Isip pa kukuya naruráng. 40 Wáina tángga ku Aron inuráng, ‘Ámna Moses watá nángorán Isip sangga áwumán wawu náutá rina táng muk wawu ma narámán, wata ku ko ánutu náni kámá iháng toling námátá ku watá kálu máta yárengga nángotang kuineráng’[#] 41 Wáina mengga rám wahára ku ánutu yáni káman bulmakau nanggená utniná yáni táng tolingga ku wata heronge tángga taha yáni watán káin ihángga kungga ting muráng. 42 Wáina tát tu Ánutu yá sárumb yámán yáni pahán isutang káe, yap me hitung alek káin átaráng wa yánang sákngingga áturáng. Wa táuráng wawu profet tá me rina papia hárä ing uyiuk wáinanyon ina:

‘Israel ámna náráwa sándá ále komkomá ámálum re káin yara 40 áturáng wahára

taha sáni me towet sisiya kutná kutná wa nákkán da ihángga áwánggiuráng me? Wawu muná hánám.

43 Miti ya hahayan sel it tángga átninggiuráng wawu nákkán muná, ináku wawu ánutu kusák kutná Molek watán.

Hang ánutu kusák kutná Refan watán hitung utminá wa hányon tángga átkuráng.

Ánutu kusák wa yánang sákngingiya ku wata utni yáni wa iháng toliuráng, wata ku no sásure káwak sáni wa sangga kung Babilon táng háting kung numkálu káwak átak wakáin átneráng.^{§§}

Inggä profet tá wáina miuk.

44 “Táwi ilom náni yá ále komkomá ámálum re káin átninggiuráng wahára wu Ánutu yan sel it watá átyámán wa kangga ku Ánutu yá nányot átak ingga naránggiuráng. Kulá sel it wa táuráng wawu Ánutu yá Moses wáina táineráng ingga inán wa isutang wáina táuráng. 45 Wa táuráng watá há árán du táwi ilom náni wata nángánangge yáni yá Josua yan rám hárä tángga kungga árát Ánutu yá káwak márumb yásurán káwak wa yáni ya táuráng. Wáina tángga ku sel it wa wakáin táng tiuráng watá há árán kungga king Dewit tán rám háliuk. 46 Iná Dewit wawu Ánutu yá táng áolo táng mánggiuk. Watá sáponga tángga it álosim káman Jekope ilommá watá kung Ánutu ináng sákngingiyán álo tátáyan me rina ingga Dewit tá ináng suliuk. 47 Wáina inuk enendu nanggená Solomon dá ku Ánutu yan it wa táuk.

48 “It wa há táuk, enendu Ánutu Árená Hánám wawu it ámna nangge yá táená wahára wu ma átnándak, ingga profet tá me wáinanyon ing miuk:

^{††} 7:37: Meng Rákit 18.15 [#] 7:40: Son Ihuk 32.1 ^{§§} 7:43: Amos 5.25

⁴⁹ Táwi yá ing mek, “Alek wawu no putung átang pin yáni tátáyan kome, iná káwak wawu no háramna titiyan kome, wata ku sándá it rinaná hánám tát tu no wahára sek narinet? Wawu káluná muná.

⁵⁰ Naya ketna yá yon du ále kutná kutná kámuk hánám wa iháng toliut.” *** Ingga Táwi yá wáina miuk.

⁵¹ “Sándu yáin sáni káto hánám, pahán nanará sáni wawu Ánutu ma naráng mená ina. Káráman sáni wu yongurená hálendu Ánutu yan me wa ma narángngátaráng. Rámá rámá wu Iruk Káungá watán me wa ma isutkuráng, táwi ilom sáni yá tánggiuráng wáinanyon tánggoeráng. ⁵² Uláp táwi ilom sáni yá profet kámuk hánám iháng wáik táuráng. Ámna Kándáng gá áwinek ingga meng tunggap táuráng wawu táwi ilom sáni yá hányon ráháng kátkámut táuráng, me sándá kálu wanyon isutang ámna áwinek ingga miuráng wawu táng káyam ket yáni hárá tingga táng kung utkámut táuráng. ⁵³ Ánutu yan meng rákit me wa angelo yá táwi ilom sáni ket yáni hárá há tiuráng, enendu sándá ku ma isutnándaráng,” ingga Stiwen dá yánu.

Juda ámna yá sup mangga Stiwen urát kámutuk

⁵⁴ Kulá Stiwen dá me wa yánán kaunsol yáni wu kuk hánám narángga mátap yáni kirikkárák táuráng. ⁵⁵ Iná Stiwen wawu Iruk Káungá watá ep táwi tán alek kálu hálen árán káuk ku Ánutu yamá sireretná pálak wata kinan Jesu wu ketná álák kálu hetang árán. ⁵⁶ Wáina kangga ku yánu, “Naráiráng, no káet tu alek ká ang tán Ámna Nanggená wawu Ánutu ketná álák kálu hetang árán káet.”

⁵⁷ Wáina men narángga ku hahatingga ohok maming tái hánám tángga káráman yáni yongutang kámuk tárutang hururung kung Stiwen usángga táuráng. ⁵⁸ Wáina tángga ku háraráng táng uyingga it yáilá kumbiná kep káihangga ku utkámut tátáya sup mangga utang árát, ámna huphuráp Stiwen da me kusák miuráng watá lap yáni hákhásák torong kái molená wa yalingga iháng ámna máto káman wahára átuk wata hárammá hulá hárá urum tit watá pin yáni tángga árán yáni sup máuráng. Ámna máto wata kutná wu Sol.

⁵⁹ Kulá sup mangga utang árát wata kinan Stiwen dá sáponga ing táuk, “Táwi Jesu, ko irukna táng.” ⁶⁰ Wáina mengga ku tulá hárá imángga hahatingga hánám ing mantáuk, “Táwi, ko watán kandák yáni wata topmá ma táindalák.” Wáina mengga sangga ku há kámutuk.

8

Solyá Jesu yan tombong wa iháng wáik tángga átuk

¹⁻² Kulá Stiwen utkámut tát tu ámna kámá Ánutu yan kálu kándáng isutang átnándaráng watá kutkáyawát táwi hánám táng mángga ku táng kung usuráng. Káe waháranyon átang hulátingga ku ámna náráwa Jesu yan tombong Jerusalem hárá átang hulátingga ku ámna náráwa wa raták hánám hánghánang tángga Judia ále kálu me Samaria ále kálu kut, aposel yá re ku Jerusalem kái átang.

Stiwen utkámut táuráng wawu Sol yá kápángga ku álo kámá táeráng ingga kápuk. ³ Wáina kápángga Sol yá ku hulátingga Jesu yan tombong iháng lem támé salikngik ingga it kinan áráng hak tángga ámna náráwa wa raták hánám háraráng iháng uying kung kalabus itná kinan tingting tángga átuk.

Filip pá me pingnga álosim wa Samaria káin yánuk

⁴ Kulá ámna náráwa pitángga kuráng watá kung it rehára áturáng, wakáin átang Táwi yan me pingnga álosim wa mengga yánangga átkiuráng. ⁵ Filip pá ku kungga Samaria ále káin hangga it káman hárá Jesu wawu ámna náráwa son iháhá ingga yánán du ⁶ ámna náráwa táup táwi yá yon watán me narángga ket tárák rina tánggiuk wa kangga ku me rina yánanggiuk wa kándáng kárámatingga narángga átkiuráng. ⁷ Filip málám ámna náráwa táup pon iruk wái ká ep ihená wa yásut yámán iruk wái watá ohok pálak ámna náráwa yápmangga kunggiuráng. Iná kámá wu kurat yáni kámurená watá álo hálet kámá wu hárám yáni wái ká háléná watá álo hálenggiuráng. ⁸ Wáina tunggafengga átuk hálendu it waháranan ámna náráwa watá heronge maming táwi hánám tángga áturáng.

Saimon dá Ánutu yan háláng wa sup pá yuyuwáya miuk

⁹ Kulá ámna káman sárummá pálak it wahára átnandak wawu kutná wu Saimon, watá huphuráp pon átang me tárák kolem hulá hulá tángga nawu kutna pálak nahániráng ingga tán wa kangga Samaria ámna náráwa yá nangnga yáni hanggiuk. ¹⁰ Wáina hálendu ámna náráwa yáilá me ámna náráwa hánámá watá kámuk hánám watán me narát álo kámá hálén du ing menggiuráng, “Ámna náwu Ánutu ina, wata kutná ku Ulihálángngá Pálak.” ¹¹ Rám hásák kon yáni yot átang káwak kán nanará hárá ket tárák hulá hulá wa tángga átkun kangga nangnga yáni hanggiuk, wata ku ámna náráwa kámuk ká watán me naránggiuráng. ¹² Ámna náráwa watá yon Filip pá Ánutu yan átkuku watán pingnga álosim wattyot Jesu Son Iháhá wata mengga yánangga kun narángga wawu pálipuk hánám ing mengga ku umi kuhuráng. ¹³ Kulá Saimon málám enendu pálipuk hánám ingga narángga umi kuhuk. Wáina tángga ku Filip isutang káman yándi átningga Filip pá tárák hulá hulá táwi wa tán kangga nangnganá han átninggiuk.

¹⁴ Kulá aposel Jerusalem káin áturáng watá Samaria ále káin du ámna náráwa yá Ánutu yan me narángga káto tánggoeráng ingga met naruráng hárá wu Pita káling Jon suring yámát watán káin kumálák. ¹⁵⁻¹⁶ Yándi wu watán káin kungga káumálák ku Jesu ya naráng háting mángga umi kuhuráng enendu Iruk Káungá watá ma áwáng ep ihená árán, wata ku Iruk Káungá watá ep ihih ingga sáponga táng yánumálák. ¹⁷ Wáina tángga ku Pita káling Jon dá ket yándi yá yáin yáni hárá usáng hang tin du wahára ku Iruk Káungá watá Samaria ámna náráwa watán káin áwuk.

¹⁸ Kulá Saimon málám kápuk ku aposel yará watá ket yándi yá ámna náráwa yáin yáni hárá usáng hang tin Iruk Káungá watá watán káin áwán kápángga, málám sup pá Iruk Káungá yuyuwáya ing yánuk, ¹⁹ “Sándá háláng wa nák namán du no ketna yá wáinanyon tae Iruk Káungá wa hányon táineráng.”

²⁰ Wáina yánán Pita yá inuk, “Saimon, supya wawu kayot káráp pán pingnga hálezinek! Ánutu yá málámbán pahán isutang gu wáina yámangngáat wawu ko ku sup pá álo yunggem ingga narelák? Wáina kámá ma árak. ²¹ Táwi rahálá hárá pahála kinan du kandák átak. Wáina wata ku nándá Ánutu yan yáup tánggoemán wata kinan kák ku ma áralák. ²² Wata ku kandákka wa sangga ku pahála hurik tángga ku Táwi ya sáponga táng mátá ku nanará kandák pahála káin átak wa yawon yaminek hám. ²³ No wáina kanet wawu

náuta no kahet tu nándá ket yáup tánggoemán wa kang naránggoelák, hang mukmuroka watá keháng kik hárórán átalák.”

24 Wáina inán du Saimon dá miuk, “Sándá nák ka Táwi yan káin sáponga tán du rina memálák watá nákkán káin ma tunggafeindak,” ingga yánuk.

25 Kulá yándi wu Táwi yan me wa mengga Jesu yá rina tán káumálák wa ámna náráwa yánangga ku it wa sangga kungga Táwi yan me pingnga álosim wa it máro yon Samaria kinan yánang yánang Jerusalem ba kumálák.

Filip pot káwak Itiopia nan ámna káman

26 Kulá Táwi yan angelo yá Filip inuk, “Kák ku tárutang ámuta kálu kungga ku kálu Jerusalem hára átang kungga it Gasa káin kung hená wa isutang kuinelák,” wáina ingga inuk. Kálu wawu ále komkomá páliná muná átak wakálu. **27** Wáina inán du Filip pu wakálu kunggatang gu Itiopia káwak káinnan ámna káman káuk. Ámna wawu Kuin kutná Kandasi yan kapman watán ámna yáilá waháranan. Kuin watán sup pinná tángngátak, iná ámna wawu tunggulá ránená. Watá Jerusalem káin miti ya hangga ku **28** son itná ya kukuya ku karis ná ketnán putung átang gu profet Aisaia yan papia wa sángsánging kungga átkiuk. **29** Wáina kungga árán du Iruk Káungá yá Filip inuk, “Kungga karis wata tangtang kungga álák.”

30 Wáina inán du Filip málám hururung karis wata tangtang kungga naruk ku ámna wawu profet Aisaia yan papia wa sángingga áráan. Wáina narángga ku Filip pá inuk, “Kák ka wa sángingoelák wata hulá wa kámá wáina ingga narelák me?”

31 Wáina inán ámna watá miuk, “Rina narinet? Káman dá nanáng tolin du álo naránggem.” Wáina mengga ku Filip inán áráng málám bot putung átumálák.

32 Ámna wawu Táwi yan me ing uyená wa sángingga átkiuk:
“Watá me kámá ma miuk, ináku yolopmá átang

sipsip utkámut tátáya tángga koená yá ina,
me sipsip nanggená rommá mamaráya tángga koená yá ina átkoek.

33 Ámna táng me hára tiuráng watá márapmá suwik ingga
kusák pilengga táng hang tit reprepma táwi hánám naruk.
Wawu nángánangee muná hálendu ámna náráwa yá

nángánangee wata me pingga yánánáyan tárák ku muná.
Watán átkuku wa káting rákit tát tu
watá káwak ketnán ma árak.”*

34 Kulá ámna watá me wa sángingga sangga ku Filip inuk, “Ko nanáng, profet tá ku niya miuk, málármba miuk me ámna nukngá ya miuk?” **35** Wáina inán du Filip pá hálatingga miti papia ámna watá sángiuk wata hulá kálak inángga ku Jesu yan me pingnga álosim wa inuk.

36-37 Kulá yándi wu kálu wa kungga átang gu umi káman hára kung hengga ku ámna watá miuk, “Kang, umi ku wa átak. Náutá kálu sung namán du no umi ma kuhánggem?”† **38** Wáina mengga ku karis engotang kuku wa inán karis watá tareng kátin Filip pá ámna watoy yayará yándi hangga kung umi kinan hangga ku Filip pá ámna wa umi kuháng muk. **39** Wáina kuháng mágga sangga ku yándi wu umi sangga kep káin áwumálák waháraryon Táwi yan Iruk

* **8:33:** Aisaia 53:7-8 † **8:36-37:** Nanará ámna kámá yá ku ing narángngátaráng, me náta kátu wu tombong nahára átak. Me wawu ing, “Filip pá ing inuk, ‘Pahála yot Jesu pálipuk ingga naráng háting melák hálendu álo umi kuhinelák.’ Wáina inán du topmá ing miuk, ‘Nák ku Jesu Son Iháhá wawu Ánutu Nanggená ingga naráng háte.’”

ká Filip tángga kun pikpilin du ámna watá ma káuk. Iná ámna wawu heronge pálak kálu wa isutang itná ya kuk. ⁴⁰ Iná Filip pá káuk ku málám bu it táwi Asotus wakáin átuk. Kulá it wahára wahára átningga Jesu yan me pingnga álosim wa ámna náráwa yánángga kuk. Wáina tángtáng kungga it yáilá Sisaria káin kung hiuk.

9

Solyá pahán hurik túuk

¹ Kulá rám wahára wu Sol yá Jesu yan tombong wa iháng lem tángga ráháng kátkámut tátáya mengga átuk. Málám kung pris yán yáni ² wa inuk, “Juda yan miti itná yan ámna yáilá kámá yá háláng nanamáya papia álo uyingga namánggim me? Ko álo ingga metá ku táng kung it yáilá Damaskas káin ámna náráwa Jesu yan tombong wa kápángga ket ihánggatang Jerusalem káin kuinet,” ingga inuk. Wáina inán álo ingga inángga ku papia uyingga imuk. ³ Sol málám Damaskas tangtang kung hálingga átnárán du waháranyon alek kálu yamá maming táwi watá málám hárá manggatuk. ⁴ Wáina tán Sol málám táng hang káwak káin kátingga ku me káman ing mengtán naruk, “Sol, Sol, náuta ku nák neháng wáik tánggoelák?”

⁵ Wáina narángga ku Sol yá inuk, “Ámna hulá, kák ku ni?” ingga inán du miuk, “Nák ku Jesu, ni ko táng wáik tánggoelák wa. ⁶ Kulá kula wu tárutang it yáilá kinan kutá ku rina táinelák wawu ámna káman dá wakáin kaninek,” ingga inuk.

⁷ Iná ámna Sol yot kungga áturáng wawu wahára hárámutang nángnáningga áturáng. Me wu há naruráng enendu watá niyá metáek ingga wu ma káuráng.

⁸ Kulá Sol málám tárutang rahálá háliuk enendu náut kámá kámá ma káuk. Wáina hálendu ketná hárá tángga ku Damaskas káin kuráng. ⁹ Kung wakáin du rám kaláhu wu rahálá ma háléná wáina re átuk. Rám wahára sungi me umi kámá ma náuk.

¹⁰ Kulá Damaskas káin du naráng hákhátik ámna káman átuk wata kutná ku Ananaias. Ámna watá átnárán du Táwi yá ára hárá ina áwáng “Ananaias!” ingga mantáng mán du “Táwi, átat,” ingga inuk.

¹¹ Wáina inán du Táwi yá inuk, “Tárutang kungga kálu kutná Kálu Kándáng wakáin Judas yan it káin ámna káman it yáilá Tasus nan kutná Sol wa káinán áwet ingga yánilá. Ámna wawu sáponga tángga átak. ¹² Sol wu rahálá kunángngá enendu ára hárá ina káek ku ámna kutná Ananaias watá áwáng ketná yá yáilá káin uság hang tin du rahálá yá kándáng hálengngárán káek.”

¹³ Wáina inán Ananaias yá miuk, “Táwi, nák ku kákkán ámna náráwa káungá hánám wa Jerusalem káin rina iháng wáik tánggoek wata ámna watán pingnga wu há met naránggoet. ¹⁴ Iná nákáin áwuk wawu pris tátáwi watá wáina álo táinelák ingga inát tu ámna náráwa kaya naráng háting kamená me sáponga táng kamángngátaráng wa ket iháháya áwuk.”

¹⁵ Wáina men du Táwi yá Ananaias inuk, “Kung! Ámna wawu kula wu nákkán yáup ámna hálaleyá táng tunggap há táet. Ámna watá wu kungga ámna náráwa ále kámá káinnan me king máro átaráng me Israel ámna náráwa yan káin kungga nangán me pingnga wa yánángga átkuinék. ¹⁶ Naya kutna meng tárut tángga kungga márapmá rina suwinek me láwit rina narinek wawu na ininet.”

¹⁷ Wáina inán Ananaias málám kungga it kinan árángga kungga ketná yá Sol yáilá káin usáng hang tingga ku ing inuk, "Nukna Sol, Táwi Jesu ni nákain áwángga átnárá tunggafeng kamuk watá suring namán áwet wawu ko rahála kándang háháleya, me Iruk Káungá watá áwáng kák hárá ep táwi hánám kekeháya." ¹⁸ Wáina inán waháranoy du náut kámá purungngá ina watá sohingga Sol rahálá sangga han du rahálá kándang háliuk. Wáina tángga ku tárurán du Ananaias yá umi kuháng muk. ¹⁹ Wáina tán du sunginá kámá nangga ku hálángngá tiuk.

Solyá Damaskas me Jerusalem káiń yáup tákú

Sol yá rám kámá ku Jesu yan ámna náráwa Damaskas káinnan watyot wakáin áturáng. ²⁰ Rám waháranoy Juda yan miti itná káin kung hanghang tángga ku Jesu wawu Ánutu Nanggená ingga yánángga kuk. ²¹ Iná Sol yan me naruráng watá ku hárámutang gu ing miuráng, "Ámna nátá hánám bu ámna náráwa Jesu ya naráng háting mená me sáponga táng mángngátaráng wa iháng lem tángngátak. Jerusalem káin wáina tángngátak watá ku inggálu ku son nákain wa ket ihángga ku pris tátáwi yáni watán káin ihángga krukuya áwuk," Wáina ingga miuráng. ²² Kulá Sol yá me metátáyan hálángngá watá táwi hánám Wáina hálen Juda ámna náráwa it yáilá Damaskas káin áturáng wa kándang hánám wa Jesu wawu Ánutu yá ámna náráwa son iháháya táng tunggap tákú ingga yánuk. Wáina yánán du Juda yá watán me wa narángga hárámutang watán me káting hang titiya me kámá ma miuráng.

²³ Kulá rám máro yon watá há kun átang wata torong káin du Juda yá urum tángga Sol utkámut tátáya me hárötang ²⁴ káen me yáungán it yáilá kumbiná yan kálu mungnganá wa erek kandingga áturáng, enendu Sol málám Wáina tángga átaráng ingga há naruk. ²⁵ Rám káman yáungán du Jesu yan ámna náráwa yá engotang it yáilá kumbiná wata ketnán árángga kungga ku inát yák wáina tán hárá wata kinan putung árán páup puttingga wahára tángga átang yolopon sat kumbi kep kálu hangga kuk.

²⁶ Wata torong káin du Jerusalem káin kungga Jesu yan ámna náráwa watyot sengsáráp tátáya tán kangga watá erek pitáng muráng, náuta watán nanará káin du ámna wa pálipuk Jesu ya naráng háting mánggoek me rina ingga naruráng. ²⁷ Iná Banabas yá ku engotang gu aposel yan káin kuk. Málám kung wakáin du Sol wawu Damaskas káluná káin Táwi yá wáina tunggafeng mángga wáina wáina inuk, me Damaskas káin ma pitáéná Jesu kutná mengga Táwi yan me yánánggiuk ingga aposel yánuk. ²⁸ Wáina tán du Sol yá watyot Jerusalem káin átang átninggiuráng. Rám wahára wu Sol yá ma pitáéná Táwi yan me pingnga álosim wa ámna náráwa yánángga átninggiuk. ²⁹ Wáina tángga átkun kangga Juda kámá Grik me narená watá Sol yot me metángga wata menmenná táuráng. Wáina tángga ku watá kálu rekálu kungga Sol wa utkámut tánin ingga táuráng. ³⁰ Wáina tát tu nuknuungá yá wáina ingga há narángga ku engotang hangga it yáilá Sisaria káin kungga ku suring mát it yáilá Tasus káin kuk.

³¹ Kulá Judia ále kinan, Galili ále kinan me Samaria ále kinan Jesu yan ámna náráwa wa ma iháng wáik tát kándang álo áturáng. Táwi tárang káin árat tu Iruk Káungá watá pahán yáni táng káto tán ámna náráwa táup hánám watá áwáng Jesu yan tombong hárá sengsáráp tángtáng tánggiuráng.

Pita yá Ainiás tán álo háliuk

³² Kulá Pita wu miti yáup tángga itná átningga ku kung Táwi yan ámna náráwa it Lida káin wa kápin ingga wakái háuk. ³³ Wakái du ámna káman kutná Ainias wa káuk wawu kuratná kámurená kome hára re yara 8 wata kinan pándák re átnándak. ³⁴ Wáina kangga ku Pita yá inuk, “Ainias, rám kula wu Jesu ámna náráwa son iháhá watá keháng tolindek. Tárutang komeka táng toling.” Wáina inán wahára re Ainias yá tárutuk. ³⁵ Kulá it Lida nan me ále pahálá Saron nan ámna náráwa kámuk watá Ainias yá álo hálen kangga ku pahán yáni hurik tángga Táwi ya naráng háting muráng.

Pita yá Tabita son táng tárut táuk

³⁶ Kulá it Jopa káin du disaepel náráwa káman kutná Tabita watá átkiuk. Kut Tabita wawu Grik me kálu ku Dokas. Rámá rámá ket tárak álosim tángga ukuro árená wa háláng yámangga átnándak. ³⁷ Rám Pita yá it Lida káin átuk wahára wu Tabita yá ilalák tángga kámurán du tambun wa umi kuháng mágga táng it pahálá torong káin ting sat átuk. ³⁸ It Lida wawu it Jopa tangtang gon wáina hálendu Jesu yan ámna náráwa yá Pita wawu it Lida káin átak ingga met narángga ku ámna yará suring yámát kungga Pita inumálák, “Ámna hulá, ko it Jopa káin sopmuná hánám áwáwáya naremán.”

³⁹ Wáina inán du Pita yá watyot kuráng ngáyá kung het tu engotang it pahálá torong káin áruráng. Kulá náráwa kawát watá kámuk áwáng Pita rupmá áwálák átang kut káyawát pálak lap hákhásák kot lap kámá yot Tabita yá yáni yot átang iháng toliuk ngá wa iháng áwáng Pita yá kápápáya engeleng táuráng.

⁴⁰ Pita málám ámna náráwa kámuk yánán kep káin kut tu málám tulá hára imángga sáponga tángga ku hurik tángga náráwa kámurená watán kálu kungga ku miuk, “Tabita, tákulák.” Wáina men du náráwa watá rahálá hálengga Pita kangkang gu tárutnáráng putung átuk. ⁴¹ Wáina tán du Pita yá háláng imángga ketná hára tán du tárutang hetang átuk. Wáina árán du málám náráwa kawát yot Jesu naráng háting mená kámá yot wa mantán áwángga ku náráwa kámurená yá son há tárutak ingga káuráng. ⁴² Kulá pingnga watá it Jopa kinan wa erek hánám kung hálin du ámna náráwa táup hánám watá Táwi pálipuk ingga naráng háting muráng. ⁴³ Iná Pita wu it Jopa káin rám hásák kon ámna kutná Saimon watán it hára átkiumálák. Ámna Saimon wawu bulmakau kepma wa yáup hulá hulá imámáyan da iháng tolingga tingngátak.

10

Angelo yá Konilius yan káin tunggafengga me inuk

¹ Kulá it yáilá Sisaria káin du ámna káman átkiuk wawu kutná wu Konilius. Iná Konilius wawu káwak Rom wakáiinnan tewe ámna 100 kutná Itali yan tewe ámna wata yáin yáni. ² Ámna málám me ámna náráwa kámuk hánám watán it hára átnándaráng wawu Ánutu yá rina átnát ta narek wa isutang Ánutu tárang káin rewe átnándaráng. Iná málám bu ni ukuro ámna náráwa átnándaráng wa táwi hánám háláng yámangga átnándak, me rámá rámá Ánutu yan káin sáponga tángga átnándak. ³ Rám káman du yonyon kálu 3 kilok náut wáina hálengga árán du ára hára ina kangngárán hiták hánám Ánutu yan angelo yá áwáng mantáng mágga inuk, “Konilius!”

⁴ Wáina tán Konilius málám kárek hánám kangga pingpitáng gu miuk, “Ámna hulána, rina?”

Wáina inán du angelo yá inuk, “Ánutu yá ko sáponga tángngátalák wawu há narángngátak, me kutná kutná ukuro árená yámangngátalák wawu há kahángngátak. Wáina tángngátalák wawu tahaka ina titá kangga heronge naráng kamángngátak.⁵ Kula rám kula wu ámna kámá suring yámátá kungga it Jopa káiñ ámna káman kutná Saimon kutná nukngá Pita wa engotang áwineráng.⁶ Ámna wawu ámna káman kutná Saimon yon watán it tu táp tangtang káiñ árán wahára átak. Ámna nukngá Saimon wawu bulmakau kepmá iháng yáup kámá tángngátak.”

⁷ Wáina inángga kun du Konilius yá yáup nanggená yará yot tu tewe ámna káman men áwuráng. Tewe ámna wawu Ánutu yá pahálá káiñ rina isutsut ta narek wáina isutang átnándak, me Konilius málám bot tu rámá rámá átnándamálák.⁸ Wáina men ámna kaláhu watá áwát tu tárak wáina káet ingga erek hánám yánangga ku suring yámán it Jopa káiñ Pita kangga inángga áwáwáya kuráng.

Pita yá ára ina káuk

⁹ Wáina kuráng ngáya tembátnáya ku káe táithá hálengga árán du it Jopa hárá kung heheya tángga áturáng wahára ku Pita wu it hungnganá káiñ sáponga tátáya árángga kuk.¹⁰ Áráng sáponga tángga átang gu háing mán sungi kámá nanaya naruk, enendu sungi emá tiyawingga áturáng. Rám wahára wu málám ára ina káman káuk ku¹¹ alek ká ang tán lap maming táwi ina hahaha táwi wa ilungngá⁴ hárá wa táng kik táená watá yolopon hang árán,¹² songgo hárám yáni 4 me ále málisám me kunap náut watanan me iráp kahetang átninggoená watá lap wata kinan árát kápuq.¹³ Wáina kápangga átnáráñ du me káman dá ing inuk, “Pita, tárutang kámá ráhángga sinang.”

¹⁴ Wáina inán Pita yá miuk, “Táwi, wáina wu muná hánám! Nák ku songgo ma nanaya mená me kák rahála hárá rongrongngá muná wawu ma nangngátat.”

¹⁵ Pita yá wáina men me watá ing inuk, “Ko náut kámá káman Ánutu yá rongrongngá ingga mená wa ko rongrongngá muná ma nanayan ingga ma meindaláñ.”

¹⁶ Kulá me wanyon rám kaláhu pálak men narán du waháraneyon lap ina kutná kutná pálak watá alek káiñ son árángga kuk.

¹⁷ Wáina tángga ku Pita málám ára ina wa káuk wata hulá ya nanará yáup tángga átkiuk. Wáina tángga átnáráñ du ámna Konilius yá suring yámán kuráng watá yánang sulit Saimon dán it tu wahára átak ingga yánát há narángga ku kung it kumbiná kálu mungnganá hárá hetang áturáng.¹⁸ Wahára hetang átang gu ing miuráng, “Saimon kutná nukngá Pita wa it nahára átak me?” ingga miuráng.

¹⁹ Kulá rám waháraneyon du Pita wu ára ina káuk wata emá nanará yáup tángga átnáráñ du Iruk Káungá yá inuk, “Saimon, ámna kaláhu yá kák ka sulingga áweráng.²⁰ Wáina wata ku tárutang hangga kápang. Watyot kukuya narángpak ma táindaláñ. Wa áweráng wawu na suring yáme áweráng.”

²¹ Wáina inán Pita málám tárutang hangga ámna wa yánuk, “Nák ku ámna sándá sulingga mángga áweráng wa. Náuta sulingga namángga áweráng?”

²² Wáina yánang sulin du ámna watá inuráng, “Nándu Konilius tewe ámna yáiñ yáni watá suring námán áwemán. Ámna wawu kándáng re átang Ánutu tárang káiñ átnándak. Juda kámuk ká ámna wawu ámna álosim ingga

mengngátaráng. Ánutu yan angelo káman dá ko kung itná káin me kámá inátá nanaráya inán du wata suring námán kák ka áwemán.” ²³ Wáina inát tu Pita yá yángotang it kinan hangga yáungán du wahára watyot ruhuráng. Kulá tembátnáya ku táirutang hangga ámna kaláhu watyot kuráng. Wáina kuttu Jopa nan Jesu ya naráng háting mená watá hangga yásutang watyot káman yáni kuráng.

Pita yá Konilius yan it káin kuk

²⁴ Kulá tembátnáya ku Pita wu Sisaria káin kung hiuk. Konilius wu wáina áwinderáng ingga narángga ku sipmá kátu me yanuknuknágá yánán áwát káman átang háleng yámangga áturáng. ²⁵ Kulá Pita yá Konilius yan it kinan káin kung háuk wahára wu Konilius málám hárammá hulá hárta turingga hangga ináng sáknigin ingga táuk. ²⁶ Wáina tán Pita yá táng tárut tángtáng inuk, “Táraluk, ko nák ma nanáng sáknigindalák, nák ku ámna nangge, ka inanyon.”

²⁷ Kulá Pita yá watyot me metángtáng kung it kinan hangga kápuk ku ámna náráwa táup hánám watá árat. ²⁸ Wáina árat kápangga ku Pita yá yánuk, “Sáni há narérang wa, Juda nándá ámna ále kámá káinnan sányot káman hahále me kungga sásáhá wawu meng rákit mená yá wáina ma tátáya káto hánám tená yá átak. Enendu Ánutu yá há naliuk wawu no ámna káman rongrongngá muná ingga ma memeyan. ²⁹ Wáina wata ku nák ka ingga há suring yámeráng wata no rina kámá ma tát ináku há áwet. Wata ku no ing sánin, hulá náuta hánám bu nák ka pin tit no áwet?”

³⁰ Wáina yánán Konilius yá inuk, “Rám kaláhu átang áwemán wata ámang káin yonyon kálu 3 kilok inggon hálengga átuk hárta nawu itna káin sáponga tángga átkiut. Kulá waháranyon hánám ámna káman kutná kutná ná hakokowak hánám tánggánená watá tunggafengga rupna hárta hetang átuk. ³¹ Wáina hetang átang gu nanuk, ‘Konilius, Ánutu yá ko sáponga tángngátalák wawu há narángngáta, me kutná kutná ukuro árená yámángngátalák wawu há kahángngáta. ³² Wáina wata ku ámna kámá suring yámátá kungga it Jopa káin ámna káman kutná Saimon kutná nukngá Pita wa engotang áwineráng. Ámna wawu ámna káman kutná Saimon yon watán it tu táp tangtang káin árán wahára átak. Ámna nukngá Saimon wawu bulmakau kepma iháng yáup kámá tángngáta.’ ³³ Wáina nanán du waháranyon du no kák ka pin se kung kamán ko wa narángga há áwátá no kák ka heronge naráng kamet. Kulá kula wu nán kámuk Ánutu rupmá hárta há átamán da ku Táwi yá rina nánánáya kanuk wa nánátá narindémán.”

³⁴ Wáina inán du Pita yá ing yánuk, “Kula wu há naret, pálipuk hánám Ánutu yá tárák káman re it wakáinnan wakáinnan wa nálenggoek. ³⁵ Wakáinnan wakáinnan wawu niyá málámba tárang káin átang kálu kándáng wa isutang átnándaráng wata wu heronge naráng yámangga álo ing mengga son ihánggoek. ³⁶ Ánutu yá Israel nán me nánuk wa há narángga átaráng wawu me pingnga álosim ing miuk, Jesu ámna náráwa son iháhá wawu ámna náráwa kámuk ka Táwi yáni. Wahára kungga ku Ánutu yá nányot pahán káman hález. ³⁷ Judia ále kinan rina tunggafiuw wawu sáni há narérang wa, Galili ále hárta átang hulátiuk wawu Jon Umi Kuháng Yámámá watá umi kukuhyáa mená menggiuk wata torong kálu ³⁸ Ánutu yá Jesu Nasaret nan Iruk Káungá yot háláng táwi hánám wa imángga ku málámbá watyot árán du itná itná átningga

ámna náráwa háláng yámángga Satan dá iháng lem táená wa iháng tolingga átninggauk.

³⁹ “Kulá nán aposel wawu Juda nánin ále káin me it yáilá Jerusalem káin rina rina tán rahán náni yá há káumán wata meng isurátne kunggoek. Jesu wawu táng maripong hára kátit tu kámutuk, ⁴⁰ enendu rám kaláhu átang gu Ánutu yá son táng táirut tángga hiták tin ámna náráwa yá rahán yáni yá há káuráng. ⁴¹ Wawu kámuk hánám bá ma káuráng, ináku ámna nán uláp Ánutu yá málámbán me wa meng isusut tán náháng tunggap táuk, nándán káin tunggafeng námuk. Kulá kámutang táirutuk wata torong káin du nándá watyot sungi me umi há náumán. ⁴² Wata ku ámna náráwa Ánutu yan me yánangga hiták ing memeya nánu, Ánutu yá kámurená me ma kámurená watán átkuku yáni tárakngá hára re horengga nanará wawu Jesu wa rewe táng tunggap táuk. ⁴³ Uláp profet kámuk hánám bá Jesu ya ing miuráng, Jesu málámba kutná hára re ku ámna niyá Ánutu ya naráng háting meráng watán mukmuro yawon yáminek.”

Ámna náráwa kámá káinnan dá Iruk Káungá táuráng

⁴⁴ Kulá Pita yá me wa yánangga átuk wáháranyon Iruk Káungá watá áwáng ámna náráwa me wa narángga áturáng wa ep ihuk. ⁴⁵⁻⁴⁶ Wáina ep ihán du watá me hulá kámá kámá metángga Ánutu kutná meng táirut tángga áturáng. Wáina tát kangga Juda ámna Jesu ya naráng háting mená yá Pita yot áwuráng watá hárámuturáng, náuta Iruk Káungá watá ále kámá káinnan watán káin hányon áwáng ep ihuk wata.

Wáina kangga Pita yá ku miuk, ⁴⁷ “Ámna náráwa náwu Iruk Káungá wa Juda náni táumán wáinanyon há táeráng, wata ku ni kámá káman dá umi ma kuhindáráng ingga ma menggim.” ⁴⁸ Wáina mengga umi kuhineráng ingga yánán álo ingga inát tu Jesu Son Iháhá wata kutná hára umi kuháng yámuk. Wáina tángga sangga ku inát rám kámá wahára watyot átuk.

11

Pita yá Jerusalem káiñ kungga wáina wáina tunggafiuk ingga me pingnga yánu

¹ Kulá aposel me Jesu naráng háting mená Judia ále kinan áturáng watá ámna ále kámá káinnan watá Ánutu yan me wa hányon táuráng ingga met naruráng. ² Wáina hálendu Pita yá árángga Jerusalem káiñ kuk hára wu Juda ámna Jesu ya naráng háting mená watá áwáng ing me táng muráng, ³ “Pita, ko kungga ámna ále kámá káinnan watán it kinan árángga kápulák me watyot sungi náulák, wawu kandák táulák.”

⁴ Wáina inát tu Pita yá rina rina tunggafiuk wawu kándáng hánám ing yánu, ⁵ “Nák ku it Jopa káiñ sáponga tángga átang ára ina hára kangngáre ku lap táwi ina káman ilungngá ⁴ 4 hára wa táng kik táená watá alek kálu hangga ku na átut wahára háuk. ⁶ Wáina han wawu náut ingga kándáng káut tu songgo háram yáni 4 me songgo páyom me ále málisám kunap náut watanan me iráp kahetang átninggauk watá lap ina wata kinan árat káput. ⁷ Wáina kápangga átnáre ku me káman dá ing nanuk, ‘Pita, tárutang kámá ráhángga sinang.’

⁸ “Wáina nanán no inut, ‘Táwi, wáina wu muná hánám! Nák ku songgo ma nanaya mená me kák rahála hára rongrongngá muná watá nák pahánnna kinan ma hangngáatak.’

⁹ "Wáina me ku alek kálu nan me watá ing nanuk, 'Ko náut kámá Ánutu yá rongrongngá ingga mená wa ko rongrongngá muná ma nanayan ingga ma meindalák.' ¹⁰ Kulá me wanyon rám kaláhu pálak men nare ku lap ina kutná kutná pálak wa son uying san alek káin áruk."

¹¹ "Kulá rám waháranyon du ámna káman dá ámna kaláhu me nananáya suring yámán Sisaria kálu áwuráng watá áwáng it nándá átumán wahára áwáng hiuráng. ¹² Iná Iruk Káungá watá ku nanuk, 'Narángpak ma táená ku watyot kuineráng' ingga nanán dù há kumán. Iná nuknuk náni ámna 6 náwu nákkot káman kungga ámna watán it kinan kumán. ¹³ Kutne ku ámna watá ing nánuk, 'No kangngáre angelo yá itna kinan káin tunggafeng namángga nanuk, "Me satá Jopa káin ámna kutná Saimon kutná nukngá Pita wata kuik.' ¹⁴ Kulá ámna watá ku ka me kákkán it hárá ámna náráwa átaráng wa kámuk Ánutu yá son sásáháyan me táng áwáng sáminek," ingga nanuk."

¹⁵ "Ámna watá wáina nanán du no me emá yánangga átnáre waháranyon Iruk Káungá watá hulátingga náni ep náhuk wáinanyon ep ihuk. ¹⁶ Wáina tán du son no Táwi yá rina miuk wa naráng hátiut wawu ing, 'Jon dá ku umi yá kuháng yámángngátak, iná sándu Iruk Káungá watá kuháng sáminek.' ¹⁷ Wata ku uláp Táwi Jesu Son Iháháya naráng háting mátne ku Ánutu yá Iruk Káungá wa nán námuk wáinanyon inggálu ku wa yámánggoek. Wáina wata ku no Ánutu yan nanará wa ma káto táng mánggem. Nák ku ámna nangge rewe."

¹⁸ Kulá Pita yá me wa yánán narángga pahán káman hálen kuk táng muráng wa sangga Ánutu ya heronge táng mángga ku ing miuráng, "Kulá Ánutu yá ále kámá káinnan wa tán watá pahán hurik tángga átkuku tátáyan kálu hárá átaráng."

Antiok ámna náráwa kátu yá Jesu naráng háting muráng

¹⁹ Kulá Stiwen utkámut táuráng wahára ku ámna náráwa kámá Jesu naráng háting mená wa hányon iháng lem tát pitángga háratingga ále wahára wahára kuráng. Kámá yá ku Fonisia ále káin kuráng, iná kámá yá ku ailan Saiprus káin kuráng, iná kámá yá ku it yáilá Antiok káin kuráng. Ámna náráwa wa kuráng watá ku Jesu yan me pingnga wa yánangga kuráng, enendu ámna ále kámá káinnan muná, ináku Judá nan ámna náráwa wakáin árená watán káin re. ²⁰ Iná ámna kámá orek yáni hárá kuráng wawu Saiprus nan me it yáilá Sairini nan watá Antiok káin kungga Táwi Jesu yan me pingnga álosim wa Grik ámna náráwa hányon yánangga kuráng. ²¹ Wáina tát Táwi yan háláng watá watyot átuk hálendu ámna náráwa táup hánám watá watán me narángga pahán hurik tángga Táwi yan tombong háliuráng.

²² Wáina tángga átaráng ingga pingnga watá miti ámna náráwa Jerusalem káin áturáng wata káráman yáni káin han naruráng hárá ku Banabas suring mát Antiok káin kuk. ²³⁻²⁴ Banabas wawu ámna álo kámá, Iruk Káungá watá wahára ep táwi hánám tángga árán naráng hákhátik ngá yá káto hánám hálengga átuk. Málám wakáin kungga káuk ku Ánutu yá pahán yámángga háláng yámángga árán kangga heronge hánám naruk. Wáina narángga ku rámá rámá Táwi isutang átkuineráng ingga kámuk pahán yáni iháng tárut tángga kuk. Wáina tángga ku ámna náráwa táup hánám watá Táwi yan tombong kinan áwáng háuráng.

²⁵ Kulá wahára átang gu Banabas málám it yáilá Tasus káin Sol ya susuliya kuk. ²⁶ Málám sulung kung kang tunggap tángga ku engotang Antiok káin

kumálák. Yándi wu kung wakáin yara ore káman kámuk Jesu yan ámna náráwa yot átang Táwi yan me wa ámna náráwa táup hánám yánáng toliumálák. Kut Kristen wawu Antiok hára kálak ámna náráwa Jesu yan tombong wa yámuráng.

²⁷ Rám ore wahára profet kámá Jerusalem káiñ átang kung Antiok káiñ háuráng. ²⁸ Kulá profet waháranan káman da kutná wu Agabus watá hetang átang Iruk Káungá yá pahálán han ing miuk, "Káwakngá káwakngá erek hánám sungi kesák táwi hánám bá tunggafeinek," wáina ingga miuk. Wata torong káiñ Rom bán king Klaudius watán rám hára sungi kesák watá tunggafiu. ²⁹ Kulá Jesu yan ámna náráwa áturáng watá nuknuk yáni Judia ále káiñ áturáng wa tárák yáni hára hálang yámámáya me hárotang gu ³⁰ sup iháng Sol káling Banabas yámát tu watá iháng kung Judia káiñ Jesu yan tombong watán ámna yáilá yámán du watá ámna náráwa yámuráng.

12

Pita yá kalabus káiñ árán angelo yá hálang imuk

¹ Rám ore wahára King Herot* tá Jesu yan ámna náráwa kámá ket ihángga iháng lem táuk. ² Herot tá yánán Jon tatning Jeims wawu kápik ká utkámút táuráng. ³ Kulá Herot tá wáina tán kangga Juda yá wata heronge narát kápángga ku Pita hányon ket táuk. Wáina táuk wawu rám táwi Israel yá Másáng Yisná Muná Náená† rám wahára. ⁴ Pita wu Herot tá yánán ket há tángga wata torong káiñ du táng kung kalabus kinan tewe ámna urum 4 watá pinná tátáya tiuk. Tewe ámna urum 4 wata kinan 4 yá urum káman káman hára átnándaráng, kámuk ku 16. Wáina árán kungga rám táwi Angelo yá Iháng Hatiuk‡ watá sálikngin du táng áwáng rahán yáni hára me hára titiya naruk.

⁵ Wáina hálendu Pita wawu táng ting sat kalabus kinan átuk. Wakáin árán du Jesu yan ámna náráwa yá ku rámá rámá sáponga tángga Ánutu yá Pita hálang imámáya inánggiuráng.

⁶ Kulá tembatu Herot tá Pita táng me hára titi ingga miuk. Iná yáungán du Pita wu sen yará yá táng kik táng sat árená wa pálak táng tewe ámna yará ya orek yándi hára tit tu ruhángga átuk. Iná tewe ámna kámá yá ku kálu mungnga pinná tángga átkiuráng. ⁷ Wáina átnárát waháranyon hánám Táwi yan angelo yá tunggafengga yamá yá kalabus itná kinan wa man angelo watá Pita katná kálu wa kátinggakak tángga táng mirak tángga ing inuk, "Sopmuná tárulák!" ingga inán wahára re sen ketná háranan watá sohingga háumálák.

⁸ Wáina sohingga han du angelo watá inuk, "Lapyá káto táng kik tángga sendol ka molák," ingga inán Pita yá wáina tán du angelo yá inuk, "Lapyá hásák wa mondang gu nák nasutang áwátá kundin." ⁹⁻¹⁰ Wáina inán Pita yá angelo wa isutang káman kungga it pahálá átuk wa sangga kungga tewe ámna kinan áturáng wa iháng hátingga kungga tewe ámna máta káiñ áturáng wa iháng hátingga kungga ku kalabus itná wa sangga it yáilá kálu koená kálu munganganá ain da táená wahára kung hen du kálu watá málám re yalingga kun kalabus itná wa sangga kumálák. Iná Pita yá ku angelo yá ále wa tánggiuk

* **12:1:** King Herot náwu Maria yá Jesu nangge táng tiuk wahára King Herot átuk wata ená. † **12:3:** Rám wawu Ánutu yá Isip kánnan Israel ámna náráwa yángotang kun kálu hára másáng yisná muná náráng wata naráng hátingngátaráng. ‡ **12:4:** Rám wawu Ánutu yá Isip káiñ Israel ámna náráwa son iháháya angelo yá áwáng Israel nágánangge yáni iháng hátingga Isip nágánangge yáni ráháng kátkámut táuk wata naráng hátingngátaráng.

wawu pálipuk ingga ma naránggiuk, ináku wawu ára káet ingga naránggiuk. Kulá yándi wu orek káman isikimo sim kungga ku angelo yá waháranyon pikpilingga kun du Pita wu málám re átuk.

¹¹ Kulá Pita yá málám re átang gu nanará ná yá kándang hálendu ing naruk, "Kulá kula ku pálipuk hánám ing há naret, Táwi yá angelo ná suring mán áwáng Herot ketná hárá me Juda yá rina rina táng namámáya tiyaweráng waháranan son nehek."

¹² Wáina narángga ku Maria Jon maming watán it káin kuk. Jon wata kutná nukngá ku Mak. It wakáin du ámna náráwa táup hánám watá urum tángga sáponga tángga átnárát tu ¹³ málám kuk watá kung it kapme yan kumbi kálu mungnganá hárá károk károk kátin yáup náráwa kutná Roda watá kálu yalin ingga áwuk. ¹⁴ Wáina yalin ingga áwán Pita yá metán salá narángga ku málám kálu ma yalená heronge pálak son hururung kung it kinan hangga ku yánuk, "Pita ku áwáng kálu mungnga káin átak!"

¹⁵ Wáina yánán watá inuráng, "Kák ku hohelák hám." Wáina inát watá táng hángháláng tángga yánuk, "Pálipuk hánám málámbá puk áwáng átak," ingga yánán du ing miuráng, "Wawa angelona hám."§

¹⁶ Wáina mengga árát Pita málám károk károk wa emá re kátingga árán kung kálu yalingga kangga ku hárámuturáng. ¹⁷ Wáina tát kápangga ku kilak átneráng ingga ket tárák táng yámángga ku Táwi yá wáina wáina tángga kalabus kinan káinnan nangotang áwek ingga yánángga ku Jeims Táwi kulaná yot yanuknuk náni wa wáina ingga yánineráng ingga yánángga sangga ku yápmangga it nukngá káin kuk.

¹⁸ Kulá hilápmá ku tewe ámna yá káuráng gu Pita wu ma árán du hárámutang narángpak tángga ku yáni ing inán kanán táuráng, "Pita náwa rekálu koek?"¹⁹

¹⁹ Kulá Herot málám Pita ku ma árák ingga met narángga ku ámna suring yámán kung Pita ya suliuráng, enendu ma káuráng. Wáina hálendu málám tewe ámna Pita pinná táuráng wa men áwát tu rina hánám tángngárát Pita yá koek ingga yánáng suliuk, enendu kándang ma inát tu sándu há kámutneráng ingga miuk. Kulá wata torong káin Herot tu Judia ále wa sangga hang it yáilá Sisaria wakáin átkiuk.

Herot tá kámutuk

²⁰ King Herot tá it táwi Tair yot Saidon wata kuk táwi táng yámángga átuk. Yáni wu ále Herot tá pinná tángga átuk wakáin sungi iháng nangngátaráng, wáina wata ku yáni kámuk áwáng urum káman hálengga ku pahán káman dá tunggafeik ingga Herot kakaya áwuráng. Herot kanin ingga yáni wu Herot tán ámna hulá káman kutná Blastus watyot kálak hálang yámámáya me tát álo hálén du wata torong hárá kung king kangga ku pahán láláp tángga ku kuk táelák wa sang ingga inuráng.

²¹ Wáina inát Herot tá rám káman me tátá ingga tiuk. Kulá rám wahára ku málám king gán kutná kutná wa tánggánengga ku king gán sia hárá putung átang me táwi yánuk. ²² Wáina yánángga árán du ámna náráwa yá ing mantángga áturáng, "Me náwu ánutu káman dán me, náwu ámna yan me muná!" ²³ Wáina mengga Herot kutná meng táirut tángga árát narángga, málám Ánutu kutná meng táirut tátáya takta narán waháranyon hánám Táwi yan angelo yá kangga

§ ^{12:15:} Juda kátu yá ku ing narángngátaráng, Ánutu yá ámna náráwa káman káman dán angelo iháng tunggap táuk ingga narángngátaráng.

áwáng urán du ilalák wáik ká tunggafeng mán du umbeng gá pahálá kinan ság rákrákit tángga árát kungga kámutuk.

²⁴ Iná Táwi yan me watá ku táwi hánám hálengga kungga it kámá kámá káiñ kung háliuk.

²⁵ Kulá Banabas káling Sol yá Jerusalem káiñ yáup yándi wa táng hálengga ku son Antiok káiñ kumálák. Wakáiñ kukuya ku Jon kutná nukngá Mak wa engotang káman yáni kuráng.

13

Jesu yan tombong gá Banabas káling Sol suring yámát kumálák

¹ Jesu yan ámna náráwa it yáilá Antiok káiñ áturáng wata kinan profet kámá me Táwi yan me yánang tolingngátaráng ámna kámá hányon áturáng wata kut yáni ku Banabas, Simion kutná nukngá Niga (kut Niga wata hulá ku sutná yángomá), Lusius it yáilá Sairini nan, Manain (ámna Manain wawu ámna yáilá Herot yot káman sing yámená) hang Sol. ² Kulá rám káman sungi sangga Táwi kutná meng tárut tángga átnárát tu Iruk Káungá yá ing yánu, “Banabas káling Sol wa iháng tunggap tát no náut yáup tátáya mantáng yámut wa tátáya yándin kámá átnemálák.” ³ Wáina yánu hálendu sungi sasa táuráng me sáponga táuráng watá sálikngin du ket yáni yá yáin yándi hárä usáng hang tingga iháng káto tángga ku suring yámát kumálák.

Banabas káling Solyá Saiprus káiñ Táwi yan me yánumálák

⁴ Iruk Káungá yá suring yámán kungga ku it táwi Selusia wakáiñ kung háumálák. Kulá Selusia káiñ du kilang kinan árángga kun du watá iháng kung ailan Saiprus kálu kungga ⁵ it yáilá Salamis káiñ tin du kung Juda yan miti itná kinan hangga Ánutu yan me wa mengga yánangga kumálák. Ámna Jon kutná nukngá Mak wawu káman yáni átningga ku hálang yámángga átninggiuk.

⁶ Yándi wu wáina yángyánang kungga ku ailan numkálu it táwi Pafos káiñ kung hiumálák. Pafos káiñ kung hengga káumálák ku tombong Juda waháranan ámna sárummá pálak káman wawu profet kusák wata kutná ku Bar-Jesu. ⁷ Iná ámna wawu kawana kutná Sergius Paulus watyot átnándamálák. Sergius Paulus wawu nanará ná álo kámá hálendu Banabas káling Sol mantáng yámán málámbán káiñ áwumálák, náuta Ánutu yan me wa há nanaráya naruk wata. ⁸ Ámna sárummá pálak wawu Grik me kálu kutná ku Elimas. Kulá ámna watá ku kawana watá Jesu ya naráng háting mámá wata tak tak mán du Banabas káling Sol yan yáup wa yanyawon táng yámu. ⁹ Wáina tán Iruk Káungá yá Sol kutná nukngá Pol wa ep tán kárek hánám Elimas kangga átang inuk, ¹⁰ “Kák ku Satan nanggená me tirik tárák álosim wata káyammá! Kák ku me kusák me ket tárák wáik watá ep táwi hánám kehángga árán átalák. Kák ku Táwi yan káiñnan kálu kándang isusut wa táng yakyawák tánggoelák. Kálu wáina wa sasaya wu ma hám naránggulák? ¹¹ Wata ku ing narinelák, rám nahára wu Táwi ketná yá káyama hálengga keháng lem tán du rahála yá páyung tin káe yamá ma káená rám hásák sim átnelák.”

Wáina inán waháranon páyung watá áwáng rahálá wa pop tán hangga kungga ámna ketnán tán átning kuku wata sulingga kuk. ¹² Iná kawana watá Táwi yan me narángga tárák wáina kangga ku nangnga ná han Jesu pálipuk ingga naráng háting muk.

Polyá distrik Pisidia káiñ it yáilá Antiok nukngá wakáiñ Táwi yan me yánu

¹³ Kulá Pol yá ámna málámbot kuráng watoyot kilang hárá árángga ku Papos sangga Pamfilia distrik káin it yáilá Pega wakáiñ kuráng. Kung wakáiñ átang gu Jon kutná nukngá Mak ká yápmangga Jerusalem ba son kuk. ¹⁴ Kulá Pol káling Banabas watá Pega wa sangga ku kungga Pisidia distrik káin it yáilá Antiok káin wa kumálák. Iná Sabat hárá wu kung Juda yan miti itná kinan hangga putung átumálák. ¹⁵ Wáina árán miti itná yan ámna yáilá watá Ánutu yan meng rákit mená me profet tán me wa sánging hálíngga ku Pol káling Banabas ing yánuráng, “Nuk náni yara, sándá me kámá nánangga náháng káto tátuya naremálák hálendu álo náninemálák.”

¹⁶ Wáina yánátu tu Pol yá tárutang yolop átmiráng ingga ket tárák tángga yánuk, “Sán Israel ámna náráwa me kámá káinnan ni Ánutu ináng sáknginggátaráng, kárámatingga nákkán me ná narineráng! ¹⁷ Tombong Israel nándán Ánutu watá táwi ilom náni ya nangán pingnga hánám átneráng ingga miuk. Watá ále káwak yáni wa sangga Isip káwak káin kung áturáng wahára wu háláng yámángga árán táwi hánám wa máriuráng. Wata torong káiñ málámbán háláng táwi hánám wahára kungga ku Isip káinnan yángotang áwuk. ¹⁸ Kulá ále komkomá ámálum re káiñ yara 40 wáina hám áturáng wahára wu Ánutu sárum imánggiuráng, enendu ma yápmanggiuk. ¹⁹ Iná Kenan káwak káiñ du Ánutu yá Israel háláng yámán ámna náráwa tombong 7 wa ráhángga ku káwak yáni wa yáni ya pukon ihuráng. ²⁰ Ále wa tunggafiuw wawu yara 450 wáina hám wata kinan.

“Wata torong hárá ku Táwi yá ámna yáilá iháng tunggap tán watá Israel pin yáni tángga árat kungga profet Samuel yan rám háliuk.

²¹ “Kulá rám wahára wu ámna náráwa yá king gá pin náni tainek ingga met tu Ánutu yá ámna Sol Kis nanggená tombong Benjamin háraranan wa yámán du watá pin yáni tángga árán kungga yara 40 háliuk. ²² Kulá wata torong hárá king Sol wa yáupmá hárá isutang gu Dewit táng watán king tin watá pin yáni tángga átuk. Ánutu yá ámna wata ing yánuk, ‘No Jesi nanggená Dewit wa kangga pahánnna álosim naret. Watá ku nákkán pahán káiñ rina átak wa álo isutnek.’

²³ “Kulá ámna watán hun hárá kungga ku Ánutu yá Israel son iháháya hárá miuk wa isutang Jesu san áwuk. ²⁴ Iná Jesu wu yáupmá ma hulátená átuk wahára wu Jon dá pahán hurik tángga umi kuhineráng ingga Israel ámna náráwa yánangga átkuk. ²⁵ Kulá Jon dá yáupmá tángga áwuk watá sálíkngingiya tángga átuk wahára ku ing miuk, ‘Nák ku ni ingga naránggoeráng? Nák ku sándá ámna háleng mágga átkoeráng wa muná, ináku ámna wawu nák sárumna káiñ emá áwinek. Ámna wawu kutná pálak, iná nák ku ámna hánám re, wata ku no watán sendol páupmá wa yayaliyan tárák muná.’

²⁶ “Yanuknukna, Abraham e ilommá me kámá káinnan Ánutu naráng hárting mángngátaráng, sándu ing narineráng, Ánutu yan me watá ámna náráwa son iháháya miuk wawu hárá san nándán káiñ áwuk. ²⁷ Jerusalem bán ámna náráwa me watán ámna yáilá watá ámna wa kándáng ma naráng muráng, hang profet tá me rina miuráng ga Sabat hárá sánginggátaráng wa kándáng hánám ma naruráng. Wáina hálendu kámutnek ingga miuráng, wahára kungga ku uláp profet tá me rina miuráng wata páliná yá pálipuk hárá tunggafiuw. ²⁸ Watán káiñ kandák kámá ma káuráng, enendu hánámá táng me hárá tingga kámutnek ingga Pailat inuráng. ²⁹ Kulá yáni wu rina rina wa erek tát sálíkngiuk wahára kungga ku Jesu hárá profet tá rina tunggafeinek ka uyená wata páliná yá

kándáng re há tunggafiuk. Wáina táng hálingga ku maripong hárá táng sat han du táng kung tanggán káin tiuráng. ³⁰ Wáina táuráng, enendu há kámutuk waháranan Ánutu yá son táng tárut táuk. ³¹ Wáina táng tárut tán du ámna náráwa málámbot huphuráp Galili ále sangga Jerusalem káin káman kuráng watá rám máro hánám son káuráng. Kulá rám nahára wu ámna watá ku wáina kanggiumán ingga Juda ámna náráwa yánanggoeráng.

³² “Iná nátá me pingnga álosim sánindemát wawu ing, Ánutu yá ámna náráwa son iháhayan ámna wa táwi ilom náni yámámaya uláp miuk. ³³ Wáina wata ku málámbá Jesu táng tárut táuk wahára kungga ku mená uláp miuk wa tán wata páliná yá nángánangge yáni nándán káin tunggafiuk. Me nányon du Kap Papia sapta 2 hárá ing uyená,
‘Kák ku nák Nanggena,
kula wu no Nanya hálet.’*

³⁴ Ánutu yá tanggán káinnan há táng tárut táuk, wata ku son kámutang ma pálíkngindák, ingga uláp Ánutu yá ing miuk,
‘Na pálipuk hánám sáháng tolingga háláng sáminet,
ingga uláp king Dewit wáina táinet ingga há inut.’†

³⁵ Kulá me nukngá káman Kap Papia káin uyená ing átak,
‘Ko ámna rongrongngá hánám nangán ingga narelák
wa satá ma pálíkngindák.’‡

³⁶ “Kulá há naremán, me náwu Dewit ta ma mek. Dewit tá há átuk wahára wu Ánutu yan pahán wa isutang átuk, enendu máriya kámutuk wahára wu táng kung sisi ilommá watán tanggán káin usát tu káwak sut wawu wakáin pálíkngiuk. ³⁷ Iná ámna Ánutu yá tanggán káinnan táng tárut táuk wata sutná wu ma pálíkngiuk.

³⁸ “Wáina wata ku, yanuknukna, nátá me ing sánindemát, Jesu yá áwuk wawu mukmuro náni yanyawon da. ³⁹ Ámna wahára kungga ku káman niyá Ánutu naráng háting mineráng wa ámna náráwa kándáng ingga mantáng yáminek, Moses yan meng rákit mená wahára kungga muná. ⁴⁰ Wáina wata ku kándáng hánám narángga átneráng, uláp profet tá ing miuráng watá sán hárá tunggafeiwon:

⁴¹ ‘Ámna me keke nanángngátaráng sán kándáng narineráng,
no hulá kámá tae sán orek sáni hárá tunggafeinek.

Wáina tae kangga hárámutang nangnga sáni han du wáik hálengga kámutneráng.

Iná ámna káman dá no wáina táinet wata sánanggim
wawu sándu watán me wawu kusák ingga naránggalát.’§

⁴² Pol yá wáina yánangga sangga ku Banabas yot yándi wu miti itná wa sangga kundin ingga tángngáráń ámna náráwa yá ing yánuráng, “Sabat nukngá ánu hárá wu me wata kátu son náninemálák.” ⁴³ Wáina yánangga miti itná sangga kungga ku tombong Juda háraran me ále kámá káinnan Juda yan miti wa isurená táup hánám watá Pol káling Banabas yásutang kut tu watá Ánutu yá pahán sámánggoek wata naráng hákhátič sáni táng wahára tingga káto hálengga átneráng ingga yánangga iháng káto táumálák.

* ^{13:33:} Kap Papia 2.7 † ^{13:34:} Aisaia 55.3 ‡ ^{13:35:} Kap Papia 16.10 § ^{13:41:} Habakuk 1.5

44 Kulá Sabat nukngá hára wu hála it yáilá waháranan ámna náráwa watá kámuk ingmen miti itná kái Táwi yan me wa nanaráya áwuráng. **45** Wáina áwáng árat kápángga wata kalán Juda yá pahán yáni wáik hálen du Pol yan me wa táng hang tingga ku me keke miuráng.

46 Wáina tát kápángga ku Pol kálíng Banabas yá ma pitáená ing yánumálák, ‘Ánutu yá ing nánuk, ‘Me wawu Juda kálak yáininémálák,’ wata ku wáina há táumát, enendu sándá ku me wa sárum imángga átkuku sásáliná muná tátáya takta naránggoeráng, wata ku nát tu Juda sán sápmangga hurik tángga kámá káinnan watán káiin kungga Táwi yan me wa yáininémát. **47** Wáina tainemát wawu náuta Táwi málámbá ing nánuk wata,

‘No tae kák ku ámna náráwa ále kámá káinnan watán yamá ya átnelák.

Wáina árátá ku káwakngá káwakngá yan ámna náráwa yá kangga ku no son iháháyan kálu wa narineráng.’***

48 Wáina men ámna náráwa kámá káinnan watá me wa narángga pahán yáni álosim hánám hálen Táwi yan me wata heronge hánám narángga áturáng. Wáina narángga átang gu ámna náráwa Ánutu yá átkuku sásáliná muná wa há táineráng ingga iháng tunggap tóuk watá ku Táwi ya naráng háting muráng.

49 Kulá wahára átang gu Táwi yan me watá ále ore wakáin erek ingmen kung háliuk. **50** Wáina kangga ku Juda ámna yá náráwa kut yáni árená Juda yan miti isutang háená, me it yáilá yan ámna yáilá waháranan wá pahán yáni seng tárut tát tu Pol kálíng Banabas iháng káyam tángga ku ále wahára yásuturáng. **51** Wáina tát kápángga ku ámna náráwa yá me yá nányot átak ingga nanará wata yándi wu hárám yándi káiin káwak káhumá wa káting halin han du hangga it táwi Aikoniam ba kumálák. **52** Kulá ámna yará wawu hangga kumálák, enendu Iruk Káungá yá Antiok ámna náráwa Jesu ya naráng háting mená wa ep táwi hánám ihán heronge hánám naruráng.

14

Pol kálíng Banabas yá Aikoniam káiin Táwi yan me yánumálák

1 Pol kálíng Banabas yá Aikoniam káiin du Antiok káiin táumálák wáinanyon Juda yan miti itná kinan árángga Táwi yan me kándág hánám yánán Juda me Grik ámna náráwa táup hánám watá Jesu ya naráng háting muráng. **2** Kámá yá wáina tát Juda kámá Jesu ya ma naráng háting muráng watá ámna náráwa kámá káinnan wata pahán yáin hat tu watá ni Jesu ya naráng háting muráng wata pahán káráp táng yámuráng. **3** Pol kálíng Banabas wu Aikoniam káiin rám hásák sim átang ma pitáená Táwi yá ámna náráwa pahán yámánggoek wata yánángga árán du Táwi málámbá háláng yámán ket tárák hulá hulá táumálák. Wahára kungga ku Táwi yá ámna yará watán me wu pálipuk ingga ámna náráwa yálenggiuk. **4** Wáina yálenggiuk, enendu it watán ámna náráwa watá ku horeingga kámá yá Juda yot árat kámá yá ku aposel yará watyot áturáng. **5** Wáina tángga átang gu Juda yá ámna yáilá yáni yot hang ámna kámá káinnan watá aposel yará wa ket ihángga sup mangga ráháng kátkámut táníng ingga me hároturáng. **6** Wáina tángga árat tu ámna yará wawu wáina ingga met há narángga ku sokmuná hánám it yáilá sangga kungga Likonia distrik kán it táwi yará Listra yot Debe wakáin kumálák. Wakáin du it táwi yará watyot it nukngá wata tangtang káiin átaráng **7** wahára me pingnga álosim wa yánángga átkumálák.

** **13:47:** Isaia 49.6

Pol káling Banabas yá it táwi Listra wakái átumálák

⁸ Kulá Listra káin du ámna káman hárammá kámurená átnándak. Ámna wawu mam kinan átang tunggafiu ngáyá wáina re átang kung áwáng kámá ma tángngátak. ⁹ Pol málám Táwi yan me mengga árán ámna watá watán me narángga átnárán Pol yá kárek ingmen káuk ku álo háháleyan naráng hákhátik wahára árán kangga ku ¹⁰ mantángga inuk, “Tárulák!” ing inán du wahára re ámna watá hip hánám tárutang kung áwáng tóuk.

¹¹ Kulá ámna náráwa káwan táwi watá Pol yá rina tóuk wa kangga ku Likonia me kálu ing mantáuráng, “Ánutu náni yá ámna nangge hálengga alek kálu nándán káin háemálák!” ¹² Wáina mengga ku Banabas ya ing miuráng, “Wawu ánutu yáin yáni Sus wa hám.” Iná Pol ya ing miuráng, “Ámna wawu me yan, wata ku ánutu Hermes wa hám.” ¹³ Ánutu Sus watán miti itná wu it táwi watán kumbi tangtang kep kálu wahára átnándak. Kulá Sus watán pris yot ámna náráwa yá ámna yará wata towet sing yámánin ingga mengga sat árán pris yá kung bulmakau ámnaná kámá yot álesak kámá ihángga it táwi watán kálu mungnga káin áwuk.

¹⁴ Wáina tát aposel yará Banabas káling Pol yá wáina táinderáng ingga narángga hárámutang lap yándi tánggánená wa ráráhangga hururung ingmen urum táwi áturáng wata orek yáni káin kungga ing mantángga yánumálák, ¹⁵ “Yanuknuk, wa saniráng! Náuta ku wáina tánggoeráng? Nát tu sáni inanyon ámna nangge re. Nát tu me pingnga álosim sánáte ku sándá kutná kutná átkuku yáni muná ále hánám wa yápmangga ku Ánutu átkukuná pálak watán káin kukuya tánggoemát. Watá ku alek, káwak me tép wa men tunggafet wata kinan kutná kutná wa men tunggafiturgá. ¹⁶ Uláp ámna náráwa káwakngá káwakngá átaráng wa yápmán watá yánin pahán isutang átkuráng. ¹⁷ Wáina áturáng enendu málambá málám táng kilak ma san átuk. Rámá rámá wu ket tárák álosim wa sálempgoek wawu ing, ále yá tangga áwánggoek me sungi tán álosim áráng het tu sungi táup hánám átsámánggoek, wata pahán sáni yá heronge naránggoeráng,” wáina ingga yánumálák. ¹⁸ Kulá yándi wu me wa há yánumálák, enendu yándi ya towet sing yámámáya káto hálengga árat tu olet yáni man sasaya wu yáup hálang hánám wa támálák.

¹⁹ Kulá átang árongga ku Juda kámá it yáilá Antiok me Aikoniam nan áwuráng ngáyá áwáng it táwi Listra nan ámna náráwa wa pahán yánin hat tu Pol táng káyam táruráng. Wáina tángga sup mangga Pol utang sat han há kámumtak ingga narángga ku Pol táng uyingga táng kung it kumbiná kep káin tiuráng. ²⁰ Wáina sat arán du ámna náráwa Jesu ya naráng háting mángga áturáng watá áwáng áwálák hetang árat tu Pol yá tárutang kung it táwi wata kinan son kung háuk. Kulá tembátnaya ku Pol málám Banabas yot it táwi Debe ya kumálák.

Pol káling Banabas yá Jesu ya naráng háting mená wa iháng káto támálák

²¹ Kulá Debe káin du me pingnga álosim wa yánán du ámna náráwa táup hánám watá narángga Táwi yan ámna náráwa háliuráng. Wáina tát tu yándi wu son Listra, Aikoniam me Antiok ka kumálák ²² ngáyá kung wakái Táwi yan ámna náráwa wa iháng káto tángga ku naráng hákhátik hárá káto átneráng ingga mengga ing yángyánang kumálák, “Ánutu yan átkuku wata kinan hahaya ku márapmá táwi yon kálak sungga ku kung hainémán.” ²³ Pol káling Banabas yá ámna yáni hulá miti itná káman káman dán iháng tunggap táng yánumálák. Wáina tángga ku sungi sangga sáponga támálák wahára kungga ku ámna

yáni hulá wa iháng Táwi ketná háría tiumálák. Wáina táumálák, náuta ámna yáni hulá yá Táwi ya naráng háting muráng wata. ²⁴ Yándi wu wáina tángga sangga ku Pisidia distrik wa sangga Pamfilia distrik káin kumálák ²⁵ ngáyá it yáilá Pega káin Táwi yan me wa yánangga sangga ku kung it táwi Atalia káin hámálák.

²⁶ Atalia káin átang gu kilang háría árángga Antiok ka kumálák. It waháranan dá ku huphuráp Ánutu yá pahán yámangga hálang yámán yáup tángga átkuku ya yándi iháng Ánutu ketná háría tiuráng. Iná yándi wu yáup yándi táng hálingga ku wakáin yon son áwumálák. ²⁷ Kulá wahára átang gu ámna náráwa Jesu ya naráng háting mená wa men áwát tu Ánutu yá hálang yámán rina táumálák, me málámba naráng hákháti kán kálu sareng yámán ámna náráwa kámá káinnan watá álo isusut wata yánumálák. ²⁸ Wáina tángga ku it wahára rám hásák kon watoyot átumálák.

15

Urum táwi Jerusalem káin tunggafiuik

¹ Ámna kámá Judia kálu hangga it yáilá Antiok wata kinan Táwi yan ámna náráwa ing yánang tolingga kuráng, “Sándá Moses yan kálu wa isutang kep sáni marinérang wawu álo kámá, iná ma marindárang wawu Ánutu yá sán son ma sáhindák.” ² Wáina yánangga kut Pol káling Banabas yá wa kan kándáng ma hálen wata menmen ná táwi táuráng. Wáina tát tu Táwi yan ámna náráwa yá Pol káling Banabas iháng tunggap tát it márumá Táwi yan pingnga áturáng waháranan kámá yot Jerusalem káin aposel yot miti itná yan ámna yáilá kápángga me wa táng totoliya árángga kuráng. ³ Táwi yan ámna náráwa yá ámna yará wa suring yámát Fonisia ále kálu kungga Samaria ále kálu kungkung gu kálu ya Táwi yan ámna náráwa wakáin Ánutu yá ále kámá káinnan pahán yáni iháng hurik táuk ingga yánangga kun narát álosim hánám háliuk. ⁴ Kungga Jerusalem káin kung hiuráng wahára wu Táwi yan ámna náráwa me aposel me ámna yáilá wakáin áturáng watá heronge me yánangga yángot kung tiuráng. Kulá wahára átang gu Pol káling Banabas yá Ánutu yá hálang yámán tárák rina rina tángngátamálák wa wáina ingga pingnga yánumálák.

⁵ Wáina yánán narángga ku Táwi yan ámna kámá tombong Farisi háraran watá tárutang miuráng, “Ále kámá káinnan dá Táwi yan tombong haháleya ku kep yáni marángga ku áwáng nán kinan hangga ku Moses yan meng rákit mená átaráng wa kámuk hánám isutneráng.”

⁶ Iná aposel yot ámna yáilá yá ku urum tángga me retá ku kándáng ingga wa táng totoliya táuráng. ⁷ Ámna urum bá me hásák metángga inán kanán táng hálingga sangga wu Pita yá tárutang yánuk, ‘Yanuknukna, sáni há nareráng wa, huphuráp Ánutu yá tombong nán háraran yáup káman tátáyan neháng tunggap tángga nanuk wawu ing, ‘Kák milunya káinnan du nákkán me pingnga álosim wa ále kámá káinnan dá narángga ku nák ka naráng háting namineráng’ ingga nanuk. ⁸ Ánutu wawu ámna náráwa kámuk ka pahán yáni wa kangngátak, wata ku málám ále kámá káinnan da pahán yáni wa kang hálingga ku Iruk Káungá wa yámuk, wawu nán námuk wáinanyon. Tárák wata ku ing hiták hánám náliuk, Táwi yá wata pahálá heronge naráng yámangga ku málámbán pingnga haháleya ihuk. ⁹ Málám nán me wa orek náni háría tárák nukngá kámá ma táuk, ináku tárák wáina re táuk. Yáni málámba naráng

háting muráng wata tángga ku pahán yáni yawolán málámba rahálá hárá rongrongngá háliuráng. ¹⁰ Wáina wata ku kula wu rina tángga ku kandák ingga há nangnaráng gu Ánutu yá tárák rina tán kanin ingga tánggoeráng? Márapmá táwi uláp táwi ilom náni áturáng watá ma susuwáyan me náni hányon ma susuwáyan wa táng Táwi yan ámna náráwa hit yáni hárá ma suwáng yámindaráng. ¹¹ Wáina tátáyan du ma hánám árak! Náni ing há naremán wa, Táwi náni Jesu yá pahán námuk wata tángga ku Ánutu yá son náhuk, wáinanyon ámna náráwa ále kámá káinnan wa son ihuk.”

¹² Pita yá wáina men du Banabas káling Pol yá Ánutu yá háláng yámán tárák rina rina ále kámá káinnan da orek yáni káiñ táumálák wata urum wa yánumálák. Ámna kaláhu watá me wa yánangga áturáng wahára wu ámna náráwa áturáng watá me yáni ma me táená náng hánám átang narángga áturáng. ¹³ Kulá watá meng hálín du Jeims Táwi kulaná yá yánuk, “Yanuknukna, kárámatingga narániráng. ¹⁴ Ánutu yá hulátingga ále kámá káinnan ámna náráwa kámá urák yáni narángga ihán málámbán pingnga háliuráng ngáya Saimon dá há sánán nareráng. ¹⁵ Hang profet kámuk kán me wu wáinanyon uyená. Profet waháranan káman dá ku ing uyiuk,

¹⁶ ‘Dewit ráula wawu sel it tá ina táwatang háená.

Máriya son áwinet wahára wu

sel it wa son táng tárut tángga táng tolinet.

Kámuk hánám wáik hálengga táwatang háuk
wa son tárákngá wáinanyon hánám táng tolinet.

¹⁷ Wáina tae ku ámna náráwa ále kámá káinnan átaráng,
nini no nangán ingga iháng tunggap táut,
watá ku naya suling namineráng.

Me náwu Táwi yan me. Málámbáyon du ále wa tán tunggafenggoeráng.*

¹⁸ Uláp hánám bon wáina tungafeinek ingga há men ámna náráwa yá naruráng.

Inggá profet tá wáina miuk.

¹⁹ “Wata ku nákkán nanará ku ing, nándá tátne ále kámá káinnan dá hurik tángga Ánutu yan káiñ áwángga átaráng watán kálu yá susuwá ná ma haleindak.

²⁰ Iná nándá ku me uyingga satne watán káiñ kun du ing yáni nemán, sungi songgo ánutu kusák ka towet sing mená ma náindaráng, máramamák hárá ma kuindaráng, hang songgo san yáni hárá iháng kátkámut táená wata yánum yáni me songgo yánumá hárá sip pá há árán kangkang wa ma náindaráng. ²¹ Kálu wáina isutneráng wawu uláp hánám átang áwángga it wakáin wakáin Moses yan meng rákit me há mengga narángngátaráng wata, me inggálu rámá rámá Sabat hárá miti itná átaráng wata kinan há sángingga naránggoeráng wata.”

Papia sat ále kámá káinnan dá Jesu yan tombong háliuráng watán káiñ kuk

²² Kulá aposel yá ámna yáilá yot ámna náráwa Jesu yan tombong háliuráng watoyot yáni háraranan ámna yará iháng tunggap tát tu watá Pol káling Banabas yot Antioch káiñ kuráng. Ámna yará iháng tunggap táuráng wawu Judas kutná nukngá Barsabas watoyot Sailas. Ámna yará wawu ámna yáilá áturáng waháranan.

²³ Papia ku ing uyiuráng:

* **15:17:** Amos 9.11-12

Nán aposel me ámna yáilá yanuknuk sáni watá papia ná uyingga satne yanuknuk náni ále kámá káinnan Antiok kinan me Siria provins yot Silisia provins káin átarang sándán káin koek.

Káké álo, yanuknuk náni.

²⁴ Pingnga ing narumán, Juda nán háraran ámna kámá yá kung me sánuráng watá sán nanará sáni táng yakyawák táuk. Wáina táuráng wawu nándá wáina táineráng ingga ma yánumán. ²⁵ Pingnga wa narángga ku nándá pahán káman hálendu ámna yará ná iháng tunggap tángga ku suring yámátne nuk náni yará álosim Banabas káling Pol yot sándán káin koeráng. ²⁶ Banabas káling Pol wawu kátkámut ta ma pitáená Táwi náni Jesu ámna náráwa son iháhá wata kutná meng tárut tátáya átningngátamálák. ²⁷ Wáina wata ku nándá Judas káling Sailas suring yámátne kung yándi ya milun yándi hárá hánám me rina uyemán wa pálipuk ingga sáninemálák. ²⁸ Iruk Káungá watá nándán káin árán du nándá me ing hárrotamán, wawu nándá márapmá táwi wa táng sán ketnán ma tindámán, ináku kálu ing wa rewe isutneráng. ²⁹ Sungi songgo ánuto kusák ka towet sing mená ma náindaráng, songgo yánumá hára sip pá há árán kangkang wa ma náindaráng, songgo san yáni hára iháng kátkámut táená wata yánum yáni wa ma náindaráng, hang máramamák hára ma kuindaráng. Kálu wáina wa kápángga iháng hárineráng watá ku álosim.

Nándán me ku wa rewe. Kándáng gon átneráng.

³⁰ Kulá yáni wu ámna wa suring yámát kung Antiok káin hangga ámna náráwa Jesu yan tombong wa iháng urum tángga ku papia wa yámuráng. ³¹ Yámát ámna náráwa yá papia wa ságingga naruráng wawu yáni iháng káto tátáyan mená hálendu heronge hánám wa táuráng. ³² Judas káling Sailas yándi wu profet hálendu me álolosim kámá yanuknuk yándi wa yánangga iháng káto táumálák. ³³⁻³⁴ Wahára rám kámá átang sangga ku pahán láláp me watyot yanuknuk yándi watá son suring yámát rendá suring yámát áwumálák wakáin yon kumálák.[†] ³⁵ Iná Pol káling Banabas wu Antiok káin átang gu ámna táup pot Ánutu yan me ámna náráwa yánang tolingga me pingnga álosim wa yánangga áturáng.

Pahán káman dá Pol káling Banabas orekyándi hárá ma átuk

³⁶ Rám kámá átang sangga ku Pol yá Banabas ing inuk, “Náti wu son kungga yanuknuk náti it rehára rehára Ánutu yan me yánangga átkumát wa rina átarang ingga kápángga átkundin.” ³⁷ Wáina inán Banabas yá ku Jon kutná nukngá Mak wa tángga watyot káman yáni kukuya narángga ku miuk, ³⁸ enendu Pol yá wa narán kándáng ma háliuk, náuta huphuráp Mak kot káman kungga Pamfilia distrik káin kung hiuráng wahára wu Mak ká yáup káman tángga átkunin ingga ma narená ámna yará wa yápmangga hánámá ná hálen há káuk wata. ³⁹ Wáina hálendu yándi wu wata menmen ná tángga sangga ku horengga Banabas yá Mak kot kilang tángga ailan Saiprus ya kumálák, ⁴⁰ iná Pol yá ku Sailas táng tunggap tángga málámbot káman kukuya tán du Táwi yan ámna náráwa watá yánuráng, “Táwi yan pahán láláp watá sányot átnek,” ingga yánuráng. ⁴¹ Yándi wu kungga Pol yá Siria me Silisia provins káin Jesu yan tombong hálengga áturáng wa iháng káto tángga átkuk.

[†] **15:33-34:** Nanará ámna kámá yá ing narángngátaráng, lain 34 hára me nukngá káman átak, wawu ing, “Iná Sailas yá ku Antiok káin há átnet ing mengga ku wakáin há átuk”.

16

Timoti yá Pol káling Sailas yot kuráng

¹ Pol málám it yáilá Debe káin kung átang sangga ku kungga it táwi Listra káin kuk. Disaepel káman kutná Timoti wawu Listra wakáin átnándak. Maming gu Juda náráwa Jesu ya hányon naráng hating mángngátak, iná naning gu tombong Grik háranan. ² Ámna náráwa Táwi yan pingnga hálengga árená Listra nan me Aikoniam nan watá Timoti wawu ámna álosim ingga meng toling mángngátaráng. ³ Pol yá Timoti yot kukuya narángga ku Timoti kipmá maruk, náuta Juda ámna náráwa ále wakáin átaráng wawu há nareráng Timoti naning wawu Grik nan ingga. Wáina maráng mángga átang sangga ku káman yáni átkuráng. ⁴ Kulá yáni wu it wahára kungkung tángga átkuráng wahára wu aposel me ámna yáilá yá Jerusalem káin Táwi yan ámna náráwa yá me rina isusut ta hároturáng wa yánangga átkuráng. ⁵ Wáina tángga átkut tu Jesu yan pingnga áturáng wata naráng hákhátiq yáni yá káto hálen du rámá rámá ámna náráwa yá áwáng waháranyon sengsáráp tit tu tombong hásák hálengga átuk.

Polyá ára hárä ina Masedonia ámna káuk

⁶ Pol, Sailas, me Timoti watá kungga ále Frigia yot Galesia wata kinan átkuráng, náuta Iruk Káungá watá Esia provins wata kinan Táwi yan me wa ma yánánáya káto táng yámuk. ⁷ Yáni wu kungga distrik Misia yan tawon hárä kung hengga ku kung Bitinia provins kinan kung hanin ingga táuráng, enendu Jesu yan Iruk watá káto táng yámuk. ⁸ Wáina hálendu Misia kálu kungga it táwi Troas káin kung háuráng. ⁹ Kulá yáungán du Pol yá ára hárä ina káuk ku Masedonia provins ámna káman dá hetang átang ukuro kálu Pol ing inuk, “Táp táng hatingga Masedonia káin ná áwángga ku nán hálang námang.” ¹⁰ Pol yá ára ina wa kan du nándá Ánutu yá málámbán me pingnga álosim wa Masedonia káin yánánáya mantang námek ingga narángga ku sopmuná imgmen wakáin kukuya tiyawiumán.*

Lidia yá Jesu yan tombong hálíuk

¹¹ Wáina tiyawing hálingga ku kilang kinan árángga kutne ku kilang gá náhángga Troas sangga ailan Samotres káin kándág hánám kuk ngáya ku tembátnáya ku it táwi Neapolis káin náháng kung nápmáuk. ¹² Kulá waháranan dá ku Filipai káin kung hiumán, it yáilá wawu huphuráp pon Rom ámna náráwa yá áwáng wahára átkiuráng. Iná it yáilá Filipai wawu Masedonia provins yan distrik káman wata kinan du it yáilá táwi hánám. It yáilá wahára rám máro yon átumán.

¹³ Kulá Sabat hárä wu kome kámá kangga sáponga tátáya it yáilá yan kumbi kálu mungnganá táwi hárä kungga kep káin hangga umi kurat káman káin kumán. Umi káin wa kungga ku náráwa kámá umi kurat tákto káin urum árat kápángga ku watyot putung átang meme tángga átang gu wakáin Táwi yan me pingnga álosim wa yánumán. ¹⁴ Me wa yánangga árátne ku wa kárámatingga áturáng waháranan náráwa káman kutná Lidia wawu káman yáni átang me wa narángga átkiuk. Náráwa Lidia wawu it táwi Taiataira nan. Málám lap sipmá[†] yá sup yáupmá tángngátak. Iná málám bu Ánutu ináng sákngingga

* **16:10:** Nanará ámna yá ku ing narángngátaráng, rám Pol yá Troas káin kung hiuk wahára wu Luk ku wakáin há átnárán. Wáina hálendu Pol yá Masedonia káin kukuya tán du Luk ká káman yáni kukuya tiyawiumán, wata ku Luk ká tiyawiumán ingga wáina uyiuk. † **16:14:** Lap kalaná wawu pálipuk ku ‘purple’, enendu Nukna me kálu kala watanan muná, wata ku ‘sípmá’ ingga uyená.

átnándak. Rám wahára Táwi yá pahálá yan kálu yalin málám Pol yá me yánuk wa narángga pahálá hurik táuk. ¹⁵ Málám me niyá málámbot itná kinan átnándaráng watá kámuk umi kuhángga ku nándá itná káiñ kukuya nánuk, "Sándá nák ka pálipuk Táwi ya naráng háting mek ingga narángga ku áwát nákkot nákkán it káiñ átnemán," wáina men nándá álo kuinemán ingga inumán.

Pol káling Sailas iháng kalabus kinan tiuráng

¹⁶ Rám káman nándá sáponga tátáyan komená káiñ son kungga átang gu yáup náráwa káman kálu hárá kaumán. Náráwa wawu iruk káman dá tán máriya kutná kutná rina tunggafeinek wa meng tunggap tángngátar. Ámna ren wa pinná tángngátaráng watá náráwa watá yáup wáina tán du wahára kungga sup táwi hánám ihángngátaráng. ¹⁷ Náráwa watá Pol yot nán násutang kunggatang gu ing mantángga kuk, "Ámna náwu Ánutu Árená Hánám watán yáup nangge, watá ku kálu rekálu Ánutu yá son sáhanggim wata menggoeráng." ¹⁸ Kulá náráwa watá rám máro hánám wáina re tángngárán du Pol yá taktak mán hurik tángga ku iruk wa inuk, "Jesu ámna náráwa son iháhá wata kutná hárá ing kanin, ko náráwa wa sangga kung!" Wáina inán rám waháranyon iruk watá náráwa wa sangga kuk.

¹⁹ Wáina kangga náráwa wata márumbá hálengga átang yáup náráwa watá yáup tán sup ihángga átnándaráng watá muná hálén kangga ku Pol káling Sailas ket ihángga iháng uyingga átang maket komená káiñ ²⁰ me nanará ámna yan káiñ kungga ku ing yánuráng, "Ámna yará náwu Juda nan watá áwáng nándán it yáilá náta kinan márapmá hulá hulá wa tán tunggafenggoek. ²¹ Hang ámna náráwa kámá iháng uying kung kálu kámá Rom ámna náráwa nándá ma tátáya mená wahára tinggoemálák."

²² Wáina met ámna náráwa áwáng wahára urum táuráng watá me kusák wa mengga iháng wata ketnán yon tit tu me nanará ámna yá ámna kámá yánát sut yándi tánggánená wa yaling yámángga ku honggem bá táup hánám ráhuráng. ²³ Wáina ráhát tu me nanará ámna yá yánát iháng kalabus kinan tiuráng. Wáina tingga ku me káto hánám kalabus wa pinná tátá ing inuráng, "Ámna yará wa kándang hánám pin yándi táinelák." ²⁴ Me nanará ámna yá me wáina ináit tu kalabus pinná tátá watá iháng it pahálá kinan hánám káiñ wa tingga ku hárám yándi wa iháng palang got tingga káto hárotuk.

²⁵ Wáina átang gu Pol káling Sailas yándi wu kap sáponga tán Ánutu yan káiñ kungga árám kungga yáung táitná hánám hálengga átuk. Wáina tángga árán du ámna kalabus kinan ting sat árená watá wa narángga átkiuráng. ²⁶ Wáina narángga átnárát tu kánggáning maming táwi hánám bá tángga kalabus itná tátáya hulátingga sup hálángngá ya tená wa muwalán it kálu mungnganá yá hung yalingga kut kalabus wata kinan ámna sen dá káto iháng hárorená sen watá sohiuráng. ²⁷ Waháranyon kalabus itná wa pinná tátá málám ruhángga átang tárutang káku ku it kálu mungnganá yá ang re tángga árát tu ámna wakáinnan du erek hangga kung háleráng ingga narángga ku kápik táng málámbon topmeng kámut táin ingga táuk. ²⁸ Wáina tán kangga Pol yá mantáuk, "Ko kayon sutya ma utnándalá! Nán kámuk hárámán!"

²⁹ Kalabus it wa pinná tátá málám kup tángga áwániráng ingga ámna kámá mantángga yánangga ku sopmuná ingmen it pahálá Pol káling Sailas yá átumálák wakáin pitángga yángyáng pálak kung hárám yándi hulá hárá turingga háuk. ³⁰ Wáina tángga ku kalabus it pinná tátá málám ámna yará wa

yángotang kalabus itná sangga kep káiñ hangga ku yánuk, “Ámna hulá yará, rina táo ku Ánutu yá son nehinek?”

³¹ Wáina yánán du watá inumálák, “Táwi Jesu wa naráng háting mátá ku Ánutu yá son kehinek, ka me tombongga itya káiñ átaráng watoyot kámuk sáhinek.” ³² Wáina inángga ku Táwi yan me wa inumálák, me tombongngá itná káiñ átnándaráng watá áwát wa hányon yánumálák. ³³ Yáungán wahára re ku yángot kung putun yándi wa yawon yámáng hálín du Pol káling Sailas yá málám me tombongngá wa kámuk umi kuháng yámumálák. ³⁴ Wáina tángga ku kalabus pinná tátá watá yángotang kungga itná kinan hangga sungi singga yámuk. Málám me tombongngá yot kámuk hánám Ánutu ya naráng háting muráng wata ingga heronge hánám tángga áturáng.

³⁵ Hilápmá yon du me nanará ámna yá lap yáni hágétná suring yámát áwáng kalabus pinná tátá wa inuráng, “Me nanará ámna yá ing meráng, ‘Ámna yará wa yaling yámátá há yándi kundimálák,’ ingga inát tu ³⁶ watá Pol inuk, ‘Me nanará ámna yá ing meráng, ‘Sailas yot sán du álo há sándi kundimálák,’ ing meráng wata ku pahán láláp hárá kundimálák.”

³⁷ Wáina yánán du Pol yá lap yáni hágétná wa ing yánuk, “Nát tu Rom ámna,[‡] náuta ku ámna me nanará yá hulá wa kándáng ma káená ku rahán hárá wa náráhángga náháng kung kalabus kinan tiráng? Kulá kula ku kilak kon nápmat kukuya meráng me? Wa muná hánám! Yáni yon áwángga ku nángotang kep káiñ háineráng.”

³⁸ Wáina yánán lap yáni hágétná watá son kung me nanará ámna yánát watá Pol káling Sailas wawu Rom nan ingga naruráng hárá wu pitáuráng. ³⁹ Wáina tángga ku me nanará ámna yáni wu kung ukuro me yánángga ku yolopon yángot hang kep káiñ du it yáilá wa sangga kukuya yánuráng. ⁴⁰ Kulá Pol káling Sailas yándi wu kalabus wa sangga hangga ku Lidia yan it káiñ kung nuknuk yándi Táwi yan ámna náráwa wa kápángga me yánángga iháng káto tángga ku hangga há yándi kumálák.

17

Pol káling Sailas yá Tesalonaika káiñ átumálák

¹ Pol káling Sailas yándi wu kumálák watá kungga it táwi Amfipolis wahára kung hiumálák ngáyá son sangga kungga it táwi Apolonia káiñ kung hiumálák ngáyá wa sangga ku son it yáilá Tesalonaika káiñ kung hiumálák, wakáin du Juda yan miti itná káman átnándak. ² Kulá wahára ku Pol yá málambá tángngáatak wáina ku kung Sabat kaláhu wawu Juda yot miti itná wata kinan hangga Ánutu yan me wa wáina wáina ingga yánángga inán kanán táuráng.

³ Málám Ánutu yan me wata hulá wa yánángga ku miuk, “Ánutu yá ámna náráwa son iháháya miuk ámna wawu márapmá sungga kungga kámutang son tátárut ta mená wa isutang wáina há ták. Iná Jesu wawu Ánutu yá ámna náráwa son iháháya miuk ngáya me pingnganá sánánggoet wa,” ingga yánuk.

⁴ Wáina yánán du Juda áturáng waháranan kámá yá wa narángga pahán yáni hurik tángga Pol káling Sailas hárá sengsáráp táuráng. Kulá rám waháranonyo

[‡] **16:37:** Pol yá nát tu Rom ámna ing miuk wawu hulá ing wata tángga, Rom ámna hánámá hánámá ma ráráháya me káto mená wata ingga miuk.

Grik nan ámna náráwa táup táwi yon Ánutu ya naráng háting mená* watoyot náráwa kut yáni árená wáinanyon dá áwáng sengsáráp táuráng.

⁵ Iná Juda yáni wu kápúráng gu ámna náráwa táup hánám watá áwáng sengsáráp tát kápángga ku pahán suksuk nárángga ámna wái maket komená káin átnándaráng watoyot ámna náráwa kámá yot urum tángga yáni kat táup hálendu pahán yáni seng tátártur tángga kungga kun tátaya menman tángga áturáng. Yáni wu Jeson dán it káin kung Pol káling Sailas kápángga iháng áwáng ámna urum táwi wa yámáni ingga kung it wata kálu mungnganá káting márák táuráng. ⁶ Yáni wu wáina tángga ma kápángga ku Jeson yot Jesu yan tombong ámna nukngá wa ket ihángga háting hirat kungkung tángtáng it yáilá watán ámna hulá hulá yan káin kuráng. Kung hengga ku ing mantáuráng, “Ámna yará wawu itná káin márapmá hulá hulá táwi tángngátamálák watá rám ore nahára ku áwáng it náni yáilá náta kinan átkoemálák. ⁷ Hulátingga áwáng hen du Jeson dá yángot kung itná kinan tiuk. Ámna tombong watá ku Sisa[†] yan meng rákit mená wa yalingga ku king nukngá átak wata kutná ku Jesu ingga menggoeráng.” ⁸ Wáina yánát it yáilá watán ámna hulá hulá me ámna náráwa urum watá kámuk me wa naruráng hárá wu hárámutang menman tángga kuráng. ⁹ Yáni wu wáina tángga ku Jeson yot nuknukngá ihángga áwuráng wa yánát sup tit tu yápmat kuráng.

Pol káling Sailas yá Beria káin átumálák

¹⁰ Kulá it tá yongin du ámna Táwi yan pingnga áturáng watá Pol káling Sailas suring yámát it táwi Beria káin kumálák. Wakáin kung hengga ku yándi wu Juda yan miti itná káin kumálák. ¹¹ Beria káin Juda ámna náráwa wawu álo kámá hánám wáina hálendu ket tárák yáni wawu Tesalonaika ámna náráwa iháng hátek, wáina hálendu Pol yan me wa pahán yáni yot kikiná hánám nárángga rámá rámá wu Pol yá menggiuk wa pálipuk me rina ingga kakaya Ánutu yan me papia kinan káin sángingga naránggiuráng. ¹² Kulá rám ore wahára ku Juda ámna náráwa táup hánám, hang Grik náráwa kut yáni pálak táup pon, me Grik ámna táup pon watá Jesu ya naráng háting muráng.

¹³ Juda ámna Tesalonaika káin átnándaráng watá Pol ku Beria káin Ánutu yan me yánang tolinggoek ingga met naruráng hárá wu wakáin hányon kung ámna náráwa pahán yáni iháng yakyawák tát tu Pol ya kuk naráng mágga áturáng. ¹⁴ Wáina tát tu Jesu yan tombong wakáin watá Pol suring mát it káman táp tangtang káin kilang tángga kukuya ámna kámá yot kuráng, iná Sailas káling Timoti yá ku Beria káin há átumálák. ¹⁵ Ámna kámá Pol engotang kuráng watá ku engot kung kilang káman hárá árángga kungga it yáilá Atens káin kung hiuráng. Kung hengga sangga son kuinán tát tu Pol yá Sailas káling Timoti yá sopmuná hánám áwinemálák ingga yánán du Beria káin son kuráng.

Polyá Atens káin átuk

¹⁶ Pol málám Atens káin háleng yámángga átuk wahára wu pahálá yá táup hánám wái hálipuk, náuta it yáilá wata kinan du ánutu kusák iháng tolená watá táup hánám árát wata. ¹⁷ Wáina hálendu málám kung Juda yan miti itná káin Juda me Grik Ánutu ya naráng háting mená wa Táwi yan me wa wáina

* ^{17:4:} Grik ámna náráwa kámá Ánutu ya re naráng háting mágngátaráng, iná Jesu wu ma naráng máráng. Wáina wata ku Pol yá Jesu yan pingnga yánán narángga pahán hurik tángga Jesu ya naráng háting muráng. † ^{17:7:} Kut Sisa wawu ámna nangge kutná muná, ináku me King wáinanyon du Rom me kálu.

wáina ingga yánángga inán kanán tánggiuráng, me rámá rámá kung maket káiñ áwánggiuráng wa wáinanyon yánángga inán kanán tánggiuráng.¹⁸ Nanará ámna urum yará kut yándi Epikurian me Stoik watá áwáng Pol yot menmen tángga ku waháranan kámá yá ing miuráng, “Mená lamlam me taeñá náwu rína mein ingga me tánggoek?” wáina met waháranan kámá yá ku ing miuráng, “It kámá yan ánutu watán kálú hám átang menggoek,” wáina ingga miuráng wawu náuta Pol yá Jesu yan me pingnga álosim watyot Jesu yá kámutang tárutuk ngáya yánángga átninggiuk wata.¹⁹ Kulá yáni wu Pol engotang kaunsol yan urum kutná Areopagus hárá kungga ku ing ináng suliuráng, “Me hurápmá mengga nánáng tolinggaelák wata hulá wa álo nánánggim me rina?²⁰ Kák ku me hurápmá kámá nán káráman náni káiñ metá naránggoemán, wata ku me wata hulá ya kándang nánátá narániñ,” ingga wáina ináng suliuráng.²¹ Ámna náráwa Atens it márumbá me it kámá káinnan áwáng wahára árená watá hánámá yáni átang me hurápmá rina narángngátaráng wata re meme tángga átnandaráng.

²² Wáina met narángga Pol málám Areopagus káiñ urum tángga áturáng hárá wa tárutang miuk, “Atens ámna, no sáhet tu kálú hulá hulá kálú tirik tárák sáni wu ánutu kámá kámá yánáng sákngingi wata tárakngá yá sándán káiñ táwi hánám árán kanggoet.²³ No átningga kutná kutná yánáng sákngingngátaráng wahára kándang kápángga áwánggoet wahára wu tingnaknak káman árán no kolem káman wahára uyená káut tu ing, ‘Tingnaknak náwu ánutu ma naráng mángmán watán tingnaknak,’ wáina uyená wa sáningga káut. Kulá kula ku no Ánutu ma naráng mená hánámá ináng sákngingngátaráng watán me hiták hánám ing sánindet.

²⁴ “Ánutu ni alek me káwak me kutná kutná wata ketnán iháng tunggap táuk wawu alek me káwak kán Táwi. Wáina wata ku ánutu yan it káungá ku ámna yá ket tá taeñá hárá ma átnandak.²⁵ Iná wawu náut kámá káman da kesák tán ámna ket tá háláng imámáyan muná, náuta ámna náráwa átkuku me iruk uyiyi me kutná kutná átaráng wawu málámbáyon námángngáatak.²⁶ Hulátingga ku ámna káman dá re árán waháranan du Táwi yá tán ámna náráwa tombong kámuk hánám watá tunggafiuráng. Málámbáyon iháng káwak wakáin wakáin erek ting hálíngga ku rám wahára ku háláng yáni tin tárutneráng me háláng yáni han háineráng ingga rám wa ting yámángga ku ále ore wahára wahára átneráng ingga tawon ting yámámá táuk.²⁷ Ánutu yá wáina táuk wawu ámna náráwa kámá yá málámba sulung kung kung tunggap tátáya táineráng me kálan sulung kung tánggagaya táineráng, enendu málám bu nán káman káman nápmang kung mulangán káiñ ma árak.²⁸ ‘Ma átnát háraranan watá pálipuk há átang iháng kongkong tángga átkoemán watá hulá ku málám re.’ Sánin nanará ámna kámá yá ing há miuráng wáina, ‘Nándu málám háraranan tunggafená.’

²⁹ “Kulá nándu Ánutu háraranan tunggafená wata ku nándá málám wawu gol, silva me sup ina ingga ma narindamán, me málám wawu ámna nangge yá náut kámá utniná yánin nanará isutang táng tolená ina ingga ma narindamán.³⁰ Uláp pu ámna yá Ánutu wáina átak ingga ma naráng mená átang gu ket tárák rína rína tánggiuráng wata mená ma tánggiuk. Iná inggálu wawu itná itná káiñ ámna náráwa átaráng watá pahán hurik há hánám táineráng ingga menggoek.³¹ Málámbá rám káman há táng tunggap táuk wahára ku ámna há táng tunggap táuk watá kálú kándang wahára re ámna náráwa kámuk hánám iháng horeinek. Ánutu málámbá ámna wa há kámutuk

háranan táng tárut tán nándá kangga ku Ánutu yá ámna wawu yáup wa tátáya imuk ingga nanaráya wáina táuk."

³² Wáina yánán me kámurená háranan dá tárutuk wa naruráng hárá wu kámá yá ináng hikhilek tát kámá yá ku me wata hulá rám nukngá son metá narinemán ingga inuráng. ³³ Wáina inát tu Pol yá kaunsol wa yápmangga hangga háná kuk. ³⁴ Urum wahára ku ámna náráwa kámá yá Pol yá me miuk wa narángga Pol hárá sengsáráp tángga Jesu ya naráng hárting muráng. Ámna káman kutná ku Dionisius ámna wawu kaunsol urum waháranan, hang náráwa káman kutná Damaris watyot ámna náráwa kámá hányon watá Jesu yan tombong hálíuráng.

18

Polyá Korin káiń átuk

¹ Máriya ku Pol yá Atens sangga it yáilá Korin káiń kuk. ² Pol málám wakáin kung Juda ámna káman kutná Akuila watyot áwáná kutná Prisila wa kápu. Ámna watán it hulá ku Pontus provins wakáinnan. Huphuráp sim Rom bán king Klaudius yá Juda sán kámuk hánám it yáilá Rom sangga há sáni kung hálineráng ingga yánuk, wata ku Akuila káling Prisila yá káwak Itali sangga áwáng Korin hárá átnándamálák. ³ Kulá Pol wu it tátáyan sel rákákáre wawu há narek. Ámna náráwa yará wawu wáinanyon wáina hálendu Pol yá kung watyot átang yáup wa tángga átnándaráng. ⁴ Rámá rámá Sabat hárá wu Juda yan miti itná káiń kung Juda me Grik pahán yáni seng tárut tán du Jesu ya naráng hárting mámáya ingga Táwi yan me yánáng tolinggiuk.

⁵ Kulá Sailas káling Timoti yá Masedonia provins káiń átang áwán du Pol yá son rámá rámá Táwi yan me wa ámna náráwa yánángga átkiuk. Málám Juda wa ing yánánggiuk, "Jesu wawu Ánutu yá ámna náráwaná son iháháya suring mán áwuk." ⁶ Wáina yánángga árán Juda yá watán me wa nanaráya táng tak tak tángga táng káyam tángga ináng kekkek tát tu málám lapmá káiń sinsin wa irung hirarán han du ing yánuk, "Iná sándá muná kuineráng wawu sáni hárá re átak, wata kátu yá nák ma nehindák. Rám kula hulátingga ku sápmangga kungga ámna náráwa tombong kámá káinnan watán káiń kuinet."

⁷ Wáina yánángga ku Pol málám miti itná wa sangga ámna káman kutná Titius Jastus watán it tá miti itná tangtang árán du wahára kuk. Ámna wawu Ánutu ináng sákngingngáat. ⁸ Ámna káman kutná Krispus wawu Juda yan miti itná watán ámna yáilá. Málám me itná káiń ámna náráwa árená watyot Táwi ya naráng hárting muráng. Hang Korin nan táup pá yon Pol yan me narángga Táwi ya naráng hárting mángga umi kuhuráng.

⁹ Rám káman du yáungán ára hárá ina Táwi yá Pol ing inuk, "Ma pitáindalák. Táwi yan me há re mengga kungga átnelák, me ma nángnáningga átnándalák. ¹⁰ Nák ku kákkot átat. Káman dá áwáng kák keháng lem ma táindák, náuta nákkán ámna náráwa táup hánám watá it yáilá nahára átaráng." ¹¹ Wáina inán du Pol málám wahára yara káman yap 6 wáina átang Ánutu yan me wa yánáng tolingga átuk.

¹² Kulá ámna kutná Galio watá Akaia provins watán kawana hálengga átuk hárá wu Juda yá káman hálengga Pol táng káyam tángga ku táng kung me hárá titiya kawana Galio yan káiń kuráng. ¹³ Kung wakáin du ing miuráng, "Ámna

nátá ku meng rákit me yá rina mek wa sangga ku Ánutu ya tárák kámá kálu ináng sákngingiya ámna náráwa yánánggoek.”

¹⁴ Wáina met Pol yá me mein ingga táuk waháranyon du Galio yá Juda yánuk, “Juda sándá ámna nátá Rom bán me páilák hitik tán me márapmá táwi kámá tán wata met hálen wawu no sándán me narinet. ¹⁵ Iná ámna ná engotang áweráng wawu ing wata, Juda sánin me, hang kut kámá sánin miti kinan mená, hang sánin meng rákit me wata menmen ná watoyot tángngátaráng, wata ku no yáilá átang sándán me ná ma narindát. Sáni re átang gu wa táng tolineráng.” ¹⁶ Wáina yánángga ku me nanará komená sangga há sáni kuniráng ingga yánángga yásutnárán, ¹⁷ waháranyon Korin ámna yá ámna kutná Sostenes Juda yan miti itná yan ámna hulá wa me nanará kapme hárá káto tángga uturáng. Wáina tát kápuk enendu Galio yá wata urákngá kámá ma narená yolopmá yon átang kápangga átuk.

Prisila, Akuila hang Apolos

¹⁸ Pol málám rám táwi sim bon Korin káin átang sangga ku Táwi yan ámna náráwa wakáin wa yápmangga kuk. Kulá Siria provins ya kukuya tángga ku Prisila káling Akuila yot kung it táwi Senkria káin kilang hárá árängga kunin ingga kuráng. Kung wahára átang gu Pol yá Ánutu yan káin me káto káman miuk ngáya wata ingga yáilá rommá san átnándak wa maruk. Wáina tát tu kilang hárá árängga ku kuk. ¹⁹ Kulá it yáila Efesus káin kung hengga ku Prisila káling Akuila yápmangga málám re kung Juda yan miti itná kinan hangga Táwi yan me yánángga inán kanán táuráng. ²⁰ Wáina tán du watá nányot rám kimo átang kuinelák ingga inuráng, enendu Pol yá muná ingga yánuk. ²¹ Málám kuin ingga ku yánuk, “Ánutu yá álo ingga men hálendu kungga son áwinet.” Wáina yánángga ku kilang hárá árängga Efesus sangga kuk. ²² Málám it yáilá Sisaria káin kung hengga ku árängga Jerusalem káin kung Táwi yan ámna náráwa wakáin wa pahán láláp mená yánángga sangga ku Antiok káin kung hárak.

²³ Pol yá kung Antiok káin rám hásák sim átang sangga ku ále Galesia yot Frigia kinan it wahára wahára kungkung tángga Táwi yan ámna náráwa wa iháng káto tángga kuk.

²⁴ Rám ore waháranyon Juda ámna káman kutná Apolos wawu itná hulá ku it yáilá Aleksandria waháranan watá ku Efesus káin kuk. Ámna wawu nanaráná álosim hang Ánutu yan me wa kándáng hánám narek. ²⁵ Ámna wawu Táwi yan kálu wa kándáng hánám ináng tolená, iná ámna wawu kámá yánáng totoliya kikiná narángga ku Jesu yá rina táuk wa rewe kándáng hánám yánánggáta, enendu Jon dá umi yá kuhág yámuk wa rewe narek.* ²⁶ Apolos málám ma pitáená kung Juda yan miti itná káin wáina ingga yánánggiuk. Rám káman Prisila káling Akuila yá wáina men narángga ku mantáng mánit yándi káin kun Ánutu yan kálu ku wáina ingga kátu kánkáman ma narák wa kándáng hánám ináng toliumálák.

²⁷ Kulá Apolos yá Akaia provins káin kuin ingga táuk hárá wu Táwi yan ámna náráwa watá táng káto tángga Táwi yan ámna náráwa Akaia káin árená wata kolem ing uying yámuráng, “Ámna wa heronge mená inángga kándáng pinná

* **18:25:** Jon dá umi kuhág yámuk wata hulá ku pahán hurik táená wata tárákngá, iná Jesu yá umi kuhág yámámáya miuk wata hulá ku málamba naráng hárting mená wata tárákngá. Wawu tárák káman re muná. Kámá kámá.

táineráng.” Apolos málám wakáiñ kuk watá kung ámna náráwa Ánutu yá urák yáni narángga háláng yámán málámba naráng háting muráng wa táwi hánám háláng yámánggiuk. ²⁸ Málám hahatingga átang rahán hárá Juda yá me kandák rina menggiuráng wa káting hang tingting tánggiuk. Ánutu yan me papia káin uyéná wa yánang tolín me watá pálipuk hánám ámna náráwa son iháhá wawu Jesu ingga hiták yálenggiuk.

19

Polyá Efesus káin átuk

¹ Apolos yá Korin káin átuk hárá wu Pol yá ále yáilá kálu háram kálu re átninggan kungga it yáilá Efesus káin kung hiuk. Málám Efesus káin kungga wakáiñ ámna Ánutu yan pingnga hálená wa kápángga ku ² ing yánang suliuk, “Rám sándá Jesu ya naráng háting muráng wahára Iruk Káungá kámá táuráng me muná?”

Wáina yánang sulin watá inuráng, “Muná, nándu Iruk Káungá wáina átak ingga ma narángngátamán.”

³ Wáina inát tu Pol yá yánuk, “Iná umi wu rina kuhuráng?” ingga yánán du watá inuráng, “Jon dá umi kukuháya miuk wáina kuháng námuráng.”

⁴ Wáina inát tu Pol yá yánuk, “Jon dá umi kukuháya miuk wawu pahán hurik tátáyan da kukuhá. Ináku ámna náráwa yá ámna nukngá Jon torong káin áwinék wata naráng háting mámáya yánuk wawu Jesu.” ⁵ Pol yá wáina yánán narángga ku Táwi Jesu kutná hárá umi kuhuráng. ⁶ Kulá Pol yá ketná yá yáin yáni hárá usáng hang tingga sáponga táuk waháranyon Iruk Káungá watá áwáng ep ihán du me hulá hulá me tángga ku profet me miuráng. ⁷ Ámna wata sale yáni ku 12 hám wáina.

⁸ Kulá yap kaláhu wata kinan du Pol yá wakáiñ ma pitáená káto hálengga átang Juda yan miti itná kinan hangga me pingnga álosim wa yánangga átkiu. Ánutu yan átkuku wawu wáina ingga yánangga inán kanán tángga Táwi yan me hulá ku wáina wáina ingga pahán yáni seng tárut tánggiuk. ⁹ Iná kámá yá ku pahán yáni káto hánám hálendu pálipuk ingga ma naránggiuráng, ináku rahán táwi hárá ku Táwi isutsut tán kálu wata wu kandák ingga menggiuráng. Wáina tát tu Pol yá wa yápmangga ni ámna náráwa Táwi ya naráng háting mená wa rewe ihángga me rina wa mengga inán kanán tángga nanaráya wu rámá rámá ámna káman kutná Tiranus watán it káman nanará yánang totoliyan wakáiñ kunggiuráng. ¹⁰ Yara yará wata kinan du wáina re tángga kungga árát tu Juda me Grik ámna náráwa Esia provins kinan árená watá kámuk hánám Táwi yan me wa naráng háliuráng.

¹¹ Ánutu yá Pol háláng imán tárák hulá kámá kámá tátáwi hánám wáina tánggiuk. ¹² Ámna náráwa yá lap me angkesip yáni iháng kung Pol sutná hárá tánggangga ku wa iháng kung ilalák mara usáng yámát tu ilalák yáni yá álo hálenggiuk me iruk wáik ká ep ihángga árená watá yápmangga kunggiuráng.

¹³ Kulá Juda kámá yá ku sup yáupmá ya iruk wáik yásutang átninggiuráng. Tárák tángga kakaya Táwi Jesu kutná hárá mengga wahára ámna náráwa yan káin iruk wáik yásusut ta tángga ku ing menggiuráng, “Jesu Pol yá menggoek wata kutná hárá, no ing kanin, áwáng kep káin hang.” ¹⁴ Kulá Juda yan pris táwi yáni káman kutná Skewa wata nángánangge ámnaná ⁷ watá ku kálu wáinanyon isutkiuráng. ¹⁵ Rám káman wáina tángngárát tu iruk wáik káman dá ing yánuk, “Jesu wawu hárá naráng met, me Pol wawu hárá naráng met, iná

sán du ren?" ¹⁶ Wáina yánángga ku ámna iruk wáik ká ep táená watá yáni ya ketnán hiring hitangga árángga kámá hára kungkung tángga háláng yáni tángga hangga táup hánám ráhán du muláng re sip hanghaling it wa sangga hururung re há yáni kuráng.

¹⁷ Kulá pingnga wa Juda me Grik Efesus hára árená watá naruráng hára wu pikpiták táwi hánám tángga ku Táwi Jesu kutná wa meng tárut tángga áturáng.

¹⁸ Ámna náráwa táup hánám Jesu ya naráng háting muráng watá áwángga ku átkuku náni kandák ku Wáina Wáina ingga hiták hánám meng tunggap táuráng.

¹⁹ Ámna náráwa sárum yáni pálak táup sim bá yon kutná kutná ya yambo yáni táená, me tará hulá hulá táená, me yáikuram kandák kálu táená wata mená papia hára uyená wa iháng áwáng rahán hára káráp siuráng. Iná papia wata yumnak yáni wu sup táulá silva* 50,000 dá yuyuwáyan tárák wáina. ²⁰ Kálu wa táuráng wahára kungga ku Táwi yan me watá hálángngá pálak hánám ámna náráwa yan káin kung hilák tángga kuk ngáyá emá re kunggatuk.

²¹ Wáina tunggafen kangga sangga ku Pol málám Masedonia yot Akaia provins kálu kungga Jerusalem káin kukuya naruk. Wáina narángga ku Jerusalem káin kungga sangga ku it yáilá Rom káin hányon kuinet ingga naruk. ²² Málám háláng imámá ámna yará Timoti káling Erastus suring yámán watá kálak Masedonia káin kun du málám bu Esia provins káin rám hásák sim átuk.

Efesus káiñ kukiñ táwi tángga timtáum táwi hánám bá tunggafiuñ

²³ Rám ore wahára ku ámna kámá yá Táwi isutsut tán kálu wata ingga kámkáyam tángga wata mená táwi hánám táuráng. ²⁴ Ámna káman kutná Demitrius wawu sup yáupmá ku silva yá kutná kutná iháng tolingngátak. Wata kinan yon yáupmá tángngátak wawu ánutu náráwa kutná Atemis watán miti itná wata tárakngá wa ina isikikimo silva yá iháng tolingngátak. Ámna kámá yá wáinanyon iháng tolit tu Demitrius yá kálu ná iháng toling yámán yuwát tu sup táwi hánám ihánggiuráng. ²⁵ Kulá Demitrius málám ámna wáina iháng tolinggiuráng watyot ámna kámá wáinanyon Atemis yan kutná kutná wata tárakngá iháng tolinggiuráng wa men áwát tu yánuk, "Ámna nuknukna, ing há nareráng wa, yáup wa tángngátamán wata supmá álo kámá hánám wa uyingngátamán." ²⁶ Enendu ámna Pol watá ámna náráwa táup hánám wa iháng uyin kun du ing yánánggoek, ánutu ámna ket yáni yá iháng tolená wawu kusák ingga yánángga iháng yakyawák tánggoek, Efesus kinan re muná ináku Esia provins kinan kámuk. ²⁷ Wata wáina tán du nándá sup yáupmá tátá wata kutná yá hahaná háleiwon, me ánutu náráwa kutná árená hánám Atemis watán miti itná wa kat ále hánám háleiwon. Ámna náráwa Esia provins re muná ináku káwak ketnán kámuk watá Atemis ináng sákngingngátaráng, enendu Pol yan me watá tán du Atemis kutná watá ále hánám háleinék."

²⁸ Me wa wáina yánán narángga ku ámna watá pahán suksuk hánám narángga "Efesus yan ánutu Atemis wawu kutná árená hánám!" ingga mangmantáng kuráng. ²⁹ Wahára re it yáilá hára árená watá kámuk káman hálengga menman táwi tángga kung Pol nuknukngá ámna yará Masedonia nan Gaius káling Aristakus wa ket ihángga iháng uyinggatang urum komená káin kuráng. ³⁰ Wáina tát Pol málám urum wakáin kuin ingga tángngárán Jesu yan

* **19:19:** Sup silva táulá káman da hálángngá wu ámna káman dá káe káman hára yáup tángga sup rina ihánggim wáina.

tombong háraranan dá oletná mat tu há átuk. ³¹ Provins watán ámna yáilá kámá Pol yanuknukngá hálendu watá urum komená káiñ wa ma hánám áwindalák ingga me hányon sat kung muk.

³² Ámna náráwa urum táwi watá naráng yakyawák tágga kámá yá kámá kámá menman tágga kunggiuráng. Táup hánám watá ku náuta kung átamán ingga ma naráng rákit táuráng. ³³ Juda yá ku kuk wata hulá ku wáina wáina ingga yánang ingga ámna káman kutná Aleksenda wa seng isurát kung máta ya átuk. Wáina áráñ du ámna kámá urum kinan áturáng watá wáina wáina meng ingga inánggaturáng, enendu watá yolop árát no me mein ingga ket tárak tágga yámuk. ³⁴ Enendu ámna wawu Juda ingga há kangga ku wata watán me ma naruráng, ináku milun káman hálén sonson ing mantágga re árat kungga awa yará hálíuk, "Efesus yan ánutu Atemis wawu kutná árená hánám!"

³⁵ Wáina tágga árát it yáilá watán kolem uyiyi ámna watá áwáng yolop átniráng ingga yánangga ku ing yánuk, "Efesus ámna, káwakngá káwakngá kámuk hánám bá ing há nareráng, ánutu náráwa kutná árená hánám Atemis watán it káungá wawu Efesus ámna náráwa nándá re pinná tágngátamán ingga há nareráng, hang sup káungá alek kálu háuk watyot pinná tágngátamán ingga hányon nareráng. ³⁶ Wata ku káman dá me náta kusák ingga ma menggim. Sándá yolop átneráng. Rina kámá sopmuná ma táindaráng. ³⁷ Sándá ámna yará ná ihángga áweráng wawu watá náut kámá kámá miti itná kinan káinnan manek ma ihángga áwángngátamálák me nándán ánutu náráwa Atemis wata rina kámá ma mengga áwángngátamálák. ³⁸ Iná Demitrius yot yáup káman yáni tágngátaráng watá ámna kámá yan káiñ me yá átak hálén wawu me nanará ámna rahán yáni hárá átang gu wahára me yáni wa met me nanará wata horengga narineráng. ³⁹ Iná sándán káiñ me nukngá kámá átak hálendu máriya urum táwi tágga ku urum hárá me wa táng tolineráng. ⁴⁰ Wáina wata ku ing narinemán, iná kapman dán ámna yáilá yá kula nándá rina táemán wa nareráng, hám ináku márapmá táwi táng tunggap tárang ingga náháng me hárá tinggalát. Hulá kámá muná hánámá hánám wa táemán, wata nánang sulit tu rina menggatnem?" ⁴¹ Ámna watá me wa wáina yánang hálíngga sangga ku yánán há yáni kuráng.

20

Polyá Masedonia provins yot káwak Grik káiñ kuk

¹ Ámna náráwa yá ohok menman tágga áturáng watá sálikngin du Pol yá me san Jesu yan tombong ingga áturáng wata kun áwáng árát tu me yánangga iháng káto tágga sangga ku Masedonia provins káiñ kuindet ingga yánangga ku kuk. ² Málám Masedonia kinan átningga me yánangga iháng káto tággtág kuk. Wáina táng hálíngga ku Masedonia sangga káwak Grik káiñ kung hiuk. ³ Káwak Grik káiñ kung yap kaláhu átang sangga ku kilang hárá árángga Siria provins káiñ kuin ingga naruk wahára ku Juda yá utkámut tátáya me hárrotang átaráng ingga met narángga sangga ku málám son Masedoniá kálu kukuya naráng hátiuk. ⁴ Ámna 7 watá Pol yot kuráng wata kut yáni ku ná, Pirus nanggená Sopata wawu it táwi Beria nan, Aristakus káling Sekundus wawu it yáilá Tesalonaika nan, Gaius it yáilá Debe nan, Tikikus káling Trofimus Esia provins nan hang Timoti watá watyot kuráng. ⁵ Watyot kungga ku ámna watá kálaç kuráng ngáyá kung it táwi Troas káiñ háleng námángga átkiuráng. ⁶ Iná nándu rám táwi Másáng Yisná Muná Náená wa it yáilá Filipai káiñ kangga

sangga ku kilang hára kungga árátne rám 5 hálen Troas káin kung hengga ku kápangga rám 7 wahára átumán.

Polyá Yutikus yá há kámurán táng tárut túuk

⁷ Kulá sonda ore hulátitiná hára ku Táwi sip yánumá nanaya urum táumán. Wahára ku Pol yá me emá re nánángga árán kungga yáung táithná háliuk, náuta tembát tu há kuinet ingga wata wáina túuk. ⁸ Kulá it pahálá torong hánám káin nándá átumán wahára wu lam táup hánám watá rang hálengga áturáng. ⁹ Wahára wu nangge máto káman kutná Yutikus wawu windua hára putung átang gu Pol yá rám hásák me emá re nánángga árán du kárámatingga átang rapmung gá sán du hundup hánám há ruhuk. Wáina ruhángga átang gu sohing hang káwak káin kátin hangga tángga káumán du há kámurená, náuta it pahálá yará wata torong káin kaláhuná káin átang háuk wata. ¹⁰ Wáina hálendu Pol málám háuk watá hang ámna máto wata torong hára pándák hangga poláng mángga átang gu ámna náráwa yánuk, “Ma pitáindaráng, ma kámurak, há átak.” ¹¹ Ingga wáina yánán du son árángga it kinan kungga Táwi yan sip yánumá natne ku Pol yá me nánángga árán kungga it tá háin du yápmangga kuk. ¹² Iná ámna náráwa yá ku ámna máto wawu son tárutang há árán pahán yáni álosim nangnaráng engotang it yáni ya kuráng.

Polyá Efesus yan miti itná yan ámna yáilá me pukon yánángga yápmáuk

¹³ Kulá Pol málámbá háram kálu it táwi Asos káin kukuya narángga ku sándá kálak kilang hára kungga it wakáiñ kuineráng ngáyá ku wakáiñ átang nák ka háleng namángga átneráng ingga nánuk. Pol yá nánuk wáina há kungga sangga ku háleng mángga árátné. ¹⁴ Pol yá áwáng hen Asos káin kankan tángga kámuk náni kilang hára árángga it táwi Mitilini káin kumán. ¹⁵ Tembátnáya ku wahára átang kungga ailan Kios wata tangtang kálu kumán. Wata tembátnáya ku kungga ailan Samos wata tangtang kálu kumán, iná wata tembátnáya ku kungga it táwi Miletus káin kumán. ¹⁶ Pol málám Esia provins káin áre rám bá ma sálíkngindak, ináku sopmuná kungga rám táwi Iruk ká Háuk wawu Jerusalem káin káinet ingga nangnaráng átkuk, wata ku it yáilá Efesus táng hátingga kukuya naruk.

¹⁷ Wáina narángga ku Miletus káin átang gu Pol yá áwángga málám kakaya me san Efesus miti itná yan ámna yáilá yan káin kung yámuk. ¹⁸ Ámna yáilá watá Pol yan káin áwáng het tu ing yánuk, “Esia provins kinan hulátingga hánám áwáng hiut waháranyon átang áwángga sápmáut hára, no sányot átang tárák rina tángga átut wawu sáni há nareráng wa. ¹⁹ Rám máro hánám Juda yá neháng hang tingga nutkámut tátáya me hárotnándaráng. Wáina tát no pahán márapmá táwi hánám tángga kut káywát tángngáitat, enendu naya kutná tángga hangga Táwi yan yáup tángga átningngáitat. ²⁰ Ing há nareráng wa, no sán háláng sásámáya ma pitáená Táwi yan me menggiut, rahán hára me it sáni kinan káman sánangga kunggiut. ²¹ No hiták Juda me Grik ámna náráwa ing yánut, pahán hurik tángga Ánutu yan káin kungga ku Táwi náni Jesu naráng háting mineráng.

²² “Iná rám ore nahára wu Iruk ká neháng tiyap téak, wata ku Jerusalem káin há kuinet. Wakáiñ koe nák sutná hára rina tunggafeinek wawu ma narát. ²³ Ing rewé ku há naret, it yáilá kámuk wakáiñ kung hengngáitat hára wu Iruk Káungá yá kalabus me márapmá táwi watá háleng kamángga átak ingga nanángngáitat. ²⁴ Enendu na ku ing naránggoet, nangán átnát wata

nare hánámá hálenggoek, ináku Táwi Jesu yá yáup rina namuk wa tángga koe kungga tárakngá hára sálíknginek. Yáup rina namuk wawu me pingnga álosim wa ing yánánggoet, Ánutu yá ukuro naráng námángngáatak ingga yánánggoet wa.

²⁵ “Kulá no ing há naret, huphuráp no orek sáni hárá átang Ánutu yan átkuku wata mená sánánggiut, enendu máriya ku sándá son inamna ma nahindáráng. ²⁶⁻²⁷ Wáina wata ku hiták ing sánin, no Ánutu yan hulá wa kátu táng kilak tingga ma sánut, wata ku orek sáni hárá ámna káman dá Ánutu ya ma naráng háting mindák hálen wawu wata hulá ku nák ma hálezindák. ²⁸ Sándá ku sáni me Ánutu yan ámna náráwa kámuk wata kándáng háleng rákit tángga átneráng. Ámna náráwa wawu Nanggená sippmá yá há iháng yuwángga ihuk. Iná Iruk Káungá yá ku sipsip wa pin yáni tátaya sán há sáháng tunggap tákú. ²⁹ Ing há naret, no sápmangga kuinet wahára wu ámna yá ang páyom wáik ina watá áwáng Ánutu yan sipsip sán wa sáháng wáik taineráng. ³⁰ Sánin tombong waháranan dá yon tárutang gu me kusák wa mengga Ánutu yan ámna náráwa wa iháng uyin yásutang kuineráng. ³¹ Wata ku kándáng háleng rákit tángga átneráng. Yara kaláhu wata kinan rámá rámá káen me yáungán rahánna uminá kinan re átang sánang rákit tángga átut wata naráng hótineráng.

³² “Kulá sáháng Ánutu ketná hárá te ku málámbán me yá ukuro naráng sáminek ingga mek watá ku pin sáni tainek. Me watá yon du sáháng káto tángga Ánutu yá náut málámbán ámna náráwa yámámáya tiyawingga san átak wa sán hányon sáminek. ³³ No ámna káman dán hárá silva me gol me lap kámá ma kápáng narut. ³⁴ Sáni ing há nareráng wa, no naya ketna nátá yon du na háláng imánggiut me niyá nákkot átkiuráng wa háláng yámánggiut. ³⁵ No rina rina tánggiut wawu sándá ing tángguineráng ingga wata sálenggiut, sándá yáup háláng wáinanyon há tángga ku ámna náráwa ukuro háláng yáni muná wa háláng yámámáya tángguineráng. Táwi Jesu yan me ing wa naráng hótineráng, ‘Ámna niyá kutná kutná yáminek watán heronge yá ámna niyá kutná kutná ihinek watán heronge wa táng hárék.’”

³⁶ Pol málám me wa yánángga sangga ku ámna yáilá watyot tun yáni hárá imánggatang sáponga táuráng. ³⁷ Sáponga tát sálin du kámuk yáni kutkáywát tángga poláng mángga tánggatang kang kumiuráng. ³⁸ Táup hánám ukuro táuráng wawu inamna son ma káindáráng ingga yánuk wata. Wáina tángga ku kámuk ingmen engot kung kilang káiín sáuráng.

21

Polyá Jerusalem káiín kük

¹ Kulá ámna yáilá wa yápmangga kilang kinan árángga kutne ku kilang gá it wa sangga kungga ailan Kos káiín kándáng hánám kuk. Iná tembátnáya ku ailan Rodes káiín kumán náyá wata tembátnáya ku kungga it táwi Patara káiín kumán. ² Wahára káumán du kilang káman dá ále Ponisia káiín kukuya tán kangga ku son kilang wahára árángga ku kumán. ³ Kulá ailan Saiprus wawu ket kandák kálu áráán kangkang kungga ku Siria provins káiín it táwi Tair wahára kung hengga it watán kutná kutná kilang watá ihán kumán wa hirarán hahaya tán du kilang sangga kep káiín háumán. ⁴ It wahára hangga kung Ánutu yan ámna náráwa wa táng suling kung kápángga watyot rám 7 átumán. Kulá wahára ku Iruk ká pahán yáni han du Jerusalem káiín ma

kuindalák ingga Pol inángga son son táuráng,⁵ enendu kilang gá son kuinán tán du kilang gá átuk káiñ wa kukuya tátne ku Ánutu yan ámna watá áwá nangge yáni yot kámuk nángotang it wa sangga sán káiñ kung tun náni hárá imángga átang sáponga táumán.⁶ Wáina tágga sangga ku ket yánin tágga nándá kilang kinan kutne ku watá son it yáni ya kurâng.

⁷ Kulá Tair sangga kungga ku it táwi Tolemes káiñ hangga ku Ánutu yan ámna náráwa wakáin kápángga watyot rám káman átumán.⁸ Tembátnáya ku Tolemes sangga kungga ku it yálá Sisaria káiñ ámna káman kutná Filip watán it káiñ átumán. Ámna wawu Táwi yan me wa yánangga átningngáatak, me málám wawu huphuráp ámna⁷ aposel yá iháng tunggap tát náráwa kawát háláng yáyámáya yáup yámuráng waháranan.⁹ Ámna wata yáuriwa máto 4 watá wu profet me mengngátaráng.

¹⁰ Nándá wahára rám kámá há árátne ku profet káman kutná Agabus watá Judia ále kálu áwáng hákú. ¹¹ Kulá ámna watá nándán káiñ áwuk watá áwáng Pol yan let wa táng málámba ketná hárammá wa hárötang gu ing miuk, “Iruk Káungá yá ingmek, tárák ná táet wáinanyon du Juda ámna Jerusalem káiñ átaráng watá let náta márumbá wa hárötang táng ámna kámá káinnan da ket yáni hárá tineráng.”

¹² Wáina men narángga ku nán me ámna náráwa wahára átumán watá Jerusalem káiñ ma árindalák ingga inángga son son táumán.¹³ Wáina inátne ku Pol yá ing nánuk, “Sándu náuta ku kutang nák pahánna táng hang tiktik tánggoeráng? Nák ku Táwi Jesu kutná meng tárut tánggoet wata ket hárämma álo hárötneráng, me Jerusalem káiñ nutkámut tátáya hálendu álo wáina tineráng. Nák ku kátkámut ta há tiyawingga átkoet.”¹⁴ Wáina nánán du nándá káumán du nándá watán pahán káiñ átuk wa táng yakyawák tátáyan tárák muná hálendu ing miumán, “Táwi yá rina tunggafefeya narek wáina álo tunggafeinek.”

¹⁵⁻¹⁶ Wata torong káiñ du náni tiyawingga ku Táwi yan tombong kámá Sisaria nan watyot kámuk náni árángga kungga Jerusalem káiñ kumán. Wakáin kutne ku nángot kung ámna káman Saiprus nan kutná Nason watán it káiñ nápmáuráng. Nason wawu huphuráp pon hánám Táwi yan tombong háluiuk.

Polyá Jerusalem káiñ átuk

¹⁷ Kulá rám nándá Jerusalem káiñ kung hiumán wahára wu Táwi yan tombong watá heronge pálak áwángga náhuráng.¹⁸ Kulá tembátnáya ku Jeims Táwi kulaná wa kakaya Pol yot kutne ku miti yan ámna yálá watá kámuk ingmen wakáin áwát tu átumán.¹⁹ Kung átang gu Pol yá heronge me yánangga ku málámba ketná hárá Ánutu yá ket tárák rina ámna náráwa kámá káinnan watán káiñ táuk wata pinganganá kándáng hánám wáina yánu.

²⁰ Pingnga wa yánán naruráng hárá wu yáni wu Ánutu kutná meng tárut tángga ku Pol inuráng, “Kang, nuk náni, Juda ámna náráwa Jesu ya naráng háting mená táup hánám táwi watá Moses yan meng rákit mená wawu táwi hánám ingga narángga isutkoeráng.²¹ Ámna náráwa kátu yá yánát tu kák ka ing menggoeráng, ‘Pol yá Juda ámna kámá káinnan da orek yáni káiñ átaráng wa Moses yan me wa ma isutnándaráng, me nángánangge sáni kep yáni ma marindaráng, me táwi ilom náni yan kálu wa ma isutnándaráng ingga yánanggoek,’ ingga wáina menggoeráng.²² Kulá wáina áwelák ingga hárarinderáng, wata ku rina tainemán?²³ Ko naráng, nanará káman nándá naremán wáina isutnelák wawu ing, Jesu yan tombong waháranan ámna 4

yá Ánutu yan káin me káto há miuráng. ²⁴ Ámna 4 nátyot kungga ku watá Ánutu rahálá hárá rongrongngá haháleya Moses yan meng rákit mená isutang rina táineráng, ko ku wáinanyon tainelák. Watán towet sisiyan kutná kutná wa yuwáng yámátá ku watá yáiñ yáni rommá wa komkomá hárineráng. Wáina tátá kámá yá kahángga ku me kák ka rina mená wawu kusák ingga narineráng, iná kaya ku meng rákit me wa isutnándalák ingga narineráng. ²⁵ Iná ámna náráwa kámá káinnan Jesu ya naráng háting mená watán káin du me kak mená wa isutang papia ing há uyingga satne kung yámuk, sungi songgo ánutu kusák ka towet sing mená ma náindaráng, songgo yánumá hárá sip pá há árán kangkang wa ma náindaráng, songgo san yáni hárá iháng kátkámut téaná wata yánum yáni wa ma náindaráng, hang márámamák hárá ma kuindaráng."

²⁶ Wáina inát tu tembátnaya ku Pol yá ámna watyot kungga ku rina tángga rongrongngá haháleya mená wáina tauráng. Wáina tángga sangga ku málám Táyi yan it káungá hánám kapmená káin kungga ku rám bu rina hárá rongrongngá haháleyan watá sálikngin du watán towet sisi wa ihángga áwinemán ingga pris yánuk.

Pol ket táuráng

²⁷ Kulá rám 7 watá sálin ingga tángga átuk wahára ku Juda ámna kámá Esia provins káinnan watá Pol ku it káungá kapmená káin wa kangga ku ámna náráwa kátu wata pahán yániñ hat Pol ya kuk táng mát tu Esia ámna watá kung ket tángga ku ²⁸ ing mantáuráng, "Israel ámna, áwáng háláng námániráng. Ámna náwu ále rehára rehára átningga ámna náráwa ing yánang tolingngáatak, nándán ámna náráwa, nándán meng rákit mená me nándán it káungá wawu wáik hánám ingga yánangngáatak. Kulá kámá ku ing táuk, Grik yángot áwáng it káungá ná táng konep táuk." ²⁹ Wáina miuráng wawu ing wata, rám káman Trofimus Efesus nan watá it yáilá Jerusalem wata kinan Pol yot seng sulingga átninggun kápuráng hálendu Pol yá it káungá kapmená káin engotang kuk hám ingga wata narángga miuráng.

³⁰ Me yá wáina kun narángga ámna náráwa yá hárámutang nangnga yáni han wakáinnan wakáinnan áwáng áturáng watá áwáng Pol káto tángga táng uyingga tánggatang it káungá yan kumbi kep káin hangga ku kálu mungnganá wa sokmuná hánám káto táng háluráng. ³¹ Yáni wu táng kung utkámut táníñ ingga tángga árat tu Jerusalem ámna wu kun tátáya menman tángga átaráng ingga me watá Rom bán tewe ámna yáiñ yáni táwi watán káin kuk. ³² Kun narángga málám sopmuná ingmen málámba tárang hárá átnándak tewe ámna urum kámá yá yáiñ yáni watyot tewe ámna ihángga urum áturáng káin wa hat kápángga ku ámna urum táwi watá Pol utang áturáng wa sáuráng.

³³ Tewe ámna yáiñ yáni táwi watá áwuk ngáya áwáng Pol ket tángga tewe ámna yánán sen yará yá háröturáng. Wáina tát tu málám "Ámna náwu ni, me kandák ku rina téak?" ingga yánang suliuk, ³⁴ Wáina yánang sulingga árán du ámna kámá yá mantángga kámá kámá ingináng tángga tág kukulák tát tu hulá resim hánám ingga ku kándáng ma naruk. Wáina hálendu málám Pol engotang yánin átnát káin kukuya tewe ámna yánuk. ³⁵ Wáina yánán Pol engotang tirak hulá hárá kung hengngárát ámna náráwa yá utkámut tátáya táup hánám tát kápángga ku tewe ámna yá árong Pol wa táng hip tángga árángga kuráng. ³⁶ Wáina tángga kut ámna náráwa urum táwi yásutang kuráng watá "Utkámut táníráng! Utkámut táníráng!" ingga sonson mantángga áturáng.

Polyá urum táwi wa yánuk

³⁷ Kulá tewe ámna yá Pol tángga kung it yáni kinan hanin ingga tát tu Pol yá tewe ámna yáin yáni táwi wa inuk, “No mé káman álo kanánggem me?” ingga inán du watá inuk, “E! Kák ku Grik me há me tángngátalálk. ³⁸ Nák ka kák ku Isip ámna huphuráp sim kapman yot erawángga ámna kápik ká erawané 4,000 wa ihángga ále komkomá ámna muná káiñ kuk wa ingga naránggoet,” ingga inuk.

³⁹ Wáina inán Pol yá inuk, “Nák ku wa muná. Nák ku Juda ámna it yáilá Tasus Silisia provins nan. Nákkán it yáilá wawu kutná pálak. Ko álo nepmatá no me kámá ámna náráwa álo yánanggem me?”

⁴⁰ Wáina inán tewe ámna yáin yáni watá álo ingga inán du Pol málám tirak hárá hetang átang ketná yá urum táwi áturáng wa yolop átniráng ingga tárak tán kangga yolop ingmen árat tu Hibru me kálu yánuk.

22

¹ “Yanuknukna me nan ilomna, no naya áráng hákhátik naya ing sánin, no kandák kámá ma túut,” ingga wáina yánán ² urum táwi áturáng watá naruráng gu Hibru me kálu yánán narángga ku yolop hánám áturáng.

³ Wáina árat tu Pol yá yánuk, “Nák ku Juda ámna, it yáilá Tasus Silisia provins káiñ wa tunggafiu, enendu it yáilá nahára átang tiháut. Nák ku tiksa Gamaliel watá táwi ilom náni yan meng rákit me kándáng hánám wa nanáng toktolik tán du no Táwi yan me wa táng káto tain ingga tánggiut, nahára átaráng sáni há tánggoeráng Wáina. ⁴ Nák ku Jesu isutnárát wa iháng wáik tángga átninggiut. Ámna me náráwa hányon iháng sen dá hárotang kalabus kinan tinggiut, me ihángga iháng ráháng kátkámut tánggiut. ⁵ Pris yáin yáni me ámna Juda yan kaunsol urum hárá átnándaráng watá no rina tánggiut wawu há nareráng, watá wáina ingga álo sánánggalát. Yáni nák háláng nanamáya ku nuknuk yáni it yáilá Damaskas káiñ átaráng watán papia uyingga namuráng. Kulá papia wa tángga kung yáme wakáin Jesu yan ámna náráwa átaráng wa ket hárám yáni hárotang iháng áwáng Jerusalem káiñ yáup káto tátáya Damaskas ya kut.

⁶ “Kungga átnáre káe taitná hám wáina kálu ku Damaskas tangtang yamá káman siceretná pálak alek kálu máuk watá manga rang hálengga neháng támotuk. ⁷ Wáina tán káwak káiñ táng hang káte ku me káman dá ing nanuk, ‘Sol! Sol! Náuta ku nák neháng lem tánggoelák?’

⁸ “Inggá nanán narángga ku no ing inut, ‘Ámna hulá, kák ku ni?’

“Wáina ine ku watá nanuk, ‘Nák ku Jesu Nasaret nan, ko neháng lem tánggoelák wa,’ ingga wáina nanuk. ⁹ Nuknukna káman átumán watá yamá wawu há káuráng, enendu me yá áwuk wawu ma naruráng.

¹⁰ “Wáina nanán du no ing inut, ‘Táwi, no rina táinet ta narelák?’ wáina ine ku watá nanuk, ‘Tárutang it yáilá Damaskas káiñ kutá ku ámna káman dá ko yáup rina táinelák ka naret wawu watá wakáin kaninek,’ ingga nanuk. ¹¹ Kulá yamá watá hálángngá wu rina kámá hánám wa man no náut kámá kákápáyan du muná hálendu wahára átang gu nuknukna káman kumán watá ketnan tát tu kungga it yáilá káiñ kung hiumán.

¹² “Kung hetne ku ámna káman kutná Ananaias watá nanaháya áwuk. Ámna wawu Ánutu tárang káiñ hánám átang meng rákit mená wa kándáng hánám isutnándak. Juda Damaskas hárá wa árená watá ámna wawu álo kámá ingga mengngátaráng. ¹³ Ámna watá áwáng nák rupna tangtang hetang átang gu ing

nanuk, 'Nukna Sol, rahála yá álo háleik,' ingga men du wahára re rahánna yá álo halén hálengga ámna wa káut.

¹⁴ "Wáina káe ku nanuk, 'Táwi ilom náni yan Ánutu watá málámba pahálá káin rina átak wa kakaleya keháng tunggap táuk, me Ámna Kándáng wa kangga málámbá milunná yá rina kaninek wa nanaráya keháng tunggap táuk. ¹⁵ Ko ku wa hálang imángga rina káelák me narelák wa meng tunggap tángga ámna náráwa táup táwi yániléak. ¹⁶ Kulá náuta hálenggoelák? Tárutang Táwi kutná mengga umi kuhátá ku mukmuroka yawonek,' ingga Ananaiax yá nanuk.

¹⁷ "Wáina nanán du rina tátáya nanuk wáina tángga son Jerusalem káin kung Táwi yan it káungá hánám kinan káin sáponga tángga átang gu ára hárä ina kangngáre ¹⁸ Táwi yá ing nanuk, 'Jerusalem nan ámna náráwa yá ko nákká rina yániléak wawu ma narindárang, wata ku sopmuná ingmen it yáilá ná sangga kung.'

¹⁹ "Wáina nanán du no inut, 'Táwi, ámna náráwa wu no Juda yan miti itná átaráng wahára kámá hárä kungkung tángga ámna náráwa kákka narérang hátingga árená wa ráhángga iháng kung kalabus káin tingting tánggiut wawu hárarérang. ²⁰ Hang Stiwen wawu kangán me wa meng tunggap tángga yánangga átkungngáat wata ingga utkámut táuráng rám wahára wu nák ku hányon átang wawu álo kámá táreráng ingga kápángga átang lap yáni hákhsák wata pin yáni tángga átut wawu hányon narérang.'

²¹ "Wáina ine ku Táwi yá nanuk, 'Kung, kák ku suring kame mulangán hánám ámna náráwa ále kámá káinnan watán káin wa kuinelák.'

Polyá nák ku Rom ámna ingga tewe ámna yánu

²² Juda ámna náráwa urum táwi watá kárámatingga árát kungga Pol yá ámna ále kámá káinnan da miuk hárä wawu pahán káráp tángga san yáni táng hip tángga hahatingga ing mantáuráng, "Utkámut tániráng! Ámna Wáinaná watá átnát tán tárák muná!"

²³ Wáina mantángga lap yáni hákhsák wa yalingga hirarát kun ámálum ihángga hirarát alek kálu áráñ ²⁴ kangga ku tewe ámna yáin yáni táwi watá tewe ámna yánán Pol tángga yániléit káin kuráng. Tewe ámna yáin yáni yá hulá ku náuta ingga pahán káráp tángga Pol ya ohok menman táng meráng ingga nanaráya tewe ámna yánán lahot mángga ku wáina wata ingga nánik ingga ináng susuliya yánu. ²⁵ Pol lahot mámáya ket hárammá hárötang kándáng ting sat áráñ du tewe ámna yáin yáni káman dá Pol rupmá tangtang hetang áráñ Pol yá wa inuk, "Rom ámna káman ma ináng sulingga hulá ma narená hánámá lahot mámá watán meng rákit mená kámá átak me?"

²⁶ Wáina inán tewe ámna yáin yáni watá wa narángga ku son yáin yáni watán káin kung wáina mek ingga inángga ku inuk, "Ámna wawu Rom ámna, wata ku rina táng minelák?"

²⁷ Wáina inán du tewe ámna yáin yáni táwi yá málámbáyon Pol yan káin kungga inuk, "Nanáng, kák ka pálipuk Rom ámna me?" ing inán du Polyá inuk, "O, nák ku Rom ámna."

²⁸ Wáina inán du tewe ámna yáin yáni táwi watá inuk, "No Rom ámna hálaleyá ku supna táwi hánám wa sáut," ing inán du Pol yá inuk, "Iná nák ku mamma yá Rom ámna hánám wa neháng tiuk."

²⁹ Wáina men narángga waháranyon du tewe ámna kámá lahot mámáya narángga áturáng watá yolopon sáuráng. Kulá tewe ámna yáin yáni táwi watá

Pol Rom ámna wa táng sen dá hárotuk wawu Rom bán meng rákit mená wa hitik tákú wáina hálendu Pol yá nák ku Rom ámna ing men narángga ku hárámutang pitáuk.

Polyá Juda yan kaunsol wa me yánuk

³⁰ Kulá tembátnaya ku tewe ámna yáin yáni málám hulá náuta ku Juda yá Pol táng káyam táráng ingga hulá wa kakaya ku Juda yan ámna hulá hulá me pris tátáwi yáni wa men áwát tu Pol engot kung orek yáni hárá tiuk.

23

¹ Pol yá ámna hulá hulá wa kárek hánám kápángga átang yánuk, "Yanuknukna, nák ku Ánutu rahálá hárá yáup rina tátáya namená wawu hárátingga áwángga átkoet wata pahánna álosim hánám hárak. Nawu kandák kámá ma taut ingga naret." ² Wáina men pris yáin yáni Ananaias yá ámna niyá Pol rupmá tangtang áturáng wa milunná káting pálák tátáya yánuk. ³ Wáina yánán Pol yá inuk, "Ánutu yá kák kutnek! Kák ku kumbi wáik pen hakngá yá kuháng mená wáina, kák pahála kinan kái du wáinanyon wáik hálengga árená wa ámna náráwa yá ma kangngátaráng. Kák ku meng rákit me wa isutang gu nák neháng me hárá titiya áwáng putung átalák, iná kawu meng rákit me wa táng hárátingga ku nák nutnut ta yánelák."

⁴ Wáina inán ámna rupmá tangtang áturáng watá Pol inuráng, "Ko Ánutu yan yáup ámna pris yáin yáni wata máatan taelák watá kandák hárak."

⁵ Wáina inát tu Pol yá yánuk, "Yanuknukna, nák ku pris yáin yáni ingga ma narát. No kandák táet, náuta Táwi yan me ing uyená átak, 'Ámna hulá ka káman da me kandák ma meindalák.'*

⁶ Wáina mengga ku Pol málám ámna hulá hulá áwáng áturáng wawu wáina ingga hárátingga áwángga átang wawu kámá wu Sadyusi iná kámá wu Farisi ingga hárátingga átang wawu kámá wu Farisi, nák ku Farisi, hang nanna wu Farisi yon. Nák ku kámutang tátárut wata naráng hárátingngátaráng. Hulá wata hánám bu neháng me hárá teráng." ⁷ Kulá me wa men narángga ku Farisi yá Sadyusi yot orek yáni hárá menmen tángga urum káman áturáng watá horet yará hárak. ⁸ Sadyusi yá ku hárátingga átang wawu wáina ma árak ingga narángngátaráng, hang angelo me iruk hulá hulá kámá ma áraráng ingga narángngátaráng. Iná Farisi yá ku kámuk wáina hárátingga átang wawu wáina ma árak ingga narángngátaráng.

⁹ Kulá menmen dá táwi hánám wa tunggafen du lo yan tiksa kámá wu tombong Farisi wata kinan áturáng watá tárutang me hahatiná kálu ing miuráng, "Ámna nátán kái kandák kámá ma árán kamán. Me menggoek wawu kámá angelo yá me iruk kái inát meng kuiwon." ¹⁰ Wáina mengga menmen tángga hárátingga átang wawu kámá wu Farisi, nák ku kámutang tátárut wata naráng hárátingngátaráng. Hulá wata hánám bu neháng me hárá teráng." ¹¹ Kulá rám waháranayon yáungán du Táwi yá áwáng Pol tangtang átang gu inuk, "Ma pitáindalák, káto yon hárátingngátaráng. Nákkán me Jerusalem kái yáunlák, wáinanyon Rom kái yáningelák."

Juda ámna yá Pol utkámút tátáya me hárolutáng

* **23:5:** Son lháhá 22.28

¹² Kulá tembátnaya hilápmá ku Juda ámna kámá yá kilak urum tángga Pol utkámut tátáya me hároturáng. Urum yáni hárwa wu Ánutu rahálá hárwa me káto hánám ing miuráng, "Kula wu pálipuk hánám Pol wawu utkámut tainemán. Wáina ma téná átamán hárwa wu sungi me umi ma náená hánámá átnemán."

¹³ Ámna urum me wa hároturáng wawu sale yáni wu 40 torong káin náut wáina. ¹⁴ Yáni wu pris tátáwi yáni me ámna hulá hulá yáni yan káin kung ing yánuráng, "Nándu Ánutu rahálá hárwa me káto hánám hárwa memán, náut kámá káman ma náená átang kungga Pol utkámut tainemán. ¹⁵ Wáina wata ku sányot kaunsol ingga átaráng watá tewe ámna yáin yáni táwi wa ingirungngit tu Pol engotang áwát málámbán hulá wa kándáng men kanin ingga inát tu wáina tainek. Nándu tiyawingga hálengga átnemán da ku sándán káin ma áwindák waháranyon hárwa utkámut tainemán."

¹⁶ Wáina mengga árát tu Pol táripmá yá me wa met narángga ku sopmuná ingmen tewe ámna yan it káin kung me wáina hároturáng ingga Pol inuk.

¹⁷ Wáina inán Pol yá tewe ámna yáin yáni káman men áwán du inuk, "Nangge máto ná engotang yáin sáni yan káin kutá watána me tángga átak wa ininek," ingga wáina inán du ¹⁸ ámna watá engotang kung tewe ámna yáin yáni táwi wa inuk, "Pol kalabus kinan átak watá men koe ku nangge máto ná engotang kákkán káin áwáwáya nanán du engotang áwet, náuta kákkán me kámá wata tángga átak."

¹⁹ Wáina inán du tewe ámna yáin yáni táwi watá nangge máto wa ketná hárwa tángga tákto kálu hangga ku ináng suliuk, "Kulá me ku rina naninán áwelák?"

²⁰ Wáina inán du nangge máto watá inuk, "Juda ámna yá pahán káman hálendu ko tembát Pol engotang kaunsol rahán yáni hárwa kutá ku málámbán hulá wa kándáng yáneka meráng. ²¹ Wáina áwáng kanineráng, enendu wawu kanggarungngineráng, wata ku ma engotang kuindalák. Ámna sale yáni 40 torong káin náut wáina watá kilak átang hálengga átneráng. Yáni wu Ánutu rahálá hárwa me káto ing meráng, sungi me umi ma náená átang kungga Pol utkámut taineráng. Wáina tátáya hárwa tiyawingga átang gu ko álo wáina tainet ingga minelák wata hálengga átaráng."

²² Wáina inán du tewe ámna yáin yáni táwi watá nangge máto wa oletná mangga ku ing inuk, "Kungga ámna káman me ná ámna wa wáina inet ingga ma yánindalák." Wáina inángga ku suring mán háná kuk.

Tewe ámna yá Pol tángga Sisaria káin kuráng

²³ Wáina inán kun du tewe ámna yáin yáni yará yánuuk, "Sándu tewe ámna 200, tewe ámna hos ketnán árená 70, hang yokoyok ihená 200 wa ihángga yáungán 9 kilok hárwa Sisaria káin kuineráng. ²⁴ Pol yan hos tiyawing mángga márapmá yá táiwon da ku kándáng gon pinná tángga engotang kawana Feliks yan káin kuineráng."

²⁵ Wáina yánangga ku papia káman ing uyiuk:

²⁶ Nák ku Klodius Lisiás no papia ná ámna hulá kawana táwi Feliks kákkán da uyet.

Káe álosim.

²⁷ Juda ámna yá ámna ná ket tángga tángga utkámut tátáya tát kápángga ku Rom ámna ingga hárwa kangga ku nangán tewe ámna yáne kung káyam ket yáni háraranan yámáng hutang tángga áwuráng. ²⁸ Hulá wu náuta utnut ta tánggoeráng ingga engotang kaunsol yáni yan káin hárwa. ²⁹ Rám wahára

káut tu yánin meng rákit mená wahára kungga wata ingga mengga utnut ta tángga áturáng, iná hulá káman wa utkámut tátáyan me táng kalabus hára titiyan du muná.³⁰ Kulá son du utkámut tátáya me kilak hárotang árat tu káman dá kilak áwáng nanán narángga ku sopmuná ingmen tewe ámna yáne kákkán káiñ engotang áweráng. Ámna niyá wata rina menggoeráng wawu hányon suring yáme kákkán káiñ áwineráng.

³¹ Wáina uyingga yámán du tewe ámna yá yáin yáni watán milun isutang yáungán wahára ku Pol engotang kungga it táwi Antipatris káiñ kung hiuráng.

³² Kulá tembátnaya ku ámna hos ketnán árená watá engotang Sisaria káiñ kut tu kátu watá ku son hurik tángga Jerusalem káiñ it yáni ya áwuráng.³³ Iná ámna hos ketnán putung árená watá Sisaria káiñ kung hengga ku Pol engot kung kawana Feliks ya sangga ku papia wa táng imuráng.³⁴ Wáina imát tu kawana yá papia wa sángingga ku Pol ináng suliuk, "Kák ku ren provins nan?" ingga inán du Pol yá inuk, "Nák ku Silisia provins káinnan."³⁵ Wáina inán du watá inuk, "Kákkán márapmá wawu máriya rendá kákkán kálu me rina tángga átaráng watá nahára áwáng het tu wáina káinet," wáina inángga ku Pol táng it álosim hánám Herot tá táuk wata kinan tingga tewe ámna yánán pinná tángga átaráng.

24

Judayan ámna yáilá yá Pol táng me hárá tiuráng

¹ Rám 5 átang sangga ku pris yáin yáni Ananaias watá ámna yáilá kámá yot lo yan hulá nanará kutná Tertulus watyot kámuk Sisaria káiñ Pol táng kawana rahálá hára me hára titiya áwáng háuráng.² Kulá kawana Feliks yá Pol ya men áwán du Tertulus yá Feliks rahálá hára Pol táng me hárá titiya ing miuk, "Feliks kák ku ámna álosim hánám. Nán Juda ámna náráwa wawu kák tárang káiñ átang rám hásák kun erawák ma táená álo kámá hánám átang áwánggoemán, me kákkán nanará álosim wa isutang kálu kandák kámá kak rina árená wa sangga kálu kándang wa rewe isutkoemán.³ Ále rekáin rekáin watá kálu rina rina me nanará kákkán káinnan kunggoek wa kangga pahán álosim hánám wa naránggoemán.⁴ Kulá nándá kákkán rám ma táng uyindámán, ináku ko nán pahán námangga nándán me hátetná kimo ná narinelák wawu ing,⁵ nándá káemán du ámna nátá tán márapmá hulá hulá yá tunggafenggoek. Itná itná káiñ Juda ámna náráwa átaráng wata orek yáni káiñ ámna nátá tán kuk tángga menman tángga kun erawák tángngátaráng. Ámna wawu Juda nán nápmangga tombong káman kutná Nasaret ing menggoeráng wata táwi yáni ya átkoek.⁶⁻⁸ Hang Táwi yan it káungá hánám wa hányon táng konep tátáya tán kangga ku wata ket táumán.* Wata ku ko kayon ináng sulitá málambá milunná hára men kangga ku nándá me rina memán wawu pálipuk ingga káinelák."

⁹ Kulá wáina men Juda yáni wu kámuk hánám me wawu pálipuk ingga Tertulus háláng imángga miuráng.

* **24:6-8:** Nanará ámna kámá yá ing narángngátaráng, me kátu kámá tombong ore nahára hányon átak wawu ing, "Wáina wata ku nándá Juda nániñ meng rákit mená wahára yárengga átang me hárá táng tinggoemán, enendu tewe ámna kámuk ka yáin yáni Lisias yá tewe ámna ná yot áwáng náháng háting hirarát kun nán ket náni háranan táng uyingga kuráng. Wáina tángga ku Lisias yá ing miuk, ni ámna yá ámna ná táng me hárá titiya ku kákkán káiñ tángga áwát ko me horengga narinelák."

¹⁰ Watá met sálin du Pol yá me metátáya Feliks yá ket tárák hára inán du Pol yá ing miuk, "Há naret, kák ku yara táup pon ále nátán ámna náráwa yan me horengga nanará ámna átnándlak, wata ku no pahánna yá álo kámá nangnaráng nangán kálu áráng hákhátik naya ku ing meindet. ¹¹ No Ánutu ináng sákngin ingga Jerusalem káin árut náya áwáng rám nahára átat wawu rám kula ku 13 hálengga átak. Ko ámna kámá yánang sulingga káulák ináku wata pálipuk ingga kanát naránggim. ¹² Rám Jerusalem káin átut wahára wu no it káungá káin wa ámna káman yot menmen kámá ma tángga áre nahuráng, me it yáilá wata kinan me Juda yan miti itná kinan wakáin ámna iháng urum tángga pahán yánin haha kámá ma tángga áre nahuráng. ¹³ Iná me ná mengga nák neháng me hára teráng wawu kusák rewe. Watá me yáni wawu pálipuk ingga mengga kálu kámá kák kakaleyen wawu muná. ¹⁴ Me meráng wahára káman wawu pálipuk, no Jesu yan kálu wa isutnándat, wawu miti kusák ing meráng wa. Wata kinan yon nák ku táwi ilom náni yan Ánutu wa ináng sákngingngáttat. Hang meng rákit me yá rina mek me profet tá rina uyená kámuk hánám pálipuk ingga narángga isutnándat. ¹⁵ Iná nák ku pahánna káin du Juda ámna nahára átaráng nátán káin átak wáinanyon átak, wawu máriya Ánutu yá ámna há kámurená wa iháng tárut táinek, ámna kándáng me ámna mukmuro táená wa kámuk. ¹⁶ Kulá wáina wata ku na rina tángga ku rámá rámá Ánutu rahálá hára pahánna watá kándáng re árik me ámna náráwa rahán yáni hára ket tárákna yá kándáng re árik ingga yáupmá hálang tángngáttat.

¹⁷ "Yara táup simbon it kámá káin átningga sangga ku nangán tombong hára ukuro mara wa sup yámámáya me taha titiya Jerusalem káin áwut. ¹⁸ Kulá wáina táin ingga Táwi yan it káungá hánám káin kung áre nahuráng. Rám wahára wu Táwi rahálá hára rongrongngá há átut. Wahára no ámna urum kámá yot átang márapmá kámá ma táumán. ¹⁹ Enendu Juda kámá Esia provins káin árená watá áwáng nahángga kuk táng namángga me táng namuráng. Wáina wata ku ámna Esia nan watá neháng me hára titiya narángga hálendu yáni yon áwáng kák rahálá hára hulá rina wa kándáng kanineráng. ²⁰ Iná muná hálendu Juda yan kaunsol ámna nahára átaráng watá kaunsol rahán yáni hára me kandák rina me nahuráng wa yáni meineráng. ²¹ No me káman ing mengga orek yáni hára hetang átang mantae narángga nák ka heronge ma naráng namuráng wata hám, 'Nák ku ing naráng hátingngáttat, kámurená wawu son tárutneráng. Hulá wata ku neháng áwáng me hára ná ting sat átat,' kaunsol rahán yáni hára wáina mantaut," Pol yá me pukon Feliks wáina inuk.

²² Feliks yá Jesu isusut tán kálu me rina rina naráng háting mángngátaráng wawu kándáng hánám há narek. Kulá Pol yá me meng háliuk rám wahára wu Feliks yá Juda ámna ing yánu, "Sándá kung yolop átnárát, rám tewe ámna yáin yáni táwi Lisias watá áwáng han du wáina sándán me ná táng tolinet." ²³ Wáina yánangga ku tewe ámna yáin yáni káman inán Pol táng it kinan tingga pinná tángga ku kimo san along sim árán nuknukngá yá náut kámá kámá hálang iminán du álo hálang imineráng ingga inuk.

²⁴ Rám kámá átang sangga ku Feliks málám áwáná Drusila Juda náráwa watyot Pol ya pin tin áwáng Jesu ámna náráwa son iháhá wata naráng háting mámá wata men narumálak. ²⁵ Kulá Pol yá me mengga Ánutu rahálá hára kándáng átnát, me ámna náráwa yá yánin átkuku wa kándáng pinná tátá, hang Ánutu yá máriya me hára ámna náráwa iháng tinek wata men naruk hára wu Feliks yá pitángga ku Pol inuk, "Kula yan me ku wa rewe. Há ka kung máriya

no rám nukngá tingga ku son pin te áwinelák.” ²⁶ Rám wahára wu Feliks málám bu Pol yá sup kámá namán sáe along kuinek ingga narángga ku rám máro yon Pol ya pin san kun áwán du meme yándi tángga átkiumálák.

²⁷ Kulá yara yará yá sálíkgin du ámna káman kutná Posius Festus watá Feliks yan kome tángga kawana háliuk. Iná Pol wawu Feliks yá Juda ámna iháng heronge tátáya ku san kalabus kinan há átkiu.

25

Polyá Festus rahálá hárá átuk

¹ Festus yá Judia ále káin áwáng it yáilá Sisaria hárá rám kaláhu átang sangga ku Jerusalem káin árángga kuk. ² Kulá wakáin du pris tátáwi yáni me Juda yan ámna hulá hulá watá áwáng me hulá hulá inángga Pol táng me hárá titi wata inuráng. ³ Wáina inángga ku son ing hányon inuráng, “Ko nán náháng heronge tátáya ku tewe ámna yánátá Pol engotang Jerusalem káin áwineráng. Ko wáina wu há hánám táinelák ingga naremán,” ingga inuráng. Wáina inuráng wawu náuta ámna kámá yánát kálu káin kandingga átang Pol utkámut tátáya me hároturáng wata. ⁴ Wáina inát tu Festus yá ing yánu, “Pol wawu Sisaria káin kalabus kinan átnándak, iná nawu nahára rám hátetná kimo átang gu wakáin há kuinet. ⁵ Wáina wata ku ámna hulá hulá sán háranan kámá yá áwát nákkot kungga ku kandák kámá táuk hálendu sándá táng wakáin me hárá tineráng.”

⁶ Wáina yánángga ku Festus málám Jerusalem káin rám 8 me 10 hám wáina átang sangga ku son Sisaria káin háuk. Kulá tembátnaya ku me nanará komená hárá kung átang Pol ya yánán tewe ámna yá engotang watán káin áwuráng. ⁷ Pol engotang áwát tu Juda ámna Jerusalem kálu áwáng háruráng yáni wu áwáng áwáláh tángga hetang átang gu kandák ku wáina wáina táuk ingga tárí hánám miuráng, enendu me yáni wata páliná yá kándáng álo ma háliuk.

⁸ Wáina tát tu Pol yá málámba áráng hákhátiq ngá tángga ku Festus ing inuk, “Nák ku kandák kámá ma táut. Juda yan meng rákit mená, me Táwi yan it káungá yan meng rákit mená, me Sisa yan meng rákit mená kámá ma yaliut.”

⁹ Wáina inuk, enendu Festus málám Juda ámna wa pahán álosim yámámáya narángga ku Pol ing inuk, “Álo Jerusalem káin árángga me ná wakáin no kangga táng totoliya narelák me rina?”

¹⁰ Wáina inán Pol yá inuk, “Muná, náwu Rom bán me nanará itná hárá hetang átat. Nák ku Rom ámna, wáina wata ku nákkán me nahára nanará wawu álo. Ka kándáng hánám hárá naráng namelák wa, Juda ya kandák kámá ma táng yámángngáat. ¹¹ Pálipuk no kandák kámá rina táut hálén wawu álo neháng kung kátkámut tán kálu hárá tin kámutnet. Iná Juda yá nák ka rina rina meráng wawu kusák re, wata ku káman dá nák neháng ket yáni hárá titi wawu muná. Nák ku Sisa málámbá hánám nákkán me ná narinek ka naret.”

¹² Wáina inán Festus málám ámna niyá nanará imángngátaráng watyot me metáng hálingga ku inuk, “Ko Sisa yá kákkán me nanaráya melák, wata ku Sisa yan káin kuinelák!”

Festus yá Polya King Agripa inuk

¹³ Rám kámá átang sangga ku King Agripa yot yitná Benaisi watá Sisaria káin Festus kangga pahán káman átang yáup tángga átnát wata áwumálák.

¹⁴ Yándi wu Festus yot rám máro yon wakáin átumálák hálendu Pol ya wáina wáina ingga King Agripa inuk, “Feliks yá uláp pon ámna káman táng kalabus káin tiuk wawu inggálu hárá re átak. ¹⁵ Kulá no Jerusalem káin kut hárá wu pris

tátáwi yáni me Juda yan ámna hulá hulá yáni yá no watán me narángga táng me hára tingga márapmá kámá imámáya nanuráng.

¹⁶ “Wáina nanát tu no ing yánut, ‘Rom bán kálú ku wáina muná. Ámna káman dá me hára átang wawu ámna niyá táng me hára tineráng watyot kot hára káman átneráng. Wáina átang rám kámá imátne me rina watán kálú meineráng wata topmá men narinemán.’ ¹⁷ Kulá rám ámna watá nákáin áwuráng wahára ku no ma táng husiut, ináku tembátnáya ku me nanará komená hára átang yáne ámna wa engotang áwuráng. ¹⁸ Wáina engotang áwát Juda ámna yá tárunnáráng me miuráng wawu náut kámá káman táwi táená no naret wáina wata kámá ma miuráng. ¹⁹ Ináku watá miuráng wawu yánin miti wa isusut wata honhorená yot tu ámna káman há kámutuk kutná Jesu wawu Pol yá son táirutuk ingga mengngátak wata. ²⁰ Wáina hálendu no me wata hulá kándáng narin ingga táut, enendu naráng yakyawák tángga ku kándáng ma naráng rákit táut, wáina hálendu ing inut, ‘Álo Jerusalem káin árángga me ná wakáin no kangga táng totoliya narelák me rina?’ ²¹ Wáina ine ku Pol yá muná nák ku Sisa yá ku nákkán me narinék ingga men du inut, ‘Wáina hálendu kalabus kinan átnará suring kame yáin náni Sisa yan káin kuinelák,’ ingga inut.”

²² Festus yá wáina inán du Agripa yá inuk, “No ámna watán me nanaráya naret,” ing inán du Festus yá inuk, “Álo tembát tu ko watán me narinelák.”

²³ Wáina hálendu tembátnáya ku Agripa kálíng Benaisi yándi wu kutná kutná álosim wa tánggánengga áwán ámna náráwa yá heronge táng yámát tu tewe ámna yáni yáni táwi yot it yáilá watán ámna yáilá watyot kung urum tátáyan it pahálá kinan háuráng. Wáina hat tu Festus yá tewe ámna yánán Pol engotang áwuráng. ²⁴ Pol engotang áwát tu Festus yá ing yánuk, “King Agripa yot ámna ni nányot átaráng, sándá ámna ná káeráng wawu Juda kámuk hánám watá Jerusalem káin me nákáin kandák wáina wáina tánggoek ingga mengga menman táwi tángga ‘ma átnándák ináku há kámutnek’ ingga mantángga áturáng. ²⁵ Enendu no káut wawu náut kámá kandák táwi káman táuk ngáya wata ingga utkámut tátáyan tárák ku muná. Málámbá ku nák ku Sisa yá nákkán me narinék ingga miuk, wata ku no Rom káin kuinek ingga miut. ²⁶ No me rina uyingga ku hulá wata ingga mengga suring me yáin náni Sisa yan káin kuinek wawu kándáng ma narát. Wáina wata ku no King Agripa kák rahála hára me ámna wa átaráng sán rahán sání hára ámna ná táng áwáng tet, wawu watá rina men narángga ku sándá háláng namát me wata hulá no kándáng narángga ku wáina kolem uyingga se yáin náni yan káin kuinek. ²⁷ Kalabus kinan nan ámna káman suring me ámna yáilá náni yan káin kukuya hulá wáina ta me hára tiuráng ingga ma uyindát wawu watá kándáng ma hálezindák.”

26

Polyá Agripa rahálá hára me miuk

¹ Festus yá wáina men du Agripa yá Pol inuk, “Ko kangán kálú me metátáyan du along átak,” ingga inán du Pol yá ketná hip tángga ku málámbán kálú ing miuk, ² “King Agripa, Juda yá nákká rina miuráng wata hulá ya no ing kanin. Álo kámá ku ko nákkán me ná narindelák, ³ náuta kák ku Juda yan kálú wa erek hánám narelák, me náuta menmenná tángngátamán wa erek kon narelák. Kulá wáina wata ku ko yolop átang nákkán me ná narinelák.”

⁴ “Uláp nangge kimo hára nangán káwak káin me Jerusalem káin rina átang áwut, wawu Juda wu erek hánám naráng nameráng.” ⁵ Rám hásák

hánám há naráng namángga áwuráng. Yáni kakanáya narángga hálendu álo ing kanánggalát, nák ku uláppon átang gu tombong Farisi wata kinan átang me káto rina rina mengga tená wa isutang átkiut. ⁶ Iná me hárá ná átat náwu Ánutu yá táwi ilom náni me rina yánuk wata naráng hátingga átnándat, wata ingga tángga ku me hárá ná átat ná. ⁷ Israel tombong 12 wawu káen me yáungán Ánutu wu pahán yot ináng sákngingga átang gu me rina yánuk wata páliná yá tunggafen kanin ingga hálengga átnándaráng. King, nák ku wáinanyon wata naráng hátingga hálengga átnándat wata ingga ku Juda ámna yá neháng me hárá ná tiuráng. ⁸ Hulá náuta ku sán háraran kámá yá Ánutu yá kámurená háraran iháng tárut tángngátag wawu pálipuk ingga ma naráng háting kuráng?

⁹ “Nák ku uláp pon Jesu Nasaret nan kutná wa táng hang titiya yáupmá táwi hánám táin ingga naránggiut. ¹⁰ Wáina narángga ku Jerusalem káiñ wáina há tánggiut. Wáina tángga ku pris tátawí yáni yá háláng wa namát wa tángga átang gu Táwi yan ámna náráwa táwi hánám wa iháng kalabus kinan tinggiut. Iná Juda yan ámna yáilá yá watá kámutneráng ingga menggiuráng wawu nák ku wáina hányon menggiut. ¹¹ Hang rám táuppon miti itná táup táwi káiñ yon hangga ket ihángga iháng lem tánggiut. No wáina tae Táwi kutná wa sangga wa me wáik inániráng ingga yáupmá táwi hánám tánggiut. Táwi yan ámna náráwa wata kuk táwi hánám wa naráng yámánggiut hálendu it mulangán káiñ suling kung kápángga iháng lem tánggiut.

¹² “Rám ore waháranyon du pris tátawí yáni watá wáina táinelák ingga háláng wa namát tu Damaskas káiñ kuin ingga kut. ¹³ King, káe taitíná náut wáina hálengga árán du kunggatang kangngáre alek kálu nan yamá hak hánám káe yamá ina muná wa táng hátek watá na me tombongna nákkot kumán wa náháng támotuk. ¹⁴ Wáina tán du nán kámuk hánám iháng hang káwak hárá kátingga áratne me káman Hibru me kálu ing mengtán narut, ‘Sol, Sol, náuta ku nák neháng lem tánggoelák? Ko Ánutu táng lem tátet ingga kayon ka táng lem tánggoelák.’

¹⁵ “Wáina mengtán narángga ku no inut, ‘Ámna hulá, kák ku ni?’ ingga me ku Táwi yá nanuk, ‘Nák ku Jesu, ko neháng lem tánggoelák wa. ¹⁶ Kulá tárutang hetang álák. No kákkán káiñ tunggafet wawu kák keháng tunggap tae ko yáup nangge hálezinelák wata, me ko ku náutá kákkán káiñ tunggafet wa, me náut kaleinet wa wáina ingga yáninelák wata. ¹⁷ Rám kangán tombong me ále kámá káinnan watá kutkámut táníng ingga táineráng wahára ku no háláng kame álo átkuinélák. No suring kame Juda me ále kámá káinnan watán káiñ kuinélák, ¹⁸ wawu kung rahán yáni yawondang páyung hárá árená wa iháng hurik tátá yamá káiñ kuineráng, me Satan dán háláng tárang káiñ átaráng watá Ánutu yan háláng tárang káiñ kuineráng. Wáina wata ku Ánutu yá mukmuo yáni yawon yámán du nákká naráng háting namángga rongrongngá háléná waháranyon sengsáráp tángga Ánutu yan ámna náráwa hálezineráng,’ wáina ingga Táwi yá nanuk.

¹⁹ “King Agripa, nák ku alek kálu ára hárá ina wa men narut watán milun ma yaliut, ²⁰ ináku hulátingga ku Damaskas káiñ Táwi yan me yánángga ku Jerusalem ámna náráwa, Judia ále yan ámna náráwa, me ámna náráwa ále kámá káinnan watán káiñ hányon kungga Táwi yan me yánángga kut. Pahán hurik tángga Ánutu yan káiñ kuineráng ingga yánángga ku pahán hurik táineráng wata páliná ku ket tárák sáni hárá hiták tunggafeinek ingga yánánggiut. ²¹ Kulá

Juda yá it káungá kapmená káin ket nehángga ku nutkámút tánin ingga táuráng wawu hulá ku wa met wata. ²² Wáina táuráng enendu Ánutu yá háláng namán átang áwángga kula ná átang gu ámna hulá me ámna hánámá sán me wa sánet. No me sánet wawu Moses me profet tá rina tunggafeinek ingga miuráng wanyon sánet, ²³ wawu ámna Ánutu yá ámna náráwaná son iháháya miuk watá ku márapmá sungga ku kámurená háraran tátárut wawu watá kálak son tárutang gu Ánutu yan yamá wata málámbán tombong Juda me ámna ále kámá káinnan wa yánángga kuk."

²⁴ Pol yá me emá mengga átnárán du Festus yá me hahatiná kálú ing inuk, "Pol, kák ku hohoná. Kák ku nanará táwi táulák watá tán du wa hohelák."

²⁵ Wáina inán du Pol yá ing inuk, "Festus ámna álo kámá, nák ma hohit. No me rina menggoet wawu pálipuk hulá pálak menggoet. ²⁶ King Agripa wawu no me wa menggoet wawu wáina ingga há naráng hález, wata ku no wa kándang inánaya ma pitát. Ing há naret, no me wa met wawu king gu há narek ngá met, náuta wa táuráng wawu rahán táwi hárá táuráng." ²⁷ Wáina Festus inángga ku king ing inuk, "King Agripa, kák ku profet tán me wawa pálipuk ingga narelák me rina? Há naret, kák ku pálipuk ingga narelák."

²⁸ Wáina inán du king gá inuk, "Rám hágétñá kimo nahára ko me nanátá no nare álo hálen Jesu yan tombong álo hálenggem ingga ma narindalák."

²⁹ Wáina inán du Pol yá topmá ing inuk, "Rám hágétñá me hásák, no Ánutu ya sáponga táng mángngátat wawu watá tán kák me ni nákkán me ná narángga átaráng watá nák inanyon hálezineráng, enendu sen náta nan dá ket sáni hárotnirot wata takta naret."

³⁰ Kulá Pol yá wáina men du King Agripa, kawana Festus, Benaisi me ámna wahára kámuk átúráng watá tárutang ³¹ it pahálá wa sangga kungga ku yáni meme ing táuráng, "Pálipuk hánámá ámna nátá kandák káman táuk ka táng kalabus kinan titiyan tárak me táng utkámút tátáyan tárak kámá ma hález."

³² Iná Agripa yá ku Festus inuk, "Ámna náwu Sisa yá watán me nanaráya ma miuk ináku satá along háná kunggim."

27

Pol tángga kilang hárá Rom ba kuráng

¹ Kulá Pol pinná tángga átúráng watá nándá káwak Itali káin kukuya me hárötang sat árná du Pol yot kalabus kinan nan ámna kámá yot iháng tewe ámna urum káman da táwi yáni kutná Julius watá yángotang kukuya ketná hárá tiuráng. Ámna wawu Sisa yan tewe ámna tombong háraran. ² Kulá kilang káman it táwi Adramitium wakáinnan dá áwán wahára árángga kungga ku Esia provins wata kinan táp tangtang it táwi átaráng wahára hanghang tángga kukuya ku hulátingga kumán. Ámna káman kutná Aristakus wawu Masedonia provins nan it yáilá Tesalonika káin átnándak watá nányot kumán. ³ Tembátnaya ku it táwi Saidon káin kung hengga ku Julius yá Pol háláng imámáya narángga ku Pol san kungga nuknukngá kápán náuta kesák táuk wa háláng imámáya kuk. ⁴ Kulá wahára átang gu Saidon sangga kungga kálú kukuya kumán wawu iruk ká hásingga kálú maráng námán du ailan Saiprus numkálu kumán. ⁵ Táp taitná háng tángga kungga ku Silisia provins yot Pamfilia distrik kán táp isutang kungga Lisia provins káin it yáila Maira káin kung hiúmán. ⁶ Kung wakáin du tewe ámna yáin yáni watá káuk ku it yáilá Aleksandria yan kilang káman dá Itali kukuya tán kangga ku kilang

wahára árángga ku Itali ya kumán. ⁷ Kulá wahára átang gu iruk ká táwi hánám náhángga árán du rám máro yon tumtumá hánám kumán. Wáina kungga yáup háláng hánám tángga it Nidus tangtang kálu kumán, enendu iruk ká táwi hánám tán wakálu ma kukuyan hálendu son hurik tángga ailan Krit kálu kungga wu Salmone kuro ták táng hátingga kungga ailan Krit numkálu kumán. ⁸ Wáina kungga ku Krit tán táp hulá wa isutang kumán wawu háláng háláng hánám wáina kungga ku ále ore káman kutná Pasis Álo Kámá wahára kung hiumán. Ále wawu it Lasea wata tangtang káin.

⁹ Rám máro hánám watá há kun du Juda yá rám sungi sangngátaráng wawu há táng hátiuráng. Táp pá wáik hálengga árán kálu kukuyan watá pikpito háliuk hálendu Pol yá yánuk, ¹⁰ “Ámna náut, no káet tu kálu ná áwemán wawu kungga márapmá táwi hánám hárá kukuyan tárák hálengga átak. Náni me kutná kutná me kilang kot kámuk yakyawinemán dán tárák.” ¹¹ Pol yá wáina yánuk, enendu tewe ámna yái yáni watá ku Pol yan me wa ma narená ku kilang gán kepten me kilang márumpá watán nanará isutuk. ¹² Pasis wa áturáng wawu iruk rámá hárá átnát tán tárák muná wáina hálendu táup hánám watá ku pasis wa sangga ku kung it táwi Finiks yan pasis káin árátne iruk rámá watá sálíngkig ingga miuráng. Finiks yan pasis wawu ailan Krit káin átnándak, káe yá haha irang kálu along álo kukuyan me káe yá haha ámang kálu along wáinanyon kukuyan.

Iruk ká hásingga táp pá wáik hánám háliuk

¹³ Kulá ámuta kálu nan iruk isikimo yá hásiuw wahára wu watá nángorán rehára kukuya miumán wakáin álo kuinemán ing mengga sangga ku anka uying sat árán du Krit tán táp hulá isutang kumán. ¹⁴ Kungga átumán enendu rám isikimo emá kungga átnáne iruk maming hánám táwi watá ailan torong kálu hásingga háuk. Iruk wawu ánuta yan iruk ing mengngátaráng. ¹⁵ Iruk watá áwáng kilang wa táwi hánám tán du kilang pinná tátá watá kilang wa táng hurik tátáya tát men du sat iruk watá kilang wa hásingga tángga kuk. ¹⁶ Wáina tán du ailan isikimo kutná Kauda wata susuya kung árátne iruk ká hálángngá han du bot isikimo uying satne kilang wata kinan áwik ingga ku yáup háláng hánám wa tángga átang gu uying satne árán páup pá káto hárotumán. ¹⁷ Kulá wáina tángga ku kilang wa káto hárot táng sat átnát ta páup maming tátáwi hirarát kilang tárang kálu kut tu iháng kik táuráng. Iruk ká iháng kung táp káin ále ore káman kutná Sitis wawu sán dá táp kinan yamán dá ina átaráng wata ketnán tiwon ingga pikpito naruráng, wáina hálendu lap kilang káin putená wa uying hirarát hat, hang palang maming tái anka ina puttingga sat táp kinan han du kilang gá ku tumtumá kuk. Wáina tángga ku sat tu iruk ká kilang wa tángga kuk. ¹⁸ Tembátnáya ku iruk me táp watá táwi hánám wa tángga náháng sunggulinán tán kangga ku kilang pinná tátá yá wu yumnak tátáyan kutná kutná kilang kinan nan wa táng hirarát táp kinan háuráng. ¹⁹ Wáina tángga árán rám kaláhu hálengga árán du kilang pinná tátá watá kutná kutná kilang tán kándang kuku wa táng hirarát táp kinan háuráng. ²⁰ Wáina tángga rám máro hánám wa káe me hitung kámá ma kápumán, hang táp me iruk táwi tángga átuk wáina hálendu kungga kep káin kukuyan nanará wa nápmangga kun du muná kuku wahára pahán tingga itumán.

²¹ Kulá ámna yá sungi ma náená rám hásák árát tu Pol yá orek yáni hárá tárutang gu yánuk, “Sándá nákkán milun isutang ailan Krit káin há átumán ináku rám wáik ing ma kanggatnem me kutná kutná tái nátá ing

ma yakyawinggalát. ²² Enendu pahán sáni ma háindak, náuta orek náni hára káman dá ma yakyawindák, ináku kilang gá re ku wáina márikngingga háinek. ²³ Kuip yáungán Ánutu ni nák nangot koek me no naráng háting mánggoet watán angelo yá áwáng kondonna hára árán kangngáre ²⁴ ing nanák, ‘Pol, ma pitáindalák. Há átang kungga Sisa rahálá hára ku há átnelák. Ánutu yá kák pahán kamek wata tángga ku ámna kilang hára átaráng waháranan káman du ma yakyawindák.’ ²⁵ Wáina nanák wata ku pahán sáni ma háindak. No ing hánám há naret, Ánutu yá rina nanák wawu wáina há táinek. ²⁶ Wáina táinek enendu kilang wawu kung rehára kámá ailan hára kátingga wáik hálezinek.”

Kilang gá márikngiuk

²⁷ Kulá yáung 14 wahára ku Mediterenian táp wakálu iruk ká náhán kungga átumán. Yáung táitná náut wáina kálu kilang pinná tátá yá “kámá káwak tangtang hám áwemán,” ingga mengga ku ²⁸ yáni wu náut kámá márapmá páup pá putená wa táp kinan sat han táp hásángá wa káuráng gu 40 mita kangga son isikimo sim kungga son sat han káuráng gu 30 mita. ²⁹ Yáni wu kungga sup ketnán áráninggom ingga pitángga ku anka 4 hirarát sárummá kálu han du álo áratne kungga it tá háinek ingga wata sáponga tángga áturáng. ³⁰ Kilang pinná tátá yá bot isikimo hára árángga kilang sangga kunin ingga ku bot isikimo páupmá yalit táp káiñ han du kusák pilengga kilang kuro káiñ anka hiratne hangga átaráng ingga tángga áturáng. ³¹ Wáina tát kápángga Pol yá tewe ámna yáin yáni yot tewe ámna wa yánu, “Ámna nátá kilang káiñ ma átnándáráng wawu sándu yakyawineráng.” ³² Wáina ingga yánán du watá páup bot putená wa maráng rákrákit tát tu bot watá hánamá kuk.

³³ Kulá káe yá áráng heinán tángga átuk kálu ku sungi kámá nanaya Pol yá me káto ing yánu, “Rám hásák hánám átnemán me kámutmémán ingga pahán sáni sángen sungi ma náená árát rám 14 hálengga átak. ³⁴ Wata ku sungi náineráng watá ku háláng sáminek. Ing narineráng, sándu rina kámá ma táindáráng. Sán kámuk ku álo rewe átneráng.” ³⁵ Wáina yánángga ku másáng táng rahán yáni hára sáponga tángga ulángga náuk. ³⁶ Wáina tán kangga kámuk hánám pahán yáni álosim hálen narángga ku sungi yáni iháng náuráng. ³⁷ Kilang kinan átumán wata sale náni kámuk ku 276. ³⁸ Yáni wu sungi tárák yáni hára álo nangga ku wit bek kilang kinan árená wa táng hirarát táp kinan hat tu kilang gá tiyawingga áruk.

³⁹ Kulá it tá háiuk hára hálengga káwak ku enanggon árán há káuráng, enendu wahára áwemán ingga ma naruráng. Ále wahára áwemán ingga ma narená pasis káman sán dá re álo kámá árán kangga ku kung wahára álo hám hanggatnem ingga ku kilang wa raták tátne wahára kuik ingga naruráng. ⁴⁰ Wáina nangnaráng gu anka páup yáni wa marángga ku yápmat táp kinan hat tu waháranyon kilang táng hukhurik tátá yangngá káiñ átnándamálák wata páup yándi yalingga sel kuro tangtang árená wa uyit árán iruk ká wahára hásingga árán du sán káiñ hanin ingga kuráng. ⁴¹ Enendu kilang kuro watá kung táp kinan sán ketnán árángga káto hálengga árán táp punggilá yá áwáng kilang yangngá wa káting mákmárák tángtáng tángga átuk. ⁴² Wáina tángga árán kangga ku tewe ámna yá ku kalabus kinan nan ámna wa ráhang kátkámut tátáya me táuráng, náuta táp kinan hangga pipiya tángga há yáni kunirot ingga wata. ⁴³ Tewe ámna yá nanará wáina tiuráng, enendu tewe ámna yáin yáni watá Pol yan átkuku wa ma táng hátek tátáya naruk, wáina wata ku watá

kalabus kinan árená wa ma ráhang kátkámut táindaráng ingga yánuk. Niyá pipiya álo tátáyan watá kálak kilang sangga hitingga pipiya tángga sán káiñ kuniráng ingga yánuk. ⁴⁴ Iná kátu yá ku palang me kilang márikgená kátu hárá tángga átang gu sán káiñ kuniráng ingga yánuk. Wáina yánán du watán me isutang kámuk hánám sán káiñ há kumán. Orek náni hárá káman kámá ma yakyawiuk.

28

Polyá ailan Malta káiñ átuk

¹ Kung sán káiñ álo re hangga káumán du ailan wawu Malta. ² Iná ailan waháranan watá náhángga áwáng rina kámá ma táuráng ináku heronge náháng mengga ku ále yá tangga átang kotkoringga átuk hálendu káráp sing námuráng. ³ Pol yá kung káráp kámá kámondang iháng áwáng singngárán kunap wáik káman káráp kinan átuk watá káráp yamá yá kan áwáng Pol ketná hárá sángga tuhángga átuk. ⁴ Wáina kangga ámna náráwa ailan waháranan dá yáni meme táuráng, "Ámna náwu ámna ráhang kátkámut tánggáatak hám, wata ku márapmá táwi wata kinan hanggoek. Táp káiñ márapmá kinan háuk, enendu ma kámurak, kulá hang márapmá nukngá yá ku táp tangtang káiñ son táek. Ánutu náni kutná Topmá Tátá* watá ámna nátá ma hám átnát ta narek." ⁵⁻⁶ Wáina mengmeng átang káuráng gu Pol yá kunap wa káting san kung káráp rangga árená wata kinan háuk. Kulá ámna náráwa yá ku Pol ketná yá tiháinek me kámutang táng hang kátingek ingga rám hásál kangga áturáng, enendu rina kámá kámá Pol sutná hárá ma tunggafiu. Wáina ma tunggafen kangga ku nánará wa sangga son ámna náwu ánutu káman ing miuráng.

⁷ Kulá it kapme táwi káman enanggon wahára átuk wata márumbá ku ámna káman kutná Puplius. Ámna wawu ailan watán ámna hulá táwi. Ámna watá heronge mená nánangga nángot kung itná káiñ tingga pin náni kándáng tán watoyot rám kaláhu átumán. ⁸ Iná ámna wata naning gu ilalák tángga kámun táptáráp sippot sippot tángga sutná yá ángárángin átuk. Wáina árán Pol málám kung wa kangga sáponga táng mangga sangga ku ketná yá yáilá hárá usáng hang tin álo háliuk. ⁹ Wáina álo hálek ingga met narángga ku ilalák mara ailan wahára árená watá kámuk Pol yan káiñ áwángga álo hágħaleng táuráng. ¹⁰ Wáina hálendu kut náni meng toling nángnámámg kándáng hánám wa náháng tolingga árat kungga nándá kukuya táumán wahára wu kutná kutná náuta kesák táumán wa háláng námuráng.

Rom káiñ kung hiúmán

¹¹ Ailan wahára yap kaláhu átumán. Kulá it yáilá Aleksandria yan kilang káman ailan wahára iruk rámá watá sálín kuin ingga háleng mangga átuk. Iruk rámá watá há sálikngin du kilang wahára kumán. Kilang wata kuro káiñ du ánutu kusák yará wawu punpuran Kasto káling Poluks wata utni yándi yá átumálák. ¹² Kungga ku it táwi Sirakyus wakáin kung rám kaláhu wahára átumán. ¹³ Kulá waháranan dá ku kungga it táwi Regium káiñ kung hiúmán. Iná tembátnáya ku káwak ámuta yan iruk watá tárutang háláng námán du Regium sangga kungga rám nukngá hárá wu it táwi Puteoli wakáin kung hiúmán. ¹⁴ It wakáin du Jesu yan tombong kámá wakáin kápátne ku watá sonda orek kámá nányot átneráng ingga nánangga nángorát kumán. Kulá

* **28:4:** Ailan Malta wahára wu ánutu yáni táup waháranan káman du kutná ku Topmá Tátá.

waháranan dá ku háram kálu kungga it yáilá Rom ba kumán. ¹⁵ Kulá Jesu yan tombong Rom káin áturáng watá wáina áwángga átkoeráng ingga met naruráng hárá wu kálu pana nánaháya áwuráng. Wáina áwát nándu kungga Apius yan maket wahára kámá kápangga ku son kungga it kutná Lombu It Kaláhu wahára kámá kápumán. Wa kápangga ku Pol yá Ánutu heronge táng mángga ku pahálá kinan háláng táuk. ¹⁶ Kulá Rom káin kung hiumann hárá wu tewe ámna yáiñ yáni yá álo ingga men Pol wu it hánámá káman sang mát tu tewe ámna káman táng tin wata pinná átuk.

Polyá Rom káin Táwi yan meyánánggiuk

¹⁷ Kung Rom káin rám kaláhu átang sangga ku Pol yá Juda wakáin árená wata yáiñ yáni watá áwineráng ingga men áwát tu yánuk, "Yanuknukna, no ámna náráwa náni Juda ya rina kámá ma táut, me táwi ilom náni yan kálu wa kámá ma hitik táut, enendu Jerusalem káin ket nehángga neháng Rom ket yáni hárá tiuráng. ¹⁸ Wáina tát Rom bá nákkán me wa narángga káuráng gu no rina kámá káman táut náya kátkámut tán tárák ku muná. Wáina hálendu nepmat along kukuya táuráng, ¹⁹ enendu Juda yá no along kuku wata taktak yámán du wáina ma tátá ingga Rom yánuráng, wata ku no Sisa yá nákkán me nariniek ingga miut. No wáina miut wawu náuta no nare há átnát tán káluná muná. Wáina miut wawu no tombongna Juda wa ihág Rom rahán yáni hárá me hárá titiya muná. ²⁰ Wáina hálendu me wa sásánaya ku pin te áweráng. Ánutu yá ámna náráwaná son iháhá watá áwinek ingga Israel nán uláp nánuk. No me wa pálipuk ingga naráng hártingngatá wáina hálendu sen dá ná káto nehángga átak ná."

²¹ Wáina yánán du Juda áturáng watá inuráng, "Nándu papia kámá Judia kálu nan kál ka wáina ingga kámá ma sat áwán káumán, hang nuknuk náni kámá wakálu áwuráng watá kák ka me kandák kámá ma met narumán. ²² Ináku inggálu ku ámna náráwa itná itná watá miti mirak tunggafen wata wawu wáik ingga menggoeráng, wata ku ko rina hánám wa kándág metá narinemán."

²³ Wáina inángga ku rám káman tingga wahára áwinemán ingga miuráng. Rám wahára ku ámna táup hánám watá it Pol yá átuk wakáin hilápmá kálu áwáng árat kungga yonyon tiuk. Wahára wu málám Ánutu yan átkuku wata wáina ingga hiták hánám yánangga ku Moses yan meng rákit me, me profet tán me wa kámá mengga ku me wahára kungga kándág narángga Jesu ya naráng hárting mániráng ingga kándág hánám yánang toktolik táuk. ²⁴ Wáina yánán du kámá yá ku Pol yá rina miuk wawu pálipuk ingga naruráng, iná kámá yá ku pálipuk ingga ma naruráng. ²⁵ Wa nangnaráng tángga ku kunin ingga tángngárát tu Pol yá ing miuk, "Iruk Káungá watá profet Aisaia wata milunná hárá táwi ilom náni wa me pálipuk hánám yánuk, wawu ing,

²⁶ Ko kungga ámna náráwa wa ing yánang,
"Sándu narinéráng enendu wata hulá hánám bu wáina ingga ma narindáráng,
me rahán sáni hálengga átneráng enendu páliná wu ma káindáráng," wáina
ingga yánang.

²⁷ Ámna náráwa wata pahán yáni wu há káto háliuk,
iná káráman yáni yá me nanará ya taktak yámán
yáni yon rahán yáni ruháng táringga átaráng.
Wáina táuráng, náuta rahán yáni yá kangga
káráman yáni yá narángga
wata hulá wáina ingga pahán yáni káiñ narángga ku

pahán yáni hurik tát no iháng totoliya takta naruráng wata.[†]
Aisaia yá ku me wáina miuk.

28:29 “Kulá wata ku sándá ing narineráng, Ánutu yá ámna náráwa son iháháya miuk watán me wawu san ámna náráwa ále kámá káinnan watán káin há kuk wa watá ku narineráng.”[‡]

30 Kulá Pol málám bu yara yará it káman hára átkiuk. Átang gu it wahára átnát ta it wata márumbá sup kámá imánggiuk. Káman niyá kakaya áwánggiuk wawu iháng heronge tánggiuk. **31** Táwi yan me yánáng tolínggiuk wahára wu náut kámá káman dá káto táng mámáyan du muná. Málám ma pitáená Ánutu yan átkuku wata yánángga ku Táwi Jesu Son Iháhá wawu wáina wáina ingga yánáng tolínggiuk.

[†] **28:27:** Aisaia 6.9-10 [‡] **28:28-29:** Nanará ámna kámá yá ing narángngátaráng, me kátu kámá tombong ore nahára hányon átak wawu ing, “Pol yá wáina meng hálín du Juda ámna yá sangga kuráng. Sangga kungga orek yáni hára menmen táwi tángga honhoren dá tunggafiuk.”

Pol yá Galesia yan papia uying yámuk

¹ Nák ku aposel Pol. Ámna káman dá aposel yáup ná tátaya ma suring namuk, me ámna káman dá aposel yáup wa táinelák ingga ma neháng tunggap táuk. Jesu Son Iháhá me Nan Ánutu ni Jesu há kámurená háranan táng tárut táuk watá yáup ná namumálák. ² Yanuknukna nayot átamán nándá papia ná satne Jesu yan tombong Galesia provins káin átarang sándán da áwek.

³ Nan náni Ánutu yot Táwi Jesu Son Iháhá watá pahán sámán du pahán láláp pá sányot átnek. ⁴ Jesu yá Nan náni Ánutu yan pahán isutang nándán mukmuro yanyawon da málámbán átkuku wa sáuk. Wáina tángga káwak nátán mukmuro hulá hulá táwi hánám wata kinan nan son náhuk. ⁵ Wáina wata ku rámá rámá Ánutu kutná meng táirut tángga átkuinemán. Wa pálipuk.

Me pingnga álosim wawu káman dá re hánám átak

⁶ Nák ku pahánna kinan yon táwi hánám hárámutut náyá wáina re átang áwánggoet, náuta sándu Jesu Son Iháhá watá pahán sámangga yáup rina táuk wahára kungga ku Ánutu yá málámbán ámna náráwa háháleya mantáng sámuk, enendu sándá sopmuná hánám wa sangga me pingnga hulá kámá wa isutkoeráng. ⁷ Wáina tánggoeráng enendu me pingnga álosim wawu káman dá re hánám átak, nukngá kámá ma árak. Ámna kámá yá nanará sáni wa táng yakyawák tángga ku me hulá kámá wa iháng áwáng Jesu Son Iháhá yan me pingnga álosim wa táng hukhurik tát kámá kámá kunggoek. ⁸ Iná nán háranan ámna káman me alek káinnan angelo káman me ámna nukngá kámá yá áwáng me pingnga álosim nándá uláp sánúmán wa sangga me nukngá kámá sáninemán hálendu ámna niyá kálu wáina táinek wawu káráp lánggop sásáliná muná watán pingnga hálezinek! ⁹ Me há miúmán wa son meinádet. Káman niyá áwáng me pingnga álosim sándá uláp táuráng wa sangga me nukngá kámá sáninek hálén ámna wawu káráp lánggop sásáliná muná watán pingnga hálezinek!

¹⁰ Kulá no me wa met wawu ámna yá naráng namát álosim háháleya, me Ánutu yá naráng namán álosim háháleya me? Me hánámá ámna pahán yáni táng heronge tátaya re hám tánggoet? Muná. Uláp pu met wáina tánggiut, iná inggálu pálipuk no hánámá ámna pahán yáni táng heronge tátaya re tánggoet hálén wawu nák ku Jesu Son Iháhá watán yáup nangge muná.

Polyá aposel háliuk watán pingnga

¹¹ Yanuknukna, no pálipuk hánám ing sánin, no Jesu yan me pingnga uláp sánut wawu ámna nangge yá ma táng tunggap táená. ¹² No me pingnga álosim wa ámna káman dán hárá ma táut, me káman dá ma nanáng toliuk. Ináku Jesu Son Iháhá málámbá ku me pingnga álosim wa meng tunggap tán hiták hálén no wa táut.

¹³ Uláp no Juda yan miti hárá kálu ket tárák rina isutkiuráng wa isutang átang Jesu yan ámna náráwa wa iháng wáiík tánggiut wawu sáni pingngana há nareráng wa. No Jesu yan tombong iháng lem hánám tángga ku wa iháng wáiík tác pukon muná kukuya tánggiut. ¹⁴ No táwi ilomna yan kálu wa isusut wata táup hánám káto hálenggiut. Juda yan miti káluná isusut wawu no ámna

tunggafefe náni káman nákkán tombong Juda nan áturáng wa iháng hatingga kándang hánám isutkiut.

¹⁵ Wáina tánggiut enendu uláp mam kinan átut waháranyon Ánutu yá há neháng tunggap tángga ku málámbá pahán namángga mantág namángga neháng málámbán pingnga ya tiuk. Málámbán pahán isutang ¹⁶ Nanggená wa wáina ingga hiták naliuk wawu náuta, no Jesu yan me pingnga álosim wa ámna náráwa ále kámá káinnan wa yánangga átkukuya. Kulá Ánutu yá wa naliuk wahára wu Jesu ya naráng mámáya no kung ámna kámá ma yánang suliut, ¹⁷ hang no Jerusalem káin kung ámna aposel kut watá kálak tát no tátu wa yánang sulingga nanaráya manyon kut. Ináku waháranyon kung ále Arebia káin átang gu máriya ku son it yáilá Damaskas káin kut.

¹⁸ Kulá Jesu ya naráng hating mángga áre yara kaláhu hálendu Jerusalem káin Pita kangga kámá yá kámá ya narángmán narángmán tátaya wata kut. Kung wakái watyot rám 15 átumát. ¹⁹ Enendu rám wa átut wahára aposel kátu wa ma káput, Táwi Jesu kulaná Jeims wa rewe ku káut. ²⁰ Ánutu rahálá hára no ing sánin, no me pingnga wa uying sámangga átat wawu pálipuk hánám, ma sángsárungginggut. ²¹ Kulá wata torong káin du provins Siria yot Siliisia káin kut. ²² Iná Jesu Son Iháhá yan ámna náráwa Judia ále hára it wakái wakái áturáng watá ku nák kurák mátapna wáina ingga ma rewe káená áturáng. ²³ Ináku pingngana rewe ku ing naránggiuráng, "Huphuráp pu ámna watá náháng wáik tángga Jesu yan me pingnga álosim wa táng wáik tánggiuk, enendu inggálu ku wanyon meng isutang átninggoek." ²⁴ Ánutu yá nák neháng rina táuk wa narángga ku wata Ánutu kutná meng tárut tánggiuráng.

2

Aposelyá Polyot pahán káman háliuráng

¹ Yara 14 átang sangga ku Banabas yot nát tá Jerusalem káin son árángga kukuya no Taitus ine nétyot káman kumán. ² Kulá Táwi málámbá wakái kuinelák ingga há nanán du kut watá kung Jerusalem káin átang gu Jesu yan ámna náráwa yáin yáni wa rewe ku me pingnga álosim ámna ále kámá káinnan yánangngáat wata yánut. Yáup rina tánggoet me uláp tánggiut watá hánámá háleiwon ingga ku wata yánut. ³ Rám wahára wu Taitus yot káman átumát. Wawu Grik ámna, enendu Juda yan kálu isutang kipmá mamaráya kámá ma miuráng. ⁴ Kip mamará mená watá tunggafiuw wawu ámna kámá Jesu yan tombong ingga kusák pilengga átningngátaráng watá náháng hang titiya nanará yáni káin kilak áráni wa pálak áwáng nándán urum wata kinan áturáng. Kálu kándang Jesu Son Iháhá yá námuk wawu meng rákit me yan kumbi kinan árená waháranan náháng along tiuk wa ámna watá son tát kung watán kumbi kinan átnát ta narruráng. ⁵ Wáina miuráng enendu nándá watán me kátu kimo káman wahára miuráng waháranan narángga ma hánám táumán. Wáina táumán wawu nándá ku me pingnga álosim watán me páliná watá wáina re sányot átnát wata.

⁶ Ámna kámá wu miti yáup watán ámna yáilá ya átaráng, enendu nákkán nanará káin wawu ámna kut yáni pálak me ámna hánámá watá kutná táwi ma hálek. Ánutu yá ámna nangge sut me kut ihená ma kangngáat, ináku pahán yáni kinan kangngáat. Ámna yáilá ingga wahára áturáng watá no me pingnga álosim yánangga átningngáat wata yáne watá rina kámá kámá wata ketnán

ma miuráng. ⁷ Watá káuráng gu Ánutu yá yáup nák namuk wawu no Jesu yan me pingnga wa ámna náráwa ále kámá káinnan yánánáyan, hang káuráng gu Pita wu yáup wáinanyon imuk wawu Juda ámna náráwa wa me pingnga álosim yánánáyan. ⁸ Pálipuk, Ánutu yá hálang wá Pita imán Juda ámna náráwa orek yáni káin aposel yáup tánggoek, wáinanyon du nák hálang namán no ámna náráwa ále kámá káinnan orek yáni káin aposel yáup tánggoet. ⁹ Kulá Jeims, Pita me Jon wawu ámna náráwa yá kápát miti yan ámna yáilá hálengngáatak watá nák nahángga ku Ánutu yá pahán imángga ku yáup wa imán tánggoek ingga narángga Banabas yot ket nátn tángga nuk náni ingga náhuráng. Wáina náhát watyot pahán káman hálengga ku nát tá ále kámá káinnan watán káin yáup téte ku yáni wu Juda yan káin yáup táineráng ingga me hárotumán. ¹⁰ Me káman re náhuráng wawu ámna náráwa ukuro árená wa hálang yámangga átningguinemálak ingga náhuráng. Yáup wáina wawu uláp há tángga áwánggiut náyá emá re há tángga átkuiné wata heronge naránggoet.

Polyá Pita yan kandák wa hiták meng tunggap táuk

¹¹ Pita yá it yáilá Antiok káin áwáng átang gu kálu kandák hiták hánám tán kangga rahán táwi hárä me táng mut. ¹² Pita yá kandák táuk wata pinganganá ku ing, huphuráp pu ámna ále kámá káinnan Jesu yan tombong hálengga árená watyot káman átang sungi nanggiuráng. Máriya ku Jeims yá ámna kámá suring yámuk watá Antiok káin áwáng árát tu Pita yá wa kápangga pitáng yámangga ku ámna ále kámá káinnan watyot sungi káman nana wata pahán yará tángga árongga átang yápmang kung Juda ámna yot rewe átuk. Wa pitáng yámuk wawu Juda ámna Jesu ya naráng háting mená kátu yá ku ámna Jesu yan tombong háléná wawu kámuk hánám kip yáni há mamará haleinek ingga mengngátaráng wata. ¹³ Kulá Pita yá ket tárák kandák wáina tán kangga Juda kámá Antiok káin árená watá wa isutang wáinanyon tánggiuráng. Wáina tángga árát tu Banabas wawu watán ket tárák kandák watá hányon uying san kung wata kinan hákum.

¹⁴ Wáina tángga árát no káput wawu me pingnga álosim watán me páliná hánám wa kándang ma isurát tu rahán yáni hárä Pita ing inut, “Kák ku Juda ámna, enendu ko ket tárák tánggoelák wawu ále kámá káinnan dá ina tánggoelák, Juda ámna yá ina ma tánggulák. Wáina há tánggoelák ngáyá ku náuta ále kámá káinnan yánátá watá Juda yan kálu wa isusut ta káto hálengoelák?

¹⁵ “Juda nán wawu tombong Juda waháranan hánám tunggafená, wata ku Moses yan meng rákit me rina wa há naremán. Nándu ále kámá káinnan meng rákit mená wa ma narená waháranan muná. ¹⁶ Enendu ing narinemán, ámna niyá Moses yan meng rákit me wa rewe isutnek wata Ánutu yá ámna kándang ingga ma meindák, ináku niyá Jesu Son Iháhá wata naráng háting minek wa rewe ku Ánutu yá ámna kándang ingga minek. Nándu Jesu ya naráng háting mánggoemán, kálu wahára re wu Ánutu yá ámna kándang ingga náninek, meng rákit me káluná wahára muná. Ámna káman dá meng rákit me wa kándang hánám isurán Ánutu yá ámna kándang ingga ma meindák.

¹⁷ “Nándá Jesu Son Iháhá wata naráng háting mámá káluná wahára árátne ku Ánutu rahálá hárä kándang háliuk. Nándu naráng hákhátit kálu isutang átkoemán iná meng rákit me yan kálu wa ma isutkumán, wata ku Juda ámna yá sándu kandák tánggoeráng ingga mengngátaráng. Wáina mengngátaráng,

wata ku Jesu málámbá ku kálu kandák táená wa táng káto tánggoek ingga ku álo hám menggatnem? Wawu muná hánám, wáina ma meindamán. ¹⁸ Iná meng rákit me isusut wa nayon há yawondang gu máriya son táng tárut táinet wawu kandák há táinet. ¹⁹ Uláp nák ku meng rákit me wata tárang káin átkiut, iná inggálu ku meng rákit me káluná wa há sangga ku Ánutu yan átnát álosim wata kinan káin átang málámba tárang káin átkoet. ²⁰ Maripong hárá Jesu Son Iháhá yot há kámutang átkuku mirak wa há túut. Enendu átkuku wawu nákkán muná, ináku Jesu yan átkuku álosim wawu nák kinan átak, wáina hálendu no káwak ketnán ket tárák rina tánggoet wawu Ánutu Nanggená ya naráng háting mámá kálu wahára. Watá nák ka kikiná hánám narángga káwak sutná wa nák háláng namámáya sáuk. ²¹ Ánutu yá nák pahán namánggoek wa káe wu ále hánám ma hálezindak. Iná no meng rákit me wa isutang Ánutu rahálá hárá álo ámna kándang hálezinet hálén wawu Jesu Son Iháhá wawu hánámá kámutuk ina hálezinek.”

3

Naráng hákhatík káluná me meng rákit me isusut káluná

¹ Galesia sándu ámna náráwa hohoná! Nándá Jesu Son Iháhá wawu maripong hárá kátiuráng ingga há sánatne naruráng. Niyá sán nanará sáni táng yakyawák tánggoek? ² No me káman re ing sánang sulin, sánda Iruk Káungá wawa kálu rekálu táuráng? Sándá Iruk Káungá wa táuráng wawu Moses yan meng rákit me wa isutang átang me, me pingnga álosim wa narángga ku Jesu ya naráng háting mángga ku wa táuráng? ³ Sándu há hohinggoeráng! Hulátingga Táwi yan ámna náráwa háliuráng wawu Iruk Káungá watán háláng hára átninggiuráng, enendu inggálu ku son ámna yan háláng hára átkukuya tánggoeráng me? ⁴ Wawu rina, uláp márapmá táwi hánám suwánggiuráng wawu hánámá suwánggiuráng hám? No naret wawu watá hánámá ma hágleya. ⁵ Ánutu yá Iruk Káungá wa sámangga ku orek sáni káin ket tárák hulá hulá tán tunggafenggoek wawu rina ta ku wáina tánggoek? Ánutu yá wáina tánggoek wawu sándá meng rákit me wa isutang árát tu wata tánggoek, me sándá me pingnga álosim wa narángga naráng hákhatík hárá árát tu wata tánggoek?

⁶ Kulá sándá Abraham ba narániráng. Ánutu yan papia káin me ing uyená yá átak, “Abraham bá ku Ánutu pálipuk ingga naráng háting muk, wáina wata ku Ánutu yá ámna kándang ingga miuk.”* ⁷ Wáina wata ku ing narineráng, niyá me pingnga álosim wa narángga naráng hákhatík hárá káto hálengga átkuineráng wawu Abraham nágánangge páliná hánám. ⁸ Ánutu yá uláppon ing há naruk, ámna náráwa ále kámá káinnan dá me pingnga álosim wa narángga naráng hákhatík hárá árát tu no ámna náráwa kándang ingga meinet ingga naruk. Wáina hálendu uláppon me pingnga álosim wa Abraham há inuk, wawu málámbán papia káin ing mek, “Kák hárá kungga ku Ánutu yan sambe yá ámna náráwa kámuk kán káin tunggafengga kuinek.”† ⁹ Abraham wawu naráng hákhatík hárá átuk hálendu Ánutu yá kuram táng muk, wáinanyon du ámna náráwa niyá naráng hákhatík hárá átneráng wawu Ánutu yá kuram táng yáminek.

* **3:6:** Hulátitiná 15.6 † **3:8:** Hulátitiná 12.3, 18.18, 22.18

10 Iná ámna náráwa kámá yá meng rákit me wa isutang átang Ánutu rahálá hára kándáng átninggoemán ingga narángngátaráng, enendu wawu muná. Ináku yáni wu mukmuro pálak hálezineráng, náuta Ánutu yan me papia káiñ ing áatak, “Ámna niyá meng rákit me papia káiñ áatak wa kámuk hánám ma isutang átkungngátaráng wawu mukmuro yáni pálak, wata ku Ánutu yá márapmá yáminek.”‡ **11** Kulá Ánutu yan papia káiñ me ing áatak, “Ámna niyá naráng hákhátik héra átnek wawu Ánutu yá ámna kándáng ingga men átkuku álosim wata kinan átneráng.”§ Wáina wata ku me yá ku hiták ing nálek, káman dá meng rákit me wa isurán wata ingga Ánutu yá ámna kándáng ingga meme wawu káluná muná. **12** Meng rákit me isusut watá naráng hákhátik watoyot imáng ronrosin tángga ma áramálák. Ánutu yan me yá papia káiñ du ingmek, “Ámna niyá meng rákit me wa isutang átkuinék wawu meng rákit me watá átkukuná wa pinná tán átkuinék.”** **13** Ánutu yan papia yá ingmek, “Ámna ni táng káráp héra tuháng sat átnek wawu ámna mukmuro pálak, wata ku watá márapmá ihinek.”†† Rám Jesu Son Iháhá watá maripong héra kámutuk wawu nándán kome tángga ku kut “ámna mukmuro pálak” wa tángga kámutuk, wahára kungga ku meng rákit me isutang ámna mukmuro pálak hahále wata kinan átkutne son náhuk. **14** Ánutu yá Abraham kuram táng mángga ku ámna náráwa kámuk kán káiñ sambe yá tunggafengga kuinek ingga inuk. Wáina hálendu Jesu Son Iháhá watá yáup ták wáhára kuram wa tiuk wata páliná yá ámna náráwa ále kámá káinnan watán káiñ tunggafiu. Wáina wata ku nándu naráng hákhátik náni wáhára kungga ku uláp Ánutu yá miuk wa isutang Iruk Káungá yá ep náhuk.

Ánutu yan meng rákit me watá Ánutu yá me káto wáina táinet ingga miuk wa hánám yawonándák

15 Yanuknukna, no ámna nangge nánin átkuku héra tárák káman ingtin, ámna kámá yá me rina hárötang tinggalát wawu nukngá kámá yá me rina hárötgalát wa sengsáráp tángga me nukngá ma tinggalát me, me rina menggalát wa ma yawongalát. Ámna yá me káto wáina táinemán ingga mengga isutnándaráng wáinanyon du Ánutu yá Abraham inuk wa. **16** Uláp Ánutu yá me káto wáina táinet ingga miuk wawu Abraham enot tán. Táwi yan me ná uyená watá “e ilomya” ingga ma mek me ámna náráwa táup táwi hánám wata ma mek. Ináku “eka”‡‡ ingga mek wawu káman re, Jesu Son Iháhá wata mek. **17** Nákkán me wata hulá wu ing, Ánutu yá Abraham bot pahán káman mená wa hárötumálák wáhára átang yara 430 wata torong káiñ du meng rákit mená wa Moses ketná héra tiuk. Kulá meng rákit mená máriya tunggafiu watá pahán káman mená uláp tiuk wa yawondang me káto wáina táinet ingga há miuk wa tán ále hánámá ma háliuk. **18** Kulá nándá meng rákit me wa isutang wáhára kungga ku Ánutu yá kuram táng nánámáya miuk wa álo ihinemán hálen wawu me káto wáina táinet ingga miuk wáhára kungga muná. Ináku ing há naremán, Ánutu yá me káto wáina táinet ingga Abraham inuk wáhára kungga ku kuram wa imámáya pahán imángga inuk.

19 Kulá wáina wawu náuta ku meng rákit me watá áatak? Wawu ing, ámna náráwa yá mukmuro náni wawu táwi hánám ingga kangga kándáng naráng

‡ **3:10:** Meng Rákit 27.26 § **3:11:** Habakuk 2.4 ** **3:12:** Pris 18.5 †† **3:13:** Meng Rákit 21.23 ‡‡ **3:16:** Hulátitiná 12.7, 13.15, 24.7

rákit tátáya Ánuto yá meng rákit me wa Moses imuk. Wáina imuk wawu Abraham me káto wáina táinet ingga inuk wata torong káin. Meng rákit me watá árán kungga ku Nanggená yá tunggafen du meng rákit me watá sálíknginek ka naruk. Uláp kuram Abraham imámáya me káto wáina táinet ingga inuk wata páliná ku Nanggená yá tunggafiuw wa. Kulá Ánuto yá meng rákit mená wa angelo yámán watá táng Moses ámna ore háranan wa imát tu watá táng Israel yámuk. ²⁰ Ámna káman dá málám re yáup tain ingga wawu málám yáup wa táng ámna ore háranan wa ma imánggim. Iná Ánuto wawu málám káman re watá ku kuram wa Abraham imámáya me káto wáina táinet ingga miuk.

²¹ Wáina wata ku meng rákit me watá Ánuto yá kuram nánámáya me káto wáina táinet ingga miuk wa táng káyam téak hám? Wáina muná. Iná Táwi yá meng rákit me wa hulá kámá námán watá átkuku álo námámáyan hálen wawu niyá meng rákit me wa isutgim wata ámna kándang ingga álo memeyan. Enendu wáina kámá ma árak. ²² Iná Ánuto yan me papia káiin uyená watá ku ing mek, ámna náráwa kámuk hánám káwak ketnán átaráng wawu mukmuro yan kumbi kinan átaráng, wáina hálendu niyá Jesu Son Iháhá wata naráng háting minek watá ku Ánuto yá átkuku sásalíná muná wa yámámáya me káto wáina táinet ingga miuk wa isutang yáminek.

²³ Uláp Jesu ya naráng háting mámá wata káluná watá ma tunggafená átuk wahára wu meng rákit me watán kumbi kinan átkiumán. Wáina áratne áwángga ku Jesu ya naráng háting mámá wata káluná yá hiták háliuk. ²⁴ Meng rákit me watá ku hánámá pin náni tángga átang áwángga ku Jesu Son Iháhá watán rám káiin áwán du nándá me pingnga álosim wata naráng hátitne ku Ánuto yá ámna náráwa kándang ingga nánu. ²⁵ Kulá rám nahára wu naráng hákhátiwatá há áwuk, wata ku meng rákit me watá pin náni tán ma átninggumán.

Naráng hákhátiwatá tán du Ánuto nángánangge háliumán

²⁶ Sándu Jesu Son Iháhá wata naráng háting mámá kálu wahára kungga ku kámuk Ánuto nángánangge háliuráng, ²⁷ me umi kuhángga ku Jesu Son Iháhá watyot tántápin tángga kutná wa táng sut sáni tánggániuráng. ²⁸ Kulá Jesu yan tombong hárá ku Juda nan me Grik nan, yáup nangge hánámá me yáup nangge muná along árená, me ámna me náráwa watá rina kámá ma hález. Jesu Son Iháhá watyot tántápin tánggoeráng, wata ku sán kámuk ku káman re átaráng. ²⁹ Wáina wata ku sándá Jesu Son Iháhá watán tombong átaráng hálen wawu sándu Abraham nángánangge yá re átaráng. Wata ku Ánuto yá náut Abraham imámáya me káto wáina táinet ingga mengga inuk wawu sándá hányon iherérang.

4

Jesu yáup hárakungga kuyáup nangge hánámá nándá Ánuto nángánangge háliumán

¹ Waháranyon du ing, ámna káman da nanggená káman átgim watá ku máriya naning gán kutná kutná wa ihánggim. Kutná kutná wawu nangge watán pingnga ingga há átgim, enendu nangge wawu isikimo wáina hálendu kutná kutná wa ma pin yáni tátáyan tárák, wata ku yáup nangge yá inanyon átgim. ² Nangge málám bu naning gá ámna nini yá málám me kutná kutná wa pin

yáni tátáya iháng tunggap tánggim wata tárang káiń árán kungga naning gá rám naránggim wahára ku wáina.³ Nándu wáinanyon, nangge kikimo nanará náni muná yá ina átang káwak nátán kálú hulá hulá átaráng me iruk wáik hulá hulá watán yáup nangge hálengga átkiumán.⁴ Wáina átkiumán enendu Ánutu yá rám tiuk wahára hánám bu Nanggená suring mán áwuk. Áwuk wawu ing, náráwa yá wa tángga táng tin ámna nangge hálengga Juda yan meng rákit me wata tárang káiń yon átuk.⁵ Wáina áwuk watá ku ámna náráwa nándá meng rákit me wata tárang káiń átumán waháranan son náhán Ánutu nángánangge háliumán.⁶ Nándu Ánutu nángánangge átkoemán, wata tángga ku Nanggená yan Iruk wa suring mán pahán náni kinan háuk. Wáina hang átang gu pahán yot ing mantángga san kunggoek, “Aba^{*}, Nan.”⁷ Wáina wata ku sándu son yáup nangge hánámá ma áraráng, ináku Ánutu yá tán sándu málámba nángánangge háliuráng, wata ku málámbá náut álosim tiyawiuk wawu sándán.

Polyá Galesia ya narángpak táuk

⁸ Uláp pu sándu Ánutu ma naráng mená áturáng wáina hálendu ánutu kusák watán yáup nangge hálengga átkiuráng.⁹ Iná inggálu wu Ánutu há naráng meráng - son ing mein, Ánutu yá há naráng sámek. Wáina enendu rina tángga ku son hurik tángga káwak nátán kálú hulá hulá me iruk wáik háláng yáni muná watán káiń kungga ku son watán yáup nangge háleinán tánggoeráng?¹⁰ Rámá rámá wu miti ya hahayan rám táwi, yap mirak kán rám táwi me yara mirak kán rám táwi wahára rina isusut ta mená wa há isutnemán ingga naránggoeráng.¹¹ No sándán ket tárák wata narángga ku pitánggoet, nauta no yáup rina sán orek sáni káiń taut watá hánámá yakyawiwon wata.

¹² Yanuknukna, no pahánnna yot ing sánin, nawu uláp meng rákit me isusut wa sangga sán inanyon háliut, wáinanyon inggálu ku sándá nák inanyon háleineráng. Sándá nákka kandák kámá ma táng namuráng.¹³ Sáni há nareráng wa, sutna ilalák pálak wata ku hulátingga hánám kung sándán káiń me pingnga álosim wa mengga kut.¹⁴ Rám wahára wu sutna ilalák pálak kut hálendu no sándá sárum namángga nákka taktak sáminek ingga narut, enendu wáina ma táuráng. Ináku sándá nák ku Ánutu yan angelo me Jesu Son Iháhá táng tolinggalát ina nák neháng toliuráng.¹⁵ Rám wahára wu heronge hánám tángga nák pahán namuráng, enendu inggálu ku heronge wawu rekálu kuk? Pálipuk ing sánin, rám wahára wu nák háláng namámáya álo kámá hánám táuráng. Rám wahára sándá rahán sáni holengga namámáya wu álo yon holengga namánggalát.¹⁶ Kulá inggálu ku rina? No me pálíná wa sánánggoet wata ku sándá nák káyamna hálenggoeráng me?

¹⁷ Ámna wawu hahatingga pahán sáni haha tángga ku sán sáhát watán tombong háhále wata tánggoeráng, iná watán káiń du sán háláng sámámáyan nanará kámá ma átyámák. Watán nanará káiń wawu sán sáháng horet sándá nák nepmangga ku yáni yot káman hálengga átnát wata tánggoeráng.¹⁸ Ámna káman dá nanará álosim sánang tolin narángga ku wa álo isutneráng. Rámá rámá wu wáina tángga átkuineráng, no sányot átnet wahára rewe muná.¹⁹ Yanángánanggena, no láwit naránggoet wawu nangge yá tungafeinán tát mam yáni yá láwit narángngátaráng wáinanyon narángga áre kungga Jesu Son Iháhá yan átkuku watá sándán pahán kinan táwi hánám háleinék.²⁰ Ukuro

* **4:6:** Aba wawu Aramek me kálú ku “nan”.

hánám bu no rám nahára sányot ma árat wata. Iná na sányot há átang ináku me wa tángga hangga káluná hára mengga sánánggem. No sánda narángpak hánám tángngátat, enendu no mulangán káiñ átnándat hálendu rina háláng sámánggem wawu ma narát.

Sara káling Hagar yan me tárakngá

²¹ Kulá sán niyá Juda yan meng rákit me wata tárang káiñ átnát ta nareráng watá nanániráng, sánda meng rákit me wa ma hám naráráng? ²² Táwi yan me wu ing uyená yá átak, Abraham wawu nanggená ámnaná yará. Káman wawu yáup náráwa hánámá yan, hang káman wawu áwáná hánám along átuk watán. ²³ Nanggená yáup náráwa hánámá watán wawu kálu rehára nangge yá tunggafengngátaráng wa isutang tunggafiuk, iná áwáná hánám along átuk wata nanggená wawu Ánutu yá me káto wáina táinet ingga mengga Abraham inuk wa isutang gu watá tunggafiuk.

²⁴ Kulá pingnga wata kinan du me tárakngá yá átak wawu ing, náráwa yará watá ku pahán káman me yará Ánutu yá káman Abraham imuk, káman Moses imuk wata tárakngá. Hagar yá ku ále yáilá Sainai káiñ pahán káman me imuk wata tárakngá. Pahán káman me wawu ing, ámna náráwa yá rámá rámá meng rákit me wa kámk hánám isutang átningga ku meng rákit me watán yáup nangge há lengga átkuiniráng. ²⁵ Hagar watá ku ále Arebia káiñ ále yáilá Sainai watyot Jerusalem nahára átak wata tárakngá. Jerusalem wawu hánámá yáup náráwa, iná yanángánanggená wawu yáup nangge rewe. ²⁶ Iná Jerusalem kámí irawa káiñ átak wawu mam náni. Wawu meng rákit me watán yáup náráwa muná, áwáná hánám Sara ina. ²⁷ Táwi yan me hárá ing uyená, "Náráwa kátoná kák niyá nangge ma iháng tingngátalák, heronge táinelák.

Náráwa kák niyá nangge iháng tingga láwit narená wa ma narulák, kák ku pahán álosim narángga hahatingga yon mantáinelák.

Náuta náráwa kátoná yá nangge iháng tinek wawu náráwa nánáun yáni pálak ká nangge iháng tingngátaráng wa iháng hátingga táup hánám iháng tinek."[†]

²⁸ Kulá yanuknukna sándu Aisak inanyon Táwi yá me káto wáina táinet ingga mengga Abraham inuk wata nángánangge. ²⁹ Rám wahára nangge Ismael wawu kálu rehára nangge yá tunggafengngátaráng wa isutang tunggafiuk watá ku nangge Aisak Iruk Káungá yan háláng hára tunggafiuk wa táng lem tánggiuk. Rám nahára wu tárak wáinanyon. ³⁰ Wáina átkoek enendu Ánutu yan me yá rina mek? "Yáup náráwa hánámá wata nangge not wa yásurátá kundimálák, náuta máriya yáup náráwa wata nanggená yá áwáná hánám along átuk wata nanggená watyot naning gán kutná kutná wa ma horengga ihindámálák."[‡] ³¹ Wáina wata ku, yanuknukna, nándu yáup náráwa wata nángánangge muná, ináku áwáná hánám along átuk wata nángánangge.

5

Jesu Son Iháhá wahára kungga ku meng rákit me wata tárang káiñ ma áramán

¹ Jesu Son Iháhá watá náháng along tiuk wáina hálendu meng rákit me wata tárang káiñ ma áramán. Wáina wata ku káto há lengga átang gu sáni táng kung son meng rákit me yan yáup nangge hahále wakáin ma tindaráng.

[†] **4:27:** Aisaia 54.1 [‡] **4:30:** Hulátitiná 21.10

² Narániráng! Nák ku Pol no ing sánindet, kep sáni marángga ku Ánutu rahálá hára rongrongngá hálezinemán ingga nareráng hález, wawu Jesu Son Iháhá watán yáup watá sán háláng sásámáyan wawu káluná muná hánám. ³ Sán ámna nini yá nándu Ánutu yot pahán káman hálezinemán ingga sáni álo ing met kep sáni marinérang, wawu son hiták ing sánindet, wáina há táineráng, wata ku meng rákit me rina átak wa kámuk hánám kándáng isutneráng. ⁴ Iná sándá meng rákit me wa isurátne ku Ánutu yá ámna kándáng ingga náhinek ingga narángga átninggoeráng hálendu wawu Jesu Son Iháhá háraranan horengga Ánutu yá pahán námuk wa sangga kunggoeráng. ⁵ Iná nándu Iruk Káungá yá háláng námán Ánutu yá náut álosim námámáya miuk wata hálengga átkoemán. Náut álosim wata hálengga átkoemán wawu málámbá ámna náráwa kándáng hánám ingga náninek wa, náuta nándu Jesu Son Iháhá ya naráng háting mánggoemán wata. ⁶ Káman dá Jesu Son Iháhá watyot átak hález wawu kepma marená me kepma ma marená watá ále hánám hálek. Iná káman dá Jesu ya naráng háting mámá kálu wahára káto átnek watá ku páliná hánám hálek. Naráng hákhákit watá ku kámá ya kikiná nanará wa tán ámna watán átkuku káin tunggafeinek.

⁷ Hulátingga ku kálu kándáng wahára re há kungga áturáng, enendu niyá hánám bu pana hangga kálu sung sámán du me páliná wa ma isutkuráng? ⁸ Kálu kándáng sasayan me karo wawu Ánutu niyá mantáng sámángga átkoek watán káinnan muná. ⁹ Ing narineráng, yis isikimo watá tán másang watá kámuk tihangngáatak wáinanyon du me kusák isikimo watá ámna náráwa táup táwi iháng wáik tángngáatak. ¹⁰ Nák nanarána káin du ing hánám narángga átat, Táwi yá álo háláng sáminek ingga naret wawu ing, sándu ámna kámá yan me ma isutnándáráng, ináku nákkán me ná rewe isutneráng. Iná ámna káman ni, kutná táwi me ámna hánámá, watá sán sáháng yakyawák tángga átninggoek wa, wawu málámbá kandák wa tánggoek wata watán márapmá táwi suwinek. ¹¹ Yanuknukna, pálipuk no Táwi yot pahán káman haháleya kep marinérang ingga yánangga átninggoet hález wawu náuta ku Juda yá emá re nák neháng lem tángga átkoeráng? Iná no watán nanará wata álo ingga mengga Juda yan meng rákit me isutnemán ingga sánanggem wawu Juda yá wata neháng lem ma tánggalát, me Jesu yá maripong hárá kámutuk wata me wáik ma menggalát. ¹² Ámna niyá nanará sáni táng yakyawák tánggoeráng wawu káto hálengga kep mamará kálu wa isusut ta sánanggoeráng, wáina hálendu álo kámá wawu yáni wu yáni ya kep yáni wa marángga ku ponggon yáni wa hányon ránineráng!

¹³ Yanuknukna, pálipuk sándá along átneráng ingga ku Ánutu yá mantáng sámuk. Enendu sándá along átamán ingga kung pahán kakngá isusut kálu wahára hanirot, ináku sán káman káman wawu Táwi yan ámna náráwa wa kikiná kápángga watán yáup nangge hálengga átkuineráng. ¹⁴ Meng rákit me isusut wata mená wu wahára erek áthálek wawu ing, “Kaya kikiná rina narángngátalák wáinanyon nangge nuknukka ya kikiná narinélák.”* ¹⁵ Iná sándá kuk tángmán tángmán tángga orek sáni hárá kámkáyam átkoeráng hálendu wawu ing naráng rákit táineráng, wáina táená wata kámuk naráng hákhákit sáni yá sohingga hangga wáik hálezewon.

Iruk Káungá yan kálu me pahán kakngá yan kálu

* ^{5:14:} Pris 19.18

¹⁶ Wáina wata ku no ing sánin, sándu Iruk Káungá watán kálu wahára átkuineráng, watá ku pahán kakngá yan kikiná wa ma isutang átkuindárang.
¹⁷ Há naremán wa, pahán kakngá watá Iruk Káungá wa táng hang tin ingga tán, Iruk Káungá watá pahán kakngá wa táng hang tinán yon tán du yándi honhoren átnândamálák, wáina wata ku rina tátaya narineráng enendu ma táindárang. ¹⁸ Iná Iruk Káungá watá sán sângorán átninggoeráng hálen wawu sándu meng rákit me wata tárang káin ma áraráng.

¹⁹ Kulá pahán kakngá yan ket tárak wawu hiták ing átak, márámamák, ket tárak reprepmá, put ang gán ket tárak, ²⁰ ánutu kusák ináng sâkngingi, iruk wáik kán nanará isusut, kámkáyam tátá, menmen tátá, kámá yan kutná kutná kápang naknarák, pahán káráp tángga kuk tátá, ka rewe háláng kamán átnát tán nanará, honhoren tátayan nanará, kámá yá kámá táng hang tiitian nanará, ²¹ álo kámá árat kápangga pahán káráp táng yámámá, umi káto nat ip rárähá, umi sinak tâená kinan ket tárak kandák tátá, me ále ket tárak wáina wa. Uláp há sánut enendu son wanyon ing sánindet, ámna niyá ket tárak wáina tángga átkuiniek wawu kungga Ánutu yan átkuku wata kinan ma háindák.

²² Iná Iruk Káungá yá ámna káman da pahálá kinan árán du átkukuná káin pálin ing tunggafen káineráng, kámá ya nanarán kikiná hálale, pahán heronge, pahán láláp, pahán káráp sopmuná ma tátá, kámá háláng yámámá, ket tárak álosim tátá, rámá rámá kándang re árán kangga meng toling mángngátaráng, ²³ hangga yolopon átkuku, hang átkukuná kándang pinná tátá. Meng rákit me káman dá ket tárak wáina wa ma táng hang tindák. ²⁴ Ámna náráwa ni Jesu Son Iháhá watán pingnga watá pahán kakngá watoyot watán kikiná wa iháng maripong hárå kátit há kámutuk. ²⁵ Iruk Káungá watá átkuku páliná námuk, wata ku nándá satne Iruk Káungá watá nângorán átkuinemán. ²⁶ Nándá náni ya kut náni ma tángga árindamán, kámá ya pahán yánin hatne watá kuk ma táindaráng, me kámá yan kutná kutná wa ma kápang narindamán.

6

Náut sungi itná hinelák wawu páliná watanan yon ihinelák

¹ Yanuknukna, nuk sáni káman dá kandák tán wáina tâek ingga narángga hálendu sán ni Iruk Káungá yá sângorán átaráng sândá yolopon kungga inángga kut tu watá kandák rina tâuk wa táng tolinek. Wáina tángtág gu sáni wu kándang gon háleng rákit tángga átkuineráng, sáni kung ingirungingi wáina háranyon hanirot. ² Kámá háláng imán imán tángga márapmá sáni wa suwineráng. Kálu wáina isutneráng watá ku Jesu Son Iháhá yan kálu rina átak wa tát kándang háleneik. ³ Kulá ámna káman du kutná muná, enendu málámbá nawu kutna árená ingga narángga átninggim, wawu nanaráná watá málám ingirunginggim. ⁴ Ámna náráwa káman káman dá málámbán átkukuná rina wa kangga narán álo hálendu wata herongená tâinek. Watá málámbán átkuku watoyot táng kámá yan átkuku yot tingga ma káindak, ⁵ náuta álo kámá ku ámna káman káman dá málámbán átkuku wata narángga pinná tángga átkuiniek.

⁶ Ámna káman niyá Ánutu yan me wa sánáng tolin du sândá kutná kutná sáni álosim wa kátu horengga iháng niyá sánáng tolinek wa imineráng.

⁷ Ámna káman dá málámbon ingirungingga no Ánutu álo ingirunginet ingga nariwon. Wáina kámá ma tátayan. Náut sungi itná hinek wawu máriya wu páliná watanan yon ihinelák. ⁸ Niyá pahán kakngá ya heronge naráng mángga watán ket tárak wáik tâinek wawu pahán kakngá watá páliná wáik

táng tunggap táng mán máriya wáik hálengga muná kuinek. Iná niyá Iruk Káungá ya heronge naráng mágga watán ket tárák álosim wa táinek wawu Iruk Káungá watá páliná álosim táng tunggap táng mán máriya átkuku sásáliná muná wa táinek.⁹ Wáina wata ku ket tárák álosim wa tángga kungga átang hálang haha ma táindaráng. Nándá ket tárák álosim wa tátaya hálang haha ma táindámán hálendu Ánutu yá rám tiuk wahára wu páliná álosim wa ihinemán.¹⁰ Wáina wata ku rám rina hárá ket tárák álosim wa kámá ya táng yámámayan hálén kangga ku wahára tainemán. Ámna náráwa kámuk ka ket tárák álosim táng yáminemán, iná ámna náráwa Táwi ya naráng háting mágga átaráng wawu hun káman ina átamán, wáina wata ku wa kálak hánám bu wáina táng yáminemán.

Polyá Jesu yan maripong ga heronge naruk

¹¹ Me kátu kimo náwu no nayon uyingga átat. Ná kaniráng, no kolem maming táwi kálu mena ná uyingga átat.

¹² Ámna niyá kep sáni marineráng ingga táup sánánggoeráng wawu wáina tángga ku Juda ámna ya rahán yáni hárá kut náni árená hálengga átnin ingga wata wáina tánggoeráng. Jesu Son Iháhá yan maripong wata naráng háting mággoeráng ing mengga náháng wáik tánirot ingga narángga ku wáina tánggoeráng wa.¹³ Ámna kámá kep yáni hárá maruráng watá meng rákit me yáni wa kándáng ma isutnándaráng. Enendu sándá kep sáni marineráng ingga sánángga ku sán sut sáni hárá rina táineráng wata ingga kut táwi ihineráng wata tánggoeráng.¹⁴ Iná no ku naya kutna me ni kámá káman da kutná ma táng hip táindát, ináku Táwi náni Jesu Son Iháhá yá maripong hárá kámutuk, wata tángga ku no wata kutná wa rewe táng hip táinet. Jesu yá maripong hárá yáup táuk watá ku káwak nátán kálu rina rina watá nák nanarána káin hárá sálikngek háré, me no nawu maripong hárá hárá kámutut ina háré, wata ku káwak kán kálu rina rina wa ma isutnándát.¹⁵ Kep mamará me muná wawu rina kámá ma háré. Iná Ánutu málámbá tán nándú ámna náráwa mirak háliumán watá ku kutná táwi háré.¹⁶ Ánutu yá málámbán ukuro me pahán láláp wa san niyá me wa narángga isutang átaráng watyot átnek, ámna náráwa wa, wawu Ánutu yan ámna náráwa hánám bu wa.

¹⁷ Ámna yá nuturáng ga sutna káin párángna yá hárá átaráng, kámá yá párángna wa kangga nák ku Jesu yan yáup ámna páliná ingga nareráng. Wáina wata ku rám nahára átang kuinek hárá ámna káman dá nák pahán márapmá son ma namindak.

¹⁸ Yanuknukna, Táwi náni Jesu Son Iháhá yá pahán sámángga iruk sáni káman káman watyot átnek. Wa pálipuk.

Pol yá Efesus yan papia uying yámuk

1 Nák ku Pol, Jesu Son Iháhá watán aposel. Ánutu yá málámbán pahán isutang gu nák neháng tunggap tángga aposel yáup tátáya tiuk. Kulá no me ná uyingga se Ánutu yan ámna náráwa Efesus it yáilá káin Jesu Son Iháhá ya naráng hating mángga isutang átkoeráng sándán káin koek.

2 Nan náni Ánutu yot Táwi Jesu Son Iháhá watá pahán sámán pahán láláp watá sányot átnek.

Jesu hára kungga ku Ánutu yá alek kán kutná kutná álosim wa námánggoek

3 Ánutu kutná meng tárut tánin, málám wawu Táwi náni Jesu Son Iháhá watán Ánutu, me wata Naning. Jesu Son Iháhá wahára kungga ku alek kán kutná kutná álosim wa iruk náni káman káman háláng imámáya námánggoek.

4 Káwak ná ma táng tunggap táená átang málámbá Jesu hára kungga rahálá hára rongrongngá átang me muná kándáng re átnát wata náháng tunggap tán málámbán pingnga háliumán. **5** Uláppon nánda kíkiná narángga ku Jesu Son Iháhá watá náháháya yáup táinek wahára kungga ku málámba nángánangee háháleya náháng tunggap táuk. Ánutu yá málámbán pahán isutang wáina táuk.

6 Málámbá nanggená wata kíkiná narángngátak. Nanggená wahára kungga ku pahálá nán námuk wawu táwi hánám. Wáina táuk wata nánda málámba kutná meng tárut tángga átkuinémán. **7** Ánutu yá pahán námuk wawu táwi hánám, wáina hálendu maripong hára Jesu sipmá yá háuk wahára kungga ku náháng yuwángga mukmuro náni yawonduk. **8** Wáina tángga pahálá káinnan náut nán náminán naruk wawu táwi hánám kulin háuk waháranan du nanará hulá hulá álolosim wa námuk. **9** Ánutu yá kálu rina isusut ta nanará tiuk wawu uláp káwak ámna nánda ma kakaya táng kilak ting san átuk, enendu rám nahára ku nanaráná álosim wa há nálen kangga átamán, wawu Jesu Son Iháhá wahára. **10** Watán nanará wu rám málámbá narángga átak wahára wu kutná kutná alek káin me káwak káin wa iháng ámna yáilá káman wata tárang káin tinet ingga naruk, wawu Jesu Son Iháhá wa.

11 Ánutu yá málámbán pahán isutang gu rina rina wa tán tunggafengngátaráng, wáinanyon du Juda nán náháng tunggap tán málámbán ámna náráwa háliumán. Wáina táuk wawu uláp hánám wáina táinet ingga há naruk wa isutang táuk. **12** Wáina náháng tunggap táuk wawu Juda nánda kálak hánám bu Jesu Son Iháhá wata naráng hating mángga isutnemán, wata ku Ánutu yan yamá me hálángngá táwi wata narángga kutná meng tárut tángga átkuinémán. **13** Kulá ámna náráwa kámá káinnan sándu me páliná wa há naruráng wawu Ánutu yá son há sáhuk watán me pingnga álosim wa. Wata ku sándu Jesu Son Iháhá ya naráng hating mángga watoyt hányon tápingga átkoeráng. Kulá Ánutu yá ku uláp me káto miuk wa isutang gu Iruk Káungá wa sámuk watá sánggit ta árán du málámbán ámna náráwa hánám bá átaráng ingga naránggoeráng. **14** Nándu Iruk Káungá wa há táumán wata ku ing há naremán wa, máriya ku Ánutu yá málámbán ámna náráwa wa náut álosim yámámáya miuk wawu hányon ihinémán. Jesu yá son áwángga náháng yuwán málámbot átnemán wahára ku kutná kutná wa ihinémán. Wáina táuk wata

ku nándu wata yamá me hálángngá táwi wata narángga kutná meng tárut tángguinemán.

Ánutu yá nanará Efesus yámik ingga Polyá sáponga táuk

15 No sándán pingnga ku ing met narut, sándu Táwi Jesu wata naráng háting mángga Ánutu yan ámna náráwa wa kámuk hánám pahán yámángga kikiná naráng yámánggoeráng. **16** Wáina wata ku rámá rámá no sáponga tánggoet wahára sánda narángga ku Ánutu heronge mená inángga sáponga tánggoet. **17** No rámá rámá sáponga hára Táwi náni Jesu Son Iháhá watán Ánutu, Nan náni yamá pálak wa inánggoet wawu Iruk kán nanará álosim sámán du sándá málámbán me wata hulá wa kándáng narineráng, wahára ku málámba kándáng naráng mineráng. **18** No sáponga tánggoet wawu málámbá pahán sáni watán kálu yalin yamá man du sán náut álosim sásámaya mantáng sámánggoek wata naráng yámineráng, wawu alek kán kutná kutná iháháya háleng yámángga átaráng wa. No sáponga tánggoet wawu sándá kutná kutná álolosim Ánutu yá ámna náráwaná sándán tiyawiuk wata naráng yámineráng wata. **19** Hang no sáponga tánggoet wawu Ánutu yan háláng watá ku ámna náráwa niyá wata naráng háting memán wa táwi hánám wa háláng námángga átkoek wata naráng yámineráng wata. Ánutu yan háláng táwi watá kutná kutná kámuk kán háláng wa iháng hátingga átak. Watán háláng táwi nándán káin yáup tánggoek, **20** watá yon uláp Jesu Son Iháhá hára yáup tán Jesu yá há kámutuk háranan son hálángngá táwi watá táng tárut tángga táng áráng alek káin ketná álák kálu tiuk. **21** Wáina tán irawa káin hánám árán du iruk káto káto háláng yáni pálak, ámna yáilá yáni, kapman kámuk, me kutná kutná háláng yáni pálak watá Jesu Son Iháhá wata tárang káin re átaráng. Ámna me iruk kut yáni pálak inggálu átaráng me máriya átneráng watá málámba tárang káin re átkuineráng. **22** Ánutu yá kutná kutná wa iháng Jesu Son Iháhá wata tárang káin tingga málám táng tin wata yáin yáni átak, wata ku kálu wahára kungga ku miti yan ámna náráwa wata yáin yáni átak. **23** Táwi yan ámna náráwa wawu Jesu Son Iháhá wata sutná, iná Jesu yan átkuku watá ku kutná kutná kámuk wata kinan tuwat hánám átnándak, hang málámbán ámna náráwa wata kinan wáinanyon átnándak.

2

Ámna náráwa nándu há kámurená enendu Ánutu yá tán Jesu yot há tárutumán

1 Uláp sándu mukmuro hulá hulá wa tángga átang gu iruk sáni wawu há kámurán áturáng. **2** Rám wahára wu káwak nátán kálu kandák hulá hulá wata kinan átang alek tátiná hára iruk wáik yáin yáni watán nanará isutang átkuráng. Iruk wáik watá emá re hánghálángngá hánám ámna kámá niyá Ánutu yan milun yayali tángngátaráng watán pahán kinan káin yáup tángga átkoek. **3** Uláp pu nán kámuk tombong wahára átang pahán wáik kakngá watán kikiná wa isutang átninggiumán. Átang gu pahán náni kakngá watoyot tu nánin nanará watán milun sungga átkumán. Wa átkumán wáina re átang ináku Ánutu yá wáina átang yumnakngá wáik rina iháháya tiyawiuk wa ihánggatnem. **4-5** Mukmuro náni watá náháng lem tán há kámutang átumán, enendu málámbá nánda kikiná hánám narángga urák náni táwi naruk hálendu náháng tárut tán Jesu Son Iháhá watoyot tárutang átninggoemán. Málámbá pahán táwi hánám

námángga ku wáina tángga son náhuk. ⁶ Ánutu yá Jesu Son Iháhá watoyot náháng tárut tángga ku náháng alek káiñ átang kutná pin yáni tátáyan kome wahára Jesu yot tin átninggoemán. ⁷ Ánutu yá wáina táuk wawu inggálu me märiya málámbá pahán námuk wa hiták táng tunggap tain ingga táuk. Pahán rina námánggoek wawu táwi hánám kutná kutná kátu wa iháng hátingga hánám námánggoek wahára kungga ku náháng álolo tán Jesu Son Iháhá watoyot ronrosin átkoemán. ⁸ Ánutu yá pahán sámámáya naruk wa isutang gu son sáhuk. Sándá náut kámá káman táuráng ga wata ingga Ánutu yá ma sáhuk. Ináku Jesu ya naráng háting mämá kálu wahára re Ánutu yá hánámá ná hánám wáina táuk. ⁹ Wáina táuk wawu sándá náut kámá yáup káman táng mát wata yumnakngá ya muná, wata ku káman dá málámbá kutná tángga árángga kukuyan du muná. ¹⁰ Jesu Son Iháhá wahára kungga ku Ánutu yá tán ámna náráwa mirak háliumán. Wáina hálengga átang gu yáup álosim nándá tátáya uláppon há tiyawing námuk wa tángga átkukuya.

Jesu Son Iháhá watá kámkáyam tángga tombong yará wa tán káman háliumán

¹¹ Kep yáni marená watá sándu kep sáni ma marená wata ku sándu Ánutu yan tombong wata kinan ma áraráng ing sánangngátaráng. Wáina wawu ámna nangge yá re ket tá káwak sut hárá tángngátaráng. Ing narineráng, uláp wawu sándu kámá káinnan tunggafená hálendu ¹² Jesu Son Iháhá watán tombong hárá ma áturáng, ináku mulangán áturáng. Hang Israel ámna háháleyan káluná muná, me pahán káman átnát mená Ánutu yá hárotuk, me Israel iháng álolo tátáyan me káto wáina táinet ingga mená wata kinan ma áturáng. Sándu káwak ketnán Ánutu yá náut kámá álosim káman sásámáya miuk ka wata ma hálengga áturáng, me Ánutu ya ma naráng mená áturáng. ¹³ Uláp pu mulangán hánám káiñ áturáng, enendu inggálu ku Jesu Son Iháhá wata sipmá watá sáháng áwáng málámbot tin du Ánutu tangtang hánám wáina átaráng.

¹⁴ Jesu Son Iháhá málámbá pahán láláp wa táng hang Juda me ále kámá káinnan orek náni hárá tin du pahán káman háliumán. Uláp pu kumbi ina watá Juda me kámá káinnan wa náháng horen kámkáyam tángga átumán. Iná inggálu ku Jesu Son Iháhá watá kumbi ina wa yalingga ku kámkáyam tángga tombong yara átumán waháranan son náhán káman re háliumán. ¹⁵ Jesu yá kámutuk wahára kungga ku Moses yan meng rákit me wa yawondang gu tombong yará wa tán tombong káman re mirak háliuk. Wáina táuk wahára kungga ku Juda me ále kámá káinnan wa náhán pahán káman háliumán. ¹⁶ Jesu yá tombong yará árená wa tán tombong káman re hálengga Ánutu nuknukngá háliuráng wawu málámbá maripong hárá kámutuk wahára. Wáina táuk watá ku kámá yot kámkáyam tátá wa tán sálikngiuk. ¹⁷ Jesu yá káwak káiñ hangga me pingnga álosim wa mengga ing miuk, “Pahán káman dá orek sáni hárá átnék.” Sán ámna kámá káinnan Ánutu tangtang ma áturáng sányot Juda nán Ánutu tangtang átumán wa me pingnga álosim ná nánuk. ¹⁸ Jesu Son Iháhá wahára kungga ku Iruk Káungá káman watá rewe kámuk Juda me kámá káinnan wa hálang námán Nan náni wata rupmá káiñ kumán.

¹⁹ Wáina wata ku sándu áwená ina muná, ináku sándu Ánutu yan ámna náráwa watoyot tombong káman re átaráng. Sándu Ánutu yan ámna náráwa pánpáliná hánám átaráng. ²⁰ Sándu it Ánutu yá tánggim ina. Málámbá nán aposel yot profet náháng kumammá ya mangga ku Jesu Son Iháhá málám bu

táng kumam káto ya ore hárä man watá it hálángngá ya átang it káto tángga átgim wáina.²¹ It kuratná watá kámuk hánám Jesu hárä sengsáráp tángga átang it wa tát Táwi yan it káungá káto hánám maming táwi hálengga átkoek.²² Sándu Jesu hárä hányon sengsáráp tángga átaráng, wata ku Ánutu yá kámuk sáhán málámbán it táwi hánám ina hálengga árát tu málámbán Iruk Káungá watá it wata kinan átkuinek.

3

Polanyáup pu ále kámá káinnan wa Táwi yan me yánáná

¹ Hulá wata ku nák Pol no Ánutu yan káin sáponga tánggoet wawu sán háláng sásámáya. Me pingnga álosim wa ále kámá káinnan sándán káin mengga kunggoet wawu Jesu Son Iháhá watán yáup tánggoet wata tángga ku neháng kalabus kinan tit átat.

² No ku ing naret, sándá nareráng wawu Ánutu yá pahán namángga ku nák neháng tunggap tángga ále kámá káinnan sándán káin me pingnga álosim wa meng tunggap tángga kukuya yáup namuk. ³ Iná Ánutu yá yáup wáina táinet ingga naruk wata mená wawu uláp pu kilak átuk, enendu Ánutu málámbá nák há naliuk, wa no kátu isikimo rewe ná uyet. ⁴ Wáina wata ku sándá me wa sángingga ku ing káineráng, nák ku me kilakngá Jesu Son Iháhá watán kálu wawu kándáng hánám há naret. ⁵ Uláp rám káman Ánutu yá mená ná táng hiták kámá ma tiuk. Iná rám nahára wu Ánutu yá Iruk Káungá yan háláng hárä me wa táng aposel yot profet ná káungá nándán káin hiták tiuk. ⁶ Kulá me wawu ing, me pingnga álosim wahára kungga ku sán kámá káinnan me nán Israel watá tombong káman hálengga sut káman háliumán. Wata ku nán kámuk ká kutná kutná álosim Ánutu yá náminek ka miuk wa Jesu Son Iháhá wahára kungga ihinemán.

⁷ Ánutu yá tán du no me pingnga álosim wa meng tunggap tátáyan yáup nangge háliut. Málámbá pahán namángga málámbán háláng wa namán no wahára kungga ku yáup wa tánggoet. ⁸ Nák ku ámna wáiík Ánutu yan ámna náráwa wata márín yáni káin átat, enendu málámbá pahán namángga yáup táwi ná namuk, wawu no ámna náráwa ále kámá káinnan watán káin Jesu yan me páliná wa yánánáya. Me páliná watá ing mek, Jesu Son Iháhá watán kutná kutná álosim wawu kut yáni táwi árená hánám, wáina hálendu ámna náráwa nándá sángingga ma naráng háháliyan. ⁹ Ánutu niyá kutná kutná iháng tunggap táuk watá uláp pon ámna náráwa yan káin rina tátáya nanará tiuk wa táng kilak tiuk. Iná inggálu ku yáup ná nák namángga málámbá nanará rina táng kilak tiuk wa no meng tunggap tángga ku Ánutu yá wáina tángngáatak ingga yánáná wata yáup wa namuk. ¹⁰ Ánutu yá yáup wa namuk wawu miti ámna náráwa hárä wa kungga ku angelo yot iruk wáiík watá wawu Ánutu yan nanará hulá hulá álosim ingga kakaya. ¹¹ Alek káwak ká ma tunggafená áráán yon nanaráná káin wáina táinet ingga nanará há tiuk, wáina hálendu áwángga Táwi náni Jesu Son Iháhá watá yáup táuk wahára ku tán hiták háliuk. ¹² Wáina hálendu nándá Jesu ya naráng háting mánggoemán wahára ku nándá Ánutu kondolá hárä kungkungngá kunggoemán. ¹³ Wáina wata ku ing sánin, no sán háláng sásámáya láwit rina narángga átat wata sándá nák ka narángpak tángga háláng haha ma táindaráng. No wáina tángga átat watá háláng sámán Ánutu yot átkoeráng, wata ku sándá heronge narineráng.

Efesus yá káto hálengga átnát ta Polyá sáponga táng yámuk

¹⁴ Nan Ánutu yá rina rina tánggoek wata há sánet wata naráng hátingga ku kondolá hárá átang tunna hárá imángga turingga hanggoet. ¹⁵ Alek káin angelo me káwak káin ámna náráwa átaráng watán tunggafefe yáni hulá wawu Ánutu rewe. ¹⁶ Nák ku ing sáponga tánggoet, Nan dá kutná kutná álolosim táwi hánám wa sásámaya tiyawiuk, wata ku málámbán Iruk Káungá wa pahán sáni kinan molán tuwatang gu sáháng káto tán átnérang. ¹⁷ Wáina árat tu Jesu Son Iháhá wata naráng háting mánggoeráng wahára kungga ku watá pahán sáni káin kome táinek. Son ing sáponga tánggoet, nangge nuk ka kikiná nanará watá átkuku sáni káin káto hánám átnék, wawu káráp pá ráhulá san káwak kinan kun káto átnándak wáinanyon átnérang. ¹⁸ Átang gu Ánutu yá málámbán ámna náráwa yot sán kámuk nanará sámán du nanará watá háláng sámán Jesu Son Iháhá yá nánda narán kikiná háliuk wata hulá ing wa narineráng, wawu hahala hánám, hásák hánám, irawa káin hánám, me kinan hánám koek wáina. ¹⁹ No sáponga ing tánggoet, ámna káman dá Jesu Son Iháhá watá nánda kikiná wáina naruk ingga ma nanaráyan, enendu sándá ku há naráng mineráng. Wáina wata ku kutná kutná álosim Ánutu yan káin átek watá sándán káin hányon átnék.

²⁰ Ánutu yan háláng watá pahán náni kinan yáup tángngátak. Háláng wawu nándán nanará wa táng hárak. Nándá rina tátáya narángga inángngátamán watán háláng watá Ánutu yan háláng wa ma táng hárátiyan. ²¹ Wáina wata ku ámna náráwa yá Jesu Son Iháhá watyot málámbán ámna náráwa wa kápángga watá Ánutu kutná mengga meng tárut tángga átnemán, inggálu me rámá rámá, wa pálipuk.

4

Nándu Jesu Son Iháhá wata sutná ina

¹ Nák ku Táwi yan yáup tángngátat wata ku kalabus kinan átat. No me káto mengga ing sánin, Ánutu yá sándá kálu kándáng wahára re átkuku wata mantáng sámuk, wata ku sándu málámbá rina átkukuya narek wahára re átkuineráng. ² Rámá rámá sándu kámá ya tárang káin átang pahán láláp hárá re ket tárák sáni ku yolopon hárá wa yáleineráng. Pahán káráp sopmuná ma táng yámindaráng, ináku kikiná naráng yámángga ku márapmá rina sámineráng wa sungga átnérang. ³ Pahán káman átnát wawu Iruk Káungá watá námuk, wata ku rina tángga ku kálu wáina wa tángga pahán láláp wata kinan urum káman hálengga átnin ingga wata yáupmá háláng hánám táineráng. ⁴ Kulá Jesu ya naráng háting mená nándu sut káman dá re ina átang Iruk Káungá káman wa rewe táumán. Kálu wáinanyon du nán kámuk wawu náut kámá káman re Ánutu yá námámáya miuk wata hálengga átnát ta mantáng námuk. ⁵ Nán kámuk wawu Táwi náni káman re, naráng hákhatik káluná káman re, hang umi ku tárák káman re kuhumán. ⁶ Ánutu káman re átek, wawu nán kámuk ka Nan náni. Táwi yan ámna náráwa kámuk ka yáin náni átang, nán kámuk ka kinan átang, nán kámuk hárá kungga yáup tángngátak.

⁷ Iná Jesu Son Iháhá watá málámbán pahán isutang gu Iruk kán yáup hulá hulá wa horengga yáup tátáyan háláng watyot nán káman káman námán tánggoemán. ⁸ Wáina wata ku Ánutu yan me yá ing mek:

"Irawa káin árángga kun du ámna ket ihená watá sárummá ya isutang árángga kut tu

málámbá ámna náráwa yan kutná kutná álosim tiyawiuk wa yámuk."*

9 "Irawa káin árángga kuk," me wata hulá wawu rina? Wata hulá wawu ing, hulátingga wu ámu káin káwak kinan háuk. **10** Ámna watá hulátingga ámu káin háuk ngáya ku árángga alek kinan irawa káin hánám kungga ku málámbán háláng watá rekáin rekáin wa kámuk hánám átnát wata. **11** Watá yon du kámá profet yáup tátáya yámángga, kámá aposel yáup tátáya yámángga, kámá evenselis yáup tátáya yámángga, kámá pasto yáup tátáya yámángga ku kámá wu Táwi yan me pingnga álosim wa yánang totoliyan yáup wa yámuk. **12** Jesu yá yáup wa yámuk wawu watá Ánutu yan ámna náráwa wa háláng yámát tu watá yáup álosim wa álo tángga ku ámna náráwa Jesu Son Iháhá wata sutná ina watá káto hálengga kándáng átnek wata. **13** Yáup wawu wáina re árán kungga nán kámuk ká Ánutu Nanggená wata naráng háting mángga málámba kándáng hánám naráng minemán. Wahára kungga ku pahán káman hálengga árátne ku naráng hákhátiq náni yá káto hálén Jesu Son Iháhá watán káin ket tárák rina rina átaráng watá nándán káin hányon átnéráng. **14** Nándá wáina átang gu nangge kikimo yá ina ma átnándamán. Iná wáina átnemán wahára wu ámna me karo táng námángga nángnárunging yan me meineráng watá náháng wáik tainek. Wáina watá ku táp punggilá me iruk ká bot tángga wakálu wakálu tán ále rehára kukuya kunggim watá wakáin ma kunggim wáinanyon du nándá ma kuindámán. **15** Wáina ma átnándamán, ináku me pálipuk wahára re átang kámá ya kikiná nanará kálu wahára átnemán. Wáina átang gu naráng hákhátiq náni watá tihangga táwi hálén Jesu Son Iháhá watán ket tárák wahára re rina rina wa tángga átnemán. Jesu wawu káwak sut káman da yáilá tiuk wáina, málámbán ámna náráwa nánda yáin náni, **16** iná nán kámuk wawu wata sutná ina. Káwak sut tán kurat me ulin watá áwáng gu sut wahára seng kunkun tángga ku káto átnándaráng. Wáinanyon du nán Táwi yan ámna náráwa yá nuk náni kámá kikiná kápangga háláng imán imán tángga káto átnándamán. Sut kátu káman káman watá yáin yáup wa kándáng taineráng wahára wu sut kámuk watá káto átnéráng.

Táwi yan ámna náráwa watá átkuku mirak hárá átkuineráng

17 No Táwi kutná hárá me káto mengga ing sánindet, sándá Ánutu ma naráng mená yá ina átninggoeráng wawu sáineráng. Nanará yáni káin rina narángga átninggoeráng watá kámá ma háláng yámindák. **18** Pahán yáni wu káto hánám, wáina hálendu Ánutu ya ma naráng måráng. Wáina wata ku nanará yáni wawu páyung árán Ánutu yan átkuku wata kinan ma áraráng. **19** Watá rina rina tángngátaráng wata reprepma ma narángngátaráng. Yáni wu ket tárák wáik hánám wa tángga wata kinan hánám hangga átninggoeráng. Rámá rámá wáina re tátáya narát táwi hánám hálengngátak.

20 Iná sándu Jesu Son Iháhá wata hárá muráng wawu wáina tátáya ma hainá táuráng. **21** Pálipuk sán wawu Jesu ya naráng muráng wahára wu Jesu yan me páliná wa re isutang hárá sánang toliuráng. **22** Uláp pahán kakngá isutang átninggiuráng wawu me kusák hárá kungga náut kámá wáik wa tátáya pahán tátárat tát watá sáháng lem tánggiuk, enendu ing sánang toliuráng, pahán kakngá isusut wa sangga átang gu **23** sat Ánutu yá nanará sáni wa tán

* 4:8: Kap Papia 68.18

mirak háleiniek. ²⁴ Ánutu yá tán sándá ámna náráwa mirak málám inanyon rongrongngá hánám há lengga kándáng hánám re átneráng.

²⁵ Wáina wata ku sáni káman káman dá me kusák wahára ma átkuindaráng, iná nuknuk sáni yáninán du me pálipuk rewe yánineráng, náuta náni wu sut káman da kátu rewe. ²⁶ Pahán káráp tángga hálendu kandák ma táindaráng. Pahán káráp emá re tángga átnárát káe yá kung ma háindak. ²⁷ Wáina hárá Satan da tirak hing mát áwáng sángorán kandák tánirot. ²⁸ Niyá manek tángngátk hálendu son ma táindak, ináku ketná yá hánám yáup álosim táinek ka ku niyá kesák táinek wawu waháranan iháng háláng yáminek.

²⁹ Pahán táng wái k tátáyan me káman dá sán milun sáni kálu ma áwáng háindak, ináku pahán táng káto tátáyan me watá re ku wáina áwáng hárinek. Rám wa átneráng hárá me álosim riña memeyan wa rewe mengguineráng watá ku niyá me wa narineráng wa háláng yáminek. ³⁰ Rina kámá tát Ánutu yan Iruk Káungá watá pahán márap táiwon. Ánutu yá Iruk Káungá wa sámuk wawu sán hárá sánggit tingga sándu nákkán ingga mengga son sáhán along átneráng ingga ku wáina táuk. ³¹ Pahán suksuk, kuk nanará, pahán káráp, menmen, mengmán mengmán, me ket tárák kandák hulá hulá tátá wa erek sang hálineráng. ³² Ámna náráwa ya urák yáni narángga ket tárák álosim wa táng yámangga átneráng. Wáina átang gu kátu yáni sáineráng, Ánutu yá Jesu Son Iháhá watán yáup wahára kungga ku kátu sáni sáuk wáinanyon.

5

Yamá hárá átkuinemán

¹ Ánutu yá málámba nángánangge sánda kikiná táwi hánám naráng sámánggoek, wata ku watá ket tárák rina tángngátk wáinanyon táineráng. ² Kámá ya kikiná naráng yámámá kálu wahára átningguineráng, Jesu Son Iháhá watá nánda kikiná narángga átkukuná wa nán háláng námámáya sáuk wáinanyon. Átkukuná wa táng Ánutu ya taha mungnganá kikiná ting muk wáinanyon.

³ Sándu márámamák ma táindaráng, ket tárák reprepmá ma táindaráng, hang há árán nukngá ya mekmek ma táng kuindaráng. Ket tárák kátu kimo káman wáina kálu tát wata ingga meng sámánirot. Ánutu yan ámna náráwa sándá kálu wáina ma táng kuindaráng. ⁴ Sándá me wái, me kandák me, me kakarák wái, wáina ma táindaráng. Ket tárák wái wáina wawu nándá ma táng kuindamán, iná nándá wu heronge me rewe Ánutu inángga átkuinemán. ⁵ Sándu kándáng ing narineráng, niyá márámamák táinek, ket tárák reprepmá táinek, me há árán nukngá ya mekmek táinek wawu ánutu kusák ináng sákngená wáinanyon. Wáina pálak watá Ánutu yot Jesu Son Iháhá watán átkuku wata kinan kung háhayan tárák ku muná.

⁶ Kándáng háleng rákit táineráng, ámna yan me kandák watá sángsárungingga sáháng uyin kung mukmuro wa tánirot. Ánutu yá milun yayali ámna wata pahán káráp táng yámangngátk wawu ket tárák wáina tánggátaráng wata hánám. ⁷ Wáina wata ku ámna wáinaná watoy nuknuk ma átnándaráng. ⁸ Uláp pu páyung kinan átaráng, enendu inggálu ku Táwi yá sáháng yamá hárá ting san átaráng, wata ku inggálu wawu yamá yan ámna náráwa yá iná átkuineráng. ⁹ Sándá yamá hárá átkut tu watá wata páliná álosim ing táng tunggap táinek, ket tárák álosim, kándáng re átkuku, hang me páliná isutang átkuku. ¹⁰ Táwi Ánutu

yá rina átkukuya kikiná narek wa naráng rákit táineráng. ¹¹ Sándá ámna niyá páyung gán ket tárák táingga átkut watoyot nuk ma táindaráng, ináku sándá ku ket tárák wáina wawu kandák ingga meng tunggap tát ámna náráwa yá káineráng. Ket tárák wáina watá páliná álosim ma tindák. ¹² Milun yayali ámna watá ket tárák kilak tángngátaráng wa mengga nanarán tátáyan wawu reprepmá. ¹³ Iná yamá watá ku ket tárák rina rina wa iháng hiták tin du ámna náráwa yá wawu wáik ingga kápangngátaráng. ¹⁴ Yamá watá tán náut kámá káman dá hiták átang wawu watá hányon yamá mangga átnándak, wata ku me ing átak: “Ni ámna kák ruhángga átalák, kák ku miráingga tárutnelák.

Tanggán káinnan dá tárurátá ku

Jesu Son Iháhá wata yamá yá kák hára yamá máinek.”

¹⁵ Wáina wata ku átkuku sáni káiñ kándáng hánám wa átkuineráng. Hohoná yá ina ma átkuindaráng, ináku nanará sáni pálak kái ina átkuineráng. ¹⁶ Sándá rám nahára átkuineráng wawu Ánutu yan káinnan ket tárák álosim wa kándáng táineráng, náuta rám náwu wáik hára átamán, wata ku kándáng hánám átnéráng, rám watá hánámá salíkngiwon. ¹⁷ Hohoná yan tárák wa ma taeñá ku Táwi yan pahán kái rina átak wa kándáng naráng rákit táineráng. ¹⁸ Umi káto táup nangga ma hohindaráng, kálu wáina watá ságorán ket tárák kandák wahára kunirot. Ináku sat Iruk Káungá watá ep káto sáhinek. ¹⁹ Kámá ya kap mantág yámineráng wawu Kap Papia káinnan, me miti kap waháranan, me Iruk Káungá yá pahán sáni káiñ kap rina sánang tolínek waháranan mantág yámineráng. Táwi yan káiñ kap milun sáni hára me pahán sáni kinan mantágga átkuineráng. ²⁰ Rámá rámá Táwi náni Jesu Son Iháhá wata kutná hára rina rina tunggafeng sámangngáatak wata Ánutu heronge mená inineráng.

Ámna náráwa ket tántán há taeñá watán me yángorá

²¹ Jesu Son Iháhá wawu Táwi náni ingga narángga ku náni táingga hangga munknuk náni wata tárang káiñ átkuinemán.

²² Náráwa sándu, nánáun sáni ya tárang káiñ átnéráng, Táwi ya tárang káiñ átnándaráng wáinanyon, ²³ náuta ámna yá ku áwáná ya yáilá átak, wawu Jesu Son Iháhá watá miti ámna náráwaná wata yán yáni ya átak wáinanyon. Miti ámna náráwa wawu Jesu sutná kátu, ni Jesu málámbá son ihuk wa. ²⁴ Miti ámna náráwa yá Jesu Son Iháhá wata tárang káiñ átaráng wáinanyon du náráwa sández rámá rámá nánáun sáni ya tárang yáni káiñ átnéráng.

²⁵ Ámna sándu áwáwá sáni ya kikiná hánám narineráng, Jesu Son Iháhá watá miti ámna náráwaná ya kikiná hánám narángga átkukuná wa háláng yámámáya sáuk wáinanyon. ²⁶ Wa tán rongrongngá háháleya wu umi yot málámbán me watá ku miti ámna náráwaná wa iháng yawolán málámba rahálá hára rongrongngá háliuráng. ²⁷ Wáina taeñá ku rahánná hára álosim hánám konep muná sinsin muná me kandák muná rong hánám átniráng ingga narángga wáina ták. ²⁸ Wáina wata ku ámna sándá áwáwá sáni wa kikiná hánám kápineráng, sáni ya sut sáni ya kikiná nareráng wáinanyon. Ámna niyá áwáná ya kikiná narek wawu málámba kikiná narek. ²⁹ Ing há naremán, káman dá málámba sutná táng káyam ma tánggim, ináku sungi sing mangga ku pinná kándáng tánggim, Jesu Son Iháhá watá miti ámna náráwaná wata tángngáatak wáinanyon, ³⁰ náuta nándu Jesu Son Iháhá wata sutná kátu. ³¹ Ánutu yan me yá ing mék, “Hulá náta ku ámna yá naning maming yápmangga áwáná yot káman

hálengga yará watá sut káman háleinemálák.”* ³² Me kilakngá náwu hulá táwi hánám, enendu no naret wawu Jesu Son Iháhá watyot miti ámna náráwaná málámbán há hálená wata mek. ³³ Iná me nátá wu ámna káman káman watá sáni ya kikiná nareráng wáinanyon áwáwá sáni ya kikiná narineráng ga mek. Hang náráwa sándá nánáun sáni ya kekendik táng yámineráng ga mek.

6

Nan mam me nangge yan me yángorá

¹ Nangge sández Táwi yan pingnga yá átaráng, wata ku nan mam sáni yan milun susuwá hárá átnéráng. Kálu wáina táineráng watá ku kándáng hález. ² Táwi yan me yá ing mek, “Nan mamya tárang káin átnelák,” ingga meng rákit me hárá hulátek watá wáina mek wawu málámbán me káto wáina tunggafeinek ingga miuk watá wata kinan átak. ³ Me káto wawu ing, “Wáina átnelák wawu káwak ketnán átkuku ka yá kándáng re árán rám hásák átang átkuinélák.”*

⁴ Nangge nanan yáni sández nángánangge sáni wa iháng wáik tát watá sández pahán káráp ma táindaráng. Ináku pin yáni kándáng tángga ku iháng tolingga Táwi yan me kálu yánang tolingguineráng.

Yáup nangge hánámá yot ámna hulá yáni yan me yángorá

⁵ Sán niyá yáup nangge hánámá ingga átaráng, sández ámna hulá sáni ingga niyá átaráng wata tárang yáni káin átang pahán sáni yot watán milun suwineráng. Rahán yáni hárá kandák tánínggom ingga ku Jesu Son Iháháya tárang káin rina átnándaráng wáinanyon átnéráng. ⁶ Sández ámna hulá sáni ingga átaráng yáni sáhángga árát watá álo kámá náhániiráng ingga rahán yáni hárá re yáup hánghálángngá ma táindaráng, ináku nándu Jesu Son Iháhá watán yáup nangge ingga narángga ku pahán sáni káin Ánutu yan nanará wa isusut wata yáup táineráng. ⁷ Ámna yan yáup táemán ingga ma narindaráng, ináku Táwi yan yáup táemán ingga nangnaráng gu pahán heronge hárá re átang yáup táineráng. ⁸ Sández ing narineráng, ámna káman dá yáup álosim táinek wawu Táwi yá yumnakngá álosim iminek, yáup nangge hánámá me yáup nangge muná along árená wawu tárakngá káman wáina re yáminek.

⁹ Kulá ámna hulá yáni ingga átaráng, sández yáup nangge me rina yánet wa, sández wata wáinanyon táng yámineráng. Yáup ma tát tu sáráhinet ingga yánangga iháng piták ma táindaráng, náuta wa me sández Táwi wu alek káin átak. Málámbá re ku ámna náráwa kámuk kán átkuku hárá wáina wáina ingga kápángga ku tárák káman re horeinek.

Táwi yan ámna náráwa sández tewe ámna yá ina átnéráng

¹⁰ Pukon da ku ing sánindet, sández ku Táwi yot tántápin tángga árát tu málámbán háláng táwi watá sányot árán wahára kungga ku káto hálengga átkuinéráng. ¹¹ Káto átang Ánutu yá tewe ámna yan kutná kutná sut tátámot tán káto káto náminek wa tánggánengga átang gu Satan dá kilak átang rina rina nángnárungin ingga táinek wa iháng hátiinemán. ¹² Nándu ámna náráwa yot ma erawánggumán, ináku iruk káto káto, me kutná kutná háláng yáni pálak rám nahára káwak ketnán páyung wa pinná táreráng watyot, hang ále táitná ánu hárá iruk wáik átaráng watyot erawánggoemán. ¹³ Wáina wata ku Ánutu yá tewe ámna yan kutná kutná sut tátámot tán rina sámángga átkoek

* 5:31: Hulátitiná 2.24 * 6:3: Meng Rákit 5.16

wa kámuk ihánggáneineráng. Wa ihánggánengga ku rám wáik hárá wu iruk wáik kot erawáwá hárá káto hálengga átnéráng, me erawáwá watá sáliknginek enendu emá re káto hálengga átnéráng. ¹⁴ Sándá káto hálengga átnán wawu me páliná wa táng let sáni ina pánáp sáni hárá táng kik tángga, kálu kándang átkuku wa táng siot káto ina muyip sáni pop taineráng. ¹⁵ Me pingnga álosim watá ingmek, Ánutu yá ámna náráwa yot pahán káman hálenggoeráng. Sándá wata naráng hátinggoeráng wawu erawáwáyan tiyawingga ku su mongoeráng ina hálek. ¹⁶ Wata kátu yon du naráng hákhátik hárá átkuku wa taineráng watá ku palang kátu yá ina árán du Satan dá sáut lánggop pálak wa mulán áwineráng watá wahára kátingga háineráng. ¹⁷ Ánutu yá son hárá náhuk ingga narát tu watá at káto yá ina átsáminek. Iná Ánutu málámbán me watá ku Iruk Káungá yan kápik ká ina átsáminek. ¹⁸ Hang Iruk Káungá watán háláng hárá ku sáponga tángguineráng. Rámá rámá sáponga tángga háláng námáng ingga Ánutu inángguineráng. Wáina tángga ku háleng rákit tángga átang Ánutu inát tu málámbán ámna náráwa wa háláng yámángga átnek. Kálu wáina wa ma sáindaráng.

¹⁹ Sándá sáponga tángga Ánutu inát nák hányon háláng namángga me wa táng nák milunna káin tin no ma pitáená me pingnga álosim watán me kilakngá wa meng tunggap tángga átkuiné. ²⁰ Ánutu málámbá me pingnga álosim wa memeya suring namuk ka wata hánám bu no kalabus kinan átat. No me álosim wa memeyan yáup pá átak, wata ku sándá sáponga hárá Ánutu inát tu watá háláng naminek, watá ku no ma pitáená ámna náráwa yan káin me álosim wa meng tunggap tángga átkuiné.

Me pukon yánuk

²¹ Tikikus yá ku no átkoet me rina rina tángga átkoet wata pingnganá sáminek. Málám wawu nuk náni Táwi yan yáup ámna álosim, no málámba kikiná naráng mánggoet. ²² No wa suring me sándán káin áwángga ku nándá rina átkoemán wata sánán narineráng, hang waháranyon du sáni sáháng káto tainek.

²³ Nan Ánutu yot Táwi Jesu Son Iháhá watá yanuknukna sán pahán láláp sámángga sáháng káto tán du sándá naráng hákhátik hárá káto átang kámá ya narát kikiná hálengguinek. ²⁴ Ámna náráwa niyá Táwi náni Jesu Son Iháhá wata kikiná táwi hánám narángga ma sangguráng wawu Ánutu yá pahán sáminek.

Pol yá Filipai yan papia uying yámuk

¹ Nák ku Pol, Timoti yot nát tu Jesu Son Iháhá watán yáup nangge. Kulá na Pol no papia ná uye ku sate Jesu Son Iháhá watán ámna náráwa it yáilá Filipai káiñ átaráng sándán káiñ áwek. Hang wata kinan ámna ni mití ámna náráwa pin yáni tátáyan, me ámna náráwa ni mití ámna náráwa háláng yámámáyan watán káiñ hányon áwek.

² Nan náni Ánutu yot Táwi Jesu Son Iháhá watá pahán sámán du pahán láláp pá sányot átne.

Polyá Filipai ya narángga sáponga táng yámágga ku wata heronge me Ánutu inánggiuk

³ Nák ku Pol no rám kámá sánda naráng hátinggoet wahára wu heronge me Ánutuna inánggoet. ⁴ No Ánutu yá sán kámuk háláng sásámáya sáponga tángga inánggoet wahára wu pahánna álosim hánám nangnaráng inánggoet. ⁵ Hulátingga sándá Jesu yan tombong háliuráng wahára átang inggálu áwángga átkoeráng wahára sándá nák háláng namángga me pingnga álosim wa ámna náráwa yánanggoeráng wata no álosim hánám naráng sámanggoet. ⁶ No ing hánám há naret, Ánutu málámbáyon iruk sáni kinan káiñ yáup álosim tátáya huláting sámuk wawu málámbá wáina re tángga árán kungga Jesu Son Iháhá watán rám hálezinek wahára wu yáup wa pukon tán sáliknginek.

⁷ Sándu pahánna kinan hánám átaráng, wata ku no sánda álosim hánám naránggoet wawu kándáng hálek. No kalábus kinan átkoet me, káyam bá me páliná táng hang titiya tát áráng hákhátiq tángga me pingnga álosim wawu pálipuk hánám ingga ámna náráwa yánanggoet wahára wu Ánutu yá nák pahán namuk, wáinanyon du sán kámuk pahán sámuk. Pahán wa námuk wahára kungga ku málámbán yáup wa tánggoemán. ⁸ Ánutu málámbá ing wawu pálipuk ingga narángga átak, Jesu Son Iháhá yá sánda kikiná naránggoek Wáinanyon du no sánda kikiná narángga ku pahánna káiñ sán sásáháya táwi hánám naránggoet.

⁹ Rámá rámá no sáponga tánggoet wawu Ánutu ya kikiná nanará káluná me nukngá ya kikiná nanará káluná watá sándán átkuku káiñ emá rewe táwi hánám hálengga kungga átkuinek, hang iruk kán kálu nanará sáni yá táwi hálen kándáng gu wáina kandák ku wáina ingga naráng rákit tángga átkuineráng. ¹⁰ Wáina wata ku ket tárák kámuk wa sándá kándáng kápáng rákit tángga ku resim bu álosim hánám wa ihángguineráng. Wáina wata ku Jesu Son Iháhá watá son áwinek rám wahára wu Ánutu rahálá hárá kandák ká sán hárá ma átnándák ináku rongrongngá hánám átneráng. ¹¹ Wáina átang Jesu Son Iháhá yan háláng wahára kungga ku ket tárák álosim bán páliná watá sándán káiñ tuwatang átne. Iná ámna náráwa yá ku wa kangga ku Ánutu kutná meng tárut taineráng. Sáponga ku wáina kálu táng sámangga áwánggoet.

Polyá kalabus kinan átuk watá ku me pingnga álosim wa táng káto táuk

¹² Yanuknukna, sándá ing narineráng, nák hárá rina tunggafiuq watá Táwi yan me pingnga álosim watán kálu wa ma suwuk, ináku watá hálengga átkoek. ¹³ Wáina wata ku tewe ámna kámuk Rom bán ámna yáilá Sisa yan it pinná tátá me ámna náráwa táwi yon

watá no Jesu Son Iháhá watán yáup tánggoet wata ku ámna kámá yá neháng kalabus kinan tiuráng ingga há nareráng. ¹⁴ Táwi yan ámna náráwa táup táwi hánám bá yon du no kalabus kinan átkoet wata pingngana naránggoeráng. Kulá nák pingngana watá ku pahán yáni táng káto tán Táwi yan káin naráng hákhátik tátá watá káto hálengga átkoek. Wáina tángga ku pikpito ma narená hánghálángningga átang Ánutu yan me wa meng tunggap tángga kunggoeráng.

¹⁵⁻¹⁶ Ámna kámá yá ku nanará álosim wahára átang nák háláng namámáya narángga ku Jesu Son Iháhá watán me pingnga álosim wa meng tunggap tángga kunggoeráng. Ámna wawu ing há nareráng, no kalabus kinan átkoet wawu me pingnga álosim wa táng káto tátáya, wáina hálendu nák ka kikiná hánám naráng namángga ku Táwi yan me wa mengga átninggoeráng.

Iná ámna kámá yá ku no yáup tánggoet wata kalán nán yon du nákka pahán kandák naráng namángga ku neháng hang tingga yáni ya kut yáni táng hip tátáya, wata ku Jesu Son Iháhá watán me pingnga álosim wa meng tunggap tángga kunggoeráng. ¹⁷ Ámna wawu yáni rina átnát wata narángga wata ingga ku wáina tánggoeráng, hang wawu nanará kándáng watá watyot árán ma táng kuráng. Márapmá suwánggoet wawu kalabus kinan átkoet wa, son du márapmá nukngá nák ketnán tinin ingga wata wáina tánggoeráng. ¹⁸ Wáina tánggoeráng enendu káman niyan káin nanará álosim watá átmán Jesu Son Iháhá yan me menggoek, me nanará kandák watá átmán Jesu Son Iháhá yan me menggoek wawu álo kámá re. Ámna kámuk wáina tánggoeráng wawu Jesu Son Iháhá watán me pingnga álosim wa mengga kunggoeráng. Wáina tát tu no heronge hánám naránggoet.

Polyá kámutnet me há átnet wawu álo rewe ingga naruk

¹⁹ Nák ku heronge hára rewe átnet, náuta sánda sáponga tángga nák háláng nanamáya Ánutu inánggoeráng, me Jesu Son Iháhá watán Iruk watá neháng káto tánggoek wata. Na ku ing há naret, márapmá rina tá nehángga átkoek, enendu kálu yará wa met wahára kungga ku Ánutu yá háláng namángga káyam ket yáni háraran son nehindé. ²⁰ Wáina wata ku no pahárra yot hánám ing naret, no hánghálángningga átang gu náut kámá kandák káman ma táindat. Kandák káman tángga ku Ánutu rahálá hára reprepma naringgom. Inggálu me mériya wawu pikpito ma narená káto re átang ket tárak álosim rámá rámá tángngátat wa rewe tángga átnet. Kámutnet me átnet wawu rina rina tánggoet watá ku Jesu Son Iháhá wata kutná meng tárut táinek. ²¹ Iná nákkán nanará kái wawu ing, no ma kámurená átnet wata hulá wawu Jesu Son Iháhá wata kutná meng tárut tángga átnet, iná há kámutnet wawu álosim hánám, náuta Jesu yot átnemát. ²² Iná no ma kámurená átnet wawu yáup tángga áre yáupna wata páliná yá álo kámá ságga átnek. Kámutnet me há átnet wawu álosim re, enendu resim bu álosim hánám? Wawu ma narát. ²³ Yayará wawu álosim rewe. No kung Jesu Son Iháhá watyot átnet wawu álosim hánám ingga naret. Kámutang kung Jesu yot átnet watá ku káwak kái átnát wa táng hátek. ²⁴ Wáina enendu káwak kái há átang sán háláng sáminet wawu kutná táwi hánám. ²⁵ No me wawu pálipuk ingga narángga átkoet, wata ku no ing há naret, no káwak ketnán há átang yáup tángga háláng sáme naráng hákhátik sání yá káto hálen heronge átneráng. ²⁶ Wáina tae ku rám no son sásáháya sándán kái áwinet wahára ku sándá nák nahángga ku Jesu Son Iháhá wata heronge táwi hánám táng mángga ku kutná meng tárut táineráng.

Ánutu yá Filipai iháng toliuk ngáyá ku márapmá susuwáyan káluná wa hányon mengga ting yámuk

²⁷ Kutná táwi hánám wawu átkuku sáni yá kándang re árán Jesu Son Iháhá watán me pingnga álosim wa rewe isutang átkuineráng wa. Wáina árat tu no áwángga sáhinet, me pingnga sáni re narinet wahára ku no ing há narinet, sándu káto hálengga pahán káman me nanará káman hára re átang gu hánghálángningga ámna náráwa yan naráng hákhátik káin me pingnga álosim wa táng káto táng yámineráng. ²⁸ Niyá yáup wata ingga sáháng káyam tát tu ma pitáindaráng. Wáina tát sáhángga ku káyam bá ku ing narineráng, nándu Ánutu yá náháng lem há táinek, iná sándu málámbá háláng sámángga son sáhinek ingga sáhángga ku wáina narineráng. Ánutu málámbá ku wáina hánám táinek. ²⁹ Ánutu yá Jesu Son Iháhá wata naráng háting mámáyan káluná wa táng toling sámuk waháranyon du Táwi ya naráng háting mánggoeráng wata ku wa isutang gu márapmá susuwáyan káluná wa hányon mengga ting sámuk. ³⁰ Sándá márapmá rina suwánggoeráng wawu no sáni yot wakáin átang suwánggiut wáinanyon, hang rám nahára kalabus kinan átang suwángga átkoet wáinanyon.

2

Pahán káman átang gu ámna náráwa iháng álolo tainemán

¹ Sándá Jesu Son Iháhá watyot tántápin tángga átkoeráng, wata ku málámbá pahán sáni táng tárut tángga átkoek. Me Jesu yá sánda kíkiná hánám naránggoek, wata ku sándá pahán láláp tángga átkoeráng. Me sándá Iruk Káungá watyot pahán káman átkoeráng. Hang Ánutu yá sánda urák sáni narángga sáháng álolo tánggoek. ² Sáni wáina átang gu nanará káman re kámá ya kíkiná narángmán narángmán tátá watá orek sáni hára árán pahán káman re átnéráng. Iná sándá wáina átnéráng hálen wawu nák pahánnna yá álosim hánám háleinek. ³ Rina rina táineráng wahára wu sáni ya re narát árená hálen kut sáni táng hip ma táindaráng, ináku sáni ya narát háená hálen kámá kápát kut yáni táwi ina háleineráng. ⁴ Sán káman káman dá sánin pahán káin rina átak wata re ma nariñdaráng, ináku ámna náráwa nukngá yan pahán káin rina átak wa háláng yámániñ ingga narineráng.

Jesu Son Iháhá yá málám tángga han Ánutu yá táng áráng tiuk

⁵ Pahán nanará sáni wu Jesu Son Iháhá watá pahán nanará rina tingga átkoek wáinanyon tingga átkuineráng. Kulá pahán du ing tingga átkoek:

⁶ Málám bu Ánutu yon, enendu watá Ánutu yan uliháláng nák hára átak wa káto tángga árin ingga ma naruk.

⁷ Ináku málámbán kut táwi wa wáina san árán málám tán ále hánám háliuk. Ámna nangge hánám hálengga yáup nangge hánámá kutná muná ina háliuk.

⁸ Ámna nangge hánám wáina hálengga ku málám tángga hangga Ánutu yan nanará isutang kámutuk. Wa kámutuk wawu hulá kámá hánám, wawu maripong hára kámutuk wa.

⁹ Hulá wata hánám bu Ánutu yá Jesu táng hip táng áráng tin árená hánám árán, kut káman imuk wawu álo kámá hánám, kut watá ku kut kátu wa erek hánám iháng hátek.

10 Ánutu yá wáina tán du alek káiinnan, me káwak káiinnan, me káwak tárang káiinnan
 watá kámuk hánám turingga hangga tun yáni hárá imángga Jesu kutná meng tárut tángga wata tárang káiin re átneráng,
 11 hang milun kámuk ká ing meng tunggap táineráng,
 “Jesu Son Iháhá wawu Táwi” ingga meineráng. Wáina meineráng wawu Nan Ánutu kutná meng tárut táineráng.

Nándá ku ámna náráwa orek yáni hárá alek káiin hitung gá ina Yamá mangga átkuinemán

12 Wáina hálendu, yanuknukna pánpáliná, sándá ku rámá rámá Ánutu yan milun isutnándaráng, wáinanyon du inggálu wáina re isutang átkuinérang. No sányot áre wahára re ma isut kuindaráng, ináku sányot átnet me ma átnándát wawu sándá ku kándáng re átang átkuinérang. Ánutu yá son sáhángga ku sándá málámba rahálá hárá rongrongngá hánám háháleya ku wata yáupmá tángga átkoek, wata ku wata narángga sáni tángga hangga Ánutu tárang káiin átang gu mukmuro táninggom ingga wata pikpito narángga hánghálángngingga átang ket tárak álosim wa rewe tángga átkuinérang. 13 Ánutu málámbá pahán sáni kinan káiin yáup tángga árán pahán sáni táurán du sándá rina tátaya narek wawu málámbá háláng sámán wa tánggoeráng.

14 Sándá rina rina táineráng wata mená yon táwi tángga menmenná pálak ma táng kuindaráng. 15-16 Wáina tángga ku Ánutu nángánhangge yá ina átang ámna náráwa rahán yáni hárá kandák ma árená rongrongngá kándáng re átneráng. Me átkukuná pálak wa tángga átang ámna náráwa yámámáya tángguineráng, hang ámna náráwa niyá kálu kándáng wa sangga kandák hánám átaráng wata orek yáni hárá alek káiin hitung gá yam yáni mangga átnándaráng sándá wáinanyon átkuinérang. Wáina átneráng watá ku Jesu Son Iháhá watá son áwinek rám wahára wu no sándá ket tárak álosim tánggoeráng wata heronge narángga meng toling sámángga ku ing narinet, no yáup táwi rina tánggiut watá hánámá ma háliuk ingga narinet. 17 No Táwi yan yáup tánggoet wata ámna kámá yá nák nutkámut tátaya tánggoeráng. Sándá Jesu ya naráng hating mánggoeráng, wawu átkuku sáni wa taha sáni ina Ánutu yan alta káiin tinggoeráng. Iná nák há nutkámut tát hálendu nák sipna watá ku taha titiya wáin kulená wa ina hálendu sándá átkuku sáni táng taha ina tinggoeráng wata ketnán kukuliyan wáina háleinek. Wáina tunggafeinek enendu nák ku heronge rewe átang átkuiné, hang no sányot heronge tángga átang átkuiné. 18 Kulá wáinanyon du sándá heronge rewe táineráng, hang sándá nákkot heronge tángga átkuinemán.

Polyá Timoti suring mán Filipai káiin kukuya miuk

19 Táwi Jesu yá narán álo hálen wawu Timoti suring me sándán káiin kungga rám rina hárá nákkán káiin son áwinek wahára ku sándán me pingnga nanán narángga ku no heronge narinet. 20 Ámna nukngá kámá wa ina nákkot nahára kámá ma árak, iná ámna málám náwu nákkot pahán káman hálen sán háláng sásámáya pahán yot yáup tánggoemát. 21 Ámna nukngá kámá wu yáin pahán káiin rina átak wata rewe narát árená hálendu Jesu Son Iháhá yan yáup wa meng isurát kuku wata ma narángguráng. 22 Iná Timoti yan ket tárak álosim wawu sáni kangga ku yáup ámna álosim ingga sáni há kangngátaráng wa. Sáni há nareráng wa, watá háláng namán du me pingnga álosim wata

yáupmá tánggoemát wawu nangge káman dá naning háláng imángngátak tárak wáinanyon. ²³ Wáina wata ku no sopmuná ingmen suring me sándán káin áwánggim, enendu hulátingga hánám bu nák hárä rina tunggafen káin ingga wata hálet. ²⁴ Iná nák ku ing hánám há narángga átat, Táwi ya kálu táng toling namán du máriya sim bu hányon áwángga sáhinet.

Polyá Epafrotitus suring mán Filipai káin kukuya miuk

²⁵ Kulá hang nanará káman du ing naret, Epafrotitus kálak há suring me sándán káin son áwinek. Ámna wawu nák nukna me yáup nákkot káman tángngátamát, hang ámna wawu tewe ámna yá hánghálángngingga erawángngátaráng tárak wáinanyon du miti yáup tánggoek. Ámna wawu sáni suring mát áwáng sánin me nanuk. No náut ta kesák táut wahára háláng namámáya suring mát áwuk. ²⁶ Ámna málám wawu sán sásaháya táup tángga átak, hang ing hányon naruk, málámbá ilalák táuk wawu sándu há naruráng, enendu málám bu álo háliuk me muná wawu sándu ma naráráng, wata ku pahán márap táwi hárä átak. Wáina hálendu, no suring me sándán káin kuinek. ²⁷ Wawu pálipuk, ilalák márapmá hánám tángga hálá kámutuk, enendu Ánutu yá urákgá narángga ku ilalákgá wa tán álo háliuk. Ánutu yá wata re urákgá ma naruk, ináku nák ka urákna hányon naruk, wawu márapmá táwi nukngá yá nákkot átnát ta ma naruk. ²⁸ Wáina wata ku no há hánám suring me áwán du sándá kat álo árán kangga heronge narineráng, me no sánda ingga narángpak ma táindát. ²⁹ Rám Epafrotitus yá sándán káin áwáng hinek wahára wu sándá ku wa Táwi kutná hárä álo kámá áwelák ingga inángga heronge táwi hánám táng mineráng. Sándá ámna wáinaná wawu kut yáni táng hip tángguineráng. ³⁰ Jesu Son Iháhá watán yáup pa ingga átkukuná hálá sáuk. Málámbán átkuku wata narán táwi ma háliuk, ináku nák háláng nanamá wata narán táwi háliuk. Sándá háláng nanamáyan wawu káluná muná, wáina wata ku Epafrotitus yá sándán kome tángga nák háláng namánggiuk.

3

Niyá Jesu ya naráng hárting minek wawu ámna náráwa kándáng hánám

¹ Yanuknukna, me nukngá ing sánin, Táwi ya heronge hánám naráng mineráng.

No me ing son uying sámámáya takta ma narát, náuta me nátá ku háláng sámán álo kámá átneráng.

² Ámna kámá ang páyom bá ina ket tárak wái k tángga átninggoeráng ga ku sándá háleng rákit kándáng tángga átkuineráng. Ámna wáinaná watá ku ámna ing yánang tolinggoeráng, "Sándá átkuku sásáliná muná wa táníng ingga wawu kip sáni wa mamará hálezinek." Me wáina yánangga átninggoeráng, enendu me wawu kusák hánám. ³ Iná nándu Ánutu yan ámna náráwa pánpálíná hánám. Nándu Iruk Káungá watán háláng hárä Ánutu ináng sákqinggoemán. Nándu Jesu Son Iháhá watán yáup hárä re ku Ánutu yá son náhuk wata heronge hánám narángga Jesu kutná meng táirut tánggoemán, wáina wata ku, ing há naremán, ámna yá yáni ya sut yáni hárä tárak hulá hulá rina tángngátaráng watá kámá ma háláng yámindák.

⁴ Iná sut tán kutná kutná watá álo háláng nánamáyan iná wawu nák ku álo kámá hánám wáina átgem. Ámna kámá yá sut tán kutná kutná hárä háláng yáni

tin átaráng wáina no átang iná wawu no erek hánám iháng hátinggem. ⁵ Nák ku tunggafengga rám 8 áre ku kepna maruráng. Iná nák ku Israel ámna náráwa waháranan, me tombong Benjamin waháranan, me nanna me mamna wawu tombong Hibru hánám wata ku nawu Hibru hánám bon. Nák ku tombong Farisi hálendu Moses yan meng rákit me wa kándang hánám isutnándat. ⁶ Uláp pu no Jesu yan ámna náráwa wawu Ánutu káyammá ingga naránggiut, wata ku Ánutu kutná meng táirut tain ingga ku wa iháng lem táup hánám tánggiut. Iná ámna náráwa yá meng rákit me wahára ting kung nákkán átkuku wa káineráng wawu nákkán kandák kámá ma káindráng.

⁷ No uláp pu ále hulá hulá wáina tae Ánutu yá wa kápángga ku neháng áolo táinek ingga wáina tánggiut, enendu inggálu ku Jesu Son Iháhá wata naráng háting mánggoet, wata ku sut hárá hulá wáina tátá wawu nare ále hánám hálenggoek. ⁸ Wata kátu háranyon du ing, no naret tu Táwina Jesu Son Iháhá wata naráng háting mámá wawu kutná táwi hánám, wata ku kutná kutná kámuk hánám wawu kápe ku ále hánám hálenggoeráng. Nák ku Jesu ya naráng háting mángga ku kutná kutná kámuk wawu erek hánám há sang háliut. No wa kápe ku susut ina hálet Jesu Son Iháhá wa rewe káto tángga ⁹ watoyot ronrosin átkuinemát. No meng rákit me watán kálu wa isutnet wata re ámna kándang ma hálezindát. Ináku ámna kándang haháleyan káluná wawu Jesu Son Iháhá ya naráng háting mámá wa rewe. Jesu ya naráng háting mätne ku Ánutu yá ámna náráwa kándang ingga náninek. ¹⁰ No Jesu Son Iháhá wata kándang hánám naráng minán naret. Jesu yá há kámurán Ánutu yan háláng watá son táng táirut táuk. Ánutu yan háláng watá nákkot átnek wata naret. Rám na márapmá suwánggoet wahára ku naráng kung Jesu yá márapmá hányon suwuk wa narángga ku watá neháng káto tánggoek, hang no ku Jesu yan yáup wa háláng imámaya kátkámut ta tiyawinet, tárák wáinanyon du Jesu yá nák háláng namámaya kámutuk. ¹¹ No me wa mengga háet wata páliná yá há tunggafeineráng ga naret, náuta máriya ku Ánutu yá kátkámut háraranan son há neháng táirut táinek ingga naret wata.

Polyá tawon tená hárá kung heheya hururung kungngátak

¹² Jesu Son Iháhá watán ket tárák ká átak wáinanyon hánám nákkán ket tárák watá kung wahára hánám ma árak, wata ku nawu kándang álo átat ingga ma menggem, ináku rámá rámá wu yáup háláng hánám tángga Jesu inanyon haháleya yáupmá tánggoet. Jesu yá no málám inanyon átnát ta narángga málámbán pingnga ya há nehuk. ¹³ Yanuknukna, nawu ket tárák wáina hánám há tángga átat ingga ma narát, iná no nanará káman naránggoet, wawu uláp rina tánggiut wata ma naránggut, ináku yáup háláng tángga ku máriya rina tunggafeinek wa tátá wata nanará tinggoet. ¹⁴ Nák ku yumnak álosim wa tain ingga tawon tená wahára kung heheya hururung hánám kungga átkoet. Yumnak wawu ing, Jesu Son Iháhá watá yáup táuk wahára kungga ku no áráng alek káin Ánutu málámbot álo kámá átnát ta wata ingga mantáng namuk.

¹⁵ Kulá sán niyá naráng hákhátik hárá káto hálengga átaráng hálendu sándá ku nanará álosim no wa met wawu pálipuk ingga narángga ku wa isutneráng. Iná nanará sáni yá kámá átak hálén wawu Ánutu málámbá ku nanará sáni wa táng tolingga táng kándang ting sáminek. ¹⁶ Iná kutná táwi hánám wawu ing, nándu Ánutu yá nanará páliná há námán kangga táumán wa káto tángga átang wa isutnemán.

¹⁷ Yanuknukna, sándá ku nákkán ket tárák rina wa há káuráng, wata ku kung nuknuk sáni hárá sengsáráp tángga ku nákkán ket tárák watá isutkoeráng wáinanyon sándá ku hányon isutneráng. Sándá ku ámna náráwa niyá nándán ket tárák wa kangga wáinanyon isutkoeráng wa kápángga ku wáinanyon isutkuineráng. ¹⁸ Wawu náuta, ámna táup pá yon Jesu Son Iháhá wataán maripong wata káyammá hálengga átaráng wata. Me náwu rám máro hánám há sánangga áwut, wanyon du kula ku rahánna uminá kinan átang wa son sánet. ¹⁹ Ámna wawu sut tán kikiná wa rewe isutkoeráng, wata ku sut tán kikiná watá ánutu yáni hálengoek. Káwak kán kutná kutná wata re narát árená hálén káwak kán tirik tárák reprepmá átaráng wa isusut ta reprepmá ma narángguráng, ináku wa tátaya heronge hánám narángga wáina tánggoeráng. Ámna wáinaná wawu Ánutu yá iháng lem tán muná kuineráng. ²⁰ Iná náni wu it náni hulá wu alek, wata ku Táwi Jesu Son Iháhá watá alek kálu hangga ku son náhinek wata pahán yot hánám háleng mángga átamán. ²¹ Málámbán háláng hárá kutná kutná kámuk hánám wa tán málámba tárang káin árat tu háláng watá yon du káwak sut náni nátá márapmá suwánggoeráng wa tán kokolingga hulá kámá hálengga ku málámba sutná yá átak ina álosim hánám hálezineráng.

4

Heronge hárá pahán káman átang nanará álosim wa tángga átnemán

¹ Wáina wata ku, yanuknukna, sándá ku wáina re átang gu Táwi hárá káto yáreng kátingga átkuineráng. Nák ku sánda kikiná hánám narángga ku sán son sásáháya álo kámá hánám naránggoet. No yáup háláng rina táut wata páliná wu sán, wata ku no sánda heronge hánám naráng sámánggoet.

² Yuodia káling Sintike, no ing há tainemálák ka naret, sándá ku menmen ma táená ku pahán káman átkuinemálák, náuta sán yayará wu Táwi yan yáup náráwa. ³ Iná yáup náti káman hánám tángga árená kák ku ing kanindet, ko ku náráwa yará wa háláng yámátá ku watá pahán káman átkuinemálák. Náráwa yará watá nákkot káman átang yáup háláng tángga Jesu yan me pingnga álosim wa ámna náráwa yánangga átkumán. Náráwa yará wa, me Klemen yot tu ámna náráwa nukngá kámá átaráng watyot kámuk náni káman átang gu me pingnga álosim wa yánangga átkumán. Ánutu yá átkuku yan papia hárá kut yáni há uying san átaráng.

⁴ Rámá rámá Táwi ya heronge naráng mineráng. Son me wanyon ing meindet, heronge naráng mineráng! ⁵ Sándá ámna náráwa kámuk iháng pahán láláp táng yámát tu pahán láláp sáni wa hiták káineráng. Táwi yá áwáwáyan rám wawu hâtewingga átak. ⁶ Náut kámá káman da narángpak ma táindaráng, ináku rámá rámá náut ta narángga ku sáponga tángga Ánutu heronge me inángga ku háláng sásámáya inángguineráng. ⁷ Wáina tángga ku pahán láláp Ánutu yá námánggoek watá pahán nanará sáni kándáng pinná tángga átnek. Ánutu yá pahán láláp námánggoek wawu Jesu Son Iháhá wata naráng háting mánggoemán wata. Ánutu yan pahán láláp wawu álosim hánám, ámna nangge yá wata hulá wa nanaráyan tárák ku muná hánám.

⁸ Yanuknukna, me nukngá kámá ing sánin, rámá rámá ku ing narángga átkuinemán, me pálipuk re isusut, kámá iháng totoli, kálu kándáng isusut, rongronggá re átkuku, náut kámá álosim ba kikiná nanará, kámá yá álosim

rina tát kákápá, álo kámá rewe átnát, me álosim tátne kámá yá wa kangga Ánutu kutná meng tárut tátá, wa hánám narángga wahára re átang átkuinemán. ⁹ Wáina átang gu no me rina sánang tole táuráng me nákkán hára rina naruráng me nákkán hára rina káuráng wa iháng tárak hára tit tu Ánutu pahán láláp márumá watá sányot átnek.

Polyá Filipai yá tahayáni sat málámbán káiñ kuk wata heronge naruk

¹⁰ Kulá rám hásák sim átang áwuráng wahára sándá ma háláng namuráng. Iná rám nahára nák háláng namámáya son naráng hítit no Táwi ya heronge táwi hánám naráng mánggoet. Pálipuk uláp pu háláng nanamáya naránggiuráng, enendu háláng nanamáyan káluná wawu muná. ¹¹ No wáina sánet wawu no kutná kutná ya kesák tángga átang wata ingga ma sánát. Nák ku átnatna káiñ náutá rina tunggafengngátak wawu álo rewe ingga narángngátat. ¹² Kesák átnát rámá me kutná kutná pálak átnát rámá wawu nákkán káiñ há tunggafeng namuk. Rina rina nákkán káiñ tunggafeinek wawu álo rewe ingga há narinet. Sungi na pálak me sungi na muná, hang kutná kutná na pálak me kutná kutná na muná átnet wawu álo rewe ingga narinet. ¹³ Jesu Son Iháhá watá neháng káto tánggoek, wata ku watán háláng hára ku no kálu rina rina watá nákkán káiñ tunggafeinek wawu álo rewe átnet ingga naret.

¹⁴ Enendu no sándá háláng namágga márapmá rina sungga átkoet wa táng láláp táuráng wata heronge naráng sámet. ¹⁵ Kulá Filipai ámna náráwa sáni ing há nareráng, Jesu yan me pingnga álosim watá hulátingga sándán káiñ áwuk wahára átang árongga no Masedonia provins wa sáut wahára wu sándá re ku sup pán kálu nák háláng namuráng, Jesu yan ámna náráwa urum kámá yá ku muná. ¹⁶ Hang it yáilá Tesalonaika wakáin átang kesák tángga átkiut wahára wu sándá rám móro sim bon nák háláng namámáya sup hirarát nákkán káiñ áwánggiuk. ¹⁷ Sándá sup nukngá wáinanyon háláng nanamáya narineráng ingga narángga wata ma sánát, ináku ket tárak álosim wáina wa tángga re árát tu Ánutu yá sáháng álolo táng sáminek ingga naret. ¹⁸ Kulá sup táwi Epaftrotitus imát ihángga áwuk wawu há namuk, iná sup wa sat áwuk watá ku nákkán kesák rina wa erek hánám táng tolin du álo rewe átat. Iná sup wa sat áwuk watá ku Ánutu ya towet sing mát mungnganá kikiná hásin álosim narángngátak wáina. ¹⁹ Ánutuna wawu kutná kutná kámuk hánám wata márumbá yáni. Wáina wata ku málámbá náuta kesák tángga átkoeráng wa sáhángga ku Jesu Son Iháhá yan yáup wahára kungga ku wa sámángguinek. ²⁰ Nan náni Ánutu wawu rámá rámá sásáliná muná kutná meng tárut tángga átkuinemán. Wa pálipuk.

Polyá káe álo ná meng san Filipai yan káiñ kuk

²¹ Sándá nákkán káe álo* táng kung Jesu Son Iháhá watán ámna náráwa kámuk yáneráng. Hang nuknukná nákkot átaráng watá káe álo yáni hányon meng sat sándán káiñ áwek. ²² Jesu yan ámna náráwa it yáilá nahára átaráng watá káe álo yáni meng sat sándán káiñ áwek, me Jesu naráng mená Rom bán ámna yáilá Sisa watán it kinan yáup tángga átkoeráng watá káe álo yáni pahán yot hánám meng sat sándán káiñ áwek.

* **4:21:** Me “káe álo” náwu Polyá papia ná káen uyiuk ingga ma miuk, ináku Polyá heronge me mengga uyiuk. Polyá papia ná uyiuk wawu hílápma me yonyon me rina kálu uyiuk wawu ma narámán.

23 Táwi Jesu Son Iháhá watá pahán sámángga iruk sáni yot átnek. Wa pálipuk.

Pol yá Kolosi yan papia uying yámuk

¹ Nák ku Pol, Jesu Son Iháhá watán aposel. Ánutu yá málámbán pahán isutang gu no aposel yáup tátaya neháng tunggap táuk. Nuk náni Timoti ku nákkot átamát.

² No papia ná uye ku sate nuknuk náti sán it yáilá Kolosi hára átaráng sándán kánek áwek. Sándu rongrongngá hánám átang Jesu Son Iháhá wata naráng háting mángga ku naráng hákhátik sáni ma sáená káto hánám tángga átkoeráng.

Nan náni Ánutu yá pahán sámán pahán láláp pá sányot átnek.

Kolosi yá Jesu ya pálipuk hánám naráng háting mángga átkoeráng

³ Nát tá sáponga tánggoemát wahára wu rámá rámá sánda narángga Táwi náni Jesu Son Iháhá wata Naning Ánutu wa heronge me inánggoemát. ⁴ Sándá Jesu Son Iháhá wata naráng háting mángngátaráng, me Jesu yan ámna náráwa wata kikiná naráng yámángngátaráng wata ingga met narángga ku wáina tánggoemát. ⁵⁻⁶ Rám me páliná, me pingnga álosim, watá sándán káin áwuk wahára ku Ánutu yá alek kán kutná kutná álosim málámbán ámna náráwa yámámáya tiyawingga san átak wata sánát naruráng. Kulá inggálu sándá pálipuk há hánám tainemán ingga narángga wa tátaya hálengga átkoeráng, wata ku Jesu ya naráng háting mángga kámá ya kikiná naráng yámánggoeráng. Káwakngá káwakngá me pingnga álosim wa mengga kut narángga ámna náráwa yá wa isutang árát me páliná watá páliná álosim ságga kungga átkoek. Kulá sándu wáinanyon, hulátingga hánám Ánutu yá pahán námánggoek watán me páliná wa kándáng hánám há narángga wa tauráng hára átang áwángga inggálu sán hára wáinanyon páliná ságga átkoek. ⁷ Epafras yá me pingnga álosim wa sánang tolin du wa narángga tauráng. Epafras wawu Jesu Son Iháhá watán yáup ámna álosim, nányot yáup káman táená. Nándá wata kikiná hánám naráng mánggoemán. Watá nán kurák mätap náni tángga sándán káin kungga Jesu yan me pingnga álosim wa sánu. ⁸ Ámna watá ku sándu Iruk Káungá watán háláng wahára kungga Ánutu yan ámna náráwa wata kikiná narángngátaráng ingga nánu.

Ánutu yá Kolosi háláng yámámáya Polyá sáponga táuk

⁹ Wáina wata ku hulátingga sándán pingnga wa narumát wahára átang áwángga inggálu átamát wahára ku rámá rámá sáponga tángga Ánutu inánggoemát wawu sán háláng sámán du málámbá sándá rina átnat ta narek wa kándáng narát tu Iruk Káungá watá nanará álosim wa sámán nanará watá sándán káin táwi hálaleyá. ¹⁰ Wáina sáponga tánggoemát wawu nát tá ing narángga wata, sándá ket tárák álosim Táwi yá sándá rina átnat ta narek wa há hánám tángga átang gu Ánutu málámba kándáng naráng mángga árát nanará sáni watá táwi hálengga kungga árán du sándá ket tárák álosim kámuk wa tángga árát watá páliná álosim ságga árát tu málámbá wa kangga álosim naráng sáminek. ¹¹ Hang sáponga ing hányon tánggoemát, Ánutu yan háláng wawu táwi hánám yamá siceretrá pálak emá re átang watá háláng sámán du sándá káto átang márapmá hulá hulá wata kinan háineráng enendu heronge rewe pahán láláp hára átang márapmá wa suwángga átkuineráng. ¹² Wáina átang gu Nan náni heronge me inángguineráng. Málámbáyon tán du sándá

málámbán ámna náráwa páliná háliuráng, wata ku ámna náráwa sán yamá kinan átaráng watá alek kán kutná kutná álosim sásámáyan tiyawiuk wawu álo ihineráng ingga miuk. ¹³ Páyung watán háláng wata tárang káin áratne watá pin náni tágga átkiuk, enendu Ánutu málámbá son náhángga náháng málámba Nanggená kikiná hánám naráng mángngátak watán kumbi kinan tingga málámbá pin náni tágga átkoek. ¹⁴ Nanggená watán yáup wahára kungga ku Ánutu yá son náháng yungga nándán mukmuro wa yawonduk.

Jesu Son Iháhá watá kutná kutná kámuk hánám wa iháng hátingga áráng átak

¹⁵ Nándá Ánutu ma kakayan, enendu Nanggená wawu Ánutu málámbon, wata ku Jesu há naráng memán hálendu Ánutu há naráng memán hálek. Nanggená yáilá ku wa, wata ku kutná kutná málámbá narán tunggafiuuráng wata yáin yáni ku málám wa rewe. ¹⁶ Nanggená wahára kungga ku Ánutu yá kutná kutná kámuk hánám wa iháng tunggap táuk. Alek káin me káwak káin, rahán dá kakayan me ma kakayan, angelo me iruk hulá hulá átaráng me kutná kutná uliháláng yáni pálak átaráng wawu Ánutu yá Nanggená wahára kungga ku Nanggená málám watán da iháng tunggap táuk. ¹⁷ Nanggená wawu há árán torong káin du ále kutná kutná watá tunggafiuuráng, hang watá tán kutná kutná kámuk hánám watá kándáng re átkoeráng. ¹⁸ Nanggená málám bu miti ámna náráwa wata yáin yáni, hang miti ámna náráwa wawu wata sutná. Watá yon du miti ámna náráwa watán átkuku wata hulá, me kámurená háranan dá son tátárut wawu málámbá kálak máta yáriuk, wata ku kutná kutná kámuk hánám ba yáin yáni háliuk. ¹⁹ Ánutu málámbán káin nanará me háláng me átkuku rina átaráng watá erek hánám Nanggená wahára átneráng ingga miuk, wata ku Ánutu málám bu Nanggená wahára átak. ²⁰ Jesu yá yáup táuk wahára kungga ku Ánutu yá alek káin me káwak káin kutná kutná kámuk hánám átaráng watá málámbot pahán káman háháleyan káluná wa sariuk. Kálu wawu ing, Jesu yá maripong hárá kámurán sípmá yá sungguliuk wahára kungga ku Ánutu yot pahán káman háliumán.

²¹ Uláp pu sándu Ánutu yot sansan átang gu nanará kandák me ket tárak wáik wa tánggiuráng wahára kungga ku wata káyammá átkiuráng. ²² Wáina átkiuráng, enendu inggálu ku Jesu Son Iháhá watá málámbán káwak sut wa táng kung kátkámut kálu hárá tiuk wahára kungga ku Ánutu yá tán du sándá málámbot pahán káman há háliuráng. Wáina tán du rahálá hárá rongrongngá káungá hánám árat sán sáháng áwáng kondolá hárá tin du ni kámá káman dá me hárá sáháng titiyan tárak kámá muná. ²³ Kulá sándu naráng hákhátik wa káto tángga kándáng átkuineráng. Ánutu yan me pingnga álosim watá ku nanará káman ing nánang toliuk, nándá ku Ánutu yá alek kán kutná kutná álosim wa náminek ingga hálengga átnemán. Náut kámá káman dá sángsárungingga sáháng uyingga kun nanará wa sanirot. Me pingnga álosim wawu káwak ketnán ámna náráwa kámuk hánám átaráng watán káin meng isurát kuk, hang nák Pol nák ku me pingnga álosim watán yáup ámna hányon háliut.

Polyá Jesu yan ámna náráwa háláng yámámáya yáup tánggiuk

²⁴ Nák ku sán háláng sásámáya márapmá suwánggoet wata heronge narángga átat. Jesu Son Iháhá watá márapmá me láwit rina rina no susuwáyan da mengga tiuk wawu málámbá márapmá rina suwuk wáinanyon no kámuk

hánám ma suwut, wata ku yáup emá re tángga átang kungga sutna hárá márapmá rina wa erek hánám sung hálinet. No wáina tánggoet wawu miti ámna náráwa wa háláng yámámáya tánggoet, wawu Jesu málámbá sutná wa.

²⁵ Ánutu málámbá neháng tunggap tán du no Jesu yan ámna náráwa háláng yámámáyan yáup ámna háliut. Nákkán yáup wawu Ánutu yan me erek hánám sánang tolinggoet wa.

²⁶ Málámbán me náwu Ánutu málámbá uláp pon táng kilak ting san rám hásák hánám átang áwuk, wáina hálendu ámna náráwa yáma narená átkiuráng. Iná inggálu wawu Ánutu málámbáyon Jesu yan ámna náráwa rahán yáni hárá me wa táng hiták tiuk.

²⁷ Ánutu yá málámbán pahán isutang gu me kilak átuk wa táng hiták tiuk. Me wawu álosim hánám watá ámna náráwa káwakngá káwakngá átamán wa kámuk hánám álo háláng náminek. Me wawu ing, Jesu Son Iháhá wawu pahán sáni kinan káin átak, wata ku watá sángot kung alek káin kutná kutná álosim tiyawing sámuk wa sáminek ka wata hálengga átkoeráng.

²⁸ Nándu pahán náni káin ing naránggoemán, ámna náráwa yá Jesu Son Iháhá wata naráng hákhátik hárá káto hánám hálengga árát tu nándá yángot kung Ánutu rahálá hárá tinemán. Wáina naránggoemán, wata ku nándá me pingnga álosim wa meng tunggap tángga ámna náráwa káman káman yánánggoemán. Wáina tángga ku ámna náráwa kámuk hánám rina kákámá ma tátáya mená yánángga nanará álosim Ánutu yá námená wa isutang yánáng tolinggoemán.

²⁹ Wáina wata ku no hánghálángngingga átang yáup wa tánggoet. Jesu Son Iháhá yá málámbán háláng táwi wa namánggoek wahára kungga ku wáina tánggoet.

2

Naráng hákhátik hárá káto átang gu me kusák wa káting hang tinemán

¹ No sándá ing narineráng ga naret, no sán me ámna náráwa it táwi Laodisia káin átaráng wa, me ámna náráwa kátu nák kurák mätapna ma naráráng wa háláng sásámáya hánghálángngingga átang yáup wa tánggoet.

² Yáup wa tánggoet wawu sán pahán sáni táng káto tátáya, me pahán sáni seng tárut tae Ánutu yan ámna náráwa kikiná kápángga pahán káman átnát wata. Sándá no me wa met wáina átang gu Ánutu yan me pingnga álosim wa kándáng hánám naráng rákit tángga wahára kungga ku iruk kán kálu kutná kutná álosim hulá hulá átaráng wa ihereráng. Wáina tángga ku Ánutu yan me kilakngá wata hulá wawu Jesu Son Iháhá wa ingga narineráng.

³ Jesu Son Iháhá watá rewe ku álo háláng námán nanará álosim tángga Ánutu yan me maming tái álosim hánám wa kándáng hánám naráng rákit tainemán.

⁴ Ámna kámá yá sángsárungingga me karo táng sámánirot ingga no me ná sánet.

⁵ Nák ku sányot ma árat, enendu iruk kálu ku sányot hárá átat, hang sándá ket tárak álosim tángga naráng hákhátik sáni Jesu Son Iháhá hárá káto hálengga átaráng wa met narángga heronge naráng sámánggoet.

Jesu Son Iháhá yot tántápin tángga átang gu átkuku páliná wa tainemán

⁶ Wáina wata ku Jesu Son Iháhá wawu sáni Táwi náni ingga hárá táuráng, wata ku watyot emá re átkuineráng.

⁷ Káráp pá káwak uminá pálak hárá ráhulá kun átaráng hengga átnándak Wáinanyon du sándá Jesu hárá káto hálengga átnéráng. Me pingnga álosim sánuráng wahára káto yárengga árát tu naráng hákhátik sáni watá káto hálengga árán du Ánutu heronge me táwi hánám inángguineráng.

8 Kándáng hánám háleng rákit tángga átneráng! Ámna kámá yá miti yan kálu nanará kusák me, me hánámá hánámá wa sánát tu sándá watán nanará wa ma isutnándaráng. Ámna wáinaná wawu Jesu Son Iháhá watán nanará ma isutnándaráng, ináku ámna nangge yan nanará yot káwak kán nanará wa isutnándaráng.

9 Jesu Son Iháhá wawu ámna nangge hánám háliuk, ngayá ku Ánutu málámbon. Ánutu málámbán káin nanará me háláng me átkuku rina átaráng watá wahára erek hánám átháleráng. **10** Angelo me iruk hulá hulá átaráng me kutná kutná uliháláng yáni pálak átaráng wata yáin yáni ku málám wa rewe, iná sándu watyot tántápin há táuráng, wata ku Ánutu yá átkuku wa sámán du átkuku álosim watá sányot táwi hánám wa átang kuinek. **11** Sándu Jesu yot ronrosin átang gu kep mamará watán hulá kándáng hánám nareráng. Wawu ámna yá ket yáni yá sándán káwak sut mamará hálengngátag wáina muná, ináku Jesu Son Iháhá watán yáup wahára kungga ku pahán kakngá wa yalingga táng san kuk hálek. Kep mamará wata hulá hánám bu wa. **12** Jesu kutná hárá umi kuhuráng rám wahára wu Jesu tanggán káin usuráng wáinanyon sándu Ánutu yá tanggán káin sáháng usuk ina hálek. Wáina tán du Ánutu yá kátkámut kálu wahára Jesu son táng tárut táuk wáinanyon du sándá watán háláng wata naráng hátinggoeráng wahára kungga ku Ánutu yá Jesu yot son sáháng tárut táuk ina hálek.

13 Uláp pu sándu mukmuro hulá hulá wa tángga pahán kakngá wa isutang átkiuráng rám wahára wu há kámurená yá ina átkiuráng, enendu Ánutu málámbá tán sándu átkuku mirak wa tángga Jesu Son Iháhá watyot ronrosin átkoeráng. Ánutu yá mukmuro náni kámuk hánám wa yawonduk. **14** Meng rákit me watá náháng me hárá tingga mukmuro náni wa iháng hiták tin du nándá watán háláng wata tárang káin átkiumán, enendu Ánutu yá me retá náháng me hárá titi wa yawondang gu meng rákit me watán háláng wa táng hang tingga táng Jesu yot maripong hárá kátiuk. **15** Jesu yá maripong hárá kámutuk wahára kungga ku Ánutu yá iruk hulá hulá me kutná kutná háláng yáni pálak watán háláng wa rahán táwi hárá iháng hang tingga tae ále hánám háleráng ingga táng hiták yáliuk.

Jesu yot há kámutumán wata ku meng rákit me watá ma háláng námindák

16 Wáina wata ku ámna kámá yá umi sungi nanayan meng rákit me, me miti yan kálu rám táwi kákápayan meng rákit me, hang yap mirak kán rám me Sabat tán rám watán meng rákit me wa sándá ma isutkuráng ingga meng sámát watán me wa ma narindaráng. **17** Ále meng rákit me wa meme hálek wawu yongnga rewe. Uláp Ánutu yá meng rákit me wa málámbán ámna náráwa yámuk wawu Jesu Son Iháhá yá máriya áwinek ingga wata tárákgá ya ku wa yámuk. Wata ku meng rákit me wata hulá hánám bu Jesu Son Iháhá málám. **18** Iná ámna kámá yá kusák hárá kungga yáni tángga hangga angelo yánáng sáknginggoeráng. Wáina tángga ku sándá wáinanyon há táriráng ingga wata sánánggoeráng. Sándá ámna wáinaná wa yápmat watá sángot kung ket tárák wáik wa tángga átang yumnak álosim Ánutu yá sásámaya tiyawing san átak wa ma ihánirot. Ámna wáinaná wawu ára rina kangngátaráng wahára yárengga átang gu náni wu kut náni pálak ingga narángngátaráng.

Iruk Káungá watán nanará wa ma isurená náni wu nanará náni pálak ingga narángngátaráng, enendu nanará yáni wawu ále hánámá rewe.

¹⁹ Wáina átang gu yáin náni Táwi Jesu wahára ma rosená átkungngátaráng. Káwak sut káman da yailá yá átang gu sutná kátu wa háláng yámángga árán du ulin watá tán du sut seng kunkun táená wa iháng káto tángga átnándaráng. Wáinanyon du yáin náni Jesu watá málámbán ámna náráwa wa háláng yámángga árán du málámbot káman hánám átkoeráng. Wáina átang gu Ánutu yan háláng hárá Jesu sutná watá tihangga kungga átkoek.

²⁰ Sándu Jesu Son Iháhá watoyt há kámuturáng, wata ku káwak kán nanará wata tárang káin ma átnándaráng. Rina ta ku káwak ámna yá ina átninggoeráng? Rina ta ku me wáina isutneráng ingga meng rákit me kámá ing tená wa isutkoeráng, ²¹ “Ma ihindalák, ma náindalák, ma ihánggápindalák”? ²² Meng rákit me wáina watá ku káwak ketnán kutná kutná ku sopmuná wái hálezineráng wata rewe mek. Meng rákit me wáina wawu ámna yá re narát tunggafen du wáina isusut ta nánená, wata ku sándá wa ma isutnándaráng. ²³ Meng rákit me wáina wawu ing, miti yan kálu meng rákit mená hulá hulá, me kusák hárá kungga yáni tángga haha, hang káwak sut hárá kálu rina rina kandák tae Ánutu yá nahángga álosim narág námič ingga tátá. Kámá yá ku me wáina wawu pálipuk nanará álosim ingga narángga átkoeráng, enendu me wáina watá háláng námán pahán kakngá yá ket tárák wái k tain ingga naránggoek wata hálángngá tángga hahayan tárák ku muná.

3

Jesu Son Iháhá watoyt kámurená háraranan son tárutumán

¹ Ánutu yá Jesu Son Iháhá watoyt kámurená háraranan son sáháng tárut túuk, wata ku alek kán kutná kutná álosim wata pahán kinan hánám kikiná narángguineráng. Alek káin irawa wawu Jesu Son Iháhá watá Ánutu ketná álák kálu putung átkoek. ² Rámá rámá nanará sáni wu alek kán kutná kutná rina átaráng wata re nanará sáni kinan káin narángga átkuineráng. Iná sándá ku káwak kán kutná kutná rina rina átaráng wata ma narángga átkuindaráng. ³ Sándán pahán kakngá wawu há kámurán du átkuku sáni wawu Jesu Son Iháhá watoyt kilak árán Ánutu hárá tápingga átkoeráng. ⁴ Jesu Son Iháhá wawu átkuku sáni wata hulá, wata ku rám Jesu yá hiták hálezinek wahára ku sándu watoyt yamá hálángngá pálak wahára hányon hiták hálezineráng.

Nándu ámna náráwa mirak háliumán

⁵ Wáina wata ku káwak kán ket tárák rina sányot átek wa erek yápmang hálezineráng. Ket tárák ing wata met, márámamák, ket tárák reprepma, pahán dá tárurán ket tárák kandák tátá, me há árán nukngá ya mekmek. Há árán nukngá ya mekmek wawu ánutu kusák ináng sákgená wáinanyon. ⁶ Ket tárák kandák wáina táená wawu Ánutu yan milun yalingngátaráng, wata ku málámbán pahán káráp watá ihinek. ⁷ Sándu uláp Jesu ya ma naráng háting muráng wahára wu ket tárák kandák wáina wa há tánggiuráng.

⁸ Iná rám nahára ku ket tárák ing wa erek sang hálezineráng, kuk tángmán tángmán, pahán káráp, ket tárák kandák kámá yáyále, mengmán mengmán me, me wái meme. ⁹ Me kusák nangge nuk sáni ya ma mengguindaráng, náuta sándu pahán kakngá isusut wawu há sáuráng. ¹⁰ Iná sándu ámna náráwa mirak há hálengga átninggoeráng. Ánutu málámbáyon tán mirak hálengga

átkut rámá rámá málámba kándáng naráng mámá wa sámán átninggoeráng, hang málámbá tán málám inanyon hálengga átninggoeráng. ¹¹ Kulá nán ámna nárawa mirak háliumán wawu tárák káman re átninggoemán. Tombong Grik me tombong Juda háranan, kep marená me ma marená me, me kámá kámá káinnan, me káwak kámá kámá káinnan, me yáup nangge hánámá tirik tárák kán me yáup nangge muná along árená, wáina wawu kutná táwi ingga ma narindamán. Ináku kutná táwi hánám wawu Jesu Son Iháhá wa rewe, iná málám wawu nán kámuk ka kinan átak.

Kámá ya kikiná nanará kálu wahára átnemán

¹² Ánutu yá sándu nangán pingnga ingga sáháng há kankalingga ku sánda kikiná hánám naráng sámánggoek. Wáina wata ku sándu ket tárák ing wa tángga átneráng, kámá ya urák yáni narángga kándág iháng totoli, sáni tángga haha, pahán yámámá, sopmuná pahán káráp ma tátá. ¹³ Sándá nangge nuk sáni káman dá ket tárák káman tán wa kingga takta narángga hálén wata pahán káráp ma táng mindaráng, iná sándá ku wata pahán láláp táng mineráng. Hang sánda kandák káman táng sámán hálén wawu watán kátu wa sáineráng. Táwi yá sándán kátu wa sáuk, wata ku sándá wáinanyon nangge nuk sáni yan kátu wa sáineráng. ¹⁴ Kámá kikiná kápineráng, watá ku ket tárák álosim kátu átaráng wa erek iháng hátingga ku wa iháng káto tán háláng yáni pálak átaráng.

¹⁵ Sándu sut káman dá re ina átkoeráng, hang pahán káman átnát ta Ánutu yá mantáng sámuk, wata ku sat Jesu Son Iháhá watá pahán láláp sámánggoek watá ku pahán sáni pinná tángga átnek. Rámá rámá Ánutu heronge me inángga átkuineráng. ¹⁶ Jesu Son Iháhá watán me wa táng pahán sáni káin káto ting sat árán nangge nuk sáni wa rina kákámá ma tátáya mená wa yánángga ku nanará álosim watá sányot árán wa yánáng tolit tu watá ket tárák álosim wa rewe tángga átkuineráng. Pahán sáni káin Ánutu heronge me inángga ku Kap Papia káinnan, me mití kap waháranan, me Iruk Káungá yá pahán sáni káin kap rina sáminek wa mantáng kuineráng. ¹⁷ Me rina mengguineráng, me yáup rina tángguineráng, me ket tárák kámuk rina tángguineráng wawu Táwi Jesu kutná hárá rewe tángguineráng, hang Jesu kutná háranyon du Nan náni Ánutu heronge me inángguineráng.

Ámna náráwa yot tu nángánangge yáni watán me yángorá

¹⁸ Nárawa sándu, nánáun sáni ya tárang káin átkuineráng, náuta kálu wáina watá ku Táwi rahálá hárá kándág hález.

¹⁹ Ámna sándu, áwáwá sáni wa kikiná kápángga ku pahán yáni táng wáik ma táindaráng.

²⁰ Nangge sándu, nan mam sáni tárang káin átang rina rina met milun yáni suwángga átkuineráng, náuta Táwi wawu ket tárák wáina wata heronge narek.

²¹ Iná nanan yáni sándu, nángánangge sáni yá rina kákámá tát táup hánám ma yánáng seindaráng. Wáina tát pahán káráp tángga pahán yáni yá han ket tárák álosim ma tánggatnem ingga naránirot.

Yáup nangge hánámá yot tu ámna hulá yáni watán me yángorá

²² Yáup nangge hánámá sándu, ámna hulá sáni tárang káin átang rina rina met milun yáni suwángga átneráng. Yáni sáhángga árat wahára re ku yáup álosim tátne ku ámna hulá náni yá náhángga álosim naráng námániráng ingga ma narindaráng, ináku rámá rámá wu yáup kándág táníñ ingga narángga yáup tángga átkuineráng. Jesu wawu Táwi náni ingga narángga ku sáni tángga hangga

pahán yot hánám yáup táng yámángga átkuineráng. ²³ Yáup rina rina wawu pahán yot hánám tángga átkuineráng. Yáup wa tángga átkuineráng wawu kat ámna háláng yámámáyan ina ma háléindak, ináku Táwi háláng imámáyan ina háléinek. ²⁴ Máríya Táwi yá wata yumnakngá sáminek wawu sáni há nareráng. Yumnak wawu alek kán kutná kutná álosim málámbán ámna náráwa watán da há tiyawingga ting san átaráng. Sándu Táwi Jesu Son Iháhá watán yáup nangge átang málámbán yáup wa tángga átkoeráng. ²⁵ Iná ámna niyá kandák tainek watá ku kandákgá wata yumnakngá tainek. Ánutu yá ámna náráwa yan me horengga narinek wawu tárák káman rewe.

4

¹ Sán niyá yáup nangge hánámá yan ámna hulá ya átaráng, sándá ket tárák álosim me kálu kándáng wa rewe yáup nangge sáni ya táng yámineráng. Náuta sáni ing há nareráng, Ámna Hulá náni alek káin hányon átak.

Sáponga tángga kálu kándáng re isutang átkuinemán

² Sáponga tángga átkuku yan kálu wa káto tángga átkuineráng, me kándáng narát kátin du sáponga tángga Ánutu heronge me inángguineráng. ³ Ánutu yá nán háláng námángga kálu yalin nándá Jesu Son Iháhá watán me wa meng tunggap tátá wata hányon sáponga tángguineráng. Me wawu uláp pu kilak átkiuk, iná inggálu ku hiták hálengga átkoek. Ámna kámá yá me wa nanará wata taktak yámán du nák neháng kalabus kinan ting sat átkoet. ⁴ Sándá ku sáponga hárá háláng namát tu no Jesu yan me wa kándáng meng tunggap tángguinet, Ánutu yá no rina táinet ta narek wáina. ⁵ Sándá ámna náráwa Jesu ya ma naráng háting mená watyot átnéráng wahára wu nanará álosim wa tángga kálu kándáng wa re isutkuineráng. Rámá rámá Jesu Son Iháhá watán ket tárák álosim wa yáyále wata tiyawingga átninguineráng. Kándáng hánám átnéráng, rám watá hánámá salikngiwon. ⁶ Ámna yá sungi hárá táp tit tu sungi yá kikiningngáta wáinanyon du sándá rámá ámna náráwa me yánánaya ku watá kikiná nanaráyan wahára me tángga átninguineráng. Wáina tát tu rám me pingnga álosim wata sánang sulineráng wahára wu sándá ku kándáng álo há naráng rákit tángga ku me wata hurikngá kándáng yánineráng.

Polyá Tikikus káling Onesimus suring yámán Kolosi káiñ kumálák

⁷ Tikikus yá ku nákkán pingnga sáminek. Ámna watá ku nányot yáup káman tánggoemán wawu nánnda nuk náni pánpálíná hánám. Málám wawu Táwi yan yáup ámna álo kámá. ⁸ No wa suring me áwinek wata hulá wawu nákáin rina átkoemán wa sásáná wata, hang sán pahán sáni táng káto tátá wata. ⁹ Iná no Onesimus hányon suring me Tikikus yot wakáin kuinemálák. Onesimus wawu sáni háranyon. Málám wawu nán nuk náni pánpálíná hánám, hang wawu Táwi yan yáup ámna álo kámá. Ámna yará watá ku nákáin rina tunggafenggoek wata pingganá sáninemálák.

Táwi yan yáup ámna yá káe álo yáni sat Kolosi yan káiñ kük

¹⁰ Aristakus wawu nákkot kalabus kinan átnándamát watá káe álo* ná san sándán káiñ koek. Iná Mak wawu Banábas yan síp kátu watá káe álo ná san sándán káiñ hányon koek. Iná watá sándán káiñ hányon áwán hálen du

* **4:10:** Me “káe álo” náwu Polyá papia ná káen uyiuk ingga ma miuk, ináku Polyá heronge me mengga uyiuk. Polyá papia ná uyiuk wawu hilápma me yonyon me rina kálu uyiuk wawu ma narámán.

heronge hárá kang meineráng, uláp wata ingga me há se sándán káiń áwuk wáina. ¹¹ Hang ámna kutná Jesu kutná nukngá Jastus watá káe álo ná sándán káiń hányon san koek. Tombong Juda háraran du ámna kaláhu watá re ku nák háláng namát Ánutu yan átkuku wata kinan rina átang átkuku wata mengga táng káto tánggoemán. Watá ku nák pahánna táng káto tánggoeráng.

¹² Epafras yá káe álo ná san sándán káiń koek. Ámna wawu sáni hárarananyon, hang Jesu Son Iháhá watán yáup ámna. Rámá rámá hánghálánggingga átang Ánutu yá sán háláng sásámáya sáponga tánggoek. Wáina háláng sámán du sándá naráng hákhátik hárá káto hálengga átang gu Ánutu yá ket tárák álosim rina sándá tátáya narek wa kándáng hánám naráng rákit taineráng. ¹³ No pálipuk hánám ing sánin, ámna watá ku Kolosi sányot tu it táwi yará Laodisia me Hierapolis kinan Jesu ya naráng háting mená ámna náráwa sán háláng sásámáya yáupmá háláng hánám tánggoek. ¹⁴ Hang nuk náni pánpálíná hánám dokta Luk watyot tu Demas watá káe álo yándi meng san sándán káiń koek. ¹⁵ Sándá nákkán káe álo wa táng kung yanuknukna Laodisia káiń átaráng wa yánineráng, hang káe álo na wa táng kung yáup náráwa Nimfa yot miti ámna náráwa niyá watán it hárá urum tángngátaráng wa yánineráng.

¹⁶ Sándá papia ná hárá sangga narángga sangga ku sat miti ámna náráwa Laodisia watán káiń kun du watá hányon sángineráng. Iná papia no Laodisia yan da se kuk wawu sándá ku hányon sáningga narineráng.

¹⁷ Iná Akipus wawu ing inineráng, yáup rina Táwi yá imán táuk wawu pukon táng hálínek, kátu ma sáindak.

¹⁸ Nák Pol, no nayon ketna yá káe álo na ná uying sámet. Nák ku kalabus kinan re há átkoet, wata ku naráng háting namineráng. Ánutu yá pahán sámángguinek.

Pol yá hulátingga Tesalonaika yan papia ná uying yámuk

¹ Nák ku Pol yá Sailas káling Timoti yot átang no papia ná uye ku satne Jesu yan tombong it yáilá Tesalonaika hára átaráng sándán kái koek. Ámna náráwa sándú Nan Ánutu yot Táwi Jesu Son Iháhá wahára tápingga átkoeráng. Ánutu málámbá pahán sámán pahán láláp watá sányot átnek.

Polyá Tesalonaika yan naráng hákhátik wata heronge naruk

² Rám nándá sáponga tánggoemán wahára wu sánda narángga kut sáni mengga sáponga náni hára tingga rámá rámá Ánutu heronge me inánggoemán.

³ Naráng hákhátik sáni yá sángorán ket tárák álosim tánggoeráng, nangge nuk sáni ya kikiná naráng yámánggoeráng watá sángorán yáup álosim tánggoeráng, me Táwi náni Jesu Son Iháhá watá son áwinek wata háleng mángga áwánggoeráng watá sángorán naráng hákhátik hára káto átkoeráng wata narángga nándá Nan náni Ánutu heronge me inánggoemán.

⁴⁻⁶ Yanuknuk, Ánutu yá sánda kikiná hánám naránggoek. Me pingnga álosim nándá sándán kái tángga áwumán wahára me hánámá yá ina ma áwuk, ináku hálang got tu Iruk Káungá watoyt áwuk. Iná nándu me rina sánumán wawu pálipuk hánám ingga narángga ku sán sánátne nándán naráng hákhátik wa sáni há káuráng. Hang nándá sányot átang sáni hálang sásámáya ket tárák rina táumán wawu sáni há káuráng wa. Rám Jesu yan me watá sándán kái áwuk wahára wu sándá Iruk Káungá watá tán watán heronge hára me wa táuráng, wata ingga ku sándán káiín márapmá hulá hulá watá tunggafeng sámuk, enendu sándá nándán ket tárák me Táwi yan ket tárák wanyon táuráng. Wa memán wa kápángga ku nándá naremán du sándú Ánutu yá málámbán pingnga ya há kankaliuk. Wáina wata ku Ánutu heronge me inánggoemán.

⁷ Sándá wáina tát met narángga ku Jesu ya naráng háting mená Masedonia me Akaia provins káiín átaráng watá sándán ket tárák álosim wanyon táuráng.

⁸ Táwi yan me watá wáum manná yá ina yatná sungga kungga átuk. Iná man watá kuk wawu kungga Masedonia me Akaia kinan re ma kuk, ináku kungga it táup táwi káiín kung hálin sándá Ánutu ya rina naráng háting mánggoeráng wata há naruráng, wata ku nándá sánda wáina ingga yánánáyan tárák muná.

⁹ Yáni yon du nándá sándán káiín kutne rina tunggafiuk wata pingnganá met naránggoemán, yáni yon du sándá ánu kusák wa yápmangga pahán hurik tángga Ánutu pálipuk átkukuná pálak watán káiín kungga watán yáup nangge háliuráng ingga met naránggoemán, ¹⁰ hang Nanggená kámurán son táng tárut tárut watá alek sangga son áwinek wata hákhálek tángga átkoeráng ingga met naránggoemán. Nanggená Jesu watá son náhuk, wata ku máriya Ánutu yan pahán káráp pá tunggafeinek hára wawu álo kámá re átnemán.

2

Polyá Tesalonaika káiín mitiyáup táuk wata miuk

¹ Yanuknuk, nándá sányot átang yáup táumán watá hánámá ma háliuk ingga sáni há nareráng. ² Nándá sándán káiín ma áwená it yáilá Filipai káiin

átumán wahára náháng lem tángga me keke nánuráng. Sáni há nareráng wáina, sándán káin áwumán hárá wu káyam bá nándán me káting hang tiktik táwi táuráng, enendu Ánutu náni watá pahán náni táng káto táng námán ma pitáená káto hálengga átang Ánutu yan me pingnga álosim wa sándán káin miumán.³ Kulá nándá Jesu ya naráng háting mineráng ingga ámna náráwa yánángngátamán wahára me kandák kámá ma yánángngátamán, hang me kámá táng tingga wahára meng pilingga ma átningngátamán, me yángyárungingiya ma átningngátamán.⁴ Ánutu málámbá náhán kándáng hálen du yáup álo táineráng ingga narángga ku me pingnga álosim wa mengga kukuya yáup námuk. Nándá ku ámna náráwa yá nándán yáup wa kangga heronge naráng nánámáya yáup ma tánggumán. Ináku Ánutu málámbá pahán náni wa kangga heronge naráng náminek ka wata yáupmá tánggoemán.⁵ Sáni há nareráng wáina, nándá me karo kámá ma táng sámumán, hang nándá há árán nukngá ya nanará káluná wahára kungga sándán kutná kutná wa ihánin ingga ma sángsárungiumán. Rina rina táumán wawu kándáng re ingga Ánutu yá há narek.⁶ Nándá sándán káin me ámna náráwa kámá yan káin kut táwi tánin ingga wata yáupmá ma táumán.

⁷ Nándu Jesu Son Iháhá watán aposel, wata ku nán kut náni meng tárut tániráng ingga narángga iná wu sánatne álo wáina tánggalát. Enendu wáina ma táumán, ináku rám sányot átumán wahára wu nangge maming gá nanggená isikimo pinná tángga átnándak wáina ina yolop náni hánám átumán.⁸ Nándá sánda kikiná táwi hánám narángga ku Ánutu yan me pingnga álosim wa sámáin ingga heronge rewe átumán. Hang sándá nán nuknuk náni hánám háliuráng, wata ku nándá kutná kutná náni kámuk hánám sán háláng sásámáya yápmáin ingga heronge rewe átumán.

⁹ Yanuknuk, nándá sányot átang Ánutu yan me pingnga álosim wa sánumán wahára náni átnát kálu rina átnát wata yáupmá táumán wawu sáni há nareráng wa. Sándá re háláng pin náni tánírot ingga ku wata káen me yáungán yáup háláng hánám tángga átkumán.

¹⁰ Ámna náráwa Jesu ya naráng háting mená sányot átumán rám wahára nándá ket tárák rina táumán wawu sáni há nareráng me Ánutu yá hányon narek. Nándu Ánutu rahálá hárá rongrongngá átang ket tárák kándáng wa rewe táumán, watá kandák kámá ma háliuk.¹¹ Sáni há nareráng wáina, nan dá nángánanggená ya ket tárák rina tángngáatak wáinanyon du nándá sán káman káman da táumán,¹² wahára ket tárák wata kinan du me sán sámáng rorosi watyot pahán sáni táng káto tátá wa sánangga átumán, hang sándá ket tárák álosim Ánutu yá rina átnát ta narek wa há hánám tángga átnát ta sánangga átumán. Ánutu yá mantág sámángga átkoek wawu málámbán ámna náráwa pánpálíná hánám hálengga málámbán yamá sireretná pálak wata kinan árat málámbá pin sáni tángga átkuinek wata ingga mantág sámánggoek.

¹³ Sándá nán milun náni káinnan Ánutu yan me wa narángga táuráng wawu ámna yan me ina ma táuráng, ináku Ánutu yan me páliná ingga táuráng, wata nándá rámá rámá Ánutu heronge me hányon inánggoemán. Me watá ku niyá naráng hákhátič hárá átaráng sánda pahán sáni káin átang yáup tángga átkoek.¹⁴ Yanuknuk, sándá miti ámna náráwa Judia ále káin átaráng wáinanyon háliuráng, ámna náráwa wakáin wawu Jesu Son Iháhá watyot

ronrosin átaráng. Nuknuk sáni Táwi ya ma naráng hating mená watá márapmá sámuráng wáinanyon du Juda ámna kámá yá Judia ále káinnan ámna náráwa márapmá yámuráng. ¹⁵ Juda ámna yá profet ráháng kátkámut táuráng me Táwi Jesu utkámut táuráng ngáyá hang nán hányon násurát kungngátamán. Wáina tát tu Ánutu yá takta kápangngátak. Ámna watá yon du ámna kámuk iháng káyam tánggoeráng. ¹⁶ Ánutu yá ámna náráwa ále kámá káinnan wa son ihik ingga nándá watán káiñ me álosim wa mengga kunin ingga tánggoemán, enendu Ánutu yá wáina ma táindak ingga Juda ámna yá nándán kálususuwá tánggoeráng. Wáina tángga ku mukmuro yáni wa ketnán ketnán tit maming táwi hálengga árángga kunggoek, wata ku Ánutu yan pahán káráp watá watoyot há átak.

Polyá Tesalonaika son kákápáya kikiná naruk

¹⁷ Yanuknuk, Juda yá kandák tát nándá sán sápmangga kung mulangán káiñ rám hátetná kimo átang gu sán sásáháya kikiná naránggiúmán. Kurák mätap sáni ma kanggiúmán, enendu pahán náni wu sányot átkiuk. Nándá son áwángga sásáhá wata kikiná hánám narángga kálususuwá sulinggiúmán. ¹⁸ Nándá sándán káiñ kunin ingga narángga no rám máro hánám kálususuwá sulinggiut, enendu Satan dá kálususuwá sung námánggiuk. ¹⁹ Kulá rám Táwi náni Jesu yá son áwinek wahára wu náutá ku náháng káto tán du málámba rahálá hárá átang heronge tángga átnemán? Náut ihángga ku kung Jesu elengga átang yáup náni kándáng táumán ingga ininemán? Wawu sán. Sándá naráng hákhátič hárá káto hálengga átneráng ingga hárá naremán, wata ku rám wahára Jesu rahálá hárá nándá heronge tainemán. ²⁰ Pálipuk, nándu sánda heronge táwi naránggoemán. Sándá tát tu nándá pahán láláp hárá átkoemán. Hulá wata hánám bu nándá son áwángga sán sásáhá wata kikiná hánám naránggoemán.

3

Polyá Tesalonaika iháng káto tátáya Timoti suring mán kuk

¹ Nándá sándu rina átaráng ingga narángpak hánám tángga átang rám hásák ma táng uyindámán ing mengga ku nát tá Atens káiñ átang gu ² Timoti suring mäté sándán káiñ kuk. Nuk náni Timoti wawu Ánutu yan yáup ámna Jesu Son Iháhá watán me pingnga álosim wa meng tunggap tátáyan ámna. Nát tá wa suring mumát wawu sán sáháng káto tángga sándán naráng hákhátič wa háláng imámá wata. ³ Márapmá rina sungoeráng watá tán naráng hákhátič sáni yá háiwon, wata ku wáina táumát. Sáni ing hárá nareráng wa, Ánutu yá márapmá wáina suwineráng ingga mantág námuk. ⁴ Nándá sányot átang gu márapmá hulá hulá watá náhinek ingga hárá sánánggiúmán. Rina sánánggiúmán wawu wa tunggafenggoek wa ingga hárá kangga naránggoeráng. ⁵ Hulá wata hánám bu narángpak na watá táwi hánám háliuk, hang no sándá rina átaráng ingga nanaráya ma hálezindát ingga narut. Wáina wata ku no sándán naráng hákhátič wata Timoti yá men nanaráya ingga suring me sándán káiñ kuk. Satan dá sángsárungin nándán yáup watá páliná muná hánámá hálezewon ingga naránggiut.

Timotiyá Tesalonaika yan pingnga álosim tángga áwán Polyá heronge naruk

⁶ Iná Timoti wu sán sápmangga áwuk watá nákáin áwángga sándá naráng hákhátič hárá rina átang kámá ya narát kikiná hálen átninggoeráng wata me pingnga sáni álosim nánuk. Hang sándá nánda narángga pahán álosim naráng

námánggoeráng, me sándá inam náni nánaháya kikiná hánám naránggoeráng, wáinanyon du nándá inam sáni sásaháya kikiná hánám naránggoemán ingga nánu. ⁷ Yanuknuk, sándu naráng hákhátik hárá káto hánám átaráng ingga pingnga sáni narumán wahára wu me pingnga sáni watá ku márapmá rina suwánggoemán wata pahán náni táng káto táng námánggoek. ⁸ Sándá Táwi yot ronrosin tángga káto hánám átaráng wa narángga ku pahán náni me sut náni yá lálawingga átak. ⁹ Rám nándá sáponga tánggoemán wahára wu sánda Ánutu heronge me inánggoemán, náuta sándán pingnga wa naráng hátingga ku wata heronge táwi hánám wa naráng sámánggoemán. Heronge ná Ánutu yá námánggoek wawu táwi hánám, enendu nándá Ánutu heronge me rina inánggoemán wawu watán tárák muná isikimo rewe. ¹⁰ Káen yáungán pahán yot sáponga hárá re átkoemán wawu Ánutu yá naráng námán kungga sán sáhánin ingga wata, hang sándán káin naráng hákhátik kálu kesákngá kámá átak hálendu nándá wáina kungga ku táng káto tainemán wata.

¹¹ Nándá sáponga tánggoemán wawu Nan náni Ánutu yot Táwi náni Jesu watá kálu sareng námán sándán káin kuinemán ingga wata. ¹² Táwi Jesu málámbá tán málámbán ámna náráwa wata narát kikiná háhále watá sándán káin káto hánám átnek, hang nándá sán pahán sámánggoemán wáinanyon sáni káman káman dá Ánutu yan ámna náráwa me ámna náráwa kámuk wa pahán yámineráng ga sáponga tánggoemán. ¹³ Kálu wahára ku Ánutu yá pahán sáni táng káto tán árat tu rám Táwi náni Jesu yá rongrongngá árená yot son áwineráng, wahára wu rongrongngá kándáng re Nan náni Ánutu rahálá hárá átnéráng. Wa pálipuk.

4

Ket tárák álosim tát tu Ánutu yá álosim sáhinek

¹ Yanuknuk, me pukon du ing sánin, ket tárák rina tángga árat Ánutu yá álosim sáhinek ingga há sánang toliumán wáina hánám isutang tánggoeráng. Kula rina tánggoeráng wa emá re tángga árat táwi hánám hálengga kuinek ingga wata Táwi Jesu kutná hárá sánangga sáháng káto táemán. ² Me rina rina Táwi Jesu málámbá námán sánumán wawu há nareráng wáina.

³ Ánutu yan pahán káin wawu sándá málámbán ámna náráwa hánám átang kándáng hánám ing átnéráng, márámamák ma táindaráng, ⁴ hang sáni káman káman dá sut sáni kándáng pinná tángga ku ket tárák rongrongngá ámna náráwa yá álosim ingga kangga meng tolineráng wa rewe tángga átkuineráng. ⁵ Nanará kandák ká ságorán kung Ánutu ma naráng mená yá ina márámamák tánírot. ⁶ Nuknuk sáni Jesu naráng mená kámá yángýárungingga kálu hitik tángga kung wata áwáwá yáni me nánáun yáni yot márámamák tánírot. Káman niyá kálu wáina táinek wawu Táwi yá márapmá iminek ingga uláp há sánang rákit táumán. ⁷ Ánutu yá kálu kandák wáina wa tátáya ma mantáng námuk, ináku Ánutu yá nándá káungá átang átkuku wata ingga mantáng námuk. ⁸ Kulá káman niyá me náta taktak minek wawu ámna yan me ya ma taktak mindák, ináku Ánutu málámbá málámbán Iruk Káungá sámánggoek watán me wata taktak minek.

⁹ Kulá nuknuk sáni Jesu naráng háting mená wa pahán yámineráng ingga no papia kámá ma uying sámiindát, náuta Ánutu yá kálu wáina isutneráng

ingga wu há sánáng toliuk. ¹⁰ Pálipuk hánám, sándá nuknuk sáni Jesu naráng hating mená Masedonia provins káiń átaráng wa pahán há yámángngátaráng, enendu, yanuknuk, sáhang káto tátne ku ket tárák wáina wa emá re tángga árát táwi hánám hálengga kuinek ingga wata sánangga sáháng káto táemán. ¹¹ Sáni yolop átang gu kámá yan yáup me márapmá wata márumbá ma háléná ket sáni yá sánin yáup rina rina wa tát tu watá yon sáni háláng sáminek ka uláp sánúmán wa rewe káto tángga isutang átnéráng. ¹² Wáina tángga átang gu rámá rámá kutná kutná ya kesák tángga kámá yan háláng hárá ma átnandaráng. Wáina átnéráng wahára wu ámna ni Jesu ma naráng hating mená watá sáhangga ku álosim narineráng.

Táwi Jesu yá son áwinek

¹³ Yanuknuk, ámna náráwa há kámurená átaráng watán káiń rina tunggafeng yáminek, wata sándá kándáng ing naráng yámineráng ga naremán. Ámna náráwa kámá yá Ánutu ya ma naráng hating mágngátaráng me tanggán káiń tátárut wata narát kusák hálengngátkat watá nuk yáni káman dá kámurán du ukuro maming táwi tángngátaráng. Iná sándá ku watá ina ma táindaráng. ¹⁴ Jesu yá kámurená háraran son tárutuk wawu pálipuk ingga naránggoemán, wata ku Ánutu yá ni Jesu naráng hating mágngá átang kámuturáng wa iháng tárut tán Jesu yot son áwineráng wawu pálipuk ingga naránggoemán. ¹⁵ Táwi yá me rina miuk wanyon ing sáninemán, rám Táwi yá son áwinek wahára wu nán ma kámurená nándá kálak kámurená wata máta yáreng yámángga árángga kungga Jesu ma káindámán. ¹⁶ Man káman dá hahatingga hálángngá pálak mantán angelo máta yáyáre watá mená metán Ánutu yan támun watá mantáinek, waháranyon du Táwi yá alek sangga han, niyá Jesu Son Iháhá wata naráng hating mágngá átang kámuturáng watá kálak tárutneráng. ¹⁷ Wata torong hárá ku ámna náráwa ma kámurená há átamán wawu árángga mukam kinan ámna náráwa kámutang tárurená watyot kungga alek taitná ále pálíná muná wahára Táwi yot kankan tángga ku kungga rámá rámá watyot átkuinemán. ¹⁸ Wáina wata ku sándá me ná Jesu yan ámna náráwa nukngá átaráng wa yánangga ku iháng káto tángga átkuineráng.

5

Táwi yá áwinek wata tiyawingga átnemán

¹ Kulá, yanuknuk, nándá rám rina hárá watá wáina tunggafeinek ingga sásánáyan wawu muná. ² Sáni há nareráng wáina, Táwi yá áwáwáyan rám wawu manek mara yá yáungán áwángngátaráng wáinanyon áwinek. ³ Ámna náráwa yá ing meineráng, “Kula wu rám álosim hánám,” wáina mengga átnéráng wahára wu rám wáik watá watán káiń tunggafengga iháng lem tainek, wawu náráwa yá kawin átang nangge iháháya láwit narángngátaráng wáina watá sopmuná hánám ámna náráwa watán káiń tunggafen watá wa táng háratiyan káluná yá ma tunggafeindák.

⁴ Iná yanuknuk sándu páyung kinan ma áraráng, wata ku rám watá tunggafen kangga káman dá manek mara kápangga hárámutgim wáina ma hárámutnándaráng. ⁵ Sándu erek yamá me haknga wata nángánangge. Nán me sán kámuk náni wu páyung me yángomá watán muná. ⁶ Wáina wata ku ámna náráwa kámá yá ruhángga átaráng wáinanyon ruhángga átninggom. Ináku náni wu rahán náni hálengga nanará náni yá ruwarán átang náni ya piń náni

kándáng tángga átnemán. ⁷ Há naremán wáina, yáungán du ruháháyan rám, hang ámna umi káto nat ip ráháháyan watá yáungán umi káto nat ip ráhán átnandaráng. ⁸ Iná nándu haknga yan, wata ku nanará náni yá ruwarán átang Jesu ya naráng háting mámá me kámá ya kikiná nanará wa iháng siot káto ya mondang átnemán, me Ánutu yá son náhinek wawu pálipuk ingga narángga ku wata hálengga átnát wa táng at káto ya usángga átnemán. ⁹ Ánutu yá málámbán pahán káráp wa kakaya ma náháng tunggap táuk. Watá náháng tunggap táuk wawu Táwi náni Jesu Son Iháhá watá son náhinek wata ingga náháng tunggap táuk. ¹⁰ Jesu wu nán háláng námámá wata kámutuk, wata ku kámutnemán me átnemán wawu málámbán átkuku wa tángga málámbot átnemán. ¹¹ Wáina wata ku sándá Jesu yan ámna náráwa wa pahán yáni táng káto tángga háláng yámát naráng hákhátitk yáni yá káto hálezinek. Wa tánggoeráng wáina re tángga átang átkuineráng.

Polyá me yángorá yánuk

¹² Kulá, yanuknuk, nándá ing sánánin, ámna yáilá ingga átaráng wawu yáup háláng hánám tángga Táwi ya naráng háting mámá kálu pin sáni tángga sándán átkuku wa táng tolingga átkoeráng, wáina wata ku sándá wata kekendik táng yámángga ku meng toling yámineráng. ¹³ Sándu watá yáup rina tánggoeráng wata narángga pahán yámángga meng toling yámángga kikiná kápineráng. Iná sáni wu pahán káman re átang átkuineráng. ¹⁴ Yanuknuk, sándá ku ámna niyá yáup tátáya taktak yámán hánámá átningoeráng wa yánát tu ket tárák wa sangga yáup táineráng, me pitángga átningoeráng wa pahán yáni táng káto táineráng, me naráng hákhátitk yáni káto ma áraráng wa háláng yámineráng. Wáina há táineráng ingga wata pahán sáni táng tárut táemán. Yolopon átang ámna náráwa wa kámuk wáina re táng yámineráng. ¹⁵ Ámna kámá yá sáháng wáik tát hálen wawu wata topmá wainanyon ma táindaráng. Sán háraran káman dá wáina tainán tán du sándá ku wata topmá ma táindalák ingga inineráng. Rámá rámá wu káto hálengga átang Ánutu yan ámna náráwa me ámna náráwa kámá wa kámuk ket tárák álosim wa táng yámineráng.

¹⁶ Rámá rámá heronge rewe átang ¹⁷ sáponga tángga átkuineráng. ¹⁸ Kálu rina rina tunggafeng sámán kangga ku Ánutu heronge me inángguineráng. Ámna náráwa niyá Jesu Son Iháhá watoyot ronrosin átaráng watá wáina hánám wa tángga átneráng ga Ánutu yá narek.

¹⁹ Iruk Káungá watá rina tátáya pahán sáni táng tárut tán wawu sándá wa oletná ma táng mindaráng. Wáina táineráng wawu Iruk Káungá yá káráp sinek wa káting kámut táineráng. ²⁰ Ámna káman dá profet me sánán du sándá wata pahán kandák ma naráng mindaráng. ²¹ Ináku me rina rina sáninek wa kándáng kangga naráng rákit tángga ku me páliná rina meinek wa káto táineráng. ²² Wáina tángga wáik ku rina wa kangga táng hótineráng.

²³ Nándá Ánutu yá ing táng sámámáya naremán, Ánutu pahán láláp márumbá málámbáyon tán du sándá káungá hánám hálezineráng. Wáina hálet iruk sáni yot sut sáni wa pin yándi kándáng tángga árán kungga Táwi náni Jesu Son Iháhá watá áwinek, wahára sáhán kandák kámá ma hálezindák. ²⁴ Ánutu mantáng sámuk watá me rina miuk wáina hánám há isutnándak, wata ku wáina táng sáminek.

²⁵ Yanuknuk, sándá Ánutu yan káiín sáponga tát tu watá nán háláng náminek. ²⁶ Nuknuk sáni yot kankan tángguineráng hárá wu nuknuk sáni ya heronge

táng yáminán du ket yánin tángga kápáng kumeineráng. [27](#) Ing hánám há táineráng ingga Táwi kutná hára sánindet, papia náwu táng Ánutu yan ámna náráwa ingga átaráng wata kámuk hánám sánging yámineráng.

[28](#) Táwi náni Jesu Son Iháhá watá pahán sáminek.

Pol yá Tesalonaika yan papia nukngá ná uying yámuk

¹ Nák ku Pol yá Sailas káling Timoti yot átang no papia ná uye ku satne Jesu yan tombong it yáilá Tesalonaika hárá átaráng sándán káiñ áwek. Ámna náráwa sándú Nan náni Ánutu yot Táwi Jesu Son Iháhá wahára tápingga átkoeráng.

² Nan náni Ánutu yot Táwi Jesu Son Iháhá watá pahán sámán pahán láláp watá sányot átnek.

Tesalonaika yá káto hálenga átang márapmá suwángngátaráng

³ Yanuknuk, nándu rámá rámá sánda narángga Ánutu heronge me inánggoemán. Nándá wáina tánggoemán wawu álosim, náuta sándán naráng hákhátiñ watá táwi hálenga kunggoek, hang sán káman káman kámuk sáni Jesu yan tombong kápát kikiná hahále kálu watá táwi hálenga átkoek wata. ⁴ Hulá wata hánám bu nándá it kámá káiñ Ánutu yan tombong gá átaráng wakáin kunggoemán wahára wu sánda meng toling sámangoemán. Ámna náráwa yá rina sáháng wáik tángngátaráng me sándá márapmá rina suwángngátaráng, enendu sándá káto hálenga naráng hákhátiñ hárá átnándaráng wata ingga yánanggoemán.

Rám kálu Ánutu yá kálu kándáng hárá wa kungga me náni horengga narinek

⁵ Márapmá rina sán hárá tunggafen káto hálenga átkoeráng wata ku Ánutu yá kálu kándáng re isutang ámna náráwa kámuk kán me horengga narinek ingga naremán. Sándá Ánutu yan átkuku wa táng tárut tánggoeráng, wata ku wata ingga márapmá hárón suwánggoeráng. Wáina wata ku sándú Ánutu yan átkuku wata kinan álo átnát tán tárák hánám ingga Ánutu málámbá minek.

⁶ Ánutu yá kálu kándáng táinek wawu ing, niyá márapmá sán sámangoeráng wa wáinanyon márapmá yámángga ku ⁷ sán hárá márapmá rina tunggafenggoek wa tán sálin du sándá ku sek narineráng, iná nándu wáinanyon sek narinemán. Ánutu yá wáina táinek wawu Táwi Jesu yá káráp lánggop pot angeloná háláng yáni pálak watyot alek sangga hiták haleineráng rám wahára. ⁸ Rám wahára ku ámna niyá Ánutu ya ma naráng háting mená átninggoeráng me Táwi náni Jesu yan me pingnga álosim wa ma isurená átninggoeráng wata Jesu yá iháng lem táinek. ⁹ Ámna watá márapmá suwineráng wawu ing, yáni wu Táwi yamá yot hálángngá táwi wa ma káindáráng, ináku Táwi yot átnát tán wa pukon yásurán kung mulangán átang gu rámá rámá wáik hálenga átneráng. ¹⁰ Kulá Táwi yá áwinek wawu málámbán ámna náráwa ni málámba naráng háting mená watá kangga ku málámbán ámna náráwa iháng álolo tánggoek wata narángga málámba kutná meng tárut tángga Táwi yá rina tánggoek wa kangga nangnga yáni háinek ka watá áwinek. Iná sáni wu wáinanyon watyot átneráng, náuta nándá me rina sánumán wa narángga káto hárá tángga isutang átninggoeráng wata.

¹¹ Nándá wáina tunggafeinek wata narángga ku Ánutu náni yá háláng sásámáya sáponga táng sámangoemán. Sándá átkuku álosim tátaya mantáng sámuk, wata ku sáhángga álo táineráng ingga meinek wata sáponga tángga inánggoemán. Málámbá háláng sámán naráng hákhátiñ sáni isutang álosim

rina tátáya narángngátaráng wáina há táineráng wata ingga ku inánggoemán. ¹² Wáina inánggoemán wawu ámna náráwa nukngá yá Táwi yá sán rina sáháng álolo tánggoek wa kanga Táwi náni Jesu kutná meng táirut táineráng ga ku Táwi yá wáinanyon sán kut sáni meng táirut táinek. Ánutu náni yot Táwi Jesu Son Iháhá watá pahán sámangga rina sánemán wa tán sándán káin tunggafeinek.

2

Milun Yayali Ámna yá tunggafeinek

¹ Kulá, yanuknuk, Táwi náni Jesu Son Iháhá watá son áwán náni watyot urum átnemán wata sánindemán, wata ku kándáng narineráng. ² Táwi yan rám bu há tunggafiuk ingga kámá yá sánát naránggoeráng, enendu hárámutang wata narát ma márawindak. Iná ámna káman dá ing meinek, "Iruk Káungá yá ing nanek, rám bu há tunggafiuk," me ámna káman dá wáina met narut ingga meinek, me ámna káman dá ku nándá papia uyingga kungga ku me wáina wata kinan uyiumán ingga meinek, enendu me wawu kusák rewe, wata ku sándá wa narángga sokmuná hárámutang narát ma márawindak. ³ Ámna káman dá me wáina mengga ma sángsárungindak. Rám watá hánámá ma tunggafeindák, ináku hulátingga ku ámna náráwa táup hánám watá árená tángga Ánutu sárum imineráng watyot Milun Yayali Ámna* watá hiták hálezinek. Iná ámna wawu Táwi yá káráp lánggop pán pingnga ingga há táng tiuk, wata ku wakáin pukon muná kuinek. ⁴ Ámna watá ku ámna náráwa yá ánutu kusák yánang sáknqingngátaráng wa, me Ánutu ni pálipuk wa, iháng káyam tángga málámba kutná táng táirut tángga rina rina menggoeráng wa iháng hang tinek. Wáina tángga ku Ánutu yan it káungá hánám kinan wa kung hang kome tángga átang gu ing meinek, "Nák ku Ánutu."

⁵ No rám sányot átut wahára wu wáina wata ku há sánánggiut, enendu kalot sámuk hám? ⁶ Sándu rám nahára náutá Milun Yayali Ámna wa kik tángga árán watá hiták ma hálengguk wawu há nareráng. Ánutu yá rám ting muk wahára ku wáina watá hiták hálezinek. ⁷ Rám nahára wu milun yayaliyan háláng watá kilak há yáup tángga árán ámna náráwa yá Ánutu yan meng rákit me wa yalinggoeráng. Wawu kilak wáina re árán kungga niyá Milun Yayali Ámna wa kik tángga átnándak wa Ánutu yá yaling mán du ⁸ Milun Yayali Ámna watá hiták hálezinek. Hiták hálengga átang árongga árán du máriya ku Táwi Jesu yá yamá táwi watyot áwángga ku máta mulá yáre Milun Yayali Ámna táng lem tángga yamá watá yon tán du muná kuinek. ⁹ Kulá Milun Yayali Ámna yá hiták hálengga átnek wahára wu Satan dán háláng hárá ket tárák hulá kákámá hálángngá pálak hánám wáina táinek, enendu wawu kusák rewe. ¹⁰ Wáina tángga ku niyá muná kukuyan kálu hárá átaráng wa ket tárák wáik hulá hulá wahára yángyárungingga ihinek. Muná kukuyan kálu hárá átaráng wawu Ánutu yá me páliná wa yánangga ku son iháháya táuk, enendu watá me wa narángga átkuku álosim wa tátáya takta naruráng. ¹¹ Hulá wáina wata ku Ánutu yá nanará yáni wa táng yawák táwi hánám tán du watá me kusák wa me páliná ingga kangga isutkoeráng. ¹² Ámna niyá me páliná wata narát ále hánám hálen

* ^{2:3:} Milun Yayali wawu Ánutu yan Meng Rákit Me Sárum Imámá wata mek.

kálu kandák wa isusut wata heronge tánggoeráng wawu kámuk Ánutu rahálá hára, me hára átang kandák yáni watán márapmá ihineráng.

Ánutu yá son sáhinek ka sáháng kankaliuk

¹³ Kulá, yanuknuk, Táwi yá sánda kikiná naránggoek. Nándá sánda narángga ku Ánutu heronge me inánggoemán. Nándá wáina tánggoemán wawu álosim, náuta málámbá hulátitiná káin yon son sáhinek ka há sáháng kankaliuk, hang me páliná wata narát pálipuk háliuk me Iruk Káungá watá tán rongrongngá hálenggoeráng, wahára kungga ku Ánutu yá son sáhuk. ¹⁴ Ánutu yá wáina watá sándán káin tunggafefeya há naruk, wáina hálendu málámbáyon nán suring námán kung me pingnga álosim wa sánumán. Wahára kungga ku Ánutu yá mantáng sámuk wawu sándá Táwi náni Jesu Son Iháhá watá yamá me háláng wata kinan átkuineráng wata. ¹⁵ Wáina wata ku, yanuknuk, káto hálengga átang Ánutu yan me rina sánáng tolingngátamán wa narineráng. Me hára mengga sánumán me papia hára uyingga sámánggoemán wa naráng hátingga isutang átkuineráng.

¹⁶⁻¹⁷ Nan náni Ánutu yá kikiná naráng námángga ku pahán námánggoek wahára kungga ku háláng námán rámá rámá káto átang Ánutu yá náháng álolo táinek wata hálengga átkoemán. Ánutu yot Táwi náni Jesu Son Iháhá watá pahán sáni táng káto táng sámángga háláng sámán kálu kándáng isutang me álosim re mengga átkuineráng.

3

Sándá ku Ánutu yá nán háláng námínek ka sáponga tángga inineráng

¹ Yanuknuk, me pukon du ing sáninemán, sándá sáponga tángga Ánutu inát háláng námán du nándá Táwi yan me pingnga wa meng isurátné itná itná káin sokmuná kungga táwi hálinek, sán orek sáni káin táwi háliuk wáinanyon. ² Ámna náráwa táup hánám bu naráng hákhátiq yáni Jesu hára ma áraráng, wata ku Ánutu yan káin sáponga tát tu málámbá ámna wáik hánám wata ket yáni háranan náhinek. ³ Iná Táwi wu me rina mengngátaq wawu kándáng hánám isutnándak. Wata ku málámbá sáháng káto tángga pin sáni tángga árán ámna wáik Satan wata sán hára rina kámá kámá ma táindák. ⁴ Táwi málámbá tán nándá kándáng hánám ing há naremán, sándu nándá rina tátaya sánánggoemán wa há tángga átkoeráng, hang máriya wu wáina re tángga átkuineráng. ⁵ Táwi málámbá pahán sáni wa táng tolingga árán du sándá Ánutu yá ámna náráwa ya narán kikiná háhále wa ingga narineráng. Hang Jesu Son Iháhá yá káto hálengga márapmá rina suwuk sándá tárák wáinanyon suwineráng wáina sáponga táng sámánggoemán.

Kámu ká yáup táineráng

⁶ Yanuknuk, Táwi náni Jesu Son Iháhá wata kutná hára nándá ing sáninemán, nuknuk sáni kámá yá hánámá átang me rina sánumán wa ma isutnándáráng, wawu sándá ámna náráwa wáinanaq wa yápmangga kung mulangán átneráng, ⁷ náuta sáni há nareráng wa, nándá sáni yot átang ket tárák rina tátne náhuráng sándá ku wáinanyon tángguineráng. Nándá sányot átumán wahára táng taktak kámá ma táumán, ⁸ me sándán sungi káman hánámá ma náumán, ináku yungga yon du nanggiumán. Nándá káen me yáungán yáup háláng hánám wáina tánggumán wawu sán márapmá sámáninggom ingga wata.

9 Nándá wáina tánggiumán wawu sándá kutná námát nándá ma iháhaya muná, ináku nándu Táwi yan yáup ámna wata ku sándá há háláng námát ihátné kándáng hálenggim, enendu kálu álosim wáina átak ingga sán sáletne sándá wáinanyon isusut, wata ku wáina tánggiumán. **10** Nándá sáni yot há átumán wahára me káto ing mengga sánangga átkiumán, káman dá yáup ma táindák wáhungga náindák.

11 Wáina sánangga átkiumán enendu inggálu wu sán háranan kámá wu yáup ma táená hánámá yáni átkoeráng ingga met naremán. Yáni wu hánámá átang kámá yan kutná kutná wata mená tángga átkoeráng. **12** Kulá Táwi Jesu Son Iháhá wata kutná hára nándá ámna niyá hánámá átkoeráng wa me káto ing mengga sánindemán, ket tárák wáik wáina wa sangga kándáng átang yáup tángga átneráng ga ku sungi sáni kangga nangga watá háláng sámán átneráng. **13** Yanuknuk, iná sándá ku ket tárák álosim wa tátáya ma taktak sámindak.

14 Ámna kámá yá nándá papia hárá me ná uyingga satne áwek wa ma isurát hálendu miti ámna náráwa rahán yáni hárá ámna ku wa ingga mengga yápmang kung mulangán árát sáhangga ku yáni rina táená wata reprepma narineráng. **15** Sándá nuknuk sáni wa káyam sáni ina kákápáya ma sánámán, ináku nangge nuk sáni ina kápangga ku kandák yáni wa re iháng totoliya me yánineráng ga sánemán.

Polyá káe álo ná yánuk

16 Táwi pahán láláp márumbá málámbá tán kutná kámuk hárá rámá rámá pahán láláp hárá re átneráng. Táwi yá rámá rámá sán kámuk kot átkuiniek.

17 Nák Pol no nayon ketna yá kolem ná uyingga káe álo* ing sánet. No papia uyingngátat hárá wu me tárakngá ing rewe uyená kangngátaráng wawu no na hánám papia ná se áwek ingga káineráng wata ingga tángngátat.

18 Táwi náni Jesu Son Iháhá yá sán kámuk pahán sáminek.

* **3:17:** Me “káe álo” náwu Polyá papia ná káen uyiuk ingga ma miuk, ináku Polyá heronge me mengga uyiuk. Polyá papia ná uyiuk wawu hilápmá me yonyon me rina kálu uyiuk wawu ma narámán.

Pol yá hulátingga Timoti yan papia ná uying muk

¹ Nák ku Pol, Jesu Son Iháhá watán aposel. Ánutu son nánahá watyot tu Jesu Son Iháhá watá yándi neháng tunggap tán aposel háliut. Nándá Jesu Son Iháhá yá náháng álolo táinek ingga há narangga ku wata háleng mángga átkoemán.

² Timoti, no papia ná uyingga se kákkán da áwek. Kák ku Jesu Son Iháhá wata naráng háting mánggoelák wata hánám bu kák ku nák nanggena ina átalák. Nan náni Ánutu watyot Táwi náni Jesu Son Iháhá watá urákka narángga pahán kamán pahán láláp hára átnelák.

Ámna kámá yá me kusák kámá sánáng tolinirot

³ Uláp Masedonia provins káiñ kuin ingga me rina kanut wáinanyon ing kaniñdet, ko it yállá Efesus káiñ átang ámna kámá Ánutu yan me mengga ámna náráwa me kusák watyot yánang tolingngátaráng wa wáina ma tátaya áráng hákhátiñgá tángga átnelák. ⁴ Hang wa yánátá ku uláp pán me pingnga hánámá hánámá tánggoeráng me táwi ilom yáni kut yáni wata ingga mengga kunggoeráng wa sáineráng. Me wáina watá tán du menmen tángga honhoren tánggoeráng. Me wáina watá Ánutu yan yáup rina tátayan wa ma hálang mindák. Ináku naráng hákhátiñká ku Ánutu yan yáup wa hálang iminek. ⁵ Me wawu hulá ing wata kanet, kámá ya kikiná narángmán narángmán tátá watá táwi hálengga kuinek wata ingga kanet. Jesu ya pálipuk hánám naráng háting mámá, pahán rongrongngá átnát, me náni ket tárák rina tainémán wa narátne kándáng háhále, kálu wáina watá hálang yámán du kámá kápát kikiná háleinek. ⁶ Ámna kámá wu ket tárák wáina wa sangga me hánámá hánámá wahára re hangga átninggoeráng. ⁷ Yáni wu Ánutu yá meng rákit mená Moses imuk watán tiksa haháleya naránggoeráng, hang me náni wu pálipuk rewe ingga naránggoeráng. Enendu yáni wu me rina menggoeráng wata hulá wawu wáina ingga ma narángguráng.

⁸ Há naremán wáina, Ánutu yan meng rákit me wawu álo kámá re átnek, rám tiksa yá kándáng re yánang tolineráng wahára. ⁹ Hang ing hányon naremán wáina, Ánutu yá meng rákit mená wa námuk wawu ámna náráwa ni kándáng há átaráng wa ma iháng totoliya. Ináku wawu niyá kálu hitik táená, ámna yállá yáni me nan mam yáni tárang káiñ ma árená, Ánutu sárum imená, mukmuro táená, Ánutu yan ket tárák álosim wa sangga káwak kán nanará isurená, nan mam yáni me ámna kámá ráháng kátkámut táená wa iháng totoliya. ¹⁰ Hang mårámamák táená, ámna yá ámna yot átninggoená, náráwa yá náráwa yot átninggoená, ámna manek ihángga iháng yáup nangge yáni ya tená, me kusák mená, me hára átnát tán rám hára me kusák mená, me káman niyá me páliná wa táng káyam táená wa iháng totoliya. ¹¹ Me páliná náwu me pingnga álosim Ánutu yá meng tunggap tángga ámna náráwa yánánáya namuk wáinanyon. Me pingnga álosim watá ku ing nánanggoek, Ánutu wawu kutná táwi hánám yamá yot hálangngá táwi wata kinan átkoek, álo kámá ku nándá kutná há meng tárut tainémán.

Ánutu yá Polya urákngá naruk wata heronge mená inuk

¹² Táwi náni Jesu Son Iháhá watá no watán yáup ná álo táinek ingga narángga neháng tunggap tángga háláng namuk wata no heronge mená inánggoet.

¹³ Pálipuk uláp pu me mukmuro Jesu inángga málámbán ámna náráwa iháng lem tángga ráhánggiut, enendu há naruk no rina rina tánggiut wawu wáina tátet ingga ma narená me málámba ma naráng hating mená átut hárá wáina tánggiut, wata ku Jesu yá urákna narángga nákkán kátu sáuk. ¹⁴ Táwi náni Jesu Son Iháhá watá pahán táwi hánám namángga neháng tárut tán málámba naráng hating mánggoet me kámá ya naráng yáme kikiná hálenggoek.

¹⁵ Jesu Son Iháhá watá mukmuro taeá wa son náháháya ku káwak káin háuk. Me náwu pálipuk hánám wata ku ámna náráwa kámuk hánám watá narángga káto tángga átkuineráng. Kulá uláp pu no ámna kámuk iháng hatingga kandák táwi hánám tánggiut. ¹⁶ Wáina enendu Jesu Son Iháhá watán pahán káin du ámna náráwa kámuk ká málám wawu yolopon narán kátiń átang ámna náráwa ya kutná kutná táng yámángngáatak ingga naráng mineráng ga narek. Wáina hálendu nák ku kandák táwi hánám taeá, enendu urákna narán du no tárák ka áre nák hárá rina táuk wa kangga ku naráng hating mángga átkuku álosim sásáliná muná wa táineráng. ¹⁷ Kulá Ánutu wawu rámá rámá king átang ma kátkámut tán, hang ámna náráwa yá ku manyon kakayan. Málám wa re wawu Ánutu pálipuk. Wáina wata ku nándá rámá rámá kutná meng tárut tángga táng álolo tángguinemán. Wa pálipuk.

Timoti yá kálu kandák wa hahatingga táng hang tinek

¹⁸ Nanggena Timoti, no uláp profet me kák ka miuráng wata narángga ku ko rina tainelák wata me ná kanet. No wáina kane ku profet me watá keháng káto tán Ánutu yan tewe ámna yá ina erawángga wáik rina wa iháng hang tinek.

¹⁹ Wáina tángtáng gu wata kinan du Jesu ya naráng hating mángga átang Ánutu rahálá hárá kándág átat ingga narángga átnelák. Kámá yá kálu kándág gu wáina ingga há kanggoeráng, enendu sárum imánggoeráng, wata ku naráng hákhákit yáni watá pukon wáik hálenggoek, kilang gá yamán ketnán kungga wáik hálenggáatak wáina tánggoeráng. ²⁰ Ámna urum wáina taeá orek yáni háraran yará ku Himeneus káling Aleksenda. Ámna yará watá ku Ánutu ya me wáik mengngátamálák, wata ku no iháng kumbi kep káin tiut wawu Satan ketná hárá ina tiut. Wáina taeá ku kang rákit tángga nanará álosim bá ihán du Ánutu ya me wáik son ma mindamálák ingga wata wáina táut.

2

Sáponga tángga Ánutu inátne ku ámna náráwa kámuk háláng yáminek

¹ Kulá kutná táwi hánám sándá wa kálak tángguineráng wawu ing, ámna náráwa kámuk ka narángga ku Ánutu yan káin sáponga tángga heronge me inángga ku inát háláng yámángguinek. ² Ámna yáilá me kapman dán yáup ámna átaráng wata yot Ánutu yan káin sáponga táng yámát háláng yámán du pahán láláp pá orek sáni hárá árán sáni kámuk Ánutu yá sándá rina átang átkukuya narek wáina átang átkuineráng. ³ Sáponga wáina táineráng wawu Ánutu Son Náhuk wata rahálá hárá wu álosim hánám, watá sáponga wáina wata kikiná hánám narek. ⁴ Málámbá ámna náráwa kámuk son ihán me pálíná wata hulá wa narineráng ga narek. ⁵ Ánutu wu káman dá re átak. Hang ámna ore háraran káman dá re átak, Ánutu yot ámna náráwa ya orek yáni hárá wawu Jesu Son

Iháhá watá átak. ⁶ Rám Ánutu yá tiuk hára wu, Jesu Son Iháhá watá átkukuná wa ámna náráwa kámuk son yungga iháháya sáuk. Kulá kálu wahára wu Ánutu yá ámna náráwa kámuk son ihin ingga náliuk. ⁷ Wáina wata ku Ánutu yá aposel neháng tunggap táuk ngáya ku nákkán yáup pu málámbán me wa mengga kuku wa. Pálipuk hánám sánet, kusák ma pilet. Málámbá ámna náráwa ále kámá káinnan wa me páliná yánang tolingga koe Jesu Son Iháhá wata naráng háting mámáya yáup ná namuk.

⁸ Wáina wata ku itná itná kái ámna yá átkuku yáni wa Ánutu imángga rongrongngá átang ket yáni táng hip tánggatang sáponga tángguineráng ga naret. Pahán káráp me honhoren wa sáingga ku pahán káman átang sáponga re tángguineráng.

Náráwa yan ket tárák álosim

⁹ No ing wata hányon naret, náráwa yá sut yáni tánggáneinán wawu yáni ya sut yáni tángga árángga ma tánggáneindaráng, me ámna pahán yáni táng wáik tátá káluná hára kutná kutná ma tánggáneindaráng, hang kutná kutná tánggáneinán du káluná kándáng rina átak wahára rewe tánggáneineráng. Álo kámá náhániráng ingga sut sáni tánggánene kálu ma tánggáneindaráng.

¹⁰ Náráwa niyá Ánutu isutkoemán ingga mengngátaráng wawu yáup álosim hulá hulá wa táineráng, watá ku náráwa watán tánggánek álosim ina hálezinek.

¹¹ Miti mengguineráng hára wu náráwa yá yolop átang yáni tángga hangga ku Ánutu yan me wa narángguineráng. ¹² No náráwa yápmáe áráng átang ámna pin yáni tángga Ánutu yan me wa ámna ma yánangngátaráng. Muná. Náráwa yá yolop átang gu me rewe narángga átkuineráng. ¹³ No wáina met wawu náuta, Ánutu yá Adam kálak táng tolingga ku máriya wu If táng toliuk, ¹⁴ hang Adam bá Satan dán me kusák wa narán pálipuk ma háliuk, ináku náráwa yá me kusák wa narán pálipuk hálen du mukmuro náráwa háliuk wa narángga ku wata wáina met. ¹⁵ Kulá náráwa yá ku nangge iháhá yáup wa táineráng. Wáina tángga átang gu Jesu ya naráng háting mágga, rámá rámá rongrongngá átang, kámá ya narát kíkiná hálen, tirkí tárák álosim wa tángga átkuineráng hálendu Ánutu yá son ihinek.

3

Miti yan ámna yáilá yá tirkí tárák álosim wa isutneráng

¹ Me náwu pálipuk hánám. Káman niyá miti yan ámna náráwa pin yáni tátáya átnán kíkiná narángga ku yáup wawu álosim ingga narinek. ² Miti yan ámna yáilá yá kálu kándáng wa rewe isutang árán du ámna náráwa yá ámna yáilá wahára kandák kámá ma káindáráng. Áwáná káman yot re kándáng átnek, málámbán átkuku wa kándáng pinná tángga átnek, kámá yá itná kái áwát pin yáni táinek, me Ánutu yan me wa ámna náráwa yánang tolínек. Wáina tán du kámá yá watán ket tárák wa kangga álo kámá ingga mengga kutná meng toling mineráng. ³ Ámna wawu umi káto yá táng hoho ma táindak, menmen ininán ma táindak, me pahán káráp tángga ámna náráwa kámá ma ráhindak, ináku pahán láláp hára re átnek. Hang sup pa kíkiná táup ma narindak. ⁴ Málámba áwá nangge wa kándáng pin yáni tángga nángánangge me yánán narángga isutang málámba tárang kái re átnéráng. ⁵ Ámna niyá áwá nangge wa kándáng ma pin yáni táindák watá Ánutu yan ámna náráwa pin yáni tátáyan

yáup wa ma táindak. ⁶ Ámna mirak ká áwáng Jesu yan tombong hálengga miti yan ámna náráwa pin yáni tátayan yáup wa ma táindak. Nák ku ámna álosim ingga árená tán Ánutu yá táng me hárá Satan táng tiuk wáinanyon tiwon. ⁷ Ámna miti kinan ma árená yá kat miti yan ámna yáilá káman ni kutná yá álosim re átnándak watá re ku ámna yáilá álo hálene. Iná kat kutná yá álosim ma átnándak wawu ámna yá wata me wáik mengga yánangga átkut tu Satan dán punggip pá tainek.

Miti ámna náráwa háláng yámámáyan ámna watá ku ket tárák álosim wa isutneráng

⁸ Kulá wáinanyon du miti ámna náráwa háláng yámámáyan yáup ámna watá yáup yáni kándang isutang árát ámna náráwa yá kápát álosim hálén meng toling yámineráng. Watá me yáni yará pálak ma hálendaráng. Watá umi káto táwi nangga ma hohing kuindaráng, me sup táwi hánám ihinán narángga ku kálu kandák hárá kungga kámá yan hárá sup ma ihindaráng. ⁹ Yáni wu Ánutu yá málámbán me páliná táwi hánám táng hiták tiuk wa rewe káto tángga átneráng. Rám wáina táineráng wahára ku yáni wu pahán náni kinan kandák káman ma árak ingga kangga narineráng. ¹⁰ Hulátingga ku átnát yáni hárá wa tárák yáni ya kápineráng, kápát álo hálén wawu sat miti ámna náráwa háláng yámámáyan yáup wa álo tángga átneráng.

¹¹ Áwáwá yáni watá wáinanyon yáup yáni kándang isutang árát ámna náráwa yá kápát álosim hálén meng toling yámineráng. Watá átkuineráng hárá kámá ya ma meng yámangga átkuindaráng. Átkuku yáni wa kándang pinná tángga árát yáup rina tátaya yámená wa álo táineráng ingga ámna náráwa yá kápát átneráng.

¹² Miti ámna náráwa háláng yámámáyan yáup ámna wawu áwáná káman wattyot rewe átang gu málámba áwá nangge wa kándang pin yáni tángga átnek. ¹³ Ámna niyá yáup wáina wa kándang tángga átnek wata ku kut táwi tainek. Wáina átang gu naráng hálhátitk yáni Jesu Son Iháháyan kái rina átak wa meng tunggap tátaya ma pitáindáráng.

Ánutu yan me páliná wata hulá wawu kutná táwi hánám

¹⁴ No sopmuná kungga kák kahin ingga tánggoet, enendu álo kámá wu me ná uyingga kaninet ingga uyet. ¹⁵ Wáina wata ku no sopmuná ma koe hálendu papia ná kangga ku ket tárák álosim rina Ánutu yan tombong hárá átaráng sándá tángguineráng wa há narineráng. Nándu Ánutu átkukuná pálak watán tombong. Kumam káto yá it káto tángga átnándak wáinanyon du Ánutu yan tombong nándá ku me páliná wa táng káto tángga átnemán. ¹⁶ Pálipuk há naremán wáina, Ánutu yan me páliná wata hulá wawu kutná táwi hánám. Me wata hulá Ánutu yá nálek wawu ing,
pálipuk ámna nangge háliuk,

Iruk Káungá yá málám wawu ámna náráwa son iháháyan ámna ingga yáliuk,
angelo yá káuráng,

Ánutu yá tángga alek kái irawa kung málámbot áráán
kut táwi hánám tángga átak,
káwakngá káwakngá kái kungga watán me pingnga wa yánangga kuráng,
hang káwak ketnán ámna náráwa watá wata naráng hágting mángngátaráng.

4

Me hulá hulá watá ámna náráwa yan nanará iháng yakyawák tánggoek

¹ Iruk Káungá watá hiták hánám ing mek, rám bá sálíkngin ingga tángga átnek wahára wu ámna kámá wu narág hákhátik yáni wa sangga iruk wáií ámna náráwa yángyárungingiyán wata kárámating yámángga watán me narángga isutneráng. ² Ámna kusák watá iruk wáií kán me wa ámna náráwa yánineráng. Ámna watá ku ing meineráng, “Nándán me wawu pálipuk hánám,” enendu kandák yáni wawu ma kang rákit táindáráng, náuta nanará yáni álosim wawu há kámutuk wata. ³ Ámna watá ámna náráwa yáihán kehán ma tátáya me sungi kámá wa ma nanaya yánángngátaráng, Ánutu yá málámba naráng háting mená me, me páliná wa narená watá nangga málámba heronge táng mámáya iháng toliuk wa. ⁴⁻⁵ Há naremán wa, kutná kutná kámuk Ánutu yáiháng toliuk wawu álosim rewe. Ánutu málámbán me watyot nánin sáponga watá tán du sungi kámuk hánám watá Ánutu rahálá hárá rongrongngá hálengngátaráng. Nándá kápátne wáií ma hálezindak, ináku nándá ku Ánutu heronge me inángga ku sungi wa iháng náinemán.

Timoti yá Jesu Son Iháhá watán yáup ámna álosim átnek

⁶ Ko me ná táng nuknuk náni wa yánátá ku me álosim rina naráng háting mánggoemán me nanará álosim narángga isutkoelák watá ka keháng káto táinek. Wáina tángga ku Jesu Son Iháhá watán yáup ámna álosim hálengga átkuinélák. ⁷ Pingnga hánámá hánámá me, me hánámá hánámá wa sárum iminelák. Me wáina wawu Ánutu yan pahán káinnan muná watá kámá ma háláng námindák. Ináku Ánutu yan tirik tárák rina tátáyan átak wa re hainá tainelák. ⁸ Ing narinelák, sut náni tátne káto árik ingga hainá tángngátamán, enendu watá ku isikimo háláng námángngáta. Iná nándá Ánutu yan ket tárák watá nán hárá káto árik ingga wata hainá tainemán wawu watá táwi hánám háláng náminek. Watá ku átkuku káwak ketnán ná átninggoemán me máriya átkuku sásálíná muná tainemán wahára kándáng hánám háláng námánggatnek. ⁹ Me náwu pálipuk hánám, wata ku ámna náráwa kámuk hánám watá narángga káto tángga átkuineráng. ¹⁰ Ánutu átkukuná pálak ámna náráwa kámuk son iháhá watá málámba naráng háting mená nán son náhuk. Nándá Ánutu ya naráng háting mángga náháng tolík ingga háleng mángga átkoemán wata ingga ku yáup háláng hánám tánggoemán. ¹¹ Ko me ná ámina náráwa yánángga ku yánáng tolítá me yá rina mek wa isutneráng.

¹² Kák ku ámna máto, wata watá kahát kák ku ámna hánámá ma hálezindak. Ko ket tárák álosim wa rewe tángga átkutá Jesu yan ámna náráwa watá kák kahángga ku wáinanyon átkuineráng. Ko ket tárák álosim yáleinelák wawu meka me tainelák, tirik tárákka rina tainelák, kámá kápátá kikiná hálezinek, naráng hákhátik hárá átang átkuinélák, me Ánutu rahálá hárá rongrongngá átang átkuinélák hárá wa. ¹³ Ko Ánutu yan papia wa pahála yot hánám ámna náráwa ya sánging yámángga wata hulá wa yánángga Ánutu yá átkuku rina ta narek wa yánáng tolingga átnárát kungga no áwinet. ¹⁴ Ko Ánutu yá háláng rina kamuk watá yáup tátáya táng tak tak ma táindalák, háláng wawu miti yan ámna hulá yá ket yáni yáila hárá usáng hang tit ámna káman dá profet me kák ka miuk wahára taulák.

¹⁵ Yáupya wa pahála yot kándáng pinná tángga árátá ku ámna náráwa kámuk hánám watá kahát ko yáup álosim tánggoelák wa emá re tángga árátá táwi hánám hálengga kuinek. ¹⁶ Táwi yan me yánang tolinelák me ket tárakká rina tainelák wahára wu kándáng nangnarang átang tángga átkuinelák. Ko káto hálengga yáup álosim wáina tángga átkuinelák wata tángga Ánutu yá son kehángga ámna náráwa niyá kákkán me narineráng watyot son ihinek.

5

Ámna náráwa wawu kaya sipyá kátu hánám ina kápángguinelák

¹ Ko ámna tátawí wa me hahatiná kálu ma metáng yámindalák, ináku me láláp hárá nanya inángngátalák wáinanyon yánangga iháng tolinelák. Yakukulaka ya ket tárak álosim táng yámángngátalák wáinanyon ámna máto wata ket tárak wanyon táng yáminelák. ² Mamya ya ket tárak álosim táng mágngátalák wáinanyon náráwa tátawí wata ket tárak wanyon táng yáminelák. Hang málám ilomya ya ket tárak álosim táng yámángngátalák wáinanyon náráwa máto wata ket tárak wanyon táng yáminelák, wáina wawu Ánutu rahálá hárá kálu kándáng álosim.

Náráwa kawát wawu niyá pin yáni táinek?

³ Náráwa kawát kámá niyá yáni re ukuro hánám árát kápángga ku wa hálang yámángguinelák. ⁴ Iná kawát káman dá nángánangge me e ilommá pálak árán du yánang tolitá Ánutu rahálá hárá naráng hákhátiq isutang yáup páliná hánám taineráng wawu mam pawo yáni kawát wa pinná taineráng. Wáina tát tu uláp yáni rina pin yáni táená wata topmá hálezinek. Ánutu yá kálu wáina wata wu álosim narek. ⁵ Kawát kámá niyá yáni re ukuro átang wawu ing tángga átkungngátarang, Ánutu yá iháng álolo táng yámámáya háleng mágga káen me yáungán wawu sáponga tángga Ánutu yá hálang yámámáya inángga átkungngátarang. ⁶ Iná náráwa kawát káman dá sut tán kutná kutná wata re narán páliná hálen átnándak, náráwa wawu há kámurená yá ina átnándak. ⁷ Me wáina yánatá kálu kándáng re isutang árát tu ámna náráwa yá ma meng yámindáráng, ⁸ Ámna káman dá sipmá kátu wa ma pin yáni táindák wawu kandák. Hang ámna káman dá naning maming, málám ilommá, tat kulaná, áwáná me yanángánanggená wa ma pin yáni táindák wawu kandák táwi hánám. Ámna káman dá ket tárak wáina táinek wawu ket tárakngá wata ku hiták Jesu ya ma naráng háting mágngáatak hálezek. Watán ket tárak wawu ni Jesu ma naráng háting máráng wata tárang káin átak.

⁹⁻¹⁰ Náráwa kawát kut yáni uyinán du yara yáni 60 hárá átang torong kálu koek ngá, nánáun yáni yot rewe kándáng árená, hang álosim rina rina tángngátarang ngáya kámuk ká naráng yámángngátarang wáina wa rewe uyinelák. Tárak álosim wawu ing wata menggoet, nangge pin yáni taineráng, lombu pin yáni taineráng, Táwi yan ámna náráwa hárám yáni yanyawon taineráng*, niyá márapmá hárá árán hálang yámineráng me hahatingga átang kámá rina rina wa tángga nukngá hálang yámineráng wa. Wáina taeá wa rewe kut yáni uyinelák.

* **5:9-10:** Pol yá me ná uyiuk wawu Jon 13.1-17 wa narángga wata uyiuk. Jon káin du Jesu yá málám tángga hangga disaepelná hárám yáni yawonduk. Me me nukngá ku ing, Pol yá me ná uyiuk wawu náráwa yá yáni tángga hangga nuknuk yáni hálang yámineráng wata.

11 Kulá náráwa kawát máto wawu kut yáni papia káin ma tindalák, náuta watá náun áwán háhále watán nanará watá áwinek wahára wu Jesu Son Iháhá yan yáup rewe tángga átnemán ingga me káto mengngátaráng wa sangngátaráng wata. **12** Wáina tángga ku me káto há mená wa yalineráng wata ingga ku me hárá átneráng. **13** Iná ko miti ámna náráwa yá háláng yáminán náráwa kawát máto kut yáni uyinelák wawu yáni táng taktak tángga it wahára kungkung tángga átang kámá yá rina táineráng wa met narángga wata meng yámangga watá ma hánám memeyan wa mengga átkuineráng. **14** Wata ku no naret tu álosim wawu kawát máto ingga átaráng watá ku ámna ihángga nángánangge yáni iháng tingga ku wata pin yáni tángga átneráng, wata ku káyam bá wa kápangga ku nán Jesu yan tombong ga ma meng námindáráng. **15** No me wáina met wawu náuta, kawát máto kámá wu Táwi sangga kung Satan isutang há átninggoeráng.

16 Kulá naráng hákhátič náráwa káman niyá sipmá kátu káman náráwa kawát hálendu watá wa háláng iminek. Watá miti ámna náráwa nukngá yá yáup watoyot tátaya yáup háláng ma yámindak. Iná náráwa watá sipmá kátu wa há háláng iminek hálendu nukngá watá ku kawát niyá yáni re ukuro hánám átaráng wa álo háláng yámámáya narineráng.

Miti yan ámna yáilá wa nándá kándáng hánám iháng álolo táinemán

17 Niyá miti yan ámna yáilá ingga átang miti yáup kándáng tángga árát tu Táwi yan ámna náráwa watá kut yáni meng tárut tángga háláng yámineráng. Iná nini yá Ánutu yan me pingnga mengga yánang tolingga átkuineráng wawu táwi hánám háláng yámangga kut yáni meng tárut táineráng. **18** Wáina táineráng wawu náuta, Ánutu yan me ing uyená yá átak, “Bulmakau yá wit páliná ketnán tarengga árán kepma yá sohit wit ma nanaya milunná ma hárótnánda ráng.” Hang ing hányon, “Ámna niyá yáup táinek watá ku yumnakngá ihinek wawu álo kámá.” **19** Káman dá ing meinek, “Miti yan ámna yáilá nátá kandák ták,” ing men wawu watán me wa ma narindalák. Ináku ámna yará me kaláhu yá me wa rewe met wawu kárámania yá narángga me wa ting tantan tángga káinelák. **20** Ámna yáilá káman dá kandák tán wawu táng rahán táwi hárá me hárá titá ku ámna yáilá nukngá yá wa kangga mukmuro táninggom ingga pitáineráng.

Timoti yá málámbán ket tárák wa kándáng pinná táinek

21 Ánutu, Jesu Son Iháhá me Ánutu yan angelo málámbá há kankaliuk ngá átaráng wata rahán yáni hárá ing kanindet, ko me há kanet wa kándáng isutnelák. Wa isutnelák wahára wu ámna náráwa kámuk ket tárák káman re yáleinelák, nuknukka me ámna kámá ket tárák kámá kámá ma yáleindalák.

22 Ko ámna káman dá miti yan ámna yáilá háleik ingga sopmuná ketya yáin yáni hárá usáng hang ma tindalák, náuta watá mukmuro tán watán márapmá watá kák hányon kehiwon. Kawu Ánutu rahálá hárá rongrongngá átkuinélák.

23 Umi hánám rewe ma náindalák, ináku wáin isikimo kulingga ku hányon natá watá kawila kinan ilalákka rámá hárá tunggafengfeng tángngáta k. wa táng láláp táinek.

24 Ámna kámá yan mukmuro wawu hiták átnándak, ko ting tantan tángga ma kápindálák enendu kandák yáni wawu wáina ingga há naráng yáminelák. Iná kámá wu kilak árán ma narená árátá kungga rám hásák hálendu hiták háléinek.

25 Kulá wáinanyon du ámna kámá yá álosim rina táineráng wawu kámuk ká hiták

kangga narineráng. Iná kámá yá álosim rina táineráng wawu waháranyon du hiták ma háleindák, ináku kilak átang kungga máriya ku wáina hiták háleinek.

6

Yáup nangge hánámá yá ket tárák álosim re táineráng

¹ Ámna ni yáup nangge ya hánámá árená Táwi ya naráng háting mená átaráng watá wu yáni tágga hangga ku márum yáni wata tárang káiñ átnéráng. Ket tárák álosim wáina tát kápángga ku ámna náráwa yá Ánutu kutná ma táng lem táindáráng, me nándá Táwi yan me yánená wa yanyawon ma táindáráng.

² Iná yáup nangge hánámá káman da márumá yá Táwi ya naráng háting mená hálendu yáup nangge watá wata narán nukna hánámá wata ku wata tárang káiñ ma árin ingga ma narindak. Ináku ing narinek, "Yáup ná tággoet wawu Táwi ya naráng háting mená káman háláng imánggoet, me wa káe kikiná háleinek, wata ku kámá yá márum yáni Táwi ya ma naráng háting mená ya yáup táng mágngátaráng wa táng hátingga yáup kándáng hánám táng minet," wáina hánám narinek.

Me ná uyená náwu Táwi yan ámna náráwa wa yánáng tolingga yánátá wa há hánám isutneráng.

Sup pa kikiná nanará wawu mukmuro hulá hulá wata hulá

³ Ámna kámá wu me kusák wa sánáng tolinggoeráng. Me rina menggoeráng watá kung Táwi náni Jesu Son Iháhá watá rina kándáng nánáng toliuk wavyot káman ma hálengguk, me rina menggoeráng watá ámna náráwa háláng yámán Ánutu isusut wahára ma kungguráng. ⁴⁻⁵ Ámna wáinaná wawu yáni ya narát árená hálenggoek, enendu watá náut kámá káman wáina ingga ma naráráng. Watá tárák kandák ing wata heronge narángga átkoeráng, kámá yot me hánámá hánámá wata hulá ya menmen ná tágga átninggoeráng. Wáina watá ku ámna náráwa yángot kung gu kápáng naknarák, menmen, mengmán mengmán, kámá ya kep kotkot táng yámámá, me honhoren káluná wahára tinggoeráng. Ámna wáinaná watán nanará wawu kandák hánám. Kámá ya me páliná wa táng yakyawák táng yámágngátaráng, hang Ánutu yan yáup hulá hulá tágga ku kutná kutná táwi ihinemán ingga narángngátaráng.

⁶ Iná ámna káman dá Ánutu yá ket tárák rina tátáya narek wa rewe isutang átnek wahára wu kutná kutná táwi átminek me isikimo átminek wawu álo rewe ingga narinek. Amna káman dá wáina tainek wawu Ánutu yan átkuku watá wavyot táwi hánám átnek. ⁷ Mam kinan átang tunggafiumán wahára wu náut kámá káman ma taeñá áwumán, hang káwak sangga kuinemán wahára wu náut kámá káman tánggatang ma kuindámán. ⁸ Wáina wata ku sungi me sut tánggánene yá há átnámát wawu álo átnámek ingga narángguinemán. ⁹ Káman niyá sup táup ihin ingga narinek wawu ingirungingi yá engot kung punggip hárta tinek. Pahán yáni watá ket tárák hohoná me wáik hulá hulá tátáya táwi hánám táruurán watá márapmá táwi hánám yámágga iháng lem tainek. ¹⁰ Sup pa kikiná nanará wawu mukmuro hulá hulá wata hulá. Ámna kámá wu sup pa kikiná hánám naruráng, wata ku watá iháng yawák tán naráng hákhátik hárta átnát wa há sangga ku márapmá táwi sungga átaráng.

Kándáng re átang kungga ku átkuku álosim wa tainelák

¹¹ Kák ku Ánutu yan ámna, ket tárák kandák wata pitáng mágga mulangán átnelák. Wáina tángga ku kálu kándáng átkuku, Ánutu yan pahán isusut, naráng hákhátik hárá átkuku, kámá kápátá kikiná hahále, káto hálengga átang márapmá rina rina wa sungga átnát, me nangge nuk kot yolop átnát wawu yáupmá hálánggon tángga ku ihángguinelák. ¹² Tewe ámna yá hánghálánggingga átang erawángngátaráng wáinanyon du ko káto hálengga Ánutu ya naráng hating mágga milunná sungga átnelák. Ka Táwi ya naráng hating mágga ku Jesu ya naráng hating met ingga rahán táwi hárá hárá yáulák rám wahára Ánutu yá átkuku sásalíná muná tátáya mantáng kamuk, wata ku átkuku wa káto táinelák. ¹³ Ánutu kutná kutná átkuku yáni yámángngátag wata rahálá hárá me Jesu Son Iháhá watá Pontius Pailat rahálá hárá me pálipuk miuk wata rahálá hárá no me ing kane ko me wa hárá hánám isutnelák, ¹⁴ Táwi yan me rina narulák wa kándáng re isutnelák, wata kinan kámá yá kák hárá kandák kámá ma káindaráng, ináku rongrongngá re árátá kungga Táwi náni Jesu Son Iháhá watán rám bá tunggafeinek. ¹⁵ Wa tunggafeinek wawu Ánutu yá rám narek wahára.

Anutu wawu kutná kutná álosim kámuk hánám wata márumá, hang málambá re ku kutná kutná kámuk wata pin yáni tángga átnándak. Málám bu king átaráng watán King, me táwi átaráng watán Táwi. ¹⁶ Málám watá re ku ma kátkámut tán, hang málám bu yamá maming táwi kinan átnándak, wata ku káman dá wata tangtang áwáwáyan tárák ku muná. Káman dá ma káuk me káman dá álo kakayan tárák ku muná. Ánutu yan uliháláng wawu sásalíná muná, wata ku kutná meng táirut tángga átkuinemán. Wa pálipuk.

¹⁷ Ámna kámá niyá kutná kutná ná álo árán káwak ketnán rám nahára álosim átat ingga átaráng wa ing yáminelák, yáni ma tángga árángga kuindaráng, hang sup rina átyámek watá álo háláng náminek ingga ma narindaráng, nauta sup yáni watá rám náut hárá muná kuinek wawu ma naráráng. Yánátá ku Ánutu yá re ku álo háláng náminek ingga narineráng, watá re ku heronge tátáyan kutná kutná álosim táup táwi wa háláng námángngátag. ¹⁸ Yánátá ku kámá háláng yámámáya tárák álosim táup táwi yon hárá tángguineráng. Kutná kutná rina átyámek wa iháng niyá kesák táeráng wa ilap tángga yámineráng. ¹⁹ Wáina táníneráng wawu máriya rám bá áwinek wahára watá háláng yámámáyan kutná kutná álosim hánám wa ihineráng. Wáina tángga ku átkuku álosim wa táníneráng, wawu átkuku páliná hánám.

²⁰ Timoti, kák ku yáup rina Ánutu yá kamuk wa hánám táinelák. Me hánámá hánámá Ánutu yan nanará káin ma áraráng wa sárum yáminelák. Ámna kámá yá ku nándán nanará wu kándáng ingga narángga meineráng, enendu watán nanará wawu Ánutu yá kandák ingga narek, wata ku ko wa yápmang kung kámá átnelák. ²¹ Ámna náráwa kámá Jesu yan tombong háliuráng, enendu nanará kandák wáina wa isutang átningga ku Jesu yan me páliná wa sáuráng.

Ánutu yá pahán sámángguinek.

Pol yá Timoti yan papia nukngá ná uying muk

¹ Nák ku Pol, Jesu Son Iháhá watán aposel. Ánutu yá málámbán pahán isutang yáup wa tátáya neháng tunggap táuk. No aposel hálengga Ánutu yá ámna náráwa niyá Jesu ya naráng háting mángga átneráng watá átkuku álosim táineráng ingga há miuk wa yánánáya ingga wáina táuk. ² Timoti kák ku nanggena ina, kák ka kikiná hánám naráng kamánggoet. No papia ná uyingga se kákkán da koek. Nan náni Ánutu watyot Táwi náni Jesu Son Iháhá watá urákka narángga pahán kamán láláp hárá átnelák.

Yáup rina tátáya Ánutu yá kamuk wa káto hálengga átang tainelák

³ Uláp pu táwi ilomna yá Ánutu ináng sáknginggiuráng, iná inggálu ku no nanarána kinan káiñ du kálu kándáng hárá rewe isutang átkoet ingga narángga wáinanyon Ánutu ináng sákngingoet. Rámá rámá káen me yáungán kák ka naráng hátinggoet wahára wu Ánutu heronge me inángga málámbán káiñ kák ka sáponga táng kamánggoet. ⁴ No átang uláp náti sansan táumát hárá rahála uminá hirarátá háuk wata naráng hátingga son kakaháya kikiná hánám wa naránggoet. Son kahinet wahára ku pahánya yá álosim hánám hálezinek. ⁵ Uláp pawoka Lois me mamya Yunis yá pahán hurik tángga Jesu yan tombong háliumálák wáinanyon ko pahán hurik tángga Jesu ya pálipuk naráng háting mángga málámbán tombong háliulák wawu pálipuk hánám ingga naránggoet. No naráng hákhátkika káto wata naránggoet, ⁶ wata ku no son pahála táng tárun tátet wawu uláp no ketna yá yáila hárá usáng hang tiut wahára wu Ánutu yá náut háláng málámbán yáup tátáyan wa kamuk. Ko wata narángga yáupmá tátá watá átkukuka káiñ káto átkuinek, ámna nangge yá káráp kátu kátu iháng urum tingga hásit lánggop pá rang hálengngátk wáinanyon rang hálezinek. ⁷ Ánutu yá Irukngá námuk wawu Iruk watá pahán náni táng piták tátáyan muná, watá ku háláng námángga náháng káto tán átkuku, me nangge nuk ka narátne kikiná hahále, me náni kálu kándáng nálen kangga átkuku náni pinná tángga isusut wata Iruk wa námuk watá ku wáina háláng námángga átkoek.

⁸ Wáina wata ku ko Táwi yan me ámna náráwa yánánáya reprepmá ma narindalák, me no kalabus kinan átkoet wata ingga iháng reprepma táindalák. Kalabus kinan átkoet wawu Táwi yan yáup tánggoet wata. Reprepma ma narindalák, ináku Ánutu yan háláng wa tángga no uláp Táwi yan me pingnga álosim yánángga kungga márapmá rina sunggiut wáinanyon ko me pingnga álosim wa yánángga átningga márapmá sungga átningguinelák. ⁹ Ánutu yá mantáng námángga son náhuk wawu rongrongngá káungá hánám átnát wata. Nándá náut kámá álosim káman tátne wata ingga wáina ma táuk, ináku málámbá pahán námángga málámbán pahán isutang wáina táuk. Uláp pon alek káwak ma iháng tunggap táená yon átang pahán námángga ku Jesu Son Iháhá yá yáup wáina taineck ingga wu Ánutu yá há naruk. ¹⁰ Inggálu ku Jesu Son Iháhá watá káwak káiñ hangga son náhuk wahára kungga ku Ánutu yá pahán námuk watá hiták há hálezinek. Jesu yá kátkámut tán háláng wa táng wáik tángga málámbán me pingnga álosim watá átkuku sásáliná muná wa táng áwáng hiták tiuk. ¹¹ Ánutu yá nák neháng tunggap táuk wawu no yáup ing tátáya, me pingnga álosim wa ámna náráwa yánánáya, aposel haháleya, hang

ámna náráwa yánáng totoliya. ¹² Ánutu yá yáup wa tátáya neháng tunggap táuk, wata ku no márapmá ná sunggoet, enendu no wata reprepmá ma naránggut, náuta ni naráng háting mánggoet wawu há naret, hang no ing há hánám naret, málambá yáup wa ketna hárá tiuk wa pinná tángga árán kungga Jesu Son Iháhá yan rám táwi watá tunggafeinek.

¹³ Ko ku me páliná ka rina kanut wa kándang hánám naráng hátingga ku me wáina hánám bon du ámna náráwa yánáng tolingguinelák. Rám wáina tángguinelák wahára ku Jesu Son Iháhá naráng háting mángga kámá kápátá kikiná hálengguinek. ¹⁴ Ánutu yá me pingnga álosim wa ketya hárá tiuk wawu kándang pinná táinelák. Me kusák watá táng yakyawák táiwon da ku káto hálengga átnelák. Iruk Káungá náni ya kinan átak watá háláng kamán du me páliná wa kándang pinná táinelák.

¹⁵ Ing há narelák wa, ámna náráwa táuppon Esia provins kinan átaráng watá sárum há namángga átaráng, wata kinan ámna yará Fikelus káling Hemokenes watá wainanyon sárum namángga átamálák.

¹⁶ Iná Onesiforus wawu nukna pánpáliná. Rám máro áwáng nahángga háláng namánggoek, me sen dá neháng kik táená me kalabus kinan átkoet enendu wata iháng reprep ma tángguk, wata ku no Táwi yan káin sáponga tae ámna náráwa itná kinan átaráng wa, me málám iháng álolo táinek. ¹⁷ Málám Rom káin áwuk wahára wu nák ka yáup háláng hánám suling namángga átninggan nahuk. ¹⁸ No Táwi yan káin ing sáponga tánggoet, Jesu yan rám táwi tunggafeinek rám wahára wu Ánutu yá Onesiforus urákngá narinek. No Efesus káin áre háláng namámaya yáup máro yon tánggiuk wawu ka há narelák wa.

2

Jesu yan yáup tángga átang márapmá rina áwinek wahára káto hálengga átnelák

¹ Nanggena Timoti, kák ku Jesu Son Iháhá málambá háláng kamánggoek, wata ku káto hálengga átnelák. ² Ámna náráwa táup táwi ya rahán yáni hárá me rina yáne narulák me wanyon táng ámna náráwa niyá Táwi yan me káto tángga átaráng wa ket yáni hárá tinelák, wata ku watá wanyon táng kung ámna náráwa nukngá yánáng tolineráng. ³ Jesu Son Iháháyan tewe ámna álosim bá ina átnelák. Wáina átang márapmá rina áwinek wahára nándá káto hálengga márapmá suwánggoemán wainanyon káto hálengga átang márapmá suwinelák. ⁴ Tewe ámna káman dá yáupmá hárá átang waháryonyon yáup nukngá ma tángngáaták. Ináku táwiná pahán álosim imámáya ku náut yáup iméná wa rewe tángngáaták. ⁵ Wainanyon ámna káman dá hururung kuku wahára watán káluná rina tingga hururung koená wa táng hátingga kandák kunggim wawu wata yumnakngá ma ihánggim. ⁶ Yáup mara káman dá hái hinek, wata páliná watá áliknginek wawu watá kálak náinek. ⁷ No me tárakngá kanet wata narátá ku Táwi yá háláng kamán wata hulá kámuk narinelák.

⁸ Rámá rámá Jesu Son Iháhá wata naráng hátingguinelák. Ánutu yá há kámutuk háraran son táng tárut táuk, iná málám wawu king Dewit tán hun háraran. No me pingnga álosim yánánggoet wawu wa. ⁹ No márapmá sungga átkoet wawu me pingnga wa ámna náráwa yánáng tolingngáat wata. Hulá wata hánám bu sen dá neháng kik tángga kalabus kinan manek ámna ina ting sat átkoet, iná Ánutu yan me wawu sen dá táng kik ma tátáyan. ¹⁰ Wata ku no káto hálengga átang márapmá hulá hulá suwángga átkoet, wawu no ámna

náráwa Ánutu yá nakán ingga iháng tunggap táuk wa háláng yámámáya. Wáina háláng yáme ku Jesu Son Iháhá wata naráng háting mágga árát tu Jesu yá son ihán rámá rámá yamá táwi wata kinan átneráng.

- 11** Me ná meindet náwu pálipuk hánám,
Iná nándá Jesu yot kámumutumán hálén wawu málámbot há átkuinemán.
12 Iná nándá káto hálengga átang márapmá sungga átnemán wawu máriya ámma náráwa hulá hálengga watyot kutná kutná pin yáni tátáyan kome wahára átnemán.
Iná nándá Jesu ma naráng mámán ingga meinemán wawu Jesu yá wáinanyon ma naráng sámát ingga meinek.
13 Iná nándá Jesu yan me há isutnemán ingga mengga sangga wáina meinemán wa ma isutnándámán, enendu Jesu yá pahán sáminet ingga miuk wa há isutnek, náuta me wáina táinet ingga mengngátak wawu ma sangngátak.

Ánutu rahálá hárá yáup ámma álosim átnelák

14 Ko Jesu yan ámma náráwa me ná kanet ná sonson yánángguinelák. Ánutu rahálá hárá me káto yánángga ing yáninelák, kámá yot me hánámá hánámá wata hulá nanaráya menmen ná ma tángguindaráng. Me wáina watá ámma káman ma háláng imindák, ináku niyá me wa narinek watán naráng hákhátič wa táng yakyawák táinek. **15** Ko hánghálángningga átang yáupya wa tángga átkuinelák wawu Ánutu yá yáupya wa kangga yáup ámma álosim ingga kahángga árán ko málámba rahálá hárá átnát ta reprepmá ma narindálák. Wáina átang gu ko me páliná wa kándáng re kámá yánang tolíngguinelák. **16** Me hánámá hánámá Ánutu yan nanará káiñ ma áraráng wa sárum yáminelák. Ámma náráwa niyá me kandák wáina mengngátaráng wawu yolop yolop Táwi sangga mulangán kungga kungga átang kandák yáni watá táwi hánám hálengngátak. **17** Me wáina wawu putun dá sippot sippot ámma nangge iháng wáik tátáya tángngátak wáina. Ámma wáinaná waháranan ámma yará ku Himeneus káling Filetus. **18** Ámma yará wawu me páliná isusut wa há sáumálák. Ámma náráwa yá há kámutang son tátárut wawu há sálikngiuk ingga mengga ámma náráwa kátu yan naráng hákhátič wa há iháng wáik tánggoemálák. **19** Iná Ánutu yan ámma náráwa wawu kumam káto ina ma kongkongngindáráng wata tát yáni hára ku me ing uyingga tiuk, "Táwi yá ámma náráwaná wa kándáng hánám há naráng yámek." Hang ing hányon uyiuk, "Ámma náráwa niyá nándu Táwi isutnándamán ingga meineráng watá ku mukmuro rina rina wa erek sárum imineráng."

20 It maming tátáwi kámá ya kinan káiñ du rápmám me rápmám ina hulá hulá yá átaráng. Kámá gol yá iháng tolená me kámá silva yá iháng tolená yá átaráng wawu yáup álosim yámámáyan. Iná kámá káráp pá hoseng tolená me kámá káwak ká iháng tolená yá átaráng wawu yáup hánámá hánámá yámámáyan. **21** Wáinanayon du ámma náráwa kámá yá ket tárák yáni wáik wa sang hálineráng wawu rápmám wa iháng yáup álosim imámáyan dá ina átneráng. Ámma Wáinaná wawu rongrongngá hánám átneráng, wata ku Táwi yáni yá náut yáup álosim yáminek wawu yáup tátáya há tiyawingga átneráng, wata ku yáup wa kándáng hánám há táineráng.

22 Wáina wata ku nenggimo yan kíkiná wáik pahán kinan káiñ tung-gafengngátak wata pitáng máng kung átang gu káto hálengga ing wa ihińán táinelák, kándáng átnát, naráng hákhátič hárá átnát, kámá kápátá kíkiná hahále

me pahán láláp hára átnát wa. Wáina ihinán wawu ámna náráwa niyá Táwi rahálá hára rongrongngá átang sáponga tángga ináng sákningngátaráng watyot ket tárák wáina wa ihinán táineráng. ²³ Ámna náráwa yá me páliná muná wata menmen ná tát ko ka táng kung wata kinan ma tindalák, náuta watá kangot kung honhoren tátá kálu wahára tiwon. ²⁴ Wáina narinelák, Táwi yan yáup nangge nándu káman yot honhoren ma átnándamán. Iná nándá ku ámna náráwa kámuk hánám iháng álolo tángga ku me páliná yánang totoli káluná wahára átang kámá yá náhang lem tát nándá ku pahán láláp re yáminemán. ²⁵⁻²⁶ Ámna kámá wawu Satan dá iháng málámbán kumbi kinan tin málámbán yáup kandák hulá hulá wa tángngátaráng. Ámna wáinaná watá nányot kámkáyam táineráng wawu nándá ku yolopon hára yánang tolitne ku Ánutu yá pahán yáni kinan yáup tán álo hám pahán hurik tángga ku me páliná wawu wáina ingga naráng rákit táineráng. Wáina tángga ku nanará álosim watá ihán Satan dán punggip háranan dá sohingga áwineráng.

3

Rám bá sásálíná kálu ámna náráwa yá mukmuro táwi táineráng

¹ Ing narinelák, rám bá sálikngin ingga tángga átnek wahára wu márapmá wáik hánám watá tungafeineráng, ² náuta ámna náráwa yá ing táineráng wata, yáni ya rewe narát kikiná hálezineráng, sup pa narát kikiná hálezineráng, yáni ya tungtung yáni táineráng, yáni ya narát árená hálezineráng, me kandák yánangga iháng hang tiktik táineráng, nan mam bán milun ma isutnándáráng, kámá niyá háláng yámineráng wata ma narindáráng, Ánutu yan ket tárák álosim wa sangga káwak kán nanará isutneráng, ³ kámá kápát ále hánámá ina hálezineráng, kámá ya kátu sang yáyámá ma táindáráng, kámá yá kámá ya wáina téak ingga kusák pileineráng, yáni átkuku wa pinná ma táindáráng, ámna ángárangngá hánám átang kámá yot álo erawángga iháng wáik táineráng, kálu kándang wata taktak yámineráng, ⁴ nuknuk yáni wa iháng káyam ket yáni hára tineráng, sopmuná ingmen nanará yáni kandák wa isutneráng, sut yáni tángga árárá táineráng, káwak nátán heronge wata narát kikiná hálezineráng, iná Ánutu ya ku kikiná ma narindáráng. ⁵ Yáni wu Ánutu ináng sákngená yan tárák wahára átkuineráng, iná Ánutu yan háláng gá átkuku yáni wa táng totoliya wu taktak yáminek. Wáina wata ku ámna wáinaná watyot káman hálengga ma átkuindalák.

⁶ Ámna wáinaná watá it kinan kung hanin ingga yángýárungingga kálu ya sulingga kangga kung hangngátaráng. Wakáin kung hangga ku náráwa me háting mårák tángga nanaráyan tárák muná watán nanará wa pin yáni tángga wáina wáina tániráng ingga yánangngátaráng. Iná náráwa wawu pahán yáni káin kandák wa táwi hánám tátáya narángga mukmuro táwi hánám wa tát watá iháng usángga átnándak, ⁷ hang rámá rámá nanará mirak wa iháhaya kikiná naránggoeráng, iná Jesu yan me páliná wawu kándang ma naráng rákit tángngátaráng. ⁸ Uláp ámna yará Janes káling Jambres* yá Moses táng káyam túmálák wáinanyon du ámna watá me páliná wa táng káyam tánggoeráng. Nanará yáni watá wáik hánám árán Ánutu ya naráng háting mámáyan káluná

* ^{3:8:} Juda yá ing mengngátaráng, Janes káling Jambres wawu Moses yan rám hára Isip kái Fero yan ámna yará sárum yándi pálak átkiumálák wata kut yándi. Son Iháhá 7.22 káling 9.11 wahára káineráng.

watá kándáng ma hálen du Ánutu yá sárum yámánggoek. ⁹ Wáina táineráng enendu ámna náráwa yángyárungingi watá táwi ma hálengga kuindák, ináku ámna náráwa yá watán ket tárák wawu hohoná yan ket tárák ingga hiták káineráng, uláp Janes káling Jambres yan ket tárák wawu kandák ingga káuráng Wáinanyon.

Ánutu yan me wa káto tángga átnelák

¹⁰ Iná kawu no ket tárák rina tángngátat wa kándáng hánám há naráng namelák wáina, wawu ámna náráwa rina yánang tolingngátat, átnátna rina átnándat, Ánutu ya naráng háting mámá hárá káto átnándat, pahán láláp hárá átang yáup tángngátat, kámá ya nare kikiná hálengngátak, hang káto hálengga átang márapmá suwángngátat. Iná kák ku há narelák, hulá náuta ku no wáina tángngátat. ¹¹ Ámna yá ket tárák wáik rina táng namuráng me márapmá rina Antiok káin, Aikoniam káin me Listra káin suwut wawu ka há narelák. Enendu Táwi yá háláng namán du márapmá rina rina nák hárá tunggafiuw wawu álo rewe átut. ¹² Pálipuk hánám, káman niyá Jesu Son Iháhá watyot tántápin átang Ánutu yan ket tárák wa isurin ingga táinek wawu ámna kámá yá ku táng lemlem táineráng. ¹³ Iná ámna wáik táená yot ámna kusákngá watán mukmuro watá ku táwi hánám hálengga kuinek. Watá kámá yángyárungingngárát tu ámna nukngá yá yáni yángyárungineráng. ¹⁴⁻¹⁵ Iná kawu me wa kanáng toliumán wawu há naráng námelák, hang kawu nangge isikimo átulák waháranyon átang hulátingga papia káin Ánutu yan me uyená wa há narángga áwángga átkoelák, wata ku kák ku me rina kanená wa pálipuk hánám ingga há narulák wa káto tángga átkuinélák. Papia watá ku ámna náráwa nanará álosim yámán du Jesu Son Iháhá wata naráng háting mát Ánutu yá son ihánggoek. ¹⁶ Ánutu yan me wawu Ánutu málámbáyon ámna yan nanará káiñ tin du wa uyiuráng, wata ku álo kámá háláng yámámáyan. Me watá ku me páliná wa yánang tolinggoek, ámna kandák táená wa me táng yámánggoek, iháng tolingga iháng kándáng tinggoek, hang Ánutu yá tirik tárák álosim rina ta narek wa tátáya yánang toktolik tánggoek. ¹⁷ Wáina wata ku Ánutu yan me watá málámbán ámna náráwa wa háláng yámán tiyawingga átang gu yáup álosim hulá hulá wa táineráng.

4

Timoti yá káto hálengga átang Táwi yan me wa yánángga átninguinek

¹ Jesu Son Iháhá yá son áwángga ku árená me kámurená wa me yáni narángga iháng horeinek. Rám wahára wu ámna náráwa kámuk hánám watán ámna hulá táwi hánám wáina hálengga átnek. Wáina wata ku Ánutu rahálá hárá me Jesu rahálá hárá no me káto hánám ing kanin, ² ko Táwi yan me wa há yánangguinelák, rám ámna náráwa yá kákkán me nanaráya heronge táineráng wahára, me táng taktak táineráng wahára me yánáná wata tiyawingga átnelák. Ámna náráwa yánangga iháng tolingga me táng yámángga iháng káto tángguinelák. Yolop hánám átang Táwi yan me káluná kándáng wahára re yánang tolingguinelák. ³ Me páliná wawu inggálu yon yánangguinelák, máriya kálu wawu ámna náráwa yá me páliná wa nanaráya taktak yámán yánin pahán kandák wa isutneráng. Yáni wu ámna móro yánát áwáng yáni me kusák rina nanaráya kikiná narángngátaráng wa yánang tolit

wa nanaráya heronge táineráng. ⁴ Me páliná wa sárum imángga ku me pingnga kusák wa nanaráya heronge táineráng. ⁵ Iná kawu rámá rámá nanaráka yá kándáng re árán átkukuka kándáng pinná tángga átkuinelák, márapmá yá áwinek wawu káto hálengga átkuinelák, ámna náráwa Táwi yan me pingnga álosim wa yánangguinelák, me Ánutu yá yáup rina rina tátaya kamuk wa kándáng hánám tángga átkuinelák.

⁶ Wáina wu há táinelák, náuta nák ku kátkámut na rámá yá há hágewin átat. Sipna yá wáin kulit Táwi yan taha ya hangngátag wáina kulingga háinek. ⁷ Erawáwá álosim wahára há erawáng háliut. Hururung kuku wahára hururung há kung háliut. Naráng hákháti káluná wa kándáng hánám há pinná taut. ⁸ Kulá nák ku hururung kut wawu kung sásáliná káin há kung hiut wata watán yumnakngá wawu tiyawing namáng san átag. Yumnakngá wawu Táwi yá nák ku kut ámna kándáng wa naminek. Yumnakngá wa naminek wawu Táwi yá ámna náráwa iháng káluná kándáng hárá horeinek rám wahára. Wawu nák rewe muná, ináku kámá niyá málámbá hiták hálen kakaya pahént yot hánám átang háleng mánngga átaráng wa hányon yáminek.

Polyá ing miuk, Timoti ko nákkán káin sopmuná áwinelák

⁹ Kálu kámá há hánám kang tunggap tángga ku nákkán káin sopmuná áwinelák. ¹⁰ No wáina kanet wawu náuta Demas wawu káwak kán kutná kutná wata narán kikiná hálengngátag, wata ku nák nepmangga it yáilá Tesalonaika káin há kuk, iná Kresens yá ku Galesia provins káin kun, Taitus yá ku Dalmesia provins káin kuk wata ingga ku wáina kanet. ¹¹ Nákkáin du Luk ká rewe ku nákkot átamát. Ko ku Mak kangga káman sándi áwinemálák, náuta wawu no miti yáup tánggoet wahára háláng nanamáyan ámna álo kámá. ¹² Iná Tikikus wawu suring me Efesus káin kuk. ¹³ Ko áwinelák wahára ku nákkán kolsiot hásák it táwi Troas káin Karpus yan it kinan uláp tingga sangga áwut wa tángga áwinelák. Hang papia na watoyt ihángga áwinelák. Papia songgo kepmá yá iháng tolená wa hánám bu há ihángga áwinelák.

¹⁴ Aleksenda wawu ain dá kutná kutná iháng tolingngátag ámna watá nák neháng wáik hánám táuk, wata ku máriya Táwi yá topmá wáinanyon táng lem táinek. ¹⁵ Ámna watá Táwi yan me wa táng hang titiya táup hánám yáilá káto hálenggiuk, wata ku ko ámna wa hányon kándáng kangkang átkuinelák.

¹⁶ No me hárá kung áwáng táut wata hulátitiná káin káman dá áwáng nákkot átang háláng namángga me kámá ma metáuk, ináku erek ingmen nepmangga kuráng. Wata no sáponga tángga watán kátu sasaya Ánutu inánggoet. ¹⁷ Iná no me hárá átut wahára ku Táwi málámbá nákkot átang háláng namuk hálendu me pingnga álosim wa kámuk hánám yánang háré ámna náráwa ále kámá kánnan watá naruráng. Iná rám wa átut wahára wu Ánutu yá háláng namuk hálendu kámutnek ingga ma miuráng. ¹⁸ Káyam bá ket tárák wáik rína wa nák sutna hárá tánirot ingga Táwi yá nák há háláng namánggoek, wata ku nák ku álo átkuinnet, hang neháng kung átkuku álosim alek káin átag wakáin tinek. Rámá rámá kutná meng tártú tángga átkuinemán. Wa pálipuk.

¹⁹ Ko nákkán káe álo táng kung Prisila yot tu náulá Akuila yáninelák, hang Onesiforus yot málámbán it kinan átaráng wa nákkán káe álo hányon yáninelák. ²⁰ Erastus wawu it yáilá Korin káin há átag, nákkot ma áwuk, iná Trofimus wu it táwi Miletus káin ilalák tángga árán sangga áwut. ²¹ Kálu kámá há hánám kang tunggap tángga ku sopmuná áwinelák, wakáin átnárá kotkotná yot iruk

táwi wata rámá yá áwiwon. Yubulus, Pudens, Linus, Klodia hang Táwi yan ámna náráwa nahára átaráng watá káe álo yáni sat kákkán da koek.

²² Táwi yá pahán kamángga kákkán iruk kot átnek.

Pol yá Taitus yan papia uying muk

¹ Nák ku Pol, Ánutu yan yáup nangge, Jesu Son Iháháyan aposel. Ánutu yá ámna náráwa málámbán pingnga ya iháng tunggap táuk watán naráng hákhátik wa táng káto tátáya yáup namuk. Wáina háláng yáme watá me páliná wa narát me watá yángorán Ánutu yan kálu kándang wa isutang átkuineráng. ² Yáni wu me páliná wa narángga Ánutu ya naráng háting mángga ku átkuku sásalíná muná wawu pálipuk há hánám tainemán ingga narángga hálengga átnéráng. Ánutu ma kusák pilengngáatak watá uláp pon hánám kutná kutná ma iháng tunggap taeñá átang gon málámbán átkuku wa há námámáya miuk. ³ Wáina mengga ku rám há tiuk wa isutang gu málámbán me wa meng tunggap tátáya nák yáup namuk hálendu wahára kungga ku Ánutu yan me watá ámna náráwa yan káin hiták háliuk. Ánutu ámna náráwa nán son náhuk watá men du no yáup wa táut.

⁴ Taitus, papia náwu no kákkán da uyingga se kung kamek. Kákkán naráng hákhátik Jesu hárá átak wawu nákkán inanyon, wata ku kák ku nák nanggena ina. Nan náni Ánutu yot Jesu Son Iháhá ámna niyá son náhuk watá pahán kamán watán pahán láláp pá kákkot átnek.

Ámna yáilá iháng tunggap tátáya Polyá Taitus inuk

⁵ Rám no Krit sóut wahára, ko wakáin há átang gu yáup kátu ma táng hálumát wa táng hálinelák ingga kanángga ku kepmanggá kut. Wáina wata ku ko it káaman káman háranan miti yan ámna yáilá kámá iháng tunggap tainelák, uláp kanut wáina. ⁶ Ámna yáilá ku ing árená kápángga iháng tunggap tainelák, ámna náráwa rahán yáni hárá kandák kámá ma árená, áwáná káman yot re kándang árená, ámna wáina wata nángánangge yáni wu Jesu re naráng háting mángga átang yáni tángga hangga hohoná yá ina tirik tárák kandák ma táená.

⁷ Miti yan ámna yáilá ingga átaráng wawu Ánutu yan yáup wa pinná tángga átnándaráang. Wáina wata ku ámna náráwa rahán yáni hárá kandák kámá ma árená. Niyá ámna yáilá átnek watá ku nák ku kutna táwi ingga narángga ámna náráwa raták ma pin yáni táindak, pahán káráp sokmuná ma táindak, umi káto yá táng hoho ma táindak, kun erawák ma táindak, hang sup iháháyan kálu, kálu kandák ma táindak. ⁸ Ináku ing átnek, kámá yá itná hárá áwineráng wawu kándang hánám pin yáni táinek, ket tárák álosim wata kikiná narángga átkukuná wa kándang pinná táinek, hang kálu kándang wa rewe isutang rongrongngá átang málámbán pahán dán kikiná kálu wa kándang hánám pinná táinek. ⁹ Táwi yan me páliná ináng toliumán wa káto tángga átang kándang isutang átnek. Wáina tángga átnek watá ku málám háláng imán ámna náráwa me páliná wa kándang yánáng tolingga pahán yáni iháng káto tán wa isutang átnéráng, hang watá ku málám hányon háláng imán ámna yá me páliná wa táng hang tineráng wawu wáina meráng ingga há narángga me wa kandák meráng ingga yánángga iháng tolingguinek.

Ailan Krit káiñ ámna móro yá yon kámá yan naráng hákhátik wa iháng yakyawák tánggiuráng

¹⁰ Ko ámna kanet wáinaná wa iháng tunggap tainelák wawu náuta ámna táup hánám watá milun yayali tángga me hánámá hánámá wa mengga ámna

náráwa yángyárungingoeráng wata. Ámna wáinaná wawu táwi hánám bu Juda ámna. ¹¹ Ámna wáinaná watá ket tárák ma tátáyan wa yánang tolingga ku ámna náráwa táuppon naráng hákhátik yáni iháng yakyawák tángngátaráng. Wáina tángngátaráng wawu sup ihánin ingga wata. Wáina wata ku milun yáni pop tátá me ma metángguindaráng. ¹² Uláp Krit káinnan nanará ámna káman dá ing miuk, "Krit wawu ámna kusákngá rewe, ámna wáik hánám ang páyom ina. Sungi táwi hánám nanaya narángga táng taktak tángga átningngátaráng," ingga miuk. ¹³ Me wawu pálipuk hánám, wata ku me hátup kálu yánátá ku Jesu yan me páliná wa kándág naráng hátineráng. ¹⁴ Juda yan pingnga hánámá wata ma kárámating yámindaráng, hang ámna niyá Táwi yan me páliná wa sárum imángngátaráng watá yánin nanará hárá meng rákit me kámá met watán me ma narindaráng. ¹⁵ Ámna náráwa niyá Ánutu rahálá hárá rongrongngá átneráng wawu ále umi sungi yáni watá wáinanyon árat álo ihineráng. Iná ámna náráwa niyá pahán yáni yá wáik hánám hálen átang Jesu ya ma naráng háting mindáráng wawu ále umi sungi yáni watá wáinanyon rongrongngá ma átnándaráng. Pahán nanará yáni yá wáik hánám hálengga árán wáina táemán me memán wawu kandák ingga ma naráng hátingngátaráng. ¹⁶ Milun yáni yá ku Ánutu há naráng memán ingga mengngátaráng, enendu ket tárák yáni yá ku Ánutu sárum há imená hálengngáta. Wawu milun yayali ámna, watá ket tárák álosim kámá tátáyan tárák ku muná. Tirik tárák yáni wawu Ánutu yá kápángga takta narángngáta.

2

Táwi yan ámna náráwa yá ku ing átningguineráng

¹ Iná ko ku Ánutu yan me páliná wa kándág hánám isutneráng ingga ámna náráwa yánang tolingguinelák. ² Ko ku ámna tátáwi ing yáninelák, átkuku yáni wa kándág hánám pinná tángguineráng, átnát yáni hárá kándág árat ámna náráwa yá kápát álosim hálen meng toling yámángguineráng, nanará álosim isutang átningguineráng, Ánutu yan me páliná hárá naráng hákhátik kálu káto átkuineráng, kámá ya narát kikiná háhále wahára átkuineráng, hang káto átang márapmá susuwá wahára átkuineráng.

³ Wáinanyon du náráwa tátáwi ing yánang tolinelák, Ánutu tárang káin árat tu tirik tárák yáni watá ku wáina átamán ingga hiták meng tunggap tángguinek, nuknuk yáni ya ma meng yámáng kuindaráng, hang umi káto nanayan nanará watá átkuku yáni wa ma pinná táindak, ináku kálu rina ku álosim wa nuknuk yáni yánang tolingga átkuineráng. ⁴ Iná wáina há tángga átkuineráng watá ku náráwa máto álo yánang totoliyan tárák. Kulá náráwa máto ing yánang tolineráng, nánáun yáni me nángánangge yáni wa kápát kikiná hálezinek, ⁵ átkuku yáni wa kándág pinná tángga Ánutu rahálá hárá rongrongngá átkuineráng, it yáni káin yáup rina rina átak wa kándág tángga átkuineráng, nuknuk yáni ket tárák álosim wa yálengguineráng, hang nánáun yáni ya tárang káin átkuineráng. Wáina tángga árat tu káman dá Ánutu yan me wáik ma meindák.

⁶ Wáinanyon du ámna máto wa ing yánangga iháng káto táinelák, átkuku yáni wa kándág pinná tángga átkuineráng. ⁷ Ket tárák kámuk hárá tainán du ka álosim wa tátá kahángga ku watá wáinanyon táineráng. Ko rám Ánutu yan me wa ámna náráwa yáninelák wahára me kusák ma meindalák, hang me wa táng

kakarák hárá ma yánáng tolindalák. ⁸ Ko me kándáng wa rewe minelák wawu niyá keháng káyam tánggoeráng watá me meinelák wa narát kándáng re halen rina kámá káman náni ya me wáií memeya reprepma narineráng.

⁹ Yáup nangge hánámá tirik tárák kán wa ing yánáng tolinelák, ámna hulá yáni yá rina meineráng wa rewe isutang tirik tárák álosim tángga árát tu heronge kápángguineráng. Ámna hulá yáni wa mätap yánin ma tángguindaráng. ¹⁰ Ámna hulá yáni yan hárá kutná kutná manek ma ihángguindaráng, ináku kándáng re árátne álosim náhineráng ingga narángga ku wáina átkuineráng. Wáina tát tu rina rina táineráng watá ámna náráwa iháng tárut tán Ánutu Son Nánahá wata me menggoemán wawu narát páliná hálezinek.

¹¹ Ánutu yá ámna náráwa nán pahán námuk wawu hiták há háliuk, wata ku ámna náráwa kámuk son álo náhinek. ¹² Ánutu yá pahán námuk watá ku kandák wa sárum imámaya nánang tolinggoek, wawu ná, Ánutu sárum imámá, hang káwak nátán kikiná hulá hulá watá nanará náni pinná tátá. Iná Ánutu yá pahán námuk watá ku ing hányon nánang tolinggoek, rám ná átamán háranyon nánin átkuku kándáng pinná tángga ket tárák náni yá kándáng árán Ánutu yan pahán káin átak wa isutnemán. ¹³ Wáina tángga álosim bá nándán káin tungafeinek wata hálezinemán wawu Jesu yá son áwinek. Jesu Son Iháhá wawu Ánutu náni káto, ámna náráwa son nánahá. Mária wu málámbá yamá hálángngá pálak watoyot son áwángga hiták hálezinek. ¹⁴ Jesu yá kandák kán kumbi kinan son náhángga mukmuro náni wa yanyawon da átkukuná wa sáuk, wata ku málámbán tombong hárá rongrongngá hánám átang átkuinemán. Wáina átang gu ket tárák álosim wa heronge hárá tángga átang átkuinemán.

¹⁵ Kulá ko ku no me wa kanet wawu Jesu ya naráng háting mená ámna náráwa wa yánang tolingguinelák ka naret. Iháng káto tángga yánátá me wa isutnerang, hang niyá wáina ma tát tu wa metáng yámángga iháng tolinelák. Kák ku wáina memeyan kutya pálak, wata ku ko yápmatá káman dá kákkán me náwu ále hánám ingga ma káindak.

3

Ánutu yá nán náháng álolo táuk wata ku nándá tirik tárák álosim wa há tángga átkuinemán

¹ Jesu ya naráng háting mená wa ing yánangga árátá ku kapman me it tán ámna yáilá yáni wata tárang káin átang milun susuwá hárá re átkuineráng, ket tárák álosim wa tátáya rámá rámá tiyawingga átkuineráng, ² nangge nuknuk yáni ya ma meng yámándaráng, menmen ininán ma táindaráng, hang yáni tángga hangga ket tárák álosim wa rewe ámna náráwa kámuk yálengga átkuineráng ingga yánangga átkuinelák.

³ Uláp nándu wáinanyon nanará álosim hárá ma árená milun yayali hárá re átkiumán. Ámna wáií watá nángnárungin watán milun wa isutkiumán. Mukmuro yan kumbi kinan árátne pahán tátárut tán ket tárák wáií kot tu sut tán kikiná hulá hulá watá átkuku náni wa pinná tángga átkiumálák. Káyam tátá yot kápáng naknarák wahára átkiumán. Kámá yá nán takta náhát nándá wáinanyon takta kápángga átkiumán. ⁴ Wáina tángga átkiumán, enendu Ánutu ámna náráwa son nánahá watá nánda kikiná narángga ku náháng álolo tángga ⁵ son náhuk. Wáina táuk wawu nándá ket tárák álosim tátne wata muná, ináku málámbáyon urák náni narángga ku wáina táuk. Wawu ing wahára kungga

ku Ánutu yá son náhuk, Iruk Káungá yá náháng yawolán nangge kongakngá yá ina átkuku mirak táumán wahára. ⁶ Jesu Son Iháhá, ámna ni nán son nánahá, watán yáup hárá kungga ku Ánutu yá Iruk Káungá watán háláng táwi wa kulin nándán káin háuk ngá nányot átkoek. ⁷ Ánutu yá pahán námán málámba rahálá hárá ámna náráwa kándáng átkoemán. Kulá kálu wahára kungga ku Ánutu nángánangge háliumán hálendu átkuku sásáliná muná wa tátáya hálengga átkoemán wa tainemán. ⁸ No me wa uying kamet wawu pálipuk ingga narángga ku Jesu ya naráng hárting mená wa me wawu táwi hánám ingga yánángguinelák. Yánátá ku niyá Ánutu pálipuk ingga nareráng watá ku káto hálenggatang ket tárák kándáng wa tángga átkuineráng. Ket tárák wáina wawu álosim hánám, niyá wa isutnek wawu watá álo háláng iminek.

⁹ Iná ko ku me kandák ing wata ma kárámating yámindalák, hánámá hánámá menmen ininán tátá, táwi ilom yáni kut yáni wata ingga kuku, me Moses yan meng rákit me wata menmenná. Me hánámá hánámá wáina watá manyon háláng námindák. ¹⁰ Iná ko katá káman dá ámna náráwa iháng hohoreya tán du ket tárák wáina ma táindalák ingga kándáng hánám ininelák. Iná kákkán me wa ma narán wawu son ininelák, hang kákkán me wa rám yará ma narán du ámna wáinaná wawu sárum iminelák. ¹¹ Ko ku ing narinelák, ámna wáinaná wawu káráp henghentongngá ina mukmuroná táwi hánám bá átak. Málámbán átkuku kandák watá yon du táng me hárá há ting san átak.

Polyá me pukon miuk

¹² No Atemas káling Tikikus waháranan káman suring me kákkán káin kung hinek rám waháranyon du ko áwángga it táwi Nikopolis káin nák nanaháya kálu kámá há hánám kang tunggap tángga ku wakálu áwinelák. Iruk kot kotkotná rámá wawu nák ku wakáin kung átnát ta naret. ¹³ Apolos káling lo yan nanará ámna Senas watá kálu kukuya tán du kálu yan kutná kutná wa háláng yáminelák ka ku kálu káin kutná kutná ya kesák ma táindámálák. ¹⁴ Ko ku ámna náráwa náni ing yánáng tolinelák, káto hálenggatang ket tárák kándáng wa tángga átkuineráng wahára ku nuknuk yáni niyá kutná kutná náut hánám ba kesák tát wa álo háláng yámát tu ket tárák yáni yá ku páliná álosim sáingga átkuinék.

¹⁵ Ámna náráwa nákkot átaráng watá káe álo yáni sat kákkán da koek. Kulá ko ku nándán káe álo wa ni Jesu naráng hárting mángga nánda kikiná naráng námángga átkoeráng wa yáminelák. Ánutu yá sán kámuk pahán sáminek.

Pol yá Filemon dán papia uying muk

¹ Nák ku Pol, Jesu Son Iháhá watán yáup tánggoet wata neháng kalabus kinan ting sat átkoet. No papia ná uye nuk náni Timoti yot sate Filemon kákkán káin koek. Kák ku nát nuk náti hánám, nát tá miti yáup rina tánggoemát wáinanyon tánggoelák. ² Nátán heronge me yá málám náni Apia yan káin koek, me yáup náni káman táená Akipus ni tewe ámna yá ina hánghálángngingga erawángngátaráng tárák wáinanyon du miti yáup tánggoek watán káin hányon koek, hang miti ámna náráwa kákkán it káin áwáng miti ya hangngátaráng watán káin hányon koek.

³ Nan náni Ánutu yot Táwi Jesu Son Iháhá watá pahán sámán pahán láláp watá sányot átnek.

Filemon dán ket tárák álosim wata Polyá heronge naruk

⁴ No sáponga táng kamánggoet wahára wu kákka ingga Ánutuna heronge me inángga átkoet. ⁵ No wáina tángga átkoet wawu kámá yá ing met naránggoet, kák ku Táwi Jesu ya naráng háting mánggoelák, me Ánutu yan ámna náráwa wata kikiná hánám naráng yámánggoelák. Wáina met naránggoet wata ku Ánutu heronge me inángga átkoet. ⁶ No Ánutu yan káin ing sáponga tánggoet, kák ku nányot Jesu Son Iháhá wata naráng hákhátki táng mámá wakálu kámuk náni átnemán. Wáina átang naráng hákhátkika watá ku nanará álosim táng tunggap táng kaminek, me iruk kán kálu nanará álosim kámuk Jesu yá námánggoek wa hiták káinelák. Wata hánám sáponga táng kamánggoet. ⁷ Nukna, ko kámá ya kikiná naráng yámángga ket tárák álosim yálenggoelák wahára kungga ku Ánutu yan ámna náráwa watán pahán wa son táng káto tánggoelák. Ko Wáina tánggoelák kálu wahára ku nák pahánnna táng káto tátá no heronge táwi hánám naránggoet.

Polyá Filemon ing inuk, Onesimus wawu son há tátá nukka páliná hánám hálezek

⁸ Wáina wata ku ko náut kámá káman táinelák wata naret. Wa táinelák wawu álo kámá. Nák ku Jesu Son Iháhá watán aposel máta yáyáre ámna, wata ku no wáina táng ingga kanánggem, enendu no wáina táng íngga ma kanindát. ⁹ Ináku no há naret tu nangge nukka kikiná naránggoelák, wata ku no me láláp hárá kanindet. Nák ku Pol, ámna tátáwi há hálet me nák ku ámna ni Jesu Son Iháhá watán yáup tánggoet wata neháng kalabus káin ting sat átkoet wa. ¹⁰ No me láláp hárá ing kanindet wawu ko ket tárák káman Onesimus* ya táng minelák ka naret. Neháng kalabus kinan tiuráng wata torong hárá Onesimus yá nákkán káin áwán Jesu yan me pingnga álosim ine Ánutu yan káinnan átkuku mirak táuk, wata ku nák nanggena ina háliuk. ¹¹ Uláp Onesimus yá kák háláng makamáya yáup kándáng ma tánggiuk, iná inggálu ku watán tirik tárák álosim watá kák me nák álo háláng námámáyan tárák hálengga átak.

¹² No Onesimus ya pahánnna kikiná hánám naret, enendu kákkán káin son suring me áwek. ¹³ Jesu yan me pingnga álosim yánanggoet wata ingga neháng kalabus káin ting sat átkoet, wata ku no Onesimus yá nákkot átang

* **1:10:** Kut Onesimus wata hulá wawu ing, “ámna kámá háláng yámámáyan.”

kákkán kome tángga nák háláng namángga átgim ingga naret. ¹⁴ Wáina naret enendu no kane ko álo ingga nananáyan káluná ku muná, wata ku no suring me kákkán kái son áwek. Ko rina tátayan wawu no wáina táng ingga ma kanindát, ináku ko nák pahánnna táng heronge tainán du rina tainelák wawu ko kangán nanará isutang tainelák. ¹⁵ Kámá Ánutu yá narán hám Onesimus yá kep mangga kung rám isikimo átuk. Wáina hálen wawu wata hulá ku ing, Onesimus yá Jesu ya naráng háting mángga ku son kákkán kái áwángga rámá rámá Filemon kákkot átkuinek. ¹⁶ Kákkán kái son áwán du ko wa katá yáup nangge hánámá re ina ma háleindak. Watá ku yáup nangge hánámá wa iháng hátingga áráng árená ina háliuk, wawu Jesu ya naráng háting mená, wata ku ko wa katá nukka ina hálendu kikiná kainelák. No wa kanggoet tu nukna hánám hálendu no pahán imánggoet, iná ku no pahán imánggoet wa táng hátingga pahán táwi hánám iminelák. Onesimus yá yáup nangge hánámá yan yáup wa tángga átkuinek wawu álo kámá ingga kangga heronge narángguinelák, hang Táwi Jesu hárá wawu katá ku nukka hálendu kikiná kainelák.

¹⁷ Wáina wata ku ko nák nahátá nukka Jesu yan yáup káman tángngátamát hálendu Onesimus son tainelák wawu nák nehánggim tárákngá ku wáinanyon hánám tainelák. ¹⁸ Onesimus yá kákka kandák kámá táng kamuk hálen wawu no kangga táng tolinet, me kákkán hárá náut kámá káman ták hálendu wata topmá ku no kaminet. ¹⁹ Nák ku Pol nayon ketna yá kolem ná uyingga kanet. Topmá ku no álo kaminet. Ko ku ing narinelák, ko nákkán kái topmá nanamáyan hányon átak, ko topmá nanamáyan wawu no Táwi yan me pingnga álosim wa kane ko átkuku mirak taulák. Ko wata kalot yamiwon. ²⁰ Nukna, ko Táwi kutná hárá no rina kanet wa wáina tainelák ingga naret. Nát tu Jesu Son Iháhá watán ámna yá átamát, wata ku rina kanet wáina tángga ku nák pahánnna son táng káto tainelák. ²¹ No ing há naret, ko nákkán me há isutnelák, wata ku papia ná uying kamet. Pálipuk ing há naret, ko tárák álosim wata táng minelák wawu no rina kanet wa táng hátingga táng minelák.

Pol nuknukngá yá kái álo yáni Filemon dán sat kuk

²² No me nuknukngá kámá kanindet wawu ing, no ing hánám há narángga átat, Táwi yá sándán me sáponga narán hálendu no sándán kái son kuinet. Wata ku ko itya kinan it pahálá káman nákkán da tiyawingga satá átnek.

²³ Ámna Epafras wawu nákkot kalabus kái káman átkoemát, Jesu Son Iháhá watán me pingnga álosim mengngátak wata. Ámna watá sándán kái kái álo meng san áwek. ²⁴ Me hang yáup nákkot káman táená átaráng, Mak, Aristakus, Demas yot Luk watá sándán kái kái álo yáni hányon meng sat áwek.

²⁵ Táwi Jesu Son Iháhá watá pahán sámángga iruk sáni yot átnek.